

TÓKEI FERENC

KÍNAI
FILOZÓFIA

ÓKOR / I. KÖTET

ÉLETMŰSOROZAT

KÍNAI
FILOZÓFIA
ÓKOR / I. KÖTET

T Ő K E I F E R E N C É L E T M Ű S O R O Z A T

SOROZATSZERKESZTŐ
LENDVAI L. FERENC, KÓSA GÁBOR

A SOROZATBAN MEGJELENT

KÍNAI FILOZÓFIA
ÓKOR/I. KÖTET

KÍNAI FILOZÓFIA

ÓKOR / I. KÖTET

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

VÁLOGATTA, FORDÍTOTTA,
A BEVEZETÉSEKET ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA

TÓKEI FERENC

MAGISZTER TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
ALAPÍTVÁNY / BUDAPEST, 2005

A kiadás alapja
Kínai filozófia. Ókor. Első kötet. Szöveggyűjtemény.
Válogatta, fordította, a bevezetéseket és a jegyzeteket írta Tókei Ferenc.
Lektorálta Szigeti József. A fordítást ellenőrizte Csongor Barnabás.
Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962.

Az új kiadást szerkesztette, a kínai szavak és tulajdonnevek átírásánál
a nemzetközileg elfogadott pinyin rendszert alkalmazta

KÓSA GÁBOR

Lektorálta
HAMAR IMRE

A kötet a
KOSSUTH KIADÓ
gondozásában jelent meg

Minden jog fenntartva

© Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány 2005

TARTALOM

Előszó (Lendvai L. Ferenc és Zoltai Dénes)	9
Tőkei Ferenc: <i>Az ókori kínai társadalom és filozófia</i>	13

SZEMELVÉNYEK

AZ ÍRÁSOK KÖNYVÉBŐL ÉS A VÁLTOZÁSOK KÖNYVÉBŐL

Tőkei Ferenc: <i>Az öt elem és a yin-yang váltakozás elve</i>	35
A nagy szabály (Shujing 書經, Hongfan 洪範)	39
Csatolt magyarázatok (Yijing 易經, Xici 繫辭)	47
<i>Jegyzetek</i>	48

KONFUCIUSZ ÉS TANÍTVÁNYAI

Tőkei Ferenc: <i>Konfuciusz beszélgetései és mondásai</i>	53
Beszélgetések és mondások (Lunyu 論語)	57
I.	57
II.	60
III.	64
IV.	70
V.	74
VI.	80
VII.	85
VIII.	92
IX.	96
X.	102
XI.	107
XII.	113
XIII.	119
XIV.	126
XV.	135
XVI.	142

XVII.	147
XVIII.	153
XIX.	156
XX.	162
<i>Jegyzetek</i>	164

A TANÍTVÁNYOK TANÍTVÁNYAI

Tőkei Ferenc: <i>Konfuciusz tanainak két rendszerezése</i>	181
A nagy tanítás (Daxue 大學)	185
A közép mozdulatlansága (Zhongyong 中庸)	196
<i>Jegyzetek</i>	216

MO DI 墨翟

Tőkei Ferenc: <i>Mo Di 墨翟 harca a konfucianizmus ellen</i>	221
Mozi 墨子	226
46. fejezet Geng Zhu 耕柱	226
47. fejezet Az igazságosság megbecsülése (Gui yi 貴義)	235
48. fejezet Gong Meng 公孟	242
8. fejezet A kiválóak megbecsülése (Shang xian 尚賢)	254
11. fejezet Az egyetértés megbecsülése (Shang tong 尚同)..	257
14. fejezet Az egyetemes szeretet (Jian'ai 兼愛)	260
17. fejezet A támadás ellenzése (Fei gong 非攻)	262
20. fejezet Mértéktartás a fogyasztásban (Jie yong 節用)	264
25. fejezet Mértéktartás a temetésnél (Jie zang 節葬)	266
26. fejezet Az ég szándéka (Tianzhi 天志)	268
31. fejezet Magyarázat a szellemekről (Ming gui 明鬼)	272
32. fejezet A zene elítélése (Fei yue 非樂)	274
36. fejezet Az eleve elrendelés elítélése (Fei ming 非命)	279
39. fejezet A konfuciánusok elítélése (Fei ru 非儒)	283
<i>Jegyzetek</i>	291

YANG ZHU 楊朱

Tőkei Ferenc: <i>Az „egoista” Yang Zhu</i>	301
Yang Zhu 楊朱 (Liezi 列子 VII)	304
<i>Jegyzetek</i>	321

MENGZI 孟子

Tókei Ferenc: <i>Mengzi 孟子, az arisztokrácia apológétája</i>	325
Mengzi 孟子	329
I A	329
III A	339
VI A	350
VI B	361
VII A	372
Mengzi 孟子 és más filozófusok	386
Yang Zhu 楊朱 és Mo Di 墨翟	386
Gaozi 告子	387
Chen Zhongzi 陳仲子	388
Jing Chun 景春	389
Chunyu Kun 淳于髡	390
Hai Tang 亥唐	390
<i>Jegyzetek</i>	392
Név- és tárgymutató	401
Ferenc Tókei and his oeuvre	411

ELŐSZÓ

Tőkei Ferenc (1930–2000) a háború után porondra lépő értelmi-ségi nemzedék kivételes képességű képviselője, karakteres, belülről vezérelt egyéniség volt. Már a piarista gimnázium tanulójaként rabul ejtette a Távol-Kelet, a kínai kultúra varázsa, s mert eltökélte, hogy a jeles magyar Kelet-kutatók nyomdokaiba lép, magán-szorgalomból kínaiul kezdett tanulni. Egyetemi felvételi vizsgáján már a végkifejlete felé közeledő nagy kínai polgárháború híreit fordította – kapásból, egy keze ügyébe került kínai napilapból. Tanulmányait Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kínai-tibeti szakán abszolválta, majd aspiráns lett, sinológiai témával. A Zhou- [Csou-] korszak földtulajdon-viszonyairól írott disszertációjának megvédésére 1956 őszén került sor, s amiként a pálya- és témaválasztását a konfliktusokon át előrehaladó világtörténelem élménye motiválta, akként a tudományos pálya tényleges ívének alakulásába is beleszóltak racionálisan nehezen feldolgozható történelmi események. Igaz, Tőkei eleve nem szobatudósi karrierre vágyott. A forradalom napjaiban első munkahelyén, a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeumban a forradalmi bizottság elnöke lett, hogy azután a megtorlások idején tíz évre egy kiadói szerkesztőségbe kerüljön, lektornak.

Tudományos pályakezdésének beszédes dokumentuma az 1958 végén írott és két év múlva megjelent kisonográfija, *A kínai elégia születése*. Benne csaknem hiánytalanul föllelhetők a Tőkei-írások vezérmotívumai. „Östojás” ez az írás, olyasfajta *ante rem* szintézis, mint a fiatal sinológus által a könyvben leírt patriarchális szertartás, amely csíra formában különböző művészeteket és műfajokat foglalt magában. Az alaprétég a Zhou-korszak utolsó szakaszában élt világirodalmi rangú költő, Qu Yuan [Csü Jüan] életművének elmélyült és szeretetteljes, a magyar olvasó számára fölfedezésszámba menő bemutatása, ezen belül a költő fő művének, a *Lisao* [Li szao, Száműzetés] című „hosszúversnek”, Tőkei szerint

„a világirodalom egyik legnagyobb elégiájának” részletes analízise. Nem maradhat itt említetlen, hogy a nem éppen kényeztetett lektor, különben az irodalomtudomány kandidátusa, a kortárs magyar költészet kiválóságait – köztük a hivatalosság által akkoriban nem különösebben kegyelt Weöres Sándort és Nagy Lászlót – nyerte meg a kínai költészet méltó tolmácsolása ügyének. A kínai elégia születésében olvasható elemzésre egyébként a nemzetközi szakma is gyorsan fölfigyelt. Eredeti volt a könyv gondolatvezetése: szakítva a marxizmussal kolportáló esztétika dogmatizmusával, az elemzés középpontjába állította az egész kínai költészet sajátos stíluskérdéseit, mindenekelőtt a klasszikus német gondolkodók – többek közt Schiller és Hegel –, valamint az ismét aktuális viták tüzebe került Lukács György nyomán tárgyalt elégikus költői jelleget, egyáltalán az eladdig figyelemre alig méltatott műfaj-problematikát. Lukács követője volt Tőkei abban is, hogy valóságos társadalmi-történeti összefüggéseibe visszahelyezve, társadalmi alapjait feltárva értelmezte a költő művének szerkezeti és tartalmi sajátosságait. Eközben a kínai elégia társadalmi meghatározottságával is szembesült: az ókori kínai társadalom történetének azzal a „statárius”, mozdulatlanságot sugalló alapkarakterével, amelyet történetfilozófiai előadásában Hegel a keleti világ jellegadó vonásának tartott, s amelyet Marx az általa „ázsiaiak” nevezett termelési móddal magyarázott.

Itt már felvillan a Tőkei-életmű két nagy témája. Az egyik a társadalmi formáknak az „ázsiai” termelési mód figyelembevételén alapuló elmélete, amely leszámol a hivatalos ideológia által indoktrinált, valójában Sztálin nevéhez fűződő „történelmi materializmus” történelemszemléletével, s visszatérve az eredeti Marx-szövegekhez és azokat a valóságos történelmi fejlődés adataival szembesítve, új távlatokat nyit a történetfilozófiai vizsgálódás számára. A másik a filozófiai reflexió kulturális szerepének újragondolása. A filológiai felkészültség Tőkei érett műveiben – egyre inkább meghatározó mozzanattá váló – filozófiai érdeklődéssel párosult. Mindezt akár pályamódosításnak is tekinthetnénk, ha nem kellene komolyan vennünk a tudományos pályájára élete vége felé már akadémikusként visszatekintő vallomását: „Magamat mindig elsősorban sinológusnak tartottam. Ma is a kínai kultúra szerelmese vagyok.” Valóban az volt; ezt bizonyítja önmagában is több tízezer kínai verssor próza-fordítása, többkötetnyi kínai dráma és elbeszélés magyar nyelvé

tolmácsolása, különösen pedig az a két nagyszabású, előszavakkal és kommentárokkal ellátott szöveggyűjtemény, amely a magyar olvasónak először ad átfogó képet a klasszikus kínai gondolkodás, filozófia és esztétika történetéről mint az egyetemes világkultúra szerves részéről (*Kínai filozófia. Ókor*, három kötetben: 1962, 1964, 1967; *A szépség szíve. Régi kínai esztétikai írások*, 1973). És miközben sinológus akart maradni, a szuverén gondolkodás belső logikáját is követte, saját intellektuális értékválasztásait sem leplezve. Eredeti volt akkor is, amikor a hazai művelődés körét kitágítva a magyar kultúrába mintegy beemelte a kínai konfucianizmust, a taoizmust, a motizmust, és akkor is, amikor feltárta ezek belső összefüggéseit a kínai társadalom történeti fejlődésének sajátosságaival.

Az „ázsiai” termelési módról és általában a társadalmi formákról írott tanulmányai, továbbá újszerű Marx-interpretációi alapján Tőkei 1967-től az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa, 1969–1972 között igazgatója; majd az MTA Orientalisztikai Munkaközösségének, illetve 1994-től az MTA Nyelvtudományi Intézet orientalisztikai kutatócsoportjának vezetője; közben mint az ELTE professzora is dolgozott. Marxista meggyőződését nyilvánosan is demonstrálandó 1962-ben belépett az MSZMP-be, sőt 1988-ban mint nemzetközileg is ismert és elismert társadalomtudóst a Központi Bizottság tagjává is választották. A *Magyar Filozófiai Szemle* főszerkesztője, majd a *Társadalmi Szemle* szerkesztőbizottságának tagja, végül az *Eszmélet* műhelyének szellemi vezetője is volt, s emellett a Lukács György Alapítvány elnöke. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt 1973-tól, rendes tagja 1985-től. Az újjáalakult Magyar Filozófiai Társaságnak is ő lett az első elnöke 1987-ben. Mindezeknél nagyobb elismerést jelenthetett azonban számára, hogy ő volt az egyetlen élő kortárs tudós/filozófus, akit *Ontológiájában* Lukács György név szerint látott szükségesnek idézni.

Az „ázsiai” termelési mód marxi koncepciójának alkalmazása (*Az „ázsiai termelési mód” kérdéséhez*, 1965, illetve 1975) Tőkei számára olyan újszerű történelmi és történetfilozófiai elemzéseket tett lehetővé, amelyek nagy nemzetközi feltűnést keltettek és hatalmas vitákat indukáltak. E viták egyik mozgatórugója abból a nyilvánvaló hasonlóságból adódott, amely az „ázsiai” társadalmak és az úgynevezett „létező szocializmus” rendszerei között Tőkei elemzései nyomán megmutatkozott. Az úgynevezett gazdasági

társadalomalakulat „progresszív korszakai”, ahol is a progresszivitás egy matematikai sor progressziójának értelmében veendő, Tőkei számára – Hegel és Marx nyomán – egy logikai és egyben történeti sort jelentettek: az eredetileg egységes köztulajdon (ázsiai forma) először úgy vált szét köztulajdonra és magántulajdonra, hogy az előbbi volt a domináns (antik forma), majd az utóbbi vált meghatározóvá (germán forma), végül a magántulajdonnak teljesen szabadon kellett kifejlődnie (kapitalizmus), hogy azután a jövőben ismét valamely magasabb közösségibe mehessen át (kommunizmus). Ezért mondja Tőkei, hogy e mellé az öt társadalmi alapforma mellé „még pusztán spekulatívve sem tudnánk meghatározni” másfajta tulajdonformákat, termelési módokat és társadalmi alapformációkat (*A társadalmi formák elméletéhez*, 1968, illetve 1970). Mindennek alapján Tőkei számára nyilvánvaló az emberi történelem alapvető tagolódása a prekapitalizmus–kapitalizmus–kommunizmus periodizáció, a „tagadás tagadása” hegeli–marxi dialektikája elméleti keretében. A „nyers” kommunizmusra vonatkozó megjegyzései voltaképpen a „létező szocializmus” bírálatát jelentették, ám meg volt győződve róla, hogy a bármilyen nyers ellentmondásoknak egy hosszú reformfolyamatban való leküzdésével mégis kifejlődhetnek majd „szabad emberek szabad közösségei” (*A szocializmus dialektikájához*, 1974). Ha ebben tévedett, tévedése egy „világtörténelmi illúzió” alapján létrejött tévedés volt.

Tőkei Ferenc egybegyűjtött írásai részint kommentált fordításokat, részint elméleti műveket tartalmaznak. Ez utóbbiak között sinológiai művek, illetve történetfilozófiai és történelmi jellegű írások található; bízunk benne, hogy Tőkei Ferencnek mindkét területen van mondanivalója a mai olvasóközönség számára is.

Lendvai L. Ferenc
Zoltai Dénes

AZ ÓKORI KÍNAI TÁRSADALOM ÉS FILOZÓFIA

Ismeretes, hogy Hegel a keleti, pontosabban az ókori keleti fejlődésben a görög antikvitással indult európai civilizáció előjátékát látta, s az ókori keleti filozófiát, így a kínait is, nem tartotta igazi filozófiának. Hegel természetesen – különösen a kínai filozófia megismerésében – csak igen korlátozott és kétes értékű filológiai anyagra támaszkodhatott, ezért – s rendszerének idealista korlátai miatt is – ítéletei ma már pontatlannak számítanak. Ami azonban a keleti filozófiák megítélésének legfontosabb mozzanatát, e filozófiák történeti helyének kijelölését illeti, Hegel megállapítása lényegében helytálló: az ókori keleti filozófia valóban a görög filozófia előjátékának fogható fel. Ennek társadalmi-történeti alapjait Hegel nem látta, rendszerében az emberi haladás csupán a világszellem fejlődéseként jelenik meg, de elévülhetetlen érdeme, hogy a történelemben s a filozófia történetében meglátta a fejlődést, s éppen ezért tudta lényegében helyesen megjelölni az ókori Kelet történelmi helyét. Hegel még csak sejtette, de Marx már világosan látta, miért kell az ókori keleti társadalmat lényegében a görög antikvitást megelőző fokra helyezni, s miért nevezhetjük az utóbbit az emberiség „normális gyermekkorának”.

Marx szerint az ókori keleti fejlődés sajátosságainak, még „a keleti mennyországnak is”, az a kulcsa, hogy Keleten nem tudott kifejlődni a föld magántulajdona, nem jöhetett tehát létre az antik polisz, a föld köztulajdona alapján óhatatlanul a faluközösségi parasztok adóztatására épülő patriarchális despotizmus alakult ki. E felismerés – amelyet gyümölcsöztetni fogunk az ókori kínai társadalom alapvonásainak jellemzésében – valóban tudományos kiindulópontja lehet minden keleti egzotikum feltárásának, az ókori Kelet igazi megértésének. Az igazi megértéshez jutván pedig elkerülhetjük a Kelet megítélésének két polgári végletét, mind a keleti kultúrák teljes elutasítását és lebecsülését, amely gyarmati hivatalnokok magatartása, mind pedig mértéktelen, kritikátlan

magasztalásukat, amely az imperialista burzsoázia teljes perspektívátlanágából fakad. S nem szorul bizonyításra, mennyire fontos a Kelet megértése napjainkban, amikor a sokáig elmaradott keleti népek felemelkedésének világtörténelmi jelentőségű folyamata szemünk előtt játszódik le.

A kínai konfucianus hagyomány mitikus uralkodókkal, félistenné emelt ősökkel, afféle kultúrhéroszokkal kezdi Kína történetét, majd a „három dinasztíával”, a Xia- 夏, a Shang- 商 (később Yin- 殷) és a Zhou-dinasztiával 周 folytatja. Mai tudásunk szerint még a „három dinasztia” közül is teljesen mitikus a Xia, történetiségét a régészeti ásatások nem igazolják. A Shang-Yin- és Zhou-dinasztiákkal az a helyzet, hogy az i. e. 2. évezredben valóban létezett egy Shang, később Yin nevű, az i. e. 1. évezred első felében pedig egy Zhou (Nyugati Zhou) nevű uralkodócsalád. A Shang-Yin-uralom idejéből valók a kínai írás első emlékei, a csontokra vésett jóslatszövegek, amelyek – nem könnyen értelmezhető – tanúbizonysága szerint ebben a korban még csak formálódó államról beszélhetünk. A Shang-Yin-„dinasztia” valószínűleg csupán egy törzsszövetség vezető törzse, amely a mai Anyang 安陽 mellett feltárt székhelyén, egy fallal körülvett városban rendezkedett be véglegesen. A Shang-Yin-területeket elfoglaló ún. Nyugati Zhou-dinasztia ugyancsak viszonylag kicsiny patriarchális királyság lehetett, amely folytatta elődei művét, a patriarchális törzsek, kicsiny fejedelemségek egy államba egyesítését. A későbbi hagyomány, amely a múltban jól kormányzott királyságokat szeretett volna felfedezni, hogy ezekre hivatkozhassek, e dinasztiai hatalmát erősen eltúlozta. Valójában e királyságok kicsiny területre korlátozódtak, s államnak is csak fenntartásokkal nevezhető. Társadalmi tagozódásuk ugyanis nem társadalmi, hanem családi jellegű munkamegosztáson nyugodott: legfelül a közhivatalokat viselő nemzetségi-törzsi arisztokrácia, alattuk az egyszerű törzstagok s végül a rabszolgák. Ez utóbbiak tehát tagjai a patriarchális családnak, s gazdasági szerepük jelentéktelen, amit egyébként jól mutat az a tény is, hogy a régészek mind a Shang-Yin-, mind a Nyugati Zhou-korból szép számmal ástak ki uruk temetésekor legyilkolt rabszolgákat.

A Zhou-dinasztia hatalma hamarosan eltörpült a népesség növekedésével egyre-másra keletkező fejedelemségek mellett. E fejedelemségek részben a Zhou királyságból szakadtak ki, rész-

ben a család leszármazottai alapították őket, először a szomszédos, később mind távolabbi területeken, részben pedig más törzsek és törzsszövetségek kialakulása útján jöttek létre. Az i. e. 1. évezred közepe táján aztán megerősödnek a hegemonia-törekvések, a kis fejedelemségek eltűnnek, s a végső küzdelem, Qi 齊, Chu 楚 és Qin 秦 fejedelemség harca a hegemoniáért, azzal ér véget, hogy Qin királya i. e. 221-ben uralma alatt egyesíti az összes fejedelemségeket, s felveszi az Első Császár (Shi Huangdi 始皇帝) címet. Ettől fogva beszélhetünk egységes kínai államról.

A tyrannisjellegű Qin-uralmat hamarosan megdöntötték: i. e. 206-ban egy Liu Bang 劉邦 nevű hadvezér ragadta magához a hatalmat, aki i. e. 202-ben mint a Han-dinasztia 漢 első császára lépett a trónra. Ennek uralmát i. sz. 9-ben a „reformer” Wang Mang 王莽 felkelése döntötte meg, de csak rövid időre, mert ellene hatalmas felkelés támadt, s i. sz. 25-ben visszaállították a Han-dinasztiát, amelynek i. sz. 220-ig tartó, mintegy négyszáz éves uralkodása Kínát ázsiai nagyhatalommá tette. Nemsokkal ezután Kína egysége megszűnik, s Kínában is a népvándorlások kora kezdődik.

Az ókori Kína történetének e legfontosabb adatai sok kutatót csábítottak már arra, hogy párhuzamot vonjon Kína és Európa ókori története között. A Zhou-kor látszólag párhuzamos az ókori görögség fénykorával, a Han-kor pedig a római időkkel. A párhuzam megvonása nem indokolatlan, a két ókori fejlődés között valóban törvényszerű hasonlóság fedezhető fel. Ám sohasem szabad feledni, hogy Kínában mégsem fejlődött ki antikvitás a szó európai értelmében, s így a kínai ókor nem lehetett alapja egy olyan fejlődésnek, amely összehasonlítható lenne az európaival. Az őszeberi fejlődés ázsiai ága megtorpant, megrekedt, s tipikussá, a fejlődés lehetőségeit maximálisan kibontakoztatóvá csak az európai válhatott. Kína is lemaradt, s még ha ennek egyik bármilyen fontos oka is a modern imperializmus, elmaradásának alapvető oka és gyökere nem az újkorban, hanem még az ókorban keresendő. Ennek a problémának is legfőbb kulcsa: a földmágnatulajdon hiánya.

Bármily változatosnak tűnjék is Kína ókori története, ez a „politikai felhőrégió” (Marx) viharzása csupán, mert a társadalom gazdasági alapja csaknem teljesen változatlan marad. Kína folyómenti területein már az i. e. 3. évezredben, a neolitikumban is viszonylag

fejlett földműveléssel találkozunk. A Shang-Yin- és Zhou-korszak folyamán a megművelt területek hatalmasan megnövekednek, művelésük azonban – a bronz nem lévén jól hasznosítható a földművelési munkákban – lényegében a régi marad. A Zhou-kor végén felfedezik s a Han-korban már széleskörűen alkalmazzák a vasöntést is, de hiába, gyökeres társadalmi átalakulást nem hozhat a vas sem. A termelőerők szakadatlan, de lassú fejlődése önmagában nem tudja felbomlasztani a régi tulajdonviszonyokat. A földművelés munkafolyamatának tökéletesedése és a termelőerők fejlődése önmagában csak átmeneti típusú termelési viszonyok kialakulására – és egyben megmerevedésére – vezethetett.

Az ókori kínai társadalom gazdasági alapeleme, a termelési viszonyok alapegysége: a faluközösség. A kínai faluközösség nem magántulajdonos parasztok kiegészítő, járulékos jellegű közössége, mint az európai középkor hasonló szervezetei, hanem az ősi nemzeti szervezeti olyan továbbélése, amely a földművelésnek elmaradhatatlan előfeltétele, és amely nem tűri, hogy az egyén leszakadjon „a közösség köldökzsinórjáról” (Marx). Ez a szervezet nem támasza a parasztságnak a kizsákmányolók elleni harcbat, mint az európai faluközösség, hanem ellenkezőleg, éppen a kizsákmányolás és a despotizmus legbiztosabb támasza. E faluközösségek adóiból él a nemzeti-törzsi arisztokrácia, amely a közhivatalokat betölti. A terméktöbblet elsajátításának jogalapja éppen az, hogy az arisztokrácia – a közhivatalok betöltése révén – egy nagyobb, magasabb közösség képviselője, megtestesítője. A hivatalviselő arisztokrácia kezdetben valóságos közfunkciókat töltött be: természeti csapások idejére közös készleteket gyűjtött, megszervezte a nagyobb munkákat, mindenekelőtt a folyószabályozást és öntözést, biztosította a földművesek bizonyos védelmét a kalandozó barbár törzsek támadásai ellen. E hivatalok funkciójában azonban már a Zhou-kor elején túlsúlyba jutott az adószedés, a hivatalnokarisztokrácia eltartásának és fényűzésének biztosítása, tehát a kizsákmányolás. Hogyan csapott át kizsákmányolásba a parasztok adóztatása, amely a nemzeti-törzsi arisztokráciának ősi és sohasem vitatott joga volt? Elsősorban úgy, hogy már a Zhou-kor elején fokozatosan felbomlottak és megszűntek azok az eredeti közösségek, tehát főképpen a törzsek, amelyeknek képviselete, megtestesítése az arisztokráciát egy valóságos kö-

zösség közhivatalnok-rétegévé tette. Megszűntek a közösségek, de megmaradtak a képviselőik: így emelkedett kizsákmányoló osztállyá a nemzetségi-törzsi arisztokrácia. Valóságos közösség az őstársadalomból örökölték közül egy maradt csupán: a paraszti faluközösségek, amelyek hűségesen fizették tovább az adókat, sőt békésen tűrték az adóprés fokozását is. A régi törzsek helyébe fejedelemségek, patriarchális félállamok alakultak ki, amelyek megszervezték az adóhivatalok piramisszerű rendszerét, alapjában a faluközösségekkel, csúcán pedig a királlyal. Ebben a rendszerben senki sem földtulajdonos, névlegesen is csupán az „Ég Fia”, aki személyében minden föld urának azért tekinthető, mert az egyetlen tulajdonos, a „közösség” megtestesítője. A hivatalnok-arisztokráciának nem érdeke, hogy magántulajdonba vegye a földet, hiszen ezzel – megtagadva a „közösséget” – saját osztályuralmának jogalapját szüntetné meg, ezért ellenkezőleg, éppen a régi, közösségi-patriarchális tulajdonviszonyok konzerválására törekszik minden lehető eszközzel. S nem is nagyon kell törekednie, hiszen a társadalmi fejlődés ilyen kezdetleges fokán a hagyomány, a hagyományos intézmények ereje olyan nagy, hogy azzal megbirkózni csak különösen szerencsés történelmi feltételek között lehetséges. A földmagántulajdont – bár a korlátozott antik formában – kifejleszteni s vele az európai civilizációt útnak indítani az emberiség történetében először és egyedül a görögöknek sikerült. Kína azonban nem tudott véglegesen elszakadni az őstársadalomtól, a fejlődés erői nem bírtak az őstársadalommal, s a társadalom változatlan gazdasági alapján olyan termelési mód alakult ki, amely alapvonásait tekintve átmeneti helyet foglal el az ősközösség és a rabszolgatartó társadalom között, egy felemás civilizációval túlhalad ugyan az őstársadalom állapotain, de nem éri el az európai antikvitásnak még a kiindulópontját sem.

Az elmondottak alapján véve az egész kínai ókor társadalmát jellemzik. Kína ókora azonban két, egymástól jól megkülönböztethető korszakra oszlik, az egységes állam megteremtése (i. e. 221) előtti és utáni szakaszra, s e periodizáció jelentősége csak akkor derül ki, ha még az ázsiai „mozdulatlanságban” is első-sorban a társadalmi mozgást igyekszünk megragadni. Az ókori Kína mozdulatlansága ugyanis nem abszolút nyugalom, hanem szüntelen társadalmi mozgás és harc végső eredménye, a haladás

erőinek újra meg újra megismétlődő veresége, úgy azonban, hogy e mozgás jelentős változásokhoz, itt-ott tartalmi módosulásokhoz is vezet. Mindenekelőtt látnunk kell, hogy az egyre nagyobb „közösségek” kialakulása, a fejedelemségek központi kormányzása, amely a patriarchális arisztokrácia uralmának fenntartását szolgálja, igen hamar összeütközésbe kerül az arisztokrácia egyes csoportjaival, nevezetesen azokkal, akik adójövedelmüket nem óhajtják számukra elvont osztályérdekek kedvéért megosztani újabb, még magasabb „közösségek” hivatalnokaival. Államot szervező patriarchális arisztokrácia: ez már önmagában is ellentmondás, mégpedig terméketlen, igazi haladásra nem ösztönző, folytonos kompromisszumokhoz vezető ellentmondás. Mert a patriarchális arisztokrácia, ha már uralkodó osztállyá emelkedett, hatalmának biztosítására államhatalmat igényel, de az államhatalom minden erősítése ugyanakkor az arisztokrácia érdekeit csorbítja meg. Ez az ellentmondás tükröződik az „állam” – mai napig használt – régi kínai nevében is: *guojia* 國家, azaz „a fejedelemség és családjai”. A *guo* a központi hatalmat jelenti, a *jia* pedig a patriarchális családot, amelynek igazi államhatalom születése esetén, helyesebben annak előfeltételeként el kellene pusztulnia. Az egész kínai ókor történetét az jellemzi, hogy a társadalmi mozgás tengelye ez a meddő, az átmeneti formák megrekedése következtében feloldhatatlan ellentmondás. A probléma az i. e. 1. évezred közepe táján vált először súlyossá, s megszületett Konfuciusz filozófiája, amely vallási rítusban és moralizálásban véli feloldani az ellentmondást, valójában tehát semmiféle megoldást nem javasol. S hogy a kérdés mennyire megoldatlan maradt Kína egész régi története során, azt jól mutatja az a tény, hogy a konfucianizmus több-kevesebb módosulással egészen 1912-ig az államvallás szerepét töltötte be Kínában, s rányomta bélyegét az egész kínai gondolkodásra és kultúrára.

Mégis ez az ellentmondás tett lehetővé bizonyos fejlődést az ókori Kínában. Mert azok a fejedelmek, akik hatalmuk megszilárdítására törekedtek, csakhamar kénytelenek voltak hivatalaikba nem arisztokrata, hanem közrendű, sokszor rabszolgasorból felemelt hivatalnokot ültetni, s ezek már könnyebben fordultak szembe a patriarchális arisztokráciával, sőt néha a patriarchális család rendszerével is. A „közösség köldökzsínórjáról” leszakadni

először azoknak sikerült, akiket valami okból a „közösségekből” kitaláltak, tehát „bűnözőknek”, rabszolgaságra ítélték; vagy azoknak, akik különböző véletlenek, háborúk, természeti csapások következtében elveszítették „közösségüket”. Ez utóbbiak között kell számon tartanunk a felszabadított, tehát valamely patriarchális családból kitett rabszolgákat is, akik között nyilván sok volt az idegen, például barbár származású. Ezek a közösségen kívül rekedt elemek vagy a központi hatalom szolgálatába szegődtek, mint rabszolgák, hivatalnokok, katonák, írástudók, zenészek stb., vagy pedig kereskedéshez fogtak, s ebben az esetben idővel nagyobb vagyont gyűjthettek, mint hivatalnoktársaik. A kínai természetes gazdaság pórusaiban ugyanis, tehát a teljesen önellátó, egymástól elszigetelt faluközösségek között, jó lehetőségek nyíltak a cserekereskedelemre. Az így áruvá tett termékek természetesen a paraszti termelés elenyésző százalékát teheték csak ki, hiszen a termékek fő tömege saját fogyasztásra és az adókötelezettség teljesítésére szolgált, s kezdetben a parasztok fölöslegeit is csak úgy lehetett értékesíteni, ha a kereskedő számításba vette az egyes vidékek sajátos jellegét, különleges termékeit. Ez a kereskedelem tehát nem bomlasztotta fel a faluközösségeket, sőt mi sem jellemzőbb élősdiségére, mint hogy annál jobban virágozik, minél elszigeteltebbek egymástól az egyes falvak. S mégis, a kereskedőkkel olyan elem jelent meg Kína társadalmában, amelyre történelmi szerep várt: Qin Shi Huangdi 秦始皇帝 elsősorban rájuk támaszkodva teremtette meg i. e. 221-ben az egységes kínai államot. Nem véletlen az sem, hogy az egység megteremtése éppen Qinnek sikerült, ennek a finnyás konfucianusoktól barbárnak nevezett fejedelemségnek. Az erősödő városi arisztokráciára azért éppen Qin fejedelme tudott támaszkodni, mert Qin volt a „legbarbárabb”, a legfiatalabb, átmeneti formákban a legkevésbé megrekedt, tehát a patriarchális arisztokrácia ott volt a leggyengébb, a hagyomány ereje ezt a fejedelemséget nem kötötte oly eltéphetetlen szálakkal a múlthoz, mint keletebbre fekvő szomszédait. Ezért győzedelmeskedhetett Qinben a konfucianizmus legnagyobb ellenlábasa, az ún. törvénykezők (*fajia* 法家) iskolája, amely az ősök hagyománya helyett az emberi törvényhozást teszi meg a politika alapjává. S az egyesítés után, a patriarchális arisztokrácia ellenállásának letörésére, Qin Shi Huangdi i. e. 213-ban elégetteti a birodalmában fellelhető

valamennyi konfucianus könyvet, a patriarchális ideológia veszedelmes tankönyveit.

Qin Shi Huangdi, aki leromboltja a fejedelemségek határfalait s építtetni kezdi a Nagy Falat, beolvasztatja a fejedelemségek fegyvereit s erős központi hadsereget szervez, tartományokra osztja fel birodalmát s szigorú állami hierarchiának vet alá minden arisztokratát, kétségtelenül tyrannisjellegű diktatúrát valósít meg. S úgy látszik, Kína ezen a ponton véglegesen leszámol a múlttal, s megindul az igazi civilizáció útján. Nos, Qin Shi Huangdi diktatúrája ugyanolyan gyorsan megbukott, mint a görög tyrannisok, de utána nem a városi arisztokrácia uralma, a demokrácia következett, mint Görögországban, hanem kompromisszum a régi és az új arisztokrácia között. A nagy társadalmi kiegyezés azért volt lehetséges, sőt elkerülhetetlen, mert a kereskedőarisztokrácia éppen úgy a faluközösségi gazdaság változatlan alapján élőködött, mint a hivatalnokság. Így a kereskedők könnyen be tudtak illeszkedni az állami bürokráciába, sőt adószállítások vállalásával, pénzkölcsönzéssel még nélkülözhetetlenné is tették magukat, és sokan magas állami hivatalokhoz jutottak. A Han-császárok egymás után hozzák intézkedéseiket a kereskedők visszaszorítására (hiszen a nagy kompromisszum: szakadatlan harc eredménye), de mindhiába, a városi arisztokráciát már nem lehet teljesen kibrudalni a hatalomból. A kompromisszumnak azonban nagy ára van: a városi arisztokrácia azáltal, hogy beilleszkedik az állami bürokráciába, voltaképpen önmagát szünteti meg mint osztályt, s ezzel együtt minden lehetőséget arra, hogy a kínai társadalom fejlődése az európai útra lépjen. Még arra is vannak adataink, hogy a kereskedők a Han-korban időnként földet szereztek, magántulajdonuk azonban csak ideig-óráig tartott, mert hivatalért cserébe vagy „beszolgáltatták” az államnak, vagy más módon rendelték alá a patriarchális adórendszernek. Ugyancsak a kereskedők szereznek először magántulajdonukba rabszolgákat, de a rabszolgagazdaság is vagy egészen jelentéktelen, járulékos marad, vagy alárendelődik az államnak. A két arisztokrácia harca és kiegyezése: osztozkodás csupán a parasztok terméktöbblete fölött, s a tulajdonforma, amely a föld magántulajdonát nem ismeri, marad a régiben.

Ilyenformán a Qin-dinasztia a társadalom „legszabadabb” rétegére támaszkodva erőszakkal megvalósította a konfucianizmus utópiá-

ját: az erős, központosított államot. De mert változatlan maradt a társadalom gazdasági alapja, tyrannisa – bármily paradoxonnak hangzik – voltaképpen a patriarchális hivatalnokarisztokrácia uralmának legelőnyösebb, legbiztosabb formáját teremtette meg. A *guo* 國 hatalmának biztosítására hatalmas csapásokat mért a *jiara* 家, de a *guo* szervezetének alapja továbbra is az a „családi” elv maradt, hogy a császárnak és hivatalnokainak azért kell beszolgáltatni az adót, mert ők a „közösséget”, minden föld tulajdonosát képviselik. Qin Shi Huangdi azt hajtotta végre, amire a patriarchális arisztokrácia önmagától soha nem lett volna képes: véglegesen biztosítva a *guo* elsőbbségét, a családfőket – saját érdekében – elsősorban állami hivatalnokokká tette és csak másodsorban családfőkké. Sok kutató úgy látja, hogy Qin Shi Huangdi a Zhou-kori „feudalizmus” szétzúzása útján, annak helyén teremtette meg a jellegzetes kínai mandarinizmust. Való igaz, hogy a kínai bürokratizmus fejlődésének döntő lépése Qin Shi Huangdi nevéhez fűződik, de világosan kell látnunk, hogy műve a Zhou-korban megindult fejlődés betetőzése inkább, hogy tehát a kínai mandarinizmus csupán a régi patriarchális közképviselési elv kiteljesedése, a patriarchális bürokratizmus legkövetkezetesebb és nagy társadalmi stabilitást biztosító formája.

A Han-császárok semmit sem adnak fel Qin Shi Huangdi uralmának valóságos eredményeiből. Ők is tartományi rendszer szerint szervezik meg az adózást, tovább építetik a Nagy Falat a mind veszedelmesebb barbárok ellen, s Wu 武 császár i. e. 125-ben rendeletileg vizsgálóhoz köti a hivatalviselést, megvetve ezzel a híres kínai államvizsgarendszer alapját. Ettől fogva elvileg hivatalnok lehetett bárki, aki sikerrel teszi le a vizsgát, származásától jórészt függetlenül. Ez a Han-kor egyik legfontosabb „demokratikus” vívmánya, amely valóban sokszor lehetővé tette plebejus származású tehetségek felemelkedését állami hivatalokba. A kérdés csak az, mit jelentett mindez a társadalmi haladás szempontjából. Egyes vonatkozásokban tagadhatatlanul sokat jelentett, egészében véve azonban ez is csak a fennálló termelési mód konzerválását szolgálta, hiszen az államvizsgarendszer segítségével a patriarchális-bürokratikus uralkodó osztály felfrissíthette sorait az elnyomottak legjobb fiaival. Újabb osztozkodás történt a parasztok terméktöbbletén, s a tulajdonforma maradt a régiben.

A régi arisztokrácia a Han-korban sem egykönnyen egyezett bele az osztozkodásba, különösen a kereskedőkkel nem. Wang Mang reakciós puccsának célja az volt, hogy biztosítsa a régi arisztokrácia osztatlan uralmát. Hatalomra jutása után Wang Mang „reformokat” léptetett életbe: megtiltotta a rabszolgák adásvételét, „felosztotta” a földeket a parasztok között, pénzreformokkal kísérletezett. Demokratikus látszatú intézkedéseivel semmissé akarta tenni Qin Shi Huangdi vívmányait, kivéve természetesen az egységesítést, no meg például a só és vas állami monopóliumát, hiszen ezeket gyümölcsözőnek látta a régi arisztokrácia számára. „Földosztása” valójában a patriarchális adózásnak eszményi-konfucianus, a régi arisztokrácia számára megfelelőbb formáját jelentette, s nyilvánvaló, hogy többi intézkedéséhez hasonlóan ez is a kereskedőket sújtotta. Törekvése azonban utópisztikusnak bizonyult: uralmát rabszolgák, parasztok és kereskedők nagy népfelkelése döntötte meg. A restaurált Han-dinasztia folytatta a kompromisszum politikáját, engedte gazdagodni a kereskedőket, s elnyomás helyett a bürokratizmus keretei közé fogadta őket. A természetes gazdaságon élősködő kereskedelem azonban nem képes igazi városkultúrát teremteni, csupán bomlasztani és züllesztani képes anélkül, hogy valami társadalmilag újat produkálna. Az élősködő kereskedelem és az arisztokrácia összefonódása végül is megrendítette a Handinasztia hatalmát, az arisztokrácia fényűzése hatalmas méreteket öltött, míg a faluközösségi parasztság s következőképpen az államháztartás elszegényedett. I. sz. 184-ben a „sárgaturbánosok” nevű taoista szekta vezetésével újabb népfelkelés támad, amelyet vérbe fojtanak ugyan, de a győztes hadvezérek maguk törnek a hatalomra, s a szétesett ókori birodalom romjain kisebb államok hadakoznak egymással mindaddig, míg Észak felől el nem özönlik Kínát a barbárok – véglegesen lezárva a kínai történet ókori szakaszát. Észak-Kína területén elnéptelenednek a városok, az élet falura költözik, ahol minden viharral dacolva tovább élnek a faluközösségek, változatlan formában termelve újra önmagukat, s ezzel a társadalom megélhetését, de egyben a patriarchális barbárságot is.

Az ókori Kínában tehát egy típusát tekintve átmeneti társadalom stabilizálódásának vagyunk tanúi. Az átmeneti formákon azonban a fejlődésnek gyorsan túl kell haladnia, nehogy megrekedés és tor-

zulás következzen be. Görögország gyorsan végzett is az *arisztokrácia* korával, s megnyílt az út a további fejlődés előtt, de Kína, ahol a föld magántulajdona még a Han-korban is csak epizodikusán, véletlenszerűen fordul elő, megtorpant, s további fejlődése számára nem nyílt út, a csírázó újat elfojtotta a régi. A görög antikvitás teljesen szakított az őstársadalommal, a kínai ókor civilizációja azonban az őstársadalom gazdasági bázisán jött létre, nem pusztítva el, hanem egy bürokratikus despotizmus szolgálatába állítva annak intézményeit, nem elszakadva az őstársadalomtól, hanem csupán kibontakoztatva és osztályelnyomássá civilizálva az abban potenciálisan benne rejlő bürokratizmust. Nyilvánvaló, hogy az európai és a kínai ókor összehasonlításában túl kell mennünk a felületi azonosságokon, s el kell jutnunk a lényegi különbségek megállapításához, mert a kínai ókor „koravén” voltát s a görögök „normális” gyermekségét (Marx) nem érthetjük meg másképpen. A kínai – és az egész keleti – fejlődés „koravénisége” abban rejlik, hogy osztálytársadalom jött létre a törzsi köztulajdon alapján, aminek következtében elvileg átmeneti típusú formák stabilizálódtak, elzárva a további fejlődés útjait. Ebben ragadhatjuk meg Kína – s egész Ázsia – elmaradásának igazi gyökerét.

Az ókori kínai társadalom átmeneti fokon való megrekedésének vizsgálatakor figyelmet érdemel, hogy bizonyos szempontból átmeneti az a fém is, amely ennek a felemás civilizációnak egyik alapja: a bronz. Vulgarizálás lenne a keleti stagnálás alapvető okának – a tulajdon- és termelési viszonyok sokoldalú vizsgálata helyett – egyszerűen a bronzot tenni meg, de bizonyára nem véletlen, hogy az ókori Kelet civilizációi mindenütt a bronzöntés felfedezésével egy időben alakulnak ki. A bronz ugyanis sok szempontból jobban használható anyag, mint a kő vagy a cserép, a földművelési munkákban azonban nem lehet sok hasznát venni, s így elsősorban a patriarchális uralkodó osztály szükségleteit elégíti ki. Kínában mindenekelőtt szertartási edényeket, tükröket és fegyvereket készítenek bronzból: valamennyi az arisztokrácia hatalmának jelképe és támasza. S a hosszú bronzkor után már hiába fedezik fel a vasat, hiába próbálja a vasöntést kezébe kapartani a kereskedőarisztokrácia, az állam, azaz a hivatalnokság (a sóbányászattal együtt) ezt is monopolizálja. Egyes kutatók szerint az ókori kínai „városokat” a falvak tömegéből éppen a bronzöntés

feltalálása és arisztokrata monopóliuma emelte ki, mások pedig arra gondolnak, hogy a szüntelen változás, átalakulás ókori keleti képzeletei – amelyek nem nagyon illenek az ókori keleti gazdasági alap mozdulatlanságához – a bronzöntés, a fémátalakulás nagy élményéből fakadnak. Mindezek a kérdések még sok, s főleg sokoldalú elemzéseket igényelnek, mert ezen a területen nem könnyű elkerülni a szociologizálás veszélyeit. Tagadhatatlan azonban, hogy az ókori kínai civilizációnak alapjában véve (még a vasöntés felfedezése után is) bronzkori jellege szintén a társadalom átmeneti fokon való megrekedéséről tanúskodik, akárcsak a kínai műveltség annyi más átmeneti típusú eleme, a kínai írástól a művészeti formáig, irodalmi műfajokig.

Az ókori kínai filozófia alapvető vonásainak megértéséhez azonban sokkal fontosabb leszögeznünk azt, hogy Kína ókorában a természettudomány fejlődésének csak igen korlátozott társadalmi lehetőségei voltak. A földműveléssel való szoros kapcsolata miatt bizonyos csillagászati és földrajzi leírásokkal találkozunk, s természetesen sok botanikai, talajtani, gyógyászati megfigyeléssel, természettudományos általánosításnak azonban még a kísérletével is igen ritkán. A *Shijing* 詩經 (Dalok könyve) című gyűjteményben például több mint kétszáz növénynevet olvashatunk, s ezt emlegetni is szokták az ókori kínaiak botanikai ismereteinek bizonyítékeképpen, ám a növénynevek e sokasága sokkal inkább a konkrétéhoz tapadó, elvonatkoztatásra még képtelen gondolkodás bizonyossága, semmint a botanika fejlettségéé. A földművelés és a kéziipar hosszú gyakorlata viszonylag magas fokú technikai eljárások felfedezéséhez vezetett, de minden felfedezés vagy megmaradt a közvetlen, napi gyakorlat körében, vagy – ha általánosítani próbálták – mágikus-misztikus magyarázatot kapott. Így például a szüntelen változás és átalakulás gondolata, amely elsősorban a természeti jelenségek megfigyelésén alapult, jellemző módon nem természettudományos általánosításhoz vezetett, hanem vallásos misztikához, mint erről a *Yijing* 易經 (Változások könyve) ékesen tanúskodik. A felhalmozódott tapasztalatok az ókori Kínában nem tudtak tudománnyá emelkedni, a pusztá empiriából való kiemelkedés minden kísérlete folytatás nélkül megszakadt vagy misztikába fulladt.

A természettudományok elvetéltségének okai közül kettőt kell

közelebről szemügyre vennünk. Az egyik a tudományok társadalmi funkciója az ókori Kína viszonyai között. Egy olyan társadalomban, amelyben, a törzsi köztulajdonra alapozva hatalmát, a patriarchális arisztokrácia emelkedett uralkodó osztállyá, minden „tudományos” felismerés egyedül ennek az arisztokráciának a szolgálatába állhat. De vajon érdeke-e a patriarchális arisztokráciának, hogy a fejlődő technika méhében tudomány szülessék? Éppenséggel nem érdeke, hiszen a tudomány születésével létalapja csúszik ki alóla, megrendül az a hit, hogy a patriarchális arisztokrácia nélkülözhetetlen, hogy különleges képességekkel felruházva, az ősök „égi megbízatása” alapján, az ősök világának segítségével kormányozza a népet. Ennek az arisztokráciának egyik legfőbb törekvése éppen az, hogy minden tudását – az írástól a technikai felfedezésekig – titokban tartsa, minden jelentős felfedezést monopolizáljon, és a maga vagy még inkább ősei művének tüntessen fel. Ilyen körülmények között az ókori Kínában a tudomány el sem szakad még a mágiától, máris vallásos misztikába kell fulladnia.

A tudomány és a tudományos gondolkodás szomorú sorsának másik, voltaképpen az előbbi is megalapozó oka: a társadalmi munkamegosztás elégtelen fejlődése. Ismeretes, hogy az ázsiai faluközösségek önellátásának alapja a földművelés és kéziipar egysége (Marx). Az ókori Kínában tehát nem ment végbe következetesen a „második nagy társadalmi munkamegosztás”, a földművelés és az ipar elválása, mert hiszen az önellátó faluközösségekben csupán családi jellegű munkamegosztás van. A városok sem városok a szó igazi értelmében, valójában csak az adógazdaság központjai, patriarchális fejedelmi székhelyek; a falaik közt folytatott ipar a fejedelem és arisztokratái birtokában levő – patriarchális – rabszolgák műve. Az ipari módszerek titkának megőrzésére egy-egy ipar üzése családi foglalkozássá válik, s az is marad a Zhou-kor végén és a Han-korban is, amikor pedig már nemcsak rabszolga, hanem szabad családok is foglalkoznak iparral. Mivel azonban változatlan marad a faluközösségek önellátása, a városi ipar csupán gazdaságilag jelentéktelen tárgyakra, elsősorban luxuscikkekre korlátozódhatik, ezeket pedig egyedül a fejedelem és az arisztokrácia használja fel. Így az iparúzó családok hiába emelkednek a Han-korra rabszolgákból „szabad” iparoscsaládokká, termékeiket elsősorban az arisztokrácia vásárolja meg, következésképpen ez

a magánipar is csak arisztokrata fényűzést szolgáló további nyűg a naturális adógazdaság nyakán.

A Zhou-kor második felében tehát úgy megy végbe a „harmadik nagy társadalmi munkamegosztás”, a kereskedők kiválása, hogy lényegében elmaradt a „második”. Ennek következtében lett teljesen elősdi a kereskedelem, s mivel csak a termékek fölöslegét, elenyésző százalékát tette áruvá, még csak annyi szerepet sem játszhatott, hogy felbomlasztotta volna a faluközösségeket. S a Han-kornak azok a gazdag kereskedői, akik magántulajdonukba kaparintott rabszolgákkal ipari vállalkozásba fogtak, árutermelést kezdeményeztek, ugyanolyan szerepet játszottak, mint az iparúzó családok: termékeiket az arisztokrácia vásárolta meg, hogy tovább növelje fényűzését. Azokat az iparágakat, amelyek valóban döntő jelentőségű gazdasági szerepet biztosítottak volna a kereskedőknek és iparosoknak, nevezetesen a sóbányászatot és a vasöntést, már Qin Shi Huangdi állami monopóliummá tette. A „harmadik” munkamegosztás, amely nem a „másodikra”, azaz a magántulajdonosok újra támaszkodik: csupán a patriarchális adógazdaság elősdiségét fokozhatja, anélkül hogy a tulajdonformára és termelési módra forradalmasító hatással lehetne.

A szellemi és fizikai munka elválása, tehát a népesség megosztása parasztsokra és hivatalnokokra, kétségtelenül egyik alapja a kínai civilizációnak. Mégis, a szellemi és fizikai munka ilyen kettéválása sokkal kevésbé kedvező a tudományok megszületése szempontjából, mint például a rabszolgákra és rabszolgatartókra való megosztás. A magántulajdonos rabszolgatartót ugyanis érdekli, hogy műhelyében rabszolgái mit s hogyan termelnek, hiszen szabad piacon kell áruit értékesítenie, a patriarchális hivatalnokokat azonban csak a parasztok adóinak növelése érdekli igazán, iparosrabszolgái csupán a szertartások és a fényűzés szükségleteit elégítik ki. Így a kínai filozófia, különösen a konfucianus, minden földhöztapadt gyakorlatiassága ellenére sokkal távolabb van a kétkezi munkától, mint a görög rabszolgatartók filozófiája. S természetes, hogy a munkamegosztás ilyen felemás és torz alakulása egyáltalában nem kedvez a természettudományoknak és a tudományos gondolkodásnak.

A munkamegosztás, amely tehát inkább társadalmi méretűvé szélesített, de valójában családi típusú munkamegosztásnak nevez-

hető, korlátok közé szorította a filozófia fejlődését is. A patriarchális család mintájára szervezett társadalom, amely magántulajdonos iparosokat és kereskedőket legfeljebb a „nagy család” szolgálíként, mellékesen tűr meg, béklyókba szorítja a gondolkodást is. Ha az egyén gazdaságilag nem szakadt le, akkor szellemileg sem szakadhat le a „közösség köldökzsinórjáról”. Az ókori kínai filozófia alapvető vonásainak kifejtése itt nem elvégezhető feladat, de egy-két alapvonás felvázolását lehetségesnek tartjuk az elmondottak alapján. Mindenekelőtt arra emlékeztetünk, hogy az önellátó faluközösség önmagát mindig változatlan formában termeli újra, öröktől fogva létezőnek és örökké fennmaradónak tűnik (az ókori Kínában nem is indokolatlanul), s ráadásul a mozdulatlan faluközösségekre alapozott civilizáció mégis sokkal magasabb rendű, mint bármely más műveltség, amely kínai szemnek megpillantható. Nos, ilyen körülmények között érthető, hogy a kínai filozófusok számára – bármennyit bírálják is a fennálló állapotokat – a kínai intézmények a legtökéletesebbek, és valahogy úgy fest a világ, hogy középen van Kína, körülötte pedig a barbárok. Mindebben természetesen van jogos mozzanat is, hiszen a kínai civilizáció valóban barbár népek tengeréből magasodott ki, de ha meggondoljuk, hogy gazdasági alapjait és társadalmi szerkezetét tekintve maga sem szakadt még el az őstársadalomtól, beláthatjuk, hogy a kínaiak „barbár”-fogalma sokkal kevésbé volt jogos, mint a görögöké. Ennek megfogalmazása csupán azért fontos, mert így könnyebben érthetjük meg, miért ítélték meg olyan rosszul még a későbbi kínai ideológusok is Kína helyét a világban. Az ókori kínai gondolkodók számára – szüntelen felszíni változása ellenére – lényegében mozdulatlannak tűnik a világ, s benne ugyancsak rendíthetetlennek a kínai civilizáció felsőbbisége. S ennek más következményei is vannak, egyebek közt az, hogy a kínai gondolkodás nem láthat magasabb célt az emberi tevékenység előtt, csupán a meglevőnek szüntelen tökéletesítését. Konfuciusz mondása, hogy ő csak megőríz, de semmi újat nem alkot, mélysegesen jellemző az ókori kínai filozófia csaknem valamennyi iskolájára, a törvénykezők (*fajia*) közzjátékának kivételével. Az ókori Kína gondolkodói sohasem láttak igazán következetes fejlődést, sohasem láttak társadalmi forradalmat, így aztán legtöbbször a múlt szüntelen tökéletesítése, a patriarchális szervezetek csiszol-gatása volt legfőbb célja. De vizsgálhatjuk a kérdést az egyén és a

közösség viszonya felől is: miféle távolabbi célt láthat maga előtt az egyén, ha munkájának gyümölcse – amiképpen saját személye is – egyedül a „közösséget” illeti? Mi más, mi magasabb célja lehet az egyéni tevékenységnek, mint a „közösség” szolgálata, azaz a megszokott, ősidőkről fogva egyforma napi munka végzése? Íme, a spekulatív tudomány, a tudományos gondolkodás fejlődésének újabb fontos korlátjához jutottunk.

Az emberi gondolkodás egyik legfontosabb problémája: az egyes, a különös és az általános viszonyának megragadása. A valóság e három mozzanatának megragadásához a természet megfigyelése és a szerszámkészítés tapasztalatai vezetnek el, de kizárólag akkor, ha e három mozzanat objektíve létezik a társadalmi valóságban is. Az ősközösség nemzetségi-törzsi társadalmában az egyén természetes módon olvad fel a családi közösségben, az egyes és az általános problémátlan egységet alkot a gondolkodásban, különbségük még nem tudatosodik. A Zhou-kori Kínában azonban a következő gazdasági-társadalmi szerkezet áll előttünk: a parasztok elszigetelt kis faluközösségekben élnek, az arisztokrácia pedig egy „magasabb közösség” nevében elsajátítja a terméktöbbségüket. Nos, a parasztok számára egyedül falujuk kis közössége valódi közösség, azok a magasabb „közösségek”, amelyekre a különféle rangú arisztokraták hivatkoznak, valójában elvont, kitalált, fiktív közösségek, megannyi „képzelt törzsiség” (Marx) a régen elpusztult törzsek helyén. Az egyes faluközösségek egymástól tökéletesen elszigeteltek, egymással semmiféle organizmust nem alkotnak, csupán egy teljesen elvont, nem valóságos általános, a fiktív „közösség” fogja össze őket egyetlen nagy adórendszeré, de mihelyt ez az elvont általános szétesik (mint felkelések idején a központi hatalom), a faluközösségek semmi kapcsolatban nem állnak többé egymással és valamely nagyobb közösséggel. Ebben a társadalomban az egyes és az általános között nincs dialektikus átmenet, az egyes önmagában véve teljesen elszigetelt s önmagára hagyva nem is létezhetik, az általános pedig – alulról tekintve – elvont és üres, nem az egyesek hozzák létre, hanem isteni végzéseként jelenik meg. Az egyén és patriarchális családi közösségének viszonya felől ugyanezt állapíthatjuk meg: az egyén önmagában nem létezhetik, nem is más voltaképpen, mint a patriarchális család egy alkatrésze, csak hogy ez a család sem a régi nemzetségi-törzsi közösség már,

hiszen a családfő ugyanakkor egy magasabb közösség hivatalnokai is, és főképpen annak „megbízásából” parancsnokol. Akárhogy vizsgáljuk, az ókori kínai társadalom gazdasági struktúrájában a különös mozzanata jelentéktelen szerepet játszik, s ezért az egyes és az általános viszonyának megragadása csak igen kezdetleges lehet. Rendkívül jellemző, hogy tudományos, elméleti logika a kínai ókorban nem is tudott kifejlődni, s hogy egyetlen – bár nagyon fontos – kísérlete a plebejus tömegekkel, köztük iparosokkal és kereskedőkkel kapcsolatos Mo Di-féle 墨翟 iskolához fűződik, az i. e. III. században.

Európában az elméleti logika fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult a fellendülő árutermelés, mert a pénz mint általános egyenértékmérő, jó tapasztalatokat nyújtott az egyes és az általános közti közvetítésekről. Az ókori Kínában azonban a pénz – mivel a termékek jelentéktelen részét közvetítette – nem válhatott igazán általános egyenértékmérővé; a termelés döntő szektora a pénzgazdálkodástól jóformán érintetlen maradt. Ilyenformán a pénz logikafejlesztő szerepe is csak epizodikus volt, bár a kínai gondolkodás az elvont általánosságok tengerében nem egy konkrét általánosítást köszönhet neki.

Az ókori kínai filozófia alapvonásai közé tartozik – az eddig felvázoltak további következményeként – a gondolkodás hányódása az egész köznapi, pragmatikusan korlátolt feladatok és a teljesen elvont moralizálás között. Az egyik oldalon egészen földhöztapadt, perspektívátlan gyakorlatiasságot találunk, a másik oldalon pedig olyan elvont erkölcsi kategóriákat, amelyekbe – mint a szövegek olvasásakor látni fogjuk – néha egészen ellentétes tartalmak helyettesíthetők be. E két – szervesen összetartozó – véglet között a kínai filozófusok legtöbbször csak valami középutat kerestek, s a kínai társadalom egészen századunk elejéig tartó felemás fejlődése miatt a köztük való hányódás sokáig sajátos vonása maradt a kínai elméleti gondolkodásnak.

Az ókori kínai filozófia felvázolt alapvető jegyei – amelyek segítségével az olvasó további jellegzetes vonásokat állapíthat meg – jelentős elmaradásról tanúskodnak a görög filozófia mögött. Miként az ókori Kína társadalmi átmeneti fokot képvisel az őstársadalom és a rabszolgatartó társadalom között (amelyből azonban nem vezet út az európai típusú antikvitáshoz), éppúgy átmeneti típusú

az ókori kínai filozófia is, mégpedig a kezdetleges gondolkodás és a spekulatív filozófia között. A patriarchális despotizmus viszonyai következtében e filozófiai szövegekben igen gyakori még a kinyilatkoztatás, a bizonyítás nélküli kijelentés, amely egyedül az illető bölcs vagy az ősök, a múlt, a hagyomány tekintélyére támaszkodik. Sok az *argumentatio ad hominem*, megszámlálhatatlan a hibás analógiákkal való következtetés. A gondolkodás e kezdetlegességei természetesen minden idealista filozófiában nagy szerephez jutnak, hiszen az osztályelnyomás ideológiai támogatása mindig hazugságot kíván meg. A kínai filozófia történetére azonban – ellentétben az európai fejlődéssel – éppen az a jellemző, hogy a tudományos felismerések és materialista következtetések a legjobb esetben folytatás nélkül maradnak, legtöbbször pedig felszívja, magába olvasztja őket az idealista, sőt vallásos misztika. Ahogyan az ókori kínai patriarchális despotizmus szolgálatába állította az őstársadalom intézményeit, úgy használja fel vallás-jellegű ideológiájának kialakítására a gondolkodás kezdetleges formáit is. S ahogyan sikerül keretei közé kényszerítenie a kereskedelem és ipar fejlődését, éppen úgy sikerül hasznot húznia még a városi arisztokrácia sokszor materialista s néha forradalmi jelentőségű filozófiai eredményeiből is.

A kép azonban korántsem ilyen elszomorító, ha nem az uralkodó tendenciákra irányítjuk figyelmünket, hanem az ókori kínai filozófia harcaira, eleven mozgására, amely – a társadalmi előfeltételek kedvezőtlenége, a múlt szörnyű visszahúzó ereje ellenére – mégis szüntelen fejlődést hoz létre. Az ókori kínai civilizációnak a göröggel való összehasonlítása elengedhetetlen, mert enélkül a kínai filozófiai harcok nem érthetők meg, de csak akkor lehet gyümölcsöző, ha az uralkodó tendenciák felvázolt képét nem hagyjuk meg bizonyos fokú statikusságában, hanem az egyes filozófiai iskolák osztályalapjait, elkeseredett harcait figyelve észrevesszük a gondolat szüntelen fejlődését. S meggyőződhetünk róla, hogy az emberi gondolat haladásának legnagyobb lépései az ókori Kínában is a feltörekvő rétegek és osztályok harcának eredményei. S ha figyelemmel kísérjük a kínai filozófiai megismerés küzdelmét szörnyű társadalmi béklyói ellen, akkor bármily szerények legyenek is az ókori kínai filozófia eredményei a görögökével összehasonlítva, megtanuljuk nagyra becsülni minden egyes lépését, hiszen sokkal

nagyobb visszahúzó erők feletti győzelmeket jelentenek, mint az ókori Görögországban. Az elmondottak segítségével a szövegeket biztosan nem csalódással, hanem megbecsüléssel fogjuk olvasni, sőt, joggal ötlük majd fel bennünk a kérdés, hogy – eltérő fejlődése miatt – az ókori kínai filozófia vajon nem jutott-e közelebb egyes igazságok felismeréséhez, mint a görög. Az ebben a vonatkozásban felvetődő problémák itt még csak nem is vázolhatók, de gondolatébresztésként utalhatunk arra, hogy például a *dao* 道 kategóriája, amely – főképpen Laozinél – közel áll a természettörvény fogalmához, logikailag alighanem felülmúlja a korai görög materialista természetfilozófusok teljesítményét. Mert igaz ugyan, hogy az egyes és általános között a kínai gondolkodás általában nem találja meg a dialektikus közvetítő mozzanatot, de sok kísérletet tesz a viszony megragadására, s ha legtöbbször elvont általánosságot ragad is meg, az általánossal mégis többet foglalkozik, mint az ókori görög filozófia, amely – a polisz korában s éppen ennek sajátosságai következtében – végső fokon megreked a különösben. Az általános megragadásának ókori kínai (és más keleti) kísérletei a modern korban már úgy tekintendők, mint az emberi gondolat mai győzelmeinek korai, ha úgy tetszik „koravén”, de éppen ezért becsülésünkre méltó előfutárai. A marxizmus-leninizmus, amely örököse és beteljesítője az egész emberiség minden vívmányának, megfelelő történeti mérlegelés után hagyományai közé sorolhatja a „koravén gyermekek” nagy erőfeszítéseit és eredményeit is.

Budapest, 1961. május hó

Tőkei Ferenc

SZEMELVÉNYEK
AZ ÍRÁSOK KÖNYVÉBŐL
ÉS
A VÁLTOZÁSOK KÖNYVÉBŐL

AZ ÖT ELEM ÉS A YIN-YANG VÁLTAKOZÁS ELVE

A kínai irodalom legrégebb könyveinek egyike a *Shujing* 書經 (Írások könyve). A hagyomány szerint Konfuciusz állította össze, fennmaradt formájában azonban több fejezete nem tekinthető hitelesnek. Az ókori kínai írásbeliség alapvető problémái közé tartozik a fennmaradt szövegek datálásának rendkívüli nehézsége. Az egységes kínai állam megteremtője, Qin Shi Huangdi 秦始皇帝 ugyanis i. e. 213-ban – a patriarchális arisztokrácia ellenállásának letörésére – elégettette a birodalmában fellelhető konfuciánus könyveket, s ezeket csak a Han-dinasztia uralma idején, az i. e. II. században kezdték rekonstruálni: emlékezetből újraírni, fennmaradt töredékek alapján helyreállítani, gondozni és kommentálni. A konfuciánus könyveket ért hányattatások során különösen rosszul járt a *Shujing*. Ez a gyűjtemény ugyanis főképpen rituális táncok szövegekönyveit tartalmazta, tehát egyrészt a legszorosabb kapcsolatban állott a patriarchális arisztokrácia szertartásaival, másrészt jellegzetesen Zhou-kori kormányzási elveket és erkölcsi normákat a mitikus idők félisteneinek és hőseinek szájába adott. Így a *Shujing* a régiség hatalmas tekintélyére támaszkodva s ráadásul a vallási rítus részeként hirdethette a patriarchális arisztokrácia ideológiáját, s feltételezhető, hogy egyike lehetett a Qin Shi Huangdi központosító törekvése számára legveszedelmesebb írásoknak.

A Han-korban rekonstruált *Shujing*-szöveg hitelességének kutatása a mai napig sem fejeződött be. Kínai és európai filológusok (például Wang Guowei 王國維, Guo Moruo 郭沫若, B. Karlgren) megkülönböztetnek egymástól hiteles és Han-korban írott fejezeteket. A hiteles fejezeteket általában a Konfuciusz működése előtti időkre teszik. Filozófiai szempontból ezeknek a fejezeteknek legfontosabb gondolata az „égi megbízatás” (*ming* 命) elve, amely a kormányzás alapelveként egészen 1912-ig, a mandzsui dinasztia bukásáig uralkodó tétel volt a kínai politikában és politikai gondolkodásban. Ennek lényege, hogy az uralkodó megbízatását

(*ming*) az Égtől kapja, de az Ég ezt vissza is vonhatja, mihelyt az uralkodó nem teljesíti kötelességét, nem ismeri fel és nem emeli hivatalba az erre igazán méltókat, s általuk nem biztosítja a nép békéjét. Ekkor a megbízatást más uralkodó vagy dinasztia kapja, ám az sem örök időkre, attól is bármikor megvonhatja az Ég. Látjuk: a kínai politikai gondolkodásnak ez az alapelve jellegzetesen patriarchális és bürokratikus egyszerre. Az a mozzanata ugyanis, hogy minden közhivatalnoknak, az uralkodónak és mindenféle rangú hivatalnokának egyaránt méltónak kell lennie a tisztségre, még tart némi rokonságot a régi nemzetségi társadalom demokratizmusával, de ugyanakkor elválaszthatatlanul összefonódott a bürokratizmussal, azaz megbízatását mindenki felülről, felettesétől kapja, az uralkodó, az Ég Fia magától az Égtől. Az Ég a konfuciánus felfogásban nem jelent személyes istent, bár az eget jelentő *tian* 天 szó írásjegye eredetileg emberi alakot, tehát antropomorf istent ábrázolt. A konfuciánus felfogás szerint az Ég az ősök világát vagy annak Legfelső Urát (*shangdi* 上帝) jelenti, a legtávolabbi, tehát legtekintélyesebb ősatyát. Így az Ég kétségtelenül vallásos fogalom, melynek az a funkciója, hogy mindenkinek megállapítsa a sorsát (*ming*), mindenkit az ősök által meghatározott sorsának, helyének vállalására kötelezzen. Ez a gondolat tehát természetes módon lett az egész konfuciánus ideológia kiindulópontjává.

A *Shujing* hitelesnek tartott fejezetei közül legérdekesebb a *Hongfan* 洪範 (A Nagy Szabály) című, amelyet sokan a legrégebb kínai filozófiai traktátusnak tartanak. H. Maspero az i. e. VIII. századra teszi (*La Chine antique*. Paris 1955, 362), mások, például Fung Yu-lan, a Zhou-kor végére (Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy* I. 1953, 159–163). E nagy véleményeltérés oka az, hogy a műnek egyfelől igen archaikus a nyelvezete (Karlgrén is hiteles fejezetnek tartja), másfelől meglehetősen bonyolult rendszerezést találunk benne, amely az i. e. VIII. században valóban elképzelhetetlen még. Nézetünk szerint a *Hongfan* korát az említett határok között kell keresnünk, ennél pontosabb datálása azonban korai volna.

A kis mű legfőbb érdekessége az öt elem (*wuxing* 五行) elmélete, amely szerint az öt elemből álló világmindenségnek megfelel az ember erkölcsi világa, az öt elemmel párhuzamos az ember világában az öt tevékenység és így tovább. Kiindulópontjában ez az elmélet a világ megmagyarázásának naiv-materialista kísérlete

lehetett, s ezt értékelnünk kell benne. Ugyanakkor azonban ékes példáját nyújtja annak, hogy a kínai filozófiában hogyan végződik kudarcral a filozófiának a vallástól való elszakadási kísérlete. Az öt elem elmélete a Nagy Szabály „kilencedik cikkelyének” részeként az Úrtól (*di* 帝) származik, isteni kinyilatkoztatás. A csupán mágikus eredetű számkategóriákkal összefogott elvek pedig nem mások, mint az uralkodás, az „égi megbízatás” teljesítésének hivatali módszerei és erkölcsi normái. A patriarchális despotizmus érdekei a naiv materializmust éppen úgy az államvallás-jellegű hivatalos ideológia szerves részévé nyomorítják, mint például az őstársadalom demokratizmusának emlékeit. A Zhou-kor végén az öt elem (valamint a *yin* 陰 és *yang* 陽) gondolatát egy misztikus iskola arra használta, hogy a világ és az emberi társadalom minden változását az egyes elemek váltakozó túlsúlyával vagy csökkenésével magyarázza. S Fung Yu-lan éppen azért teszi a *Hongfánt* a Zhou-kor végére, mert a szövegünkben is túlnyomó misztikát csak ettől a késői misztikus szektáról tudja elképzelni.

A kínai filozófia másik legrégebb szövegének a *Yijing* 易經 (Változások könyve) egyik függelékét, a *Xici* 繫辭 (Csatolt magyarázatok) című munkát tartják. A *Yijing*, melyet a kegyes hagyomány mitikus és félig legendás uralkodók és bölcsek művének tart, eredetileg kétségtelenül jóskönyv volt, amely egy vízszintes és egy kettészakított vízszintes vonal különböző kombinációit és ezek jelentését tartalmazta. Ezt a jóskönyvet valószínűleg már igen korán kommentálni kezdték, s az eredetileg szerencsét vagy szerencsétlenséget jósoló szimbólumoknak filozófiai értelmet igyekeztek adni. A *Xici* című függelék H. Maspero szerint egészen rövid szövegekből kompilálták össze az i. e. V. században (*La Chine antique*. 396), mások – akárcsak a *Hongfánt* – sokkal későbbinek tartják. E művecske filozófiatörténeti jelentősége abban van, hogy a Zhou-kor végétől s különösen a Han-kortól annyira elterjedt *yin-yang* váltakozás elvét először alkalmazza filozófiai igényű kategóriák megalkotására. A *yin* szó eredetileg a hegy árnyékos oldalát, a *yang* pedig a napos oldalát jelentette. Filozófiai értelemben való első előfordulásukat a *Xici* 5. fejezetének első mondatában látjuk, amely így hangzik: „Egy *yin* és egy *yang*: ezt nevezzük *daonak*.” Az egész mű, de legáltalánosabb formában az első két fejezete, a *yin* és a *yang* ellentétes elvekből kiindulva egész sor ellentétes fogalompárt

sorol fel. Sokat vitatkoztak azon, hogy a *yin* és a *yang* két ellentétes szubsztanciát jelent-e, vagy talán két ellentétes erőt. Ez a vita alighanem meddő, mert szövegünkben a két fogalom teljesen elvont, s az ellentétes fogalompárok felsorolása sem független az eredeti jóskönyv (kétféle vonal kombinációval teremtett) szimbólumaitól. A két kategória létrejötte és elterjedése több tényezővel függ össze, szerepe lehetett benne például a földművelési munkálatok két nagy, ellentétes és egymást váltó időszakának, a nyári munkák és a téli visszavonultság idejének is, mely kétségtelenül rányomta bélyegét a kínai gondolkodásra. Az idézett mondatban a *dao* 道 (út, elv), mint a két ellentétes princípium váltakozásának törvénye, tartalmazza már a természettörvény fogalmának csíráját. A törvényszerű változás, valamint az ellentmondás kétségtelenül ösztönös dialektikus gondolatok, s megőrzésük a *Xicǐ* értékes dokumentummá teszi. Am a kínai társadalom viszonyai között a dialektikus felismerések is a vallásos misztika szolgálatába kényszerültek, s bizony, ennek már szövegünkben is tanúi lehetünk, hiszen e gondolatoknak még a vallási, jóslási rítustól sem sikerül elszakadniuk. A dialektika így teljesen elvont és felületes marad, s alkalmas módszere lesz a világ és a társadalom minden jelenségét a *yin* és a *yang* (valamint az öt elem) váltakozásából magyarázó, apologetikus misztikának, amely a Han-kortól kezdve nagy szerepet játszik a kínai filozófiában.

Tókei Ferenc

A NAGY SZABÁLY

SHUJING 書經, HONGFAN 洪範

1.

A tizenharmadik évben a király tanácsot kért Ji 箕 fejedelemtől.¹

2.

A király beszélni kezdett s így szólt: Ó, Ji 箕 fejedelme! Az ég oltalmazza és felemeli az itt alant lakókat (*xiamin* 下民), segíti és összehangolja az életüket; én azonban nem tudom, mi adja meg az emberi együttélés örök törvényeinek (*lun* 倫) rendjét.²

3.

Ki fejedelme ekkor beszélni kezdett s így szólt: Hallottam, hogy a régi időkben Gun 鯀 gátakkal szállt szembe az áradó vízzel, és összezavarta az öt elem (*wuxing* 五行) rendjét.³ Az Úr (*di* 帝) ezért megharagudott és nem adta meg neki a Nagy Szabály (*hongfan* 洪範) kilenc cikkelyét, s így az emberi együttélés örök törvényeinek rendje felborult. Gunt megölték, meghalt, és őt követvén Yu 禹 fölemelkedett. Az ég ekkor Yunek adományozta a Nagy Szabály kilenc cikkelyét, s így az örök törvények megkapták alkalmas rendjüket.

4.

Az első (cikkely) az öt elemmel (*wuxing* 五行) foglalkozik, a második az öt cselekvés (*wushi* 五事) figyelmes gyakorlásával, a harmadik a nyolc kormányzás (*bazheng* 八政) figyelmes ellátásával, a negyedik az öt időszabályozó (*wuji* 五紀) egybehangolt alkalmazásával, az ötödik a felséges tökéletesség (*huangji* 皇極) megszerzésével és gyakorlásával, a hatodik a három erény (*sande* 三德) szabályozásával és gyakorlásával, a hetedik a kétség eloszlatoinak okos

alkalmazásával, a nyolcadik a különféle bizonyító jelek meggondolt alkalmazásával, a kilencedik pedig az öt boldogság (*wufu* 五福) örömeivel és felhasználásával, valamint a hat szerencsétlenség (*liuji* 六極) félelmével és felhasználásával.

5.

Először, az öt elem. Az első a víz, a második a tűz, a harmadik a fa, a negyedik a fém, az ötödik a föld. A víz nedvesít és lefelé törekszik, a tűz éget és felfelé törekszik, a fa meghajlik és kiegyenesedik, a fém engedelmessé válik és átalakul, a föld befogadja a magot és aratást nyújt. Az öntöző és leszálló teremti a sósat, az égető és felszálló teremti a keserűt, a meghajló és kiegyenesedő teremti a savanyút, az engedelmessé válik és átalakuló teremti a fanyart, a magot befogadó és aratást nyújtó teremti az édeset.

6.

Másodszor, az öt cselekvés. Az első a külső megjelenés, a második a beszéd, a harmadik a látás, a negyedik a hallás, az ötödik a gondolkodás. A külső megjelenés legyen tiszteletet gerjesztő, a beszéd józan, a látás világos, a hallás éles, a gondolkodás mélyen járó. A tiszteletetgerjesztés teremti a komolyságot, a józanság teremti a rendezettséget, a látás világossága teremti a bölcsességet, a hallás élessége teremti a megfontoltságot, a gondolkodás mélysége teremti a szent bölcsességet (*sheng* 聖).

7.

Harmadszor, a nyolc kormányzás. Az első a táplálkozás (biztosítása), a második a kereskedelem (*huo* 貨), a harmadik az áldozatok, a negyedik a közmunkaügyek (*sikong* 司空), az ötödik a nép tanítása (*situ* 司徒), a hatodik a büntetések kiszabása (*sikou* 司寇), a hetedik a vendéglátás, a nyolcadik a hadvezetés.

8.

Negyedszer, az öt időmérték. Az első az év, a második a hónap, a harmadik a nap, a negyedik a csillagok és csillagképek, az ötödik a naptári számítások.

9.

Ötödször, a felséges tökéletesség. Ha egy felséges (uralkodó) megszilárdítja a tökéletességet, amit megszerzett, akkor összegyűjti mind az öt boldogságot és bőkezűen osztogatja őket a népei között; akkor az egész nép részesedik a te tökéletességedből, s te meg tudod őrizni a tökéletességet.

10.

Ha valamennyi népek közül senki sem merül szabadosságokba, és senki sem sző összeesküvéseket, az egyedül annak köszönhető, hogy a felséges megteremtette a tökéletességet.

11.

Ha valamennyi népek közül valakinek vannak tervei <elvei>, tud cselekedni, és tud vigyázni magára, azt őrizd meg emlékezetedben; ha pedig valaki nem felel meg a tökéletességnek, de bűnbe azért nem esik, azt még ne vedd el magadtól. Így szólj hozzá fenséges arckifejezéssel: „Az erény, amit én szeretek (*hao de* 好德)”, aztán pedig boldogsággal <hivatallal> ajándékozd meg. Mert az ilyen ember emlékezni fog az egyedül-felsőleges tökéletességére.

12.

Ne nyomd el a gyengéket és egyedül-maradtakat, s ne félj a magasan állóktól (*gao* 高) és hírnevesektől (*ming* 明).

13.

Ha embereidnek megvan a tehetségük és tudnak cselekedni, akkor ösztönözd őket, hogy lépjenek elő a tetteikkel, és az ország (*bang* 邦) virágozni fog. Valamennyi főembered (*zhengren* 正人) jó lesz,

ha gazdaggá teszed őket. Ha nem tudod elérni, hogy barátságosak legyenek a házad (*jia* 家) iránt, akkor ezek az emberek bűnöket fognak elkövetni. Azokat pedig, akik nem szeretik az erényt (*de* 德), hiába halmozod el kegyeiddel, csak gaztetteket fognak elkövetni a szolgálatodban.

14.

Minden egyoldalúság, minden ferdeség nélkül kövessük a király igazságosságát (*yi* 義); minden külön kívánság nélkül kövessük a király példáját (*dao* 道); minden egyéni ellenszenv nélkül kövessük a király útját; semmi felemáság, semmi részrehajlás, mert a király útja sima és könnyen járható; ne forduljunk meg, ne térjünk le oldalt, mert a király útja egyenesen halad. Ha összegyűjtöd azokat, akikben megvan a tökéletesség, mind ahhoz fognak fordulni (hódolatukkal), aki megszerezte a tökéletességet.

15.

Így tehát: a felséges (uralkodó) tökéletességének terjesztése és tanítása az, amivel (a király) példaképet teremt és teljesíti feladatát, s ezzel tesz eleget az Úrnak (*di* 帝) is.

16.

Az egész nép pedig a tökéletesség terjesztésével és tanításával teljesíti kötelességét, ezt kell hogy átültesse a gyakorlatba, hogy ezáltal megközelítse az Ég Fiának ragyogását. Így tehát: az Ég Fia apjává és anyjává válik a népnek, s ezért lehet királya az égalattinak.

17.

Hatodszor, a három erény. Az első az egyenesség, a második a kemény bánásmód, a harmadik a szelíd bánásmód. A békességesekekkel egyenesen kell bánni, az erőszakosakkal és ellenségesekkel keményen kell bánni, az egyetértőkkel és barátságosakkal szelíden kell bánni. Azokkal, akik elmerülnek és fürödnek (az élvezetekben), keményen kell bánni, a fennköltekekkel és kiváló elméjűekkel pedig szelíden kell bánni.

18.

Egyedül az uralkodó osztogathat kegyet, egyedül az uralkodó alkalmazhat büntetéseket, egyedül az uralkodó eheti a drága (szertartásos) ételeket. Az alattvaló sohasem osztogathat kegyet, nem alkalmazhat büntetéseket, nem eheti a drágalátos étkeket.

19.

Ha előfordul, hogy valamely alattvaló kegyet osztogat, büntetéseket alkalmaz és a drága ételeket eszi, az megkárosítja házatát és nagy kárt okoz országodnak. Így embereid részrehajlóvá és gonosszá válnak, a nép pedig támadóvá és bűnözővé.

20.

Hetedszer, a kétség eloszlatói. Ki kell választani és fel kell állítani a teknőchéjjal jóslót, cickafarkkóró szárával jóslót, aztán pedig megadni a jóslatok fajtáinak neveit.

21.

Ezek neve: eső, derült idő, köd, szerencsétlenség, győzelem;

22.

továbbá: *zhen* 貞 és *hui* 悔.

23.

Összesen tehát hét van. Öt teknősbékajóslás és két cickafarkkórójóslás, sokféle párosításban.

24.

A megbízott emberek elvégzik a teknősbéka- és cickafarkkórójóslásokat. Ha három ember magyarázza a jeleket, azt kell elfogadni, amit ketten mondanak.

25.

Ha pedig nagy kételkedésben vagy, akkor kérj tanácsot saját szívedtől, kérj tanácsot főembereidtől és nemeseidtól, kérj tanácsot az egyszerű néptől, kérj tanácsot a teknősbékától és a cickafarkkórótól. Ha te helyesled (a vállalkozást), a teknősbéka is helyesli, a cickafarkkóró is helyesli, főembereid és nemeseid is helyeslik, az egyszerű nép is helyesli, akkor ezt nagy egyetértésnek nevezik. Akkor te magad szerencsés leszel és erős, fiaid és unokáid pedig hatalmasok. Nagy szerencse ez. Ha te helyesled (a vállalkozást), a teknősbéka is helyesli, a cickafarkkóró is helyesli, de főembereid és nemeseid ellene fordulnak, s a köznép is ellene fordul, az még mindig szerencsés. Ha főembereid és nemeseid helyeslik, a teknősbéka is helyesli, a cickafarkkóró is helyesli, te azonban ellene fordulsz, s a köznép is ellene fordul, az még mindig szerencsés. Ha az egyszerű nép helyesli, a teknősbéka is helyesli, a cickafarkkóró is helyesli, te azonban ellene fordulsz, s főembereid és nemeseid is ellene fordulnak, az is szerencsés. Ha azonban te helyesled, a teknősbéka is helyesli, ám a cickafarkkóró ellene fordul, s főembereid, nemeseid és a köznép is ellene fordul, az csak a belső vállalkozásokra szerencsés, de a külső vállalkozásokra baljós. Ha pedig a teknősbéka és a cickafarkkóró egyaránt ellene fordul a vállalkozásnak az emberek véleményével szemben, az a nyugton maradáshoz lehet csak szerencsés, a vállalkozáshoz azonban baljós.

26.

Nyolcadszor, a különféle bizonyító jelek. Ezek: az eső, a napsütés, a meleg, a hideg, a szél és a megfelelő idejük. Ha mind az öt megjön maradéktalanul, s valamennyi a megfelelő rend szerint, akkor gazdag és bőséges lesz minden növény.

27.

De ha közülük egy is a végsőig teljes, az baljós; és ha csak egy is a végsőig hiányzik, ugyancsak baljós.

28.

Vannak szerencsés bizonyító jelek. Így a komolyság jele az idejében jött eső, a rendezettség az idejében jött napsütés, a bölcsesség az idejében jött meleg, a megfontoltság az idejében jött hideg, a szent bölcsesség pedig az idejében jött szél. De vannak szerencsétlen bizonyító jelek is: a vadság jele az örökösen zuhogó eső, a rendezetlenség az örökös napsütés, a közömbösség a szünni nem akaró meleg, a meggondolatlanság az örökös hideg, az ostobaság az állandóan fújó szél.

29.

Ezért a király vizsgálja meg mindig az évet, a főemberek és nemesek a hónapot, az alacsonyabb hivatalnokok serege pedig a napot.

30.

Ha az évek, hónapok és napok rendjében az időszerűség nem mutat semmi elváltozást, akkor a száz gabona megéri, a kormányzás bölcs, a tehetséges emberek kitűnnek, a ház békés és megelégedett.

31.

De ha a napok, hónapok és évek rendjében az időszerűség elváltozást mutat, akkor a száz gabona nem ér meg, a kormányzás ostoba és ésszerűtlen, a tehetséges emberek homályban maradnak, s a háznak nem lehet nyugalma.

32.

Az egyszerű népnek a csillagokat kell megvizsgálnia. Vannak csillagok, melyek a szelet kedvelik, s vannak csillagok, melyek az esőt kedvelik. A nép és a hold pályafutása következtében van tél és van nyár. Amikor a hold végigjárja a csillagokat, megjön a szél, és elered az eső.

33.

Kilencedszer, az öt boldogság. Az első a hosszú élet, a második a gazdagság, a harmadik a megelégedettség és nyugalom, a negyedik az erény gyakorlása és szeretete, az ötödik a természetes módon végződő élet.

34.

A hat szerencsétlenség: az első a korai halál, a második a betegség, a harmadik a bánat, a negyedik a szegénység, az ötödik a csúnyaság, a hatodik a gyengeség.

CSATOLT MAGYARÁZATOK

YIJING 易經, XICI 繫辭

1.

Az ég magas, a föld alacsony; ez határozza meg az égit (*qian* 乾) és a földit (*kun* 坤). Az alacsonyság és magasság szerint lehet megállapítani előkelő (*gui* 貴) és alacsony (*jian* 賤) rangokat.

A mozgásnak és a nyugalomnak megvannak a törvényei, s ezek alapján lehet megkülönböztetni a keményt és a puhát.

A (változások) módjai fajtáik (*lei* 類) szerint gyűlnek össze; a dolgok seregeik (*qun* 群) szerint válnak szét egymástól. Így keletkezik szerencse és szerencsétlenség. Az égben jelenések (*xiang* 象), a földön pedig formák (*xing* 形) jönnek létre; így nyilvánulnak meg a változások és átalakulások.

Ezért van, hogy a kemény és a puha érinti egymást, s a nyolc diagramma (*bagua* 八卦)¹ kölcsönösen áthatja egymást. A mennydörgés és villámlás felserkenti a dolgokat, a szél és eső pedig megtermékenyíti őket. Ahogy a nap és hold halad a pályáján, egyszer hideg van, máskor meg hőség. Az éginek az útja (*dao* 道) alkotja a férfit, a földinek az útja alkotja a nőit. Az égi megismeri a nagy kezdetet, a földi munkálkodik a kész dolgokon. Az égi a könnyű által ismer meg, a földi az egyszerű által tud cselekedni. Ami könnyű, azt könnyű megismerni. Ami egyszerű, azt könnyű követni. Aki könnyen ismer meg, az ragaszkodáshoz (*qin* 親) jut, aki pedig könnyen követ, az érdemeket (*gong* 功) szerez. Aki ragaszkodáshoz jutott, az sokáig élhet, aki pedig érdemeket szerzett, az naggyá lehet. A tartósság a kiváló emberek (*xianren* 賢人) erénye (*de* 德); a nagyság a kiváló emberek dolga (*ye* 業). A könnyű és egyszerű által lehet megragadni az égalatti törvényeit (*li* 理). Aki pedig megragadta az égalatti törvényeit, az székhelyet állít magának a középben.

A szent emberek (*shengren* 聖人) felállították a jósjeleket (*gua* 卦), amelyekkel a jelenéseket (*xiang*) szemlélni kell, és hozzájuk csatolták e magyarázatokat, hogy megvilágítsák a szerencsét és szerencsétlenséget. Amint a kemény és puha kölcsönösen kiszorítja egymást, változások és átalakulások keletkeznek. Ezért van, hogy a szerencse és szerencsétlenség a veszteségnek és nyereségnek a képe (*xiang* 象), a megbánás és szégyen pedig a szomorúságnak és aggodalomnak a képe. A változás és átalakulás az előrelépésnek és hátralépésnek a képe; a kemény és a puha a nappalnak és éjszakának a képe; a hat vonal mozgása pedig a három legvégső (*san ji* 三極) útja.² Ezért van, hogy amivel a nemes (*junzi* 君子) él és amiben megnyugszik, az a változások rendje; s hogy aminek örül és amivel foglalatostkodik, az a vonalak magyarázatai. Ezért ha a bölcs nyugalomban él, akkor a képeket szemléli és a magyarázaton elmélkedik, ha pedig vállalkozásba fog, akkor a változásokat szemléli és a jóslatokon elmélkedik. Így aztán áldás száll reá az égből. „Szerencse! Ha nincs, az bizony nem előnyös.”³

JEGYZETEK

A NAGY SZABÁLY

¹ A hagyomány szerint „a király”: Wuwang 武王, a Zhou-dinasztia 周 hadvezér alapítója; Ji 箕 fejedelme pedig: Jizi 箕子, Shang-Yin-házi 商殷 herceg, akit a zsarnok Zhou 紂 (v. Zhouxin 紂辛), a Yin-dinasztia 殷 utolsó uralkodója fogságban, rabszolgaként tartott, a hódító Wuwang pedig kiszabadította a börtönből, hogy aztán tanácsot kérjen tőle az uralkodás dolgaiban.

² Az emberi együttélés örök törvényei (*lun* 倫): az emberek közti patriarchális és bürokratikus kapcsolatokat szabályzó elvek, amelyek a konfucianus filozófia középpontjába kerültek.

³ *Gun* 鯀 – a mitikus Xia-dinasztia 夏 megalapítójának, Nagy Yunek 禹 apja, akit, miután nem volt képes feladatát, a vizek megrendszabályozását végrehajtani, kivégeztek. Kudarcának oka az ókori kínai ideológusok szerint az volt, hogy a vizeket gátakkal kísérte meg kordában tartani, így azonban ellenkezésbe került a dolgok égi természetével s kudarcot kellett vallania. Fia, Yu azonban csatornák segítségével levezette a vizeket, alkalmazkodva a dolgok természetéhez, s műve sikerült. A kínai filozófia e nagyon jellemző gondolatának anyagi alapjai között különösen fontosnak kell tartanunk azt aényt, hogy a folyók mentén alakult kis fejedelemségek, ha csak önnön érdekeikkel törődve gátakkal próbálták elejét venni az áradásnak, elkerülhetetlenül kárt okoztak egymásnak, hiszen a felső folyás menti gátak csak fokozták az áradásveszélyt az alsó folyás menti fejedelemségek területén.

CSATOLT MAGYARÁZATOK

¹ A nyolc diagramma (*bagua* 八卦) - az egyenes és a kettészakított egyenes vonalak hármas kombinációi, amelyek közül a szövegben említett *qian* 乾 három párhuzamos egyenesből, a *kun* 坤 pedig három párhuzamos megszakított egyenesből áll: ☰ és ☷. A nyolcféle kombinációt, amely a kínai jóslás alapja volt, a mítosz Fuxitól 伏羲 származtatja, aki egy teknősbékapáncélról olvasta volna le őket.

² A három legvégső (*san ji* 三極): az Ég, a Föld és az ember: tehát a mondat valószínű értelme: a jós-vonalak a világegyetem mozgásának útját mutatják.

³ Egy jóslással kapcsolatos mondás.

KONFUCIUSZ
ÉS TANÍTVÁNYAI

KONFUCIUSZ BESZÉLGETÉSEI ÉS MONDÁSAI

Konfuciusz, aki a hagyományos számítás szerint i. e. 551-től 479-ig élt, maga valószínűleg semmit sem írt, tanításait csupán követői őrizték meg a *Lunyu* 論語 (Beszélgetések és mondások) című könyvben. A *Lunyu* tehát személyes tanításainak legmegbízhatóbb gyűjteménye, bár jelenlegi formájában ez a könyv is Han-kori, az i. sz. II. században élt Zheng Xuan 鄭玄 állította össze három különböző szöveg alapján. Az egyik Luból 魯, Konfuciusz egykori hazájából származott, a másik a szomszédos Qiból 齊 (e valószínűleg későbbi hagyományanyag nyomait vélik felfedezni a XVI. fejezetben), a harmadik pedig egy, a Han-kor elején „felfedezett”, állítólag Konfuciusz házából előkerült, ám valószínűleg Han-kori kompiláció volt. A mai szöveg fő forrása valószínűleg a Lu-beli szájhagyományokat tartalmazó, ugyancsak húszfejezetes mű volt, amelynek létezéséről az i. e. I. századból is vannak adataink. Ennek a Lu-beli könyvnek ugyancsak nehéz lenne meghatározni a pontos keletkezési idejét. Általában azt tartják, hogy az i. e. IV. században, mintegy száz évvel a mester halála után írták le a tanítványok tanítványai. Richard Wilhelm abból a tényből, hogy az i. e. IV. század második felében élt Mengzi tanításaiból összeállított *Mengzi* 孟子 című könyvben, amely egyébként gyakran idézi Konfuciusz mondásait, semmi bizonyítékot nem talál a *Lunyu* létezésére, levonja azt a következtetést, hogy abban az időben ilyen könyv még nem létezett, s a *Lunyu* keletkezését talán éppen az segítette elő, hogy a III. század elején Mengzi tanítványai egy könyvben rögzítették mesterük beszélgetéseit és mondásait (*Kungfutse, Gespräche*. Jena 1921. XXXI). A *Lunyu*-szövegekritika mind a mai napig igen gyenge lábon áll, annyit azonban bizonyosra vehetünk, hogy a szöveg alapján véve Zhou-kori 周, s tekintve, hogy a *Mengzi*ben logikailag sokkal fejlettebb érvelést találunk, nemigen vonható kétségbe, hogy a húsz fejezet túlnyomó része korábbi, mint a *Mengzi*. (További

szövegkritikai megjegyzések az egyes fejezetek jegyzeteinek bevezetéseképpen olvashatók.)

Konfuciusz életéről többé-kevésbé megbízható értesüléseink jobbára csak a *Lunyu*-ból vannak, mert később megszámlálhatatlan legenda fonódott alakja köré. Neve Kong Qiu 孔丘 volt, bizalmasabb személyneve Zhongni 仲尼. Luban, egy Zou 鄒 nevű városkában született, ahol akkor már idős apja hivatalnok volt. Apja korán meghalt, s ő anyjával meglehetősen szegénységben élhetett. Az i. e. VI. század utolsó éveiben valószínűleg hivatalt vállalt, alighanem a hatalmas Ji 季 (Jisun 季孫) családnál. Később magas udvari méltósághoz jut, ám i. e. 492 táján – valószínűleg a Ji családdal való összetűzése miatt – lemond hivataláról és elhagyja hazáját. Szakadatlan vándorlásban telik élete, többször megfordul a kis Wei 衛, Chen 陳 és Song 宋 fejedelemségekben, míg végre idős korában – talán egy tanítványa, Ziyou 子有 közbenjárása folytán – visszatérhet Luba, ahol a fővárosban telepedik le, és megalapítja iskoláját, hogy hátralevő néhány évét már csak annak szentelje.

Ami ebből az elmosódó életrajzból tanainak megértéséhez fontos lehet, az szüntelen összeütközésbe kerülése az arisztokráciával. Ez első pillantásra annál meglepőbb, mert a *Lunyu* tanúbizonysága szerint Konfuciusz legfőbb törekvése: megőrizni a régiség szokásait, konzerválni a patriarchális család berendezkedését, biztosítani az arisztokrácia „atyai” jogát a kizsákmányolásra. Vajon az történet csupán, hogy az arisztokrácia nem értette meg, mennyire az ő érdekeit védi Konfuciusz? Nézetünk szerint erről is szó van, de nem csak erről. Konfuciusz, akinek eszményképe Zhougong 周公, a félig-meddig legendás Nyugati Zhou-dinasztia legendás bölcse, a Zhou-ház hatalmát akarja visszaállítani. Luban, Zhougong egykori fejedelemségében egyedül a fejedelem tarthat igényt uralkodói hatalomra, a „három nagy családnak” erre nincs joga. Nem térhetünk most ki arra, hogy mennyire történeti a Nyugati Zhou-dinasztia, de az a tény is, hogy Konfuciusz csaknem mindig a „három dinasztia” egyikeként, a mitikus Xia- 夏 és a félig történeti Shang-Yin- 商殷 dinasztiával együtt emlegeti, arról árulkodik, hogy a régi Zhou-dinasztia hatalma korántsem volt akkora, mint a konfuciózus hagyomány állítja. Valójában kicsiny patriarchális királyság lehetett, amelyet felbomlasztott a népesség számának és a patriarchális arisztokrácia hatalmának természetes növeke-

dése. A lényeges az, hogy Konfuciusz ennek a királyságnak az intézményeit állította példaképpül a korabeli fejedelmek elé, s ezzel némiképpen hatalmuk megszilárdítására, az arisztokrácia óvatos visszaszorítására ösztönözte őket. Nézetünk szerint e központosító törekvések ideológiai támogatására jött létre a *Shujing*- 書經, *Shijing*- 詩經 és *Lunyu*-beli hagyomány a régi, különösen a Zhou-házi királyok nagy hatalmáról és bölcsességéről. A hivatalnokság alsóbb rétegeiből jött Konfuciusz mélységesen konzervatív, de a kínai társadalomban mégis bizonyos haladást célzó tanításai valószínűleg mindaddig nem találtak kellő megértésre az arisztokrácia részéről, amíg ez utóbbi be nem látta, hogy pozícióit a központi hatalommal együttműködve biztosíthatja a legjobban.

A konfucianus állameszmény: patriarchális családok állammá szervezett hálózata, azaz egy hatalmas patriarchális család, amelyben mindenkinek megvan a maga helye. Az arisztokráciával való súrlódás egyetlen pontja az a szerény kívánság, hogy az arisztokrácia is maradjon a maga helyén, ne törekedjék a fejedelmi hatalom megcsorbítására. Így a konfucianizmus a patriarchális arisztokrácia nyílt apológiája. Az, hogy a „nemes ember” (*junzi* 君子) eszménye, mely a *Lunyu*ben legtöbbször az uralkodóra vagy főhivatalnokára vonatkozik, elsősorban nem születési, hanem erkölcsi nemességet jelent, csak látszólag van ellentétben a patriarchális arisztokrácia érdekeivel, mert valójában azt a felismerést foglalja magában, hogy az arisztokrácia hatalma csak akkor tartható fenn, ha minden tisztségviselő jó példát mutat alantasainak, jól választja meg alsóbb hivatalnokait, azaz (leszállva a moralizálás magaslatáról) az adórendszer egyetlen hivatalnok sem lopja meg a többit. A „nemes ember” tehát: olyan bölcs hivatalnok, aki felismeri, hogy a társadalom „rendje” s az ő pozíciója csak akkor van biztonságban, ha az égi rendeléstől megszabott helyén marad, az „igazságosság” erénye (*yi* 義) szerint él.

Konfuciusz kormányzástana tehát közvetlenül a *Hongfan*ból 洪範 ismert égi megbízatás elméletéhez kapcsolódik. Mondásai között több egymásnak ellentmondót találunk, s ez ellentmondások okát nem a *Lunyu* szövegének sokrétűségében, hanem a patriarchális állam és ideológiája belső ellentmondásosságában kell keresnünk. A patriarchalizmus és a központi hatalom közti ellentmondás feloldására hivatott a közép, a mértéktartás, a szerénység, a helyén-

maradás gondolata. Konfuciusz nemegyszer igyekszik szavait úgy fogalmazni, hogy a fejedelem-alattvaló és az atya-fió viszony, tehát az állami és a családi viszonyok közül egyiket se hangsúlyozza túl a másik rovására. Mégis, már a *Lunyu*ben háttérbe szorul a központi hatalom érdeke, s eluralkodik a patriarchális viszonyok apológiája. A sokat emlegetett „emberség” (*ren 仁*) kategóriája, Konfuciusz etikájának ez a „tökéletes erénye”, legfőbb erkölcsi normája végül is úgy áll előttünk, mint a családi viszonyok harmóniájának eszménye. S tekintve, hogy az ókori Kína barbárságának legfőbb pillére a patriarchális család volt, nyilvánvaló, hogy a konfuciánus „emberség” követelménye nagyon távol van az igazi humanizmustól, még a görög rabszolgatartók humanizmusától is.

Konfuciusz etikájában ahhoz, hogy valaki „nemes emberré” legyen, mindig be kell tartania a szertartási előírásokat (*li 禮*), és gyakorolnia kell a zenét (*yue 樂*), Lu-beli iskolájában a mester elsősorban a *Shujing* és a *Shijing* tanításával foglalkozott, tehát szertartási táncok szövegkönyveit és verseit tanította. Iskolája afféle hivatalnokképző iskola volt, de a képzés nem lehetett gazdasági-gyakorlati; inkább szertartásvezetők nevelődtek benne. A konfuciánus iskola neve, a *ru 儒* szó nem véletlenül jelent eredetileg szertartásvezetőt, ritualistát. Konfuciusz filozófiája ezért legfeljebb vallásfilozófiának nevezhető, hiába hárította el magától a mester, hogy metafizikai kérdésekkel foglalkozzék.

A *Lunyu*nek azonban óriási szerepe volt a kínai filozófia történetében. Ezért is, de anyagának ellentmondásosságából fakadó sok termékeny gondolata miatt is, melyek közül különösen nagy jelentőségű a közép és a mérték dialektikus kategóriáinak feltárása, teljes egészében közöljük.

Tőkei Ferenc

BESZÉLGETÉSEK ÉS MONDÁSOK

LUNYU 論語

I.

1.

A mester mondotta: „Aki tanul és a tanultakat állandóan gyakorolja is, vajon nem lehet-e megelégedett? Akinek messzi földről jött barátja akad, vajon nem örülhet-e? Akiben nem él harag amiatt, hogy az emberek nem ismerik, vajon nem nemes ember-e (*junzi* 君子)?”

2.

You 有 mester¹ mondotta: „Ami az embereket illeti, nagyon kevesen vannak olyanok, akik szülőtisztelők (*xiao* 孝) és testvérszeretők (*ti* 弟) ugyan, de a feljebbvalókkal (*shang* 上) mégis ellenkezni szeretnének. Olyan ember pedig, aki a feljebbvalókkal ellenkezni nem szeret, de zavargásokat (*luan* 亂) támasztani igen, egyáltalában nincsen. A nemes (*junzi* 君子) gondosan ügyel a dolgok alapjára (*ben* 本). Ha az alap áll, akkor megéled az erény (*dao* 道). Márpedig a szülők tisztelete (*xiao*) és a testvériesség (*di*) az emberség (*ren* 仁) alapja.”

3.

A mester mondotta: „A ravasz beszéd s a tettetett külső ritkán párosul az emberséggel (*ren*).”

4.

Zengzi² 曾子 mondotta: „Én naponta három szempontból vizsgálom meg önmagamat. Hogy vajon mások szolgálatában igyekezvén hűséges voltam-e, hogy vajon a barátaimmal való kapcsolatomban őszinte voltam-e (*xin* 信), és hogy a hagyományt, amelyet tanultam, vajon alkalmaztam-e?”

5.

A mester mondotta: „Aki ezer hadiszekeret kiállító fejedelemséget kormányoz, az gondosan ügyeljen a szolgálatokra és legyen szavahihető (*xin* 信), mérsékelje a kiadásait (*yong* 用) és szeresse az embereit, s a népet (*min* 民) csak alkalmas időben (*shi* 時) vegye igénybe.”

6.

A mester mondotta: „A fiatal ember otthon tisztelje a szüleit (*xiao*), házon kívül tisztelje az idősebbeket (*di*), legyen figyelmes és szavahihető, szeresse a sokaságot (*zhong* 眾), de bizalmas viszonyban legyen az emberségesekkel (*ren* 仁). Ha így cselekszik, és még marad ereje, akkor azt tudományokra és elméjének ékesítésére (*xuewen* 學文) fordíthatja.”

7.

Zixia³ 子夏 mondotta: „Ha valaki a külső szépség helyett a bölcséket (*xian* 賢) követi, szülei szolgálatában emészti fel minden erejét, fejedelmét szolgálja egész lényében, barátaival való kapcsolatában szavai megbízhatóak, akkor arra mondhatja akárki, hogy műveletlen, én mégis biztosan műveltnek (*xue* 學) fogom nevezni.”

8.

A mester mondotta: „Ha a nemes ember (*junzi* 君子) nem komoly, akkor nincs is tekintélye, és amit tanul, az nem erősödik meg benne. A legtöbbre a hűséget és szavahihetőséget kell becsülni, nem szabad olyanokkal barátkozni, akik nem érnek annyit, mint mi, és ha hibázunk, nem szabad félni attól, hogy kijavítsuk.”

9.

Zengzi 曾子 mondotta: „Ha ügyelsz a végtisztességre s áldozol az elköltözötteknek, akkor a nép erénye (*de* 德) ismét virágozni fog.”

10.

Ziqin⁴ 子禽 azt kérdezte Zigongtól 子貢⁵ „Ha mesterünk megérkezik valamely fejedelemségbe (*bang* 邦), természetesen meg akarja ismerni a kormányzás dolgait. Mármost neki kell-e feltenni a kérdéseket, vagy őhozzá járulnak azokkal?” Zigong 子貢 így felelt: „Mesterünk maga érdemli azt ki a kedvességével, egyenességével, tekintélyével, szerénységével és tiszteletteltségével. Mesterünk is felteszi a kérdéseket, de mennyire másképp, mint ahogy az emberek meg szoktak kérdezni ilyesmit!”

11.

A mester mondotta: „Amíg az apa él, figyelni kell az akarátát. Ha az apa meghalt, a tetteit kell megnézni. Ha három évig nem térünk le az apa útjáról, akkor beszélhetünk fiúi szeretetről (*xiao*).”

12.

Youzi 有子 mondotta: „A szertartások alkalmazásában az egyetértés és összhang nagyon fontos dolog. Ezért olyan ragyogó a régi királyok útja (*dao* 道); kicsi és nagy előírásaik mind ebből fakadtak. Amit azonban nem szabad tenni: ismerni az egyetértés fontosságát és jó egyetértésben lenni, ám a szertartások előírásaival meg nem törődni – hát ezt éppenséggel nem szabad tenni.”

13.

Youzi mondotta: „Hogy a szavahihetőség megközelítse az igazságosságot (*yi* 義), szavainkat tettekre kell váltani. Hogy a tiszteletteltség megközelítse a szertartások szerint valót (*li* 禮), távol kell tartanunk minden szégyenletest és becstelent. Hogy soha el ne veszítsed a bizalmas barátodat (*qin* 親), ahhoz neki urához <hozzád> méltónak kell lennie.”

14.

A mester mondotta: „Ha a nemes ember étkezésében nem keresi a jóllakottságot, lakozásában nem keresi a kényelmet, gondos

a szolgálataiban, körültekintő a beszédében, megkeresi az erényeseket (*dao* 道) és azokhoz igazítja magát, akkor elmondhatjuk róla, hogy szereti a tanulást.”

15.

Zigong 子貢 megkérdezte: „Lehetséges-e az, hogy a szegény ne hízelegjen, és a gazdag ne legyen gőgös? A mester azt felelte: „Lehetséges. De még jobb, ha a szegény megelégedett, a gazdag pedig szereti a szertartásokat.” – Zigong így szólt: „A Dalok Könyve azt mondja: 'Mintha vágva, mintha csiszolva, mintha vésve, mintha fényesítve lenne.’⁶ Vajon nem éppen ezt jelentik e szavak?” A mester így felelt: „Sivel 賜 <Zigonggal> most már lehet beszélni a Dalok Könyvéről. Válaszomra rögtön megértette (az idézett szavakat).”

16.

A mester mondotta: „Sose búsuljatok, hogy az emberek nem ismernek benneteket; azon búsuljatok, hogy ti nem ismeritek az embereket.”

II.

1.

A mester mondotta: „Aki erényével (*de* 德) gyakorolja a kormányzást, az olyan, akár az északi sarkcsillag, amely mozdulatlanul a helyén marad, bár minden csillag mozog körülötte.”

2.

A mester mondotta: „A Dalok Könyvének háromszáz verse van, de egyetlen sora tartalmazza valamennyit, és ez: 'Gondolataidban ne legyen hitványság.’⁷”

3.

A mester mondotta: „Ha a népet rendeletekkel kormányozzák és büntetésekkel tartják féken, akkor ki fogja játszani (a büntetést), de a szégyent nem fogja ismerni. Ha az erénnyel (*de*) kormányozzák

és a szertartásokkal tartják féken, akkor ismerni fogja a szégyent és mindig egyenes lesz.”

4.

A mestermondotta: „Amikor tizenöt éves voltam, a tanulás foglalt el; amikor harminc, már szilárdan álltam; amikor negyven, nem tévelyegtem többé; amikor ötven, megértettem az Ég parancsát (*tianming* 天命); amikor hatvan, fülem kifinomodott; és amikor hetven lettem,⁸ már követhettem szívem kívánságát, mégsem hágtam át semmi előírást.”

5.

Meng Yizi⁹ 孟懿子 megkérdezte, mi a fiúi szeretet (*xiao*). A mester azt felelte: „Nem lázadozni.” Fan Chinek¹⁰ 樊遲, aki a kocsiját vezette, a mester azt mondta erről: „Mengsun¹¹ 孟孫 megkérdezte tőlem, mi a fiúi szeretet, én pedig azt feleltem: 'Nem lázadozni.'” Fan Chi ekkor megkérdezte: „Mit jelent ez?” A mester pedig mondotta: „Életükben szolgálj szüleidet a szertartások szerint, halálukban temesd el őket a szertartások szerint és áldozz nekik a szertartások szerint.”

6.

Meng Wubo¹² 孟武伯 megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „A szülőknek egyedül attól kelljen tartaniuk, hogy (fiuk) megbetegszik.”

7.

Ziyou¹³ 子游 megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „Manapság úgy vélik, hogy a fiúi szeretet csupán a szülők ellátása. Pedig a legszükségesebbekkel még a kutyákat és lovakat is ellátják. Ha hiányzik a kellő tisztelet, van-e akkor különbség a kettő között?”

8.

Zixia 子夏 megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „A tetszetős külsőből nehéz (ítélni). Ha a szolgálatban az öcs vagy fiú segíti (bátyja vagy apja) fáradozását, vagy ha bora és

étele van, azzal jól tartja a korábban születetteket, az talán már a fiúi szeretet lenne?”

9.

A mester mondotta: „Huival¹⁴ ▢ beszélgettem egy álló napon át, és ő semmi ellenvetést nem tett, mintha csak ostoba volna. Amikor azonban visszavonult, megvizsgáltam a magatartását, s az bizony megfelelt (az én tanításaimnak). Hui egyáltalában nem ostoba!”

10.

A mester mondotta: „Ha megvizsgáljuk egy ember cselekedeteit, ha megállapítjuk tetteinek okait, és ha megtudjuk, mi teszi meglehetősen, akkor vajon el tud-e rejtőzni előlünk, el tudja-e rejteni (igazi lényét)?”

11.

A mester mondotta: „Csak aki a régit ápolgatva ismeri meg az újat, csak az lehet mások tanítójává.”

12.

A mester mondotta: „A nemes ember nem használati tárgy.”

13.

Zigong megkérdezte, ki a nemes ember, és a mester mondotta: „(A nemes) cselekszik, mielőtt beszél, és azután tetteinek megfelelően (tanít).”

14.

A mester mondotta: „A nemes (*junzi* 君子) egyetemes (*zhou* 周) és nem részrehajló; a kis ember (*xiaoren* 小人) részrehajló és nem egyetemes.”

15.

A mester mondotta: „Tanulni és nem gondolkodni: hiábavaló fáradság; gondolkodni és nem tanulni pedig: veszedelmes.”

62

16.

A mester mondotta: „A régiekétől eltérő tanokhoz igazodni nagyon ártalmas dolog.”

17.

A mester mondotta: „You 由 <Zilu 子路>,¹⁵ megtanítsalak-e arra, mi az igazi tudás? A tudotról tudni, hogy tudjuk; a nem tudotról pedig tudni, hogy nem tudjuk: ez az igazi tudás.”

18.

Zizhang¹⁶ 子張 tanult, hogy hivatali jövedelemhez jusson (*lu* 祿). A mester azt mondta neki: „Hallgass meg sok mindent és tedd félre a kétségeseket, a megmaradtat pedig óvatosan mondd el másoknak, s akkor keveset fognak szidalmazni. Láss meg sok mindent és tedd félre a veszélyeseket, a megmaradtat pedig óvatosan cselekedd, s akkor keveset kell majd megbánnod. Ha szavaid kevés szidalmat vonnak rád, tetteidből pedig keveset kell megbánnod, akkor a hivatali jövedelmet máris megszerezheted.”

19.

Ai 哀 fejedelem¹⁷ kérdezősködött mondván: „Mit kell tenni ahhoz, hogy a nép engedelmes legyen?” Kongzi 孔子 felelte neki mondván: „Ha felemeled az egyeneseket és eltávolítod a görbéket, akkor a nép engedelmeskedik. De ha felemeled a görbéket és eltávolítod az egyeneseket, a nép nem engedelmeskedik.”

20.

Ji Kangzi¹⁸ 季康子 megkérdezte, mit kell tenni ahhoz, hogy a nép tisztelettudó, hűséges és erényeiben buzgó legyen. A mester így szólt: „Közeledj hozzá komolysággal, s tisztelettudó lesz; légy szülőtisztelő (*xiao* 孝) és kegyes (*ci* 慈), akkor hűséges lesz hozzád; emeld fel a jókat (*shan* 善) és tanítsd a tökéletleneket (*buneng* 不能), akkor buzgó lesz erényeiben.”

63

21.

Valaki Kongzival 孔子 beszélgetvén megkérdezte: „Mester, miért nem tevékenykedel a kormányzásban?” A mester így felelt: „Az Írások Könyve nem azt mondja-e a fiúi szeretetről: 'Légy szülőtisztelő, légy szeretetre méltó a fivéreid iránt, s terjesszed el (ezeket az erényeket) mindenütt, ahol kormányzol?'¹⁹ Íme, ez is a kormányzásban való tevékenykedés, miért kellene hát (közvetlenül) a kormányzásban tevékenykednem?”

22.

A mester mondotta: „Nem értem, hogyan is lehetne valamire való az olyan ember, aki nem szavahihető. Mert mit is lehet kezdeni azzal a nagy kocsival, amelyen nincsen járom, vagy azzal a kis kocsival, amelynek nincsen járomrögzítője?”

23.

Zizhang 子張 megkérdezte, mit lehet tudni a tíz (következő) nemzedékről. A mester így felelt: „A Yin-dinasztia 殷 átvette a Xia-dinasztia 夏 szertartásait, és amit elhagyott belőlük, vagy amit hozzájuk tett, azt könnyen megismerhetjük. A Zhou-ház 周 átvette a Yin-ház szertartásait, és amit elhagyott belőlük, vagy amit hozzájuk tett, azt könnyen megismerhetjük. Így a Zhou-házat folytató akár száz nemzedékről is tudhatunk valamit.”

24.

A mester mondotta: „Aki a nem-hozzá tartozója lelkének áldozik, az hízlegő. Aki látja, mi az igazságosság (yi 義), mégsem cselekszi, abból hiányzik a bátorság.”

III.

1.

Kongzi 孔子 azt mondta a Ji 季 család fejeiről, akinek az udvarában nyolc sorban táncoltak a táncosok (az ünnepeken),²⁰ hogy ha ezt

megengedheti magának, akkor ugyan mit nem engedhetne meg magának.

2.

A „három család”,²¹ miközben (áldozat végeztével) eltávolították az áldozati edényeket, előadatta *Yong* 雍 énekét.²² A mester azt mondta erről: „A segédkezők a fejedelmek, s az Ég Fia méltóságos’ – hogyan énekelhették ezt a ‘három család’ csarnokában?”

3.

A mester mondotta: „Az olyan ember, kiből hiányzik az emberség (*ren* 仁), hogyan tud a szertartásoknak eleget tenni? Az olyan ember, kiből hiányzik az emberség, mit is tud kezdeni a muzsikával?”

4.

Lin Fang²³ 林放 arról kérdezősködött, hogy a szertartások dolgában mi az alapvető (*ben* 本). A mester így felelt: „Bizony nagy kérdés ez! Az (ünnepi) szertartásokban a túlzásoknál jobb a mérséklet; a gyászolásban pedig a pontosságnál jobb az őszinte bánat.”

5.

A mester mondotta: „A keleti és északi barbároknak van fejedelmük, a mi országainknak (*zhuxia* 諸夏) azonban nincsen.”²⁴

6.

A Ji 季 család feje áldozatot mutatott be a Tai 泰 hegynek.²⁵ A mester Ran Youval²⁶ 冉有 beszélgetve azt mondta erről: „Nem tudod ettől őt megmenteni?” Az így felelt: „Nem tudom.” Mire a mester így szólt: „Ó, hát azt mondtad ezzel, hogy a Tai hegy (szellemei) nem érnek fel Lin Fanggal?”²⁷

7.

A mester mondotta: „A nemes ember sohasem vetélkedik. Vagy a nyilazáskor vetélkednie kell? Szerényen üdvözli (ellenfeleit)

és felmegy a helyére, leszállván pedig ő issza ki (a veszteség poharát). Még a vetélkedésben is nemes ember marad.”

8.

Zixia 子夏 kérdezősködött mondván: „Ravaszkás mosolya milyen kedves! Szeme ilyen szép fekete-fehér!²⁸ A fehér alapon milyen szép színek!’ – mit jelentenek vajon ezek a szavak?” A mester így felelt: „A színeket fehér alapra kell festeni.” (Zixia) tovább kérdezte: „Tehát a szertartások csak utóbb következnek?” A mester pedig azt mondta: „Shang 商 <Zixia>, te megértettél engem. Most már lehet veled beszélni a Dalok Könyvéről.”

9.

A mestermondotta: „A Xia-dinasztia 夏 szertartásait én el tudom mondani, de Qi 杞 nem nyújt elegendő bizonyítékot. A Yin-dinasztia 殷 szertartásait én el tudom mondani, de Song 宋 nem nyújt elegendő bizonyítékot. Az írásos emlékek nem elegendők, ez a (bizonyosság hiányának) oka. Ha elegendők lennének, én is bizonyítani tudnám (szavaimat).”²⁹

10.

A mestermondotta: „A nagy *di*-áldozatok³⁰ 禘 alkalmával azt, ami a (szertartási italok) kiöntése után következik, én még nézni sem kívánom.”

11.

Valaki a nagy *di*-áldozat értelméről kérdezősködött. A mester így felelt: „Nem tudom. Aki tudná, mit jelent, annak az égalatti kormányzása is csak annyi volna, mint ide belenézni!” – és a tenyérébe mutatott.

12.

Áldozván őseinek, mintha csak jelen lennének, és áldozván a szellemeknek, mintha csak jelen lennének, a mester azt mondta:

„Ha nem személyesen mutatom be az áldozatot, akkor mintha nem is áldoznék nekik.”

13.

Wangsun Jia³¹ 王孫賈 megkérdezte mondván: „Mit jelent az a mondás, hogy jobb a tűzhely (istenének) kedveskedni, mint a délnyugati saroknak?” A mester így felelt: „Ez helytelen, (mert) aki bűnt követ el az Éggel szemben, azért nem lesz, aki közbenjárjon.”³²

14.

A mester mondotta: „A Zhou-ház 周 a két (megelőző) dinasztiát vette figyelembe, s milyen pompások voltak a törvényei! Én a Zhou-házat követem.”³³

15.

Amikor a mester belépett a nagytemplomba (*taimiao* 大廟),³⁴ minden dologról kérdezősködött. Valaki így szólt: „Ki mondhatná, hogy a Zou-beli 鄒 ember fia³⁵ ismeri a szertartásokat? Hiszen belépve a nagytemplomba minden dologról kérdezősködik.” A mester meghallotta ezt és így felelt: „Éppen ezzel (cselekszem) a szertartások szerint.”

16.

A mester mondotta: „A nyilazáskor nem a bőr (átszakítása a céltáblán) a legfőbb dolog, mert hiszen az emberek ereje nem egyenlő. Éppen ez a régiek útja.”

17.

Zigong 子貢 el akarta vetni a hónap elsejének kihirdetésével kapcsolatos juh-áldozatokat. A mester így szólt hozzá: „Si 賜 <Zigong>, te szereted a juhokat, én azonban a szertartásokat szeretem.”

18.

A mester mondotta: „Ha valaki fejedelme szolgálatában maradék nélkül eleget tesz a szertartásoknak, akkor az emberek hízelgőnek tartják.”

19.

Ding 定 fejedelem³⁶ megkérdezte, hogyan kell a fejedelemnek az alattvalóit (*chen* 臣) foglalkoztatnia, s hogyan kell az alattvalónak fejedelmét szolgálnia. Kongzi 孔子 felelte neki mondván: „A fejedelem alattvalóit a szertartásokkal foglalkoztassa, az alattvaló pedig fejedelmét hűséggel szolgálja.”

20.

A mester mondotta: „A *Guanju* 關雎 (dal)³⁷ örömteli, de nem kicsapongó; fájdalmas, de nem búskomor.”

21.

Ai 哀 fejedelem kérdezősködött Zai Wotól³⁸ 宰我 a föld szellemének emelt oltárok felől, Zai Wo pedig felelte neki mondván: „A Xiauralkodók fenýőket, a Yin-háziak ciprusokat, a Zhouk pedig gesztenyéket ültettek oda, hogy a népben félelmet és rettegést keltsenek.” Amikor a mester meghallotta ezt, így szólt: „Bevégzett dolgokról nem érdemes beszélni, megtörtént dolgokat nem érdemes kifogásolni, elmúlt dolgokat nem érdemes szidalmazni.”³⁹

22.

A mester mondotta: „Guan Zhong⁴⁰ 管仲 nagyon kicsiny képességű ember volt!” Valaki azt kérdezte: „Mértéktartó ember volt Guan Zhong?” (A mester) így felelt: „A Guan 管 család feje <Guan Zhong> emeltette a *Sangu* 三歸 (toronyt), s hivatalnokai közül egynek sem volt kétféle dolga, hogyan lett volna tehát mértéktartó?” A kérdezősködő így folytatta: „Nos, akkor Guan Zhong, ugye, ismerte a szertartásokat?” (A mester) így felelt: „Az országok fejedelmei (*bangjun* 邦君) védőfalat emeltek a kapujuk elé; nos,

a Guan család feje is védőfalat emelt a kapuja elé. Az országok fejedelmei, amikor ketten baráti találkozóra jöttek össze, kis asztalkára tették a felfordított serlegüket; nos, a Guan család feje ugyanilyen kis asztalkát használt. Ha a Guan család feje ismerte a szertartásokat, akkor ki az, aki nem ismeri őket?”

23.

A mester Lu 魯 fejedelemség Nagy Zenemesterét tanítván azt mondotta: „A muzsikát könnyű megismerni. A (zenemű) kezdetekor egyszerre szólalnak meg a különböző hangok, az előrehaladás folyamán ezek harmóniába olvadnak, ragyogó tisztán és törések nélkül (zengenek), egészen a befejezésig.”

24.

A Yi-beli⁴¹ 儀 határfelügyelő (*fengren* 封人) arra kérte (a mestert), hogy megjelenhessék előtte, mondván: „Valahányszor nemes ember érkezett hozzánk, mindig megengedte nekem, hogy meglátogassam.” A mester követői bevezették, az ember pedig távozáskor azt mondotta: „Tanítványok, miért búsultok azon, hogy (mesteretek) elvesztette a hivatalát? Az égalattiból régóta kiveszett már az erény (*dao* 道); mesteretek azonban az Ég fa harangverője (a nép összehívására).”

25.

A mester azt mondotta a Shao-táncról 韶, hogy az tökéletesen szép és tökéletesen jó (*shan* 善) is; a Wu-táncról 武 pedig azt mondotta, hogy tökéletesen szép ugyan, de nem egészen jó.⁴²

26.

A mester mondotta: „Hogyan is nézhetném, hogy vannak, akik magasan állnak, de méltatlan a szívük; végzik a szertartásokat, de hiányzik belőlük a tisztelet, meggyászolják (szüleiket), de nem éreznek fájdalmat!”

IV.

1.

A mester mondotta: „A szomszédság embersége (*ren 仁*) nagyon értékes dolog. Aki lakóhelyet választván nem emberségesek között telepszik meg, az nem okos ember.”

2.

A mester mondotta: „Aki nem emberséges, az nem tud sokáig szükségben élni, és nem tud hosszú ideig jólétben élni. Aki pedig emberséges, az csak az emberségben nyugszik meg, és aki bölcs, csak az emberséget tartja értékesnek.”

3.

A mester mondotta: „Csak aki emberséges, csak az tudja igazán szeretni és gyűlölni az embereket.”

4.

A mester mondotta: „Aki igazán az emberségre törekszik, az nem tesz semmi gonoszságot.”

5.

A mester mondotta: „Gazdagság és előkelőség – ezt kívánják az emberek. De ha nem a helyes úton (*dao*) jutnál hozzá, nem szabad élned vele. Szegénység és alacsony sor – ezt nem szeretik az emberek. De ha a helyes úton lenne osztályrészed, ne tartsd távol magadtól. Az a nemes (*junzi 君子*), aki elveti magától az emberséget, szerezhet-e hírnevet magának? A nemes még az étkezés idejében sem vét soha az emberség ellen. S ilyennek kell maradnia akkor is, ha veszélybe kerül, akkor is, ha nagy zavarba jut.”

6.

A mester mondotta: „Nem találkoztam még olyan emberrel, aki az emberséget (*ren*) igazán szerette, a nem-emberséget (*buren* 不仁) pedig igazán gyűlölte volna. Aki szereti az emberséget, az semmit sem tarthat többre nála. Aki gyűlöli a nem-emberséget, az maga gyakorolja az emberséget, és semmi nem-emberségesnek nem engedi meg, hogy a személyét érintse. De vajon lehetséges-e, hogy valaki egész napon át minden erejével az emberséget gyakorolja? Én még nem találkoztam olyannal, akinek az erejéből ne futotta volna erre. Lehetséges, hogy előfordul ilyesmi, én azonban még sohasem láttam.”

7.

A mester mondotta: „Az emberek hibái mindig megfelelnek annak a körnek (*dang* 黨), amelybe tartoznak. Ha megnézem valakinek a hibáit, abból megtudom, emberséges-e.”

8.

A mester mondotta: „Aki reggel meghallgatta az igazságot (*dao* 道), az este akár meg is halhat.”

9.

A mester mondotta: „Az az írástudó (*shi* 士), aki ugyan az igazságra (*dao*) törekszik, de szégyenli rossz ruháját és rossz ételét, az még nem méltó rá, hogy eszmét cseréljek vele.”

10.

A mester mondotta: „Az égalatti kormányzásában a nemes ember semmit sem helyesel és semmit sem tagad meg oktanul; mindig az igazságosság (*yi* 義) a mértéke.”

11.

A mester mondotta: „A nemes mindig az erényre (*de* 德) gondol, a kis ember pedig a földre <földi dolgokra>. A nemes mindig a törvényekre gondol, a kis ember pedig a kegyekre.”

12.

A mester mondotta: „Aki minden cselekedetével a hasznot hajhássza, arra sokan megharagszanak.”

13.

A mester mondotta: „Azt, aki országát a szertartásokkal (*lirang* 禮讓) tudja kormányozni, ugyan mi baj érhetné? Az pedig, aki országát nem tudja a szertartásokkal kormányozni, ugyan mit is kezd a szertartásokkal?”

14.

A mester mondotta: „Ne keseregj azon, hogy nincsen hivatalod, inkább azon aggódj, hogy érdemes légy reá. Ne keseregj azon, hogy senki sem ismer, keresd inkább, hogy a hírnévre méltó légy.”

15.

A mester mondotta:⁴³ „Shen 參 <Zengzi 曾子>, nekem egyetlen alapvem (*dao*) van, mely mindent magában foglal.” Zengzi azt felelte: „Igen.” Amikor a mester visszavonult, a többi tanítvány megkérdezte (Zengzit) mondván: „Mire vonatkoztak a szavai?” Zengzi így válaszolt: „Mesterünknek ez az alapelve: legyünk hűségesek feljebbvalóinkhoz s igazságosak másokhoz; és semmi több.”

16.

A mester mondotta: „A nemes ember az igazságossághoz (*yi* 義) ért jól, a kis ember pedig a haszonleséshez (*li* 利).”

17.

A mester mondotta: „Ha kiváló embert (*xian* 賢) látsz, arra gondolj, hogy egyenlő légy vele. Ha pedig nem kiválót (*buxian* 不賢) látsz, fordulj bensődbe és vizsgálj meg magadat.”

18.

A mester mondotta: „Szüleidet szolgálván hibáikra szelíden figyelmeztessd őket. Ha látod, hogy semmiképpen nem akarnak rád hallgatni, akkor kettőzd meg tiszteletedet anélkül, hogy visszavonnád (tanácsodat). Még ha ők rosszul bánnak is veled, nem szabad zúgolódni ellenük.”

19.

A mester mondotta: „Ha szüleid még élnek, nem szabad megszire utaznod. Ha mégis utaznod kell, meghatározott útirányod legyen.”

20.

A mester mondotta: „Szüleid éveiről sohasem szabad megfélekedned; egyrészt örülnöd kell nekik, másrészt aggódnod miattuk.”

21.

A mester mondotta: „Ha a régiek nem mondtak ki valamit szavakban, azért tették, mert szégyellték volna, hogy tetteik nem érik utol azokat.”

22.

A mester mondotta: „Igen kevesen lehetnek olyanok, akik mérséklettel élve is eltévedtek volna.”

23.

A mester mondotta: „A nemes ember lassú akar lenni a szavaiban, de fürge a tetteiben.”

73

24.

A mester mondotta: „Az erény nem maradhat egyedül, biztosan társra talál.”

25.

Ziyou mondotta: „Aki fejedelmét szolgálva sokszor ismétli (tanácsait), kegyvesztetté lesz. Ha barátok között sok (a szemrehányás), akkor (a barátság) messze távolodik.”

V.

1.

A mester Gongye Changról⁴⁴ 公冶長 azt mondotta, hogy nyugodtan hozzáadhatja (bárki) a lányát, mert ha béklyókban van is, semmi bűnt nem követett el. És hozzá is adta feleségül a lányát. Nan Rongról⁴⁵ 南容 azt mondotta a mester, hogy ha az országban (*bang* 邦) rend (*dao* 道) van, neki mindig van hivatala, ha pedig az országban nincs rend, mindig elkerüli a büntetést és halált. Ezért hozzá is adta feleségül bátyjának a lányát.

2.

A mester azt mondta Zijianról 子賤:⁴⁶ „Milyen nemes ember! De ha Lu 魯 fejedelemségben egyetlen nemes ember sem lett volna, honnan vette volna (erényeit)?”

3.

Zigong 子貢 megkérdezte mondván: „Hogyan vélekedel Siról 賜 <rólam>?” A mester így felelt: „Te egy edény vagy.” „Miféle edény?” – kérdezte (Zigong). „Ékkővel díszes áldozati edény” – felelte (a mester).⁴⁷

4.

Valaki azt mondta: „Yong 雍 <Ran Yong 冉雍>⁴⁸ igazán emberséges, de ügyetlen a beszédben.” A mester így szólt: „Ugyan mire használná az ékesszólást? Aki mindenkit a (csak) szájából jövő szép szavakkal fogad, azt legtöbbször meggyűlölik az emberek. Nem tudom, hogy valóban emberséges-e, de az ékesszólást ugyan mire használná?”

5.

A mester meghagyta Qidiao Kainak 漆雕開 <Ziruonak 子若>⁴⁹ hogy vállaljon hivatali tisztséget. Az azonban így felelt: „Ehhez én még nem vagyok elég szavahihető (*xin* 信).” És a mester örvendezett.

6.

A mester azt mondta: „Tanításaimat (*dao* 道) nem váltják tettekre. Ha tutajra szállnék, s azon hanykolódnék a tengeren, talán csak You 由 <Zilu 子路> követne engem.” Zilu hallotta ezt, és boldog volt. A mester azonban így folytatta: „You a bátorság szeretetében túlesz rajtam, de hiányzik belőle az ítélőképesség.”

7.

Meng Wubo 孟武伯 megkérdezte, hogy Zilu vajon emberséges-e. A mester azt felelte: „Nem tudom.” (Meng Wubo) megismételte kérdését, mire a mester így felelt: „You <Zilu> képes arra, hogy jól megszervezze egy ezer harcikocsit kiállító fejedelemség (katonai) adóit (*fu* 賦), emberségét azonban nem ismerem.” (Meng Wubo most azt kérdezte:) „S hogyan vélekedel Qiuról 求 <Ran Youról 冉有>?” A mester így felelt: „Qiu képes arra, hogy egy ezer háztartással bíró város (*yi* 邑) vagy egy száz harckocsit kiállító család kormányzói tisztét (*zai* 宰) jól ellássa, emberségét azonban nem ismerem.” (Meng Wubo tovább kérdezte:) „S hogyan vélekedel Chiről 赤 <Zihuaról 子華>?”⁵⁰ A mester így felelt: „Chi mindig kifogástalan övvel felövezve áll az udvarban, s képes arra, hogy szóval tartsa a vendégeket, emberségét azonban nem ismerem.”

8.

A mester Zigonggal beszélgetve azt kérdezte tőle: „Melyikötök múlja felül a másikat, te vagy Hui 回 <Yan Hui 顏回>?” (Zigong) felelvén neki azt mondta: „Si <én> hogyan is merné magát Huival hasonlítani össze? Hiszen Hui, ha egyetlen dolgot hall, tízet tud meg belőle, Si azonban, ha egy dolgot hall, csak kettőt tud meg belőle.” A mester pedig így szólt: „Nem érsz föl velem. Veled együtt azt tartom, hogy elmaradsz mellette.”

9.

Zai Yu⁵¹ 宰予 szerette a nappalt is ágyban tölteni. A mester azt mondta erről: „A rothadt fát nem lehet kifaragni, a trágyából és sárból való falat nem lehet bevakolni. Miért vádolnám tehát Yut?” A mester (Zai Yuról még azt is) mondta: „Eleinte úgy volt, hogy ha kapcsolatba kerültem valakivel, akkor a beszédét hallva bízam a tetteiben. Most azonban, ha valakivel kapcsolatba kerülök s hallok a beszédét, megvizsgálom a tetteit is. Yu miatt történt bennem ez a változás.”

10.

A mester azt mondta: „Sohasem láttam még hajlíthatatlan embert.” Valaki azt felelte erre: „Shen Chang⁵² 申枨 (hajlíthatatlan).” De a mester így szólt: „Changnak szenvedélyei vannak, hogyan is lehetne hajlíthatatlan?”

11.

Zigong azt mondta: „Amiről nem akarom, hogy az emberek megtegyék nekem, azt én sem akarom megtenni az embereknek.” Mire a mester megjegyezte: „Si, te még nem jutottál el ideig.”

12.

Zigongmondotta: „Mesterünk ragyogó tudásáról (*wenzhang* 文章) sokszor van alkalmunk meggyőződni, de sohasem halljuk, hogy mesterünk az emberi természetről (*xing* 性) vagy az égi törvényről (*tiandao* 天道) beszélne.”

13.

Ha Zilu meghallott valamit, akkor egészen addig, míg csak át nem tudta ültetni a gyakorlatba, óvakodott attól, hogy (bármilyen mást) meghallgasson.

14.

Zigong megkérdezte mondván: „Miért kapta Kong Wenzhi⁵³ 孔文子 a *Wen* 文 <művelt> nevet?” A mester így felelt: „Mert igen okos volt, mégis szeretett tanulni, s még az alárendeltjeitől (*xia* 下) sem szégyellt kérdezősködni. Ezért kapta a *Wen* (posztumusz) nevet.”

15.

A mester Zichanról⁵⁴ 子產 azt mondta, hogy benne megvan a nemes ember négy erénye (*dao* 道): a magatartásában szerény, feljebbvalói (*shang* 上) szolgálatában tisztelettudó, népe (*min* 民) gondozásában kegyes, és a nép alkalmaztatásában igazságos.

16.

A mester mondotta: „Yan Pingzhong⁵⁵ 晏平仲 nagyon jól tudja, milyen kapcsolatban kell lennie az emberekkel. Bármily sokáig (van is erre szükség) tisztelettudó marad.”

17.

A mester mondotta: „Zang Wenzhong⁵⁶ 臧文仲 olyan épületet emeltetett egy nagy teknősbéka számára, amelyben az oszlopfők hegyekkel, a tetőgerendák pedig moszatokkal voltak ékesítve. Hogy nevezhetnénk tehát bölcsnek?”

18.

Zizhang 子張 megkérdezte mondván: „Ziwent 子文,⁵⁷ a főminisztert (*lingyin* 令尹), aki háromszor került a főminiszteri hivatalba és egyszer sem mutatott semmi örömet, majd háromszor távolították el és egyszer sem mutatott elégedetlenséget, hanem ahogy kellett, beszámolt az új főminiszternek arról, hogyan kormányzott ő,

a régi főminiszter – vajon hogyan kell megítélni?” A mester így felelt: „Hogy hűségese ember”; és amikor (Zizhang) azt kérdezte: „S vajon embersége-e?” – (a mester) így válaszolt: „Azt nem tudom. Vagy ez már elég lenne az emberséghez?” – (Zizhang tovább kérdezte:) „Amikor Cuizi⁵⁸ 崔子 meggyilkolta Qi 齊 fejedelmét, akkor Chen Wenzhi 陳文子, akinek pedig tíz négyesfogata volt, elhagyta mindenét és elvándorolt. Más országba (*bang* 邦) került, de ott is csak azt mondta: ‘az itteni főemberek (*dafu* 大夫) éppen olyanok, mint a mi Cuizink;’ és elvándorolt onnan is. Ismét más országba ért, de ott is csak azt mondta: ‘Az itteni főemberek éppen olyanok, mint a mi Cuizink;’ s megint csak tovább vándorolt. Milyen embernek tartod őt?” A mester így felelt: „Tiszta embernek”; és amikor (Zizhang tovább) kérdezte: „S emberségesnek tartod-e?” – akkor azt mondotta: „Nem tudom. Vagy ez már az emberség lenne?”

19.

Ji Wenzhi⁵⁹ 季文子 mindent háromszor gondolt meg, s csak azután cselekedett. A mester meghallotta ezt és így szólt: „Kétszeri (meggondolás) is legendő.”

20.

A mester mondotta: „Amikor az országban rend volt, Ning Wuzi⁶⁰ 甯武子 bölcsnek mutatta magát, amikor azonban felborult a rend, egyszerre ostobának. Bölcsességét elérheti más is, ostobasága azonban utolérhetetlen.”

21.

Amikor a mester Chenben⁶¹ 陳 volt, azt mondta: „Vissza kellene térnem, vissza kellene térnem (Luba)! Az én otthoni (*dang* 黨) tanítványaim fennkölt gondolkodásúak, nem törődnek apró dolgokkal, szinte már tökéletesek, csak azt nem tudják, hogyan korlátozzák és alakítsák magukat.”

22.

A mester mondotta: „Boyi 伯夷 és Shuqi⁶² 叔齊 nem emlegették fel a régi gonoszságokat, ezért haragudtak rájuk olyan kevesen.”

23.

A mester mondotta: „Ugyan ki mondhatná, hogy Weisheng Gao⁶³ 微生高 egyenes ember! Hiszen amikor valaki ecetet kért tőle, ő a szomszédjától kért, azt adta oda.”

24.

A mester mondotta: „A ravasz beszédet, a tettetett külsőt és a túlzott tiszteletet Zuo Qiuming⁶⁴ 左丘明 szégyenletesnek tartotta, s szégyenletesnek tartom én is. Gyűlölni valakit, s mégis a barátjának mutatkozni: Zuo Qiuming ezt szégyenletesnek tartotta, s szégyenletesnek tartom én is.”

25.

Amikor egyszer Yan Yuan 顏淵 és Ji Lu 季路 <Zilu> mellette álltak, a mester így szólt hozzájuk: „Most mind a ketten mondjátok el, mi az, amit kívántok.” Zilu azt mondta: „Kocsikat, lovakat és könnyű prémes ruhákat szeretnék, amelyeket megosztanék a barátaimmal, s ha ők tönkretennék ezeket, nem méltatlankodnék miatta.” Yan Yuan pedig azt mondta: „Szeretnék nem dicsekedni az erényeimmal (*shan* 善), és nem mutogatni a fáradásaimat.” És Zilu most azt kérdezte: „S hallhatnánk-e, mester, a te kívánságodat is?” A mester pedig így szólt: „Az öregeknek legyen nyugodalmuk, a barátok bízzanak egymásban, a fiataloknak viseljék gondját.”

26.

A mester mondotta: „Hát mindennek vége? Még soha nem találkoztam olyan emberrel, aki képes lett volna meglátni a saját hibáit, és lelkében be is vádolta volna magát.”

27.

A mester mondotta: „Még egy tíz háztartással rendelkező faluban (*yi* 邑) is biztosan akad olyan, aki épp annyira hűséges és szava-

hihető, mint én, de aligha akad, aki tanulni is annyira szeretne, mint én!”

VI.

1.

A mester azt mondta: „Yong 雍 <Ran Yong 冉雍> alkalmas arra, hogy arccal dél felé fordulva <mint fejedelem> kormányozzon.” Amikor pedig Zhonggong 仲弓 <Ran Yong> kérdezősködött Zisang Bozi⁶⁵ 子桑伯子 felől, a mester így felelt: „Ő is alkalmas volna rá, mert nem kicsinyes ember.” Zhonggong ekkor így szólt: „Vajon nem az-e a legalkalmasabb, aki megőrzi magában a tiszteletet (minden dolog iránt), de tetteiben nagyvonalú, s így kormányozza a népét? De aki magában is nagyvonalú, meg a tetteiben is, az vajon nem túlságosan nagyvonalú-e?” Mire a mester így felelt: „Yong helyesen szólt.”

2.

Ai 哀 fejedelem megkérdezte, hogy a tanítványok közül ki szereti igazán a tanulást. Kongzi 孔子 felelve neki így szólt: „Itt volt Yan Hui 顏回, ő igazán szerette a tanulást. Haragját nem vitte át igaztalanul másra, nem esett kétszer ugyanabba a hibába, szerencsétlenségére azonban rövidre volt szabva a sorsa (*ming* 命), és meghalt. Manapság senki sincs (hozzá fogható). Senkiről sem tudok, aki igazán szeretné a tanulást.”

3.

Zihua 子華 megbízatást végezve Qiben 齊 járt, Ranzi⁶⁶ 冉子 pedig gabonát kért (a mestertől) Zihua anyja számára. A mester így szólt: „Adok neki egy *fu*val 釜.” Amikor pedig (Ranzi) többet kért, azt mondta: „Adj hát neki egy *yunyit* 庾.” Ranzi mégis öt *bing*⁶⁷ 秉 gabonát adott (az asszonynak). A mester erre így szólt: „Amikor Chi 赤 <Zihua> elutazott Qibe, jól táplált lovak húzták a fogatát, s könnyű prémelekbe öltözött. Én úgy hallottam, hogy a nemes ember istápolja a szűkölködőket, de nem gyarapítja a gazdagokat.” – Amikor (a mester) kormányzóvá (*zai* 宰) tette Yuan Sit 原思,⁶⁸ kilencszáz mérő gabonát adott neki, ő azonban elhárította magától.

Ekkor a mester így szólt: „Ne (utasítsd vissza), inkább odaadhatnád a tanyáidnak (*lin* 鄰), falvaiddnak (*li* 里), városkáidnak (*xiang* 鄉) és körzeteidnek (*dang* 黨).”

4.

A mester Zhonggongról szólván azt mondta: „Ha egy tarka szőrű tehén üszőjét, amelynek vörös a színe, és szabályos a szarva, mégsem akarnák feláldozni, akkor talán lemondanának róla a hegyek és folyók (szellemei)?”⁶⁹

5.

A mester mondta: „Hui 回 <Yan Hui> szíve három hónapon át nem került ellenkezésbe az emberséggel. A többiek csak bizonyos napokban vagy hónapokban képesek idáig eljutni, és azzal vége.”

6.

Ji Kangzi 季康子 megkérdezte, hogy Zhongyou 仲由 <Zilu 子路> vajon alkalmas volna-e arra, hogy részt vegyen a kormányzásban. A mester így felelt: „You 由 <Zilu> tud dönteni, mi nehézsége volna hát a kormányzás dolgaiban?” (Ji Kangzi) tovább kérdezte: „Hát Si 賜 <Zigong 子貢> vajon alkalmas volna-e arra, hogy részt vegyen a kormányzásban?” (A mester) így felelt: „Si igen értelmes, mi nehézsége lenne hát a kormányzás dolgaiban?” (Ji Kangzi) így folytatta (a kérdezősködést): „Hát Qiu 求 <Ran You 冉有> vajon alkalmas volna-e arra, hogy részt vegyen a kormányzásban?” (A mester) így felelt: „Qiu nagyon tehetséges, mi nehézsége lenne hát a kormányzás dolgaiban?”⁷⁰

7.

A Ji 季 család feje meghívta Min Ziqiant⁷¹ 閔子騫, hogy legyen Bi 費 (város) kormányzója (*zai*). Min Ziqian azonban így szólt: „A megfelelő formában hárítsd el (a megbízatást) helyettem. S ha ezután még egyszer értem küldene, akkor kénytelen lennék a Wen-folyón 汶 túl élni.”

8.

Amikor Boniu⁷² 伯牛 beteg volt, a mester meglátogatta. Az ablakon át megfogta a kezét és így szólt: „El fog pusztulni; ez az elrendelt sorsa (*ming* 命)! Ilyen ember, és ilyen betegségbe esett! Ilyen ember, és ilyen betegségbe esett!”

9.

A mester mondotta: „Milyen kiváló ember (*xian* 賢) volt Hui <Yan Hui>! Egy bambuszkosárnyi ételen és egy tökhéjnyi italon, nyomorúságos sátorban élt. Más ember ki sem bírta volna ezt a szenvedést, Hui azonban változatlanul boldog maradt. Milyen kiváló ember volt Hui!”

10.

Ran Qiu 冉求 azt mondta: „Nem az a baj, hogy nem tetszik nekem a mester tanítása (*dao* 道), de hát az erőm nem elég hozzá.” A mester így válaszolt: „Akinek az ereje nem elég, az útközben merül ki; te azonban (előre) határt szabsz magadnak.”

11.

A mester Zixiaval 子夏 beszélgetve mondotta: „Légy nemes írástudó (*junzi ru* 君子儒), nem pedig „kis ember” írástudó (*xiaoren ru* 小人儒).”

12.

Amikor Ziyou 子游 Wucheng 武城 kormányzója (*zai*) volt, a mester megkérdezte tőle: „Találtál-e (bizalmadra méltó) embert?” Az így felelt: „Dantai Mieminget⁷³ 澹臺滅明, aki sohasem jár mellékutakon, s aki még egyszer sem jött oda a palotámhoz (*shi* 室), hacsak nem hivatalos ügyben járt (*gongshi* 公事).”

13.

A mester mondotta: „Meng Zhifan⁷⁴ 孟之反 nem volt dicsekvő ember. Meneküléskor leghátul maradt, s a kapuhoz érkezve ostorozni

kezdte a lovát, így szólván: 'Nem merészelnék én utoljára maradni, de hát a lovam nem akar haladni!'

14.

A mester mondotta: „Tuo 鮑, az előimádkozó ékesszólása és a Song-beli 宋 Zhao 朝 szépsége nélkül bizony nehéz lenne megmenekedni a mai korban.”⁷⁵

15.

A mester mondotta: „Ki tud kimenni a házból, ha nem az ajtón át? Hogy van akkor, hogy a helyes úton (*dao*) senki sem jár?”

16.

A mester mondotta: „Akiben a természetes tulajdonságok (*zhi* 質) túlszárnyalják a műveltséget (*wen* 文), az vadember (*ye* 野). Akiben a műveltség szárnyalja túl a természetes tulajdonságokat, az közönséges írnok (*shi* 史). Akiben a műveltség és a természetes tulajdonságok kiegyensúlyozódtak, az nemes emberré (*junzi* 君子) lett.”

17.

A mester mondotta: „Amikor az ember megszületik, még egyenes szívű. Ha (később az egyenességet) elveszítve is életben marad, akkor csak nagy szerencse folytán menekült meg (a haláltól).”

18.

A mester mondotta: „Aki ismeri (az erényt), nem ér fel azzal, aki (az erényt) szereti is. Aki pedig szereti, nem ér fel azzal, aki gyönyörűségét is leli benne.”

19.

A mester mondotta: „Aki a középszerű emberek fölött áll, azt érdemes tanítani a magas dolgokra. Aki azonban a középszerű embernek is alatta marad, azt nem lehet a magas dolgokra tanítani.”

20.

Fan Chi 樊遲 a tudásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Teljesíteni a nép <az emberek> iránti kötelességünket, s tisztelni a szellemeket (*guishen* 鬼神), de magunkat távol tartani tőlük; ezt nevezzük tudásnak.” (Fan Chi ezután) az emberségről kérdezett, és (a mester) mondotta: „Aki emberies, az elsősorban a nehéz dolgokkal törődik, és csak másodsorban a (belőlük származó) sikerrel. Ezt nevezzük emberségnek.”

21.

A mester mondotta: „Aki birtokában van a tudásnak, az a vízben leli örömét. Aki birtokában van az emberségnek, az a hegyben leli örömét. A tudás birtokában lenni: mozgás; az emberség birtokában lenni: nyugalom. A tudás birtokában levő boldogan él, az emberség birtokában levő pedig hosszú életet él.”

22.

A mester mondotta: „Qi 齊 fejedelemség egy (kicsiny) változással elérheti Lut 魯. Lu pedig egy (kicsiny) változással elérheti a tökéletességet (*dao*).”

23.

A mester mondotta: „Ha a *gu* 觚 nevű szögletes vázának nem lennének szögletei, ugyancsak furcsa *gu* lenne az!”⁷⁶

24.

Zai Wo megkérdezte: „Ha valakinek, aki birtokosa az emberségnek azt mondják, hogy a kútban egy ember van, vajon utána megy-e (a kútba)?” A mester így felelt: „Hogy tenne ilyet! A nemes ember odamehet a (kút) közelébe, de nem vetheti magát bele. Be lehet őt csapni, de teljesen behálózni nem lehet.”

25.

A mester mondotta: „A nemes ember kiterjedt tudást szerez a könyvekből, viselkedését pedig a szertartásokhoz igazítja; így lesz képes rá, hogy sose térjen le a helyes útról.”

26.

A mester meglátogatta Nanzit⁷⁷ 南子, ez azonban Zilunak nem tetszett. A mester ekkor esküszót mondott: „Ha valami helytelen tettem, hagyjon el engem az Ég, hagyjon el engem az Ég!”

27.

A mester mondotta: „A közép mozdulatlanságának (*zhongyong* 中庸) erénye a tökéletesség legmagasabb foka. S már régóta igen kevés ember (érte csak el).”

28.

Zigong 子貢 így szólt: „Hogyan ítélem meg azt, aki jótéteményeit ki tudja terjeszteni a népre, s minden embert képes segíteni? Ez volna az emberség?” A mester így felelt: „Hogy tartozna ez az emberséghez? (Az ilyen embert) szentnek kellene nevezni! Ebben még Yao és Shun sem volt egészen tökéletes. Aki birtokosa az egésznek, mindenekelőtt maga akar szilárdan állni, hogy másokat is megszilárdíthasson, s mindent tudni akar magáról <kötelességeiről>, hogy másokat taníthasson. Képesnek lenni arra, hogy közeli példa <önmagunk> szerint ítéljünk (mások felett): ezt nevezhetjük az emberség módszerének.”

VII.

1.

A mester mondotta: „Én csak közvetítek, de nem alkotok újat. Megbízhatónak tartom és szeretem a régieket (*gu* 古). Bátorodom magam az Öreg Penghez⁷⁸ 老彭 hasonlítani.”

85

2.

A mester mondotta: „Hallgatni és mindent megjegyezni, tanulni és soha meg nem unni (a tanulást), tanítani másokat és soha bele nem fáradni: (e három erény) közül vajon melyik van meg bennem?”

3.

A mester mondotta: „Hogy az erényt (*de* 德) nem ápolom magamban; hogy amit tanulnom kellene, nem mondatom el magamnak; hogy ismerem ugyan kötelességemet (*yi* 義), de nem vagyok képes teljesíteni; és hogy a hibáimat nem vagyok képes kijavítani – íme, ezek miatt aggódom.”

4.

Amikor a mesternek nem volt semmi (hivatali) dolga, akkor vidám volt és mosolygós.

5.

A mester mondotta: „Mennyire hanyatlom! Álmomban régóta nem láttam már viszont Zhougongot 周公.”⁷⁹

6.

A mester mondotta: „Törekedj mindig a helyes útra (*dao* 道), szilárdan ragaszkodj az erényhez (*de* 德), igazodj mindig az emberiség elvéhez (*ren* 仁), szórakozásodat pedig keresd a művészetekben (*yi* 藝).”

7.

A mester mondotta: „Aki hozzám magától jött s (a tanításért) legalább egy köteg szárított húst felajánlott, attól én sohasem tagadtam meg a tanításomat.”

8.

A mester mondotta: „Nem tanítom azt, aki nem igyekszik (tanulni); nem segítem ki azt, aki nem igyekszik kifejezni magát. Akinek

elébe tártam (a kérdés) egyik sarkát, s nem képes abból kifejtteni a három másik sarkát, annak tanítását én nem folytatom.”

9.

Ha a mester olyan ember oldalán étkezett, aki éppen gyászolt, sohasem evett jóllakásig. Amikor pedig halottat siratott, egész nap nem énekelt.

10.

A mester Yan Yuannel 顏淵 beszélgetve azt mondta neki: „Csak én meg te vagyunk olyanok, hogy ha alkalmaznak bennünket <hivatalt töltünk be>, végezzük a dolgunkat, ha pedig elbocsátanak, élünk visszavonultan.” Zilu 子路 megkérdezte: „Ha a mester három hadsereget⁸⁰ vezetne, kit venne maga mellé?” A mester így felelt: „Aki pusztá kézzel megtámadna egy tigrist, aki csónak nélkül átkelne a folyón, aki meghalna minden sajnálkozás nélkül, azt nem venném magam mellé. Olyan ember kellene nekem, aki körültekintően megvizsgálja a dolgokat, aki (előbb) jó tervet készít és azt valósítja meg.”

11.

A mestermondotta: „Ha a gazdagság elérhető lenne, akkor még ha korbácsos szolgává (*shi* 士) kellene is lennem érte, én is törekednék utána. Minthogy azonban elérhetetlen, inkább azt követem, amit szeretek.”

12.

Amikben a mester igen óvatos volt: az áldozatok előtti böjt, a háború és a betegség.

13.

Amikor a mester Qiben 齊 volt, meghallgatta a Shao-muzsikát 韶, s (elragadtatásában) három hónapon át nem ismerte a hús ízét. Azt mondotta: „Nem gondoltam volna, hogy muzsika lehet ilyen tökéletes is!”

14.

Ran You 冉有 így szólt: „Vajon a mi mesterünk Wei 衛 fejedelmének fogja pártját?” Zigong 子貢 azt mondta: „Majd én megkérdem tőle.” Azzal belépett (a mesterhez) és feltette a kérdést: „Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 ugyan miféle emberek voltak?” (A mester) így felelt: „A régi idők kiváló emberei voltak.” „Mebánták-e tettüket?” – folytatta (Zigong). „Keresték az emberség erényét és meg is találták – felelte (a mester) –, mit bánhattak volna meg tehát?” (Zigong pedig) kiment és így szólt: „Mesterünk nem (Wei fejedelmének) fogja pártját.”⁸¹

15.

A mester mondotta: „Ha durva ételeket eszem, vizet iszom és behajlítom karom a párnán, akkor is, ilyen körülmények között is boldog vagyok. Az igazságtalansággal (*buyi* 不義) szerzett gazdagság és előkelőség olyan az én szememben, akár az úszó felhő.”

16.

A mester mondotta: „Ha (az Ég) meghosszabbítaná még néhány évvel az életemet, ötven évig tanulmányoznám a Változások Könyvét,⁸² s azután már nem követnék el nagy hibákat.”

17.

A mester állandó beszéd tárgya volt a Dalok Könyve, az Írások Könyve és a szertartások betartása. Ezekről beszélt a leggyakrabban.

18.

She 葉 fejedelem⁸³ Kongzi 孔子 felől kérdezősködött Zilutól, Zilu azonban nem felelt a kérdésére. A mester így szólt: „Miért nem felelted azt, hogy olyan ember vagyok, aki nagy igyekezetében enni is elfelejt, aki boldogságában <miután igyekezete sikerrel járt> elfelejti a bánatot, s aki észre sem veszi, hogy közben elérkezett hozzá az öregség?”

19.

A mester mondotta: „Amit tudok a dolgokról, az nem született velem. Szeretem a régieket és mohón kutatom őket.”

20.

A mester nem beszélt sem a rendkívüli dolgokról, sem az erőszakról, sem a felfordulásról, sem a szellemekről (*shen* 神).

21.

A mester mondotta: „Ha harmadmagammal utazom, (a másik kettő) feltétlenül mesteremmé lesz. Mert én kiválasztom bennük a jót és követem, ami pedig rossz bennük, azt kijavítom (magamban).”

22.

A mester mondotta: „Az Ég oltotta belém az erényt (*de* 德), Huan Tui 桓魋 mit is tehetne ellenem!”⁸⁴

23.

A mester mondotta: „Azt hiszitek, fiaim, van valami titkom előttem? Semmit sem titkolok előletek. Semmi olyat nem teszek, amiről ti, a tanítványaim, ne tudhatnátok. Ilyen vagyok.”

24.

A mesternek négy (alapvető) tanítása volt: a műveltség (*wen* 文), az erkölcs (*xing* 行), a hűség és a megbízhatóság.

25.

A mester mondotta: „Szent embert látni még nem volt alkalmam; csak nemes embert volt alkalmam látni, s nekem ez is elég.” A mester mondotta (azt is): „Igazán jó embert látni még nem volt alkalmam; csupán állhatatos embert volt alkalmam látni, s nekem ez

is elég. Aki azonban semmivel sem rendelkezik, s mégis úgy tesz, mintha lenne valamije; aki üres, de kifelé teltnek mutatja magát; aki szűkölködik, de kifelé pompát mutat, az semmiképpen sem lehet állhatatos.”

26.

A mester horgászott, de sohasem használt hálót. Sohasem lőtt rá megülő madárra.

27.

A mester mondotta: „Lehetnek olyanok, akik cselekszenek anélkül, hogy tudnák, miért. Én ezt nem teszem. Én sok mindent meghallgatok, kiválasztom belőle a jót, s azt követem. Sok mindent látok, s mindent meg is jegyzek. Ez a tudás második fokozata.”

28.

A huxiangbeliekkel 互鄉 igen nehéz volt szót érteni. (Így aztán mikor egy ifjú jelentkezett (közülük a mesternél), a tanítványok kételkedéssel fogadták. A mester azonban így szólt: „Ha valaki megtisztítja magát és úgy lép be hozzám, azt elfogadom így megtisztultan, s nem kell, hogy biztosítson elmúlt dolgai felől. Helyeslem, hogy hozzám jöjjön (tanulni), csak azt nem fogom helyeselni, ha elhagy. Miért vagytok olyan szigorúak?”

29.

A mester mondotta: „Vajon messze van-e tőlünk az emberség erénye? Hiszen az emberséget csak akarnom kell, s máris elértem!”

30.

Chen 陳 fejedelemség büntetés-minisztere (*sibai* 司敗) megkérdezte, hogy (a Lu-beli) Zhao 昭 fejedelem ismeri-e vajon a szertartásokat. Kongzi 孔子 azt felelte: „Ismeri a szertartásokat.” Amikor Kongzi visszavonult, (a miniszter) üdvözölte Wuma Qit 巫馬期 (s kérte), hogy járuljon elébe, majd így szólt hozzá: „Én úgy hallottam, hogy a nemes ember nem részrehajló. Vagy a nemes ember részrehajló

is lehet? Hiszen a (Lu-beli Zhao) fejedelem Wu 吳 országból vett feleséget, s (az asszony) családneve megegyezett az övével, (aminek elleplezésére) most Wumeng Zinek 吳孟子 hívja. Ha a fejedelem ismeri a szertartásokat, akkor ugyan ki nem ismeri?” Wuma Qi ezt tudomására hozta a mesternek, aki ekkor így szól: „Milyen szerencsés vagyok! Ha hibát követek el, valaki biztosan felismeri.”⁸⁵

31.

Ha a mester olyan emberekkel volt együtt, akik jól énekeltek, mindig megismételtette velük a jól sikerült darabot, s végül maga is velük énekelt.

32.

A mester mondotta: „A műveltségben (*wen*) talán eljutottam odáig, mint más emberek, de hogy mindenben nemes ember módjára cselekedjem, azt még nem sikerült elérnem.”

33.

A mester mondotta: „Hogy is merészelném magamat szentnek vagy tökéletes erényűnek (*ren*) tartani? De szakadatlanul igyekszem, anélkül hogy beléünnék, és tanítom az embereket, anélkül hogy belefáradnék. Ez minden, amit el lehet mondani rólam.” Gongxi Hua 公西華 erre megjegyezte: „Éppen ez az, amit mi, tanítványok, nem tudunk megtanulni.”

34.

Amikor a mester súlyos beteg volt, Zilu arra kérte, hogy imádkozhassék érte (*dao* 禱). A mester így szól: „Van (erre példa)?” Zilu azt felelte: „Van. Hiszen a Gyászbeszédekben⁸⁶ (*lei* 諫) is olvashatjuk: ‘Imádkozunk érted a fenti <égi> és lenti <földi> szellemekhez (*shenqi* 神祇)!’” A mester erre azt mondta: „Elég régóta imádkozom én már.”

35.

A mester mondotta: „A mértéktelenség zabolátlansághoz vezet, a mértékletesség pedig zsugorisághoz. Nos, a zsugoriság még mindig jobb, mint a zabolátlanság.”

36.

A mester mondotta: „A nemes ember nyugodt és megelégedett, a közönséges embernek azonban szüntelenül aggodalmai vannak.”

37.

A mester nyájas volt, de méltóságteljes; szigorú, de nem kegyetlen; tiszteletet parancsoló, de nyugodt.

VIII.

1.

A mester mondotta: „Taiboról⁸⁷ 泰伯 igazán elmondhatjuk, hogy elérte az erény (*de* 德) legmagasabb fokát. Háromszor engedte át másnak az égalattit <a királyi trónt>, és a nép (nem ismervén okait) még csak nem is magasztalhatta érte.”

2.

A mester mondotta: „Aki nem a szertartások mértéke szerint tisztelettudó, az csak gyötri magát; aki nem a szertartások szerint ügyel (kötelességére), az félénk; aki nem a szertartások szerint bátor, az felfordulást támaszt; aki nem a szertartások mértéke szerint egyenes, az durva. Ha a nemes ember buzgón teljesíti kötelességét szülei iránt, akkor a nép közt virágozni fog az emberség erénye. Ha nem taszítja el magától régi barátait, akkor a nép sem fog aljasságot elkövetni.”

3.

Amikor Zengzi 曾子 beteg volt, összehívta tanítványait, és így szólt hozzájuk: „Takarjátok ki a lábamat, takarjátok ki a kezemet. A Dalok Könyvében ez áll: ‘Remegjétek és óvakodjatok, mintha mély örvényhez érkeznétek, mintha vékony jégen tapodnátok!’⁸⁸ (S mert így vigyáztam testemre), ezután is, csakúgy mint a mai napig, meg tudom őrizni épségben, gyermekeim.”

4.

Amikor Zengzi 曾子 beteg volt, Meng Jingzi⁸⁹ 孟敬子 meglátogatta. Zengzi szóhoz jutván azt mondotta: „Amikor a madár halni készül, kiáltása fájdalmas. Amikor az ember halni készül, beszéde erényes <jó tanácsokat ad>. A nemes ember három törvényre (*dao* 道) fordítson különös gondot: testtartása és megjelenése sohase legyen merev vagy petyhüdt, arckifejezését úgy igazítsa, hogy mindig bizalomgerjesztő legyen, szavaiban és hanghordozásában pedig kerülje az alantasságot vagy illetlenséget. Az áldozati edények (*biandou* 籩豆) körüli szolgálatokra ott vannak a megfelelő hivatalnokai.”

5.

Zengzi 曾子 mondotta: „Képességekkel rendelkezni s mégis attól kérdezősködni, akinek nincsenek meg a képességei; sokkal rendelkezni s mégis attól kérdezősködni, akinek kevés van belőle; birtokolni dolgokat s mégis úgy tenni, mintha semmink sem volna; tele lenni valamivel s mégis üresnek mutatni magunkat; sértéseket szenvedni s mégsem vitatkozni: régebben volt egy barátom <Yan Yuan 顏淵>, aki éppen így intézte dolgait.”

6.

Zengzi 曾子 mondotta: „Akire úgy lehet rábízni egy hatarasznyai kis árvát, vagy akit úgy lehet megbízni egy százmérföldes (nagy fejedelemség) kormányzásával, hogy aztán találkozhat bármily nagy fordulattal, (kötelességétől) soha el nem tántorodik, az vajon nemes ember-e? Bizony, az nemes ember.”

7.

Zengzi 曾子 mondotta: „A hivatalnok (*shi* 士) nem lehet el nagy-lelkűség és kitartás nélkül. A teher ugyanis súlyos, az út pedig hosszú. A tökéletes erény (*ren* 仁) a teher, amit magára vállalt, s az nem súlyos talán? S minthogy csak a halállal ér véget, az út nem hosszú talán?”

8.

A mester mondotta: „A Dalok Könyve fölemel, a Szertartások Könyve megerősít, a Muzsika Könyve tökéletesít bennünket.”⁹⁰

9.

A mester mondotta: „A néppel el lehet érni, hogy a helyes utat kövesse, de nem lehet elérni, hogy meg is értse azt.”

10.

A mester mondotta: „Aki szereti bátorságát fitogtatni, s elégedetlen a szegénységével, az (végül) felfordulást támaszt. Ha valaki nem tökéletes erényű (*buren* 不仁), s ezért túlságosan kárhoztatják, az (ugyancsak) felforduláshoz jut el.”

11.

A mester mondotta: „Ha valakinek olyan ragyogó tulajdonságai vannak, mint Zhougongnak 周公, de ez őt gőgössé és zsugorivá teszi, akkor többi tulajdonságai még azt sem érdemlik meg, hogy szem-ügyre vegyék őket.”

12.

A mester mondotta: „Nem könnyű olyan embert találni, aki három esztendeig tanul és mégsem érkezik el oda, hogy hivatali jövedelmet kapjon.”

13.

A mester mondotta: „(A nemes ember) arra törekszik, hogy szavahihető legyen, szeret tanulni, haláláig megőrzi (a tanultakat), s egyre tökéletesíti erényét (*dao* 道). Veszélyes országba (*bang* 邦) be se teszi a lábát, felfordulásban levő országban pedig nem marad meg. Ha az égalatti kormányzása rendben van, akkor megmutatja magát; de ha nincs rendben, akkor elrejtőzik. Ha az országban rend van, akkor szegénysége és alacsony sora szégyenletes, de ha nincsen rend, akkor gazdagsága és előkelősége a szégyenletes.”

14.

A mester mondotta: „Akinek nincs hivatali tisztsége, az ne foglalkozzék a kormányzás dolgaival.”

15.

A mester mondotta: „Amióta Zhi 摯 muzsikamester elkezdte működését, a *Guanju* 關雎 (kezdetű dal) refrénje (*luan* 亂) milyen magával ragadó, hogy betölti a fülünket!”⁹¹

16.

A mester mondotta: „Az olyan embert, aki becsvágyó létére nem egyenes, aki ostoba létére nem tanulni vágyó, aki egyszerű létére nem megbízható, én sehogy sem tudom megérteni.”

17.

A mester mondotta: „Úgy tanulj, mintha semmit sem értél volna el, és mindig félj, hogy elveszítéd (amit tanultál).”

18.

A mester mondotta: „Az volt igazi lelki nagyság, amikor Shun 舜 és Yu 禹 birtokába jutott az égalattinak, s mégis, (a hatalom) mit sem számított nekik!”⁹²

95

19.

A mester mondotta: „Mily hatalmas uralkodó volt Yao 堯! Mily hatalmas volt! Egyedül az Ég nagy, és egyedül Yao volt egyenrangú vele! (Erénye) határtalan volt! A nép nem is talál méltó nevet reá. Hatalmas volt. Mi mindent vitt végbe! Milyen ragyogó minden intézménye (*wenzhang* 文章)!”

20.

Shunnak öt minisztere volt, s az égalattit jól kormányozták. (Később) Wuwang 武王 azt mondta: „Nekem tíz kormányzó miniszterem van.” Kongzi 孔子 azt mondotta (ezzel kapcsolatban): „Hát nem igaz a mondás, hogy tehetséges embert találni nehéz? Tang 唐 <Yao> és Yu 虞 <Shun> idejében többen voltak, mint manapság, (mert) egy asszony lévén közülük, (Wuwangnak) kilenc embere volt mindössze. Hogy (Wenwang 文王) az égalatti kétharmad részét birtokolta s ezzel szolgálta a Yin-dinasztiát 殷: ez a Zhou-ház érdeme (*de* 德). S elmondhatjuk, igen nagy érdeme.”

21.

A mester mondotta: „Yuben én semmi hibát nem találok. Szegényes volt itala és étele, de a legnagyobb kegyeletet (*xiao* 孝) tanúsította a szellemek (*guishen* 鬼神) iránt; rosszak voltak köznapi ruhái, de gyönyörű volt áldozati köténye és sapkája; nyomorúságos volt a lakása, de az öntözőcsatornákra fordította minden erejét. Yuben én semmi hibát nem találok.”

IX.

1.

A mester ritkán beszélt a haszonról (*li* 利), az égi akaratról (*ming* 命) és az emberségről (*ren* 仁).⁹³

2.

Egy Daxiang 達巷 faluból (*dang* 黨) való ember azt mondta: „Kongzi 孔子 igazán nagy ember! Hatalmas a tudománya; csakhogy semmi olyan (tette) nincs, ami nagy hírnevet szerezne neki.” A mester meghallotta ezt és így szólt tanítványaihoz: „Mivel is kellene foglalkoznom? Kocsihajtással vagy nyilazással? Kocsihajtással fogok foglalkozni.”⁹⁴

3.

A mestermondotta: „A szertartások kendersapkát írnak elő, manapság mégis selyemsapkát viselnek, mert az gazdaságosabb, s én (ugyanezért) követem az általános szokást. A szertartások előírják, hogy alul <még a lépcsők előtt> kell meghajolni, manapság mégis felül hajolnak meg. Ez azonban szemtelenség, s én inkább ellenkezésbe kerülök mindenkivel, de alul hajolok meg.”

4.

A mesterből teljesen hiányzott négy dolog: nem volt benne sem féktelen vágy, sem előítélet, sem konokság, sem pedig önzés.

5.

Amikor a mester veszedelembbe került Kuangban 匡,⁹⁵ azt mondotta: „Amióta Wenwang 文王 meghalt, nem itt <bennem> lakozik-e a műveltség (*wen* 文)? Ha az Ég el akarná veszejtetni ezt a műveltséget, akkor én, a későbbi halandó, nem jutottam volna ennek a műveltségnek birtokába. S mivel az Ég nem akarja ezt a műveltséget elveszejtetni, ugyan mit tehetnek ellenem a kuangbeliek!”

6.

Egy főminiszter (*dazai* 大宰) megkérdezte Zigongtól 子貢 mondván: „Ugye szent ember (*sheng* 聖) a mesteretek? Milyen sokféle dologhoz ért!” Zigong így felelt: „Bizonyos, hogy az Ég adományai következtében csaknem szent ember, s emellett valóban sokféle dologhoz ért.” A mester meghallotta (a beszélgetést) és így szólt:

„Ismer engem a főminiszter? Fiatal koromban alacsony sorban éltem (*jian* 賤), így aztán sok mindent megtanultam, de csupa alantas dolgot. Vajon a nemes embernek sok (dologhoz) kell (értenie)? Nem kell sok (dologhoz értenie).” Lao 牢 mondotta:⁹⁶ „A mester szerette mondogatni: 'Nem lévén hivatali elfoglaltságom, a művészetekkel foglalkozom (*yi* 藝).’”

7.

A mester mondotta: „Hogy nekem olyan (nagy) tudásom lenne? Nincs nekem (nagy) tudásom. De ha egy bármily nyomorult személy kérdez tőlem valamit, s egészen üresnek <tudatlannak> látszik, akkor igyekszem egyik végétől a másikig kifejtteni és kimeríteni neki a kérdést.”

8.

A mester mondotta: „Feng-madár 鳳鳥 nem érkezik, a Folyó nem bocsát ki képet magából. Számomra elvégeztetett.”⁹⁷

9.

Ha a mester gyászruhás vagy hivatali fejéket és ruhát viselő, vagy pedig vak embert látott, akkor, még ha azok nála fiatalabbak voltak is, mindig felemelkedett, vagy ha elhaladt mellettük, meggyorsította lépteit.

10.

Yan Yuan 顏淵 (a mester iránti csodálatában) felsóhajtott és azt mondta: „Felnézek rá, s ő mindig magasabb; belé szeretnék hatolni (tanaiba), s az mind áthatolhatatlanabb; egyszer még magam előtt látom, s hirtelen máris mögöttem van. A mester nagyon rendszeresen és nagyon jól irányítja az embereket. A műveltséggel (*wen*) gazdagít, a szertartásokkal fegyelmez engem. Ha fel akarok hagyni (a tanulással), nem vagyok rá képes. S ha már minden tehetségemet kimerítettem, még mindig úgy látom, hogy valami ott magasodik előttem, s hiába akarom követni, út nem vezet hozzá.”

11.

Amikor a mester súlyos beteg volt, Zilu 子路 rávette a tanítványokat, hogy miniszterekként cselekedjenek.⁹⁸ Mikor a betegség megenyhült, (a mester magához tért és) így szólt: „You 由 <Zilu> viselkedése már régóta csalfa! Ugyan kit csapok be azzal, hogy úgy tesztek, mintha volnának minisztereim, amikor pedig nincsenek? Becsaphatom talán az Eget? Hiszen annál, hogy miniszterek keze közt haljak meg, nem jobb-e a ti kezetek közt halni meg, gyermekeim? És ha nem is jut osztályrészemül valami nagy temetés, (közöttetek) talán az útszélen pusztulok el (s temetés nélkül maradok)?”

12.

Zigong így szólt (a mesterhez): „Ha volna itt egy szép drágakő, azt dobozba tennéd és elrejtened-e, vagy pedig jó árat kérvén érte eladnád?” A mester így felelt: „Eladnám, eladnám! De megvárnám, míg felajánlják a megfelelő árat.”

13.

A mester (egy ízben) a kilenc keleti barbár törzs közé akart menni lakni.⁹⁹ Valaki azt mondta neki (erről): „Hiszen azok durva emberek. Hogy tehetnél ilyet?” A mester így felelt: „Ha nemes ember költözik közéjük, miféle durvaság maradhatna ott meg?”

14.

A mester mondotta: „Miután Weiből 衛 visszatértem Luba 魯,¹⁰⁰ kiigazítottam a muzsikát, és valamennyi óda (*ya* 雅) és himnusz (*song* 頌) a maga helyére került.”

15.

A mester mondotta: 'A házon kívül szolgálni a fejedelmeket és a főembereket (*gongqing* 公卿), odahaza szolgálni atyánkat és idősebb fivéreinket, gyász idején megtenni minden erőfeszítést,

nem engedni eluralkodni rajtunk a bort: ezek közül vajon mire vagyok képes én?”

16.

A mester egy folyó partján állva így szólt: „Minden tovafoyyik, akárcsak ez (a víz), meg nem állva sem nappal, sem éjjel.”

17.

A mester mondotta: „Még senkivel sem találkoztam, aki éppúgy szerette volna az erényt (*de* 德), mint a külső szépséget (*se* 色).”

18.

A mester mondotta: „(A tanulással) úgy vagyunk, mint a domb emelésével. Ha már csak egy kosárnyi (föld) hiányzik ugyan ahhoz, hogy készen legyen, de ekkor megállok, akkor abbahagytam a munkámat. Vagy úgy vagyunk, mint a föld egyengetésével. Ha már csak egy kosár (földet) kell kiborítani, s meg is teszem, akkor munkámmal előrehaladtam.”

19.

A mester mondotta: „Aki sohasem veszi félvállról, amit elmagyaráztam neki: ez Hui 回 <Yan Yuan>.”

20.

A mester mondotta Yan Yuanról: „Mennyire sajnálom (a halálát)! Mindig csak előrehaladni láttam, sohasem láttam megtorpanni.”

21.

A mester mondotta: „Előfordul, hogy a növény kisarjad, de nem bont virágot. Előfordul az is, hogy kivirágzik, de nem érlel gyümölcsöt.”

22.

A mester mondotta: „A fiatalokkal (is) tisztelettel kell bánni, mert ki tudja, nem szárnyalnak-e túl bennünket a jövőben. Ha azonban negyven- vagy ötvenéves korukban sem hallattak még magukról, akkor bizony nem érdemlik meg, hogy tartsanak tőlük.”

23.

A mester mondotta: „Ha megszívlelendő tanácsot kapunk, lehet azt nem helyeselni? A legfontosabb azonban, hogy (a tanács szerint) tökéletesítsük is önmagunkat. Ha gyengéd célzással figyelmeztetnek bennünket, lehet annak nem örülni? A legfontosabb azonban, hogy (a mondottakat) végig is gondoljuk. Aki örül (a figyelmeztetésnek), de nem gondolja végig, aki helyesli (a tanácsot), de nem tökéletesíti önmagát, azzal én igazán nem tudok mit kezdeni.”

24.

A mester mondotta: „A hadseregtől el lehet rabolni a vezérét, de még egy közembertől sem lehet elrabolni a jóra való szándékát.”

25.

A mester mondotta: „Még ha rongyos kendervászon ruhában áll is prémekbe öltözöttek mellett, akkor sem szégyenli magát: íme, ez You <Zilu>. – ‘Semmiel sem elégedetlen, semmit sem követel; ugyan mi rosszra lenne képes?’”¹⁰¹ – Zilu aztán szüntelenül ismételte (e két verssort). A mester azonban megjegyezte: „Csakhogy ez az erény (*dao* 道) nem elegendő az igazi jóságához (*zang* 臧).”

26.

A mester mondotta: „Csak amikor elérkezik a téli hideg, akkor vesszük észre, hogy a fenyő és a ciprus utolsónak veszi el leveleit.”

27.

A mester mondotta: „Az okos ember nem tévelyeg, a tökéletes erényű (*ren*) nem aggódik, a bátor ember nem fél.”

28.

A mester mondotta: „Van, aki képes arra, hogy velünk együtt tanuljon, de nem képes velünk együtt a követendő utat járni. Van, aki képes velünk együtt járni a követendő utat, de nem képes velünk együtt megszilárdítani (erényeit). Van, aki velünk együtt megszilárdítani is képes (erényeit), de nem képes rá, hogy velünk együtt helyesen mérlegeljen (minden esetben).”

29.

‘A vadcseresznye virágai hogy lebegnek, forgolódnak! Hogy is ne gondolnék reád? Csakhogy házad nagyon messze van.’¹⁰² A mester (e verssorokhoz) megjegyezte: „(Az erényre) nem gondolnak az emberek. (Ha gondolnának rá, akkor) hogy is lenne messze?”

X.

1.

Kongzi 孔子 a falujában mindig olyan egyszerűen viselkedett, mintha még beszélni sem tudna. Az ősök templomában és az udvarban világosan fejezte ki magát, ám nagyon óvatosan.

2.

Az udvarban az alacsonyabb rangú főhivatalnokokkal kertelés nélkül beszélt, a magasabb rangú főhivatalnokokkal pedig nyílt udvariassággal. A fejedelem jelenlétében tisztelettudóan elfogódott volt, de ugyanakkor méltóságteljes.

3.

Ha a fejedelem magához szólította, hogy vendégek fogadásával megbízta, akkor arckifejezése láthatóan megváltozott, s lábai nehezen mozogtak előre. (Csupán) kezét összekulcsolva üdvözölte azokat, akikkel szemben állt, (összekulcsolt) kezét nyújtotta balra és jobbra, miközben ruhája elől is, hátul is rendezett maradt. Gyors léptekkel vezette be őket, karját kissé kiterjesztve, mint madár a szárnyait. Amikor a vendég eltávozott, mindig beszámolt megbízatásáról (a fejedelemnek): „A vendég nem néz hátra többé.”

4.

Amikor belépett a palota kapuján, úgy meghajlította testét, mintha alig férne be (a kapun). Ha megállt, sohasem foglalta el a kapu közepét; ha pedig áthaladt rajta, sohasem lépett rá a küszöbre. A fejedelmi hely mellett elhaladva arckifejezése láthatóan megváltozott, lábai nehezen mozogtak előre, beszéde pedig olyan volt, mintha nem jutna szóhoz. Ruháját két kezével fölemelve lépkedett fel a (fogadási) csarnokba, mélyen meghajlított testtel, s úgy visszatartva a lélegzetét, mintha nem jutna levegőhöz. Kifelé jövet pedig, mihelyt egy lépést tett lefelé a lépcsőn, arckifejezése megenyhült, derűs lett és megelégedett. Amikor leért a lépcsőn, meggyorsította lépteit, s kissé kiterjesztette a karját, mint madár a szárnyait. Amikor pedig elfoglalta (szokott) helyét, magatartása tisztelettudóan elfogódott volt.

5.

Kezében tartva a jáde-jogart (*gui* 圭) úgy meghajlította a testét, mintha nem bírná el (a jogar) súlyát. Olyan magasra emelte, mint üdvözléskor a kart <feje magasságáig>, és nem eresztette lejjebb, mint valaminek az átadásakor (tartják a kezét). Arckifejezése szinte rettegővé változott, lábát pedig úgy húzta a földön, mintha valakinek a nyomát akarná követni. A hivatalos ajándékok felajánlásakor magatartása nyájas volt, személyes ajándékainak átadásakor pedig a lehető legkedvesebb.

6.

A nemes ember <Konfuciusz> nem viselt vörössel szegélyezett kék színű <böjti> gallért, sem pedig vörössel szegélyezett fekete <gyász> gallért. Mindennapi ruháján sohasem alkalmazott fehérén vöröslő vagy lila <„szabálytalan”, asszonyokhoz illő> színt. Nyári hőségben ritka szövésű vászonruhát hordott, de mindig csak kívül <egy alsó ruha fölött>. (Télen) bárányprém fölött fekete ruhát, szarvasprém fölött fehér ruhát, rókaprém fölött sárga ruhát viselt <mindig az állat színének megfelelően>. Mindennapi ruhájának prémje hosszú volt, jobb ujjá azonban rövidebb (mint a bal). Feltétlen szüksége volt hálóruhára, másfélszer olyan hosszúra, mint maga. A róka- és borzprémmel vastagon bélelt ruhákat otthon viselte. Amikor nem gyászolt, övére aggatta a különféle függőket. Ha nem függöny-formájú <udvari és áldozati> alsó ruhát (készítetett), mindig felül szűkre, alul szélesre (szabatta a selymet). Bárányprémbe és fekete sapkában <áldozati viseletben> sohasem ment halottat siratni. A hónap első napján mindig magára öltötte udvari ruháit, és kihallgatásra ment az udvarba.

7.

Amikor böjtölt, mindig vászonból készült böjti ruhát viselt. Éjszakai hálóköntösét mindig másfélszer olyan hosszúra (szabatta), mint a teste. Böjt idején mindig megváltoztatta ételeit, s lakásában elhagyta szokott ülőhelyét.

8.

Sohasem unta meg a jól tisztított rizst, a húst pedig apró szeletekre vágottan szerette. Nem ette meg a dohos vagy savanyú rizst, sem a megromlott halat vagy húst. Nem ette meg azt az ételt, ami színét veszítette vagy megbüdösödött, sem azt, amit rosszul főztek meg, vagy nem az évszak szerint (kínáltak neki). Nem ette meg azt az ételt, amit szabálytalanul vágtak fel, sem azt, amit nem saját levével fűszereztek. Bármily bőségben lehetett is a hús, sohasem engedte, hogy több legyen, mint a növényi eledel. Csak a borivásban nem szabott határt magának, de soha nem jutott odáig, hogy

megzavarodjék tőle. Soha nem fogyasztott el piacon vásárolt bort vagy szárított húst. Étélből sohasem hiányzott a gyömbér. Sohasem evett sokat.

Ha áldozatban (segédkezett) a fejedelemnél, egy éjszakán át sem tartotta magánál a húst (amit ajándéku kapott). Az (otthoni) áldozati húst sohasem őrizte három napnál tovább, hiszen ha három napnál tovább őrizte volna, már senki sem tudta volna megenni.

Ha étkezett, nem beszélt; s ha lefeküdt aludni, nem beszélgetett.

Bármily közönséges lehetett az étele, füvekből kotyvasztott a leveसे, mindig felajánlott (belőle egy keveset) az őseinek, s mindig nagy tisztelettel tudással.

9.

Soha nem ült le szabálytalanul elhelyezett gyékényre.

10.

Ha falujabeliek együtt borozgattak, ő csak akkor lépett ki (a teremből), ha a botra támaszkodók <öregék> már kiléptek. Ha falujabeliek nagy dögvész-űző szertartást rendeztek (*nuo* 攤), ő udvari ruháját öltötte magára, s ott állt a keleti lépcsők mellett.

11.

Ha elküldött valakit tudakozódásra <udvariassági látogatásra> egy más országba, akkor kétszer is meghajolt (távollevő barátja tiszteletére), és kikísérte a küldöttet. Amikor (Ji) Kangzi 季康子 (egy ízben) orvosságot küldött neki ajándéku, ő meghajolt, elfogadta, és így szólt: „Mivel nem ismerem, nem merem megkóstolni.”

12.

Amikor istállója (távollétében) leégett, a mester az udvarból visszatérve így szólt: „Megsebesült valaki?” A lovakról nem érdeklődött.

13.

Ha a fejedelem (főtt) ételt küldött neki ajándékba, ő mindig megigazította a gyékényt, s ő kóstolta meg először. Ha a fejedelem nyers húst küldött neki ajándékkul, mindig megfőzette, majd felajánlotta (őseinek). Ha a fejedelem élő állatot küldött neki ajándékkul, azt mindig felnevelte. Ha lakomán volt jelen a fejedelemnél, s a fejedelem áldozatot mutatott be, ő megkóstolt mindent előre. Amikor beteg volt, s a fejedelem meglátogatta, ő kelet felé fordította a fejét, magára terítette udvari ruháját és ráhelyezte hivatali övét. Ha a fejedelem parancsa az udvarba szólította, nem várta meg, hogy kocsiját befogják, elindult gyalog.

14.

Ha egy barátja meghalt, s nem volt, aki temetéséről gondoskodjék, ő így szólt: „Én elrendezem a temetést.” Ha egy barátjától ajándék érkezett, lett légyen az akár kocsi vagy lovak, nem hajolt meg (köszönetképpen), hacsak nem áldozati hús volt (az ajándék).

15.

Az ágyban nem feküdt holttest módjára. Otthonában nem volt túlságosan feszes. Ha gyászruhát viselő embert látott, lehetett az akár ismerős is, mindig megváltoztatta arckifejezését. Ha hivatali sapkát viselő embert vagy vakot látott, hiába volt (ő maga) mindennapi ruhájában, mindig tisztelettel üdvözölte. Ha (kocsin utaztában) súlyos gyászt viselő emberrel találkozott, kezét a mellvédre téve előrehajolt. Ugyanígy üdvözölte a népszámlálási tábla hordozóját is. Ha gazdag lakomát helyeztek elébe, mindig megváltoztatta arckifejezését és fölemelkedett. Hirtelen mennydörgést vagy heves szélfúvást hallva is mindig megváltoztatta arckifejezését.

16.

Kocsira szállva egyenesen tartotta a testét, s kezével fogta a felszálló kötelet. A kocsiban nem forgatta körbe a fejét, nem beszélt gyorsan, és nem mutogatott az ujjával.

(Meglátva) az arckifejezést, (a madár) nyomban felszáll, köröz egy keveset, majd letelepszik. (A mester így szól: „A magas dombon ez a fácántyúk hogy tudja az alkalmas időt, hogy tudja az alkalmas időt!” Zilu egy mozdulatot tett feléje. (A madár) hármat kiáltott, és fölemelkedett.¹⁰³

XI.

1.

A mester mondotta: „Szertartásaik és muzsikájuk tekintetében a régiek szinte vademberek (*yeren* 野人) voltak, míg a mostaniak – a szertartások és a muzsika tekintetében – nemes emberek (*junzi* 君子). Mégis, alkalmazván ezeket a dolgokat, én a régieket követem.”

2.

A mester mondotta: „Azok közül, akik (tanítványként) velem voltak Chenben 陳 és Caiban 蔡, senki sem látogatja már a kapumat <iskolámat>. Erényes (*de* 德) tetteivel (kiemelkedett közülük) Yan Yuan 顏淵, Min Ziqian 閔子騫, Ran Boniu 冉伯牛 és Zhonggong 仲弓; kiváló beszélőkészségével Zai Wo 宰我 és Zigong 子貢; a kormányzás dolgaiban Ran You 冉有 és Ji Lu 季路; műveltség dolgában pedig Ziyou 子游 és Zixia 子夏.”¹⁰⁴

3.

A mester mondotta: „Hui 回 <Yan Yuan> sohasem faggatott engem. Örült mindennek, amit mondtam.”

4.

A mester mondotta: „Mily szülőtisztelő volt Min Ziqian! A emberek nem találtak soha semmi kivetnivalót szüleiről és testvéreiről mondott szavaiban.”

5.

Nan Rong 南容 gyakran ismételte a fehér jogarról szóló (verssorokat).¹⁰⁵ Kongzi 孔子 feleségül adta hozzá bátyjának leányát.

6.

Ji Kangzi megkérdezte, hogy a tanítványok közül ki szeret legjobban tanulni. A mester így felelt: „Yan Hui 顏回 <Yan Yuan> szeretett tanulni a legjobban. De sajnos, (az Ég) rövidre szabta életét, s meghalt. Most senki nincs hozzá fogható.”

7.

Amikor Yan Yuan meghalt, <apja> Yan Lu¹⁰⁶ 顏路 azt kérte a mestertől, (adja neki) kocsiját, hogy (árából) külső koporsót szerezhessen (fiának). A mester azonban így szólt: „Akár tehetséges, akár tehetségtelen, a fiát mindenki fiának hívja. Amikor (az én fiam:) Li 鯉 meghalt, neki is csak belső koporsója volt, nem volt külső koporsója. Nem kezdtem gyalog járni azért, hogy neki külső koporsót biztosítsak. Én közvetlenül a főhivatalnokok (*dafu* 大夫) után következem, ezért nem járhatok gyalog.”

8.

Amikor Yan Yuan meghalt, a mester így kiáltott fel: „Ó jaj, az Ég elpusztít engem! Az Ég elpusztít engem!”

9.

Yan Yuan halálát a mester keservesen megsiratta. Követői így szóltak: „Mester, nem túlzott-e bánatod?” Ő így felelt: „Hogy túlzott volna? Hát kit gyászoljunk meg így, ha nem az ilyen embert?”

10.

Amikor Yan Yuan meghalt, a tanítványok (*menren* 門人) gazdag temetést akartak rendezni neki. A mester azt mondta: „Ez nem

volna illendő (Yan Yuan szegénységéhez).” A tanítványok mégis gazdag temetést rendeztek. A mester kijelentette: „Hui <Yan Yuan> úgy tekintett rám, mintha apja lennék, nekem azonban nem adatott meg, hogy fiamnak tekintsem (és szerény temetést kapjon). De nem én (vagyok a hibás), hanem ezek a tanítványok.”

11.

Ji Lu 季路 <Zilu 子路> megkérdezte, hogyan kell szolgálni a szellemeket (*guishen* 鬼神). A mester így felelt: „Aki még az élő embereket sem tudja szolgálni, az hogy tudná szolgálni a holtakat (*gui* 鬼)?” (Zilu folytatta:) „Engedd meg, hogy megkérdezzem, mi a halál?” (A mester) azt felelte: „Aki még az életet sem ismeri, hogyan ismerhetné meg a halált?”

12.

(Egy napon) Minzi¹⁰⁷ 閔子 nagyon feszesen állt meg az oldalán, Zilu nagyon merészen, Ran You és Zigong pedig nagyon komolyan. A mester elégedett volt velük (és így szólt): „You <Zilu>, te nem fogsz természetes halállal meghalni.”

13.

A Lu-beli 魯 hivatalnokok teljesen újra akarták építtetni a Hosszú Kincstárat (*Changfu* 長府). Min Ziqian így szólt: „Hát nem lenne elég megjavítani a régi épületet? Miért kell az egészet újra megépíteni?” A mester megjegyezte: „Ez az ember ritkán beszél, de mindig telibe talál.”

14.

A mester (egy ízben) megjegyezte: „You <Zilu> lantja (harciaságával) mit keres az én iskolámban?” A tanítványok ettől fogva semmire sem becsülték Zilut. A mester azonban így szólt: „You már feljutott a fogadócsarnokba, de még nem lépett be a belső szobákba.”

15.

Zigong 子貢 megkérdezte, hogy Shi 師 és Shang 商 közül melyik a kiválóbb. A mester így felelt: „Shi <Zizhang 子張> túlmegy a mértéken, Shang <Zixia 子夏> pedig nem éri el.” „Akkor tehát – folytatta (Zigong) – Shi a külön?” A mester mondotta: „A mértéken túlmenni ugyanolyan hiba, mint nem érni el.”

16.

A Ji 季 család feje gazdagabb volt már, mint (valaha) Zhougong 周公, s mégis, Qiu 求 <Ran You> begyűjtötte számára az adókat (*lian* 斂), tovább növelve a gazdagságát. A mester azt mondotta: „Nem az én tanítványom többé. Gyermekeim, szólaltassátok meg a dobot és támadjátok meg!”

17.

(A mester mondotta:) „Chai 柴 <Zigao 子羔> tudatlan, Shen 參 <Zengzi 曾子> ostoba, Shi 師 <Zizhang> mértéktelen, You 由 <Zilu> pedig faragatlan.”¹⁰⁸

18.

A mester mondotta: „Hui <Yan Yuan> már csaknem elérte (a tökéletességet); s legtöbbször szükségét szenved. Si <Zigong> azonban nem is kapott égi megbízatást, mégis egyre nő a vagyona. Ítéletei azonban legtöbbször helyesek.”

19.

Zizhang kérdezősködött a jó ember (*shanren* 善人) útja felől. A mester mondta: „Nem lép ugyan mások nyomába, de nem is jut be a belső szobákba.”¹⁰⁹

20.

A mester mondotta: „Aki egy beszélgetés során szilárd és őszinte, azt máris nemes embernek kell tartanunk? Lehet, hogy komolysága látszat csupán!”

21.

Zilu megkérdezte, hogy ha hall valamit <tanítást>, azonnal meg kell-e valósítania. A mester így felelt: „Ott van még atyád és idősebb fivéred (hogy megtanácskozd velük a dolgot), hogy tehetnéd tehát, hogy azonnal megvalósítsd, amit hallasz?” Ran You is megkérdezte, hogy amit hall, azt azonnal meg kell-e valósítania. A mester pedig felelte: „Amit hallasz, azonnal meg kell valósítanod.” – Gongxi Hua 公西華 ekkor így szólt: „You <Zilu> megkérdezte, hogy amit hall, azonnal meg kell-e valósítania, és a mester azt felelte, hogy ott van még atyja és idősebb fivérei is. Qiu <Ran You> megkérdezte ugyanezt, ugyanazokkal a szavakkal, és a mester azt felelte, hogy amit hall, valósítsa meg azonnal. Mármost én, Chi 赤, nem tudom, mit gondoljak. Kérlek, magyarázd meg.” A mester a következőket mondotta: „Qiu <Ran You> fél előrehaladni, őt hát előre lendítettem. You <Zilu> azonban a kelletténél több lelkesedéssel rendelkezik, ezért őt visszatartottam.”

22.

Amikor a mester veszedelembbe került Kuangban 匡, Yan Yuan (óvatosan) a háttérben maradt. A mester (később) így szólt hozzá: „Azt hittem, meghaltál.” (Yan Yuan) így felelt: „Amíg a mester él, hogy mernék én meghalni?”

23.

Ji Ziran¹¹⁰ 季子然 megkérdezte, hogy Zhong You 仲由 <Zilu> és Ran Qiu 冉求 <Ran You> vajon méltó-e a nagy miniszter (*dachen* 大臣) névre. A mester így felelt: „Azt gondoltam, rendkívüli emberekről fogsz kérdezősködni, s íme, csak You és Qiu felől kérdezel! Akit nagy miniszternek nevezünk, az a törvénynek (*dao* 道) megfelelően szolgálja fejedelmét, és ha erre nem képes, nyugalomba vonul. Nos, You és Qiu csak a közönséges miniszter (*juchen* 具臣) nevére méltó.” (Ji Ziran azonban) tovább kérdezte: „Ha így van, engedelmeskednének-e vajon uruknak?” A mester pedig mondotta: „Apagyilkosságba vagy fejedelemgyilkosságba bizony nem követnék urukat.”

Zilu (a Ji család szolgálatába lépve) kinevezte Zigaot Bi kormányzójává (zai 宰). A mester így szólt hozzá: „Ezzel kárt okoztál egy ember fiának.” Zilu így válaszolt: „Igazgatja a népet és a hivatalnokokat (minren 民人), gondoskodik a föld és a gabona isteneiről (sheji 社稷). Miért kellene könyveket olvasnia ahhoz, hogy megszerezze a szükséges tudnivalókat?” A mester pedig mondotta: „Hát ezért gyűlölöm én a magadfajta pergőnyelvűeket.”

Zilu, Zeng Xi 曾皙 <Zengzi 曾子 apja>, Ran Yu és Gongxi Hua együtt ültek a mesterrel. A mester így szólt hozzájuk: „Hogy néhány nappal idősebb vagyok nálatok, azt most ne vegyétek figyelembe. Minduntalan azt mondjátok: ‘Nem ismernek bennünket.’ Nos, ha valaki felismerne (és hivatalba emelne) benneteket, akkor mit tennétek?” Zilu nagy sietve válaszolt, mondván: „Ha megbíznának azzal, hogy kormányozzák egy ezer hadiszekérrel rendelkező fejedelemséget, amely be van szorítva két hatalmas fejedelemség közé, sőt mi több, hódító hadseregek dúlják és éhínség sanyargatja, én alig három év alatt elérném, hogy (népe) bátor legyen, sőt felismerje a helyes irányt.” A mester mosolygott ezen.

„Hát te, Qiu, mit tennél?” (Ran You) így felelt: „Ha megbíznának azzal, hogy kormányozzák egy hatvan-hetven, vagy mondjuk ötven-hatvan négyzetmérföldnyi (területet), én alig három év alatt elérném, hogy népének mindene meglegyen. A szertartások és a muzsika dolgában várnék egy nemes emberre.”

„Hát te, Chi, mit tennél?” (Gongxi Hua) így felelt: „Nem mondom, hogy én ezekre <a szertartások és a muzsika irányítására> már képes vagyok, de szeretném megtanulni. Én mint kicsiny segédkező, ünnepi sötét ruhában és fekete sapkában szeretnék közreműködni az ősök templomának szolgálatában, vagy a fejedelmek udvari gyülekezeteinél.”

„Hát te, Dian 點, mit tennél?” (Zeng Xi) abbahagyta a lantpengetést, megnyugtatta a húrokat, majd félretette a lantot, felállt és így felelt: „Egészen mást, mint ez a három tanítványod.” A mester így szólt: „Mi baj lehet abból? Mint a többiek, mondd csak el te is

a szíved vágyát.” (Zeng Xi) azt mondta: „A tavasz utolsó hónapjában, tavaszi öltözékben annak rendje szerint, öt-hat férfi-kalapot viselő barátommal és hat-hét fiatalabb ifjúval megmosnám kezemet-lábamat a Yi-folyóban 沂, élvezném a levegőt az eső-oltár (*wuyu* 舞雩) fái alatt, és énekelve térnék haza.” A mester ekkor felsóhajtott, és így szólt: „Veled tartok, Dian.”

Amikor a három tanítvány kiment, Zeng Xi hátramaradt és megkérdezte a mestertől: „Mit gondoljak három tanítványod beszédéről?” A mester így szólt: „Mindenki elmondta a szíve vágyát, ennyi az egész.” (Zeng Xi tovább) kérdezte: „S miért mosolyogtál, mester, You <Zilu> fölött?” (A mester) így felelt: „Egy fejedelemséget a szertartások szerint kell kormányozni, márpedig az ő beszédéből hiányzott a szerénység (*rang* 讓). Ezért mosolyogtam rajta.”

„És Qiu <Ran You> nem fejedelemséget (*bang* 邦) kívánt magának?” (A mester) így felelt: „Hogyan létezhetne olyan hatvan-hetven vagy akár ötven-hatvan négyzetmérföldnyi terület, amely ne lenne fejedelemség (*bang*)?” (Zeng Xi folytatta:) „És Chi <Gongxi Hua> nem fejedelemségről beszélt?” (A mester felelte:) „Ugyan kinek lenne dolga az ősök templomában és az udvari összejöveteleken, ha nem a fejedelmeknek (*zhuhou* 諸侯)? Ha Chi kicsiny segédkező lenne (ezekben a szertartásokban), ki lehetne akkor nagy segédkező?”

XII.

1.

Yan Yuan megkérdezte, mi a tökéletes erény (*ren* 仁). A mester így felelt: „Legyőzni önmagunkat és visszatérni a tisztességhez (*li* 禮): ez a tökéletes erény. Aki egy napra is, de legyőzi önmagát és visszatér a tisztességhez, azt az égalatti tökéletes erényűnek fogja tartani. A tökéletes erény önmagunktól függ; hogy is függne másoktól?” Yan Yuan folytatta: „Engedd meg, hogy megkérdézzem, mik ennek a részletei?” A mester pedig mondotta: „Ami a tisztességgel ellenkezik (*feili* 非禮), ne lásd; ami a tisztességgel ellenkezik, ne halld; ami a tisztességgel ellenkezik, ne mondd; ami a tisztességgel ellenkezik, ne tedd.” Yan Yuan ekkor így szólt: „Bár erőm még fogyatékos, engedd meg, hogy mégis tanításod szerint cselekedjem.”

2.

Zhonggong 仲弓 megkérdezte, mi a tökéletes erény. A mester így felelt: „Ha kilépsz a kapun, olyan légy, mintha nagy vendéget fogadnál; ha a népet dolgoztatod (*shi* 使), olyan légy, mintha nagy áldozatnál segédkeznél; soha ne tedd másoknak azt, amit magadnak nem kívánsz. Akkor a fejedelemségben (*bang* 邦) nem fog senki zúgolódni ellened, és a családban sem lesz veled senki elégedetlen.” Zhonggong ekkor így szólt: „Bár erőm még fogyatékos, engedd meg, hogy tanításod szerint cselekedjem.”

3.

Sima Niu¹¹¹ 司馬牛 megkérdezte, mi a tökéletes erény. A mester így felelt: „A tökéletes erényű ember óvatos és lassú a beszédben.” (Sima Niu tovább) kérdezte: „Aki a beszédben óvatos és lassú, azt már tökéletes erényűnek mondhatjuk?” A mester pedig felelte: „Aki érzi a cselekvés nehézségét, az lehet-e nem óvatos és nem lassú a beszédben?”

4.

Sima Niu megkérdezte, ki a nemes ember. A mester így felelt: „A nemes ember nem ismeri a bánatot, sem a félelmet.” (Sima Niu) folytatta: „Aki nem ismeri a bánatot, sem a félelmet, az már nemes ember?” A mester pedig felelt: „Aki bensejét vizsgálva nem talál hibát magában, az miért is bánkódna, mitől is félne?”

5.

Sima Niu (egy ízben) szomorúan így szólt: „Minden embernek vannak fivérei, egyedül nekem nincsenek.” Zixia 子夏 erre azt felelte: „Én úgy hallottam, hogy a halál és élet égi elrendelés (*ming* 命) következménye, a gazdagság és előkelőség az Égtől függ. A nemes ember legyen tiszteletre méltó és ezt soha el ne veszítse, legyen tisztelttudo másokkal szemben, megőrizve mindig a tisztességet, s akkor a négy tenger között mindenki a fivére lesz. Hogyan is bánkódhatik a nemes ember azon, hogy nincsenek fivérei?”

6.

Zizhang 子張 megkérdezte, mit jelent világosan látni. A mester így felelt: „Akire a (gondolkodást) lassan eláztató <megmérgező> rágalom és a bőrünk felsebzéseként ható <ijesztő> vádaskodás egyaránt hatástalan marad, arról elmondhatjuk, hogy világosan lát. Igen, akire a lassan mérgező rágalom és az ijesztő vádaskodás hatástalan marad, arról elmondhatjuk, hogy messzire lát.”

7.

Zigong 子貢 a kormányzásról kérdezősködött. A mester így szólt: „Legyen elegendő élelem, legyen elegendő fegyver (*bing* 兵), s a nép bízson benned.” Zigong ekkor azt mondta: „És ha elkerülhetetlen, hogy lemondjak valamelyikről, akkor melyikről mondhatok le először, a három közül?” (A mester) azt felelte: „A fegyverekről.” Zigong folytatta: „És ha elkerülhetetlen, hogy a kettő közül is lemondjak az egyikről, melyikről mondhatok le először?” (A mester) így felelt: „Az élelemtől. Mert halál régi időktől fogva van <elkerülhetetlen>, de ha a nép nem bízik benned, nem állhat fenn (az ország).”

8.

Ji Zicheng¹¹² 棘子成 azt mondta: „A nemes embernek csak a belső tulajdonságokra (*zhi* 質) van szüksége; mi szüksége is lenne a külső díszre (*wen* 文)?” Zigong erre így felelt: „Ó, uram, szavaid nemes emberre vallanak, de hát a nyelvet még a négyesfogat sem tudja utolérni! A külső ékesség éppen olyan, mint a belső tulajdonság, s a belső tulajdonság éppen olyan, mint a külső ékesség. A szőrétől megfosztott tigris- vagy leopárdbőr éppen olyan, mint a szőrétől megfosztott kutya- vagy juhbőr.”

9.

Ai 哀 fejedelem You Ruotól 有若 kérdezősködött mondván: „Ebben az évben rossz volt a termés, (az adók) nem tudják fedezni a kiadásaimat. Mit tegyek most?” You Ruo feleletképpen így szólt: „Miért nem az egyszerű tizedet (*che* 徹) gyűjtöd be?” (Ai fejedelem)

így felelt: „Hiszen a kettős tizedet sem találom elegendőnek! Mit is kezdenék az egy tizeddel?” (You Ruo) ekkor válaszképpen azt mondta: „Ha a népnek (*boxing* 百姓) mindene megvan, akkor a fejedelem sem lát szükségét; de ha a nép szükségét lát, akkor a fejedelemnek sem lehet meg mindene.”

10.

Zizhang megkérdezte, hogyan kell magasra emelni az erényt (*de* 德), s hogyan kell megkülönböztetni (*bian* 辨) a hamis dolgokat. A mestermondotta: „Mindennél többre becsülni a hűséget és szavahihetőséget, s mindig igazságosan (*yi* 義) cselekedni: ez az erény magasra emelése. Akit szeretünk, annak azt kívánni, hogy éljen; akit gyűlölünk, annak azt kívánni, hogy haljon meg; vagy akár egyszer életet, másszor meg halált kívánni valakinek: mindez hamis dolog (mert az élet és halál az Égtől függ).”

11.

A Qi-beli 齊 Jing 景 fejedelem a kormányzásról kérdezősködött Kongzinél 孔子.¹¹³ Kongzi válaszképpen azt mondta: „A fejedelem legyen fejedelem, az alattvaló legyen alattvaló, az apa legyen apa, a fiú legyen fiú.” (Jing) fejedelem pedig így szólt: „Nagyon jó! Valóban, ha a fejedelem nem fejedelem, az alattvaló nem alattvaló, az apa nem apa és a fiú nem fiú, akkor hiába van meg a gabonám (adójövedelem), képes lehetek-e meg is enni <élni vele>?”

12.

A mestermondotta: „Ó, You 由 <Zilu> fél szóval is el tudna dönteni egy pert!” Zilu (valóban) egyet sem aludt az ígéretei fölött.¹¹⁴

13.

A mestermondotta: „Meghallgatni a panasztevőket (és igazságot szolgáltatni nekik) éppen úgy tudom, mint bárki más. Ami azonban szükséges volna: elérni, hogy senkinek se legyen panasza.”

14.

Zizhang a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Ügyelj (az elvekre) fáradhatatlanul, s tántoríthatatlan hűséggel valósítsd meg őket.”

15.

A mester mondotta: „A nemes ember tökéletesíti mások jó tulajdonságait, és nem fokozza mások rossz tulajdonságait. A közönséges ember fordítva csinálja.”

16.

Ji Kangzi 季康子 a kormányzásról kérdezősködött Kongzinél, Kongzi válaszképpen azt mondta: „Kormányozni annyi, mint a helyes útra igazítani. Ha te, uram, a helyes úton járva vezeted (a népet), akkor ugyan ki merne letérni a helyes útról?”¹¹⁵

17.

Ji Kangzi nagyon nyugtalankodott a tolvajok (szaporodása) miatt, s kérdést tett fel (erről) Kongzinek. Kongzi válaszképpen azt mondta: „Ha te, uram, nem leszel kapzsi, akkor akár jutalmat adhatsz érte, mégsem fognak lopni.”

18.

Ji Kangzi a kormányzásról kérdezősködött Kongzinél, s azt mondta: „Mit gondolsz, nem kellene megölni az erkölcsteleneket (*wudao* 無道), hogy ezzel is segítsük az erkölcsösöket (*youdao* 有道)?” Kongzi így felelt neki: „De uram, a jó kormányzáshoz miért kellene megölnöd bárkit is? Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz. A nemes ember erénye (*de* 德) olyan, akár a szél; a közönséges embereké pedig akár a fű. Ha fölötte fúj a szél, a fűnek meg kell hajolnia.”

19.

Zizhang megkérdezte, milyennek kell lennie az írástudónak (*shi* 士) ahhoz, hogy méltán nevezzék kiválónak (*da* 達). A mester így szólt: „Mit nevezel kiválóságnak?” Zizhang azt felelte: „Azt, amikor

valaki a fejedelemségben is (*bang* 邦), a családban is hallat magáról.” A mester mondotta: „Ez csupán híresség, de nem kiválóság. Aki valóban kiváló, az lényéből fakadóan egyenes, és szereti az igazságosságot (*yi*). Megvizsgálja az emberek beszédét, s figyelembe veszi külső megjelenésüket. Mindig vigyáz arra, hogy mások alá szállítsa le magát. (Így aztán) a fejedelemségben is, a családban is kiváló lesz. Aki azonban csak híres, az csupán külsőleg teszi magáévá az erényt (*ren* 仁), a tettei éppen ellenkezőek, s meg is marad ilyennek, anélkül hogy kétségei lennének. (Így aztán) a fejedelemségben is, a családban is csupán híressé lehet.”

20.

Fan Chi 樊遲 együtt sétált a mesterrel az eső-oltár (*wuyu* 舞雩) fái alatt, és így szólt: „Bátorkodom megkérdezni, hogyan lehet magasra emelni az erényt, kijavítani a rejtett hibákat, s megítélni a hamisságot?” A mester így felelt: „Nagyszerű kérdés! Előbb gyakorolni és csak ennek folytán birtokolni (az erényt): vajon nem így emeljük-e magasra az erényt? Támadást indítani a saját hibáink ellen, nem pedig mások hibáit támadni: vajon nem így javíthatjuk-e ki a rejtett hibákat? Egy reggel haragra lobbanni és bajba dönteni önmagunkat, sőt még rokonainkat is: ez vajon nem hamisság?”

21.

Fan Chi az emberség erényéről (*ren* 仁) kérdezősködött. A mester így szólt: „Szeretni az embereket.” (Fan Chi most) azt kérdezte, mi a tudás. A mester így felelt: „Ismerni az embereket.” Fan Chi azonban nem értette meg (a választ), és a mester így folytatta: „Aki fölemeli az egyeneseket és eltávolítja a görbéket, az képes elérni, hogy a görbék is kiegyenesítsék magukat.”” Fan Chi ekkor visszavonult, Zixiahoz 子夏 ment és így szólt hozzá: „Kevéssel ezelőtt a mesternél voltam és megkérdeztem tőle, mi a tudás. A mester azt felelte: 'Aki fölemeli az egyeneseket és eltávolítja a görbéket, az képes elérni, hogy a görbék is kiegyenesítsék magukat.' Mit jelentsen ez?” Zixia így felelt: „Mily gazdag <tartalmas> szavak! Amikor Shun 舜 birto-kolta az égalattit, válogatott alattvalói (*zhong* 眾) között, és föl-emelte Gaoyaot 皋陶, mire eltűntek az erény nélkül valók. Amikor

Tang 湯 lett az égalatti birtokosa, válogatott összes alattvalói között, és fölemelte Yiyint 伊尹, mire eltűntek az erény nélkül valók.”¹¹⁶

22.

Zigong a barátságról kérdezősködött. A mester mondotta: „Hűségesen figyelmeztess és ügyesen vezess (a barátaidat). Ha nem használ, hagyd abba; ne hozz szégyent magadra (ti. barátaid elvesztésével).”

23.

Zengzi 曾子 mondotta: „A nemes ember műveltségével (*wen* 文) szerzi barátait, s a barátsággal az erényt támogatja.”

XIII.

1.

Zilu 子路 a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „A nép előtt járni és segíteni munkáját.” (Zilu) bővebb magyarázatot kért, (a mester) hozzátette: „Soha el nem fáradni (ezekben a dolgokban).”

2.

Zhonggong 仲弓 a Ji 季 család fejének főminisztere (*zai* 宰) volt. (Egy ízben) a kormányzásról kérdezősködött, és a mester azt mondta neki: „Helyezd előre <dolgoztasd magad helyett> hivatalnokaidat, bocsásd meg a kisebb bűnöket, emeld hivatalba a kiválóakat és tehetségeseket.” (Zhonggong) megkérdezte: „Miről ismerem fel a kiválóakat és tehetségeseket, hogy hivatalba emeljem őket?” (A mester) így felelt: „Emeld hivatalba azt, akit felismersz. Akiket pedig nem ismersz, majd figyelmedbe ajánlják az emberek.”

3.

Zilu így szólt: „Wei 衛 fejedelme vár téged, mester, hogy veled kormányozzon. Mit szándékozol tenni legelőször?” A mester így felelt: „A legfontosabb volna: kijavítani a neveket (*zhengming* 正名).”

Zilu azt mondta: „Ha ezt teszed, mester, ugyancsak célt tévesztesz! Miért kellene kijavítani (a neveket)?” A mester pedig így szólt: „Milyen vadember vagy te, You! A nemes ember óvatos tartózkodást tanúsít mindenben, amihez nem ért. – Ha a nevek nem helyesek, akkor a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak). Ha a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak), akkor a tettek (v. szolgálatok) nem sikerülnek. Ha a tettek nem sikerülnek, akkor az illem és harmónia (*liyue* 禮樂) nem virágzik. Ha az illem és harmónia nem virágzik, akkor a különböző büntetések nem arányosak (a bűnökkel). Ha pedig a büntetések nem arányosak, akkor a nép azt sem tudja, hogyan mozgassa kezét és lábát. – Ezért a nemes ember olyan neveket ad (a dolgoknak), hogy azokat mindig mondani <helyesen használni> is lehessen, és kimondva őket, mindig (nekik megfelelően) cselekedni lehessen. A nemes ember beszédében semmi helytelennek nem szabad lennie.”¹¹⁷

4.

Fan Chi arra kérte (a mestert), hogy tanítsa földművelésre. A mester így szólt: „Azt jobban tudná nálam egy öreg paraszt.” (Fan Chi) ekkor azt kérte, hogy tanítsa kertészkedésre. (A mester) így szólt: „Azt jobban tudná nálam egy öreg kertész.” Fan Chi ekkor kiment, a mester pedig mondotta: „Milyen közönséges ember ez a Fan Xu 樊須! Ha az előljáró (*shang* 上) szereti a szertartásokat (v. illemet), akkor a nép közül senki sem merészel tiszteletlen lenni. Ha az előljáró szereti az igazságot, akkor a nép közül senki sem merészeli nem alávetni magát. Ha az előljáró szereti a szavahihetőséget, akkor a nép közül senki sem merészel őszintétlennek lenni. Ha pedig mindezt elérte, akkor a négy égtáj minden lakója eljön hozzá, hátán cipelve gyermekét. Mi szüksége is volna a földművelésre?”

5.

A mester mondotta: „Ha valaki fel tudja ugyan mondani a Dalok Könyve háromszáz versét, de amikor megbízzák a kormányzással, nem tud cselekedni, vagy amikor követségbe küldik a négy égtáj (valamelyike) felé, nem tud maga válaszolni, akkor bizony hiába (tanult) olyan sokat, semmit sem tud kezdeni vele.”

6.

A mester mondotta: „Ha (az uralkodó) maga helyesen <példamutatóan> viselkedik, akkor parancsolnia sem kell, megy minden a maga útján. Ha azonban ő maga nem példamutató, akkor hiába ad ki parancsokat, azokat nem követik.”

7.

A mester mondotta: „Lu 魯 és Wei 衛 fejedelemség kormányzata: fivérek.”¹¹⁸

8.

A mester azt mondta a Wei-beli Gong Zijingről 公子荆,¹¹⁹ hogy az mindig elégedett a háztartásával. Ha kezd lenni valamije, azt mondja: „No, ezt jól összegyűjtöttem!” Ha gyarapodik valamicskét, azt mondja: „Most aztán mindenem megvan!” Ha pedig meggazdagszik, így szól: „Ez aztán csodálatos!”

9.

Amikor a mester Weibe utazott, Ran You 冉有 vezette a kocsiját. A mester megjegyezte: „Mily sűrű itt a nép!” Ran You ekkor azt kérdezte: „Ha már ilyen sűrű, mit lehetne tenni érte?” (A mester) felelte: „Gazdaggá tenni.” (Ran You) tovább kérdezte: „És ha meggazdagodott, mit kellene tenni érte?” (A mester) pedig felelte: „Tanítani.”

10.

A mester mondotta: „Ha lenne, aki alkalmazzon <hivatalba emeljen> engem, (a kormányzás) már egy év alatt megjavulna, három év múlva pedig tökéletes lenne.”

11.

A mester mondotta: „Ha száz esztendeig csupa erényes ember kormányozná a fejedelemséget, át tudná formálni még a leggonoszabb

embereket is, és lemondhatnának a halálbüntetésről. Milyen igaz ez a mondás!"

12.

A mester mondotta: „Ha most valódi király támadna, akkor egy nemzedék <30 év> kellene csak, s felvirágozna az erény.”

13.

A mester mondotta: „Aki helyessé <példamutatóvá> teszi a saját viselkedését, az miért ne vehetne részt a kormányzásban? Aki azonban nem tudja jól irányítani önmagát, hogyan tudna jól irányítani másokat?”

14.

Amikor (egy ízben) Ran You visszatért az udvarból, a mester megkérdezte: „Miért jössz ilyen későn?” (Ran You) azt felelte: „A kormányzás dolgaival foglalkoztunk.” A mester mondotta: „Ez az ő <a Ji-családbeliek> ügyük volt. Ha valóban a kormányzás dolgairól lett volna szó, akkor - ha most nem is viselek hivatalt - meghallgatták volna az én véleményemet is.”

15.

Ding 定 fejedelem megkérdezte, van-e olyan mondás, mely egymaga felvirágoztatja az országot (*bang* 邦). Kongzi 孔子 felelte neki mondván: „Egy mondásnak sohasem lehet ilyen eredménye. De azt szokták mondani az emberek: fejedelemnek lenni nehéz, ám alattvalónak (*chen* 臣) lenni sem könnyű. Nos, ha a fejedelem tudja, hogy fejedelemnek lenni nehéz, akkor vajon nem várhatjuk-e, hogy ez az egyetlen mondás felvirágoztatja az országot?”

(Ding fejedelem) most az kérdezte: „Van-e olyan mondás, mely egymaga romlásba dönti az országot?” Kongzi pedig felelte neki mondván: „Egy mondásnak sohasem lehet ilyen eredménye. De azt szokták mondani az emberek: én legfeljebb csak azért tudnék örülni annak, hogy fejedelem vagyok, mert így szavaimnak senki sem mond ellent. Nos, ha (az ilyen uralkodó) szavai helyesek, s azoknak senki sem mond ellent, akkor, ugye, minden rendben

van. De ha szavai rosszak, s azoknak senki sem mond ellent, akkor vajon nem várhatjuk-e, hogy egyetlen mondás romlásba dönti az országot?”

16.

She 葉 fejedelme a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Akik közel vannak, legyenek elégedettek; akik pedig távol vannak, jöjjenek el.”

17.

Amikor Zixia 子夏 Jufu¹²⁰ 瞿父 kormányzója (*zai* 宰) volt, a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Ne kívánj gyors eredményt és ne nézz kicsiny haszonra (*li* 利). Aki gyors eredményt kíván, nem jut messzire; aki kicsi haszonra néz, nem visz végbe nagy dolgokat.”

18.

She fejedelme Kongzivel beszélgetve így szólt: „Az én vidékemen (*dang* 黨) nagyon becsületesek az emberek. Ha az apa ellop (*rang* 攘) egy juhot, a fiú tanúskodik ellene.” Kongzi erre azt mondta: „A mi vidékünkön nem ilyenek a becsületesek. Az apa rejtegeti a fiú hibáját, a fiú rejtegeti az apa hibáját. (Nálunk) ebben van a becsületesség.”

19.

Fan Chi a tökéletes erényről kérdezősködött. A mester mondotta: „Ha magad vagy otthon, légy komoly; ha dolgotat intézed, légy tiszteletre méltó, másokkal való kapcsolatodban légy hűséges. Kerülj bár a keleti vagy északi barbárok közé, ettől akkor sem szabad eltántorodnod.”

20.

Zigong 子貢 azt a kérdést tette fel: „Milyen tulajdonságokkal érdekelheti ki valaki, hogy írástudónak (*shi* 士) nevezzék?” A mester így felelt: „Aki saját dolgaiban ismeri a szegyenkezést, és a négy égtáj (valamelyikére) küldetvén nem hoz szegyent fejedelme megbízására, az megérdemli, hogy írástudónak nevezzék.” (Zigong) folytatta: „Engedd meg, hogy megkérdezzem, mi a következő fokozat?”

(A mester) azt felelte: „Ha valakit egész nemzetsége (*zongzu* 宗族) szülőtisztelőnek (*xiao* 孝), s minden földije és szomszédja (*xiang dang* 鄉黨) bátyjatisztelőnek (*ti* 弟) dicsér.” – (Zigong tovább is) folytatta: „Engedd megkérdeznem, mi az ezután következő fokozat?” (A mester) azt felelte: „Aki ha beszél, mindig szavahihető, tetteiben pedig mindig hajthatatlan, az csak egy konok, közönséges ember, bár különben az eddigiek után következnek.” – (Ekkor Zigong) azt kérdezte: „S mit gondolkod azokról, akik manapság részt vesznek a kormányzásban?” A mester pedig mondotta: „Ej! Ezek az üres kosarak <merő használati tárgyak> még azt sem érdemlik meg, hogy számításba vegyük őket!”

21.

A mester mondotta: „Ha már nem adatik meg, hogy olyanokat tanítsak, akik a közép útján járnak, legalább olyanokat szeretnék, akik lelkesek és kötelességtudók. A lelkesek előre haladnak és követik a példát, a kötelességtudók meg legalább nem tesznek rosszat.”

22.

A mester mondotta: „A déli embereknek van egy mondása: 'Az az ember, akiben nincs állhatatosság, nem lehet sem sámán (*wu* 巫), sem gyógyító ember.' Nagyon jó (mondás)! 'Aki állhatatlan az erényben, az szégyenbe dönti magát (olvassuk egy könyvben). A mester (még azt is) mondotta: „Nem jósolhatnak, ez az oka mindennek.”

23.

A mester mondotta: „A nemes ember békeszerető, de nem azonosul (akárkivel). A közönséges ember (akárkivel) azonosul, de nem békeszerető.”

24.

Zigong megkérdezte mondván: „Mit gondolkod arról, akit a földijei mindnyájan szeretnek?” A mester így felelt: „Az még nem bizonyítja (erényeit).” „S mit gondolkod arról, akit a földijei mindnyájan gyűlölnék?” A mester így felelt: „Az még nem bizonyítja (bűnösségét).”

A legjobb az, ha valakit a földijei közül a jók szeretnek, a rosszak pedig gyűlölnek.”

25.

A mester mondotta: „A nemes embert könnyű szolgálni, de nehéz megörvendeztetni. Ha nem a helyes úton próbálnak a kedvére tenni, nem fog örvendezni. Amikor azonban embereit alkalmazza, felméri képességeiket <nem követel tőlük lehetetlent>. A közönséges embert nehéz szolgálni, de könnyű a tetszését elnyerni. Még ha nem a helyes úton tesznek is a kedvére, ő örül annak. Amikor azonban embereit alkalmazza, egyformán sokat követel mindenkitől.”

26.

A mester mondotta: „A nemes ember méltóságteljes, de nem gőgös. A közönséges ember gőgös, de nem méltóságteljes.”

27.

A mester mondotta: „Aki szilárd, kitartó, egyszerű és szavaiban szerény, az közel áll a tökéletes erényhez.”

28.

Zilu megkérdezte mondván: „Milyennek kell lenni ahhoz, hogy valaki méltó legyen az írástudó (*shi*) névre?” A mester így felelt: „Aki komoly, buzgó és barátságos, az méltó rá, hogy írástudónak nevezzük. Aki a barátai között komoly és buzgó, fivérei között pedig barátságos.”

29.

A mester mondotta: „Ha egy jó ember hét évig tanítja a népet, akkor már háborúba is viheti.”

30.

A mester mondotta: „Tanítás nélkül háborúba vinni a népet annyi, mint a pusztulásba taszítani.”

XIV.

1.

(Yuan) Xian 原憲 megkérdezte, mi a szégyen. A mestermondotta: „Ha az országot jól kormányozzák, (csak) a hivatali jövedelemre (gondolni); s ha az országot rosszul kormányozzák, (akkor is csak) a hivatali jövedelemmel (törődni): ez a szégyen.”

2.

„A hatalomvágy, a dicsekvés, az elégedetlenség és a vágyakozás legyőzését nevezhetjük-e tökéletes erénynek?”¹²¹ A mestermondotta: „Nehéz feladatnak nevezhetjük, de nem tudom, ez lenne-e a tökéletes erény.”

3.

A mestermondotta: „Az olyan írástudó (*shi* 士), aki csak az otthoni kényelmet szereti, nem érdemli meg, hogy írástudónak nevezzük.”

4.

A mestermondotta: „Ha az országot jól kormányozzák, bátor lehetsz szavaidban is, tetteidben is. De ha az országot rosszul kormányozzák, a tetteidben bátor légy, szavaidban pedig megfontolt.”

5.

A mestermondotta: „Aki birtokolja az erényt (*de* 德), annak mindig van szava is (hogy kifejezze). Akinek azonban szava van, még nem feltétlenül birtokolja az erényt. A tökéletes erényű ember mindig bátor is, aki azonban bátor, még nem feltétlenül tökéletes erényű.”

6.

Nangong Gua¹²² 南宮适 megkérdezte Kongzitól 孔子 mondván: „Yi 羿 kiváló íjász volt, Ao 彘 pedig szárazföldön is előre tudta mozdítani a csónakot, mégis, egyiküknek sem adatott meg, hogy

természetes halált haljanak. Yu 禹 és (Hou) Ji 后稷 azonban maguk is földet műveltek, és birtokosai lettek az égalattinak.”¹²³ A mester erre semmit sem felelt, amikor azonban Nangong Gua kiment, azt mondta róla: „Ilyen az igazi nemes ember! Ilyen az, aki igazán megbecsüli az erényt!”

7.

A mester mondotta: „Olyan nemes ember, akinek erénye (még) nem tökéletes, akadhat; de nem létezik olyan közönséges ember, aki tökéletes erényű lenne.”

8.

A mester mondotta: „Aki szereti (a fiát), megtehetné-e, hogy ne ösztönözze szigorúsággal? Aki hűséges (fejedelméhez), megtehetné-e, hogy ne lássa el tanácsaival?”

9.

A mester mondotta: „(Zheng 鄭 fejedelemségben) ha hivatalos iratot (*ming* 命) készítenek, Bi Chen 裨謹 csinálja meg a durva vázlatot, Shishu 世叔 megvizsgálja s megvitatja (a tartalmát), a külső kapcsolatok hivatalát ellátó (*xingren* 行人) Ziyu 子羽 kijavítja és kicsiszolja (a stílusát), a Dongli-beli 東里 Zichan 子產 pedig elegáns formát ad neki.”¹²⁴

10.

Valaki Zichanról kérdezősködött, és a mester így felelt: „Jóindulatú ember.” (Az illető) ezután Zixiről¹²⁵ 子西 kérdezősködött, és (a mester) így felelt: „Ó, az az ember, az az ember!” (Végül az illető) Guanzhongról 管仲 kérdezte, és (a mester) mondotta: „Olyan ember volt, hogy amikor (Qi fejedelme) elvette a háromszáz családos Pian 駢 várost (*yi* 邑) a Bo-család 伯 fejétől (és neki adta), akkor (a Bo-család feje) közönséges rizsételekkel kellett hogy beérje, de soha életében egy szóval sem méltatlankodott miatta.”¹²⁶

11.

A mester mondotta: „Szegénynek lenni és nem elégedetlenkedni: nehéz. Gazdagnak lenni és nem dőlyfösködni: könnyű.”

12.

A mester mondotta: „Meng Gongchuo¹²⁷ 孟公綽 kiválóan el tudná látni a Zhao- 趙 vagy Wei-család 魏 főemberének tisztét (*lao* 老), de Teng 滕 vagy Xue 薛 fejedelemség főhivatalnoka (*dafu* 大夫) már nem lehetne belőle.”

13.

Zilu a tökéletes emberről kérdezősködött. A mester mondotta: „Csak aki oly bölcs, mint Zang Wuzhong 臧武仲,¹²⁸ annyira mentes a vágyakozástól, mint (Meng) Gongchuo, olyan bátor, mint a Bian-beli Zhuangzi 卞莊子,¹²⁹ olyan tehetséges, mint Ran Qiu 冉求 <Ziyou 子有>, s ezenkívül gyakorolja a szertartásokat és a muzsikát is, csak arról mondhatjuk el, hogy tökéletes ember.” Majd hozzátette: „Egy mai tökéletes embernek azonban miért kellene ilyennek lennie? Aki hasznot (*li* 利) látva az igazságosságra (*yi* 義) gondol, aki veszélyt látva kész feláldozni az életét, aki még hosszú évek múlva sem felejt el az életében valaha kötött megállapodás szavait, arról azért elmondhatjuk, hogy tökéletes ember.”

14.

A mester Gongshu Wenziről¹³⁰ 公叔文子 kérdezte meg Gongming Jiat¹³¹ 公明賈 mondván: „Elhiggyem-e vajon, hogy mestered nem beszél, nem nevet és nem fogad el semmit?” Gongming Jia így felelt: „Akik ezt így mondják, túloznak. Mesterem akkor beszél, ha itt az ideje, s így az emberek nem unják meg beszédét. Akkor nevet, ha igazán örül, így az emberek nem unják meg nevetését. Akkor fogad el valamit, ha az igazságos, így az emberek nem unják meg, hogy elfogad.” A mester erre így szólt: „Ez igen! De vajon igaz lehet ez?”

15.

A mester mondotta: „Zang Wuzhong Fangot 防 birtokolva, kérte, hogy Lu (fejedelme) biztosítsa birtokának öröklését (az ő családja számára). S bár azt mondják, hogy nem kényszerítette a fejedelmet, én ezt kétségbe vonom.”¹³²

16.

A mestermondotta: „A Jin-beli 晉 Wen 文 fejedelem kétszínű volt és nem egyenes. A Qi-beli 齊 Huan 桓 fejedelem egyenes volt és nem kétszínű.”¹³³

17.

Zilu így szólt: „Amikor Huan fejedelem megölte fivérét, Jiut 糾, (akkor annak hívei közül) Shao Hu 召忽 vele együtt halt, Guanzhong 管仲 azonban nem akart meghalni. Mondhatom-e tehát, hogy (Guanzhong) nem volt tökéletes erényű?” A mester így felelt: „Huan fejedelem összegyűjtötte az összes fejedelmeket (*zhuhou* 諸侯), anélkül hogy fegyvereket s hadiszekereket alkalmazott volna. És ez Guanzhong műve volt. Ki más lenne tökéletes erényű? Ki más lenne tökéletes erényű?”

18.

Zigong 子貢 így szólt: „Guanzhong aligha volt tökéletes erényű ember. Amikor Huan fejedelem megölte fivérét, Jiut, ő nem volt képes vele halni, sőt főminiszterként szolgált (Huan fejedelmet).” A mester így felelt: „Guanzhong főminiszterként hozzásegítette Huan fejedelmet, hogy helyreállítsa hatalmát a fejedelmek fölött, egyesítette és rendezte az égalattit, és a nép mind a mai napig a tőle kapott ajándékoknak örvendezik. Guanzhong nélkül bizony (barbár módra) kusza haját és balra hajtott kabátot viselnénk. Hát jobb lett volna, ha úgy mutatja ki hűségét, mint közönséges férj vagy feleség, s megöli magát valami árokban vagy csatornában, hogy ma már senki se ismerje a nevét?”

19.

Gongshu Wenzhi főminisztere, a (később maga is) főhivatalnokká (*dafu*) emelt Zhuan 僕, Wenzivel együtt ment fel a fejedelmi udvarba <mintha urával egyenrangú lenne>. Amikor a mester meghallotta ezt, így szólt: „(Gongshu Wenzhi) megérdemli, hogy Múveltnek (*wen* 文) nevezzük.”

20.

Amikor a mester a Wei-beli 衛 Ling 靈 fejedelem erkölcstelenségéről (*wudao* 無道) beszélt, (Ji) Kangzi 季康子 megkérdezte: „ha ilyen ember, hogyan lehetséges, hogy nem veszejt el (országát)?” Kongzi erre azt mondta: „Zhongshu Yu 仲叔圍 intézi a vendégek és idegenek ügyeit, Tuo 鮒, az imamester intézi az ősök templomának szertartásait, Wangsun Jia 王孫賈 intézi a hadsereg dolgait. Ilyen emberek hogyan veszejtenék el (az országot)?”¹³⁴

21.

A mestermondotta: „Aki szerénység nélkül beszél <ígérget>, az a megvalósítást ugyancsak nehéznek fogja találni.”

22.

Chen Chengzi 陳成子 meggyilkolta (a Qi-beli) Jian 簡 fejedelmet. Kongzi 孔子 megmosta fejét és testét, majd az udvarba ment és a dolgot tudomására hozta Ai 哀 fejedelemnek, mondván: „Chen Heng 陳恆 <Chen Chengzi> meggyilkolta fejedelmét. Kérlek, büntetted meg.” A fejedelem így szólt: „Tudósítsd a dolgokról a három nagy család fejét.” Kongzi (visszavonult és magában) azt mondta: „Mivel én rangban a főhivatalnokok (*dafu*) után következem, nem tehetem meg, hogy ne tudósítsam őket. A fejedelem is azt mondta, tudósítsam a három nagy család fejét.” Azzal elment a három családfőhöz és tudósította őket, de azok nem hajlottak a szavára. Kongzi ekkor így szólt: „Mivel én rangban a főhivatalnokok után következem, nem tehettem meg, hogy ne jelentsem a dolgot.”¹³⁵

23.

Zilu megkérdezte, hogyan kell a fejedelmet szolgálni. A mestermondotta: „Nem megcsalni és nem lázadozni ellene.”

24.

A mestermondotta: „A nemes ember a fennkölt dolgokban járatos, a közönséges ember az alantasakban.”

25.

A mestermondotta: „A régi időkben aki tanult, önmagáért tette. Manapság aki tanul, mások miatt <az elismerésért> teszi.”

26.

Qu Boyu¹³⁶ 蘧伯玉 elküldött egy embert (udvariassági látogatásra) Kongzihez. Kongzi leültette, majd feltette neki a kérdést mondván: „Mestered most mivel foglalkozik?” (A küldött) így felelt: „Mesterem nagyon szeretné csökkenteni a hibáit, de ez még nem sikerült neki.” Amikor a küldött kiment, a mester így szólt: „Ez a (jó) küldött! Ez a (jó) küldött!”

27.

A mestermondotta: „Akinak nincs hivatala, az ne foglalkozzék a kormányzás dolgaival.”

28.

Zengzi 曾子 mondotta: „A nemes ember vágyai sohasem lépnek túl a társadalomban elfoglalt helyén (*wei* 位).”

29.

A mestermondotta: „A nemes ember szégyenkező <szerény> a szavaiban, s tetteiben túlmegy (a szavain).”

30.

A mestermondotta: „A nemes embernek három erénye van, s ezekre én nem vagyok képes. Tökéletes erényű, s nincs oka bánatra; bölcs és sohasem téved; bátor, és nincs oka félelemre.”

Zigong 子貢 ekkor így szólt: „Ezt csak te mondod, mester (ti. nagy szerénységedben).”

31.

Zigong szerette összehasonlítani az embereket. A mester azt mondta: „Si <Zigong> aztán kiváló férfiú! Nekem (az önmagam nevelésén túl) nem jut erre időm.”

32.

A mestermondotta: „Nem törődöm azzal, hogy az emberek nem ismernek. Egyedül az aggaszt, ha valamire nem vagyok képes.”

33.

A mestermondotta: „Aki nem tételezi fel előre a csalást, és nem gondolja azt előre, hogy nem hisznek neki, ám (az ilyesmit) mégis idejében felfedezi, az kiváló ember!”

34.

Weisheng Mu¹³⁷ 微生畝 azt mondta Kongzinek: „Hogy van az, Qiu 丘, hogy ilyen biztonsággal csinálod a dolgodat? Ugye hogy behízeltgő beszéddel éred el célodat?” Kongzi így felelt: „Nem vetemedem arra, hogy behízeltgő szónok legyek, de gyűlölöm a makacsságot.”

35.

A mestermondotta: „A jó paripának nem az erejét dicsérjük, hanem a magasabb rendű képességeit (*de* 德).”

36.

Valaki azt kérdezte: „Mit gondoljak arról, ha valaki jósággal viszonyozza a rosszaságot?” A mester így felelt: „Akkor mivel fogja viszonyozni a jóságot? A rosszaságot egyenességgel <igazsággal> kell viszonyozni, a jóságot pedig jósággal.”

37.

A mester mondotta: „Senki sem ismer engem!” Zigong megkérdezte: „Mit jelent az, mester, hogy téged senki sem ismer?” A mester így felelt: „Nem zúgolódom az Ég ellen, nem vádolom az embereket. Alul kezdem a tanulást és fölfelé haladok. Aki engem ismer, az vajon nem az Ég?”

38.

Gongbo Liao 公伯寮 megrágalmazta Zilut Jisun 季孫 előtt. Zifu Jingbo 子服景伯 erről tudósította a mestert mondván: „Gongbo Liao biztosan felkeltette uram gyanakvását (Zilu ellen), de nekem elég hatalmam van ahhoz, hogy kitessem holttestét akár a piactéren, akár a palotában.” A mester azonban így szólt: „Ha tanaim előre haladnak, azt az Ég rendelte el (*ming* 命), ha pedig tanaim nem tudnak előre haladni, azt is az Ég rendelte el. Mit tehetne Gongbo Liao az égi rendelés ellen?”¹³⁸

39.

A mester mondotta: „A kiváló emberek közül egyesek visszavonulnak a világtól. Vannak, akik (egy-egy) területről (*di* 地) vonulnak vissza, mások (tisztetetlen) külső megjelenés miatt vonulnak vissza, ismét mások pedig (ellentmondó) szavak miatt.”

40.

A mester mondotta: „Heten vannak, akik így cselekedtek (ti. visszavonultak a nyilvános szerepléstől).”¹³⁹

41.

Amikor Zilu egy éjszakát a Kőkapunál töltött, a kapu őre¹⁴⁰ így szólt hozzá: „Honnan jössz?” Zilu így felelt: „Kong 孔 mestertől.” (Az ór ekkor) azt mondta: „Ő az, aki tudja, hogy lehetetlenre vállalkozott, mégis csinálja?”

42.

A mester (egy ízben) zengőkővel muzsikált Weiben, s kapuja előtt egyszer csak elment valaki szalmakosárral a hátán, és így szólt: „Hogy tele van a szíve annak, aki ezt a zengőkövet üti!” Majd kevéssel utóbb hozzátette: „Mily alantas is ez a konokság! Hiszen senki sem ismeri! Azonnal abba kellene hagynia (a tanítást)! (A Dalok Könyve is azt mondja:) 'Ha mély a víz, ruhástul kelek át rajta; ha sekély, térdig felhajtom a ruhám.'”¹⁴¹ A mester ekkor így szólt: „Milyen biztos a dolgában! (Életében) semmi nehézsége nincsen.”

43.

Zizhang 子張 így szólt: „Az Írások Könyve azt mondja, hogy Gaozong¹⁴² 高宗 (apja halálát gyászolva) egy kunyhóban lakott és három évig nem beszélt. Mit jelent ez?” A mester pedig mondotta: „Miért kell ehhez Gaozong (példája)? A régi idők emberei <uralkodói> mind így cselekedtek. Ha a fejedelem meghalt, a hivatalnokok szépen végezték kötelességüket és a főminiszter (*zhongzai* 冢宰) szavára hallgattak három éven át.”

44.

A mester mondotta: „Ha az előjáró (*shang* 上) szereti a szertartásokat, akkor a népet könnyű lesz irányítania.”

45.

Zilu a nemes emberről kérdezősködött. A mester mondotta: „(A nemes ember) tökéletesíti önmagát a tisztelet tudó figyelmességben (*jing* 敬).” (Zilu) azt kérdezte: „S ez elegendő?” (A mester) felelte: „Tökéletesíti önmagát és nyugalmat biztosít az embereknek.” (Zilu) tovább kérdezte: „S ez elegendő?” (A mester) pedig felelte: „Úgy tökéletesíti önmagát, hogy nyugalmat tudjon biztosítani az egész népnek (*boxing* 百姓), bár ez még Yaonak és Shunnak is nyugtalanságra adott okot.”

Yuan Rang¹⁴³ 原壤 sarkán guggolva várakozott rá, és a mester így szólt hozzá: „Fiatal korodban nem tisztelted az idősebbeket, felnövekedvén nem tettél semmi említésre méltót, megöregedvén pedig nem akarsz meghalni. Te rabló!” Azzal botjával a fenekére húzott.

(A mester) egy Que-beli¹⁴⁴ 闕 fiút a vendégek bevezetésére alkalmazott. Valaki kérdezősködött a fiú felől, mondván: „Gondolom, jól halad.” A mester így felelt: „Csak azt látom, hogy mindig a felnőtteket illető helyre ül, és hogy váll váll mellett lépked a nála idősebbekkel. Nem arra törekszik, hogy haladjon; egyszerűbe tőkéletes ember akar lenni.”

XV.

1.

A Wei-beli 衛 Ling 靈 fejedelem a hadirendről kérdezősködött Kongzsinél 孔子. A mester válaszképpen azt mondta: „Az áldozathoz szükséges tárgyak elrendezéséről sok mindent tudok, a hadseregek dolgairól azonban sohasem tanultam.” És a következő nap elutazott (Weiből). Amikor Chenben 陳 volt, elfogyott az élelme. Kísérőit annyira megviselte az éhség, hogy már lábra sem tudtak állni. Zilu 子路 (végül is) méltatlankodva megjelent előtte és így szólt: „Hát nemes ember is kerülhet ilyen nyomorba?” A mester pedig mondotta: „A nemes ember elviseli a nyomort, a közönséges ember azonban fékevesztett lesz a nyomortól.”

2.

A mester mondotta: „Azt hiszem, Si 賜 <Zigong 子貢>, te olyan embernek tartasz, aki sokat tanult és mindent meg is jegyzett.” (Zigong) válaszképpen így szólt: „Olyannak. Vagy talán nem így van?” (A mester) pedig mondotta: „Nem bizony. Egyetlen dologgal hatolok át mindenem.”¹⁴⁵

3.

A mester mondotta: „Bizony, You 由 <Zilu>, nagyon kevesen ismerik az erényt (*de* 德).”

4.

A mester mondotta: „Shun 舜 olyan uralkodó volt, aki tevékenység nélkül (*wuwei* 無為) is jól kormányzott. Hogy mit tett? Semmi mást, csak komolyan ügyelt önmagára, és példamutatóan fordította délnek az arcát <uralkodott>.”¹⁴⁶

5.

Zizhang 子張 az eredményes tevékenységről (*xing* 行) kérdezősködött. A mester mondotta: „Aki szavaiban hűséges és megbízható, tetteiben komoly és figyelmes, az akár a déli vagy északi barbárok országában (*bang* 邦) is eredményesen tevékenykedik. Aki azonban szavaiban nem hűséges és nem megbízható, tetteiben nem komoly és nem figyelmes, az vajon tevékenykedhet-e eredményesen akár a saját körzetében vagy falujában (*zhouli* 州里) is? Ha állsz, ezeket ott lásd felmagasodva magad előtt. Ha kocsin utazol, mindig ott lásd ülni őket a jármon. Akkor eredményesen fogsz tevékenykedni.” Zizhang ezt a mondást felírta az övére.

6.

A mester mondotta: „Milyen egyenes volt Yu 魚, az írnok (*shi* 史)! Ha az országot jól kormányozták, olyan volt, akár a nyíl; ha az országot rosszul kormányozták, olyan volt, akár a nyíl. Milyen nemes ember volt Qu Boyu 蘧伯玉! Ha az országot jól kormányozták, ő hivatalt viselt; ha az országot rosszul kormányozták, ő meg tudta tenni, hogy összegöngyölje (erényét) és keblébe rejtse <visszavonuljon a hivaltól>.”¹⁴⁷

7.

A mester mondotta: „Ha nem beszélsz azzal, akivel pedig szót lehetne érteni, veszni hagytaál egy embert. Ha pedig beszélsz azzal, akivel nem lehet szót érteni, elvesztegetted szavaidat. Az okos

ember sem az embereket nem hagyja veszni, sem a szavait nem vesztegeti el.”

8.

A mester mondotta: „Az eltökélt írástudó és a tökéletes erényű ember nem kíván élni, ha ezzel erényét károsítja meg. Néha maga áldozza fel életét, hogy ezzel erényét kiteljesítse.”

9.

Zigong 子貢 megkérdezte, hogyan lehet valaki tökéletes erényű emberré. A mester mondotta: „A kézművesnek (*gong* 工), ha jól akarja végezni munkáját, előbb meg kell élesíteni szerszámaint. Abban az országban, amelyikben élsz, szolgálj mindig a legkiválóbb főhivatalnokokat (*dafu* 大夫), és barátkozz a legtökéletesebb erényű írástudókkal (*shi* 士).”

10.

Yan Yuan 顏淵 egy fejedelemség kormányzásáról kérdezősködött. A mester mondotta: „Kövessd a Xia-dinasztia 夏 időbeosztását <naptárát>, utazz a Yin-dinasztia 殷 hivatalos kocsiján, viseld a Zhou-dinasztia 周 szertartási sapkáját és gyakorold a Shao 韶 muzsikát a táncokkal együtt, de távolítsd el Zheng 鄭 fejedelemség muzsikáját és ne engedj közeledbe a pergőnyelvű szónokokat, mert Zheng muzsikája kicsapongó, a pergőnyelvű szónok pedig veszedelmes.”

11.

A mester mondotta: „Ahhoz, aki nem gondol a távoli gondokra, feltétlenül közel van a bánat.”

12.

A mester mondotta: „Hát mindennek vége? Még senkivel sem találkoztam, aki éppúgy szerette volna az erényt (*de* 德), mint a külső szépséget.”

13.

A mester mondotta: „Hát vajon nem lopta-e Zang Wenzhong 臧文仲 a hivatali tisztségét? Hiszen ismerte a Liuxia-beli 柳下 Hui 惠 kiválóságát, és mégsem (gondoskodott róla, hogy) vele együtt álljon (az udvarban).”¹⁴⁸

14.

A mester mondotta: „Aki sokat kíván önmagától, de keveset másoktól, az távortartja magától az elégedetlenséget.”

15.

A mester mondotta: „Aki nem mondogatja, hogy mit gondoljak erről, mit gondoljak arról, azzal én semmit sem tudok kezdeni!”

16.

A mester mondotta: „Ha egy csomó ember egész napját együtt tölti, és beszélgetésük sohasem terelődik az igazságosságra (yi 義), hanem mindig csak saját kis ravaszkodásaikkal foglalkoznak, az bizony nehéz eset!”

17.

A mester mondotta: „A nemes ember (mindenben) az igazságosságot tartja alapvetőnek. A szertartások segítségével valósítja meg, szerénységgel nyilvánítja ki és a szavahihetőséggel tökéletesíti. Ilyen a nemes ember.”

18.

A mester mondotta: „A nemes ember csak azon kesereg, hogy nincs meg a kellő képessége, de sohasem kesereg azon, hogy nem ismerik az emberek.”

19.

A mester mondotta: „A nemes ember nem akar úgy meghalni, hogy azután a nevét senki se dicsérje.”

20.

A mester mondotta: „Amit a nemes ember keres, az önmagában van; amit azonban a közönséges ember keres, másokban van.”

21.

A mester mondotta: „A nemes ember magabiztos, de nem veszekezik; társulni kész (*qun* 群), de nem pártoskodó (*dang* 黨).”

22.

A mester mondotta: „A nemes ember senkit sem emel hivatalba pusztán a szavai alapján, de a szavakat sem veti el az ember alapján.”

23.

Zigong megkérdezte mondván: „Van-e olyan egyetlen szó, amelyet az ember egész életében követhet?” A mester így felelt: „Hát nem ilyen szó a kölcsönösség (*shu* 恕)? Amit magadnak nem kívánsz, azt ne tedd az embereknek.”

24.

A mester mondotta: „Megítélve az embereket kit szidalmazok és kit magasztalok én mértéktelenül? Ha valakit mértéken felül magasztalok, azt én alaposan megvizsgáltam (s erre méltónak találtam). Ezek az emberek voltak okai annak, hogy a Három Dinasztia¹⁴⁹ mindig az egyenesség útját járta.”

25.

A mester mondotta: „Valaha én még láttam olyan írnokot, aki üres helyeket hagyott a szövegében (ha valamiben nem volt biztos), és olyat, aki használatra kölcsönadta másoknak a lovát. Manapság ilyesmi nincsen.”

26.

A mester mondotta: „A ravasz beszéd összezavarja az erényt (*de*). A kis dolgokban való türelmetlenség nagy terveket is összezavarhat.”

27.

A mester mondotta: „Akit a sokaság (*zhong* 眾) gyűlöl, azt még meg is kell vizsgálni; akit a sokaság szeret, azt még meg is kell vizsgálni (mielőtt megítélnénk).”

28.

A mester mondotta: „Az ember képes naggyá tenni a törvényt (*dao* 道), de a törvény (magától) még nem teszi naggyá az embert.”

29.

A mester mondotta: „Ha hibázol és nem javítod ki, akkor követed el igazán a hibát.”

30.

A mester mondotta: „Megtettem, hogy egész nap nem ettem, egész éjjel nem aludtam, és csak gondolkodtam. Semmi hasznom nem volt belőle. Tanulni a legokosabb.”

31.

A mester mondotta: „A nemes ember az elvekkel (*dao*) törődik, nem pedig az evéssel. Aki szánt-vet, (sokszor) éhen marad; aki azonban tanul, hivatali jövedelemhez jut általa. A nemes ember csak az elvek miatt aggódik, s nem fél a szegénységtől.”

32.

A mester mondotta: „Aki tudása révén (hivatalhoz) jutott, de erényével (*ren* 仁) nem tudja megőrizni, az hiába szerezte meg (a tudást és hivatalt), el is fogja veszíteni. Aki tudása révén elérte, erényével meg is tudja őrizni, de nem komoly a gyakorlásában, azt a nép nem

fogja tisztelni. Aki tudása révén elérte, erényével meg tudja őrizni és komoly a gyakorlásában is, de népét nem a szertartásoknak megfelelően kormányozza, az még nem tökéletes.”

33.

A mester mondotta: „A nemes embert nem a kicsiny dolgokban lehet megismerni, de rá lehet bízni nagy dolgokat. A közönséges emberre nem lehet nagy dolgokat bízni, de fel lehet ismerni a kicsiny dolgokban.”

34.

A mester mondotta: „Az erény (*ren*) sokkal több az ember számára, mint akár a víz vagy a tűz. Olyat már láttam, hogy valaki vízbe vagy tűzbe lépett és meghalt, de olyat még sose láttam, hogy valaki az erény útjára lépett és attól meghalt volna.”

35.

A mester mondotta: „Az erény gyakorlását senki sem engedheti át a mesterének.”

36.

A mester mondotta: „A nemes ember szilárd (kötelességében), de nem makacs (szavaiban).”

37.

A mester mondotta: „Aki fejedelmét szolgálja, az elsősorban a szolgálatra ügyeljen gondosan, s csak másodsorban a jövedelmére.”

38.

A mester mondotta: „A tanításban nem létezhet megkülönböztetés (*lei* 類).”

39.

A mester mondotta: „Akik különböző úton járnak, nem adhatnak egymásnak hasznos tanácsokat.”

A mester mondotta: „A szavak akkor jók, ha kifejezik az értelmet.”

Amikor (a vak) Mian 冕 muzsikamester látogatóba jött és a lépcsőkhöz ért, a mester így szólt: „Itt a lépcső.” Amikor a gyékényhez ért, a mester így szólt: „Itt a gyékény.” Amikor pedig mindenki leült, a mester mindenről tudósította őt mondván: „Ez itt van, az ott van.” Amikor aztán Mian muzsikamester eltávozott, Zizhang megkérdezte: „Kötelességünk-e (*dao*) mindezt elmondani a muzsikamesternek?” A mester pedig felelte: „Bizony, ez a (vak) muzsikamesternek segítségének kötelessége.”

XVI.

1.

A Ji-család 季 feje meg akarta támadni Zhuanyut 顓臾.¹⁵⁰ Ran You 冉有 és Ji Lu 季路 <Zilu 子路> ekkor Kongzi 孔子 elébe járult és azt mondta: „A Ji-család feje hadjáratot akar szervezni Zhuanyu ellen.” Kongzi így szólt: „Qiu 求 <Ran You>, nem te tévelyedtél így el? Hiszen Zhuanyu (főnökét) még az ősidők régi királyai tették meg a Keleti Meng 蒙 hegység urává, sőt mi több, (Zhuanyu) a mi országunk területén fekszik, és (főnöke) a föld- és gabonaistenek minisztere <közvetlenül a király irányítása alá tartozik>, hogyan lehetne tehát büntető támadást indítani ellene?”

Ran You így felelt: „Urunk akarja csak, de mi, két minisztere, nem akarjuk.” Kongzi erre azt mondta: „Zhou Rennek¹⁵¹ 周任 volt egy mondása: 'Ha tehetségét ki tudja fejteni, elfoglalhatja helyét a (hivatalnokok) sorában, de ha erre nem képes, vonuljon vissza (a hivataltól). Hogy lehetne vak ember vezetésére használni az olyat, aki a megtántorodottat nem tudja megtámogatni és az esetet nem tudja fölemelni?' Sőt, amit mondtál, eltévelyedés volt. Mert ha egy tigris vagy orrszarvú kiszabadul a ketrecéből, vagy ha egy teknősbéka-páncél vagy jáde-kő megsérül a lábában, akkor ugyan ki követte el a hibát?”

Ran You ekkor így szólt: „Ez a Zhuanyu most erős, és közel van Bihez 費. Ha (urunk) most nem hódítja meg, a jövőben sok gondot okoz majd még a leszármazottainak.” Kongzi így válaszolt: „Qiu, a nemes ember gyűlöli az olyat, aki nem mondja ki: akarom ezt vagy azt, hanem mindenféle erőltetett ürügyet keres. Én úgy hallottam, hogy aki egy fejedelemséget vagy egy családot birtokol, az nem azon bánkódik, hogy kevés a népe, hanem azon, hogy (alattvalói) nem egyenlők (*jun* 均), nem a szegénységtől fél, hanem attól, hogy hiányozni fog a nyugalom. Ahol a nép egyenlő <mindenkinek megvan a maga része>, ott nem fenyeget a szegénység; ahol békesség van, ott nem fogyatkozik meg a nép; ahol nyugalom van, ott nem támad felfordulás. Így van bizony, s éppen ezért: ha a távoli vidékek lakói nem hódolnak meg, akkor fel kell virágoztatni a békés erényeket (*wende* 文德), hogy az vonzza őket. Ha pedig megjöttek, nyugalmat kell nekik biztosítani. S most itt vagytok ti, You 由 és Qiu, uratok szolgálatában. A távoli vidékek lakói nem hódoltak meg, és ti nem vagytok képesek vonzani őket. Az ország szétesik, darabokra hullik, és ti nem vagytok képesek megőrizni. Sőt, azt tervezitek, hogy az ország belsejében mozgásba hozzátok a fegyvereket. Attól félek, hogy Jisun 季孫 családjának nem Zhuanyuban lesz majd sok baja, hanem saját házának falain belül.”

2.

Kongzi mondotta: „Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor a szertartások, a muzsika és a büntető hadjáratok az Ég Fiától indulnak ki. Ha az égalattit rosszul kormányozzák, akkor a szertartások, a muzsika és a büntető hadjáratok a fejedelmektől (*zhuhou* 諸侯) indulnak ki. Ha ezek a dolgok a fejedelmektől indulnak ki, akkor általában tíz nemzedékig tudják megőrizni (hatalmukat). Ha a főhivatalnokoktól (*dafu* 大夫) indulnak ki, akkor általában öt nemzedék múltán elveszítik (ezt a hatalmukat). Ha pedig az alárendelt <családi> miniszterek ragadják kezükbe az államügyeket (*guoming* 國命), akkor általában három nemzedékig tudják őrizni (hatalmukat). Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor a kormányzás nincs a főhivatalnokok (*dafu*) kezében. Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor (az államügyekről) nem vitatkoznak közemberek (*shuren* 庶人).”

3.

Kongzi mondotta: „(A három nagy család) hivatali jövedelme immár öt nemzedék óta túlszárnyalja a fejedelmi házét. A kormányzás immár négy nemzedékek óta főhivatalnokok (*dafu*) kezében van. Ezért van, hogy a 'három Huan' 三桓 leszármazottai¹⁵² annyira megfogyatkoztak.”

4.

Kongzi mondotta: „Háromféle barátság hasznos, és háromféle barátság káros. Egyenes, őszinte és sokat tudó emberrel barátkozni hasznos. Álszent, behízelt és pergőnyelvű emberrel barátkozni káros.”

5.

Kongzi mondotta: „Háromféle öröm hasznos, és háromféle öröm káros. A szertartások és a muzsika tanulmányozásának öröme, a mások jóságáról való beszédnek öröme és a sok kiváló ember barátságának öröme hasznos; a féktelen gyönyörűségek öröme, a naplopó csavargás öröme és a lakomák gyönyörűségeinek öröme káros.”

6.

Kongzi mondotta: „A (rangja és erénye szerint) nemes ember jelenlétében három hibát lehet elkövetni. Ha nem kérdezt, és mégis beszélsz, annak neve: kapkodás. Ha kérdezt, és mégsem beszélsz, annak neve: titkolózás. Ha úgy beszélsz, hogy nem nézel arcába, annak neve: vakság.”

7.

Kongzi mondotta: „A nemes embernek három dologtól kell tartózkodnia. Ifjúkorában, amikor vére és lehelete <fizikai ereje> még nem állapodott meg, tartózkodik az érzékiségtől. Férfikorában, amikor fizikai ereje már megszilárdult, tartózkodik a veszekedéstől. Öregkorában, amikor fizikai ereje már hanyatlásnak indult, tartózkodik a szerzésvágytól.”

8.

Kongzi mondotta: „A nemes ember három dolgot tisztel. Tiszteli az égi elrendelést (*tianming* 天命), tiszteli a nagy embereket (*daren* 大人) és tiszteli a szent emberek szavait. A közönséges ember nem ismeri az égi elrendelést, tehát nem is tiszteli, tiszteletlen a nagy emberekkel szemben, és gúnyt űz a szentek szavaiból.”

9.

Kongzi mondotta: „Akivel a tudás vele születik, az a legmagasabb rendű ember. Aki a tudást tanulással szerzi meg, az másodiknak következik. Aki ostoba, de tanul, az harmadiknak következik. Aki pedig ostoba és nem is tanul, az bizony a legalacsonyabb rendű ember.”

10.

Kongzi mondotta: „A nemes embernek kilenc dologra van különös gondja. Ha néz valamit, gondja van rá, hogy világosan lássa. Ha hallgat valamit, gondja van rá, hogy világosan hallja. Arckifejezését igyekszik nyájassá tenni, egész megjelenését pedig tisztelet-tudóvá. Beszédében őszinteségre törekszik, tetteiben pedig gondos figyelemre. Ha valamiben nem biztos, gondja van rá, hogy megkérdezze. Ha mérgelődik, akkor (a harag) súlyos következményeire gondol. Ha pedig azt látja, hogy kap valamit, akkor az igazságosságra gondol.”

11.

Kongzi mondotta: „Meglátni a jót és (úgy követni), mintha nem tudnánk elérni; meglátni a rosszat és (úgy visszariadni tőle), mintha forrásvízbe nyúltunk volna: láttam már erre képes embert, hallottam ilyen szavakat. Visszavonultan élni és a célt <a hivatalviselést> tanulmányozni; gyakorolni (hivatalunkban) az igazságosságot, hogy kiterjesszük az erényt: ilyen szavakat is hallottam már, de erre képes embert még sohasem láttam.”

12.

A Qi-beli 齊 Jing 景 fejedelemnek ezer négyesfogatra való lova volt, de halála napján a nép egyetlen erényt (*de* 德) sem talált benne, amit dicsérhetne. Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 éhen halt a Shouyang 首陽 hegy lábánál, a nép azonban mind a mai napig dicséri őket. „Bizony nem a gazdagság miatt, hanem egyedül a különleges erény miatt.” Hát nem erről szólnak (ezek a sorok)?¹⁵³

13.

Chen Kang 陳亢 <Ziqin 子禽> megkérdezte Boyutól 伯魚 <Litől 鯉, a mester fiától> mondván: „Te, a fia, hallottál-e tőle valami különlegeset?”¹⁵⁴ (Boyu) így felelt: „Nem hallottam. Egy ízben, amikor egyedül állt, én gyors léptekkel átmentem a csarnokon. Ekkor megkérdezte, hogy tanulmányoztam-e a Dalok Könyvét. Azt feleltem, hogy még nem, mire (így szól): 'Ha nem tanulmányozod a Dalok Könyvét, nem tudsz miről beszélni.' Akkor én visszavonultam és tanulmányozni kezdtem a Dalok Könyvét. Egy más napon ugyancsak egyedül látott, én meg gyors léptekkel igyekeztem át a csarnokon. Ekkor megkérdezte, tanulmányoztam-e a Szertartások Könyvét. Azt feleltem, hogy még nem, mire (így szól): 'Ha nem tanulmányozod a Szertartások Könyvét, nem lesz aminek segítségével szilárdan megállj.' Akkor én visszavonultam és tanulmányozni kezdtem a Szertartások Könyvét. Nos, ezt a két dolgot hallottam tőle.” Chen Kang visszavonult és meglegedetten így szól: „Egy dolgot kérdeztem és hármat tanultam. Hallottam a Dalok Könyvéről, hallottam a Szertartások Könyvéről, és hallottam arról, hogy a nemes ember még a fiát is megfelelő távolságban tartja magától.”

14.

Egy ország fejedelme a feleségét *furennek* 夫人 <segítőjének> hívja. A *furen* önmagát *xiaotongnak* 小童 <kis leánynak> nevezi. Az ország lakói *jun furennek* 君夫人 <a fejedelem segítőjének> hívják, más országok lakója előtt azonban *gua xiao junnek* 寡小君 <kis erényű kis fejedelemnek>. Idegen országok lakói ugyancsak *jun furennek* nevezik őt.¹⁵⁵

XVII.

1.

Yang Huo 陽貨 találkozni akart Kongzival 孔子, Kongzi azonban nem ment el hozzá.¹⁵⁶ Ekkor (a mester távollétében) egy malacot küldött ajándékkul Kongzinek. Kongzi (ezt kénytelen volt megköszönni, de) kiválasztotta azt az időt, amikor (Yang Huo) nem volt otthon, s akkor ment el hozzá üdvözlő látogatásra. Ám az úton (mégis) összetalálkoztak, s (Yang Huo) így szólt Kongzihoz: „Gyere, beszélni akarok veled.” Majd azt kérdezte: „Tökéletes erényűnek (*ren 仁*) mondhatjuk-e azt az embert, aki kincsét keblében őrzi, országát pedig a zűrzavarban hagyja?” (Kongzi) azt felelte: „Nem mondhatjuk.” „Hát bölcsnek mondhatjuk-e azt, aki szívesen részt venne a kormányzásban, mégis elszalaszt minden alkalmat?” (Kongzi) azt felelte: „Nem mondhatjuk.” „A napok és hónapok elszaladnak, az évek nem várnak reánk.” Kongzi 孔子 azt felelte: „Ez igaz. Fogok is én még hivatalt viselni.”

2.

A mester mondotta: „Természetük (*xing 性*) révén az emberek közel állnak egymáshoz, csak szokásaik (*xi 習*) révén kerülnek egymástól távol.”

3.

A mester mondotta: „Csupán a legbölcsebb és a legostobább ember nem változik.”

4.

Amikor a mester Wuchengbe 武城 érkezett, húros hangszerek és ének hangját hallotta. A mester jókedvű lett és mosolyogva így szólt: „Egy tyúk levágásához mire jó az ökör-kés?” Ziyou 子游 (aki a városka kormányzója volt) így felelt: „Korábban mindig azt hallottam tőled, mester, hogy ha a hivatalt viselő ember (*junzi 君子*) jól megtanulja az elveket (*dao 道*), akkor szeretni fogja az embereket, a közrendűeket (*xiaoren 小人*) pedig, ha megtanulták az elveket,

könnyen lehet irányítani.” A mester erre így szólt: „Gyermekeim, Yan 偃 <Ziyou> szavai helyesek. Az imént csak tréfáltam.”¹⁵⁷

5.

Gongshan Furaó 公山弗擾, aki Bit 費 birtokolva fellázadt (a Ji-család ellen), hívta magához a mestert, s ő el is akart menni. Zilunak 子路 ez nem tetszett, és így szólt: „Ezt nem teheted! Miért is kellene a Gongshan 公山 család fejéhez menned?” A mester mondotta: „Vajon ok nélkül tette, hogy éppen engem hívott? Ha valaki a kormányzásban alkalmaz (ott) engem, nem tudok-e én (ott) egy keleti Zhou-birodalmat 周 teremteni?”¹⁵⁸

6.

Zizhang 子張 a tökéletes erényről kérdezősködött Kongzinél. Kongzi azt felelte: „Aki öt dolgot képes megvalósítani bárhol az ég alatt, az tökéletes erényű.” (Zizhang) megkérdezte, mi az az öt dolog, (a mester) pedig mondotta: „A komolyság, a nagylelkűség, a szavahihetőség, a szorgalom és a jóindulat. Aki komoly, azzal nem bánnak tiszteletlenül; aki nagylelkű, az megnyeri a tömeget; aki szavahihető, abban megbíznak az emberek; aki szorgalmas, az érdemeket szerez; aki pedig jóindulatú, az könnyen irányítja embereit.”

7.

Bi Xi 佛肸 meghívta a mestert, s ő el is akart menni.¹⁵⁹ Zilu így szólt: „Korábban azt hallottam tőled, mester, hogy olyan emberhez, aki saját személyében cselekszik rosszat, a nemes ember sohasem csatlakozik. Bi Xi 佛肸 pedig Zhongmout 中牟 birtokolva fellázadt. Mit gondoljak tehát arról, hogy mégis el akarsz menni hozzá?” A mester így felelt: „Igaz, ezt én mondtam. De nem mondják-e azt is, hogy ami igazán kemény, azt dörzsölhetik, nem kopik el tőle? Vagy azt, hogy ami igazán fehér, azt sötét folyadékba mázthatjuk, nem feketedik meg tőle? Hát talán egy keserű tök vagyok én, amit csak felakasztani lehet, mert ehetetlen?”

8.

A mester így szól: „You 由, hallottad-e már a hat szót és a hat sötétséget?” (Zilu) azt felelte: „Nem hallottam.” „Akkor ülj le, elmondom neked. Aki szereti az erényt (*ren*), de nem szeret tanulni, annak sötétsége ostobasághoz vezet. Aki szereti a tudást, de nem szeret tanulni, annak sötétsége a gondolkodás szétszórtságához vezet. Aki szeret szavahihetőnek mutatkozni, de nem szeret tanulni, annak sötétsége mások megkárosításához vezet. Aki szereti az egyenességet, de nem szeret tanulni, annak sötétsége durvasághoz vezet. Aki szereti a bátorságot, de nem szeret tanulni, annak sötétsége a rend felforgatásához vezet. Aki szereti a szilárdságot, de szeret tanulni, annak sötétsége bolond viselkedéshez vezet.”

9.

A mestermondotta: „Fiaim, miért nem tanulmányozzátok a Dalok Könyvét? A Dalok Könyve fel tud emelni bennünket, segíteni tud önmagunk vizsgálatában, megtudjuk belőle, hogyan társulhatunk másokkal, hogyan és mikor lehetünk elégedetlenek, hogy közel hogyan szolgáljuk atyánkat s távol hogyan szolgáljuk fejedelmünket, s megismerhetjük belőle sok-sok madár, állat és növény nevét.”

10.

A mester azt mondotta (fiának) Boyunek 伯魚: „Ismered-e már alaposan a Zhounant 周南 és a Shaonant 召南 <a Dalok Könyve első két fejezetét>? Mert aki a Zhounant és a Shaonant nem ismeri alaposan, az bizony mintha csak arccal a falnak fordulva <tehetetlenül és vakon> állna egy helyben!”

11.

A mestermondotta: „Megfelel a szertartásoknak, mondják; megfelel a szertartásoknak, mondogatják. Vajon (ez a szó) csak drágaköveket és selymeket jelent? Ez a muzsika, mondják; ez a muzsika, mondogatják. Vajon (ez a szó) csak harangokat és dobokat jelent?”

12.

A mester mondotta: „Aki külsőleg fegyelmezett, bensejében azonban puha, az hasonlít az alantas emberekre, sőt ezek közül is a falat átfúró vagy átugró tolvajhoz.”

13.

A mester mondotta: „Ti falvak nagy becsületesei, az erény tolvajai vagytok.”

14.

A mester mondotta: „Még útközben elmondani, amit az úton hallottunk: ez az erény elhajítása.”

15.

A mester mondotta: „Alávaló népséggel együtt hogy is lehetne szolgálni a fejedelmet?! Ha még nem kaparintották meg (a hivatali jövedelmet), csak azzal törődnek, hogy megkaparintsák. Ha pedig megkaparintották, csak azzal törődnek, hogy el ne veszítsék. S attól rettegvé, hogy elveszítik, semmitől vissza nem riadnak.”

16.

A mester mondotta: „A régi időkben az embereknek három gyengeségük volt, amelyek ma már valószínűleg nem léteznek. A régi idők becsvágyói nem törődtek a kicsiny dolgokkal, a mai becsvágyók már szabadosságba merülnek. A régi idők magabiztos emberei még tartózkodók voltak, a mai magabiztosak azonban dühöngők és fékezhetetlenek. A régi idők ostobái legalább egyenesek voltak, a mai ostobák azonban már csalók.”

17.

A mester mondotta: „Gyűlölöm a bíbort, mert meglopja a vöröset; gyűlölöm Zheng 鄭 hangjait, mert összezavarják az ünnepi (ya 雅)

muzsikát; gyűlölöm az éles nyelvet, mert romlásba dönti az országot s a családokat (*bang jia* 邦家).¹⁶⁰

18.

A mester mondotta: „A legszívesebben nem beszélnék.” Zigong 子貢 ekkor így szólt: „De mester, ha nem beszélsz, akkor mi, tanítványok, mit örökítsünk meg az utókorra?” A mester pedig felelte: „Hát az Ég beszél? A négy évszak megy a maga útján, a dolgok (*bowu* 百物) megszületnek. Beszél-e az Ég?”

19.

Ru Bei¹⁶¹ 孺悲 meg akarta látogatni Kongzit. Kongzi azonban betegsége hivatkozva visszautasította (hogy fogadja). Amikor pedig az üzenet vivője kilépett az ajtón, (a mester) elővette lantját és énekelni kezdett, mégpedig úgy, hogy (Ru Bei) meghallja (s megértse, hogy valamely hibája miatt utasította vissza).

20.

Zai Wo 宰我 <Zai Yu 宰予> a hároméves gyászról kérdezősködött, s azt mondta: „Egy év is éppen elég volna. Ha a nemes ember három évig nem teljesíti a szertartásokat, akkor a szertartások veszendőbe mennek. Ha három évig nem gyakorolja a muzsikát, akkor a muzsika tönkremegy. Az az egy év, amely alatt a régi gabonát elfogyasztjuk, az új gabonát begyűjtjük, a különböző tűzcsiholó fával pedig más-más tüzet gyújtunk, elég lenne a gyászra.”

A mester így szólt: „S ha (egy év után) finom rizst eszel, hímzett selyembe öltözöl, neked nyugodt a lelkiismereted?” (Zai Yu) azt felelte: „Nyugodt.” „Hát ha nyugodt, (mondta a mester), akkor csak tegyed. A nemes ember azonban a gyász ideje alatt ehette bármily finomságot, nem érezné az ízét, hallhatna muzsikát, nem lenné örömet benne, lakozhatna a szokott módon, nem lenne nyugodt a lelke. Ezért nem is tenne úgy (mint te). De ha neked nyugodt a lelkiismereted, akkor csak tegyed.” Zai Wo ekkor eltávozott, a mester pedig azt mondotta: „Yu 予 nem erényes ember. Hiszen a gyermek csak hároméves kora után kerül ki apja és anyja karjából; s (éppen

ezért) a hároméves gyászt az égalattiban mindenki tiszteletben tartja. Yut nem becézgette három évig apja és anyja?”¹⁶²

21.

A mester mondotta: „Aki egész nap csak étellel tömi magát, eszét pedig semmire sem használja, azzal bizony nehéz bármit is kezdeni! Nincs talán ostáblája vagy sakkja? Még ha ilyesmivel foglalkozna, az is különb dolog volna.”

22.

Zilu megkérdezte: „A nemes ember becsüli-e a bátorságot?” A mester így felelt: „A nemes ember az igazságosságot tartja a legtöbbre. Ha egy hivatalt viselő ember (*junzi* 君子) bátor, de hiányzik belőle az igazságosság, akkor felfordulást támaszt. Ha egy közrendű ember (*xiaoren* 小人) bátor, de hiányzik belőle az igazságosság, akkor rablónak válik.”

23.

Zigong 子貢 megkérdezte: „Vannak-e olyanok is, akiket a nemes ember gyűlöl?” A mester így felelt: „Vannak, akiket gyűlöl. Gyűlöl az, aki mások rossz tulajdonságait kikiabálja. Gyűlöl az alacsonyrangú embert, aki rágalmazza a feletteseit. Gyűlöl az olyan bátor embert is, aki nem tartja be a szertartásokat. Gyűlöl az eltökélt és vakmerő embert, aki (ugyanakkor) korlátolt.” Majd hozzátette: „Hát te, Si 賜, gyűlölsz-e valakit?” (Zigong azt felelte:) „Gyűlölöm azt, aki elles dolgokat és aztán önmagát tartja bölcsnek; gyűlölöm azt, aki szerénytelen, de ezt bátorságnak gondolja; gyűlölöm azt, aki titkos dolgokat szellőztet és ezt egyenességnek véli.”

24.

A mester mondotta: „Bizony, az ágyas-leányokkal (*nüzi* 女子) és a szolgálkkal (*xiaoren* 小人) a legnehezebb bánni. Ha közel engedjük őket, akkor szerénytelenek; ha meg távol tartjuk őket, akkor elégedetlenek.”

A mester mondotta: „Aki még negyvenéves korában is gyűlölettel találkozik, az már úgy is fogja végezni.”

XVIII.

1.

Wei 衛 fejedelme elhagyta az udvart, Ji 箕 fejedelmét rabszolgává (*nu* 奴) tették, Bigannak 比干 pedig, amiért (a zsarnok Zhout 紂) figyelmeztetésben részesítette, meg kellett halnia. Kongzi 孔子 azt mondotta (hármukról): „A Yin-dinasztiának 殷 három tökéletes erényű embere volt.”¹⁶³

2.

A Liuxia-beli 柳下 Huit 惠 főbíróvá (*shishi* 士師) nevezték ki (Luban), de háromszor elbocsátották.¹⁶⁴ Valaki így szól hozzá: „Nem jött még el az ideje, hogy más országba menj?” (Hui) azonban így felelt: „Ha egyenes úton akarom szolgálni az embereket, miért menjek el, miért ne viseljem el a háromszori elbocsátást? Ha meg görbe úton akarom szolgálni az embereket, ehhez miért kellene elhagynom apám és anyám országát?”

3.

A Qi-beli 齊 Jing 景 fejedelem Kongzira 孔子 várakozván így szól (embereihez): „Nem fogadhatom úgy, mint a Ji-család 季 fejét. A mód, ahogyan fogadom, a Ji-család fejét illető és a Meng-család 孟 fejét illető fogadás között lesz.” Ehhez (azonban) hozzátette: „Öreg vagyok, (tanait) nem tudom már alkalmazni.” Kongzi 孔子 (meghallotta a fejedelem szavait és) elutazott.¹⁶⁵

4.

A qibeliék ajándékol muzsikus- és táncosnőket küldtek (Luba). Ji Huan 季桓 elfogadta az ajándékot, és három napon át nem

törődött az udvar ügyeivel. Kongzi 孔子 ekkor elutazott <elhagyta hivatalát és az országot>.

5.

Chu 楚 bolondja, Jieyu 接輿, elhaladván Kongzi előtt, így énekelt: „Ó, fénix, ó, fénix! Mennyire hanyatlóban van az erény! A múlttal kapcsolatban hasztalan már a szemrehányás, de a jövőnek még elébe lehet menni. Hagyd abba, hagyd abba (amit csinálsz)! Nagy veszély fenyegeti azokat, akik manapság részt vesznek a kormányzásban.” Kongzi leszállt (kocsijáról) és beszélni szeretett volna vele, de (Jieyu) gyors léptekkel elsietett, és így nem sikerült beszélni vele.¹⁶⁶

6.

Changju 長沮 és Jieni¹⁶⁷ 桀溺 éppen párban szántották a földet, amikor Kongzi elhaladt mellettük és odaküldte hozzájuk Zilut, hogy kérdezze meg, merre van a gázló. Changju így szólt: „Ki az, aki a gyeplőt tartja ott a kocsiban?” Zilu azt felelte: „Az Kong Qiu 孔丘.” „Talán a Lu-beli Kong Qiu?” – hangzott a kérdés. „Igen” – felelte (Zilu). „Ha igen – mondta (Changju) –, akkor tudnia kell, hol a gázló.” (Zilu) ekkor Jieninek tette fel a kérdést. Jieni így szólt: „Ki vagy te, uram?” „Zhong You 仲由 vagyok” – felelte (Zilu); mire a másik: „Talán a Lu-beli Kong Qiu tanítványa?” „Úgy van” – felelte (Zilu). Ekkor (Jieni) azt mondta: „Olyan az égalatti, mint (ez) a rohanó ár, s ugyan ki tudná megváltoztatni? Ahelyett, hogy ezt az írástudót követed, aki minduntalan visszavonul az emberektől <egy-egy fejedelemtől>, nem volna jobb azokat az írástudókat követned, akik visszavonulnak az egész világtól?” Azzal törték tovább a földet s nem álltak meg többé.

Zilu ment és jelentette a dolgot. Mestere kis sóhajtással így szólt: „De hát nem társulhatok madarakkal vagy négylábú állatokkal! Ha nem az ilyenfajta emberekkel <uralkodókkal> társulnék, akkor ugyan kivel? Ha az égalattit jól kormányoznák, akkor semmit sem akarnék megváltoztatni.”

7.

Zilu együtt utazott mesterével, de hátramaradt és találkozott egy öregemberrel, aki egy botra akasztva bambuszkosarat vitt a vállán.

Zilu megkérdezte tőle: „Nem láttad a mesteremet, uram?” Az öreg így szólt: „Négy testrészed nem bírja a fáradságot, az öt gabonát nem tudod megkülönböztetni; ki hát a te mestered?” Azzal letűzte a botját a földbe s folytatta a gyomlálást. Zilu keresztbe tette mellén a kezét és (tiszteletteljesen) állva maradt. (Az öreg) meghívta Zilut, töltse nála az éjszakát. Levágott egy tyúkot, kölest készített és étellel kínálta vendégét. Bemutatta neki két fiát is.

Másnap Zilu továbbment és elmondta a dolgot a mesternek, aki így szólt: „Ez egy magányba rejtőzött (nemes ember).” És megbízta Zilut, menjen vissza és látogassa meg ismét. Amikor azonban (Zilu) odaérkezett, (az öreg) már elment (hazulról). Zilu azt mondta (a két fiúnak): „Aki nem vállal hivatalt, nem veszi tekintetbe az igazságosság elvét. Ha az idősebbek és fiatalabbak viszonyát szabályozó kötelességeket nem szabad elhanyagolni, akkor hogyan lehetne elhanyagolni az igazságosság elvét, mely a fejedelem és alattvaló viszonyát szabályozza? (Atyátok) meg akarja őrizni személyének tisztaságát, de összezavarja az emberek kapcsolatának nagy törvényeit. A nemes ember hivatalt vállal, és abban megvalósítja az igazságosság elvét. Ha (a kormányzásban) nem valósulnak meg a helyes elvek, ő ezt maga felismeri.”

8.

Boyi 伯夷, Shuqi 叔齊, Yuzhong 虞仲, Yiyi 夷逸, Zhu Zhang 朱張, a Liuxia-beli Hui, valamint Shaolian 少連 visszavonult emberek voltak.¹⁶⁸ A mestermondta: „Boyi és Shuqi olyanok voltak, akik nem hagytak fel soha az erényre törekvéssel, és nem tűrtek magukon semmi szégyenfoltot.” A Liuxia-beli Huiről, valamint Shaolianról azt mondta, hogy erényre törekvésüket alárendelték ugyan, s szégyenfoltot is megtűrtek magukon, de szavaik mindig megfeleltek a helyes elveknek, és tetteik mindig találkoztak az emberek gondolataival, hogy tehát legalább ennyit elértek. Yuzhongról és Yiyiről azt mondta, hogy bár elrejtőzván a magánéletben ugyancsak szabadjára engedték a szavaikat, de sikerült megőrizniük személyük tisztaságát, s hivataluk elvetésekor a körülmények mérlegelésére támaszkodtak. (Végül azt mondta:) „Én mindannyiuktól különbözöm. Nem tartom mindig lehetségesnek, de nem is tartom eleve lehetetlennek (a hivatalviselést).”

9.

Zhi 摯, a (Lu-beli) muzsikusok nagymestere Qibe költözött; Gan 干, a második étkezés (muzsikájának mestere) Chuba ment; Liao 繚, a harmadik étkezés (muzsikájának irányítója) Caiba 蔡 ment; a negyedik étkezés Queje 缺 Qinbe 秦 ment; a dobverő Fangshu 方叔 visszavonult a Folyó partjára; Wu 武, a kézidob pergetője a Han 漢 partjára költözött; Yang 陽, a muzsikusok helyettes nagymestere, és Xiang 襄, a zengőkövek ütögetője pedig a tengerhez (egy szigetre) vonult vissza.¹⁶⁹

10.

Zhougong 周公 így szólt (fiához:) Lu fejedelméhez: „Az erényes fejedelem (*junzi* 君子) nem mozdítja el a rokonait, nem kelti fel a főminiszterek (*dachen* 大臣) felháborodását azzal, hogy nem hagyja meg őket hivatalukban, és a régi családok tagjait, hacsak nincs rá igen nagy oka, nem fosztja meg méltóságuktól, s végül nem követel meg minden képességet egyetlen embertől.”

11.

A Zhou-dinasztiának megvolt a maga nyolc hivatalnoka (*shi* 士): Boda 伯達, Bogua 伯适, Zhongtu 仲突, Zhonghu 仲忽, Shuye 叔夜, Shuxia 叔夏, Jisui 季隨 és Jigua 季駒 <négy, egyetlen anyától született ikerpár>.¹⁷⁰

XIX.

1.

Zizhang 子張 mondotta: „Az írástudó-hivatalnok (*shi* 士) akkor méltó erre a névre, ha veszélyt látva életét is kész feláldozni, ha valamit kapva mindig az igazságosságra gondol, ha áldozat bemutatásakor mindig tiszteletteljes, és ha gyász idején csak a bánatára gondol.”

2.

Zizhang mondotta: „Aki megragadta ugyan az erényt, de nem teszi naggyá; aki bízik ugyan a törvényben (*dao* 道), de nem elég szilárdan, hogyan lehetne azt akár birtokba helyezni, akár száműzni?”

3.

Zixia 子夏 tanítványai a másokkal való kapcsolatról kérdezősködtek. Zizhang így szólt: „Mit mond erről Zixia?” Azok felelték: „Zixia azt mondja: akinek (barátsága) gyümölcsöző számunkra, azzal barátkozzunk, akinek (barátsága) pedig haszontalan, azt taszítjuk el magunktól.” Zizhang erre azt mondta: „Ez egészen más, mint amit én tanultam. A nemes ember tiszteli a kiváló férfiakat, de megfér mindenkivel. Magasztalja a jókat, de szánakozik a (még) tehetségteleneken. Hatalmas kiválóság az enyém? Akkor ugyan kivel ne tudnék megférni! Vagy nem vagyok kiváló ember? Akkor eltaszítanak maguktól az emberek. Hogyan is tehetnék, hogy bárkit is eltaszítsunk magunktól?”

4.

Zixia mondotta: „Még a legközönségesebb foglalkozásokban (*xiaodao* 小道) is mindig van valami figyelemre méltó; de ha valaki a távolabbi (cél) elérését kísérli meg velük, féltő, hogy sárnehéz akadálynak bizonyulnak. Ezért a nemes ember ilyesmivel nem foglalkozik.”

5.

Zixia mondotta: „Aki napról napra tudja, mi hiányzik még (a tudásából), s hónapról hónapra nem felejt el, amit már magáévá tett, arról elmondhatjuk, hogy valóban szeret tanulni.”

6.

Zixia mondotta: „Szélesíteni a tudást és szilárdan a jóra törekedni, sürgős <gyakorlati> dolgokról kérdezősködni és közeli <közvetlenül hasznos> dolgokon gondolkodni: íme, ez a tökéletes erény.”

7.

Zixia mondotta: „A kézművesek (*bogong* 百工) műhelyeikben (*si* 肆) laknak, hogy tökéletes munkát tudjanak végezni. A nemes ember (szüntelenül) tanul, hogy a helyes elveket tökéletesen magáévá tehesse.”

8.

Zixia mondotta: „A közönséges ember mindig szépítgeti a hibáit.”

9.

Zixia mondotta: „A nemes ember (megjelenése) háromféle lehet. Távolról nézve: szigorú; megközelítve: nyájas; beszédét hallgatva pedig: szilárd.”

10.

Zixia mondotta: „A nemes ember előbb kiérdemli a bizalmat, aztán dolgoztatja (hivatalnokként) a népet. Ha még nem érdemelte ki a bizalmat, akkor a nép azt gondolja, hogy elnyomója csupán. Figyelmeztetésben is csak akkor részesítheti (fejedelmét), ha már megszerezte bizalmát. Ha (fejedelme) még nem bízik benne, akkor azt hiszi, hogy csak rágalmazza.”

11.

Zixia mondotta: „Aki a nagy erények (*dade* 大德) dolgában nem lépi át a határokat, az a kis erények (*xiaode* 小德) dolgában akár át is lépheti azokat.”

12.

Ziyou 子游 azt mondta: „Zixia tanítványai és követői nagyon jól tudnak felloccsolni és kisöpörni, szólításra és kérdésre megfelelni, előre lépni és visszavonulni. Ezek azonban másodlagos dolgok. Az alapvető dolgokról semmit sem tudnak. Mit gondolhatnék hát róluk?”

Zixia, amikor ezt meghallotta, így szólt: „Ó, Yan You 言游 <Ziyou> tévedésben leledzik! Hát az a nemes ember útja, hogy van, amit fontosnak ítél és azt tanítja, más dolgokat pedig nem fontosnak ítél

és azok (tanítására) lusta? Ilyenformán (Ziyou tanítványai) olyanok, mint a növények, amelyeket osztályuk szerint rangsorolnak. Hát az a nemes ember útja, hogy (egyeseiket) meg is csalhat? Hát nem egyedül az a szent ember, aki ha elkezd, be is fejezi (tanítását)?”

13.

Zixia mondotta: „Aki hivatalt visel, az csak akkor tanul, ha (hivatásának kifogástalan ellátásán felül) még futja erejéből. Aki tanul, az csak akkor vállalhat hivatalt, ha (tökéletesen megtanult mindent és tudása alapján) futja erejéből.”

14.

Ziyou mondotta: „A gyászolásban elegendő, ha bánatunk a lehető legnagyobb.”

15.

Ziyou mondotta: „Zhang barátom <Zizhang> igen nehéz dolgokra képes, de erénye még nem tökéletes.”

16.

Zengzi 曾子 mondotta: „Milyen méltóságteljes Zhang <Zizhang>! Mégis nagyon nehéz vele együtt gyakorolni az erényt.”

17.

Zengzi mondotta: „Mesterünktől azt hallottam, hogy ha valaki nem mutatja meg minden képességét, majd megmutatja szüleinek halálakor.”

18.

Zengzi mondotta: „Mesterünktől azt hallottam, hogy ami Meng Zhuangzi 孟莊子 szülőiszteletét (*xiao* 孝) illeti, más dolgokban még csak lehet (példáját követni), de abban, hogy senkit sem mozdított el atyja miniszterei közül, és hogy semmit sem változtatott atyja kormányzásában, nehéz volna utolérni őt.”¹⁷¹

19.

Amikor a Meng-család 孟 feje Yang Fut¹⁷² 陽膚 főbíróvá (*shishi* 士師) nevezte ki, az kérdezősködött <tanácsokat kért> Zengzitől 曾子. Zengzi azt mondotta: „Ha a vezetők (*shang* 上) letérnek a követendő útról, akkor a nép hosszú időre szétzüllik. Ha (valamely eléd terjesztett vádban) felfedezed az igazságot, akkor fájdalmat és részvétet érezz, s ne örvendezz neki.”

20.

Zigong 子貢 mondotta: „Zhou 紂 (király)¹⁷³ gonoszsága nem is volt olyan hatalmas. Ezért a nemes ember gyűlöl olyan alacsony helyen tartózkodni, ahol az égalatti minden gonoszsága reá zúdulhat.”

21.

Zigong mondotta: „Az uralkodó (*junzi* 君子) hibázása olyan, akár a nap és hold megfogyatkozása. Ha hibát követ el, minden ember észreveszi, és ha kijavítja, minden pillantás reá szegeződik.”

22.

A Wei-beli 衛 Gongsun Chao¹⁷⁴ 公孫朝 megkérdezte Zigongtól mondván: „Zhongni 仲尼 kitől tanult?” Zigong így felelt: „Wen 文 és Wu 武 király tanításai (*dao* 道) nem hullottak még a földre, hanem ott élnek az emberekben. A kiváló férfiak ismerik a nagy tanításokat, azok pedig, akik nem kiválóak, ismerik a kisebbeket. Nincs olyan ember, aki valamit ne birtokolna Wen és Wu tanításaiból. Ugyan hol nem tudott volna tanulni a mi mesterünk? Mi szüksége lett volna rá, hogy valaki állandó mestere legyen?”

23.

Shusun Wushu¹⁷⁵ 叔孫武叔 az udvarban főhivatalnokokkal (*dafu*) beszélgetve kijelentette: „Zigong sokkal különb, mint Zhongni.” Zifu Jingbo 子服景伯 ezt elmondta Zigongnak. Zigong így szólt: „Hadd hasonlítsam a dolgot egy házhoz és kerítésfalához.

Az én kerítésfalam csak vállig ér, fölötte benézve bárki megláthatja mindazt, ami szép a házamban. Mesterem kerítésfala azonban sokszorosan magasabb nyolc lábnál; és ha valaki nem találja a kaput, hogy belépjen rajta, az mit sem láthat az ősök templomának szépségeiből vagy a hivatalnokok (*boguan* 百官) gazdagságából. S bizony nagyon kevesen vannak, akik az ő kapuját megtalálják. Lehet-e hát csodálni, hogy az az úr ilyet mondott?”

24.

Shusun Wushu gyalázkodóan beszélt Zhongniról, mire Zigong azt mondotta: „Ennek semmi értelme. Zhongnit nem lehet gyalázkodással tönkretenni. Más emberek kiválósága csak domb vagy hegyecske lehet, amelyre könnyen fel lehet lépdelni. Zhongni azonban maga a nap és hold, az pedig még senkinek sem adatott meg, hogy ezekre tegye a lábát. Ha valaki el is akarja szakítani magát tőle, ugyan mit árthatna a napnak és a holdnak? Legfeljebb azt mutatja meg ezzel, hogy nem ismeri a saját erőit.”

25.

Chen Ziqin¹⁷⁶ 陳子禽 azt mondta Zigongnak: „Túlságosan szerény vagy. Zhongni talán kiválóbb tenálad?” Zigong így felelt: „(Előfordul, hogy még) a nemes ember is egyetlen szó alapján azt hiszi, hogy tud valamit, vagy egyetlen szó alapján azt képzei, hogy semmit sem tud. Pedig vigyáznunk kellene arra, hogy mit mondunk. A mi mesterünket éppúgy nem lehet utolérni, mint ahogy nem lehet létrán felmászni az Égre. Ha mesterem egy országot vagy egy nagy családot (*bangjia* 邦家) birtokolna, akkor, ahogy mondani szokás, megszilárdítaná a népet és az szilárdan megállna, vezetné a népet és az követné őt, nyugalmat biztosítana a népnek és az hozzá folyamodnék, buzdítaná a népet és az békében élne; amíg csak élne, dicsőségben ragyogna; ha pedig meghal, keservesen megsiratnák. Hogyan is lehetne őt utolérni?”

1.

Yao 堯 mondotta: „Ó, Shun 舜, az Égtől szabályozott rendben most te következél! Hűségesen tartsd meg mindig a középet (*zhong* 中). Ha a négy tenger között szükség és nyomor támad, az Égtől kapott jövedelmednek (*tianlu* 天祿) örökre vége lesz.” Shun (később) ugyanezen szavakkal iktatta hivatalába Yut 禹.¹⁷⁷

(Tang 湯) mondotta: „Én, Lü 履, a kicsiny gyermek, arra vetemedem, hogy fekete bikát áldozzak fel, és arra vetemedem, hogy ünnepélyesen bejelentsem a Legfelségesebb Uralkodónak (*huanghuanghou di* 皇皇后帝): a bűnösnek <Jienek 桀> nem merészelek megkegyelmezni, az Uralkodó minisztereit (*dichen* 帝臣) nem hagyom homályban <hivatal nélkül>, mert (bűnösség és érdem egyaránt) az Uralkodó szívével ítéltetik meg. Ha én magam bűnt követnék el, azért nem lesz felelős a nép (*wanfang* 萬方), ha pedig a nép követne el bűnt, azért a bűnért én leszek felelős.”¹⁷⁸ A Zhou-ház 周 nagy kegyeket adományozott, és az erényes emberek gazdagodtak meg. (Alapítója, Wuwang mondotta:) „Bár neki <a zsarnok Zhounak> ott vannak a közeli rokonai, nem érnek fel az én tökéletes erényű embereimmel. (Ha nem dönteném meg uralmát,) a nép engem hibáztatna, engem, az Egyetlen embert.” (Wuwang) gondosan ügyelt a súlyosra és mértékekre, megvizsgálta a törvényeket és rendeleteket, visszahelyezte tisztükbe az elbocsátott hivatalnokokat, s a négy égtáj kormányzása ismét haladt a maga útján. Újra fölemelte az elpusztított fejedelemségeket, biztosította az öröklést a magvaszakadt családokban, ismét hivatalba emelte a visszavonultakat, és az égalatti egész népe feléje fordította szívét. Amit különösen fontosnak tartott, az a nép megélhetése volt, valamint a gyász és az áldozatok. Nagylelkűségével mindenkit megnyert magának, szavahihetősége miatt a nép megbízott benne, szorgalmával nagy tetteket sikerült véghezvinnie, s mert igazságos (*gong* 公) volt, mindenki örvendezett.

2.

Zizhang megkérdezte Kongzitól 孔子 mondván: „Mit kell tenni ahhoz, hogy jól menjenek a kormányzás dolgai?” A mester így felelt:

„Tiszteletben kell tartani az öt jót és száműzni kell a négy rosszat, akkor a kormányzás dolgai rendben lesznek.” Zizhang megkérdezte: „Mit nevezünk az öt jónak?” És a mester felelte: „A hivatal viselő (*junzi*) legyen jótékony, de tékozlás nélkül, dolgoztassa a népet, de ne keltsen elégedetlenséget, legyen akarata, de kapzsiság nélkül, legyen méltóságteljes, de kevélység nélkül, és tartson tekintélyt, de vadság nélkül.” Zizhang ekkor azt kérdezte: „Mit jelent az, hogy legyen jótékony, de kiadások nélkül?” És a mester mondotta: „Ha azzal igyekszik használni (*li 利*) a népnek, amelyből a népnek valóban haszna származik, akkor vajon nem jótékony-e kiadások nélkül? Ha pedig jól kiválasztja, hogy mikor és miért szabad dolgoztatni a népet, akkor vajon ki fog elégedetlenkedni? Ha pedig vágyai az emberséghez (*ren 仁*) igazodnak, és amit kap (csak) aszerint kapja, akkor miért lenne kapzsi? A hivatal viselő (*junzi*) nem engedhet meg magának semmi hanyagságot, akár sok, akár kevés emberről legyen szó, akár kicsiny, akár nagy dolgokról legyen szó. S akkor vajon nem tiszteletre méltóan nyugodt, mégpedig kevélység nélkül? Mindig előírás szerint viselje ruháját és fővegét, méltóság legyen a tekintetében, hogy tisztelettel nézzenek rá az emberek, és tartsanak tőle. Ekkor vajon nem tekintélyes-e, mégpedig minden vadság nélkül?”

Zizhang azt is megkérdezte: „S mit értünk azon, hogy négy rossz?” A mester pedig felelte: „Kivégeztetni valakit anélkül, hogy tanítottuk volna: kegyetlenség. Figyelmeztetés nélkül máris megkövetelni a munka befejezését: zsarnokság. Késlekedve adni ki a parancsot, de azonnali végrehajtást követelni: garázdálkodás. Általában pedig, adományozások alkalmával az adományokkal fukarkodni: egy alárendelt hivatalnok (viselkedése).”

3.

A mester mondotta: „Aki nem érti meg az égi rendelést (*ming 命*), az sohasem lehet nemes emberré. Aki nem ismeri jól a szertartásokat, az nem állhat szilárdan a lábán. Aki pedig nem érti tökéletesen a szavakat, az nem ismerheti meg az embereket.”

JEGYZETEK

BESZÉLGETÉSEK ÉS MONDÁSOK

I.

¹ You 有 mester – You Ruo 有若, bizalmasabb nevén Ziyou 子游, Konfuciusz egyik legjelesebb tanítványa.

² Zengzi 曾子 – Zeng Shen 曾參, Konfuciusz kiváló tanítványa. A *Lunyu* csak őt és You Ruot érdemesíti a mester (zi 子) címre.

³ Zixia 子夏 – Bu Shang 卜商, Konfuciusz jeles tanítványa.

⁴ Zi Qin 子禽 – Chen Kang 陳亢, Konfuciusz tanítványa.

⁵ Zigong 子貢 – Duanmu Si 端木賜, Konfuciusz jeles tanítványa.

⁶ *Shijing* 詩經 55, 4-5.

II.

⁷ *Shijing* 詩經 297, 31.

⁸ A hagyomány szerint Konfuciusz hetvenkét éves korában halt meg.

⁹ Meng Yizi 孟懿子 – Meng Yi 孟懿, főhivatalnok Lu 魯 fejedelemségben, a hatalmat Konfuciusz korában kezében tartó három nagy család (Ji 季, Meng 孟 és Shu 叔) egyikének feje.

¹⁰ Fan Chi 樊遲 – másképpen Fan Xu 樊須 vagy Zichi 子遲, Konfuciusz tanítványa.

¹¹ Mengsun 孟孫 – „Meng unokája”, Meng Yi.

¹² Meng Wubo 孟武伯 – Meng Yi 孟懿 fia.

¹³ Ziyou 子有 – Ran Qiu 冉求, Konfuciusz jeles tanítványa (nem azonos You Ruoval 有若, akinek Ziyou 子游 nevét más kínai írásjeggyel írják).

¹⁴ Hui 回 – Yan Hui 顏回, másképpen Yan Yuan 顏淵 vagy Ziyuan 子淵, Konfuciusz legkedvesebb tanítványa.

¹⁵ You 由 – Zhong You 仲由, Ji Lu 季路, Zilu 子路: Konfuciusz bátorságáról híres tanítványa.

¹⁶ Zizhang 子張 – Zhuansun Shi 顓孫師, Konfuciusz tanítványa.

¹⁷ Ai 哀 fejedelem – Lu uralkodója i. e. 493-tól 468-ig, Konfuciusz a *Lunyu*-ben 論語 most szerepel első ízben a családnevén, nyilvánvalóan a fejedelem iránti tisztelet jeleképpen.

¹⁸ Ji Kangzi 季康子 – Jisun Fei 季孫肥, Lu-beli főhivatalnok, a három nagy család egyikének feje.

¹⁹ *Shujing* 書經 4, XXI, 1 (nem hiteles fejezet).

III.

E fejezet főképpen a szertartásokkal foglalkozik.

²⁰ Nyolc sorban táncolni csupán a királyi szertartásokon volt szabad – a konfucianus rituálé szerint.

²¹ A három család – a Ji 季 (Jisun 季孫), Meng 孟 (Mengsun 孟孫) és Shu 叔 családok, Lu 魯 fejedelemség vezető családjai.

²² *Shijing* 詩經 282. Királyi szertartási himnusz, amelynek teljes szövege a következő:

Jönnek is már, teljesen egyetértve,
Megérkeznek s állnak ünnepélyesen;
A segédkezők a fejedelmek,
S az Eg Fia méltóságos.

„Felajánljuk, ó, a nagy hímállatot,
 Segítetek minket végezni az áldozatot,
 Nagy voltál, felséges atyám,
 Nyugtass meg engem, szerető fiadat!
 Hatalmas bölcsességű férfi volt,
 Békében és háborúban (ugyanúgy) uralkodó,
 Megbékítette még a magas Eget is
 S most ragyogóvá tudja tenni utódait is!
 Szép öregkorral vigasztal meg engem,
 Bőséges áldással gyarapít,
 Kiszolgálom hát dicső atyámat,
 S megtisztelem erényes anyámat is.”

²³ Lin Fang 林放 – Lu-beli ember, akiről ezen kívül semmit sem tudunk.

²⁴ A mondás egy másik lehetséges értelmezése: „A keleti és északi barbároknak ugyan van fejedelmük, mégsem érnek fel Kinával, amelynek nincsen (királya).”

²⁵ A Tai hegy (Taishan 泰山) a legelső az öt szent hegy közül, rajta áldozatot bemutatni királyi és fejedelmi jog volt.

²⁶ Ran You 冉有 – Ran Qiu 冉求, Ziyou 子有, Konfuciusz tanítványa, aki a Ji család szolgálatába lépett.

²⁷ A Lin Fanggal való összehasonlítás értelme nem világos.

²⁸ *Shijing* 57, 13–14. A vers voltaképpen egy asszonyi szépséget magasztal. Konfuciusz interpretációja, mely a *Shijing* profán dalaiba is minden áron morálfilozófiai jelentéseket erőltet, igen jellemző a konfucianizmus törekvéseire. Az idézet harmadik sora a *Shijing* mai szövegében nem található.

²⁹ A Xia-dinasztia 夏 leszármazottai, azaz a kicsiny Qi 杞 fejedelemség lakói, továbbá a Shang-Yin- 商殷 dinasztia leszármazottai, Song 宋 lakói, nem bizonyíthatják, hogy jól írom-e le a régi szertartásokat, hiszen írásos emlék ezekből a korokból nem maradt elegendő.

³⁰ A nagy *di*-áldozatok 禘 – itt valószínűleg a fejedelmi ős-áldozatok.

³¹ Wangsun Jia 王孫賈 – főhivatalnok Wei 衛 fejedelemségben.

³² A felvetett probléma valószínűleg az, hogy vajon a helyi, természeti stb. istenek tisztelete vagy az ősök szellemének <a délnyugati sarok> tisztelete a fontosabb. Konfuciusz válasza szerint az ősök tisztelete nem szorulhat háttérbe, mert akkor nem lesz, aki közbenjárjon a család érdekében az Égnél.

³³ A mondás talán a 9. mondás folytatása, mint a Konfuciusz javasolta szertartások ősiségének egyetlen bizonyítéka.

³⁴ A nagytemplom (*taimiao* 大廟) a Zhou-ház 周 bölcsének és Lu 魯 fejedelmei ősének, Zhougongnak 周公 szentelt templom Luban, ahová Konfuciusz csak főhivatalnokként léphetett be.

³⁵ A Zou-beli 鄒 ember fia – Konfuciusz, akinek apja Zouban volt hivatalnok.

³⁶ Ding 定 fejedelem – Lu uralkodója i. e. 508-tól 494-ig.

³⁷ Guanju 關雎 – a *Shijing* első dalának első két szava. A vers egyszerű szerelmi dalocska, amelynek legalább a hangulatából igyekszik Konfuciusz levonni valami morális tanulságot.

³⁸ Zai Wo 宰我 – Zai Yu 宰予 Konfuciusz békétlenkedő, élesnyelvű tanítványa, akinek további szerepléseit érdemes figyelemmel kísérni.

³⁹ A föld-oltárok szidalmazására azért kerülhetett sor, mert a régi mondák szerint, s bizonyos valószínűségben is, valaha emberáldozatokat mutattak be a földistenek oltárain, s az emberáldozat emléke Konfuciusz idejében még nem volt nagyon távoli, sőt, számolni kellett a szokás felelevenedésével is.

⁴⁰ Guan Zhong 管仲 – Guan Yiwu 管夷吾, a kínai történeti legendák egyik leg-híresebb alakja. A hagyomány szerint Qi 齊 fejedelemség Huan 桓 nevű uralkodójának (i. e. 685–641) főminisztere volt, aki bölcsességével urát hozzásegítette, hogy – első ízben a Nyugati Zhou birodalom szétesése óta – hegemoniát szerezzen magának. Alacsony származása miatt később az antipatriarchális ideológiák eszményi bölcse lett. Konfuciusz, aki más helyütt dicsérni fogja, itt szemére veti, hogy „nem ismerte a szertartásokat”, azaz rangját nem illető vállalkozásokra és szokásokra vetemedett.

⁴¹ Yi 儀 – egy faluközpont Wei 衛 határvidékén, ahová Konfuciusz azután érkezett, hogy Lu-beli hivataláról lemondott és elhagyta hazáját.

⁴² A Shao-tánc 韶 Shunnak 舜, a mitikus Yao 堯 császár utódának tánca, a Wu-tánc 武 pedig Wuwangnak 武王, a Zhou-dinasztia hadvezér alapítójának ünnepi tánca.

IV.

⁴³ Egy régi kínai kommentár szerint a 15–23. mondásokat Zeng Shen 曾參 (Zengzi 曾子) iskolája jegyezte fel.

V.

E fejezetben főképpen Konfuciusznak tanítványairól és másokról való ítéletei olvashatók. Zigong 子貢 gyakori szereplése miatt feltételezik, hogy e mondásokat Zigong iskolája őrizte meg.

⁴⁴ Gongye Chang 公冶長 – Konfuciusz veje, akiről azonban semmi bizonyosat nem tudunk.

⁴⁵ Nan Rong 南容 – Konfuciusz egy tanítványa, valószínűleg a hatalmas Meng 孟 család sarja, akihez a mester korán elhunyt bátyjának, Kong Mengpinek 孔孟皮 a leányát hozzáadta feleségül. A fogoly Gongye Chang és az előkelő Nan Rong emlegetése szembeállításnak látszik, amely a két férfiú nemes jellemével oldódik fel.

⁴⁶ Zijian 子賤 – Konfuciusz egy tanítványa, aki hivatalában azzal érte el sikereit, hogy jól választotta meg beosztottjait.

⁴⁷ Zigongnak 子貢 edényhez való hasonlítása, még ha „ékkövel díszes áldozati edényhez” is, nem nagy dicséret a mester szájából, önállótlanására figyelmezteti a tanítványt.

⁴⁸ Ran Yong 冉雍 – másképpen Zhonggong 仲弓, akiről annyit tudunk, hogy „erkölcssten” apja volt, ő azonban ellenkezőleg, kitűnt erényességével. Konfuciusz tanítványa.

⁴⁹ Qidiao Kai 漆雕開 – másképpen Ziruo 子若, Konfuciusz tehetséges tanítványa.

⁵⁰ Chi 赤 – Gongxi Chi 公西赤, Zihua 子華, Konfuciusz tanítványa, aki kitűnt a szertartások ismeretében.

⁵¹ Zai Yu 宰予 – azonos Zai Woval 宰我 (lásd 38. jegyzetünket).

⁵² Shen Chang 申振 – Konfuciusz egy kevésbé ismert tanítványa.

⁵³ Kong Wenzhi 孔文子 – Wei-beli főhivatalnok, Konfuciusz kortársa.

⁵⁴ Zichan 子產 – Gongsun Qiao 公孫僑, Zheng 鄭 fejedelemség főminisztere, Konfuciusz korának legnagyobb politikusa, akinek a kis Zheng fejedelemség fennmaradását köszönhette a hatalmas Jin 晉 és Chu 楚 között. Az adatokból úgy látszik, politikájának lényege az volt, hogy az arisztokrácia megrendszabályozása útján erős központi hatalmat teremtett. Ezzel egyik előfutára a későbbi legizmusnak, ám egyelőre csak oly mértékig, hogy Konfuciusz is megsíratja a halálát. A *Zuozhuan* 左傳 c. krónikakommentárban gyakran olvasni róla.

⁵⁵ Yan Pingzhong 晏平仲 – Qi-beli főminiszter, Konfuciusz ellensége.

⁵⁶ Zang Wenzhong 藏文仲 – egy Konfuciusz előtti időkből Lu-beli főhivatalnok, aki fejedelmi jogokat (pl. jóslás céljaira hatalmas teknősbéka tartását) vélt a magáénak.

⁵⁷ Ziwen 子文 – Chu fejedelemség főminisztere.

⁵⁸ Cuizi 崔子 – Qi-beli főhivatalnok, aki a hagyomány szerint i. e. 547-ben azért ölte meg fejedelmét, mert az meg akarta hódítani ugyanazt az (egyébként férjes) asszonyt, akit ő szeretett. A fejedelem meggyilkolása után magához ragadta a hatalmat, s ekkor barátja, az ugyancsak főhivatalnok Chen Wenzhi 陳文子 elhagyta az országot, hogy ezzel demonstrálja elítélő véleményét.

⁵⁹ Ji Wenzhi 季文子 – Ji Xingfu 季行父, Lu-beli hivatalnok.

⁶⁰ Ning Wuzi 甯武子 – a hagyomány szerint egy bölcs Wei-beli hivatalnok i. e. 660 és 635 között, aki a rend felborultakor ostobának tette magát, hogy fejedelmét megmenthesse.

⁶¹ Konfuciusz a hagyomány szerint háromszor járt Chenben 陳. Ez a megjegyzése első Chen-beli útja alatt születhetett, hatvanéves kora táján, amikor Lu-beli tanítványait még nem szívesen hagyta magukra.

⁶² Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 – legendás testvérpár a Shang-Yin-dinasztia idejéből, a kis Guzhu 孤竹 fejedelemség trónörökösei. A legenda szerint apjuk a fiatalabbikra, Shuqira hagyta trónját, ő azonban nem volt hajlandó elfoglalni bátyja (elsőszülöttség alapján) jogos örökét. Bátyja meg az atyai parancssal nem akart szembeszegülni, így aztán mindketten elhagyták hazájukat. Öregkorukban, a Zhou-házi Wenwang 文王 udvarában élve, amikor hiába emelték fel szavukat a hódító Wuwang (Shang-Yin-ellenes) hadjárata ellen, elhatározták, hogy nem eszik többé az új, a Zhou-dinasztia kenyerét, és önkéntes éhhalált haltak a Shouyang 首陽 hegyekben. A legenda maga nyilvánvalóan a két patriarchális erény (az atyai parancs és az elsőszülöttség tisztelete) közti konfliktus, amely teljesen a patriarchális morál keretei között marad, ezért Boyit és Shuqit Konfuciusz mindig magasztalja, hiába szegültek ellene a mester eszményi dinasztijának, a Zhou-háznak.

⁶³ Weisheng Gao 微生高 – Lu-beli ember, aki valószínűleg olyasmivel kérkedett a mester előtt, ami nem volt sajátja.

⁶⁴ Zuo Qiuming 左丘明 – eldöntetlen kérdés, hogy ez a Zuo Qiuming egy legendás régi bölcs-e, vagy pedig azonos a „Tavaszi és őszi” című krónika *Zuo zhuan* című kommentárjának híres szerzőjével. Az utóbbi esetben Konfuciusz tanítványáról lenne szó.

VI.

Ez a fejezet, az előzőhöz hasonlóan, mindenekelőtt azért érdekes, mert Konfuciusz környezetéről, tanítványaihoz való viszonyáról ad képet.

⁶⁵ Zisang Bozi 子桑伯子 – valószínűleg Ran Yong 冉雍 egy barátja, közelebbit azonban nem tudunk róla.

⁶⁶ Ranzi 冉子 – Ran Qiu 冉求 vagy Ran You 冉有, Ziyou 子有.

⁶⁷ *fu* 釜 = 6 *dou* 斗 és 4 *sheng* 升, vagy pedig 64 *sheng*; 1 *yu* 庾 = 160 *sheng*; 1 *bing* 秉 = 1600 *sheng*.

⁶⁸ Yuan Si 原思 – Yuan Xian 原憲, Konfuciusz egy igazságszeretetéről neves tanítványa, aki az anyagi haszonnal mit sem törődött.

⁶⁹ A példázat megértéséhez tudni kell, hogy a Zhou-szertartások szerint csak vörös színű és hibátlan szarvú állatot volt szabad feláldozni. Ha tehát az állat „szabályos”, akkor származhatik „tisztátalan” tehéntől is, a szellemek mindenképpen szívesen fogadják. Emlékeztetőül: Zhonggong 仲弓 (Ran Yong 冉雍) méltatlan apa erényes gyermeke.

⁷⁰ A megnevezett tanítványok közül Zilu 子路 és Ran Qiu valóban a Ji 季 család szolgálatába lépett.

⁷¹ Min Ziqian 閔子騫 – Konfuciusz neves tanítványa, akinek elvei nem engedik, hogy a bitorló Ji család hivatalnok legyen, és ha nem hagynák békében, inkább északra, a Wen 汶 folyón túlra, Qi 齊 fejedelemségbe költözik.

⁷² Boyou 伯有 (vagy Boniu 伯牛) – Ran Geng 冉耕, Konfuciusz egyik legjobb tanítványa.

⁷³ Dantai Mieming 澹臺滅明 – másképpen Ziyu 子羽, akit Konfuciusz visszatetsző külseje miatt nem vett fel tanítványai közé. A mester Ziyouhoz 子游 intézett kérdése talán éppen az ő erénye felől tudakozódik.

⁷⁴ Meng Zhifan 孟之反 – Lu-beli 魯 hivatalnok. A szóban forgó csatavesztés Ai 哀 fejedelem uralkodásának 2. évében, i. e. 483-ban történt, Qi fejedelemség csapataival szemben.

⁷⁵ Tuo 鮑, az előimádkozó – a Wei-beli 衛 Ling 靈 fejedelem hivatalnok; a Song-beli 宋 Zhao 朝 – egy szép hercegi férfiú, aki féltestvér-nővérével, Nanzival 南子 folytatott szerelmi viszonyt, s amikor Nanzi feleségül ment Ling fejedelemhez, ő ugyancsak a fejedelem udvarába került hivatalnoknak.

⁷⁶ Utalás a kor állapotaira: a dolgok megtartották régi nevüket, a régi elvek azonban sehol sincsenek már.

⁷⁷ Nanzi 南子 – a Wei-beli Ling fejedelem felesége, aki féltestvérével, Zhaoval folytatott bűnös viszonyt. Zilu attól fél, hogy a bűnös fejedelemszony meglátogatása szégyent hoz a mesterre, Konfuciusz azonban többre becsüli a szertartások előírásait.

VII.

Ez a fejezet főképpen Konfuciuszról magáról szól, önmaga és mások róla való ítéletei formájában.

⁷⁸ Az Öreg Peng 老彭 – ismeretlen bölcs, akiben egyesek Laozit 老子, a *Daodejing* 道德經 állítólagos szerzőjét látják, mások pedig egy Pengzu 彭祖 nevű legendás alakot. Zhu Xi 朱熹, a nagy Song-kori 宋 filozófus és filológus szerint valószínűleg azonos Pengxiannel 彭咸, akihez Qu Yuan 屈原, a költő is hasonlítja magát a *Lisao* 離騷-ban, akiről azonban szintén nem tudunk semmi bizonyosat.

⁷⁹ Zhougong 周公 – a Zhou-házi 周 Wenwang 文王 fia, Wuwang 武王 fivére, aki Wuwangtól 武王 魯 fejedelemségét kapta hivatalul, s akinek tiszteletét ez a fejedelemség sokáig megőrizte. Konfuciusznak legfőbb példaképe, aki álmában meg szokott jelenni neki.

⁸⁰ Három hadsereg – valójában egy hadsereg három része: az elővéd, a zöm és az utóvéd.

⁸¹ A Wei 衛 fejedelmének megítélésére vonatkozó kérdés a hagyományos felfogás szerint azért ilyen közvetett, mert Konfuciusz tanítványaival éppen Wei területén tartózkodik. Az ilyenformán elrejtett kérdés pedig az, hogy vajon a mester helyesli-e az új fejedelmet, Ling 靈 unokája tettét, aki apja, Ling elsősülött fia távollétében (amelyre azért kényszerült, mert megölte bűnös anyját, Nanzit 南子) lett fejedelem és most fegyverrel védi trónját hazatérő és jogait követelő apjával szemben? Konfuciusz válaszából Zigong 子貢 megtudja, hogy mestere elítéli az új fejedelemnek apja ellen vívott harcát.

⁸² A Változások Könyve – a *Yijing* 易經, eredetileg jóskönyv, mely a konfucianizmus egyik szent könyve, kánonja lett. A mondás valószínűleg későbbi betoldás.

⁸³ She 葉 fejedelem – She csupán egy tartománya volt Chu 楚 fejedelemségnek, ennek uralkodója azonban bitorlta a királyi (*wang* 王) címet, így She kormányzójából fejedelem (*gong* 公) lett.

⁸⁴ A hagyomány szerint Konfuciusz Song 宋 fejedelemségen átutaztában tanítványaival egy fa alatt foglalatalkodott, amikor Huan Tui 桓魋, Song-beli főhivatalnok emberei rádöntötték a fát, hogy megöljék. Tanítványai nagyon megrémültek, de a mester nyugodt maradt, s állítólag ekkor született ez a mondás.

⁸⁵ Zhao 昭 fejedelem – Lu uralkodója i. e. 541-től 509-ig. Wuma Qi 巫馬期 – Konfuciusz tanítványa. Lu és Wu 吳 fejedelemségek uralkodócsaládjai egyaránt a Zhou-dinasztiával tartották a rokonságot, mindkét család nemzetségeve Ji 季 volt. Mivel a nemzetségen belül tilos volt házasodni, Zhao fejedelem a közös nemzetségnév elleplezésére nevezette Wu-beli feleségét Wumeng Zinek 吳孟子, Wu-beli hercegnőnek. A kis jelenet hangjából, meg azért is, mert Konfuciusz a családnévén szerepel, arra következtetnek, hogy ez a szövegrész nem a tanítványok műve.

⁸⁶ Gyászbeszéd – valószínűleg egy elveszett szöveggyűjtemény, afféle szertartási kézikönyv.

VIII.

A fejezet eleje és vége a mitikus-legendás múlt nagy bölcsseivel foglalkozik. A 3–7. részek: Zeng Shen 曾參 (Zengzi 曾子) életéből való anekdoták, amelyeknek feljegyzése az ő iskolájából származhatik.

⁸⁷ Taibo 泰伯 – a Zhou-ház őseinek, Taiwangnak 太王 (Wenwang nagyapjának) legidősebb fia, aki a dinasztia hagyományai szerint lojalitásból nem volt hajlandó valóra váltani apja tervét, a Shang-Yin- 商殷 dinasztia meghódítását, de nem is szállt szembe nyíltan az apjával, hanem elmenekült a déli barbárok közé, akiket uralma alatt egyesített. Később, a Zhou-uralom 周 megalapításakor családjá ezen a címen lett Wu 吳 fejedelemség elismert dinasztiája.

⁸⁸ A *Shijing* 詩經 195. versének három utolsó sora, nagy óvatosságra intő szavak. Zeng Shen azt az óvatosságát akarja példázni velük, amellyel teste épségére vigyázott. Minden erényes fiúnak kötelessége ugyanis, hogy szüleitől épségben kapott testét érintetlenül őrizze meg.

⁸⁹ Meng Jingzi 孟敬子 – Lu-beli 魯 főhivatalnok, a hatalmas Meng 孟 család sarja.

⁹⁰ A két utóbbi könyv Zhou-kori formájában elveszett, a Szertartások feljegyzései (*Liji* 禮記) Han-kori 漢 kompiláció, ugyanennek egyik fejezete a konfuciánus zeneesztétikát foglalja magában.

⁹¹ Zhi 摯 muzsika-mesterről semmit sem tudunk, s bizonytalan a *luan* 亂 szó refrénerntelmezése is.

⁹² Yao 堯, Shun 舜 és Yu 禹: a kínai mítoszok és legendák eszményi uralkodói. Shun nem trónörökös útján, hanem érdemei révén lépett Yao örökébe, s Yu ugyanígy követte Shunt. Először Yu hagyta fiára a trónt, megalapítva ezzel a Xia-dinasztiát 夏.

IX.

A fejezet első fele Konfuciusz személyével foglalkozik.

⁹³ A mondat nem könnyen érthető, hiszen az égi akaratról és az emberségről a mester – a *Lunyu* 論語 tanúsága szerint – igen sokat beszélt. Valószínűleg úgy értendő, hogy nem akárkinek beszélt ezekről a fontos elvekről, s ez esetben a haszon (*li* 利) elve nem a konfuciánus szövegekben általános „haszonhajhászás” értelemben fordul itt elő, hanem rokon az igazságosság (*yi* 義) konfuciánus elvével, s mint ilyen, nem élitelendő, hanem – konfuciánus szemmel – dicsérendő.

⁹⁴ A kocsihajtás és a nyilazás a Zhou-korban 周 elmaradhatatlan részei voltak az arisztokrata nevelésnek és az ünnepeknek, de szövegünk tanúsága szerint Konfuciusz nem tartotta őket az „írastudó”, a „nemes ember” tudományának.

⁹⁵ Konfuciusznak ez a veszedelembé kerülése a hagyomány szerint a VII, 22-ben említett eset előtt történt, közvetlenül azután, hogy a mester elhagyta Lut 魯. Kuang 匡 valószínűleg Zheng 鄭 fejedelemség határán feküdt, s rajta áthaladva a mester azért került veszedelembé, mert a lakosok összetévesztették régi ellenségükkel, Yang Huval 陽虎, a Lu-beli hivatalnokkal, és fogságba vetették, hogy megöljék. A mester a hagyomány szerint öt napig volt életveszélyben; tanítványai nagyon féltek, s Konfuciusz válasza nagyon hasonló ahhoz, amit Song-beli 宋 esetével kapcsolatban olvashattunk. Wenwang 文王 nevének jelentése: Művelt Király.

⁹⁶ Lao 牢 – Qin Lao 琴牢, másképpen Zikai 子開 vagy Zizhang 子張, Konfuciusz egy kevésbé ismert tanítványa. Tőle származik a kommentárszerű utolsó mondat.

⁹⁷ Utalás két mítoszra. Az egyik a *feng* 鳳, mesemadárról szól, a „kínai fénix”-ről, amely mindig akkor jelenik meg, ha bölcs király ül a trónon, így Shun 舜 uralkodása idején a Csarnokban lehetett látni, Wenwang 文王 idejében pedig a Qi 岐 hegyen lehetett énekét hallani. A másik mítosz szerint az ősidőkben, Fuxi 伏羲 idejében a Folyó (a Huanghe 黃河) egy lótestű és sárkányfejű szörnyet bocsátott ki magából, amelynek hátára vésvé ott voltak a titkos jósjelek. Ez utóbbi mítosznak egyébként több változata van, tartalma is felettébb kétséges, annyi azonban bizonyos, hogy Konfuciusz e mondásában – csakúgy, mint a *feng* madár távolmaradása – a kor méltatlanságát akarja jellemezni.

⁹⁸ Zilu 子路 kezdeményezésére a tanítványok arra készültek, hogy mesterüknek fejedelmet illető temetést biztosítsanak.

⁹⁹ A „kilenc keleti barbár törzs” lakóhelye Lutól keletre, a mai Kelet-Shandongban 山東 lehetett. A kommentárok szerint Konfuciusz aligha akart valóban közejük költözni, csupán a Lu kormányzása feletti bírálatát akarta kifejezésre juttatni ezzel a kitöréssel.

¹⁰⁰ Konfuciusz a hagyományos számítás szerint 69. évében, öt évvel halála előtt tért vissza Luba.

¹⁰¹ A *Shijing* 詩經 33. dalának két utolsó sora a hagyományos értelmezés szerint. Újabb felfogásban, amely nem veszi figyelembe, hogy a *Lunyun*nek ebbe a beszélgetésébe beleillik-e a feltételezhetően eredeti értelem, a dal utolsó strófája így hangzik:

Ó, ti nemes emberek!
Nem ismeritek az erényt.
Nem vagyok sem bűnös, sem követelődző;
(Hát akkor ti) miért nem vagytok jók?

¹⁰² Ez a dal a *Shijing* fennmaradt szövegében nem található. Konfuciusz kommentálási módszere azonban itt is világos: allegorikus értelmet magyaráz bele az egyszerű szerelmi dalocskába is.

X.

Ez a fejezet az összes többitől elüt azáltal, hogy kizárólag Konfuciusz személyét érintő, magatartását illető hagyományokkal foglalkozik. „A mester”-nek ez a fejezet csupán egyszer nevezi, a többi esetben azonban Kongzsinak 孔子 vagy „a nemes ember”-nek. Feltételezhető, hogy e fejezet más hagyományanyagból való, mint a többi, s hogy lényegében a később kodifikált szertartások elveinek egy utólagos alkalmazása Konfuciusz legendás alakjára.

¹⁰³ A befejező rész valószínűleg töredékes; értelmezése igen sokféleképpen lehetséges.

E fejezetben Yan Yuan 顏淵 mellett Min Ziqian 閔子騫 kap kiemelkedő szerepet, s ebből, valamint a fejezetnek a többitől elütő szabadabb, gördülékenyebb stílusából arra következtetnek, hogy Min Ziqian iskolája jegyezhetette fel.

¹⁰⁴ Konfuciusz a hagyomány szerint körülbelül hatvankét éves korában vándorolt Chen 陳 fejedelemségből Caiiba 蔡. Ekkor Chen főhivatalnokai attól félték, hogy a mester a velük ellenséges Chuba 楚 megy és azt támogatja majd ellenük, elfogatták tanítványaival együtt, s hét napon át még az élelemtől is megfosztották őket.

A „tíz filozófus” „négy osztályban” való felsorolása minden bizonnyal nem Konfuciusz mondása, hanem egy kommentátor betoldása. A betoldás szerzőjéről legfeljebb annyit lehet mondani, hogy nem lehetett Zeng Shen iskolájából való, hiszen Zeng Shen neve a felsorolásból hiányzik. A híres „tíz filozófus” nevét és néhány hagyományos adatukat a *Lunyu* e passzusával kapcsolatban szokás összefoglalóan áttekinteni, mégpedig a következőképpen:

1. Yan Hui 顏回 (irodalmi nevén Ziyuan 子淵): Lu-beli, Konfuciusz kedvenc tanítványa, harminc évvel fiatalabb a mesternél; egészen fiatalon lépett a tanítványok közé s harminckét éves korában meghalt.
2. Min Sun 閔損 (Min Ziqian 閔子騫): Lu-beli, tizenöt évvel fiatalabb a mesternél, gyermeki kegyeletéről híres.
3. Ran Geng 冉耕 (Boyou 伯有 vagy Boniu 伯牛): Lu-beli, hét évvel fiatalabb a mesternél, Konfuciusz öt jelölte ki utódának egyik hivatalában; betegségben halt meg.
4. Ran Yong 冉雍 (Zhonggong 仲弓): Ran Geng rokona, huszonkilenc évvel fiatalabb a mesternél, méltatlan apa gyermeke.
5. Zai Yu 宰予 (Zai Wo 宰我): Lu-beli, éles nyelvről nevezetes, a *Lunyu* alapján az iskola „vásott gyermekének” látszik; később Qiben 齊 hivatalnok lett, de oly rosszul látta el hivatalát, hogy miatta kiirtották a családját.
6. Duanmu Si 端木賜 (Zigong 子貢): Wei-beli, beszédkészségéről és gyors felfogásáról nevezetes; a mester halálát a többi tanítványnál három évvel tovább gyászolta, s mikor a többiek őt akarták megtenni az iskola fejének, visszautasította.
7. Ran Qiu 冉求 (Ran You 冉有, Ziyou 子有): Ran Geng és Ran Yong rokona, nagyjából Ran Yonggal egyidős, kiterjedt tudásáról nevezetes; később a Ji család hivatalnokja lett, s állítólag ő hívta vissza a mestert Luba.
8. Zhong You 仲由 (Ji Lu 季路, Zilu 子路): Lu-beli, kilenc évvel fiatalabb a mesternél, tettvágyáról és bátorságáról nevezetes; Ran Qiuhoz hasonlóan ő is a Ji család szolgálatába lépett, majd Wei-beli 衛 hivatalnok korában egy felkelés zűrzavarában lelte halálát, alig valamivel mestere halála előtt.
9. Yan Yan 言偃 (Ziyou 子游): Wu-beli 吳, tehát „barbár” származású, negyvenöt évvel fiatalabb a mesternél; szintén hivatalnok lett, s zenével és szertartásokkal kormányozta a népet.
10. Bu Shang 卜商 (Zixia 子夏): valószínűleg Wei-beli, negyvenöt évvel fiatalabb a mesternél, igen magas kort ért meg, kitűnt a szertartások ismeretében, Konfuciusz halála után pedig hazájában, Weiben alapított iskolát.

¹⁰⁵ Nan Rong 南容 – lásd 45. jegyzetünket. A fehér jogarról szóló verssorok a *Shijing* 256. versében olvashatók, s lényegében hivatalnokoknak való intelmek.

¹⁰⁶ Yan Lu 顏路, Yan Hui apja ugyancsak Konfuciusz tanítványa volt, és szegénysége miatt fordult mesteréhez ezzel a kéréssel. Konfuciusz fiáról, Liről 鯉 semmi egye-

bet nem tudunk, sőt ez az utalás is eléggé bizonytalan, mert más hagyományok szerint Yan Hui korábban halt meg, mint Kong Li 孔鯉.

¹⁰⁷ Minzi 閔子 – Min mester, azaz Min Sun, Min Ziqian.

¹⁰⁸ Lehetséges, hogy nem Konfuciusz mondása: „A mester mondotta” szavakat mindenestre a Han-kori kommentátorok toldották be. Chai 柴 – Gao Chai 羔柴 vagy Zigao 子羔, Konfuciusz tanítványa.

¹⁰⁹ A *shanren* 善人 kifejezés valószínűleg tehetséges embert jelent, s így a mondat értelme: a tehetséges mások előtt képes járni, de az igazi tudáshoz – tanulás nélkül – nem jut el.

¹¹⁰ Ji Ziran 季子然 – a Ji 季 család fejének fia, aki Zhong Yout és Ran Qiut szolgálatába akarja fogadni, s véleményt kér róluk Konfuciusztól. A mester válaszából kiderül, hogy ő a fejedelem szolgálatát tartja helyénvalónak, a Ji család szolgálatát pedig nem helyesli.

XII.

¹¹¹ Sima Li 司馬犁 (vagy Sima Niu 司馬牛) – Song-beli 宋 arisztokrata, Konfuciusz ellenségének, Huan Tuinak 桓魋 a fivére. Az 5. bekezdésben következő felkiáltása azt jelenti, hogy fivérét – Konfuciuszhoz való viszonya miatt – nem tekinti fivérének.

¹¹² Ji Zicheng 棘子成 – Wei-beli 衛 főhivatalnok.

¹¹³ Konfuciusz a hagyományos számítás szerint harmincöt éves kora táján (i. e. 516 körül) járt Qi 齊 fejedelemségben, s ott a „társadalmi viszonyok” felfordulását találta, ezért szögezi le a kérdezősködő Jing 景 fejedelemnek ezeket az elveket a kormányzás alapelveként.

¹¹⁴ Mivel Zilu „egyet sem aludt az ígéretei fölött”, mindkét fél megbízhatik benne, ezért „felszóval is el tudna dönteni egy pert”.

¹¹⁵ Ji Kangzi 季康子 kérdéseire és Konfuciusz válaszaihoz emlékeztetőül: Ji Kangzi a „három család” egyikének feje, aki jogtalan hatalmat bitorol a fejedelem rovására, s a mester szerint ez a kormányzás bajainak legfőbb oka.

¹¹⁶ A mítoszbeli Shun 舜 császárnak két kiváló minisztere volt: Gaoyao 皋陶 és Yu 禹 (a későbbi uralkodó). Tang 湯 – a Shang-Yin- 商殷 dinasztia megalapítója, aki ugyancsak kiváló minisztert talált magának Yiyin 伊尹 személyében.

XIII.

Figyelemre méltó, hogy ez a fejezet viszonylag sokat emlegeti Wei 衛 fejedelemséget. Wei volt Zigong 子貢 hazája, s itt élt a mester halála után egyik tanítványa, Yuan Xian 原憲.

¹¹⁷ A hagyomány szerint ez a beszélgetés i. e. 484-ben vagy 485-ben történt, amikor Konfuciusz hosszú vándorlása után hazatérni készült. A mester Weiben a „társadalmi viszonyok” összezavarodásának volt tanúja (vö. 77. és 81. jegyzetünkkel). Hogy a „nevek kijavításának” gondolata, mely később egész filozófiai iskola kiindulópontja lett, valójában mit jelent Konfuciusz elméletében, azt világosan elénk tárja a XII, 11. mondása: „A fejedelem legyen fejedelem, az alattvaló legyen alattvaló...” és így tovább.

¹¹⁸ A Zhou-dinasztia 周公 (eszményesített) virágzása idején Zhougong 周公 uralkodott Luban 魯, Weiben pedig fivére, Kangshu 康叔. A mondat értelme: a két fejedelemség most is együtt halad, de most a hanyatlás útján.

¹¹⁹ Gong Zijing 公子荆 – Jing herceg, Wei-beli főhivatalnok.

¹²⁰ Jufu 苜父 – egy faluközpont Lu nyugati határvidékén.

E fejezetet a kínai kommentátorok Konfuciusz tanítványa, Yuan Xian 原憲 művének tartják. Yuan Xian azonos a VI.3-ban emlegetett Yuan Sivel 原思, irodalmi neve Zisi 子思. Luból 魯 vagy Songból 宋 származott, a mester halála után visszavonultan élt Weiben 衛.

¹²¹ Zhu Xi 朱熹 szerint ez a mondat Yuan Xian kérdése.

¹²² Nangong Gua 南宮适 – valószínűleg Lu-beli hivatalnok (Zhu Xi szerint Nan Rong 南容, Konfuciusz tanítványa).

¹²³ Yi 羿 – a mítikus Xia-dinasztia 夏 egyik minisztere, híres íjász, aki magához ragadta az uralkodói hatalmat, de egy minisztere, Han Zhuo 寒浞 megölte, feleségül vette asszonyát és fiút nemzett vele: a nagyerejű Aot 羿, akit később szintén erőszakkal távolítottak el a trónról. A szöveg velük állítja szembe Yut 禹, a Xia-dinasztia folyószabályozó megalapítóját, és Hou Jit 后稷, a mítoszbeli Shun 舜 császár földművelés-miniszterét, a Zhou-ház őseit (ezért lett a szöveg szerint ő is „birtokosa az égalattinak”).

¹²⁴ Zheng 鄭 fejedelemség főminisztere Zichan 子產 volt (lásd 54. jegyzetünket), akinek politikáját ez a mondas azért dicséri, mert jól értett ahhoz, hogy hivatalnokait képességeiknek megfelelően dolgoztassa.

¹²⁵ Zixi 子西 – valószínűleg szintén Zheng-beli hivatalnok, de azonosítják egy Chu-beli tisztségviselővel is, aki önzetlenségéről volt nevezetes. (Nem tévesztendő össze Zisivel!)

¹²⁶ Guan Zhong 管仲 – lásd 40. jegyzetünket. Figyelemre méltó, hogy a III. fejezetben olvasható elítélő véleménnyel szemben itt Zichannel együtt szerepel, s Konfuciusz dicséri. (Vö. még 54. jegyzetünkkel.)

¹²⁷ Meng Gongchuo 孟公綽 – a Lu-beli Meng 孟 család feje, akit Konfuciusz hazája főhivatalnokai közül a legtöbbre becsült. A Zhao 趙 és a Wei 魏 család: Jin 晉 fejedelemség három nagy családjából kettő. E családok sokkal nagyobb területeket kormányoztak, mint a kicsiny Teng 滕 és Xue 薛 fejedelemségek, mégis, Konfuciusz mondása az állami kormányzást itéli nehezebbnek.

¹²⁸ Zang Wuzhong 臧武仲 – bölcs Lu-beli hivatalnok, a Konfuciuszt megelőző nemzedék egyik híressége; Zang Wenzhong 藏文仲 (lásd 56. jegyzetünket) unokája.

¹²⁹ Bian-beli Zhuangzi 卞莊子 – Bian faluközpont bátorságáról híres hivatalnok, Zhuang 莊.

¹³⁰ Gongshu Wenzi 公叔文子 – híres Wei-beli 衛 hivatalnok.

¹³¹ Gongming Jia 公明賈 – valószínűleg Gongshu Wenzi tanítványa.

¹³² Zang Wuzhong (lásd 128. jegyzetünket) családjának a Meng családdal való ellenségeskedése miatt kénytelen volt Luból Zhuba 郟 menekülni. Családja azonban nem nélkülözhetette fejét az ősöknek szánt áldozatokban, ezért Zang Wuzhong visszatért a család birtokában levő Fangba 防, s azt kérte a fejedelemtől, nevezze ki családfőnek egyik féltestvérét, tehát kinevezéssel biztosítsa családjá további birtokjogát, ellenkező esetben maga tartja birtokában Fangot. (Ez a fenyegetés valószínűleg azt jelenti, hogy ha a fejedelem nem nevezi ki Fang hivatalnokává, tehát hasonélvezőjévé a féltestvérét, meghagyva birtokában a családot, akkor ő kinevezés nélkül is ellátja majd ezt a „hivalt”, csakhogy az adójövedelemből semmivel sem juttat a fejedelemnek.) Konfuciusz azt kifogásolja, hogy Zang Wuzhong – Fang birtokban tartásával – nyomást gyakorolt a fejedelemre, tehát egy család nyomást gyakorolt az államra.

¹³³ A Qi-beli 齊 Huan 桓 fejedelem (Guan Zhong ura, i. e. 685–641) és a Jin-beli 晉 Wen 文 fejedelem (i. e. 636–626): az ún. öt hegemón uralkodó közül kettő. Konfuciusz kettőjükéről való eltérő ítélete, függetlenül attól, hogy személyükre

nézve találó lehet-e vagy sem, megmutatja felemás magatartását a központosító törekvésekkel szemben. Ebből a szempontból különösen tanulságos e fejezet két következő beszélgetése (17. és 18.).

¹³⁴ A Wei-beli 衛 Ling 靈 fejedelem (i. e. 533–492) „erkölcstelenségéhez” lásd 77. jegyzetünket. Országá azonban mégsem pusztulhat el, mert kiváló hivatalnokai vannak: Zhongshu Yu 仲叔圍, aki azonos Kong Wenzival 孔文子 (vö. V, 14.); Tuo 鮑 imamester (vö. VI, 14.); és Wangsun Jia 王孫賈 (vö. III, 13.).

¹³⁵ A számítások szerint Chen Heng 陳恆 (Chen Chengzi 陳成子) i. e. 481-ben, két évvel Konfuciusz halála előtt gyilkolta meg Jian 簡 nevű fejedelmét Qiben. A mester Lu fejedelmét megpróbálja rávenni, hogy indítson büntető expedíciót Qi ellen, mert veszedelmet lát a fejedelemgyilkosságban, de a fejedelem a „három család” (Ji 季, Meng 孟, Shu 叔) fejeihez küldi őt, s Konfuciusz – állami rangját és uralkodója parancsát mérlegelve – el is megy a családfejköz, azok azonban, maguk is „bitörők” lévén, nem látják büntetendőnek a Qiben történeteket.

¹³⁶ Qu Boyu 蘧伯玉 – Wei-beli főhivatalnok, Konfuciusz vendéglátója, barátja és tanítványa Weiben.

¹³⁷ Weisheng Mu 微生畝 – valószínűleg egy Lu-beli bölcs, aki visszavonult a világtól, azaz hivatalviseléstől; alighanem élemedett korú, mert különben nem szólíthatná meg Konfuciuszt a személynevével (Qiu).

¹³⁸ Gongbo Liao 公伯察 – magasrangú Lu-beli hivatalnok. Zilu 子路 a Ji család szolgálatában áll és Konfuciusz tanait próbálja átültetni a gyakorlatba. Megrágalmaztatása tehát támadás a mester tanai ellen. S amikor egy másik hivatalnok, Zifu Jingbo 子服景伯 figyelmezteti Konfuciuszt a veszélyre, ő ismét az Ég akaratában bizakodik.

¹³⁹ A szöveg értelmezése vitatható.

¹⁴⁰ A Kőkapu valószínűleg Lu és Qi között állott, „a kapu őre” pedig talán a híres, világtól visszavonult „hét bölcs” egyike.

¹⁴¹ A *Shijing* 詩經 34. dalának két sora, amelynek idézése itt valami olyasmit illusztrál, hogy alkalmazkodni kell a feltételekhez. Az ember, aki Konfuciusz kapuja előtt „szalmakosárral a hátán” elmegy, valószínűleg egy világtól visszavonult bölcs. A mester válasza arról tanúskodik, hogy elítéli a hivatalviselésről való lemondást.

¹⁴² Gaozong 高宗 – a Shang-Yin- 商殷 dinasztia egyik nagy királya, Wuding 武丁.

¹⁴³ Yuan Rang 原壤 – Konfuciusz egy régi, öreg ismerőse, akit azért nevez rablónak, mert valami okból semmit sem tett életében.

¹⁴⁴ Que 闕 – egy igen vitatott hagyomány szerint Konfuciusz egy hasonló nevű faluban élt és tanított.

XV.

E fejezet tartalmilag az előző folytatása; szerzőségéről semmit sem tudunk.

¹⁴⁵ Vö. IV, 15.

¹⁴⁶ A „tétlenség” (*wuwei* 無為) elve később igen nagy szerepet játszik a taoista filozófiában. Itt csupán annyit jelent, hogy Shun 舜 kiváló miniszterekre bízta az ügyek intézését s ő maga csak erkölcsi példát mutatott nekik.

¹⁴⁷ Yu 魚, az írnök – Wei-beli hivatalnok, aki „olyan volt, akár a nyíl”, azaz egyenes, becsületes. Qu Boyu 蘧伯玉 – lásd XIV, 26., és a 136. jegyzet.

¹⁴⁸ Zang Wenzhong 臧文仲 (lásd 56. jegyzetünket) nem segítette magas hivatalba a kiváló képességekkel rendelkező Zhan Huot 展獲, a kis Liuxia 柳下 falu hivatalnokát, Liuxia Huit 柳下惠, mert féltékeny volt a tehetségére. A Wei-beli Gongshu Wenzhi másképp cselekedett: XIV, 19.

¹⁴⁹ Három Dinasztia – a legendás Xia- 夏, Shang-Yin- 商殷 és Zhou-dinasztia 周.

XVI.

A többszöri „Kongzi 孔子” megjelölés, valamint néhány stiláris meggondolás alapján feltételezjük, hogy e fejezet vagy legalább egy része a Qi-beli 齊 hagyományok feljegyzése, és valamivel későbbi, mint a többi fejezetek.

¹⁵⁰ Zhou Ren 周任 – kicsiny terület Luban 魯, amelynek főnökét a Zhou-dinasztia 周 elismerte azáltal, hogy a Meng hegység áldozatainak ellátásával bízta meg. Zhuanyu azonban közel volt a Ji- 季 család birtokában levő Bihez 費, ezért a Ji-család feje meg akarta hódítani. Két hivatalnok, Ran Qiu 冉求 és Zhong You 仲由 tanácsot kér Konfuciusztól, s a mester szemükre veti, hogy támogatják a jögtalanságot. A beszélgetés megítélésében nehézséget okoz, hogy Konfuciusz két tanítványa egyes feljegyzések szerint nem egy időben volt a Ji család hivatalnok, s figyelmünkre méltó, hogy Konfuciusz szavait közvetlenül csak Ran Qiuhoz intézi.

¹⁵¹ Zhou Ren 周任 – állítólag egy régi írnok, történetíró.

¹⁵² A „három Huan” 三桓 leszármazottai – a Ji- 季, Meng- 孟 és Shu- 叔 család, akik egyaránt Huan fejedelemtől származtatják magukat.

¹⁵³ A Qi-beli 齊 Jing 景 fejedelem – lásd 113. jegyzetünket. Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 – lásd 62. jegyzetünket. Az idézetsorok a fennmaradt szövegben nem itt, hanem a XII, 10. végén szerepelnek, ott azonban teljesen értelmetlenek, ezért ide szokás áthelyezni, ahol viszont láthatóan hiányzik egy idézet.

¹⁵⁴ Megjegyzik, hogy Chen Kang 陳亢 (Ziqin 子禽) itt is, mint az I, 10.-ben, mástól tudakozódik Konfuciusz szavai felől.

¹⁵⁵ Ez a rész semmiféle kapcsolatban nincs a *Lunyu* más részeivel, valószínűleg véletlen folytán került a szövegbe.

XVII.

E fejezetet megkísérelték az előzővel rokonítani.

¹⁵⁶ Yang Huo 陽貨 – más nevén Yang Hu, a Ji- 季 család főminisztere, aki i. e. 505 táján magához ragadta az egész családi hatalmat és az egész fejedelemség feletti uralomra tört. Terveihez meg akarta szerezni Konfuciusz támogatását, akinek viselkedéséből és óvatos, de elhárító válaszaiból azonban láthatjuk, hogy a bitorlónak még akkor sem volt hajlandó szolgálatába lépni, ha az maga is bitorló (ti. a Ji-család) ellen lázadt fel.

¹⁵⁷ Wuchengben 武城 Yan Yan 言偃 (Ziyou 子游), a Wu-beli 吳, „barbár” származású, a szertartások ismeretében kitűnt Konfuciusz-tanítvány volt a kormányzó.

¹⁵⁸ Gongshan Furo 公山弗擾 – a Ji-család ellen fellázadt Yang Huo segítőtársa, Bi kormányzója. Mint Yang Huo, ő is hivatalt kínál Konfuciusznak, s érdekes, hogy a mester – bár végül mégsem vállalkozik rá – hajlik a dologra, mert felcsilán előtte a lehetőség, hogy ezen az úton segítse vissza elvesztett jogaiba a régi Zhou-dinasztiát.

¹⁵⁹ Bi Xi 佛肸 – Jin-beli 晉 családi hivatalnok, aki Zhongmout 中牟 kezébe kaparintva fellázadt a Zhao- 趙 család ellen, s ugyancsak meghívta magához Konfuciuszt. A mester most sem megy, de most sem azonnal utasítja el magától a hivatali ténykedés lehetőségét.

¹⁶⁰ A bíbor nem tartozik a tiszta, „szabályos” színek közé. Zheng 鄭 muzsikájához vö.: XV, 10.

¹⁶¹ Ru Bei 孺悲 – kisebb Lu-beli 魯 hivatalnok lehetett, de egyebet nem tudunk róla.

¹⁶² Zai Yu 宰予 (Zai Wo 宰我) lázadó szelleme a XI, 2. kivételével mindenütt, ahol veled találkoznak, egy-egy Konfuciusztól nagyrabecsült dolgot kifogásol. Egyszer a „három dinasztia” föld-oltárait szólja meg (III, 21.), máskor arról olvasunk, hogy

nappal is ágyban lustálkodik (V, 9), harmadízben pedig szinte gúnyos, provokatív kérdést tesz fel az emberség erényének határáról (VI, 24.), ám most a legvakmerőbb: szembeszegül a hároméves gyász előírásával.

XVIII.

A fejezet főleg legendás és történeti személyekről, visszavonult bölcsekről szól, s feltételezik, hogy szintén a Qi-beli 齊 hagyományyagból való.

¹⁶³ A hagyomány szerint a Shang-Yin- 商殷 dinasztia utolsó uralkodója, a zsarnok Zhou 紂 (vagy Zhouxin 紂辛) rabszolgaként fogságban tartotta egyik nagybátyját, „Ji 箕 fejedelmét” (vö. a *Hongfan* 洪範 1. jegyzetével), mert az figyelmeztetni merete zsarnokságára, másik nagybátyját, Bigant 比干 pedig kivégeztette, nála idősebb féltestvére, „Wei 衛 fejedelme” pedig, látva a dinasztia közelgő pusztulását, elhagyta az udvart.

¹⁶⁴ A Liuxia-beli 柳下 Hui 惠 sorsához lásd: XV, 13. és a 148. jegyzetet.

¹⁶⁵ Vö.: XII, 11; XVI, 12.

¹⁶⁶ Jieyu 接輿 a hagyomány szerint Chu-beli 楚 visszavonult bölcs volt, aki a boldogság álarcát öltötte magára, s találkozáva Konfuciusssal, rá akarja venni, hogy vonuljon vissza a közélettől. A híres találkozás egy változata olvasható a taoista Zhuangzi 莊子 műveinek IV. fejezetében is.

¹⁶⁷ A két földművesnek ment, világtól visszavonult bölcsről semmi egyebet nem tudunk.

¹⁶⁸ Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 – lásd 62. jegyzetünket. Yuzhong 虞仲 – talán azonos Wuzhonggal 武仲, Taibo 泰伯 fivérével, aki Taiboval együtt vonult vissza a Wu-beli 吳 barbárok közé (lásd 87. jegyzetünket). Yiwei 夷逸 és Zhu Zhang 朱張 – azonosíthatatlan nevek. A Liuxia-beli Huihoz vö.: XV, 13; XVIII, 2. Shaolian 少連 – egy feljegyzés szerint a keleti barbárok közül származott, de nagyon tisztelte a kínai szertartásokat.

¹⁶⁹ Zhi 摯 muzsikamesterhez vö.: VIII, 15. A többi Lu-beli muzsikusról semmit sem tudunk, a szövegből csak annyi világos, hogy a kormányzás állapota készítette őket a tüntető visszavonulásra. – A 9–11. részek utólagos betoldások lehetnek.

¹⁷⁰ A felsorolt fivérekről semmi közelebbit nem tudunk, felsorolásuk értelme is bizonytalan. Talán azt akarja aláhúzni, milyen erényes volt az a kor, amelyben egyetlen anyától négy kiváló ikerpár születhetett.

XIX.

E fejezetben egyetlen Konfuciusz-mondás sem szerepel, ehelyett érdekes képet kapunk tanítványai versengéséről a mester halála után.

¹⁷¹ Meng Zhuangzi 孟莊子 – a nagy Meng- 孟 család sarja, aki nem sokkal Konfuciusz halála után lett a család feje. Zeng Shen 曾參 azért dicséri, mert atyja halála után három évig (a gyász ideje alatt) semmit sem változtatott atyja intézményein. A szülőtisztelet (*xiao* 孝) egyébként Zeng Shen kedvenc erénye; a hagyomány neki tulajdonítja a *Xiaojing* 孝經 című könyv szerzőségét.

¹⁷² Yang Fu 陽膚 – Zeng Shen hét tanítványának egyike.

¹⁷³ Zhou 紂 király – lásd 163. jegyzetünket.

¹⁷⁴ Gongsun Chao 公孫朝 – ismeretlen, nevéből ítélve talán Wei 衛 fejedelmi családjából való személy. Konfuciuszt bizalmasan Zhongninak 仲尼, „másodszültő Ni”-nek nevezi.

¹⁷⁵ Shusun Wushu 叔孫武叔 – a harmadik Lu-beli hatalmasság, a Shu- 叔 család sarja. Zifu Jingbohoz 子服景伯 vö.: XIV, 38.

¹⁷⁶ Chen Ziqin 陳子禽 (vö.: I, 10; XVI, 13.), mint ebből a megjegyzéséből is látszik, sajátos helyet foglalhatott el a tanítványok között. A mesterrel beszélgetni sohasem látjuk, s most úgy tűnik, nem volt jó viszonyban vele.

XX.

A fejezet nyilvánvaló célja: Konfuciuszt elhelyezni a régi idők szentjeinek sorában.

¹⁷⁷ Az I. rész valószínűleg a *Shujing* 書經 különböző részeiből készült kompiláció. Yao 堯, Shun 舜 és Yu 禹 alakjához lásd 92. jegyzetünket.

¹⁷⁸ Tang 湯 - a Shang-Yin- 商殷 dinasztia megalapítója, a Xia-dinasztia 夏 (ennek alapítója Yu, utolsó királya pedig a zsarnok Jie 桀) uralmának megdöntője. Az uralkodó miniszterei: az erényes hivatalnokok.

A TANÍTVÁNYOK
TANÍTVÁNYAI

KONFUCIUSZ TANAINAK KÉT RENDSZEREZÉSE

Konfuciusz halála után tanítványai Luban és más keleti fejedelemségekben hivatalokat vállaltak, s tanainak terjesztésére iskolákat alapítottak. A *Lunyu* 論語 XIX. fejezetéből megítélhetjük, hogy a mester tanításának értelmezésében bizonyos eltérések támadhattak köztük. Műveik – ha voltak egyáltalán – a Lunyun kívül nem maradtak fenn. Annyi azonban bizonyos, hogy a konfuciánus iskolában mindjobban eluralkodott a patriarchális erények és a rítusok fontosságának hangsúlyozása. A Han-kori *Liji* 禮記 (Szertartások feljegyzései) 2. fejezeteként fennmaradt Tangong 檀弓 című mű, amelyet nyelvi kritériumok alapján nagyjából egyidősnek tartanak a *Lunyu*val, már elsősorban a gyászszertartásokkal foglalkozik. Konfuciusz legjelentősebbnek ítélt tanítványa, Zengzi 曾子 (Zeng Shen 曾參) olyan iskolát alapított, amely elsősorban a gyermeki kegyelet (xiao 孝) fontosságát hirdette, s minden bizonnyal az ő tanítványai írták a Zhou-kor 周 végén a *Xiaojing* 孝經 (A gyermeki kegyelet könyve) című művet, amely alapjává lett a konfuciánus nevelésnek.

A *Liji* 28. és 39. fejezeteként maradt fenn két kicsiny töredék, *Zhongyong* 中庸 (A közép mozdulatlansága) és *Daxue* 大學 (A nagy tanítás) címmel. Zhu Xi 朱熹, a jelentős Song-kori 宋 konfuciánus filozófus és filológus (1130–1200) mindkét művet kiemelte a *Liji*ből, kommentálta, s ezek ettől fogva a *Lunyu*val és a *Mengzi*vel 孟子 együtt a hivatalnoknevelés alapjai voltak („Négy könyv”).

A *Daxue* fennmaradt szövege két részből áll: egy összefüggő, de igen rövid elmefuttatásból és egy összefüggéstelen idézet-halmazból, amely a nagyrészt elveszett kommentár része volt. A *Liji* Han-kori összeállítói az idézetek összefüggéseit nem tudták felfedezni. A feladatra – mint kommentárjában olvasható – Zhu Xi vállalkozott, de munkájának eredményét természetesen csak kísérletnek tekinthetjük. Ugyanígy teljesen bizonyíthatatlan az a kijelentése, hogy a fő szöveg Konfuciusz szavait tartalmazza,

és szerzője Zengzi. Wang Bo 王柏 (1197–1274) ugyancsak bizonyítatlan állítása szerint a Konfuciusznak tulajdonított szöveget Zisi 子思, a mester állítólagos unokája írta le. A *Daxue* szerzőjéről valójában semmit sem tudunk, a szöveget azonban tartalmi okokból, főképpen viszonylag fejlett logikai érvelése miatt a Zhou-kor végére kell tennünk. Fung Yu-lan az i. e. III. századi Xunzi 荀子 gondolatainak hatását látja benne (Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy*. 362. l. és köv.).

A *Zhongyong* fennmaradt szövege ugyancsak két részből áll: egy igen rövid, kinyilatkoztatásszerű fő szöveg, amelyet Konfuciusznak tulajdonított mondások és *Shijing*-idézetek 詩經 követnek, és egy elmélkedés az eszményi uralkodó erényéről, Konfuciusz és a Lu-beli 魯 Ai 哀 fejedelem beszélgetésének formájában. Az említett Wang Bo szerint eredetileg két *Zhongyong* létezett, s ezeket a *Liji* kompilálásakor összeolvastották. A művet a hagyomány a Han-kortól 漢 kezdve Zisi művének tartja. Zisi, azaz Kong Ji 孔伋 a hagyomány szerint Konfuciusz korán elhalt fiának, Linek 鯉 (másképpen Boyunek 伯魚) fia volt. Tudjuk róla, hogy az i. e. IV. század elején főhivatalnok volt Luban, s tisztséget viselt Weiben 衛 is. A következő században egy konfuciánus iskola közvetlen mesterének tiszteli, s ebben az iskolában a *Shijing* és a *Shujing* 書經 mellett kiemelkedő szerephez jut a *Yijing* 易經 és általában a jóslás tudománya is.

Tartalmi szempontból vizsgálva a szöveget, annyi kétségtelen, hogy fennmaradt formájában a *Zhongyong* semmiképpen sem lehet Zisi műve. Egész sor tárgyi bizonyíték alapján a mű csak az egységes kínai állam megteremtése utáni időkre tehető (az Égnek és a Földnek szóló áldozatok, az „égalatti minden kocsjának egyforma kereke”, az egységesített írásjegyek stb.). Megengedhető azonban, hogy a szöveg Zisitől való töredékeket is tartalmaz, és valószínű, hogy talán Han-kori, konfuciánus szerzőjének volt valami köze Zisi iskolájához. Erre mutat például, hogy a *Zhongyong*ban kimutatható a *Yijing* egyik függelékének hatása. Mindennél fontosabb azonban, hogy a *Zhongyong* szerzője több vonatkozásban is, de főleg az emberi természetről (*xing*) szóló tanításával egyenes folytatója az i. e. IV. század második felében működött Mengzinek, akinek leghíresebb gondolatai közé tartozik az emberi természet

eredendő jóságáról vallott felfogása. Márpedig Mengzi a hagyomány szerint ugyancsak Zisi iskolájához kapcsolódott.

Konfuciusz hagyatékának ez a két rendszerezési kísérlete tanulságos számunkra abból a szempontból, hogy a patriarchális arisztokrácia ideológusai mit tartottak kiemelendőnek és tovább fejtegetendőnek a mester tanításaiból. S amit kiemelnek, tehát a család rendben tartása, a közép és mérték, az uralkodó önmagatökéletesítése és mágikus, a birodalomban harmóniát és rendet teremtő erénye stb., e művek születésének korában, az úgynevezett legista politikusok és filozófusok működésével egy időben már szikrányi haladó mozzanatot sem tartalmaz. A konfucianizmus az idők változásával különféle engedményekre kényszerült, egyből azonban nem engedett: a patriarchális család és patriarchális hivatalnokság védelmezéséből.

A két művet időbeli előreugrással iktatjuk a *Lunyu* és a *Mozi* 墨子 részletek közé, kitekintésül Konfuciusz tanainak egyik utóéletére. S hogy a kitekintés még tovább vigye pillantásunkat, mindkettőt a Song-kori Zhu Xi gondozásában mutatjuk be, úgy, ahogyan a „Négy könyv” részeként egészen a legutóbbi időig éltek a kínai konfuciánus hagyományban.

Tőkei Ferenc

A NAGY TANÍTÁS

DAXUE 大學

(Zhu Xi 朱熹 bevezetése:

Mesterem, Chengzi¹ 程子 mondotta: „A Nagy Tanítás, amely Kong 孔 mester hagyatéka, a tanulni kezdők számára az erény (*de* 德) kapuja. Még ma is látható, hogy a régiek, akik a tanulás sorrendjét megállapították, csak ennek a könyvnek a maradványaira támaszkodtak, a Beszélgetésekre és a *Mengzire*² 孟子 pedig csak másodsorban. Aki tanul, annak ebből kiindulva kell tanulnia, s akkor nagyon valószínű, hogy nem fog tévedésekbe esni.”)

A Nagy Tanítás útja (*dao* 道) a fényes erény (*de* 德) világossá tételéből, a nép (*min* 民) szülői szeretetéből és a legnagyobb jónak (*shan* 善) célul kitűzéséből áll.

Ha tudjuk, hol kell megállnunk, csak akkor van nyugvópontunk. Ha nyugvóponthoz érkezünk, akkor megbékélhetünk. Ha megbékéltünk, akkor elégedettek lehetünk. Ha elégedettek vagyunk, akkor gondolkodhatunk. Ha pedig gondolkodunk, akkor elérhetjük a célt.

A dolgoknak (*wu* 物) van alapvető részük (*ben* 本) és mellékes részük (*mo* 末). Minden cselekedetnek (*shi* 事) van beteljesítése és kezdete. Ha tudjuk, mi jön először és mi csak utána, akkor már közel vagyunk az úthoz (*dao*).

A régiek, amikor világossá akarták tenni a fényes erényt az egész égalattiban, először rendet teremtettek a fejedelemségükben (*guo* 國). Amikor rendet akartak teremteni a fejedelemségükben, először rendbe tették a családjuk (*jia* 家) ügyeit. Rendbe akarván tenni a családjuk ügyeit, először tökéletesítették saját magukat. Tökéletesíteni akarván saját magukat, először egyenessé tették (*zheng* 正) a szívüket. Egyenessé akarván tenni a szívüket, először tisztává tették (*cheng* 誠) a gondolataikat. Tisztává akarván tenni a gondolataikat, először fejlesztették a tudásukat. Tudásukat pedig úgy fejlesztették, hogy tanulmányozták a dolgokat. Ha megvizsgáltuk a dolgok természetét (*wuge* 物格), tudásunk a legmagasabb fokra

emelkedik. Ha tudásunk a legmagasabb fokra emelkedett, akkor gondolataink őszintévé válnak. Ha gondolataink őszintévé váltak, akkor szívünk egyenessé lesz. Ha szívünk egyenessé lett, akkor tökéletesítjük magunkat. Ha tökéletesítettük magunkat, akkor rend lesz a családjunkban. Ha rend lesz a családjunkban, akkor jó kormányzás van a fejedelemségben. S ha jó kormányzást teremtettünk a fejedelemségben, akkor az égalattiban békesség uralkodik (*ping* 平).

Az Ég Fiától kezdve egészen a köznépig (*shuren* 庶人) minden egyes ember számára önmagának tökéletesítése a legfontosabb (*ben*). Hogy valakinél felfordulásban legyen (*luan* 亂) az alap (*ben*), mégis rendben legyen (*zhi* 治) nála a többi (*mo*), az nem fordulhat elő. Sohasem akadt még olyan ember, aki a számára fontos dolgokat elhanyagolva is ügyelni tudott volna a kevésbé fontosakra.

(Zhu Xi kommentárja:

A könyvnek ez az első fejezete Kongzi 孔子 szavait tartalmazza, amint azokat Zengzi 曾子³ ránk hagyományozta. A magyarázatok tíz fejezete Zengzi gondolatait tartalmazza, amelyeket tanítványai jegyeztek fel. A régi példányokban azonban sok lap összekeveredett, ezért Chengzi megállapításaira támaszkodva megvizsgáltam és elrendeztem a könyv szövegét, sorrendbe állítván úgy, amint következnek.)

1.

A (*Shujing*ben 書經) „Kangnak szóló intelmek”-ben (*Kanggao* 康誥) azt olvashatjuk: „(Wen király 文王) fényessé tudta tenni erényét.” A „*Taijia*” 大甲 fejezet azt mondja: „Törődött az Ég ragyogó megbízatásával (*ming* 明) és elmélyedt tanulmányozásában.” „Az Uralkodó rendeletei”-ben azt olvassuk: „Fényessé tudta tenni kiváló erényét.” Mindezek (a fejedelmek) maguk tették fényessé (erényüket).⁴

(A kommentárnak ez az első fejezete a ragyogó erény fényessé tevését magyarázza.)

2.

A Tang 湯 fürdőkádjárá vésett felirat⁵ azt mondja: „Ha egy nap megújhadtok, akkor napról napra újhodjatok meg, és újra meg újra újhodjatok meg.”

A „Kangnak szóló intelmek”-ben azt olvashatjuk: „Munkálkodj

azon, hogy a nép megújhódjék.” A Dalok Könyvében ez áll: „Zhou 周 fejedelemsége (*bang* 邦) ugyan régi, de égi megbízatása (*ming* 命) új.”⁶ Ezért kell minden nemes embernek (*junzi* 君子) a legnagyobb erőfeszítést tennie (a nép megújításáért).

(A kommentárnak ez a második fejezete a nép megújítását magyarázza.)

3.

A Dalok Könyvében olvassuk: „A fejedelem földje (*bangji* 邦畿) ezer *liny* 里, s itt telepedhetik le a nép.” A Dalok Könyvében áll ez is: „A *minman* 緡蠻 kiáltású sárga madár megtelepedett a domb oldalában.”⁷ A mester azt mondta: „Ami a megtelepedést illeti, (ez a madár) tudta, hogy hol kell megállnia. Lehetséges volna, hogy az ember ne tudjon annyit, mint a madár?”

A Dalok Könyvében olvasható: „Milyen fenséges is Wen király! Örökké ragyogó módon ügyel a megállapodásra <a cél elérésére>.”⁸ Az emberek fejedelmeként (*renjun* 人君) megállapodott az emberiségben (*ren* 仁), s emberek alattvalójaként (*renchen* 人臣) megállapodott a tisztelet tudásban, emberek gyermekeként megállapodott a fiúi szeretetben (*xiao* 孝), az emberek atyjaként megállapodott a szülői szeretetben (*ci* 慈), végül az ország lakóival (*guoren* 國人) való kapcsolatában megállapodott a szavahihetőségben (*xin* 信).

A Dalok Könyvében azt olvassuk: „Nézd amott a Qi-folyó 淇 hajlatát: milyen gyönyörűek a zöldellő bambuszok! Van derék fejedelmük, aki mintha vésve, mintha simítva lenne, mintha metszve, mintha csiszolva lenne! Milyen szigorú magához, milyen buzgó, milyen merész, milyen híres! Az ilyen derék fejedelmet (*junzi* 君子) soha nem lehet elfelejteni!”⁹ Mintha vésve, mintha simítva volna: ez a tanulás elve (*dao* 道). Mintha metszve, mintha csiszolva lenne: ez önmagunk tökéletesítése. Milyen szigorú magához, milyen buzgó: ez az óvatosság és körültekintés. Milyen merész, milyen híres: ez a méltóság (*wei* 威) és a példateremtés (*yi* 儀). Az ilyen derék fejedelmet soha nem lehet elfelejteni: ez a beteljesült erény legnagyobb tökéletességét jelenti, amit a nép nem tud elfelejteni.

A Dalok Könyvében olvashatjuk ezt is: „A régi királyokat nem felejtik el.”¹⁰ A nemesek (*junzi* 君子) bölcsessége (*xian* 賢) az ő bölcsességük volt, a nemesek szeretete az ő szeretetük. A kis

emberek (*xiaoren* 小人) öröme az ő örömük volt, a kis emberek haszna pedig az ő hasznuk. Ezt pedig a nemzedékek elmúlásával sem felejtik el.

(A kommentárnak ez a harmadik fejezete a legnagyobb jónak célul kitűzését magyarázza.)

4.

A mestermondotta: „Ha peres ügyeket hallgatok meg, én is tudok annyit, mint más emberek. De nem kellene-e úgy intézni, hogy ne legyenek peres ügyek? Ha nem lennének indulatos emberek, akkor nem igyekeznének a végsőkig vinni a vádaskodást; ha pedig a nép szándékát elborzasztanák (az ilyesmitől), akkor a tudás legfontosabbjáról (*ben* 本) lehetne beszélni.

(A kommentárnak ez a negyedik fejezete az alapvető és a mellékes dolgokat magyarázza.)

5.

Ezt nevezzük a tudás alapjának (*ben*), ezt nevezzük a tudás legmagasabb fokának.

(A kommentárnak ez az ötödik fejezete azt az elvet magyarázza, hogy a tudást a dolgok természetének tanulmányozása fejleszti tovább. Napjainkra (ez a rész) elveszett. Ezért bátorkodom most Chengzi gondolataihoz folyamodni, s azokat kiegészítésképpen idetoldani. Ezek arról világosítanak fel, hogy a mondás: „a tudást a dolgok természetének tanulmányozása fejleszti tovább”, azt jelenti, hogy ha tudásunkat meg akarjuk növelni, akkor meg kell közelítenünk a dolgokat (*wu* 物) és ki kell merítenünk törvényeiket (*li* 理). Mert ami az emberi elme képességeit (*ling* 靈) illeti, nincs olyan ember, aki tudás szerzésére képtelen volna, az égalatti dolgai között pedig nincs olyan, amelynek ne lennének törvényei. De aki a törvényeket nem kutatja ki teljesen, annak a tudása nem lesz tökéletes. Ezért a Nagy Tanítás a tanítás (kérdésével) kezdődik, amelynek rá kell bírnia a tanulót arra, hogy közelítse meg az égalatti minden dolgát, hogy mindig támaszkodjék a már megismert törvényekre, és hogy mindig a végsőkig kutasson, minden erejét megfeszítve.

Ha már hosszú ideje ennek érdekében használja fel minden erejét, akkor egy reggel világosan megért majd mindent. Akkor a temérdek dolog külső formája (*biao* 表) és belső tartalma (*li* 裡), finom meghatározásai (*jing* 精) és általános vonásai (*cu* 粗) közül egy sem marad olyan, amelyhez hozzá ne férközött volna. Elménk egész természetében (*ti* 體) és nagy alkalmazásában (*yong* 用) semmi sem lesz, ami meg ne világosodna számára. Íme, ezt nevezzük a dolgok tanulmányozásának, s ezt nevezzük a tudás tökéletességének.)

6.

A gondolataink őszintévé tevéséről szóló mondás azt jelenti, hogy ne csaljuk meg önmagunkat, s ahogyan utáljuk a rossznak a bűzét, úgy szeressük a jónak a szépségét. Ezt nevezzük az önmagunkkal való megelégedésnek. Ezért kell a nemes embernek igen ügyelnie, amikor egyedül van.

Ha a kis embernek nincs elfoglaltsága, akkor cselekedetei nem erényesek (*bushan* 不善), és nincs olyan, amit el ne követne. De ha nemes embert lát, akkor elszégyelli magát, elrejt mindazt, ami benne nem-erényes, és erényes oldalát mutatja.

Az emberek azonban felfedezik igazi mivoltát, mintha csak a tüdejébe és májába látnának. Mit használt akkor neki (a tettetés)? Erről mondják, hogy ha őszinték vagyunk a bensőnkben, az meglátszik a külsőnkön is. Ezért a nemesnek nagyon kell ügyelnie önmagára.

Zengzi 曾子 mondotta: „Amit tíz szem lát, amire tíz kéz mutat, azt ugye komolyan kell vennünk?” A gazdagság pompássá teszi a házat, az erény (*de* 德) pompázóvá teszi az embert magát, a szív bősége megerősíti a testet. Ezért a nemesnek őszintévé kell tennie a gondolatait.

(A kommentárnak ez a hatodik fejezete a gondolatok őszintévé tevését magyarázza.)

7.

Az a mondás, hogy önmagunk tökéletesítése a szívünk egyenessé tevésétől függ, azt jelenti, hogy ha valami miatt haragszunk vagy

neheztelünk, akkor nem értük el az egyenességet. Ha valamitől félünk vagy rettegünk, akkor sem értük el az egyenességet. Ha valaminek nagyon örülünk vagy valamiben gyönyörűséget találunk, akkor sem értük el az egyenességet. Ha valami miatt aggódunk vagy bánkódunk, akkor ugyancsak nem értük el az egyenességet. Ha pedig a szív nincs jelen, akkor nézünk, de nem látunk, hallgatunk, de nem hallunk, eszünk, de nem ismerjük fel az ízt. Íme, ezt jelenti az, hogy önmagunk tökéletesítése a szívünk egyenessé tevésétől függ.

(A kommentárnak ez a hetedik fejezete a szívünk egyenessé tevését és ezáltal önmagunk tökéletesítését magyarázza.)

8.

Az a mondás, hogy a család dolgainak rendezése önmagunk tökéletesítésétől függ, azt jelenti, hogy amit az ember kedvel vagy szeret, az iránt elfogult; amit megvet vagy gyűlöl, az iránt is elfogult; amitől fél vagy amit tisztel, az iránt is elfogult; ami miatt szomorkodik vagy amit gyászol, az iránt is elfogult; s ami miatt dölyfös vagy lusta, az iránt ugyancsak elfogult. Így aztán kevés olyan ember van az égalattiban, aki szeret valakit, de ismeri a rossz tulajdonságait is, vagy gyűlöl valakit, de ismeri a jó tulajdonságait is. Erről szól a közmondás: „Senki sem ismeri fel fiának a rossz tulajdonságait, senki sem ismeri fel termésének bőségét.” Íme, ezt jelenti, hogy ha önmagunkat nem tökéletesítjük, nem tudjuk rendezni a család dolgait.

(A kommentárnak ez a nyolcadik fejezete az önmagunk tökéletesítését és ezáltal a család dolgainak rendezését magyarázza.)

9.

Az a mondás, hogy az ország jó kormányzásához mindenekelőtt a család ügyeit kell rendezni, azt jelenti, hogy nincs olyan ember, aki a családját ugyan nem tudja tanítani, de (családján kívül) az embereket tanítani tudná. Ezért a nemes el sem hagyja a családját, úgy terjeszti ki tanítását a fejedelemségre. Mert a gyermeki szeretet (*xiao* 孝) az, amellyel a fejedelmet (*jun* 君) szolgálni kell, az idősebb fivér iránti tisztelet (*ti* 弟) az, amellyel az előljárókat (*zhang* 長)

szolgálni kell, és a szülői szeretet (*ci* 慈) az, amellyel a sokaságot (*zhong* 眾) irányítani kell.

A „Kangnak szóló intelmek”-ben olvashatjuk: „Mintha csak újszülött csecsemőt dédelgetnél.” (Az anya is) őszintén igyekszik, s ha nem is találja el mindig (a gyermek kívánságát), nem jár messze tőle. Nincs szükség rá, hogy valaki először megtanuljon gyermeket nevelni és csak azután menjen férjhez. Egy családnak az embersége (*ren* 仁) egy egész fejedelemség emberségét feltámaszthatja. Egy családnak az előzékenysége (*rang* 讓) egy egész fejedelemség előzékenységét feltámaszthatja. Egy ember mohó gonoszsága egy egész fejedelemséget felfordulásba dönthet. Ilyen nagy (az erény vagy a bűn) ereje. Erről mondják, hogy egyetlen szó megállíthat egy ügyet, s egyetlen ember megszilárdíthatja a fejedelemséget.

Yao 堯 és Shun 舜 az égalattit emberséggel (*ren*) vezették, és a nép követte őket. Jie 桀 és Zhou 紂 az égalattit kegyetlenséggel (*bao* 暴) vezették, és a nép követte őket.¹¹ Ha az, amit parancsoltak, ellenkezett volna azzal, amit ők maguk szerettek, akkor a nép nem követte volna őket. Ezért a nemes csak akkor kíván meg valamit az emberektől, ha az benne magában is megvan. Ha valami nincs meg benne magában, akkor azt nem kívánja meg az emberektől sem. Még nem volt olyan ember, aki a benne rejtőző (tulajdonságokat) másképp ítélte volna meg, mint másokét (*bushu* 不恕), de az embereket tanítani mégis képes lett volna. Ezért függ a fejedelemség jó kormányzása a család dolgainak rendezésétől.

A Dalok Könyvében azt olvashatjuk: „Milyen üde a barackfa! Hogy virulnak a levelei! Ez a leány férjhez megy, s illő módon viselkedik a családbeliekkel.”¹² Csak ha valaki illő módon bánik háza népével, akkor méltó rá, hogy tanítsa az ország lakóit. A Dalok Könyvében olvashatjuk ezt is: „Illón viselkedjete a bátyáttokkal, illón az öcsétekkkel.”¹³ Csak ha valaki illő módon viselkedik a bátyjával is, öccsével is, akkor méltó rá, hogy tanítsa az ország lakóit. A Dalok Könyvében áll még az is: „Példamutatása (*yi* 儀) hiba nélküli, irányt is mutat a négy <minden> országnak.”¹⁴ A nép csak annak a példáját követi (*fa* 法), aki szabályt teremtő módon teljesíti atyai, gyermeki, bátyi és öcsi kötelességeit. Íme, ezt jelenti, hogy az ország jó kormányzása a család ügyeinek rendezésétől függ.

(A kommentárnak ez a kilencedik fejezete a család dolgainak rendezését s ezáltal az ország jó kormányzását magyarázza.)

Az a mondás, hogy az égalattit megbékéltetni a fejedelemség jó kormányzása útján lehet, azt jelenti, hogy ha a fejedelem (*shang* 上) tiszteli az öregeket, akkor a nép közt feltámad a gyermeki szeretet (*xiao* 孝); ha a fejedelem tiszteli az előjárókat (*zhang* 長), akkor a népben feltámad az idősebbek iránti tisztelet (*ti* 弟); ha a fejedelem segíti az árvákat, akkor a nép nem fog ellenkezni vele. Így a nemesek megtalálják viselkedésük mintáját (*dao* 道). Ami a feljebbvalótól (*shang*) nem tetszik, arra ne kényszerítsük az alárendelteket (*xia* 下). Ami az alárendeltektől nem tetszik, azzal nem szolgáljuk a feljebbvalókat. Ami az elődeinktől nem tetszik, azzal ne járjunk az utódaink előtt. Ami az utódainktól nem tetszik, azzal ne kövessük az elődeinket. Ami a jobbra levőktől nem tetszik, azt ne tegyük a balra levőkkel való kapcsolatunkban. Ami a balra levőktől nem tetszik, azt ne tegyük a jobbra levőkkel való kapcsolatunkban. Ezt nevezik a viselkedés mintájának.

A Dalok Könyvében azt olvashatjuk: „Milyen boldog is az úr (*junzi* 君子): ő a népnek apja és anyja.”¹⁵ Aki azt szereti, amit a nép szeret, s azt gyűlöli, amit a nép gyűlöl, arról mondják, hogy apja és anyja a népnek. A Dalok Könyvében olvashatjuk még: „Szakadékos ott az a déli hegy, a szikláit magasra merednek. Erős és bátor Yin 尹 vezér, a népek mind rád tekintenek.”¹⁶ Aki egy fejedelemséget birtokol (*you* 有), annak mindig nagyon kell vigyáznia. Mert ha megtéved, az egész égalatti meg fogja vetni érte. A Dalok Könyvében áll ez is: „Amíg a Yinek 殷 nem szakadtak el a sokaságtól (*shi* 師), olyanok tudtak lenni, akár a Legfelső Uralkodó (*shangdi* 上帝). Példateremtők voltak a Yinek, de a magasztos megbízatást (*ming* 命) nem könnyű (megőrizni).”¹⁷ Ez azt jelenti, hogy aki megnyeri a sokaságot (*zhong* 眾), az megnyeri a fejedelemséget, aki pedig elveszíti a sokaságot, az elveszíti a fejedelemséget.

Ezért a nemesnek mindenekelőtt az erényre (*de* 德) kell nagyon ügyelnie. Ha birtokolja (*you*) az erényt, birtokolja az embereket is. Ha birtokolja az embereket, birtokolja a földet is. Ha birtokolja a földet, birtokolja a termékeket is (*cai* 財). Ha birtokolja a termékeket, birtokolja a használati javakat is (*yong* 用). Az erény (*de*) az alapvető (*ben* 本), a termékek (*cai*) a másodlagos dolog (*mo* 末). Ha kizárjuk az alapvetőt, és a másodlagos dolgot tartjuk meg, ak-

kor vizzálykodást szítunk a nép között, és szabadjára engedjük a rablást. Ezért: ha a termékek felhalmozódnak, akkor szétszóródik a nép, és ha termékek széttávoznak, akkor egybegyűlik a nép. Így tehát az a beszéd, amely igazságtalanul hangzott el, igazságtalansággal térül vissza, s az igazságtalanul begyűjtött vagyon (*huo* 貨) igazságtalan módon megy veszendőbe.

A „Kangnak szóló intelmek”-ben azt olvashatjuk: „A megbízatás (*ming*) bizony nem tart örökké.” Ez azt jelenti, hogy az erény (*shan* 善) révén meg lehet őrizni, az erénynélküliséggel pedig el lehet veszíteni. A „Chu könyvé”-ben¹⁸ 楚書 azt olvashatjuk: „Chu 楚 fejedelemségben nem becsülik a kincseket (*bao* 寶), egyedül az erényt (*shan*) tartják kincsnek.” Fan 犯, az anyai nagybácsi¹⁹ mondotta: „A száműzött nem becsüli a kincseket, egyedül az emberséget (*ren*) és a rokoni szeretetet (*qin* 親) tartja kincsnek.”

A „Qin-beli beszéd”-ben²⁰ 秦誓 olvashatjuk: „Ha akadna olyan főember (*chen* 臣), aki szilárd jellemű, s más képességei nincsenek ugyan, de szíve mentes a szenvedélyektől, az úgyszólván birtokolja mások képességeit, és ha az embereknek tehetségük van, azt szinte a sajátjaként tudja birtokolni, és ha ez emberek közt vannak jámborok és szentek, akkor szívből örülni tud nekik, és nemcsak a szájából jönnek (a dicsérő szavak), hanem valóban birtokba veszi mások képességeit, és ezáltal oltalmazni tudja gyermekeimet és unokáimat, egész népemet (*limin* 黎民), nos, (egy ilyen ember) felettébb hasznos lenne! De ha az embereknek tehetségük van, ő pedig irigylő őket és féltékeny rájuk, tehát gyűlöli őket, és ha vannak az emberek közt jámborok és szentek, ő pedig ellenkezik velük és gáncsolja őket, hogy ne legyenek ismertté, akkor ez bizony nem tudja magáévá tenni mások képességeit, tehát nem tudja oltalmazni fiaimat, unokáimat és népemet sem, nos, akkor elmondhatom, hogy (egy ilyen ember) ugyancsak veszedelmes!” Az emberséges (*ren*) ember <uralkodó> bizony számúzná az ilyet, elűzné a négy (égtáj) barbárai közé, és nem engedné meg neki, hogy másokkal együtt a Középső Országban (*Zhongguo* 中國) lakják. Ezt jelenti az a mondás, hogy csak az emberséges (*ren*) ember tudja szeretni az embereket, s csak ő tudja gyűlölni az embereket.

Látni egy kiváló embert (*xian*) és nem tudni felemelni (egy hivatalba), vagy felemelni ugyan, de nem idejében: hanyagság.

Látni egy gonosz embert (*bushan* 不善) és nem tudni eltávolítani, vagy eltávolítani, de nem elég messzire: hiba.

Szeretni azt, amit az emberek gyűlölnék, s gyűlölni azt, amit az emberek szeretnek, ez annyit jelent, mint ellenkezésbe kerülni az emberek természetével (*xing* 性), és óhatatlanul bajt hozni saját magunkra. A nemes számára ezért ott van a nagy út (*dao*). Hűségesnek és szavahihetőnek kell lennie, hogy megtarthassa (a nagy utat), mert ha dölyfös és kevély, akkor elveszíti. A termékek (*cai*) előállításának (is) megvan a nagy útja. Ha azok, akik előállítják őket, sokan vannak, de akik megeszik, azok kevesen, és ha azok, akik dolgoznak érte, gyorsan (dolgoznak), de akik csak felélik (*yong*), azok kényelmesen (élik fel), akkor a termékekből mindig lesz elegendő.

Aki emberséges (*ren*), a vagyona (*cai*) árán is önmagát fejleszti, aki pedig nem emberséges, az önmaga árán is vagyonát gyarapítja. Olyan még nem fordult elő, hogy a feljebbvaló (*shang*) szerette volna az emberséget, de alárendeltjei (*xia*) nem szerették volna az igazságosságot (*yi* 義). Olyan sem fordult még elő, hogy valaki szerette volna az igazságosságot, mégsem teljesítette volna a szolgálatait. És az sem fordult még elő, hogy (ilyen esetben) a magtárak és kincstárak gazdagsága (*cai*) ne az ő <fejedelem> gazdagsága lett volna.

Meng Xianzi²¹ 孟獻子 azt mondotta: „Annak, aki lovakat és fogatot tart, nem kell tyúkokra és disznókra ügyelnie. Annak a (magas hivatalnoki) családnak, amelyben jeget vágnak (az áldozatokhoz), nem kell marhákat és juhokat nevelnie. A száz kocsival rendelkező (első főemberi) családnak nem kell adóbegyűjtő hivatalnokokat (*jujian zhi chen* 聚斂之臣) tartania. Még az is jobb lenne, ha tolvaj hivatalnokaik lennének, semmint hogy adóbegyűjtő hivatalnokaik.” Erről mondják, hogy az ország nem a haszonlesés által, hanem az igazságosság (*yi*) által jut igazán haszonhoz (*li* 利).

Ha az, aki feje az ország családjainak (*guojia* 國家), legfőbb gondjának a termékek felélését tekinti, akkor ez biztosan a kis emberektől (*xiaoren* 小人) ered. (Az uralkodó) erényes embereknek véli őket. Ha kis emberek intézik az ország és családjai vezetését, szerencsétlenségek és károk keletkeznek. Akkor aztán hiába vannak erényes emberei, ők sem tehetnek már semmit. Íme, ezt is

jelenti a mondás, hogy az ország nem a haszonlesés által, hanem az igazságosság által jut igazán haszonhoz.

(A kommentárnak ez a tizedik fejezete az égalatti megbékéltetését magyarázza a fejedelemség jó kormányzása által.)

(Az egész kommentár tíz fejezetből áll. Az első négy fejezet összefoglalóan fejti ki a szabályok értelmét és célját, az utána következő hat fejezet pedig részletesen elmondja az egyes kötelességeket és teljesítésük módszereit. Közülük az ötödik fejezet az erény (*shan*) megismerésének fontosságáról szól, a hatodik fejezet pedig az önmagunk iránti őszinteség alapvető voltáról. A tanulás kezdetekor ezekre a fejezetekre különös gondot kell fordítani. Aki olvassa, nem szabad hogy egyszerűségük miatt lebecsülje ezeket.)

A KÖZÉP MOZDULATLANSÁGA

ZHONGYONG 中庸

(Zhu Xi 朱熹 bevezetése:

Mesterem, Chengzi¹ 程子 mondotta: „A semerre sem hajlót nevezik középnek (*zhong* 中), a sohasem változót nevezik mozdulatlannak (*yong* 庸). A közép: az égalatti helyes útja (*zheng dao* 正道); a mozdulatlan: az égalatti meghatározó törvénye (*dingli* 定理). Ez a mű a Konfuciusz iskolája által örökbe kapott erkölcsi tanításokat (*xinfa* 心法) tartalmazza. Zisi 子思 attól tartott, hogy az idő múltával félreértik őket, s ezért leírta valamennyit ebben a könyvben, s így adta tovább Mengzinek 孟子. A könyv először egyetlen törvénnyel (*li* 理) foglalkozik, a továbbiak során ezt kiterjeszti minden dologra (*wanshi* 萬事), végül pedig ismét visszavezet mindent az egyetlen törvényre. Amikor szétterjeszti (az általános elvet), akkor átfogja a mindenséget (*liuhe* 六合), amikor pedig ismét bezárkózik (az általánosba), akkor visszavonulván elrejtőzik a titokzatoságba. Ízei kimeríthetetlenek, s magvas tanulság rejlik benne mindenütt. Ha az értő olvasó mindaddig elmélkedik rajta, míg tökéletesen meg nem érti, akkor alkalmazni tudja majd egész életében, s tapasztalni fogja, mennyire kimeríthetetlen.”)

1.

Az Ég akaratát (*tianming* 天命) nevezzük emberi természetnek (*xing* 性), az emberi természethez való igazodást nevezzük követendő útnak (*dao* 道), s a követendő útra való igazítást nevezzük tanításnak (*jiao* 教). A követendő útról nem szabad letérni egy pillanatra sem, ha le szabadna térni róla, nem lehetne követendő út. Ezért a nemes ember (*junzi* 君子) akkor is gondos és figyelmes, ha nem lát semmi figyelnivalót, s akkor is fél és remeg, ha nem hall semmi félnivalót. Számára mi sem láthatóbb, mint a legrejtettebb dolgok; számára mi sem nyilvánvalóbb, mint a legparányibb dolgok. Ezért a nemes ember gondosan ügyel önnönmagára.

Ha az öröm és harag, bánat és boldogság fel sem támad (a lélekben), akkor beszélhetünk egyensúlyról (*zhong* 中). Ha feltámadnak, de megőrzik a közép mértékét, akkor beszélhetünk harmóniáról (*he* 和). Az egyensúly az égalatti minden dolgának hatalmas alapja. A harmónia az égalatti minden dolgának egyetemes útja. Ha tökéletes az egyensúly és a harmónia, akkor égen és földön minden a helyén van, s minden dolog (*wanwu* 萬物) szépen gyarapodik.

(Zhu Xi kommentárja:

Ebben az első fejezetben Zisi a reá hagyományozott gondolatokat adja elő, megalapozva velük az egész tanítást. Mindezekelőtt megvilágítja, hogy a követendő út eredete az Égben van, hogy ez az út sohasem változik, hogy valóságosan jelen van mindannyiunkban, és hogy sohasem szabad letérni róla. Ezután megőrzésének és ápolásának, valamint önmagunk szüntelen megvizsgálásának fontosságáról beszél. Végül a szent emberek (*shengshen* 聖神) érdemeinek és átalakító befolyásának legmagasabb fokáról beszél. Aki ezeket tanulmányozni akarja, önmagában keresse ezeket (az igazságokat), és maga találja meg őket, hogy eltávolíthasson magától minden rossz hatást, amely kívülről érte, és tökéletesíthesse magában természetes jó tulajdonságait. Ezt az első fejezetet nevezte Yang 楊 mester² az egész mű summázatának. A következő tíz fejezetben Zisi a Mester szavait idézi, hogy ennek a fejezetnek a mondanivalóját kiegészítse.)

2.

Zhongni 仲尼 mondotta: „A nemes (*junzi* 君子) a közép mozdulatlanságát (valósítja meg), a közönséges ember (*xiaoren* 小人) pedig ellenkezésbe kerül a közép mozdulatlanságával. A nemes azért valósítja meg a közép mozdulatlanságát, mert nemes és mindig a középhez tartja magát; a közönséges ember pedig azért kerül ellenkezésbe a közép mozdulatlanságával, mert közönséges és nem fél semmitől.”

3.

A mester mondotta: „Ó, a közép mozdulatlansága a legnagyobb tökéletesség! Nagyon kevés ember tudja sokáig megtartani!”³

4.

A mester mondotta: „Tudom, hogy a helyes utat (*dao*) nem követik. Az értelmes emberek túlmennek rajta, az ostobák pedig el sem érik. Tudom, hogy a helyes utat nem értik. A kiváló emberek (*xian* 鮮) túlmennek rajta, az értéktelenek pedig el sem érik. Minden ember iszik és eszik, de csak kevesen tudják felismerni az ízeket.”

5.

A mester mondotta: „Ó, menyire nem követik a helyes utat!”

6.

A mester mondotta: „Milyen bölcs volt Shun 舜! Shun szeretett kérdezősködni, s szeretete tanulmányozni még a legegyszerűbb tanácsokat is. Elrejtette, ami rossz volt (bennük), s megmutatta, ami jó volt (bennük). Kezében tartotta a két végletet, s a középet alkalmazta a nép kormányzásában. Éppen így lett Shun belőle!”

7.

A mester mondotta: „Az emberek mind azt mondják: 'Tudjuk'; aztán meg csak rohannak, és amikor hálóba, kelepcébe vagy verembe esnek, senki sincs, aki tudná, miképp meneküljön. Az emberek mind azt mondják: 'Tudjuk'; de ha rábukkannak a közép mozdulatlanságára, nem tudják azt megőrizni még egy hónapig sem.”

8.

A mester mondotta: „Hui 回 <Yan Hui 顏回> olyan ember volt, aki mindig megtalálta a közép mozdulatlanságát. Ha egyszer megértette valamiről, hogy az jó, akkor szilárdan megragadta, a szívében hordozta és nem vesztette el többé.”

9.

A mester mondotta: „Képes lehet valaki az égalattit vagy a fejedelemséget és családjait (*guojia* 國家) egyenlő mértékkel mérve (kormányozni), képes lehet hivatalról és jövedelméről lemondani, képes lehet meztelen kardpengén lábbal taposni, de a közép mozdulatlanságát még nem feltétlenül képes megtartani.”

10.

Zilu 子路 megkérdezte, mi a lelkiező. A mester így szőlt: „A déliek lelkiejéjé kérezed, vagy az északiak lelkiejéjé, vagy pedig azt, amit neked kell elérned? Elnézéssel és gyengédséggel tanítani, nem bosszulni meg az igazságtalanságot (*wudao* 無道): ez a déliek lelkieje; s a nemes ember él vele. Fegyverestől hálni és meghalni sajnálkozás nélkül: ez az északiak lelkieje; s az erősek élnek vele. Ezért a nemes ember alkalmazkodó, de nem sodortatja magát. Milyen bátor a lelkiejében! A középén áll egyenesen és nem hajol semerre sem. Milyen bátor a lelkiejében! Ha a fejedelemségben uralkodik az erény (*dao*), akkor (hivatalt vállal, de) ugyanolyan marad, mint visszavonultságában. Milyen bátor a lelkiejében! Ha a fejedelemségből kiveszett az erény, ő haláláig ugyanaz marad. Milyen bátor a lelkiejében!”

11.

A mester mondotta: „Elrejtőzve élni és csodás dolgokat vinni végbe, hogy megemlegessenek a későbbi nemzedékek: ezt én nem teszem. A nemes ember (olyan, hogy míg más) a követendő úton halad, de félúton letér róla; én (aki nemes ember vagyok) nem vagyok képes megállni. A nemes ember a közép mozdulatlanságához tartja magát. Elvonulhat a világtól, hogy senki se ismerje, mégsem érez sajnálatot. Egyedül a szent ember képes erre.”

12.

A nemes ember erénye (*dao*) kiterjedt és mégis rejtett. A legostobább férfi vagy asszony is eljuthat odáig, hogy megismerje, de

teljes kiterjedésében még a szent ember sem képes megismerni. A legalávalóbb férfi vagy asszony is megvalósíthatja, de teljes kiterjedésében még a szent ember sem tudja magáévá tenni. Az ég és a föld hatalmas, az ember mégis talál bennük olyat, amivel elégedetlen. Ezért van, hogy amikor a nemes ember egész nagyságában fejt ki (az erényt), akkor az égalattiban senki sem tudja magába foglalni, és amikor kicsinységében <részleteiben> fejtegeti, az égalattiban senki sem tudja tovább hasítani.

A Dalok Könyvében olvassuk: „A karvaly egészen az égig röppen, a halak meg a mélyben fickándoznak.”⁴ Ennek értelme az, hogy az erény fenn is, lenn is megnyilatkozik. A nemes ember erényének alapelemei megtalálhatók az egyszerű férfi vagy asszony szívében is, legnagyobb kiterjedése azonban beragyogja az eget és földet is.

(Ez a tizenkettedik fejezet Zisi szavait tartalmazza. Velük világítja meg az első fejezetnek azt a gondolatát, hogy a követendő útról sohasem szabad letérni. A következő nyolc fejezetben Kongzi 孔子 különböző mondásait idézi, hogy ezt szemléltesse.)

13.

A mester mondotta: „A követendő út (*dao*) nincs távol az embertől. Ha valaki oly úton próbál járni, amely távol van az embertől, azt nem szabad a követendő útnak tartania. A Dalok Könyvében olvassuk: 'A baltanyél megfaragásához nincs messze a minta.'⁵ Kézbe vesszük a baltanyelet, úgy faragunk egy másikat; s mégis, ha egyikről a másikra pillantunk, úgy gondoljuk, hogy messze vannak (egymástól). Ezért a nemes (*junzi* 君子) emberrel <ön maga példájával> kormányozza az embereket, s csak ha átalakította őket, akkor nyugszik meg. Aki hűséges a saját természetéhez (*zhong* 忠) és a kölcsönösség elve szerint gyakorolja azt (*shu* 恕), az nem járhat messze a követendő úttól. Ha valamiről nem akarja, hogy vele tegyék az emberek, azt ő sem teheti másokkal.

A nemes ember négy erénye (*dao*) közül én, Qiu 丘, még egyet sem tudok megvalósítani. Hogy úgy szolgáljam atyámat, ahogyan fiamtól megkövetelem, arra még nem vagyok képes. Hogy úgy szolgáljam fejedelmemet, ahogyan alattvalóimtól megkövetelem, arra sem vagyok még képes. Hogy úgy szolgáljam bátyámat,

ahogyan azt öcsémtől megkövetelem, arra sem vagyok még képes. Hogy olyan példásan viselkedjem barátommal, ahogyan azt tőle velem szemben megkövetelem, arra sem vagyok még képes. Vajon nem az-e nemes ember igazán, aki úgy gyakorolja a közönséges erényeket (*yongde* 庸德), s úgy vigyáz a mindennapi beszédére (*yongyan* 庸言) is (melyet az erényről folytat), hogy ha az erények gyakorlásában valami hiba esik, mindent megtesz (a kijavítására), ha pedig (az erényről beszélvén) túlzásba bocsátkozik, óvakodik attól, hogy (korán) kimerüljön, (s így) szavai tehát megfelelnek a tetteinek, tettei pedig a szavainak?”

14.

A nemes ember mindig a helyzetéhez (*wei* 位) illően viselkedik, és nem akar azon túllépni. Gazdagságban és előkelőségben úgy viselkedik, ahogyan az gazdagsághoz és előkelőséghez illik. Szegénységben és alacsony sorban úgy viselkedik, ahogy az szegénységhez és alacsony sorhoz illik. Nyugati vagy északi barbárok között úgy viselkedik, ahogy az nyugati vagy északi barbárok közt illik. Nyomorúságban és nehézségek közepette úgy viselkedik, ahogyan az nyomorúságban és nehézségek közepette illik. A nemes ember nem kerülhet olyan helyzetbe, amelyben meg ne találná önmagát.

Magas rangra emelve (*shangwei* 上位) nem zaklatja alárendeltjeit, alárendelt helyzetben (*xiawei* 下位) nem hajszolja feletteseinek kegyét. Önmagát tökéletesíti és nem követelődzik másokkal szemben, így aztán soha nem is panaszkodik. Nem zúgolódik az Ég ellen, nem vádolja az embereket. Ezért a nemes ember mindig nyugodt marad, úgy várja az (égi) parancsot; a kis ember azonban veszélyes utakon járva lesi a szerencsét. A mester mondotta: „Az íjászban van valami, ami a nemes emberhez hasonló. Ha nyíla elhibázta a céltáblát, önmagában keresi a hibát.”

15.

A nemes ember útja olyan, mint a messzire igyekvőé, akinek közelről kell elindulnia, vagy mint a magasra kapaszkodóé, akinek szintén alacsonyan kell kezdenie. A Dalok Könyvében olvassuk:

„Feleséged és gyermekeid olyan jól megértik egymást, akár a lantok és hárfák húrjai. Bátyáid és öcséid tökéletes összhangban élnek, együtt örvendeznek, s örömük tartós. Így tudod a családotad rendben tartani, s boldoggá tenni feleségedet és gyermekeidet.”⁶ A mester azt mondotta (erről): „(Így kell alacsonyan kezdeni ahhoz) hogy az apa és anya megelégedett lehessen!”

16.

A mester mondotta: „Mily hatalmas is a szellemek (*guishen* 鬼神) ereje (*de* 德)! Hiába nézzük, nem látjuk őket; hiába hallgatódzunk, nem halljuk őket; pedig ott vannak minden dologban és (a dolgoktól) nem lehet elválasztani őket. Miattuk az égalatti emberei böjttel tisztítják meg magukat és pompás ruhákba öltöznek, úgy mutatják be áldozataikat. Akár a túláradó víz, annyian vannak (az áldozók) feje fölött, de jobbra is, balra is. A Dalok Könyvében olvassuk: 'A szellemek (*shen* 神) érkezését bizony nem lehet kiszámítani, de lehet-e őket semmibe venni?’⁷ Bizony, a parányi is megnyilatkozik! Ne fojtsa hát el magában senki a komolyságot (a szellemek iránt)!”

17.

A mester mondotta: „Mily nagy volt Shun szülőtisztelete (*xiao* 孝)! Erénye (*de* 德) a szent ember erénye volt, méltósága az Ég Fiának tisztsége, gazdagsága mindent felölelt a négy tenger között. Őseinek templomában mutatta be áldozatait, s fiai és unokái megőrizték (az áldozatokat). Így nagy erénye révén szükségképpen nyerte el méltóságát, szükségképpen nyerte el jövedelmét, szükségképpen nyerte el hírnevét, szükségképpen nyerte el hosszú életét.

Ezért az Ég, amely a dolgokat létrehozza, minden dolgot a milyensége (*cai* 材) szerint lát el kegyeivel. Így a fiatal fát táplálja, a lefelé hajlót azonban felfordítja. A Dalok Könyvében olvassuk: 'Jó és szeretetre méltó a fejedelem, fényessé teszi kiváló erényét. (Bölcsen) kormányozza népét, igazgatja embereit <hivatalnokait>, méltóságának jövedelmét magától az Égtől kapja. (Az Ég) vigyáz reá és segíti őt, megbízatást ad neki (*ming* 命), s az Ég ellátja kegyeivel újra meg újra.’⁸ Így tehát a nagy erény mindig meghozza az égi megbízatást (*ming*.)”

A mester mondotta: „Egyedül Wenwangnak 文王 nem volt soha oka szomorúságra. Atyja Wangji 王季 volt, fia pedig Wuwang 武王. Atyja megalapította (méltóságát), fia pedig örökölte tőle. Wuwang folytatta Taiwang 大王, Wangji és Wenwang művét. Egyszer öltözött csak fegyverbe, s övé lett az égalatti. Ragyogó hírnevét, amely betöltötte az égalattit, sohasem vesztette el. Méltósága az Ég Fiának tisztsége lett, gazdagsága pedig felölelt mindent a négy tenger között. Őseinek templomában rendre bemutatta áldozatait, s fiai és unokái megőrizték (az áldozatokat; azaz: neki is áldoztak).

Wuwang élete akonyán kapta meg az égi megbízatást (*ming*). Zhougong 周公 tette teljessé Wen és Wu művét (*de* 德). Visszamenőleg *wang*-i címmel ruházta fel Taiwangot és Wangjit, sőt valamennyi régi fejedelemnek (*xiangong* 先公) az Ég Fiát illető szertartások szerint mutatott be áldozatokat.

Ezt a szokást (*li* 禮) aztán kiterjesztette egészen a fejedelmekig (*zhuhou* 諸侯), főhivatalnokokig (*dafu* 大夫), sőt a kisebb hivatalnokokig (*shi* 士) és a közrendűekig (*shuren* 庶人). Ha az atya főhivatalnok volt, a fia pedig kisebb hivatalnok, akkor (a fiú) főhivatalnoknak járó temetést adott (atyjának), áldozatait pedig kisebb hivatalnokhoz illően mutatta be. Ha a fiú volt főhivatalnok, atyja pedig kisebb hivatalnok, akkor kisebb hivatalnokot megillető temetést adott (atyjának), áldozatait pedig főhivatalnokhoz illően mutatta be. Az egyéves gyászt (csak) a főhivatalnokokig terjesztette ki, a hároméves gyászt azonban egészen az Ég Fiáig. Az apáért és anyáért való gyász tekintetében nem tett különbséget előkelők (*gui* 貴) és alacsony sorúak (*jian* 賤) között.”

A mester mondotta: „Mi mindenre ki nem terjedt Wuwang 武王 és Zhougong 周公 gyermeki kegyelete (*xiao* 孝)! A gyermeki kegyelet birtokában nagyszerűen tudták teljesíteni atyjuk akarátát, nagyszerűen tudták folytatni atyjuk művét. Minden tavasszal és ősszel megjavították az ősök templomait, sorba állították a szertartási edényeket, kitették (az ősök) különféle ruháit, és felajánlották az évszaknak megfelelő ételáldozatokat.

Az ősök templomában tartott szertartásokon az ősök lélek-tábláinak jobb és bal oldali sora szerint <leszármazásuk szerint> helyezkedtek el. A hivatalnokokat rangjuk szerint helyezték el, különbséget téve előkelők és alacsony sorúak között. A szolgálatok rendjét megszabva különbséget állapítottak meg a kiválóságban (*xian* 賢). A serlegek ürítésekor az alárendeltek kiszolgálták a felettéseiket, s így ment ez egészen a legalacsonyabb rangúig. (Végül) a lakomán hajuk (színe) szerint helyezkedtek el, koruk rendjének megfelelően.

Elfoglalni (őseink) helyét, gyakorolni szertartásaikat, játszani a muzsikájukat, tisztelni, amit ők nagyra tartottak, szeretni, amit ők szerettek, éppúgy szolgálni a halottakat, mint az élőket, éppúgy szolgálni őket haláluk után is, mintha csak jelen lennének: ez a gyermeki kegyelet legmagasabb foka.

Az Égnek és a Földnek szóló áldozat (*jiaoshe* 郊社) szertartása: a Legfelső Úr (*shangdi* 上帝) szolgálata. Az ősök templomában tartott szertartások: áldozatok az őseinknek (*xian* 先). Aki jól megértette az Égnek és a Földnek szóló áldozatok szertartásait, valamint az ősöknek ötévenként és minden ősszel megtartandó áldozatok (*dichang* 禘嘗) értelmét, annak éppoly könnyű lesz a fejedelemség jó kormányzása, akárcsak a tenyerébe nézni!”

20.

Ai fejedelem a kormányzás dolgairól kérdezősködött. A mester azt mondotta: „Wen 文 és Wu 武 kormányzási elveit feljegyezték fatáblákra és bambuszlapokra. Ha az ő embereik élnének még, a kormányzás felvirágozhatna. Embereik azonban meghaltak, s a kormányzás lehanyaglott. Az emberek <a hivatalnokok> erénye (*dao* 道) gyorsan helyreállítja a jó kormányzást, mint ahogy a föld erénye (*dao*) gyorsan megnöveszti a fákat. A jó kormányzás éppen olyan, mint a gyorsan növő nád. A kormányzás tehát mindig az emberektől <hivatalnokoktól> függ. (Az uralkodó) mindig saját maga szerint választja ki embereit. Saját magát mindig az erénnyel (*dao*) tökéletesíti. Erényét is tökéletesíti, mégpedig az emberséggel (*ren* 仁). Az emberség nem más, mint embernek lenni, s (ebben a vonatkozásban) legfontosabb a szülők tisztelete (*qinqin* 親親). Az igazságosság (*yi* 義) nem más, mint illendőség, s legfontosabb

eleme a kiválóak tisztelete (*zunxian* 尊賢). A rokonok szeretetének és a kiválóak tiszteletének különböző fokozatait a szertartási szabályok (*li* 禮) állapítják meg.

A nemes embernek tehát feltétlenül tökéletesítenie kell önmagát. Ha azonban tökéletesíteni akarja magát, nem hanyagolhatja el szülei szolgálatát. Ha pedig szolgálni akarja szüleit, feltétlenül ismernie kell az embereket <a rokonsági fokozatokat és rangokat>. És ha ismerni akarja az embereket, feltétlenül ismernie kell az Eget <az emberi viszonyok szabályozóját>.

Az égalattinak öt egyetemes törvénye (*dadao* 達道) van, melyet a három (erénnyel) lehet megvalósítani. A fejedelem és alattvalója, az apa és fiú, a férj és feleség, az idősebb és ifjabb fivér, valamint a barátok közötti kapcsolat: az égalatti öt egyetemes törvénye. A tudás (*zhi* 知), az emberség (*ren*) és a bátorság (*yong* 勇): az égalatti három egyetemes erénye (*dade* 達德). S amivel ezeket meg lehet valósítani: az egyöntetűség (*yi* 一). Vannak, akik már születésükkor ismerik (az öt egyetemes törvényt), mások tanulás útján ismerik meg, ismét mások csak nagy szenvedések <erőfeszítések> árán tudják megismerni őket. De ha végül megszerezték, a tudás egyforma. Vannak, akik (e törvényeket) természetes könnyedséggel ültetik át a gyakorlatba, mások haszonlesésből (*li* 利) gyakorolják őket, ismét mások nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy megvalósítsák őket. De ha elérik, a végső érdem (mindhárom esetben) ugyanaz.” A mester mondotta: „Aki szeret tanulni, az közel van a tudáshoz. Aki erőfeszítéseket tesz (kötelessége) gyakorlására, az közel van az emberséghez. Aki ismeri a szegyenérzést, az közel van a bátorsághoz. Aki ezt a három dolgot ismeri, az tudja, hogyan kell tökéletesítenie önmagát. Aki tudja, hogyan kell tökéletesítenie önmagát, az azt is tudja, hogyan kell kormányozni az embereket. Aki pedig tudja, hogyan kell kormányozni az embereket, az azt is tudja, hogyan kell kormányozni az égalatti fejedelemségeit és családjait (*guojia* 國家).

Bárki kormányozza is az égalatti fejedelemségeit és családjait, kilenc változatlan törvényt (*jing* 經) kell szem előtt tartania. Ezek: önmagának tökéletesítése, a kiválóak tisztelete, a rokonok szeretete, a főemberek (*dachen* 大臣) megbecsülése, jóviszony az összes hivatalnokokkal (*qunchen* 群臣), a köznép (*shumin* 庶民) atyai szeretete, a kézművesek (*bogong* 百工) bátorítása, gyengéd bánás-

mód a messziről jött emberekkel (*yuanren* 遠人), nyájas viselkedés az összes fejedelmekkel (*zhuhou* 諸侯).

Ha tökéletesíti önmagát, akkor a törvény (*dao*) szilárdan áll (ti. a személyes példa erejével). Ha tiszteli a kiválóakat, sohasem lesznek kétségei. Ha szereti rokonait, akkor apái <nagybátyái> és fivérei sohasem lesznek elégedetlenek vele. Ha megbecsüli a főembereket, sohasem fog hibát elkövetni. Ha jó viszonyt tart az összes hivatalnokokkal, akkor a kisebb hivatalnokok (*shi* 士) fokozottan térítik neki vissza udvariasságát (*li*). Ha úgy szereti a köznépet, akár a gyermekeit, akkor az emberek (*boxing* 百姓) mind buzgólkodni fognak. Ha bátorítja a kézműveseket, akkor elegendő vagyontárgya és használati eszköze (*caiyong* 財用) lesz. Ha gyengédén bánik a messziről jöttekkel, akkor a négy égtáj felől hozzá fognak gyülekezni. Ha nyájasan viselkedik a fejedelmekkel, akkor az egész égalatti tisztelni fogja.

Bőjttel megtisztítja magát, pompás ruhákat ölt, és semmit sem tesz, ami a szertartásokkal ellenkezne (*feili* 非禮): így tökéletesíti önmagát. Eltávolítja közeléből a hízelgőket, távontartja magától a (külső) szépséget, kevésre becsüli a vagyont (*huo* 貨), és az erényt (*de* 德) tartja a legértékesebbnek: így buzdítja a kiválóakat. Magas hivatalba emeli őket, megnöveli hivatali jövedelmüket, osztozik szeretetükben és gyűlöletükben: így buzdítja a rokonokat, hogy szeressék egymást. Alárendelt hivatalokat létesít, hogy lássák el rendelkezéseiket és megbízásaikat: így buzdítja a főembereket. Komolyan megbízik bennük, növeli hivatali jövedelmüket: így buzdítja a kisebb hivatalnokokat. Csak alkalmas időben alkalmazza közmunkára, könnyíti adóit (*lian* 斂): így bátorítja a népet. Naponta ellenőrizteti és havonta megvizsgáltatja munkájukat, a jutalmakat pedig munkájuk szerint osztja szét közöttük: így buzdítja a kézműveseket. Elkíséri a távozókat, elébe megy az érkezőknek, magasztatja képességeiket, s megérti, ha valamire nem képesek: így részesíti gyengéd bánásmódban a messziről jötteket. Biztosítja a magvaszakadt családok fennmaradását (befogadott örökösök révén), felemeli a pusztuló fejedelemségeket, helyreállítja a rendet ott, ahol felfordulás támad, támogatást nyújt veszedelem esetén, meghatározott időközönként fogadja a fejedelmeket vagy küldötteiket, bőségesen ellátja őket távozásukkor és keveset fogad el tőlük, amikor megérkeznek: így tanúsít nyájas viselkedést a fejedelmek

íránt. Bárki kormányozza tehát az égalattit fejedelemségeivel és családjával, kilenc változatlan törvényt kell szem előtt tartania; amivel pedig (e törvényeket) a gyakorlatba át kell ültetni, az az egyöntetűség.

Ha egy dolgot előkészítettünk, akkor sikerül; ha azonban nem készítettük elő, akkor nem sikerül. Ha kimondott szavunkat előbb meggondoltuk, akkor nem fog nehézségekbe ütközni (a végrehajtása). Ha egy szolgálatot előre megállapítottunk, akkor nem lesz lehetetlen (a teljesítése). Ha valamely tevékenységet előre meghatároztunk, akkor nem fogunk bánkódni (a végrehajtás elmaradása miatt). Ha a törvényeket (*dao*) előre megállapítottuk, akkor (végrehajtásukban) nem fogunk kimerülni.

Aki alárendelt helyzetben nem nyeri el felettesei bizalmát, attól a nép nem remélheti, hogy jól fogja kormányozni. A felettesek bizalma elnyerésének megvan a maga útja (*dao*): akiben nem bíznak a barátai, az nem nyerheti el felettesei bizalmát. A barátok bizalma elnyerésének (is) megvan a maga útja: aki nem engedelmes a szüleivel szemben, abban nem bíznak meg a barátai sem. A szülők iránti engedelmességnek is megvan a maga útja: aki önmagát vizsgálva nem talál őszinteséget, az nem lehet engedelmes a szüleivel szemben. Az őszintévé válásnak is megvan a maga útja: aki nem érti, hogy mi az igazán jó (*shan* 善), az nem tudja magát őszintévé tenni.

Az őszinteség (*cheng* 誠) az Ég törvénye (*dao*); magunkat őszintévé tenni pedig: az ember kötelessége (*dao*). Aki természetből fogva őszinte, az erőfeszítés nélkül éri el célját, gondolkodás nélkül megtalálja (az igazságot) és könnyedén követi a közép útját (*zhongdao* 中道): ez a szent ember.

Aki azonban maga teszi őszintévé magát, az (előbb) kiválasztja a jót, majd szilárdan megtartani igyekszik. Kiterjedten tanulja (a jót), gondosan kutatja, figyelmesen gondolkodik rajta, világosan megkülönbözteti és komolyan megvalósítja. Ha valamit még nem tanult, vagy tanulta ugyan, de nem érti még, akkor nem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamiről még nem kérdezősködött, vagy kérdezte ugyan, de nem tudta meg (a dolgot), akkor nem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamin még nem gondolkodott, vagy gondolkodott, de nem érti még tökéletesen, akkor nem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamit még nem különböztetett meg, vagy nem

tudta még világosan megkülönböztetni, akkor sem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamit még nem valósított meg, vagy nem tökéletesen valósította meg, akkor sem hagyja abba erőfeszítését. Ami másnak első kísérletre sikerül, az neki csak századszorra; ami másnak tizedszerre sikerül, az neki csak ezredszerre. De ha végül is képes végigjárni ezt az utat, akkor ha ostoba volt, biztosan okossá válik, és ha gyenge volt, biztosan erőssé válik.”

21.

Az őszinteségből származó okosságot a természettel vele járónak (*xing* 性) kell mondanunk, az okosságból származó őszinteséget pedig tanítás révén elnyertnek (*jiao* 教). Az (Égtől adományozott) őszinteség elvezet az okossághoz, az okosság pedig elvezet az őszinteséghez.

(Ebben a huszonegyedik fejezetben Zisi 子思 folytatja az előző fejezetet, [nevezetesen abból] a Mester gondolatát az égi törvényről és az emberi törvényről; s egyben megalapozza a továbbiakat. A most következő tizenkét fejezet Zisi műve, megismétli és szemlélteti bennük az ebben a fejezetben található gondolatot.)

22.

Csak az, aki elérte az égalatti legnagyobb őszinteségét, csak az tudja teljesen kifejleszteni saját természetét (*xing* 性). S ha teljesen ki tudja fejleszteni saját természetét, akkor teljesen ki tudja fejleszteni mások természetét is. S ha teljesen ki tudja fejleszteni mások természetét, akkor teljesen ki tudja fejleszteni a dolgok természetét is. S ha teljesen ki tudja fejleszteni a dolgok természetét, akkor arra is képes, hogy segítse az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát. Ha pedig segíteni tudja az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát, akkor méltó rá, hogy az Éggel és a Földdel együtt egy hármasságot alkosson.

23.

Utána következik az, aki magas fokra fejleszti a beléje oltott csírát (*qu* 曲). Ez a még csírázó (erény) elérhetővé teszi az őszinteséget. Ha megvan az őszinteség, akkor alakot ölt. Ha alakot öltött,

nyilvánvalóvá válik. Ha nyilvánvalóvá vált, akkor ragyog. Ha ragyog, akkor befolyást gyakorol (másokra). Ha befolyást gyakorol másokra, akkor megváltoztatja őket. Ha pedig megváltoztatja, akkor átalakítja őket. Átalakításra csak az képes, aki elérte az ég-alatti legnagyobb őszinteséget.

24.

A legnagyobb őszinteséget elért (ember) útja (*dao* 道), hogy képes előre tudni a dolgokat. Ha a fejedelemség és családjai fel fognak emelkedni, ezt neki biztosan megmutatják a szerencsés jósjelek. Ha a fejedelemség és családjai el fognak pusztulni, ezt is biztosan mutatják a bajlós előjelek. (Minden esemény előre) megmutatkozik a cickafarkkórón és a teknősbéka-páncélon, hatással van a négy testrésze. Akár baj, akár szerencse közeledik, a jót is előre lehet tudni, a rosszat is előre lehet tudni. Ezért aki elérte a legnagyobb őszinteséget, az hasonló a szellemekhez (*shen* 神).

25.

Az őszinteség: önmagunk tökéletesítője; s az út (*dao* 道): amelyre magunkat igazítjuk. Az őszinteség a dolgok vége és kezdete, őszinteség nélkül nem létezik semmi. Ezért a nemes ember az őszinteséget becsüli a legtöbbre. Az őszinteség nem egyedül önmagunk tökéletesítését szolgálja, hanem tökéletesíti a (rajtunk kívül álló) dolgokat is. Bennünket az emberség (*ren* 仁) tökéletesít, a dolgokat pedig a tudás (*zhi* 知). (Mindkettő) a természettől (*xing*) való erény (*de* 德), s (megszerzésük) a külső és a belső egyesítésének útja (*dao*). Így valahányszor (a tökéletesen őszinte ember) alkalmazza ezeket (az erényeket), helyesen fog cselekedni.

26.

Ezért a legnagyobb őszinteség sohasem pihen. Sohasem pihenvén sokáig <örökké> tart. Sokáig tartván láthatóvá teszi magát. Láthatóvá téve magát messzire elér. Messzire elérve hatalmas lesz és mély. Ha már hatalmas és mély, akkor magas és ragyogó.

Hatalmas és mély: ezáltal tartja a dolgokat. Magas és ragyogó:

ezáltal borítja be a dolgokat. Messzire elérő és sokáig tartó: ezáltal tökéletesíti a dolgokat. Hatalmassága és mélysége egyenlővé teszi (birtokosát) a Földdel; magassága és ragyogása egyenlővé teszi (birtokosát) az Éggel. Messzire-érése és hosszan-tartása határtalan. Ezekkel a tulajdonságokkal pedig magamutogatás nélkül is ragyogni tud, egy mozdulat nélkül is megváltoztatja a dolgokat, s minden erőfeszítés nélkül (*wuwei* 無為) is tökéletesíti őket.

Az Ég és a Föld törvénye (*dao* 道) egyetlen mondatban kifejthető: a dolgokat alkotván nem cselekednek kétféleképpen, s így a dolgok létrehozásában megmérhetetlenek. Az Ég és a Föld törvénye hatalmas, mély, magas, ragyogó, messzire elérő és hosszan tartó.

Az Ég, ami most előttünk van (mindössze) a fényesség egy bizonyos mennyisége; de ha egész kimeríthetetlenségét tekintjük: rajta függenek a Nap, a Hold, a csillagok és csillagképek, s minden dolgot betakar. A Föld, ami most előttünk van, csak egy maroknyi földnek összege; de ha szélességét és mélységét tekintjük: hordozza a Hua 華 (hegy) csúcsát anélkül, hogy nehéznek érezné, befogadja a folyókat és tengereket anélkül, hogy kifolyni engedné őket, minden dolgot hordoz. A hegy itt előttünk csak egy helyen (összegyűlt) kövek sokasága, de ha egész szélességét és nagyságát tekintjük: füvek és fák nőnek rajta, madaraknak és vadállatoknak nyújt lakóhelyet, s drága kincsekben gazdag. A víz itt előttünk csak kanálnyi (vizek) összessége, de ha mérhetetlen mélységét tekintjük: nagy teknősbékák, krokodilok, sárkányok, halak és kis teknőcök élnek benne, s bőségesen szolgáltat vagyontárgyakat (*huo cai* 貨財).

A Dalok Könyvében olvassuk: „Ó, az Ég parancsa (*ming* 命) mily felséges és véget nem érő!”⁹ Ennek értelme: az Ég éppen ezáltal Ég. „Ó, mily fényesen tündöklött Wenwang 文王 tiszta erénye!” Aminek értelme: Wenwang éppen tisztasága és (erényének) állandósága révén volt Wenwang.

27.

Milyen hatalmas a szent ember erénye (*dao* 道)! Túláradóan, akár a víz, létrehoz és fenntart minden dolgot, s fölemelkedik egészen az Égig, tökéletes a nagysága! Átfogja a szertartások háromszáz szabályát és az illem háromezer szabályát. Meg kell várnia a (megfelelő) embert, csak akkor valósulhat meg. Ezért mondják, hogy

a tökéletes erény (*de* 德) nélkül nem valósulhat meg a tökéletes út (*dao*).

Ezért a nemes ember megbecsüli erényes természetét (*dexing* 德性), s szüntelenül igyekszik kérdezősködni és tanulni. (Erényeit) a legszélesebbé és legnagyobbá igyekszik tenni, de kimeríti a legparányibb mozzanatait is. Magassá és ragyogóvá igyekszik tenni őket, de (ugyanakkor) mindig a közép mozdulatlanságához igazodik. Gyakorolja régi tudását és igyekszik új ismeretekre szert tenni. Buzgólkodik erényeiben, s tiszteli és betartja a szertartásokat.

Így aztán, ha magas rangot foglal el, nem gőgös, alacsony helyzetben pedig nem lázadzik. Ha a fejedelemségben rend van, akkor szavai elegendők, hogy fölemeljék őt, de ha a fejedelemségben rossz kormányzás van, akkor hallgatása menti csak meg a bajtól. A Dalok Könyvében olvassuk: „Nagyon okos és bölcs, így őrzi meg személyét.”¹⁰ Nem ugyanarról van-e szó?

28.

A mester mondotta: „Aki ostoba létére a saját ítéletét akarja követni, aki közrendű létére maga akarja irányítani magát, vagy aki a mostani korban él, de vissza akar térni a régiség útjára, az feltétlenül szerencsétlenséget hoz saját magára.

Senki másnak, csak az Ég Fiának van joga fontolóra venni a szertartásokat, szabályozni a mértékeket, megállapítani az írásjegyeket (*wen* 文). Ma az égalatti minden kocsijának egyforma kereke van, a könyveket egyforma írásjegyekkel írják, és az emberek cselekedeteit egyforma szabályok irányítják.

Ha valaki elfoglalta ugyan a (királyi) méltóságot, de nincs meg benne a szükséges erény (*de*), akkor nem merészkedhetik odáig, hogy új szertartásokat vagy új muzsikát alkosson. S ha valakiben megvan ugyan a szükséges erény, de hiányzik a megfelelő (királyi) méltóság, az ugyancsak nem merészkedhetik odáig, hogy új szertartásokat vagy új muzsikát alkosson.”

A mester mondotta: „Én beszélek a Xia-dinasztia 夏 szertartásairól, de Qi 杞 nem tudja kellően bizonyítani (szavaimat). Tanulmányoztam a Yin-dinasztia 殷 szertartásait, s íme, Songban 宋 megőrizték ezeket. Tanulmányoztam a Zhou-ház 周 szertartásait, amelyek most is érvényben vannak, és én a Zhou-házat követem.”¹¹

Aki királyként uralkodik az égalattiban, az ügyeljen a három fontos dologra¹², s akkor kevés hibát fog elkövetni. A régiek (intézményei) legyenek bármily kiválóak, nem lehet bizonyítani őket. S ha bizonyíthatatlanok, nincs hitelük. Ha pedig nem bízunk bennük, nem is követi őket a nép. Ha pedig alacsony rangú (alkotta az előírásokat), akkor legyenek azok bármily kiválóak, nem elég tiszteletre méltóak. S ami nem elég tiszteletre méltó, annak hitele sincs. Ha pedig nem bízunk bennük, nem is követi őket a nép.

Ezért a nemes ember <az uralkodó> törvényei (*dao* 道) saját magában gyökereznek, s bizonyító tanúja az egész egyszerű nép (*shumin* 庶民). Ha összehasonlítja (kormányzását) a Három Uralkodóval, nem talál eltérést. Ha az Ég és a Föld (tevékenysége) mellé állítja, nem talál ellentmondást. Ha a különféle szellemeket (*guishen* 鬼神) hívja tanúul, semmi kétség nem marad hátra. Úgy vár akár száz nemzedékig is egy szent emberre, hogy az se kételkedhessék majd benne.

Azért hívhatja tanúul az összes szellemeket, anélkül hogy aztán valami kétség támadna, mert ismeri az Eget. S azért lehet biztos benne, hogy egy szent ember akár száz nemzedék múltán sem fog kételkedni benne, mert ismeri az embereket.

Így aztán a nemes ember magatartása nemzedékekre szólóan az égalatti törvénye (*dao*) lesz, tettei nemzedékekre szólóan az égalatti példaképe (*fa* 法), szavai pedig nemzedékekre szólóan az égalatti mintája (*ze* 則) lesznek. Akik távol vannak tőle, vágyakozva néznek rá, akik pedig közel vannak hozzá, sohasem unják meg.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Ott <a fejedelemségekben> senki sem gyűlöli, itt <az udvarban> senkit sem fáraszt, éjjel és nappal mindenki csak hírnevét örökíti.”¹³ Más módon a nemes ember nem tehet szert korai hírnévre az égalattiban.

Zhongni 仲尼, mintha csak ősei lettek volna, örökbe vette Yao 堯 és Shun 舜 (bölcsségét), s példaképének Went és Wut tartotta. Fent az Ég évszakaihoz igazodott, lent pedig megegyezett a vízzel és földdel. Hasonlóvá lett az Éghez, amely mindent betakar és

oltalmaz, s a Földhöz, amely mindent hordoz és támogat. Hasonlóvá lett a négy évszakhöz, amely egymást követve visszatér, s a naphoz és holdhoz, amelyek egymást felváltva fénylenek.

Minden dolog együtt növekedik, anélkül hogy ártanának egymásnak. (Az évszakok, a nap és a hold) együtt járják útjukat, anélkül hogy összeütköznének egymással. (Az Ég és a Föld) kisebb tevékenysége (*xiaode* 小德): mint a folyók folyása <minden dologhoz külön-külön jut el>; nagy tevékenysége (*dade* 大德) pedig: a nagyszerű átalakulások. Ez teszi nagygyá az Eget és a Földet.

31.

Csak akinek birtokában van az égalatti legnagyobb bölcsessége (*sheng* 聖), csak az lehet elég okos, elég értelmes, elég bölcs és elég sokat tudó ahhoz, hogy kormányozni tudjon; (csak az lehet) elég nagylelkű, elég kegyes, elég nyájas és elég gyengéd ahhoz, hogy gondoskodjék mindenkiről; (csak az lehet) elég tevékeny, elég határozott, elég szilárd és elég kitartó ahhoz, hogy mindent keményen kézben tartson; (csak az lehet) elég önmegtartóztató, elég komoly, elég közepen-álló (*zhong* 中) és elég egyenes ahhoz, hogy mindenki tisztelje; (csak az lehet) elég rendezett, elég elvi, elég gondos és elég éber ahhoz, hogy megkülönböztetni tudjon.

(Az ilyen ember) mindent-átölelő és hatalmas, és (kimeríthetetlen) akár egy mély forrás. Mindig a megfelelő időben teszi láthatóvá (erényeit). Mindent-átölelő és hatalmas, akárcsak az Ég; (kimeríthetetlen) mint egy mély forrás, akárcsak a mélyvíz. Megmutatja magát, s az egész nép tiszteli; megszólal, s az egész nép bízik benne; cselekszik, s az egész nép megelégedett.

Így aztán hírneve szerteárad a Középső Fejedelemségben, eljut még a déli és északi barbárokhoz is, mindenhová, ahová csak hajók és kocsik elérnek, ahová csak az ember ereje elhatol, amit csak beborít az Ég, amit csak hordoz a Föld, ahol csak világít a Nap és a Hold, ahol csak dér és harmat esik, és mindenki, aki csak vérrel és lehelettel bír, tiszteli és szereti. Ezért (is) mondjuk, hogy méltó párja az Égnek.

Csak akinek birtokában van az égalatti legnagyobb őszintesége, csak az lehet képes megállapítani az égalatti nagy szabályát (*dajing* 大經 = az öt emberi kapcsolat törvénye), megalapítani az égalatti nagy alapját (*daben* 大本 = az erények), s megismerni az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát. S vajon támaszkodhatik-e valamire (önmagán kívül)?

Mily igaz az emberségében, mily mély a forrás-voltában, mily hatalmas az Ég-voltában! Aki maga nem elég okos és értelmes, nem elég bölcs és sokat tudó, nem elég járatos az égi erényekben (*tiande* 天德), az hogyan is tudná felismerni őt?

A Dalok Könyvében olvassuk: „Hímzett selyemruhája fölött még egyszerű vászonruhát is visel.”¹⁴ Nem akarja mutogatni a nagyon díszeset. Ezért a nemes ember útja: elrejtteni (az erényeket), hogy napról napra jobban ragyoghassanak; a közönséges ember útja azonban: mutogatni őket, ha napról napra kevesebb is van belőlük. A nemes ember erénye (*dao* 道) ízetlen, de nem lehet megundorodni tőle; egyszerű, de ékes (*wen* 文); természetes, de rendezett.

Aki tudja, hogyan lehet közeli (módszerekkel) messzire jutni, s tudja, hogyan lehet önmagunk által befolyásolni másokat (*feng* 風), s tudja, hogyan nyilvánul meg a legparányibb <a rejtett erény>, az beléphet az erényesek közé (*rude* 入德).

A Dalok Könyvében olvassuk: „(A halak) a mélyben keresnek menedéket, de ott is élesen megvilágítják őket.”¹⁵ Ezért a nemes ember befelé fordulva megvizsgálja magát, és csak akkor lesz szívében megelégedett, ha semmi hibát nem talál magában. Az a hely, ahol a nemes embert senki sem érheti utol, ott van, ahol egyetlen ember sem láthatja <a szívében>.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Ügyelned kell arra, hogy a házadban semmi miatt ne kelljen szégyenkezned még a legsötétebb szobában sem.”¹⁶ Ezért a nemes embert akkor is tisztelik, ha meg sem mozdul, s akkor is bíznak benne, ha meg sem szólal.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Felajánlva a húst és híva (a szellemeket) nem beszélünk, így aztán semmi vita nem támad.”¹⁷

Ezért a nemes ember jutalmazás nélkül is buzdítani tudja a népet, s harag nélkül is eléri, hogy a nép jobban fél tőle, mint a pallyostól vagy a hóhérbárdtól.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Nem szükséges fitogtatni az erényét, minden fejedelem (*bobi* 百辟) mintaképének tekinti.”¹⁸ Ezért a nemes ember őszintén tiszteletre méltó, s (ez esetben) az égalatti békében él.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Én azt a ragyogó erényt szeretem, amelynek nincs szüksége hatalmas hangra és pompás külsőre.”¹⁹ A mester mondotta: „A hang és a külső megjelenés csak másodlagos dolgok a nép átalakításában.” A Dalok Könyvében olvassuk még: „Az erény könnyű, mint a hajszál.”²⁰ De még a hajszálnak is van valami súlya. A legnagyobb tökéletességet (a Dalok Könyve így jellemzi): „A magas Ég tevékenységének nincsen sem hangja, sem szaga.”²¹

(Ebben a harmincharmadik fejezetben Zisi 子思, miután az előző fejezetekben a legnagyobb tökéletességről beszélt, visszafordul és ennek gyökerét kutatja. Felhívja a bölcsesség tanulóját, hogy mindenekelőtt önmagára ügyeljen még a legsajátabb dolgaiban is, majd fokozatosan eljut odáig, hogy kimondja: az égalatti békéjét az igazi tiszteletreméltóság biztosítja. Dicséri még (az erény) csodálatosságát, egészen addig, hogy nincsen sem hangja, sem szaga. Ezzel egész művének summázatát nyújtja igen tömör szavakkal. Tanításának mind újabb és újabb ismétlésével, azzal a szándékkal, hogy tanítsa az embereket, igen nagy mélységet és világosságot ért el. Hát lehet-e, hogy a bölcsesség tanulója ne egész szívvel tanulmányozza?)

JEGYZETEK

A NAGY TANÍTÁS

¹ Chengzi 程子 – Cheng Yi 程頤 (1033–1107), konfucianus filozófus a Song-korban, az ugyancsak filozófus Cheng Hao 程顥 (1032–1085) öccse. A két fivér tanítása, a törvény (*li* 理) elsődlegességéről az anyagi szubsztanciával (*qi* 氣) szemben, igen nagy hatással volt Zhu Xi objektív idealista rendszerének kialakulására.

² A Beszélgetések – *Lunyu* 論語. A Mengzi 孟子 – az előbbi után a legjelentősebb Zhou-kori konfucianus könyv, amely Mengzi, a filozófus tanait tartalmazza tanítványai feljegyzésében.

³ Zengzi 曾子 – Zeng Shen 曾參 (lásd a *Lunyu* 2. jegyzetét).

⁴ A „Kangnak szóló intelmek” (*Kanggao* 康誥): *Shujing* 書經 4, IX. fejezet (a hagyományos szöveg beosztása szerint), amelyben Wuwang 武王 tanácsokkal látja el a fivérét, Kangshut 康叔, kinevezvén őt Wei 衛 kormányzójává. A „Taijia” 大甲 fejezet: *Shujing* 3, V., a könyv egyik nem hiteles (Han-kori?) fejezete, amelyben a Shang-Yin- 商殷 dinasztia alapítójának, Tangnak 湯 a főminisztere, Yiyin 伊尹 beszél Tang utódához, Taijiahoz „Az Uralkodó rendeletei”: a *Shujing* „Yao rendeletei” (*Yaodian* 堯典) című fejezete (1, I.).

⁵ Kínában régi szokás a maradandó értékű használati tárgyakra erkölcsös mondasokat véсни. Tang (a Shang-Yin-dinasztia alapítója) fürdőkádjáról egyébként nem tudunk közelebbit.

⁶ *Shijing* 詩經 235, 3–4.

⁷ *Shijing* 303, 15–16; 230, 9–10.

⁸ *Shijing*, 235, 25–26.

⁹ *Shijing*, 55, 1–9.

¹⁰ *Shijing* 269, 13. A régi királyok: Wenwang és Wuwang, a Zhou-dinasztia két alapítója.

¹¹ Yao 堯 és Shun 舜 – lásd a *Lunyu* 92. jegyzetét. Jie 桀 és Zhou 紂 – a mitikus Xia-dinasztia és a Shang-Yin-dinasztia utolsó, zsarnok királyai (Zhouhoz lásd a *Lunyu* 163. jegyzetét), akik eljátszották az „égi megbízatást”, s ezért a következő dinasztiának „égi megbízatásra” meg kellett döntenie uralmukat. Mindkettőjük mondája a Zhou-hagyományok része, s célja a Zhou hódítás erkölcsi igazolása.

¹² A *Shijing* 6. dalának harmadik strófája a konfucianus értelmezés szerint. Újabb felfogásban a strófa így hangzik:

Milyen üde a barackfa!
Hogy virulnak a levelei!
Ez a leány férjhez megy,
Illó is, hogy háza <férje> legyen.

¹³ A *Shijing* 173. versének 17. sora, amely – a *Daxue* szerzőjének értelmezésével is egybehangozón – így is fordítható: „(A fejedelem) jó példát mutat bátyjának és öccsének”. Az „illő viselkedés” tehát: a példamutatás.

¹⁴ *Shijing* 152, 17–18.

¹⁵ *Shijing* 172, 15–16.

¹⁶ *Shijing* 191, 1–4. A versben egy Jiafu nevű költő panaszkodik a hivatalnokok méltatlansága miatt.

¹⁷ *Shijing* 235, 45–48. A Yinek: a Shang-Yin dinasztia uralkodói.

¹⁸ „Chu könyve” (楚書) – Chu 楚 fejedelemség krónikája; a fennmaradt szövegek közül csak a Zhou-kor végi *Guoyu* 國語 című gyűjtemény Chuval foglalkozó része tekinthető ilyesféle műnek.

¹⁹ Fan 犯, az anyai nagybácsi – Wenwang nagybátyja, aki nagy jövőjű unokaöccséről („a száműzött”-ről) mondja ezeket a szavakat.

²⁰ A „Qin-beli beszéd” 秦誓: a *Shujing* utolsó fejezete, Qin fejedelmének ünnepi szónoklata hivatalnokaihoz. Az itt idézett szöveg nem pontosan azonos a *Shujing*-ban olvashatóval.

²¹ Meng Xianzi 孟獻子 – Zhongsun Mie 仲孫蔑, híres-bölcs Lu-beli 魯 főhivatalnok a Konfuciusz születése előtti időkben. Az idézett mondatok egy elveszett Lu-beli könyvből származhatnak.

A KÖZÉP MOZDULATLANSÁGA

¹ Chengzi 程子 – lásd a *Daxue* 1. jegyzetét.

² Yang mester 楊 – Song-kori 宋 filozófus (1053–1135), Cheng Hao 程顥 tanítványa, Cheng Yi 程頤 barátja (lásd a *Daxue* 1. jegyzetét).

³ Vö. *Lunyu* 論語 VI, 27.

⁴ *Shijing* 詩經 239, 9–10.

⁵ *Shijing* 158, 5–6.

⁶ *Shijing* 164, 25–30.

⁷ *Shijing* 256, 62–64. A szellemek: az ősök szellemei. Az utolsó sor újabb értelmezésben: „Csekélységgel is lehet undorodást kelteni bennük” – ami nem mond ellent szövegünk szerzője felfogásának sem.

⁸ *Shijing* 249, 1–6.

⁹ *Shijing* 267, 1–2; majd 267, 3–4.

¹⁰ *Shijing* 260, 29–30.

¹¹ Vö. *Lunyu* III, 9. és 14., valamint az ezekhez fűzött jegyzetek.

¹² A „három fontos dolog” értelmezése nagyon bizonytalan.

¹³ *Shijing* 278, 5–8; a hagyományos értelmezés szerint. Újabb felfogásban a himnusz így hangzik:

Több sorban szállnak a kócsagok
Ott azon a nyugati sáncon.
Vendégeink megérkeznek,
Ilyen az ő megjelenésük is.
Itt nincs olyan, ami ne tetszene (a szellemeknek),
Ott nincs, ami undorítaná őket <áldozatunk hibátlan>.
Bárcsak itt lehetnének éjjel-nappal (a templomban),
Hogy örökkössé tegyük (őseink) hírnevét!

¹⁴ *Shijing* 57, 2 (változat).

¹⁵ *Shijing* 192, 79–80.

¹⁶ *Shijing* 256, 58–59.

¹⁷ *Shijing* 302, 9–10.

¹⁸ *Shijing* 269, 11–12.

¹⁹ *Shijing* 241, 74–75. (Az Úr szavai Wenwanghoz.)

²⁰ *Shijing* 260, 42. (Egy közmondás, amelynek másik fele: „De a nép közül csak kevesen tudják felemelni.”)

²¹ *Shijing* 235, 53–54.

MO DI 墨翟

MO DI 墨翟 HARCA A KONFUCIANIZMUS ELLEN

Nem sokkal Konfuciusz után, az i. e. V. század második felében élesen antipatriarchális tanokkal lépett fel Mo Di 墨翟, megtisztelőbb nevén Mozi 墨子 (Mo mester). Életéről még kevesebb biztos adatunk van, mint Konfuciusz életéről; egyes számítások szerint kb. i. e. 480-tól 397-ig élt. Valószínűleg ő is Luból 魯 származott, bár Songból 宋 és Chuból 楚 is eredeztetik. Nem tudjuk, hol és mikor kezdett tanítani, csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a kicsiny Luyang 魯陽 fejedelme, Wenzi 文子, aki Chu uralkodói családjából származott s Hui 惠 király (i. e. 487–430) főhivatalnok volt, Mo Di tanítványául szegődött, majd magával vitte Luyangba és tanácsosává tette. Mo Dinak alkalma volt találkozni Hui királlyal is, ám az – öreg korára hivatkozva – elhárította magától, hogy a gyakorlatba ültesse át a filozófus tanait, s Mo Di végül is visszatért Luba, ahol megalapította iskoláját és haláláig tanított.

Tanainak nem is takargatott célja: az arisztokrácia hatalmának megtörése, a patriarchális család szétzúzása. Nézetei osztálygyökerének megértéséhez érdekes volna biztosat tudnunk a származásáról. Önmagát (Chu-beli utazása alkalmával) közrendűnek mondja, de ez valószínűleg csak azt jelenti, hogy nem visel hivatalt. Mindenesetre nem lehet véletlen, hogy Luban Mo Di még annyira sem tudta vinni, mint Konfuciusz, s tanait egyedül a kicsiny Luyang fejedelme fogadta szívesen. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy – akármilyen származású volt – viszonylag széles és dolgozó tömegek érdekeit fogalmazta meg. Felvetették, hogy Mo Di filozófiája valamiféle kóbor lovagság, egyik fejedelemtől a másikhoz vándorolható zsoldos katonaság érdekeit fejezte ki. Ennél sokkal valószínűbb, hogy (e katonákkal együtt) kereskedők, kézművesek és alsóbb hivatalokat betöltő szegényebb írástudók tömegeiről van szó, talán még rabszolgákról is, olyan emberekről tehát, akiknek érdekei beleütköznek a patriarchális rend korlátaiba,

s akik a patriarchális család szétzúzása útján is készek támogatni a központosító törekvéseket.

Nincs adatunk arról, hogy Mo Di mit tanított Luban, de tudjuk, hogy néhány tanítványát hivatalhoz juttatta, s egyébként is, ha iskoláját egyáltalán megtűrték, akkor hivatalnokképző iskolának kellett lennie. Mo Di, a konfuciánus szertartások és a patriarchális morál ellensége, nem taníthatta a régiség hagyományát, mint Konfuciusz, fel kell tehát tételeznünk, hogy főképpen gyakorlati hivatalnokmunkára, írásra-olvasásra, beszédek mondására, munkák megszervezésére oktatta tanítványait. Erre mutat például az a tény, hogy már a Zhou-kori 周 hagyomány nemcsak a filozófust tiszteli Mo Diban, hanem nagy feltalálónak és haditechnikusnak is tartja, s alakját kapcsolatba hozza Lu Bannal 魯班, az ácsok legendás védőistenével. S való igaz, hogy az i. e. III. század folyamán az általa alapított iskolából nőtt ki egy igen fontos logikai iskola, amelynek fennmaradt formulái között mechanikai és optikai kísérletekre bukkanunk, s egész tevékenysége mögött ott érezzük a kétkezi munkát. Végül egy városok megerősítésével és más haditechnikai kérdésekkel foglalkozó iskola ugyancsak Mo Dit vallja mesterének.

Tanításait követői jegyezték fel az i. e. III. században, a logikai haditechnikai és más iskolák műveivel együtt. A Mozi 墨子 című könyv a Han-korból 漢 maradt ránk, de Zhou-kori voltához nem fér kétség. A gyűjtemény valószínűleg legrégebbi része a Mo Di beszélgetéseit megörökítő három fejezet (a hagyományos számozás szerint a 46–48. fejezetek). Ezeket a *Lunyu* 論語 módjára szerkesztett feljegyzéseket talán már közvetlen tanítványai kezdték készíteni. Mo Di filozófiájának valamennyi fontos gondolatát tartalmazzák, s azonnal megállapíthatjuk belőlük, hogy az antikonfuciánus nézetek megfogalmazása egészen új módszer alkalmazásával jár. Ahelyett, hogy csupán kinyilatkoztatna, mint Konfuciusz a legtöbb esetben, Mo Di *bizonyítani* igyekszik állításait. Mo Di beszélgetéseit talán Konfuciusz mondásaival egy időben jegyezték fel, mégis, a *Lunyu* és e három fejezet között csak külső hasonlóság van, mert Mo Di érvel, bizonyít, nem egyedül a régiség tekintélyére hivatkozik. Ezzel pedig igen jelentős lépést tesz az igazi filozófia felé.

De Mo Di ennél sokkal tovább is ment. A *Mozi* gyűjtemény 8–37. fejezete: összefüggő, tanulmányzerű formában a motista rendszer tíz legfontosabb tételének kifejtése. A rendszer tíz tételéről

három-három tanulmány készült (a harmincből hét elveszett). A legelterjedtebb felfogás szerint e párhuzamos fejezeteket olyan Mo Di-követők írták az i. e. III. században, akik három, egymástól alig különböző motista iskolához tartoztak. H. Maspero azonban egy szerző keze nyomát látja a párhuzamos fejezeteken is, és feltételezi, hogy a tíz tétel feldolgozását maga Mo Di írta, s az egyenként három párhuzamos fejezet ugyanannak a szövegnek három redakciója a három iskola szerint (*La Chine antique*. 389–390.). Való igaz, hogy a szöveg gyakran ismétlődő formulája szó szerint csak annyit jelent: „A mester, Mozi mondta (v. mondja)”; ám aligha kétséges, hogy a szövegek mai formájukban nem régebbiek az i. e. III. századnál, s ezért megnyugtatóbbnak tartjuk a formula „Mesterünk, Mozi” fordítását. A. Forke feltételezi, hogy létezett egy összöveg, s a párhuzamos fejezeteket összehasonlítván megkülönböztet egymástól egy tömör feldolgozást, amely legközelebb állhatott az összöveghez, egy bővebb feldolgozást és egy parafrázist, utalva Márk, Máté és Lukács evangéliumára (*M Ti, des Sozialethikers und seiner Schüler philosophische Werke*. Berlin 1922, 21–23.). Fordításunkban a tíz tanulmány Forke által megállapított tömör változatai olvashatók (három kivétellel: a zene elítéléséről csak a bővített feldolgozás maradt fenn, a mértéktartó temetésről és a szellemekről pedig csak a még ennél is terjedősebb parafrázis).

A beszélgetésekből is, a rendszer tíz tételének kifejtéséből is világosan látható, hogy Mo Di tulajdonképpen Konfuciusz tanaiból indul ki, a konfucianus elvek haladó mozzanatait fejleszti tovább, de úgy, hogy filozófiájának minden lényeges pontja szembefordulást jelent a patriarchális arisztokráciával és a konfucianizmussal. *A kiválóak megbecsülése*, ez az ismert konfucianus elv Mo Dinál az egyeduralkodó korlátlan kinevezési jogát jelenti, *Az egyetértés megbecsülése* pedig az alárendeltek feltétlen engedelmisségét a feljebbvalóknak, végső fokon a despotának, aki *Az egyetemesszeretet* révén minden alattvalójának egyformán korlátlan ura, hiszen akarata minden engedelmes alattvalójának akarata is. A bürokratikus despotizmus e számunkra meghökkentő elméletében igen nagyra kell értékelnünk a központi hatalom megerősítésének szándékát. Az igen bátor fejtegetések mögött az a felismerés rejlik, hogy a konfucianizmus voltaképpen nem a központi hatalom, hanem a patriarchális arisztokrácia érdekeit szolgálja, s hogy a Konfuciusz-

tól is emlegetett erős államhatalom nem valósítható meg a konfucianus módszerekkel. A történelem tanúsága szerint Konfuciusz elképzelése is, Mo Di javaslata is utópia volt: Qin Shi Huangdi 秦始皇 帝 éppen nem *A támadás ellenzése* szellemében, hanem hódítással teremtette meg az egységes kínai államot. Mo Di korában azonban az egységesítés gondolata még korai volt. S a kétféle utópia között nagy különbség van: Konfuciuszé nem sérti a patriarchális arisztokráciát, Mo Dié azonban széles néptömegek tiltakozását fejezi ki az arisztokrácia élősdisége, fényűzése és önkénye ellen.

Az egyetemes szeretet elve, amely Mo Di filozófiájának középponti gondolata, az „emberség” (*ren 仁*) konfucianus elvéből indul ki, de oly mértékben kitágítja, hogy megvalósítása egyenesen a patriarchális család és morál szétrombolását követeli meg. Új, haladó tartalommal telítődik az „igazságosság” (*yi 義*) elve is, patriarchális erényből állampolgári kötelességgé válik. Mo Di már nem utasítja el hazug módon a hasznosság (*li 利*) elvét, ellenkezőleg, az államvezetés, sőt a morál alapjává teszi. Ezen az alapon fejt ki a támadás ellenzése, a *Mértéktartás a fogyasztásban*, a *Mértéktartás a temetésnél* és *A zene elítélése* elveit: megannyi éles támadást az arisztokrácia szertartás-kultusza, fényűzése, élősdisége ellen. Mo Di felfogásában a haszon: a relatíve egyre szegényedő néptömegek érdeke.

Filozófiájában új módon jelenik meg az Ég (*tian 天*) fogalma is. A konfucianizmusban az Ég elvont, mintegy az ősök összességét jelenti, Mo Di felfogásában már-már személyes istenné válik. Nyilvánvaló, hogy ez az isten a földön óhajtott egyeduralkodó alakjának kivetítése, s célja egy olyan hatalom létesítése, amelyet semmi módon nem lehet kijátszani, mert bepillanthat a patriarchális családok minden rejtekébe is. S Mo Di elméletében *Az Ég szándéka* nem azonos többé az ősöktől megszabott, megváltoztathatatlan sorssal (*ming 命*), hiszen ez a személyes Ég nemcsak elvontan és nagy időközönként, hanem igen konkrétan és minduntalan beavatkozik az emberek életébe, s mint a *Magyarázat a szellemekről* tudtunkra adja, segítségére vannak még a szellemek is, jutalmazói minden derékségnek és kiválóságnak, büntetői minden bűnnek. Mo Di szellemei ugyancsak a konfucianus szellemfogalomból lettek, azaz az ősök szellemeiből, de tevékenységük nem korlátozódik már egy-egy patriarchális család falai közé, hanem az egyes embert származásától függetlenül büntetik vagy jutalmazzák. A szellemek

létezésének azok a tagadói, akikkel Mo Di vitázik, természetesen a konfuciánus ritualisták, s csupán az *ilyen* szellemek létezését tagadják, mert a patriarchális család számára sokkal biztonságosabb, ha az ősök, a múlt megszabta sorsra hivatkoznak. Ezzel a sorssal állítja szembe Mo Di *Az eleve elrendelés elítélése* jelszavát, az ősök rendelkezésétől szabad egyéni cselekvés gondolatát. Eddig csak úgy juthatott el, ha felismerte, hogy az „égi megbízás”, „eleve elrendelés” konfuciánus elvének igazi tartalma: az ősök, a múlt, a patriarchális család béklyóit kell rakni az egyénre, máskülönben vége az arisztokrácia hatalmának.

Mo Di tíz tétele jól átgondolt, kidolgozott rendszer; még a tíz fejtegetés mai, a fennmaradt szövegben található egymásutánjában is van bizonyos átgondoltság. Érvelésének viszonylag igen fejlett, Kínában öelötte ismeretlen logikája miatt nagyra kell becsülnünk filozofálásának módszerét, amellyel tulajdonképpen igazi filozófiát teremtett Kínában. Rendszerében vannak materialista mozzanatok, amelyek közül legfontosabb a hasznosság elve, de ismeretelméleti szempontból ennél is jelentősebb, hogy az igazság kritériumaként számtalanszor hivatkozik a tapasztalatra (igaz, hogy még a szellemek létezésének bizonyítására is). Az Ég és a szellemek vallásos felfogása miatt Mo Di egyesek vallásalapítónak nevezik, s hivatkozni szoktak arra is, hogy iskolája katonás rendben szerveződött meg „nagymesterrel” az élén, vasfegyelemben. Nézetünk szerint a motista iskola szervezete természetes következménye a tanok szellemének, a motisták képviselte rétegek hányatott sorsának, „társadalmonkivüliségének” és egyéb tényezőknek. S azt, hogy Konfuciusz Mo Di követői képviseltek-e inkább vallást, könnyűszerrel meg lehet ítélni *A konfuciánusok elítélése* című fejezetből. E vitairat, amely a Zhou-kor vége felé íródott, a vita hevében néha ugyan elragadtatja magát, de a patriarchális családok ritualistáiról eleven képet fest és meggyőző bírálatot mond.

Mo Di iskolája, amelynek elméleti-logikai műveivel még találkozni fogunk, az egységes kínai állam megteremtésekor eltűnt a kínai filozófia színpadáról. De hatása elérte a konfuciánusokat is, s eltűnésének éppen az lehet a legfőbb oka, hogy Mo Di utópiáját Qin Shi Huangdi és a legista politikusok végül is lényegében valóra váltották.

Tőkei Ferenc

MOZI 墨子

46. FEJEZET

GENG ZHU1 耕柱

1.

Mesterünk, Mozi megharagudott Geng Zhuzira 耕柱子. Geng Zhuzi így szólt: „Vajon nem vagyok különb, mint mások?” Mesterünk, Mozi 墨子 így válaszolt: „Ha fel akarok menni a Taihangra 太行,² s hátsálattnak van egy jó paripám meg egy juhom, melyikre kell ülnöm?” Geng Zhuzi így felelt: „A jó paripára.” „De miért a paripára?” – kérdezte mesterünk, Mozi. „Mert a paripa – felelte Geng Zhuzi – elbírná a terhet.” Mesterünk, Mozi ekkor így szólt: „Nos, azt hiszem, te is jól elbírod a magad terhét.”

2.

Wumazi³ 巫馬子 mesterünkkel, Mozival beszélgetve így szólt: „rossz és jó szellemek bölcsessége hogyan aránylik a szent emberek (*shengren* 聖人) bölcsességéhez?” Mesterünk, Mozi így felelt: „A szellemek bölcsessége úgy aránylik a szent emberekéhez, mint a különösen finom hallású és éles szemű emberek (érzékelése) a süketekéhez és vakokéhez. – Az ősidőkben, amikor a Xia-dinasztia 夏 kezdett uralkodni, megbízták Fei Liant 蜚廉,⁴ hogy bányásson fémeket a hegyekben, amit aztán Kunwuban 昆吾 formába öntöttek.⁵ Utána megbízták Weng Nan Yit 翁難乙, kérjen jóslatot a kegyes tekintetű teknősbékapáncéltól.⁶ A jóslat így hangzott: „A *ding*-edénynek 鼎, ha elkészül, négy lába lesz és négy oldala. Magától főz majd, tüzelés nélkül; magától elrejtőzik, anélkül hogy felemelnék; magától megy majd, anélkül hogy elmozdítanák. Vele áldozzanak Kunwu vidékén, s (a szellemek) élvezni fogják az áldozati ételleket” Tovább értelmezve a jósjeleket, Yi 乙 azt mondta még: „(A szellemek) elfogadják az áldozati ételleket. Vastagon gomolyogva fehér felhők jönnek, egy délről, egy északról, egy nyugatról, egy keletről;⁷ s a kilenc áldozati edény (*jiu ding* 九鼎) elkészülte után odaérnek a

három birodalomhoz (*sanguo* 三國).⁸ A Xia-uralkodók el fogják veszíteni (a kilenc *dinget*), és a Yin-beliek 殷 fogják megkapni. A Yinek is el fogják veszíteni, s megkapják Zhou 周 emberei. Míg a Xia- és a Yin-dinasztiától megkapják a Zhouk, addig sok száz esztendő múlik el.” – Nos, ha a szent emberek (*shengren*) össze is gyűjtik a legjobb hivatalnokaikat (*liangchen* 良臣), s tanácskoznak is legkiválóbb főembereikkel (*jiexiang* 桀相), vajon megtudhatják-e, hogy mi fog történni sok száz évvel később? A holtak szellemei és démonai azonban mindezt tudják. Ezért mondtam, hogy a szellemek bölcsessége úgy aránylik a szent emberekéhez, mint a különösen finom hallású és éles szemű emberek (érzékelése) a süketekéhez és vakokéhoz.”

3.

Zhi Tuyu 治徒娛 és Xian Zishi⁹ 縣子碩 megkérdezte mesterünket, Mozit: „A helyes cselekvés (*weiyi* 為義) szempontjából mi a legfontosabb dolog?” Mesterünk, Mozi így felelt: „Úgy van ez, mint egy fal építésekor. Akik döngölni tudnak, azok döngölik; akik földdel feltölteni tudják, azok földdel töltik; akik emelni tudják, azok emelik. Így készül el a fal. Az igazságos cselekvés (*weiyi* 為義) dolgában ugyanez a helyzet. Akik beszélni és vitatkozni tudnak, azok beszélnek és vitatkoznak; akik könyveket magyarázni tudnak, azok könyveket magyaráznak; akik pedig tevékenykedni tudnak, azok tevékenykednek. Így teljesedik ki az igazságosság (*yishi* 義事).”

4.

Wumazi mesterünkkel, Mozival beszélgetve így szólt: „Mester, te egyetemes módon szereted (*jian'ai* 兼愛) az egész égalattit, de még senki sem mondta, hogy különösebben hasznára lennél. Én pedig nem szeretem az egész égalattit, de még senki sem mondta, hogy különösebben ártottam volna neki. Egyikünk műve (*gong* 功) sem bontakozott ki még, miért hiszed tehát, hogy csak neked lehet igazad, s miért ítélsz el engem?”

Mesterünk, Mozi így szólt: „Vegyük példának, hogy valaki tüzet gyújt, s ehhez egy ember vizet hoz, hogy eloltsa, egy másik ember azonban tüzet hoz, hogy megnövelje. Egyikük műve sem tud

kibontakozni, de mégis, melyiket becsülöd inkább a két ember közül?” Wumazi így felelt: „Annak az embernek a szándékát helyeslem, aki vizet hoz, azét pedig, aki tüzet hoz, elítélem.”

Mesterünk, Mozi ekkor azt mondta: „Nos, én ugyanígy helyeslem az én szándékomat, s elítélem a te szándékodat.”

5.

Mesterünk, Mozi ajánlotta Geng Zhuzit Chuba 楚. Két-három úr (*zi* 子) ott meglátogatta őt, s ő csak három pint (*sheng* 升) étellel kínálta meg őket, a vendéglátása nem volt valami bőkezű. Az urak tudtára adták ezt mesterüknek, Mozinak, mondván: „Geng Zhuzi alighanem szűkölködik Chuban, mert amikor meglátogattuk, csak három pint étellel kínált meg bennünket, a vendéglátása nem volt valami bőkezű.” Mesterünk, Mozi annyit mondott: „Sose lehet tudni.” Nem sokkal később (Geng Zhuzi) tíz aranyat küldött mesterüknek, Mozinak, mondván: „Tanítványodnak (*housheng* 後生), ki a halált is megérdemelné, van ez a tíz aranya, s szeretné, ha a mester használná fel őket.” Mesterünk, Mozi ekkor megjegyezte: „Íme, valóban nem lehetett tudni.”

6.

Wumazi arról beszélt, hogy mesterünk, Mozi úgy akar igazságosan cselekedni (*weiyi* 為義), hogy segíti azokat az embereket, akiket sohasem látott, s gazdagon megajándékozta azokat a szellemeket, akiket ugyancsak sohasem lát, tehát a mester ilyen tettei egyszerűen örültségek. Mesterünk, Mozi így szólt: „Tegyük fel, hogy van két szolgád (*chen* 臣), s közülük az egyik csak akkor végzi a dolgát, ha lát téged, ha pedig nem lát, nem dolgozik, a másik azonban akkor is elvégzi a dolgát, ha lát téged, akkor is, ha nem lát. Melyiket becsülöd többre kettőjük közül?”

Wumazi azt felelte: „Azt becsülöm többre, amelyik éppen úgy végzi a dolgát akkor is, ha lát engem, akkor is, ha nem lát.”

„Nos, ha így van – mondta mesterünk, Mozi –, akkor te is az örültet becsülöd többre.”

7.

Zixia¹⁰ 子夏 egy követője megkérdezte mesterünket, Mozit, hogy vajon a nemes embernek (*junzi* 君子) szabad-e hadakoznia. Mesterünk, Mozi azt felelte: „A nemes ember nem hadakozhatik.” Zixia követője így szólt: „Hiszen még a kutyák és disznók is hadakoznak egymással, hogyan is lehetne, hogy éppen az írástudók (*shi* 士) ne hadakozzanak?” „Nagyon szomorú! – mondta ekkor mesterünk, Mozi. – Szavakban Tangot 湯 és Went¹¹ 文 dicsérik, tettekben azonban a kutyákat és disznókat utánozzák. Nagyon szomorú!”

8.

Wumazi mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Ha mellőzzük a mai embereket és csak a régi királyokat dicsérijük, akkor voltaképpen kiszáradt csontokat magasztalunk. Akárcsak az ács, aki csak száraz fát ismer, de élőt már egyet sem.”

Mesterünk, Mozi azt felelte neki: „Ami az égalattit élteti, az a régi királyok elvei és tanításai. Ha most a régi királyokat magasztaljuk, akkor azt dicsérijük, aki az égalattit élteti. Nem dicsérni azt, ami magasztalásra méltó: erkölcstelenség (*feiren* 非仁).”

9.

Mesterünk, Mozi mondotta: „He 和 jáde-köve,¹² Sui 隋 fejedelmének gyöngyszeme,¹³ a három jujuba és a hat ritkaság:¹⁴ ezekről mondják, hogy a fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) kincsei. Vajon gazdaggá tudják-e ezek tenni az országot (*guojia* 國家), szaporítani tudják-e a népesség számát, rendezni tudják-e az ítélkezést és kormányzást, biztosítani tudják-e a nyugalmat a különböző vidékeken? Nem. Kincsnek csak akkor tarthatunk valamit, ha hasznot tud hajtani. He jáde-köve, Sui fejedelmének gyöngyszeme, a három jujuba és a hat ritkaság azonban nem tud hasznot hajtani az embereknek, nem lehetnek tehát az égalatti kincsei. Ám ha az ország (*guojia*) kormányzásában az igazságosságot (*yi*) alkalmazzák, akkor a nép biztosan megsokasodik, az ítélkezés és kormányzás rendeződik, és minden vidék nyugalomban élhet. Az, amit kincsnek nevezünk, hasznára tud válni a népnek, márpedig az igazságosság használ az

embereknek. Ezért mondom én, hogy az igazságosság az égalatti legnagyobb kincse.”

10.

She 葉 fejedelme, Zigao¹⁵ 子高 a kormányzásról tett fel kérdést Zhongninak 仲尼: „Ahhoz, hogy valaki jól tudjon kormányozni, milyennek kell lennie?”

Zhongni azt felelte neki: „Ha valaki jól kormányoz, akkor közelébe jönnek, akik távol voltak tőle, s újra barátaivá lesznek, akik csak régen voltak azok.”

Amikor mesterünk, Mozi meghallotta azt, hogy szólt: „She fejedelme, Zigao nem kapott választ a kérdésére, Zhongni pedig nem tudta, hogyan kell helyesen megfelelnie. She fejedelme, Zigao talán nem tudta, hogy ha valaki jól kormányoz, akkor közelébe jönnek, akik távol voltak tőle, s újra barátaivá lesznek, akik csak régen voltak azok? Ő azt kérdezte, hogy ehhez az illetőnek milyennek kell lennie. (Konfuciusz) tehát nem azt mondta meg, amit (Zigao) nem tudott, hanem csak azt, amit (Zigao) úgyszólván tudott. Így történt, hogy She fejedelme, Zigao nem kapott választ a kérdésére, Zhongni pedig nem tudta, hogyan kell helyesen megfelelnie.”

11.

Mesterünk, Mozi azt mondotta Luyang 魯陽 Wen 文 nevű fejedelmének:¹⁶ „Amikor a nagy országok megtámadják a kicsinyeket, az olyan, mint amikor a gyermekek lovasdit játszanak. Ha ugyanis a gyermekek azt játsszák, hogy ők lovak, akkor csak a saját lábukat fárasztják ki. Mármint, ha egy nagy ország rátámad egy kicsire, akkor a megtámadottak, azaz a parasztok (*nongfu* 農夫) nem tudják művelni a földet, asszonyaik nem tudnak szőni, mert most a védekezés a dolguk. A támadók pedig, akik ugyancsak parasztok, nem tudják művelni a földet, asszonyaik nem tudnak szőni, mert most a támadás a dolguk. Ezért ha a nagy országok megtámadják a kicsinyeket, az éppen olyan, mint mikor a gyermekek lovasdit játszanak.”

Mesterünk, Mozi mondotta: „Olyan szavakat, amelyeket tettekre lehet váltani, mindig kimondhatunk, olyanokat azonban, amelyek nem megvalósíthatók, ne mondogassunk örökké. Mert ha szüntelenül olyasmiről beszélünk, ami megvalósíthatatlan, az merő szájjáratás.”

Mesterünk, Mozi megbízta Guan Qian'aot 管黔敖, küldje el Gao Shizit 高石子 Weibe 衛.¹⁷ Wei fejedelme aztán busás fizetést adott neki és miniszteri (*qing* 卿) rangra emelte. Gao Shizi három kihallgatáson keresztül tudta csak elmondani valamennyi tanácsát, de mivel szavait nem ültették át a tettekbe, elbúcsúzott és Qibe 齊 utazott. Amikor mesterünk, Mozi elé járult, így szólt: „Wei fejedelme a te kedvedért, mester, busás fizetést adott nekem, miniszteri rangra emelt, én pedig csak három kihallgatáson keresztül tudtam kifejteni valamennyi tanácsomat. Beszédemet azonban nem követték tettek, ezért elhagytam őt. Wei fejedelme most alighanem bolondnak tart.”

Mesterünk, Mozi azt mondta: „Ha jogosan hagytad ott, akkor mit árthat az, hogy bolondnak tart? A régi időkben Zhou 周 fejedelme, Dan 旦, rossz véleményt alkotott magának Guanshuról 關叔, otthagya tehát a három főembert (*sangong* 三公) és attól fogva keleten élt, Shangyanben 商奄.¹⁸ Az emberek mind bolondnak nevezték. A későbbi nemzedékek azonban dicsérték kiváló erényét (*de* 德), s szüntelenül magasztalják a nevét (*ming* 名) mind a mai napig. Én is úgy hallottam, hogy az igazságos cselekedet (*weiyi*), mit nem téveszt meg a gáncsoskodás, nagy dicsőséget szerez. Ha jogosan hagytad el, akkor mit árthat az, hogy bolondnak tart?”

Gao Shizi pedig így szólt: „Hogy is merészkedtem volna nyomós ok nélkül elhagyni? Régebben egyszer azt mondtad, mester: 'Ha az égalattiból hiányoznak a helyes elvek (*wudao* 無道), akkor az erényes írástudó (*renshi* 仁士) nem élhet jólétben.' Nos, Wei fejedelme nélkülözi a helyes elveket, s ha én elfogadtam volna tőle a jövedelmet és hivatal, akkor tönkretettem volna olyan valakit, akinek vezetnie kell az embereket (*renzhang* 人長).”

Mesterünk, Mozi megörült a szavainak, s mesterünket,

Qinzi¹⁹ 禽子 beszólítva azt mondotta: „Ezt hallgassad. Hogy valaki hátat fordított az igazságosságnak és a jövedelem felé fordult, olyat már sokszor hallottam, de hogy valaki hátat fordítson a jövedelemnek és az igazságosság felé forduljon, ilyet csak Gao Shizi példáján láthatunk.”

14.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Ha egy mai szokások szerint élő nemes embert, noha szegény, gazdagnak neveznek, akkor megharagszik. De ha az igazságosság hiányzik ugyan belőle, mégis igazságosnak nevezik, akkor örvendezik. Hát nem fonák dolog?”

15.

Gong Mengzi 公孟子 így szólt: „Az emberek múltbeli létezése háromféle volt.” Mesterünk, Mozi azt mondta erre: „Kik voltak hát a múltbeli emberek, hogy azt mered mondani, háromféle volt a létezésük? Nem tudhatod, hogy az emberek léteztek-e már a múltban is, s hogy a később-születetteknél (*housheng* 後生) az a létezés tért-e vissza.”

„Ha a mester, Mozi egy ilyen újjászületett (*fanzhe* 反者), vajon bűnös vagyok-e én abban? Én csak a te visszatérése után következtem” <- mondta Gong Mengzi.>

Mesterünk, Mozi így felelt: „Olyan ez éppen, mint amikor a három hadsereg vereséget szenved, s az elveszettek közül valaki később előáll és kéri a jutalmat.”²⁰

16.

Gong Mengzi azt mondta: „A nemes (*junzi* 君子) nem alkot, hanem csak utánoz.”

Mesterünk, Mozi azt felelte: „Nem így van. Az emberek közül az egészen nem-nemesek a régiek erényét (*shan* 善) sem utánozzák, s a mai korban sem alkotnak semmi jót (*shan*). A kevésbé nem-nemesek ugyancsak nem utánozzák a régiek erényét, de önmagukban megvan ez az erény, tehát alkotnak, s azt kívánják, hogy az erény belőlük induljon ki. Ha most valaki utánoz, de nem alkot, az ugyanaz, mint aki nem szeret követni, de maga alkot. Én úgy

gondolom, hogy aki a régiek erényét utánozza, a mai kor erényét pedig megalkotja, az még az erény növekedését is kívánja.”

17.

Wumazi mesterünkkel, Mozival beszélgetve így szólt: „Én más vagyok, mint te, én nem tudok egyetemesen szeretni (*jian'ai* 兼愛). Én a zoubelieket 鄒 jobban szeretem, mint a yuebelieket 越; a lubelieket 魯 jobban szeretem, mint a zoubelieket;²¹ a falumbelieket jobban szeretem, mint a lubelieket; a családom tagjait jobban szeretem, mint a falumbelieket; a szüleimet jobban szeretem, mint a családom tagjait; s a magam személyét jobban szeretem, mint a szüleimet. Úgy gondolom, hogy magamhoz én állok a legközelebb, mert ha megütnek, érzem a fájdalmat, de ha mást ütnek meg, az nekem nem fáj. Miért ne háritánám el azt a fájdalmat, amit érzek, s miért háritánám el azt a fájdalmat, amit nem érzek? Ezért inkább másokat ölök meg, ha ezzel maradok életben, mert nekem az válik hasznomra, ha nem ölnek meg.”

Mesterünk, Mozi megkérdezte: „Titokban akarod tartani ezt a nézetedet, vagy el akarod mondani másoknak is?” „Miért kellene titokban tartanom? – viszonzta Wumazi. – Elmondom én másoknak is.”

Mesterünk, Mozi ekkor azt mondta: „Nos, ha lesz egy ember, aki örömmel fogad (a felfogásod miatt), akkor lesz egy ember, aki kész megölni téged, hogy magának használjon. Ha tíz ember örül majd neked, akkor tízen lesznek, akik készek megölni, hogy maguknak használjanak. Ha az egész égalatti örvendezik neked, akkor az egész égalatti hajlandó megölni, hogy magának használjon. És ha csak egyetlen ember lesz, aki nem fogad szívesen, akkor már lesz egy ember, aki meg akar ölni téged a baljóslatú szavak miatt, amiket mondottál. Ha tíz ember fogad ellenszenvvel, akkor tízen lesznek, akik a legszívesebben megölnének a gonosz beszéded miatt. Ha pedig az egész égalatti ellenkezéssel fogad, akkor az egész égalatti hajlandó lesz megölni, amiért ilyen gonosz nézetet hangoztattál. Akik örülnek majd neked, azok éppoly szívesen megölnének, mint azok, akik ellenkezéssel fogadnak. Erről szól éppen a mondás, hogy ami átmegy a szádon, halálot okozhatja.”

S mesterünk, Mozi még hozzátette: „Ugyan mi haszna van a sza-

vaidnak? Ha valaminek semmi haszna nincs, mégis mondogatják, az merő szájjártatás.”

18.

Mesterünk, Mozi beszélgetvén Luyang Wen nevű fejedelmével azt mondta: „Vegyünk egy embert, akinek olyan hízlalt ürüje és ökre van, hogy a szakács csupasz karral szeleteli fel és készíti el, s annyi étele van belőle, hogy nem is győzné megenni, mégis, amikor meglátja, hogy valaki süteményt készít, még azt is ellopja magának mondván: 'Add ide, azzal fogom enni' – nos, nem tudom, hogy ennek az embernek a napjai és hónapjai nincsenek elegendően biztosítva, vagy pedig egyszerűen lopás-betegsége van?”

Luyang Wen nevű fejedelme így válaszolt: „Lopás-betegségben szenved.”

Mesterünk, Mozi így folytatta: „Chunak 楚 olyan rengeteg földterülete van, hogy meg sem tudják művelni, még ha sok ezer embernek parancsolnák is meg, akkor sem győznék. (Chu) mégis egy Song 宋 és Zheng 鄭 között fekvő városkára (yi 邑) nézeget, és még azt is ellopja magának. Miben különbözik tehát az iménti embertől?”

„Éppen olyan – felelte Luyang Wen nevű fejedelme. – Ez valóban lopás-betegség.”

19.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Jisun Shao 季孫紹 és Meng Bochang²² 孟伯常 együtt látták el Lu fejedelemségben a kormányzás dolgait. Kölcsönösen bizalmatlanok lévén egymás iránt, így imádkoztak a helyi istenek ligetében: 'Bárcsak egyetértővé tennének bennünket!' Éppen olyan ez, mintha behunyták volna a szemüket s így imádkoztak volna a helyi istenek ligetében: 'Bárcsak látóvá tennének bennünket!' Hát nem oktalan dolog ez?”

20.

Mesterünk, Mozi így szólt Luo Hualihoz 駱滑楚:²³ „Úgy hallom, szereted a bátorságot.” „Így is van – felelte Luo Huali. – Megtudtam, hogy a környéken (xiang 鄉) él egy nagyon vitéz ember. Bele kell kötnöm és meg kell ölnöm.”

Mesterünk, Mozi ekkor azt mondta: „Az égalattiban mindenki igyekszik előmozdítani azt, amit szeret, és megsemmisíteni azt, amit gyűlöl. Te pedig hallod, hogy a környéken él egy nagyon vitéz ember, s bele akarsz kötni és meg akarod ölni. Nem igaz, hogy te szereted a bátorságot, te gyűlölöd a bátorságot.”

47. FEJEZET

AZ IGAZSÁGOSSÁG MEGBECSÜLÉSE (GUI YI 貴義)

Mesterünk, Mozi 墨子 mondotta: „A tízezer dolog közül semmi sem oly értékes, mint az igazságosság (yi 義). Ha azt mondják valakinek: adok neked egy kalapot meg egy cipőt, de levágom érte a kezedet és lábadat, akarsz-e? – akkor az illető biztosan nem egyezik bele. Miért? Mert a kalap és cipő értéke nem ér fel a kéz és láb értékével. Továbbá ha azt mondják: neked adom az égalattit, de megöllek érte téged, akarsz-e? – akkor abba sem egyezhetünk bele. Miért? Mert az egész égalatti értéke nem ér fel az életünk értékével. Am az emberek néha egyetlen szó körül hadakozva képesek megölni egymást, tehát az igazságosságot még saját életüknél is értékesebbnek tartják. Ezért mondtam, hogy a tízezer dolog közül semmi sem oly értékes, mint az igazságosság.

2.

Amikor mesterünk, Mozi Luból 魯 Qibe 齊 ment, találkozott egy ismerőssel (guren 故人), aki azt mondta mesterünknek, Mozinak: „Manapság az égalattiban senki sem gyakorolja az igazságosságot (weiyi 為義), egyedül te fárasztod magad azzal, hogy igazságos légy (weiyi).

Legjobb volna, ha felhagynál ezzel.”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Vegyünk példának egy embert, akinek tíz fia van. Ha közülük csak egy műveli a földet, kilenc meg csak tétlenkedik, akkor annak az egynek, aki dolgozik, óhatatlanul meg kell erőltetnie magát. Miért? Mert sokan vannak, akik esznek, s kevesen, akik dolgoznak. Ha manapság az égalattiban senki sem gyakorolja az igazságosságot, akkor neked inkább támogatnod kellene engem. Miért akarsz hát akadályozni?”

Amikor mesterünk, Mozi délre utazván Chuban 楚 járt, felajánlott Hui 惠 királynak (egy könyvet. A király átvette, elolvasta és így szólt: „Kiváló könyv”). Aztán Hui király a korára hivatkozva kimentette magát, s megbízta Mu Het 穆賀, hogy fogadja mesterünket, Mozit.²⁴ Mesterünk, Mozi örömét lelte Mu Heban, Mu He pedig igen nagy örömmel mondta mesterünknek, Mozinak: „Szavaid valóban tökéletesek, de fejedelmi uralkodónk az égalatti nagy királya, s alighanem azt fogja mondani, hogy amit egy közrendű (*jianren* 賤人) javasol, azt nem lehet végrehajtani (*buyong* 不用).”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Hogy valamit végre lehet-e hajtani, azzal éppen úgy áll a dolog, mint egy orvossággal. Hiába növénynek a gyökere, megeszi még az Ég Fia is, ha fájdalomt enyhítheti vele. Vagy talán azt mondja, hogy mivel egy növénynek a gyökere, nem hajlandó megenni? A parasztok (*nongfu* 農夫) beadják adóikat a nagy embereknek (*daren* 大人), és a nagy emberek szépen bort, mustot, rizzsel teli tálat készítenek belőle, azokkal áldoznak a Legfelső Uralkodónak (*shangdi* 上帝) és a szellemeknek. S ezek talán azt mondják, hogy közrendűek (*jianren*) csinálták, nem fogadják el az áldozati ételeket? Én ugyan közrendű ember vagyok, de azért csak összehasonlíthatom magam a parasztokkal vagy legalább az orvossággal. Vagy talán annyit sem érek, mint egy növénynek a gyökere? Ugye, hallottad már, fejedelmi uram, a Tangról 湯 szóló történetet? – Hajdanában egyszer Tang meg akarta látogatni Yiyint 伊尹, s megparancsolta egy Peng 彭 családbeli nemes ifjúnak, hogy vezesse kocsiját.²⁵ A Peng családbeli ifjú fele úton megkérdezte a fejedelmet, hogy kihez mennek. Tang pedig megmondta, hogy Yiyint akarja meglátogatni. A Peng családbeli ifjú így szólt: „Yiyin az égalatti közrendű emberei közé tartozik. Ha a fejedelem látni akarja, akkor parancsal is felhívathatná magához és megkérdezhetné, neki pedig kegyes ajándékként kellene elfogadnia.” Tang pedig így felelt: „Te nem érted a dolgot. Ha lenne itt egy olyan orvosság, amely, ha megeszem, erősíti fülemnek hallását, világosítja szememnek látását, akkor biztosan megörömlnék neki és erőszakkal is bevinném. Mármost: Yiyin éppen olyan az én országomnak, mint egy kiváló orvos vagy pompás orvosság. S ha te nem akarsz, hogy meglátogassam Yiyint, akkor te nem akarsz a javamat.” Azzal leszállította

kocsijáról a Peng házból való ifjút, nem engedve, hogy tovább hajtson. Csak amikor az egyetértését kifejezte, akkor engedte újra (felszállni).”

4.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Minden szót és tettet, mely használ az égnek és a szellemeknek, a népnek (*boxing* 百姓) végre kell hajtania. De minden szótól és tettől, amely árt az égnek és a szellemeknek, a népnek is tartózkodni kell. Minden szót és tettet, amely megfelelt a három dinasztának (*sandai* 三代), a szent királyok (*shengwang* 聖王), Yao 堯, Shun 舜, Yu 禹, Tang 湯, Wen 文 és Wu 武 végrehajtottak; de minden szótól és tettől, amely megfelelt volna a három dinasztának, a bűnös királyok (*baowang* 暴王), Jie 桀, Zhou 紂, You 幽 és Li 厲 tartózkodtak.”²⁶

5.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Olyan szavakat, amelyeket tettekre lehet váltani, mindig kimondhatunk, olyanokat azonban, amelyeket nem lehet megvalósítani, ne mondogassunk örökké. Mert ha szüntelenül olyasmiről beszélünk, ami megvalósíthatatlan, az merő szájártatás.”

6.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Kerülnünk kell a hat eltévelyedést. Ha hallgatunk, gondolkodjunk; ha beszélünk, tanítsunk; ha cselekszünk, dolgunkat végezzük. Aki ezt a három dolgot felváltva műveli, az biztosan bölcs emberré (*shengren* 聖人) válik. Kerülnünk kell a vidámságot, kerülnünk a haragot, kerülnünk a gyönyört, kerülnünk a bánatot, kerülnünk a szeretetet (és a gyűlöletet), s csak az erényt (*ren* 仁) és az igazságosságot (*yi* 義) gyakorolnunk. Aki kezét, lábát, száját, orrát, fülét (és szemét) az igazságosság szolgálatába állítja, az biztosan bölcs emberré válik.”

7.

Mesterünk, Mozi két-három emberrel beszélgetve azt mondta: „Aki az igazságosságot szeretné gyakorolni (*weiyi* 為義), de nem képes rá, az biztosan nem találta meg a helyes módszert (*dao* 道). Akárcsak az ács, aki vágná a fát, de nem tudja, mert rosszul kezeli a zsinórját.”

8.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Egy korunkbeli nemes ember (*junzi* 君子), ha azzal bíznák meg, hogy legyen kutya- vagy disznómészáros, s ő nem ért hozzá, akkor elhárítja magától. De ha azzal bízzák meg, legyen egy ország főminisztere (*xiang* 相), akkor hiába nem ért hozzá, szépen elfogadja. Hát nem fonák dolog?”

9.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Ha egy vak azt mondja az acélra, hogy fehér, a sötét hajra pedig, hogy fekete, akkor ebben a tekintetben a látók sem különböznek tőle. De ha egyesítjük a fehéret és feketét, s felszólítjuk a vakot, hogy válassza külön őket, nem fogja tudni megtenni. Ezért én azt mondom: az, hogy egy vak nem ismeri fel a fehéret és feketét, nem attól függ, hogyan nevezi (*ming* 名) őket, hanem attól, hogyan tud választani köztük. Mármost: az égalatti nemes emberei (*junzi*) meg tudják nevezni (*ming*) az erényt (*ren*), még Yu és Tang sem tennék másképpen, de ha egyesítjük az erényt és nem-erényt, s felszólítjuk az égalatti nemes embereit, hogy válasszák külön őket, nem fogják tudni megtenni. Ezért én azt mondom: annak oka, hogy az égalatti nemes emberei nem tudják, mi az erény, nem abban van, ahogyan megnevezik, hanem ugyancsak abban, hogy nem tudnak köztük különbséget tenni.”

10.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Manapság az írástudók (*shi* 士) úgy bánnak saját magukkal, hogy egy kereskedő is jobban vigyáz a kelméjére. Ha egy kereskedő kelmét akar eladni, akkor nem meri rendetlenül összekötözni, mielőtt eladná, hiszen mindig jót kell

kiválasztania <nyújtania a vevőnek>. A mai írástudók nem vigyáznak így magukra. Minden kívánságuknak, ami csak eszükbe jut, rögtön átengedik magukat. Így a súlyosabb esetekben büntetésekkel sújtják őket, de a könnyebb esetekben is szégyenbe és gyalázatba kerülnek. Az írástudók tehát kevésbé vigyáznak saját magukra, mint ahogy egy kereskedő vigyáz a kelméjére.

11.

Mesterünk, Mozi mondotta: „A mi korunk nemes emberei (*junzi*) akarják, hogy kiteljesedjék az igazságosság (*yi*), de ha valaki önmaguk tökéletesítésében óhajt segíteni nekik, akkor megharagszanak. Éppen olyan ez, mint ha valaki akarja ugyan, hogy felépüljön a fal, de ha mások döngölni segítenek neki, akkor megharagszik. Hát nem fonák dolog?”

12.

Mesterünk, Mozi mondotta: „A régi idők szent királyai tanításait (*dao*) a későbbi nemzedékekre akarták hagyni, ezért bambuszra és selyemre írták, bronzba és kőbe vésték, örökül hagyva a későbbi nemzedékek fiaira és unokáira is. A későbbi nemzedékek fiainak és unokáinak tehát róluk kell példát venniük. Ha pedig hallunk a régi királyok hagyatékáról, mégsem aszerint cselekszünk, akkor leromboljuk a régi királyok hagyományát.”

13.

Mesterünk, Mozi délre utazván küldöttként Weibe 衛 ment,²⁷ s kocsiládájában igen sok könyvet vitt magával. Amikor ezt Xian Tangzi²⁸ 弦唐子 meglátta, nagyon csodálkozott rajta. Azt mondta: „Mester, te Gongshang Guot²⁹ 公尚過 arra tanítottad, hogy elég, ha megállapítjuk, mi görbe és mi egyenes. Mi az oka hát, mester, hogy mégis ennyi könyvvel utazol?”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Hajdanában Dan 旦, Zhou fejedelme, minden reggel elolvasott száz szakaszt (*pian* 篇), s minden este hetven írástudót (*shi*) fogadott. Így tudta Zhou fejedelme, Dan, főminiszterként (*xiang*) segíteni az Ég Fiát, s így érhetik el tettei még a mai kort is. Engem nem terhel fejedelmi szolgálat, sem

a földművelés fáradalmai, hogyan is merném tehát elhanyagolni (a könyveket)? – Hallottam, hogy a dolgok mind ugyanoda térnek vissza, de abban, amit hiszünk róluk (*xin* 信), sok tévedés lehetséges. Mégis, az emberek (*min* 民) nem mérlegetik azt, amiről hallanak, s ezért van olyan sok könyv. És aki elhatol az értelmükig, s gyakran elmélyed a lényegükben, az megtudja a legfontosabbakat az ugyanoda visszatérő dolgok felől, s tanításában nem a könyveket követi. Miért csodálkozol tehát?”

14.

Mesterünk, Mozi beszélgetett Gongliang Huanzival 公良桓子,³⁰ s azt mondotta: „Wei kicsiny ország, s úgy fekszik Qi 齊 és Jin 晉 között, mint egy szegény család otthona a gazdag házak között. Az a szegény család, amelyik eltanulja a ruhák és ételek bőséges fogyasztását a gazdag házaktól, az biztos, hogy gyorsan tönkremegy. – Jian 簡 fejedelem családjának azonban sok száz díszes kocsija van, továbbá sok száz lova, amelyeket babbal és kölessel etetnek, és sok száz asszonya, valamennyi hímzett selyembe öltöztetve. Ha elvonnánk a kocsik díszítésére és a lovak etetésére fordított kiadásokat (*fei* 費), valamint a hímzett selyemruhák anyagát (*cai* 財), hogy rajtuk katonákat (*shi* 士) éllemezünk, akkor biztosan több mint ezer embert elláthatnánk. Amikor aztán bajba jutunk, akár száz embert állíthatnánk előre és sok száz embert hátra. Nem volna ez biztonságosabb, mint előre is, hátra is csak a sok száz asszonyt állítani? Én azt hiszem, semmi nem nyújthat nagyobb biztonságot, mint a katonák tartása.”

15.

Mesterünk, Mozi hivatalba juttatott egy embert Weiben. A hivatalba lépő azonban alighogy oda érkezett, máris visszatért. „Mi okból jöttél vissza?” – kérdezte tőle mesterünk, Mozi. Az illető így felelt: „Nem tartották meg a nekem adott szavukat. Azt ígérték, ezer mérő jövedelmet biztosítanak, mégis csak ötszáz mérővel adtak. Ezért hagytam ott őket.”

Mesterünk, Mozi megkérdezte: „S ha több mint ezer mérővel adtak volna, akkor is eljöttél volna?” „Akkor nem” – felelte az ember. Mesterünk, Mozi ekkor így szól: „Nos, akkor te nem azért

hagyta ott őket, mert nem tartották meg a szavukat, hanem azért, mert keveset adtak.”

16.

Mesterünk, Mozi mondotta: „A korunk szokásai szerint élő nemesek (*junzi*) kevésbé tisztelik az igazságos embert (*yishi* 義士), mint azt, aki rizst cipel a hátán. Mert ha egy ilyen ember rizst cipelvén a hátán megpihen az út szélén, s amikor fel akar állni, nem tud, a nemes, ha megpillantja, korának és rangjának minden latolgatása nélkül biztosan felsegíti. Miért? Mert azt mondja, ez az igazságosság (*yi* 義). De ha egy olyan nemes emberről van szó, aki (valóban) gyakorolja az igazságosságot (*weiyi zhi junzi* 為義之君子), aki vállalja a régi királyok útját, hogy azt elmondhassa másoknak is, arról bizony tudomást sem akarnak venni, vagy éppenséggel azért mennek oda hozzá, hogy elítéljék és szidalmazzák. A mai szokások szerint élő nemesek tehát annyira sem tisztelik az igazságos embert, mint azt, aki rizst cipel a hátán.”

17.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Miközben a kereskedők, bejárva a négy égtájat, eladják az áruikat, megkettőzik és megötszörözik a nyereségüket. S hiába vannak nehézségeik a kapuknál és hidaknál, hiába fenyegetik őket tolvajok és rablók, szüntelenül végzik a dolgukat. A mai írástudók (*shi*) azonban csak ülnek és az igazságosságról beszélnek. Nincsenek nehézségeik a kapuknál és hidaknál, tolvajok és rablók sem fenyegetik őket, ezért a nyereségüket úgy meg tudnák sokszorozni, hogy az szinte felbecsülhetetlen. Így van, s ők mégsem csinálnak (semmi hasznosat). Az írástudók tehát kevésbé tudják felmérni saját érdekeiket (*li* 利), mint a kereskedők.”

18.

Amikor mesterünk, Mozi északra, Qibe utazott, találkozott egy jóssal.³¹ A jós azt mondta neki: „Az Uralkodó (*di* 帝) ma ölte meg északon a fekete sárkányt. A te színed pedig feketés, uram, nem szabad tehát északra menned.” Mesterünk, Mozi azonban nem hallga-

tott rá, folytatta útját északra, eljutott egészen a Zi-folyóig 淄水, és csak azután tért vissza.

A jós ekkor így szólt hozzá: „Én azt mondtam neked, uram, hogy nem szabad északra menned.”

Mesterünk, Mozi így felelt: „A déli embereknek nem lenne szabad északra utazniuk, az északiaknak nem szabadna délre menniük, ha a színük egyrészt feketés, másrészt fehéres. Mi az oka mégis, hogy senki sem törődik ezzel? Az uralkodó (*di*) a *jia* 甲 és *yi* 乙 napokon megöli a kék sárkányt keleten, a *bing* 丙 és *ding* 丁 napokon megöli a vörös sárkányt délen, a *geng* 庚 és *xin* 辛 napokon megöli a fehér sárkányt nyugaton, a *ren* 壬 és *gui* 癸 napokon megöli a fekete sárkányt északon (s a *wu* 戊 és *ji* 己 napokon megöli a sárga sárkányt középen). Ha követnék a te szavaidat, akkor az égalattiban minden járás-kelést betiltanának. Mindenki magába húzódna vissza, és az égalatti pusztasággá változna. A te szavaidat nem lehet megvalósítani.”

19.

Mesterünk, Mozi mondotta: „Az én szavaimat tettekre lehet váltani. Aki a szavakat visszautasítja és lemond a gondolkodásról, az olyan, mint ha valaki rizst akarna begyűjteni anélkül, hogy aratna. Mindazok pedig, akik szavaikkal az én szavaimat kárhozottatják, mintha csak tojásokkal hajigálnának egy sziklát. Elpocsékolhatják az égalatti minden tojását, a szikla akkor is szikla marad, nem lehet azt összetörni.”

48. FEJEZET

GONG MENG 公孟

1.

Gong Mengzi³² 公孟子 mondta mesterünknek, Mozinak 墨子: „A nemes ember (*junzi* 君子) tiszteletteljesen és várakozóan viselkedik. Csak akkor beszél, ha kérdezik, s amikor nem kérdezik, hallgat. Olyan, mint a harang: ha megütik, cseng, s ha nem ütik meg, nem ad semmiféle hangot.”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Ezzel kapcsolatban három dolgot kell figyelembe venni; s te, aki csak a dolgok egyik felét ismered,

magad sem tudod, hogy mit beszélsz. – Ha egy nagy ember (*daren* 大人) paráznaságra, kegyetlenségre ragadtatja magát az országgal és családjával (*guojia* 國家) szemben, s belép hozzá valaki és szemrehányást tesz neki, akkor az illetőről azt mondják, hogy tiszteletlen. De ha a környezet (*zuoyou* 左右) segítségével szépen felajánlja a tanácsait, akkor azt mondják, hogy jó tanácsot adott. Ezért a nemes ember ilyenkor nem tudja, mit csináljon. – Ha a nagy ember úgy kormányoz, hogy azon az úton az ország és családjai bajba kerülnek, mint ahogy a gépezet biztosan megindul, ha meglökik, akkor a nemes embernek feltétlenül tanácsot kell adnia, mert ezzel szolgálja a nagy ember érdekeit (*li* 利). Ebben az esetben tehát meg kell csendülnie, noha nem ütötték meg. – Ha a nagy ember igazságtalan és különleges tettekre ragadtatja magát, akkor bármilyen ügy is legyen, könnyen háborúskodáshoz vezethet a dolog, s megtörténhetik, hogy haddal támad rá egy ártatlan országra. S ha a fejedelemnek ilyen alkalom kínálkozik, akkor biztosan kihasználja, mert ezzel újabb földekre terjesztheti ki uralmát, újabb adókhoz és értéktárgyakhoz juthat. Egy ilyen hadjárat pedig csak gyalázatba dönt, mert nincs hasznuk belőle sem a támadóknak, sem a megtámadottnak, mindkét oldalon csak károkat okoz (*buli* 不利). Ebben az esetben is hallatnia kell szavát (a nemesnek), minden biztatás nélkül. – Továbbá azt mondod, hogy a nemes ember tiszteletteljesen és várakozóan viselkedik: megvárja, míg kérdezik, csak akkor beszél, és ha nem kérdezik, hallgat, akárcsak a harang, mely csak akkor cseng, ha megütik, de ha nem nyúlnak hozzá, nem ad hangot magából. Csakhogy téged most nem biztattak, mégis beszéltél. Szerinted tehát ütés nélkül is megcsendülhet a harang? Vagy szerinted az egész csak a nem-nemesekre vonatkozik?”

2.

Gong Mengzi mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Hogy valójában ki erényes ember (*wei shanren* 為善人), azt ki ne ismerné fel? Olyan ez, mint a drágakő, amelynek azzal is csak az értéke nő, ha a helyén hagyják. Vagy mint a szép leány, aki a szobájából ki se mozdul, s a férfiak versengenek érte. Ha folyton járna-kelne és magát dicsérgetné, egyetlen férfinak sem kellene. Te pedig mindenkit felkeresel s mindenkivel beszélgetsz. Miért fárasztod magad ezzel?”

Mesterünk, Mozi azt felelte: „A mi korunk nagyon elfajult (*luan* 亂). Szép asszonyok után sokan törekednek, s ha a szép leány ki sem mozdul hazulról, akkor is sokan akarják megszerezni. Olyanok azonban, akik a jót (*shan* 善) keresnek, nagyon kevesen vannak. Ha az emberekkel senki sem beszélne nyomatékosan, akkor semmit sem tudnának. Vegyünk például két embert. Mindkettő az erény mintaképe (*shanxing* 善行). Az egyikük jár-kel és jóslással szolgálja az embereket, a másikuk otthon marad, ki sem mozdul hazulról. Nos, melyikük az értékeesebb: az, aki jóslással szolgálja az embereket, vagy az, aki ki sem mozdul hazulról?”

„Az az értékeesebb – felelte Gong Mengzi –, aki jóslással szolgálja az embereket.”

Mesterünk, Mozi ekkor azt mondta: „Ha az erény és igazságosság (*renyi* 仁義) egyenlően vannak elosztva, akkor annak, aki jár-kel és beszél az emberekkel, nagyobbak az érdemei (*gongshan* 功善) is. Miért ne járjak-keljek hát, hogy az emberekkel beszéljek?”

3.

Gong Mengzi ünnepi hivatalnoksüveggel a fején, táblácskával a kezében, tudósi öltözékben (*rufu* 儒服) jelent meg mesterünk, Mozi előtt, és azt kérdezte: „Vajon a nemesnek (*junzi*) előbb megfelelő ruhát kell öltenie és csak aztán cselekedhet, vagy pedig előbb cselekedjék, aztán gondoljon a ruhára?”

Mesterünk, Mozi azt felelte: „A cselekedet nem a ruhától függ.”

„Honnan lehet tudni, így van-e?” – kérdezte Gong Mengzi.

Mesterünk, Mozi így felelt: „Hajdanában a Qi-beli 齊 Huan 桓 fejedelem magas kalapot és széles övet viselt, volt egy bronzkardja és egy fapajzsa. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. A Jin-beli 晉 Wen 文 fejedelem durva posztókabátot és juhprémet viselt, a kardját pedig egy szíjon hordta. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. A Chu-beli 楚 Zhuang 莊 király szép süveget viselt selyem állszalaggal, továbbá vörös ruhát és bő köpenyt. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. Yue 越 királya, Goujian 句踐 levágta a haját s tetoválta a testét. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. Ennek a négy fejedelemnek különböző volt az öltözködése,

cselekedeteik azonban egységesek voltak. Hát innen tudom én, hogy a cselekedet nem a ruhától függ.”³³

Gong Mengzi így szólt: „Helyes. Én ismerem a mondást, hogy a jót nem szerencsés dolog elhalasztani még egy éjszakára sem. Leteszem tehát a táblácskát és kicserélem az ünnepi süveget; utána visszatérhetek-e a mesterhez?”

Mesterünk, Mozi pedig felelte: „Kérlek, csak folytatódjék így a látogatásod, mert ha letennéd a táblácskát és kicserélnéd az ünnepi süveget, s azután járulnál újra elébem, akkor valóban öltözködésedtől függene a cselekedeted.”

4.

Gong Mengzi így szólt: „A nemesnek (*junzi*) követnie kell a régiek beszédét és öltözködését (*gu yan fu* 古言服), csak azután lesz erényes (*ren* 仁).”

Mesterünk, Mozi azt felelte: „Hajdanában, amikor a Shangok 商 Zhou 紂 nevű királya uralkodott, Fei Zhong 費仲 főminiszter volt az égalatti legnagyobb gazembere, Ji 箕 és Wei 微 fejedelmei (*zi* 子) pedig az égalatti legszentebb emberei. Mind ugyanazon a nyelven beszéltek, az utóbbiak mégis erényesek (*ren*) voltak, az előbbi pedig erkölcstelen (*buren* 不仁). A Zhou-házi 周 Dan 旦 fejedelem az égalatti legszentebb embere volt, Guanshu 關叔 pedig az égalatti legnagyobb gazembere. Ugyanúgy öltözködtek, az egyikük mégis erényes volt, a másikuk meg erkölcstelen. A régi ruhától és a régi nyelvtől (*guyan* 古言) tehát semmi sem függ. S hozzá még te a Zhoukat követed és nem a Xiakat 夏, így a te „régí”-d nem is az igazi régiség.”³⁴

5.

Gong Mengzi mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Hajdanában a szent királyok rendje az volt, hogy a legszentebbeket (*shangsheng* 上聖) Ég Fiává emelték, az utánuk következőket pedig főminiszterré és magas méltóságokká (*qing dafu* 卿大夫). Mármost Kongzi 孔子 kiválóan ismerte a Dalokat (*shi* 詩) és Írásokat (*shu* 書), tanulmányozta a Szertartásokat (*li* 禮) és a Zenét (*yue* 樂), nagyon tájékozott volt a tízezer dologban. De ha Kongzi felért a szent királyokkal, akkor Kongzi vajon miért nem lett az Ég Fiává?”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Aki tudással rendelkezik, annak tisztelnie kell az Eget, szolgálnia a szellemeket, szeretnie az embereket, s mértéket kell tartania. Ezek együtt alkotják a tudást. Te pedig arról beszélsz, hogy Kongzi kiválóan ismerte a Dalokat és Írásokat, tanulmányozta a Szertartásokat és a Zenét, tájékozott volt a tízezer dologban, s kijelentetted, hogy méltán lehetett volna Ég Fiává. Pedig valójában más botjának rovásait számolgotva képzelte gazdagnak magát.”³⁵

6.

Gong Mengzi azt mondta: „Szegénység és gazdagság, hosszú élet és korai halál egyenlőtlenül vannak elosztva, s az égtől függenek. Nem lehet sem elvenni belőle, sem hozzátenni.” S utána azt mondta: „A nemesnek (*junzi*) tanulnia kell.”

Mesterünk, Mozi így felelt neki: „Arra oktatni az embereket, hogy tanuljanak, de ugyanakkor tartsák magukat elrendelt sorsukhoz (*youming* 有命): éppen olyan, mint megparancsolni valakinek, hogy tartsa össze a haját, de vegye le a sapkáját.”

7.

Gong Mengzi mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Van igazságosság és igazságtalanság, de nem létezik szerencse és szerencsétlenség.”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Régen a szent királyok mind természetfölötti lényeknek (*shenming* 神明) ismerték el a gonosz és a jó szellemeket, amelyek szerencsétlenséget és szerencsét tudnak előidézni, s hittek abban, hogy van szerencse és szerencsétlenség. Ennek megfelelően intézték a kormányzást, és országunk nyugalomban élt. Jie 桀 és Zhou óta azonban senki sem hitt a szellemek természetfölötti erejében (*shenming*), azt tartották, hogy nem idézhetnek elő szerencsétlenséget és szerencsét, és hogy nem létezik szerencse és szerencsétlenség. Így aztán a kormányzás elfajult (*luan*), az ország veszélybe került. A régi királyok könyveiben, amelyek neked is megvannak, ezért olvashatod azt, hogy az elbizakodottság szerencsétlenséget okoz, ami pedig azt jelenti, hogy a gonosztettnek megvan a büntetése, a jótettnek megvan a jutalma.”

Mesterünk, Mozi, Gong Mengzival beszélgetve mondotta: „A gyászszertartások szerint a fejedelem, az apa és anya, a feleség és fiú halála után három évig kell viselni a gyászt, az apa idősebb és fiatalabb fivéréért, a saját idősebb és fiatalabb fivért, valamint a (távolabbi) törzsbelieket öt hónapig, a nagynéniket, nővéreket, valamint az anyai nagybácsikat és unokafivéreket pedig néhány hónapig kell gyászolni. Azokban az időszakokban, amikor véletlenül éppen nem gyászolnak, akkor szavalják a háromszáz verset (*shi* 詩), lanton pengetik a háromszáz verset, éneklük a háromszáz verset, táncolják a háromszáz verset.³⁶ Ha szavaid szerint élneek, akkor a nemesek (*junzi*) ugyan melyik napon tanulnák meg a jó kormányzást, és a köznép (*shuren* 庶人) ugyan melyik napon végezné el szolgálatait?”

Gong Mengzi azt mondta: „Ha az országban felfordulás van, annak véget kell vetni, s ha az országban már rend uralkodik, akkor a szertartások és a zene felé kell fordulni. Ha az ország kormányzása jó, akkor rendben folynak a szolgálatok, s mihelyt az ország gazdaggá válik, művelni kell a szertartásokat és a zenét.”

Mesterünk, Mozi így felelt neki: „Ha az országban (felfordulás van, akkor igyekeznek annak véget vetni, és így) rend lesz. Ha azonban rosszak a rendszabályok, akkor az ország rendje is felborul. Egy ország gazdagsága a szolgálatok jó ellátásán alapszik. Ha baj van a szolgálatokkal, akkor az ország gazdagsága is veszendőbe megy. Ezért még a jó kormányzás esetén is szakadatlan ösztönzés szükséges, hogy rendben folyjanak. Te pedig azt mondod, hogy ha az országban rend uralkodik, akkor a szertartásokkal és a zenével kell törődni, és ha felfordulás van, annak véget kell vetni. Éppen olyan lenne ez, mint kutatásni egy korty (vízre) vágyva, vagy orvost keresni akkor, amikor itt a halál. – A régi időkben a három dinasztia bűnös királyai, Jie, Zhou, You 幽 és Li 厲, dőzsöltek a muzsikában s nem törődtek a népükkel (*min*). Így aztán őket magukat szégyenletes ítélet sújtotta, az ország pedig büntetésül pusztasággá változott: mindennek ez volt az oka.”

10.

Gong Mengzi arról beszélt, hogy jó és rossz szellemek nincsenek, s azt is mondta, hogy a nemesnek (*junzi*) meg kell tanulnia bemutatni az áldozatokat.³⁷ Mesterünk, Mozi azt mondta erre: „Azt erősítgeted, hogy szellemek nincsenek, de azért meg kell tanulni az áldozati szertartásokat. Olyan ez, mintha nem lennének vendégek, mégis meg kellene tanulni a vendéglátás szertartásait. Vagy olyan, mintha nem lennének halak, mégis halfogó hálót készítenénk.”

11.

Gong Mengzi mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Ha a hároméves gyászt helytelennek tartod, akkor a te három hónapos gyászod ugyancsak helytelen.”³⁸

Mesterünk, Mozi erre azt felelte: „Ha te a hároméves gyással akarsz bizonyítani a három hónapos gyász helytelenségét, akkor éppen úgy teszel, mint a meztelen ember, aki illetlennek mondja a ruha felemelését.”

12.

Gong Mengzi megkérdezte mesterünktől, Mozitól: „Ha valakinek annyi a tudása, hogy másoknál bölcsebb lesz vele, joggal nevezhetjük értőnek?”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Ha egy bolond tud is annyit, hogy másoknál bölcsebb lesz vele, akkor joggal nevezhetjük-e értőnek a bolondot?”

13.

Gong Mengzi azt mondta: „A hároméves gyászt én úgy tanulom, amennyire a szüleimet tisztetem.”

Mesterünk, Mozi így felelt neki: „A kislány és a kisfiú tudása csak addig terjed, hogy apját és anyját tisztelje. Apjukat és anyjukat nem tudják másképp odahívni, mint hogy szakadatlanul ordítanak. Miért? Mert a legnagyobb mértékben ostobák. S ha ez így van, vajon a konfucianusok a maguk tudásával bölcsebbek-e, mint a kislányok és kisfiúk?”

14.

Mesterünk, Mozi megkérdezte egy konfucianustól: „Miért muzsikálsz?” Az így felelt: „Muzsikálok, hogy muzsikáljak.”

Mesterünk, Mozi erre azt mondta: „Ezzel nem felelsz a kérdésemre. Ha azt kérdeztem volna, miért építész házat, s azt válaszoltad volna, azért, hogy télen védjen a hidegtől, nyáron védjen a hőségtől, vagy hogy ezzel akarsz szétválasztani a férfiakat és nőket, akkor felvilágosítottál volna a dolog oka felől. Én azonban azt kérdeztem, miért muzsikálsz, és te azt felelted, azért, hogy muzsikálj. Mintha csak a házépítés oka felől kérdeztelek volna, te pedig azt felelted volna, azért építész házat, hogy házat építs.”

15.

Mesterünk, Mozi azt mondta Chengzinek 程子:³⁹ „A konfucianusok tanaiban négy olyan előírás van, amely romlásba tudja dönteni az égalattit. A konfucianusok az eget ész nélkül valónak (*buming* 不明) tartják, a szellemeket pedig nem-istenieknek (*bushen* 不神). Az ég és a szellemek aligha örülnek ennek. Ez bizony romlásba tudja dönteni az égalattit. Továbbá díszes temetéseket rendeznek és hosszú gyászt tartanak, több belső és külső koporsót alkalmaznak, valamint igen sok ruhát és takarót. Úgy kísérik a halottat, mintha ők vinnék, három esztendeig sírnak-jajgatnak, csak támogatással tudnak felállni, csak botra támaszkodva tudnak járni. Fülük semmit sem hall, szemük semmit sem lát. Ez is elég volna, hogy romlásba döntse az égalattit. De ehhez még lantot pengetnek, énekelnek, dobot és harangot vernek, s táncolnak, gyakorolják a hangos muzsikálást. Ez is romlásba tudja dönteni az égalattit. Sőt, azt is hiszik, hogy létezik eleve elrendelés (*ming* 命), amely pontosan meghatározza a szegénységet és gazdagságot, hosszú életet és korai halált, jó kormányzást és felfordulást, nyugalmat és veszedelmet, úgyhogy abból sem elvenni, sem hozzátenni nem lehet. Ha a feljebbvalók ehhez tartják magukat, akkor nem törődnek többé a kormányzással, s ha az alárendeltek eszerint cselekednek, nem végzik többé a szolgálataikat. Ez is elég tehát, hogy romlásba döntse az égalattit.”

Chengzi erre így szólt: „Mester, túlságosan megszólod a konfuciánusokat.”

Mesterünk, Mozi azt válaszolta: „Ha a konfuciánusoknak nem lenne meg ez a négy előírásuk, csak én állítanék ilyesmit, akkor az megszólás volna. A konfuciánusok azonban ehhez a négy előíráshoz tartják magukat, Ezekről beszélni tehát egyáltalán nem megszólás. Azt mondtam csak el, amit hallottam.”

Chengzi nem tudott mit felelni, és kiment. Mesterünk, Mozi így szólt: „Tévelygésben van.” (Chengzi) visszatérve a háttérben ült le, majd ismét előlépve azt mondta: „Mester, amit az imént mondottál, az meghallgatásra méltó. Mert a szavaid, mester, sem Yut 禹 nem dicsérték, se Jiet és Zhout nem kárhoztatták.”

„Nem így van – felelte mesterünk, Mozi. – Hiába, aki előítélettel találkozik, s azt bírálni akarja, legyen elővigyázatos. Mert ha erősen támad, erős lesz az ellenállás, míg ha lanyhán támad, lanyha ellenállásra talál. Aki előítélettel találkozik s azt bírálni akarja, az mintha kocsirúddal akarná agyonverni a hangyákat.”

16.

Mesterünk, Mozi egy vitában, amelyet Chengzivel folytatott, dicsézően nyilatkozott Kongziról. Chengzi megkérdezte: „Te elítéled a konfuciánusokat, miért dicséred akkor Kongzit?”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Olyan ez, hogy vannak dolgok, amik úgy vannak, ahogy lenniük kell, s nem lehet rajtuk változtatni. Mert a madár, ha a szárazság nyomorúságáról hall, felszáll a magasba, a hal pedig, ha értesül a szárazságról, lemegy a mélybe. Még ha maga Yu és Tang 湯 adna tanácsot nekik, akkor sem tudnának másképp cselekedni. A madarak és halak ostobák, s mégis, Yu meg Tang is hivatkoztak rájuk. Én talán nem így dicsértem Kongzit?”

17.

Egy ember arra járt mesterünk, Mozi iskolája felé, s mivel a teste erős volt, az esze jól vágott, mesterünk, Mozi rá akarván őt venni, hogy legyen a követője és tanuljon nála, így szólt hozzá: „Ha nálam tanulsz, később hivatalt szerzek neked.” A szép szavaktól ösztönözve (az ember) nála tanult egy esztendeig. Akkor aztán kérte a hivatalt

mesterünktől, Mozitól. De mesterünk, Mozi azt felelte neki: „Nem juttatlak hivatalba. Hallottad-e már a Lu-beli 魯 történetet? Élt Luban öt fivér, akiknek meghalt az apjuk. A legidősebb fiú borissza volt, s nem törődött a temetéssel. Akkor a négy fivére így szólt hozzá: 'Segíts nekünk eltemetni atyánkat, mi pedig veszünk neked bort érte.' A szép szavaktól ösztönözve (a borissza) segített is a temetésben. Mikor pedig végeztek a temetéssel, kérte fivéreitől a bort. Négy fivére azonban így felelt: 'Nem adunk neked semmiféle bort. Te eltemetted atyádat, mi is eltemettük atyánkat. Talán egyedül a mi atyánk volt? Ha nem temetted volna el, akkor most az emberek gúnyolódna rajtad, mi tehát biztattunk téged a temetésre. Így megtetted a kötelességedet (*weiyi* 為義), s mi is megtettük a kötelességünket. Vagy egyedül a mi kötelességünk (*yi* 義) lett volna?' – Nos, ha nem tanultál volna, most nevetnének rajtad az emberek. Ezért biztattalak én a tanulásra.”

18.

Egy ember mesterünk, Mozi iskolája felé járt, és mesterünk, Mozi így szólt hozzá: „Miért nem tanulsz?” Az így felelt: „A törzsembeliek sem tanulnak.”

Mesterünk, Mozi azt mondta erre: „Ez nem helyes. Vagy talán aki szereti a szépséget, azt mondja: 'Mivel a törzsembeliek közül senki sem szereti, ezért én sem szeretem'; vagy aki gazdagságra és előkelőségre vágyik, talán azt mondja: 'Mivel a törzsembeliek közül senki sem vágyik ilyenre, ezért én sem vágyakozom?' Aki szereti a szépséget, vagy aki gazdagságra és előkelőségre vágyik, az nem törődik másokkal, hanem eltökélten cselekszik. Az igazságosság (*yi*) az égalatti legfontosabb használati eszköze, miért törödsz mégis másokkal, ahelyett hogy eltökélten cselekednél?”

19.

Valaki eljött mesterünk, Mozi iskolájába, és mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Mester, te a szellemekről azt tartod, hogy világos ésszel rendelkeznek (*mingzhi* 明知) s képesek az emberekre bajt és szerencsét hozni. Az erényeseket gazdaggá teszik, a bűnösöket nyomorúságba taszítják. Mármost én hosszú ideje

szolgálom a mestert, de a szerencse csak nem akar megérkezni. Úgy gondolom tehát, hogy vagy a mester szavai nem jók, vagy a szellemek nem látnak világosan, mert különben miért ne érne el engem a szerencse?”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Ha nem is jutott osztályrészedül a szerencse, hogy mondhatod rögtön, hogy nem jók a szavaim, s hogy állíthatod, hogy a szellemek nem látnak világosan? Pedig ugye hallottad, hogy aki eltitkolja egy elítéltnek (*tu* 徒) a büntetését, az maga is büntetést érdemel?”

S amikor az ember azt felelte, hogy ezt még nem hallotta, akkor mesterünk, Mozi így folytatta: „Ha lenne itt egy ember, aki tízszer annyit érne, mint te, tudnád-e tízszer dicsérni, míg magadat csak egyszer?” „Nem tudnám” – hangzott a felelet. „S ha volna itt egy ember, aki százszor annyit érne, mint te, tudnád-e egész életedben az ő erényét dicsérni, míg a magadét egyszer sem?” „Nem tudnám” – volt a felelet. Mire mesterünk, Mozi azt mondta: „Aki egyetlen embert elrejt, maga is bűnössé válik. Te azonban olyan sokat titkolsz el, hogy te még sokkal súlyosabb büntetést érdemelsz. Miféle szerencsét remélsz tehát?”

20.

Mesterünk, Mozi egyszer megbetegedett. Die Bi⁴⁰ 跌鼻 ekkor belépett hozzá és megkérdezte: „Mester, te azt tartod, hogy a szellemeknek értelmük van (*ming* 明), s bajt és szerencsét tudnak előidézni, megjutalmazták az erényeseket és megbüntetik a rosszakat. Mármost te szent ember (*shengren* 聖人) vagy, miért betegedtél hát meg? Én úgy gondolom, hogy vagy a szavaid nem jók, vagy a szellemeknek nincs világos értelmük (*mingzhi* 明知).”

Mesterünk, Mozi így felelt: „Azért, mert én megbetegedtem, ők miért ne látnának világosan (*ming* 明)? Annak, hogy az ember megbetegszik, számos oka lehet. Van, aki a hidegtől vagy melegtől, van, aki a megerőltetéstől és szükségétől betegszik meg. Ha száz kapu közül egyet becsuknak, azzal már biztosítva lenne, hogy ne jöjjenek be a tolvajok?”

21.

Két-három tanítványa tudomására hozta mesterünknek, Mozinak, hogy szeretnének megtanulni nyilazni. Mesterünk, Mozi azt felelte: „Azt nem szabad. Az értő embernek mérlegelnie kell, hogy ereje mit bír el, s csak utána szabad cselekednie. Az ország katonái (*guoshi* 國士) nem tudnak egyszerre harcolni és még másokat támogatni is. Ti nem vagytok katonák; hogy tudnátok ti sikerrel befejezni a tanulást s hozzá még a nyilazást is jól megtanulni?”⁴¹

22.

Néhány tanítványa azt jelentette mesterünknek, Mozinak, hogy Gaozi⁴² 告子 azt beszéli róla: a szavai helyesek (*yi* 義), tettei azonban nagyon rosszak, arra kéri tehát, vesse el őket magától. Mesterünk, Mozi azt felelte erre: „Nem lehet, hogy csak azért dicsérje a szavaimat, hogy gyalázhassa a tetteimet. Ez rosszabb volna a halálnál. Ha akadna valaki, aki azt mondaná, hogy erkölcstelen (*buren* 不仁) vagyok, mert tisztelem ugyan az Eget, szolgálom a szellemeket és szeretem az embereket, de egyáltalában nem vagyok erényes, az bizony rosszabb volna a halálnál. Gaozi nagyon jól ért a vitatkozáshoz, szavai erényesek (*ren* 仁) és igazságosak (*yi* 義), ő nem rágalmazhat engem. Ha Gaozi rágalmazna engem, az rosszabb volna a halálnál.”

23.

Néhány tanítványa azt mondta mesterünknek, Mozinak, hogy Gaozi kiválóan gyakorolja az erényt (*ren*). Mesterünk, Mozi így válaszolt: „Az még nem bizonyos. Gaozi éppen úgy gyakorolja az erényt, mint az ember, aki lábujjhegyre áll, hogy magasabb legyen, vagy mint aki megtámaszkodik, hogy szélesebb lehessen. Nem tarthat ez soká.”

24.

Gaozi mesterünkkel, Mozival beszélgetve azt mondta: „Én képes lennék jól kormányozni az országot, s jól igazgatni.” Mesterünk, Mozi így felelt: „Aki kormányoz, annak a teste vigye is végbe azt, amit kimond a szája. A te szád azonban olyat mondott most, amit

a tested nem visz végbe. Ilyenformán a tested dolgai nincsenek rendben (*luan* 亂). Ha pedig nem vagy képes jól kormányozni a saját testedet, hogyan tudnád akkor jól intézni az ország kormányzását? Neked először a saját tested ziláltságát (*luan* 亂) kell megszüntetned.”

8. FEJEZET

A KIVÁLÓAK MEGBECSÜLÉSE (SHANG XIAN 尚賢)

A mester, Mozi 墨子, beszélni kezdett s így szólt: Manapság a királyok (*wang* 王), fejedelmek (*gong* 公) és főemberek (*daren* 大人), akik az országot és a családokat (*guojia* 國家) kormányozzák, valamennyien az ország (*guojia*) gazdagodását, a népesség (*renmin* 人民) sokasodását, az itélkezés és kormányzás (*xingzheng* 刑政) rendezettségét akarják. Mégis, gazdagodás helyett szegényedésre, sokasodás helyett fogyatkozásra, rend helyett zűrzavarra találnak, tehát éppen azt nem érik el, amit szeretnének, s éppen az következik be, amit nem akarnak. Mi lehet ennek az oka?

És a mester, Mozi, így folytatta szavait: Azért van ez, mert a királyok, fejedelmek és főemberek, akik az országot (*guojia*) kormányozzák, nem becsülik meg a kiválóakat (*xian* 賢), és nem alkalmazzák az arravalókat (*neng* 能). Mert ha az országban sok kiváló (*xian*) és derék (*liang* 良) hivatalnok (*shi* 士) van, akkor az ország és családjainak kormányzása megjavul, ha pedig kevés a kiváló és derék hivatalnok, akkor az ország és családjainak kormányzása egyre romlik. Így a főembereknek (*daren* 大人) kötelessége, hogy sokasítsák a kiválóak számát. Igen ám, de milyen eszközökkel lehet sokasítani a kiválóak számát?

És a mester, Mozi, így folytatta: Olyan ez, mint amikor meg akarjuk növelni az országban a jó íjászok és kocsihajtók számát. Gazdaggá és előkelővé kell tenni őket, meg kell tisztelni és ki kell tüntetni őket, mert ezzel érhetjük el, hogy az országban a jó íjászok és kocsihajtók száma megnövekedjék. Még inkább így van ez a kiváló és derék hivatalnokok (*shi*) esetében, akik kitűnnek erkölcsös tetteikkel (*dexing* 德行), jól értenek a vitatkozáshoz, s jól tájékozottak minden tanításban és módszerben (*daoshu* 道術). Az ilyenek minden bizonnyal drágakövei az országnak (*guojia*), és segédei a vidék isteneinek. Őket is gazdaggá és előkelővé kell

tehát tenni, meg kell tisztelni és ki kell tüntetni őket, mert ezzel lehet elérni, hogy a országban a derék hivatalnokok (*liangshi* 良士) száma megsokasodjék. Ezért mondták a régi időkben, amikor a szent királyok uralkodtak: „Igazságosság nélkül (*buyi* 不義) ne legyen gazdagság, igazságosság nélkül ne legyen előkelőség, igazságosság nélkül ne legyen rokoni a bánásmód, igazságosság nélkül ne legyen közelebbi kapcsolat.” Így aztán, mikor az ország gazdag és előkelő emberei ezt meghallották, mindnyájan visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: kezdetben mi a gazdagságunkra és előkelőségünkre támaszkodtunk, most azonban az uralkodó (*shang* 上) a jóra valókat (*yi* 義) emeli fel, s nem mellőzi a szegényeket és közrendűeket sem, nekünk tehát óhatatlanul jóra valókká (*yi*) kell lennünk. S mikor a közeli rokonok meghallották, ugyancsak visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: mi kezdetben csak a közeli rokonságunkra támaszkodtunk, most azonban az uralkodó a jóra valókat emeli fel, s nem mellőzi a távolabbi rokonokat sem, nekünk tehát óhatatlanul jóra valókká kell lennünk. S amikor a közeli kapcsolatban levők meghallották, szintúgy visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: mi kezdetben csak a közeli kapcsolatunkra támaszkodtunk, most azonban az uralkodó a jóra valókat emeli fel, s nem feledkezik meg a távolabb állókról sem, nekünk tehát óhatatlanul jóra valókká kell lennünk. Végül a távolabb állók, amikor meghallották, ugyanúgy visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: mi eddig azt gondoltuk, hogy mivel távolabb állunk, semmire sem támaszkodhatunk, most azonban az uralkodó a jóra valókat emeli fel, s nem mellőzi a távolabb állókat sem, most tehát óhatatlanul jóra valókká kell lennünk.

S mihelyt eljutott a hír a távolabbi vidékek és a külső kerületek hivatalnokaihoz (*chen* 臣), mihelyt a palotabeli főnemes ifjak, a fővárosi (*guozhong* 國中) sokaság és a négy határ minden egyes lakója megtudta, valamennyien vetélkedni kezdtek a jóra valóságban. Mi volt ennek az oka? Hát az, hogy a feljebbvalók (*shang*) egyetlen dolgot tartottak szem előtt az alárendeltek (*xia* 下) alkalmazásában, az alárendeltek pedig egyetlen módszert követtek a feljebbvalók szolgálatában. Éppúgy, mint amikor egy gazdag ember magas fallal veszi körül hatalmas palotáját. Ha a falat jól megépítették és egyetlen kaput vágtak benne, akkor ha tolvaj hatol be rajta, és a kaput,

amelyen behatolt, bezárják, a tolvaj hiába keresi majd a kiutat, nem menekülhet. Az oka: jól őrizték a legfontosabbat.

Így a régi időkben, amikor a szent királyok kormányoztak, kiemelkedő erényük (*de* 德) alapján megbecsülték a kiválóakat (*xian*). Még ha a földművelésben és iparban (*nong yu gong* 農與工) tevékenykedett is valaki, fölemelték, ha megvoltak a képességei (*neng* 能). Magas hivatalba ültették, gazdag jövedelmet adtak neki, s megbízván őt a szolgálatok irányításával, döntő parancsolási hatalmat biztosítottak neki, mert ha a hivatali rang nem elég magas, akkor a nép nem tiszteli, ha a hivatali jövedelem nem elég busás, akkor a nép nem bízik benne, s ha a kormányzati parancs nem döntő erejű, akkor a nép nem fél tőle. Ezt a három dolgot meg kell adni a kiválóaknak. Nem a kiválóságuk (*xian*) miatt kell megajándékozni őket, hanem azt várva tőlük, hogy sikeres lesz a szolgálatuk. Annak idején erényük (*de*) szerint osztályozták őket, hivataluk révén tevékenykedtek, szolgálataik szerint jutalmazták őket, s érdemeiket mérlegelve osztották ki nekik a fizetésüket. Így a hivatalnok nem maradt örökre előkelő, és a népből származó (*min* 民) nem maradt mindig alacsony sorban. Ha voltak képességei (*neng*), felemelték; ha nem voltak képességei, alárendelték (*xia*). Felemelték a köz javát szolgálót (*gong* 公) és a jóravalót (*yi*); eltávolították a maga hasznáival törődőt (*si* 私) és a rosszindulatút. Íme, ez az előbbi mondás értelme.

A régi időkben Yao 堯 ezért emelte fel Shunt 舜 Fuzetől 服澤 délre,⁴³ s mikor átadta neki a kormányzást, az égalatti megbékélt (*ping* 平). Yu 禹 felemelte Yit 益 Yinfangban 陰方,⁴⁴ átadta neki a kormányzást, és a kilenc tartomány rendeződött. Tang 湯 a konyhából emelte Yiyint 伊尹,⁴⁵ átadta neki a kormányzást, s neki minden terve sikerült. Wenwang 文王 a hálók mellől emelte fel Hong Yaot 閎夭 és Tai Diant 泰顛,⁴⁶ átadta nekik a kormányzást, és a nyugati földek meghódoltak. Akkoriban bármily busás jövedelmű és magas állású volt is valamely hivatalnok (*chen*), minden tisztelettudó félelemben élt és nagyon igyekezett; és még ha a földművelésben és iparban tevékenykedett is valaki, szüntelenül vetélkedett és eszményi dolgokra törekedett. Így aztán voltak hivatalnokok (*shi*), akik szolgálatukat nemzedékről nemzedékre örökölték.

Ezért ha megszerezte hivatalnokait (*shi*), akkor (a fejedelem) terveit semmi sem gátolja, neki magának nem kell fáradnia,

mégis megalapítja hírnevét, vállalkozásai sikerülnek, dicsősége ragyog, és semmi kellemetlensége nem támad, mert megvannak a (megfelelő) hivatalnokai. Ezért mondta mesterünk, Mozi: Ha óhaja teljesül, feltétlenül kiváló hivatalnokokat kell felemelnie, s ha óhaja nem teljesül (akkor is) feltétlenül kiváló hivatalnokokat kell felemelnie. Aki becsüli és követni akarja elődeinek, Yaonak, Shunnak, Yunek és Tangnak az útját (*dao* 道), annak feltétlenül meg kell becsülnie a kiválóakat, mert a kiválóak megbecsülése minden kormányzás alapja.

11. FEJEZET

AZ EGYETÉRTÉS MEGBECSÜLÉSE (SHANG TONG 尚同)

A mester, Mozi 墨子, beszélni kezdett s így szól: „A régi időkben, amikor először születtek meg az emberek, amikor még nem volt ítélkezés, sem kormányzás, az embereknek, ha beszéltek, különbözőek voltak a nézeteik (*yi* 義). Egy embernek egyféle nézete volt, két embernek kétféle nézete volt, tíz embernek tízféle nézete volt. Amikor az emberek megsokasodtak, az általuk kifejtett nézetek is megsokasodtak. Mindenki a maga nézetét tartotta igaznak, és helytelenítette a mások nézetét. Így aztán viszály keletkezett köztük. Odahaza gyűlölködni kezdett az apa és fiú, az idősebb és fiatalabb fivér, elszakadtak egymástól s nem tudtak békében megférni egymással. Az égalatti népei (*boxing* 百姓) úgy hadakoztak s úgy károsították egymást, mint a víz meg a tűz, mint a méreg és ellenméreg. Akinek fölös ereje volt, nem sietett a szorongatottak segítségére; a fölös készletek elrothadtak, nem osztották szét őket; a jó tanítások (*liangdao* 良道) titokban maradtak, nem tanították meg egymást rájuk. Az égalattiban éppen olyan felfordulás uralkodott, mint a vadállatok között. Aztán megértették, hogy az égalattiban onnan ered a zűrzavar, hogy nincsen vezető ember (*zhengzhang* 政長). Ezért kiválasztották az égalatti legkiválóbb emberét, trónra emelték és Ég Fiának nevezték.⁴⁷ Amikor az Ég Fiát trónra emelték, s az ő ereje még mindig nem volt elegendő, kiválasztották az égalatti más kiváló férfait is, hivatalba iktatták és három főembernek (*sangong* 三公) nevezték őket. Amikor az Ég Fiát és a három főembert már beiktatták, még mindig nem tudták egyenként és pontosan megismerni a távoli országok és különböző

földek népeit s ellentmondó nézeteiket helyesről és helytelenről, hasznosról és károsról. Ezért elhatárolták egymástól a tízezer fejedelemséget, s fejedelmeket (*zhuhou* 諸侯) és uralkodókat (*guojun* 國君) emeltek trónra. Amikor a fejedelmeket és uralkodókat már beiktatták, s ezek ereje még mindig nem volt elegendő, akkor meg kiválasztották az egyes fejedelemségek legkiválóbb embereit, hivatalba iktatták s vezetőknek és legidősebbeknek (*zhengzhang* 正長) nevezték őket. Amikor már vezetők és idősebbek is voltak, akkor az Ég Fia kinyilvánította kormányzási elveit az égalatti népének (*boxing*), mondván:

„Ha akár jóról, akár nem jóról hallotok, mindig jelentsétek feljebbvalóitoknak (*shang* 上). Mindazt, amit feljebbvalóitok helyesnek tartanak, nektek is helyesnek kell tartanotok, s mindazt, amit helytelenítenek, nektek is helytelenítenetek kell. Ha feljebbvalótok hibát követ el, akkor a megfelelő módon tanácsot adhattok neki, s ha egy alárendeltetek (*xia* 下) jó tulajdonságokat (*shan* 善) mutat fel, akkor ajánljátok őt a társaitoknak. Azt, aki feljebbvalóival igyekszik egyenlő lenni (*tong* 同) és nem hasonlítja magát alárendeltjeihez, megjutalmazzák a feljebbvalói és magasztalják az alárendeltjei. Ha azonban valaki akár jóról, akár nem jóról hall, de nem jelenti a feljebbvalójának, vagy amit feljebbvalója helyesnek tart, ő nem tartja helyesnek, vagy amit feljebbvalója helytelenít, ő nem helyteleníti, vagy ha feljebbvalója hibát követ el, és ő nem a megfelelő módon ad tanácsot neki, vagy ha alárendeltje jó tulajdonságokat mutat fel, de ő nem ajánlja a társainak, vagy ha mindig alárendeltjeihez méri magát és nem feljebbvalóival keresi az egyetértést (*tong* 同), akkor azt megbüntetik a feljebbvalói, és szidalmazni fogja a nép (*boxing*).”

A feljebbvalóknak a jutalmazás és büntetés kérdésén ezen a módon kell nagyon alaposan megvizsgálniuk, hogy mindig kiderítsék az igazságot. Így a faluközösségek legöregebbje (*lizhang* 里長) mindig a faluközösség (*li* 里) legerényesebb (*ren* 仁) embere lett. A faluközösség legöregebbje (*lizhang*) kinyilvánította kormányzási elveit a falu népének (*li zhi boxing* 里之百姓), mondván: „Ha akár jóról, akár nem jóról hallotok, mindig jelentsétek a járási előljárónak (*xiangzhang* 鄉長). Mindazt, amit a járási előljáró helyesnek tart, nektek is helyesnek kell tartanotok, s mindazt, amit a járási előljáró helytelenít, nektek is helytelenítenetek kell. Ha valaki nem ért a he-

lyes beszédhez, az tanulja meg a helyes beszédet a járási előljárótól, s ha valaki nem tud helyesen cselekedni, az tanulja meg a helyes cselekvést a járási előljárótól. Mert ki mondhatná, hogy a járásban (*xiang* 鄉) zűrzavar uralkodik?” S hogyan lehet jól kormányozni a járást? A járást úgy lehet jól kormányozni, hogy a járási előljáró egyetlen nézetben egyesíti a járás különféle nézeteit.

A járási előljáró a járás legerényesebb (*ren*) embere volt. A járási előljáró pedig kinyilvánította kormányzási elveit a járás népének (*xiang zhi boxing*), mondván: „Akár jóról, akár nem jóról hallotok, jelentenetek kell a fejedelemnek (*guojun*). Mindazt, amit a fejedelem helytelenít, nektek is helytelenítenetek kell. Ha valaki nem tud helyesen beszélni, az tanulja meg a helyes beszédet a fejedelemtől, s ha valaki nem tud helyesen cselekedni, az tanulja meg a helyes cselekvést a fejedelemtől. Ki is mondhatná, hogy az országban zűrzavar uralkodik?” S mivel lehet az országot jól kormányozni? Az országot azzal lehet jól kormányozni, hogy a fejedelem egyetlen nézetben egyesíti a fejedelemség minden nézetét.

A fejedelem az ország legerényesebb (*ren*) embere volt. S a fejedelem kinyilvánította kormányzási elveit az ország népének (*guo zhi boxing*), mondván: „Akár jóról, akár nem jóról hallotok, jelentenetek kell az Ég Fiának. Mindazt, amit az Ég Fia helyesel, nektek is helyeselnetek kell, s mindazt, amit az Ég Fia helytelenít, nektek is helytelenítenetek kell. Ha valaki nem tudja, hogyan kell beszélnie, az tanulja meg a helyes beszédet az Ég Fiától, s ha valaki nem tudja, hogyan kell cselekednie, az tanulja meg a helyes cselekvést az Ég Fiától. Mert ki mondhatná, hogy az égalattiban zűrzavar uralkodik?” De mivel lehet jól kormányozni az égalattit? Az égalattit csak azzal lehet jól kormányozni, hogy az Ég Fia egyetlen nézetben egyesíti az égalatti minden nézetét.

Ha az égalatti minden népe (*boxing*) egyetértésben van az Ég Fiával, de nincs egyetértésben az Éggel, akkor még nem kerülheti el a szerencsétlenségeket. Ha ma forgósél támad vagy pusztító eső zuhog alá hatalmas tömegben, akkor ezzel az Ég bünteti a népet (*boxing*), amiért nincs egyetértésben vele. Ezért mondta mesterünk, Mozi: a régi időkben a szent királyok megalkották az öt büntetést (*wuxing* 五刑),⁴⁸ hogy velük kormányozzák a népüket (*min* 民). Olyanok ezek, mint a fonat, amelyben egyesülnek a selyemfonalak, vagy mint a háló csomózása. Azok az emberek (*boxing*), akiket

megragadnak, nem tartották fontosnak, hogy a feljebbvalóikkal egyetértésre jussanak (*tong*).

14. FEJEZET

AZ EGYETEMES SZERETET (JIAN'AI 兼愛)⁴⁹

A bölcs embernek (*shengren* 聖人), akinek az a dolga, hogy jól kormányozza az égalattit, tudnia kell, honnan ered a zűrzavar, csak akkor tud jól kormányozni. Ha nem tudja, honnan ered a zűrzavar, nem képes jól kormányozni. Éppen olyan ez, mint amikor az orvosnak harcba kell szállnia egy ember betegségével. Mindenekelőtt tudnia kell, honnan ered a betegség, csak akkor tud küzdeni ellene. Ha nem tudja, honnan ered a betegség, akkor semmit sem tehet ellene. Miért éppen a zűrzavar megszüntetésével lenne másképp? Tudnunk kell, honnan ered a zűrzavar, akkor tudjuk megszüntetni; míg ha nem tudjuk, honnan ered, semmit sem tehetünk ellene. Ezért a bölcs embernek (*shengren*), akinek feladata az égalatti jó kormányzása, feltétlenül ki kell kutatnia, honnan ered a zűrzavar. S ha kutatni kezdi, honnan ered a zűrzavar, a kölcsönös szeretet (*xiang'ai* 相愛) hiányában fogja megtalálni az okát.

Ha az alattvalók és fiúk (*chenzi* 臣子) nem mutatnak gyermeki szeretetet (*buxiao* 不孝) fejedelmük és apjuk (*junfu* 君父) iránt, akkor beszélünk zűrzavarról. Ha a fiú csak magát szereti, de nem szereti apját, akkor megkárosítja apját és csak magának használ. Ha a fiatalabb fivér csak magát szereti és nem szereti idősebb fivéréét, akkor megkárosítja bátyját és csak magának használ. Ha az alattvaló csak magát szereti és nem szereti fejedelmét, akkor megkárosítja fejedelmét és csak magának használ. Ez az, amit zűrzavarnak nevezünk. S még azt is, ha az apa nem mutat szülői szeretetet (*buci* 不慈) a fia iránt, vagy az idősebb fivér nem szereti kellő módon (*buci*) a fiatalabb fivéréét, vagy a fejedelem nem kegyes (*buci*) az alattvalójához, akkor is azt mondjuk, hogy az égalattiban zűrzavar uralkodik. Ha az apa csak magát szereti és nem szereti a fiát, akkor megkárosítja a fiát és csak magának használ. Ha az idősebb fivér csak magát szereti és nem szereti fiatalabb fivéréét, akkor fiatalabb fivérének kárt okoz és csak a maga hasznával törődik. Ha a fejedelem csak magát szereti és nem szereti alattvalóit, akkor alattvalóinak kárt okoz és csak a saját hasznát tartja szem előtt.

Honnan származik mindez? Mind a kölcsönös szeretet (*xiang'ai*) hiányából származik.

Így van ez még az égalattiban garázdálkodó tolvajokkal és rablókcal is. A tolvajok csak a saját házukat szeretik, de nem szeretik a mások házát, ezért meglopják mások házát, hogy használjanak a magukénak. A rablók csak a saját személyüket szeretik, de nem szeretik embertársaikat (*ren*), ezért megrabolnak másokat, hogy maguknak hasznot szerezzenek. Honnan származik ez? Mind a kölcsönös szeretet hiányából származik.

S ugyanez a helyzet, amikor a főemberek (*dafu* 大夫) kölcsönösen bajba döntenek egymás családját (*jia* 家), vagy amikor a fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) kölcsönösen megtámadják egymás országát (*guo* 國). A főemberek mind csak a maguk családját szeretik s nem szeretik a mások családját, ezért bajba döntenek mások családját, hogy hasznot hajtsanak a magukénak. A fejedelmek mind csak a maguk országát szeretik, de nem szeretik a többi fejedelemséget, ezért rátámadnak más országokra, hogy hasznot szerezzenek a magukénak. Így keletkezik az égalattiban a zűrzavar minden fajtája. S ha okaikat kutatjuk, azt látjuk, hogy mind a kölcsönös szeretet hiányából fakad.

Ha el lehetne érni, hogy az egész égalatti kölcsönös szeretetben egyesüljön (*jian xiang'ai* 兼相愛), s embertársait (*ren*) mindenki úgy szeresse, mint saját magát, akkor vajon létezhetne-e még gyermeki hálátlanság (*buxiao*)? (Ha apját, idősebb fivéréét és fejedelmét mindenki úgy tisztelné, mint saját magát), vajon létezhetne-e gyermeki hálátlanság? S akkor vajon létezhetne még barátságtalanság (*buci*)? Ha mindenki úgy tekintene fiatalabb fivérére, fiára és alattvalójára, mint saját magára, létezhetne-e barátságtalanság? Bizony, akkor nem lenne többé sem gyermeki hálátlanság, sem barátságtalanság. Vagy létezhetnének tolvajok és rablók? Ha mások házára mindenki úgy tekintene, mint a saját házára, akkor ugyan ki lopna még? S ha mások személyét mindenki ugyanúgy megbecsülné, mint a magáét, akkor ugyan ki rabolna még? Bizony, nem lennének többé sem tolvajok, sem rablók. S vajon a főemberek bajba döntenék-e egymás családját, és a fejedelmek rátámadnának-e egymás országára? Ha mások családjára mindenki úgy tekintene, mint a magáéra, akkor ugyan ki csinálna bajt? S ha a másik országra mindenki úgy tekintene, mint a magáéra, akkor ugyan ki kezdene támadást? Bizony,

akkor a főemberek nem döntenék többé bajba egymás családját, s a fejedelmek többé nem támadnának rá egymás országára.

Ha el lehetne érni, hogy az egész égalatti kölcsönös szeretetben egyesüljön, hogy a fejedelemségek ne háborúskodjanak egymással, hogy a családok ne döntsék romlásba egymást, hogy tolvajok és rablók ne garázdálkodjanak többé, hogy fejedelem és alattvaló, apa és fiú kölcsönösen szeresse egymást (*xiao ci* 孝慈), akkor az égalattiban rend uralkodna. A bölcs ember (*shengren*) tehát, akinek dolga az égalatti jó kormányzása, hogyan is tehetné meg, hogy ne fojtja el a gyűlölséget s ne ösztönözze a szeretetet? Hiszen ha az égalatti kölcsönös szeretetben egyesül, akkor jó a kormányzás, de ha mindenki gyűlölködik, akkor zűrzavar uralkodik. Ezért mondotta mesterünk, Mozi: „Elengedhetetlen, hogy ösztönözzük a mások szeretetét (*airen* 愛人).”

17. FEJEZET

A TÁMADÁS ELLENZÉSE (FEI GONG 非攻)⁵⁰

Egy ember behatol valaki másnak a gyümölcsös- és zöldségeskertjébe, s őszibarackot és szilvát lop onnan. Ha az emberek ezt meghallják, elítélik, a feljebbvalói pedig, akik kormányoznak, ha elfogják, büntetéssel sújtják. Miért teszik ezt? Mert megkárosított másokat, hogy magának hasznot szerezzen. Ha odáig megy, hogy elragadja mások kutyáját, disznóját, tyúkját és malacát,⁵¹ akkor igazságtalansága (*buyi* 不義) még nagyobb, mint ha mások gyümölcsös- és zöldségeskertjébe hatol, hogy őszibarackot és szilvát lopjon. Mi ennek az oka? Az, hogy most nagyobb kárt okozott másnak, tehát erkölcstelensége (*buren* 不仁) is nagyobb, s nagyobb lesz a büntetése is. Ha pedig odáig megy, hogy behatol másnak a karámjába és istállójába, s ellopja más lovát és marháját, akkor erkölcstelensége és igazságtalansága még nagyobb, mint ha mások kutyáját, disznóját, tyúkját és malacát ragadja el. Miért? Mert most még nagyobb kárt okozott másnak, márpedig ha másnak még nagyobb kárt okoz, akkor erkölcstelensége is még nagyobb, de még keményebb lesz a büntetése is. S ha odáig is elmegy, hogy megöl egy ártatlan embert, lehúzza a ruháját és prémjét, elveszi lándzsáját és kardját, akkor igazságtalansága még sokkal nagyobb, mint ha mások karámjába és istállójába hatol, hogy elhajtsa más ember

lovát és marháját. Hogy miért? Mert most még sokkal nagyobb kárt okozott embertársának, ha pedig sokkal nagyobb az okozott kár, akkor erkölcstelensége is sokkal nagyobb, s ennek megfelelő lesz a büntetése is. Az égalatti minden nemes embere (*junzi* 君子) tudja ezt és helyteleníti az ilyesmit, igazságtalanságnak nevezve.

Mármost, ha a dolgot nagyban csinálják, megtámadva egy fejedelemséget, akkor ezt nem tudják helyteleníteni, hanem csatlakoznak hozzá és magasztalják, igazságosságnak (*yi* 義) nevezve. Vajon elmondható-e az ilyenekről, hogy tudják, mi a különbség igazságosság és igazságtalanság között? Egy ember megölését igazságtalanságnak tartják, amelyet halállal kell büntetni. Ennek a véleménynek az alapján pedig tíz ember meggyilkolása tízszeres igazságtalanság, amit tízszeres halállal kellene büntetni, száz ember meggyilkolása pedig százszoros igazságtalanság, amely százszoros halált érdemelne. Az égalatti minden nemes embere tudja ezt és helyteleníti az ilyesmit, mert igazságtalanságnak tartja. Ha azonban a nagyban művelt igazságtalanságokhoz érkezünk, mint amilyen egy ország megtámadása, akkor azt nem tudják helyteleníteni, hanem csatlakoznak hozzá és magasztalják, azt mondván rá, hogy ez igazságosság. Valójában nem ismerik fel az igazságtalanságot, s így még le is írják a beszédeiket (*yan* 言), hogy örökölni hagyják a későbbi nemzedékeknek. Ha felismernék az igazságtalanságot, akkor hogy tehetnék meg, hogy az igazságtalanságot még le is írják s ezáltal a későbbi nemzedékekre örökítsék?

Ha olyan emberre akadunk, aki csak akkor mondja feketének a feketét, amikor keveset lát belőle, de ha sok feketét lát, akkor fehérnek mondja, nos, akkor az illetőről azt tartjuk, hogy nem tudja egymástól megkülönböztetni a fehéret és feketét. Vagy ha egy kevés keserűt ízlel, keserűnek mondja, de ha sokat ízlel a keserűből, már édesnek mondja, akkor az ilyen emberről csak úgy vélekedhetünk, hogy nem tudja egymástól megkülönböztetni az édeset és keserűt. Hát az olyanról, aki a kicsiny gonosztettet felismeri és helyteleníti, de a nagy gonosztettet, mint amilyen egy ország megtámadása, már nem képes helyteleníteni, hanem csatlakozik hozzá és magasztalja, sőt igazságosságnak nevezi, az ilyenről vajon elmondható, hogy meg tudja különböztetni egymástól az igazságot és igazságtalant? Azt kell látnunk, hogy az égalatti nemes

emberei (*junzi*) egészen zavarosak az igazságos és igazságtalan megkülönböztetésének dolgában.

20. FEJEZET

MÉRTÉKTARTÁS A FOGYASZTÁSBAN (JIE YONG 節用)

Ha bölcs ember (*shengren* 聖人) kormányoz egy fejedelemséget, akkor lehet, hogy az a fejedelemség megkétszereződik, ha pedig kormányzása kiterjed az egész égalattira, akkor lehet, hogy az égalatti megkétszereződik. Nem úgy, hogy kívülről ragad el további földeket, hanem úgy, hogy a fejedelemségek és családok (*guojia* 國家) elkerülik a haszontalan kiadásokat, mely elegendő a megkétszereződéshez. Ha bölcs király (*shengwang* 聖王) uralkodik, rendeleteivel szolgálatokra fogja a népet, de hagyja, hogy megéljen a termékeiből (*yongcai* 用財). Semmit sem tesz, ami a felhasználást (*yong* 用) nem növeli, s így a termékek (*cai* 財) nem tékozlódnak el, a nép ereje (*de* 德) nem merül ki, és megnövekszik a haszon.

Miért készítik a ruhát és prémét? Azért, hogy télen védjenek a hidegtől, nyáron védjenek a hőségtől. A ruha és a prém készítésének elve (*dao* 道), hogy télen növelje a meleget, nyáron növelje a hűvösséget. Mindazt, ami csak szép, s ebben nem működik közre, el kell vetni.

Mi végre építenek palotát és házat? Azért, hogy télen a szélről és hidegtől, nyáron a hőségtől és esőtől védjenek. Ha tolvajoktól és rablóktól kell tartani, akkor (a házak) különösen szilárdak legyenek. Mindazt, ami csak szép, de nem tölti be feladatát, el kell vetni.

Mi célból készítik a páncélt, a pajzsot és az „öt fegyvert”?⁵² Hogy megvédelmezzenek lázadók és rablók ellen. Ha lázadók és rablók garázdálkodnak, akkor az győz, akinek páncélja, pajzsa és „öt fegyvere” van, az pedig, akinek nincs, nem győzhet. Ezért a bölcs emberek (*shengren*) páncélt, pajzsot és „öt fegyvert” készíttetnek, de minden páncélt, pajzsot és „öt fegyvert” könnyűre csináltatnak, hogy haszonnal lehessen forгатni, és erősre, hogy eltörni ne lehessen. S mindent, ami csak szép, de a célt nem szolgálja, elvetnek.

Mi végre készítene hajót és kocsit? Kocsit azért, hogy a dombokon és felföldeken utazhassunk vele, hajót pedig azért, hogy folyókon és völgyekben haladhassunk vele. Általuk közlekedik a négy égtáj minden haszna. A hajók és kocsik készítésének elve (*dao*)

tehát az, hogy mennél könnyebbek, azaz mennél használhatóbbak legyenek. Mindazt, ami csak szép, de célszerűtlen, el kell vetni. Mind eme tárgyak készítésekor semmit sem szabad tenni, ami a felhasználást (*yong*) nem növeli. Akkor a termékek (*cai*) nem tékozlódnak el, a nép ereje (*de*) nem merül ki, és megnövekszik a haszon.

Ha valaki elveti magától a nagy emberek (*daren* 大人) előszere-tetét a gyöngyök és drágakövek, madarak és négylábúak, kutyák és lovak felhalmozása iránt, az ezzel megnöveli a ruhák és prémek, paloták és házak, páncélok, pajzsok és fegyverek, valamint a hajók és kocsik számát akár a sokszorosára is! És ha ez ilyen könnyű, akkor minek a megkészszerzése lehet nehéz? Csak az emberek számát nehéz megkettőzni. S mégis, az emberek száma is megkettőzhető. Hajdanában a bölcs királyok (*shengwang*) törvényt alkottak (*fa* 法), amely kimondta, hogy a húszéves férfiaknak családot kell alapítaniuk, s a tizenöt éves leányoknak férfit kell szolgálniuk. Ilyen volt a szent királyok törvénye.⁵³ A szent királyok halála után azonban hanyatlás következett be a nép között. Azok, akik korán akartak családot alapítani, néha húszéves korukban háztartást alapítottak, csakhogy azok, akik későn akartak családot alapítani, néha negyvenéves korukban alapítottak háztartást. Ha feltesszük, hogy a korán házasodók száma felért a későn házasodókéval, akkor is tíz év lemaradás mutatkozik a szent királyok törvényeihez képest. Ha minden harmincéves embernek van gyermeke, akkor húsz- és harmincéves kora között kellett nemznie őket. Így ha nem veszik rá a népet a korai házasodásra, akkor is megkettőződik a száma.

S mégsem ez a helyzet. Az égalatti mai kormányzói ugyanis igen sokféle módon csökkentik a népesség számát. Kimerítik a nép erejét, túlságosan megterhelik adókkal és szolgáltatásokkal (*ji lian* 籍歛), így a nép jövedelme (*cai*) nem elégséges, és össze sem lehet számlálni azokat, akik fagytól és éhségtől pusztulnak el. A nagy embereknek (*daren*) egyetlen gondja, hogyan támaszsanak hadat, amellyel aztán megtámadják a szomszédos fejedelemségeket. Ha (a hadjárat) sokáig tart, elhúzódik egy esztendeig, de ha gyorsan véget ér, akkor is néhány hónapba telik. A férfiak és nők tehát hosszú ideig nem láthatják egymást. Ez is egyik módja a népesség csökkentésének. Az emberek nem tudnak nyugodtan élni, ételhez-italhoz nem jutnak időben, így aztán betegségekbe

esnek és azokba belehalnak. Össze sem lehet számlálni azokat, akik egy-egy, létrákkal és fújtatókkal⁵⁴ vívott ostromban, városok megtámadásakor vagy nyílt mezőn lefolyt csatában lelik halálukat.

Ilyenformán számos módszer áll a kormányzáshoz nem értők rendelkezésére, amellyel a népesség számát csökkenthetik. Ha bölcs ember (*shengren*) kormányoz, akkor ilyenek nem történhetnek. De még akkor is, ha nem bölcs ember kormányoz, ugyancsak számos módszer kínálkozik a népesség számának gyarapítására. Ezért mondotta mesterünk, Mozi 墨子: „A haszontalan kiadások elkerülése a szent királyok módszere, s nagy hasznára van az égalattinak.”

25. FEJEZET

MÉRTÉKTARTÁS A TEMETÉSNEÉL (JIE ZANG 節葬)

Manapság az égalatti írástudói (*shi* 士) és nemesei (*junzi* 君子) között elég sokan vannak, akiknek kétségeik támadtak a gazdag temetések és a hosszú gyász felől, s nem tudják, mi lenne helyes, mi helytelen, mi hasznos és mi káros. Ezért mondotta mesterünk, Mozi: Ha így van, vizsgáljuk meg a kérdést. Mostanában bizony akadnak, akik a pompás temetéshez és hosszú gyászhoz ragaszkodóknak a szavát követik, s alkalmazták őket az ország családjaiban (*guojia* 國家). Ha ott vannak a királyok, fejedelmek és nagy emberek (*wang gong daren* 王公大人) temetéseinél, akkor azt mondják, hogy számos külső és belső koporsónak kell lennie, magának a temetésnek pompázatosnak, a halotti ruháknak és takaróknak számosaknak, a hímzett selymeknek bőségeseknek, a sírdombnak pedig hatalmasnak kell lennie. Ha ez történik az egyszerű emberek (*pifu* 匹夫) és közrendűek (*jianren* 賤人) halálakor is, akkor a család háztartása csaknem kimerül bele. A fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) halálakor kiűritik a kincstárakat, hogy aztán aranyat, drágaköveket és gyöngyöket tegyenek a halott mellé, selyemszalagokkal összekötözött kocsikat és lovakat sülyesztjenek a sírba. Továbbá megkívánják, hogy egész sereg sátrat emeljenek, s áldozati edényeket, dobokat, asztalkákat, gyékényeket, hűtőhombárokat, lándzsákat, kardokat, tollakat, zászlókat, elefántcsontokat és hímzett bőrtöket fektessenek a sírba és temessenek be, hadd legyen elégedett (a halott), hadd legyen vele a kísérete.

Azt mondják, hogy az Ég Fia számára, ha sokat akarnak, sok száz embert, de ha keveset akarnak, akkor is több tucat embert megölnek és vele együtt eltemetnek.⁵⁵ A hadvezérek (*jiangjun* 將軍) és főemberek (*dafu* 大夫) számára, ha sokat akarnak, több tucat embert, de ha keveset akarnak, akkor is jó néhány embert megölnek és kíséretképpen eltemetnek.

S hogyan lehet eleget tenni a gyász szabályainak? Azt mondják, szabálytalan hangokkal jajgatni és nyögni kell, gyászruhába öltözni és könnyekkel sírni, a (kapun kívül) felépített gyászkunyhóban lakni, szalmagyékényen aludni és párnának földcsomót használni. Továbbá (a gyászolóknak) korlátoznia kell az erejét, nem eszik tehát, hanem éheznek, hiányosan öltözködik és fázik, amitől arcvonásai beesettek és szenvedőek lesznek, az arcszíne hamuszürke, füle és szeme nem hall és nem lát világosan, keze-lába elveszíti mozgékonyágát és erejét, nem tudja többé használni őket. Azt is mondják, hogy ha egy magas rangú hivatalnok (*shangshi* 上士) gyászt visel, támogatni kell őt, hogy fel tudjon állni, és botra kell támaszkodnia, hogy járni tudjon. S mindez három esztendeig tart.⁵⁶

Ha figyelembe veszik ezeket az elveket s eleget tesznek az ilyen szabályoknak, akkor a királyok, fejedelmek és nagy emberek, akik ezeknek megfelelően cselekednek, biztosan nem tudnak kora reggel kihallgatást tartani, nem tudnak gondoskodni róla, hogy az öt hivatal (*wu guan* 五官) és a hat begyűjtő (*liu fu* 六府)⁵⁷ kiirtsa a bozótot <termősítse a földeket> és megtöltse a magtárakat. Ha a parasztok (*nongfu* 農夫) a szabályok szerint cselekednek, akkor biztosan nem tudnak kora reggel kimenni (a földekre) és este térni haza, nem tudnak szántani, vetni, ültetni. Ha pedig a kézművesek (*bogong* 百工) is a szabályok szerint cselekednek, akkor biztosan nem tudnak hajót és kocsit szerkeszteni, szerszámokat és edényeket készíteni. És ha az asszonyok is a szabályok szerint cselekednek, akkor biztosan nem tudnak korán kelni és későn feküdni, nem tudnak naphosszat fonni és szőni. Apróra ki lehet számítani, hogy a pompázatos temetésekkor milyen rengeteg adóból való terméket (*fu zhi cai* 賦之財) temetnek a föld alá, és hogy minél hosszabb a gyász, annál hosszabb ideig akadályozza a szolgálatok végzését. A már elkészült termékeket fogják és magukkal viszik a sírba, az újak szerzését pedig még hosszú ideig megakadályozzák. Ezen a módon gazdagságot remélni éppen olyan, mint megakadályozni

a föld megművelését és mégis aratásban reménykedni. Pedig így semmiféle gazdagságról nem lehet szó, és a reményt, hogy ezen az úton meggazdagodnak a családok, bizony fel kell adni.

26. FEJEZET

AZ ÉG SZÁNDÉKA (TIANZHI 天志)

A mester, Mozi 墨子 beszélni kezdett és így szól: Manapság az égalatti írástudói (*shi* 士) és nemesei (*junzi* 君子) értenek a kicsiny dolgokhoz, de nem értenek a nagyokhoz. Honnan tudhatjuk ezt? Onnan, hogy ezt látjuk a családtagoknál. Ha valaki egy családnak élve bűnt követ el a családfő (*jiazhang* 家長) ellen, annak számára ott vannak még a szomszéd családok, azokba menekülhet. De midőn a szülei és fivérei megtudják a dolgot, mindnyájan komolyan figyelmeztetik és azt mondják neki, hogy mindig óvakodni kell, mindig vigyázni kell, mert olyasminek nem szabad előfordulnia, hogy valaki egy családban élve bűnt kövessen el a családfő ellen. S nemcsak a családtagokkal van ez így, ugyanez vonatkozik az ország lakóira is. Ha valaki egy országban élve bűnt követ el az ország fejedelme (*guojun* 國君) ellen, akkor ott vannak a szomszéd országok, azokba menekülhet. De ha szülei és fivérei megtudják, a dolgot, mind komoly figyelmeztetésben részesítik és azt mondják neki, hogy mindig óvakodni kell, mindig vigyázni kell, mert ki tehetne olyat, hogy egy országban élve bűnt kövessen el az ország fejedelme ellen. Ezekben az esetekben van ahová meneküljön (a bűnös), és a figyelmeztetést mégis ilyen komoly formában kapja. Hát még akkor, ha nincs hely, ahová menekülhetne, akkor mennyivel komolyabb figyelmeztetést kell kapnia! Van egy mondás is, amely így szól: „Milyen fényes a nap! Aki bűnt követ el, hogyan menekülhetne előle?” Bizony nincs, ahová elmenekülhetne. Az Éggel szemben nem segítenek sem erdős völgyek, sem sötét, ember nem járta helyek, mert világossága (*ming* 明) mindent lát. Mégis, az égalatti írástudói és nemesei, amikor bűnt követnek el az Éggel szemben, hirtelenében nem jut eszükbe, hogy komolyan figyelmeztessék egymást. Nos, innen tudom, hogy az égalatti írástudói és nemesei értenek a kicsiny dolgokhoz, de nem értenek a nagyokhoz.

S ha ez így van, akkor hát mit kíván és mit gyűlöl az Ég? Az Ég kívánja az igazságosságot (*yi* 義) s gyűlöli az igazságtalansá-

got (*buyi* 不義). Ha tehát úgy vezetem az égalatti népét (*boxing* 百姓), hogy az igazságosságnak megfelelően végezze szolgálatait, akkor azt teszem, amit az Ég kíván, ha pedig azt teszem, amit az Ég kíván, az Ég is teljesíti az én kívánságomat. S ha így van, mit kívánok és mit gyűlölök én? Szerencsét és jólétet kívánok, s gyűlölöm a szerencsétlenséget és a pusztulást. (Ha pedig nem azt teszem, amit az Ég kíván, hanem éppen azt, amit az Ég nem kíván),⁵⁸ akkor úgy vezetem az égalatti népét, hogy a saját szerencsétlenségén és pusztulásán munkálkodjék.

Igen ám, de honnan tudhatom, hogy az Ég az igazságosságot kívánja és gyűlöli az igazságtalanságot? Onnan, hogy aki az égalattiban igazságos, az életben marad, aki igazságtalan, az meghal; aki igazságos, az gazdag lesz, aki pedig igazságtalan, az szegény lesz; aki igazságos, az rendezett viszonyok közt élhet (*zhi* 治), aki pedig igazságtalan, az zavaros helyzetbe kerül (*luan* 亂). Márpedig az Ég az életet kívánja s gyűlöli a halált, a gazdagságot kívánja s gyűlöli a szegénységet, a rendet kívánja s gyűlöli a felfordulást. Nos, innen tudom, hogy az Ég az igazságosságot kívánja és gyűlöli az igazságtalanságot.

Ezenkívül az igazságosság a kormányzás elve. Nem alulról kiindulva kell kormányozni fent, hanem fentről kiindulva kell kormányozni alant. Ezért a közrendűek (*shuren* 庶人), akik erejük megfeszítésével végzik szolgálataikat, nem követelhetik maguknak a kormányzást, hanem ott vannak a hivatalnokok (*shi* 士), akik kormányozzák őket. A kis hivatalnokok (*shi*) pedig, akik erejüket nem kímélve végzik szolgálataikat, nem kormányozhatnak kényük-kedvük szerint, hanem ott vannak a hadak vezetői (*jiangjun* 將軍) és a főemberek (*dafu* 大夫), akik őket kormányozzák. S a miniszterek és főemberek, akik minden erejükkel végzik szolgálataikat, nem kormányozhatnak a maguk kénye-kedve szerint, hanem ott van a három főember (*sangong* 三公) és a fejedelmek (*zhuhou* 諸侯), akik őket is kormányozzák. A három főember és a fejedelmek pedig, akik nagy szorgalommal hallgatják meg a kormányzás ügyeit, nem kormányozhatnak egyedül a saját belátásuk szerint, hanem ott van az Ég Fia, aki őket kormányozza. De még az Ég Fia sem kormányozhat csak a maga kénye-kedve szerint, mert ott van az Ég, aki még őt is kormányozza. Az Ég Fiának kormányzása a három főemberre, a fejedelmekre, az alsóbb hivatalnokokra (*shi*) és

a köznépre (*shuren*) terjed ki. Az égalatti írástudói és nemesei ezt jól meg is értik, azt azonban, hogy az Ég kormányzást gyakorol az Ég Fia felett, az égalatti népe (*boxing* 百姓) mostanáig sem értette meg. Pedig hajdanában a három dinasztia szent királyai, Yu 禹, Tang 湯, Wen 文 és Wu 武 világosan meg akarták magyarázni az égalatti népének, hogy az Ég Fiát maga az Ég kormányozza. Ezért tenyésztettek valamennyien áldozati marhákat és juhokat, ezért hizlaltak kutyákat és disznókat, ezért töltötték meg az áldozati edényeket tisztított rizzsel, borral és musttal, hogy aztán áldozatul ajánlják fel a Legfelső Uralkodónak (*shangdi* 上帝) és a szellemeknek, boldogságot könyörögve általuk az Égtől. Olyat azonban még sohasem hallottam, hogy valaha is az Ég kért volna boldogságot az Ég Fiától. Ebből tudom tehát, hogy az Ég kormányzást gyakorol az Ég Fia felett.

Az Ég Fia az égalatti lefelőlőbb és leggazdagabb embere. Azoknak pedig, akik gazdagságra és előkelőségre vágyanak, igazodniuk kell az Ég akaratához (*tianyi* 天意) és nem szabad ellenkezésbe kerülniük vele. Ha az Ég akaratához igazodnak, tehát kölcsönösen szeretik egymást (*jian xiang' ai* 兼相愛) és kölcsönösen használni igyekeznek egymásnak, akkor biztosan elnyerik jutalmukat. De ha ellenkezésbe kerülnek az Ég akaratával, tehát gyűlölködnek egymás között és kölcsönösen ártani igyekeznek egymásnak, akkor biztosan elnyerik büntetésüket. Igen ám, de ki az, aki elnyeri jutalmát, mert az Ég akaratához igazodott, s ki nyeri el büntetését, mert ellenkezésbe került az Ég akaratával?

Mesterünk, Mozi így folytatta szavait: Hajdan a három dinasztia királyai, Yu, Tang, Wen és Wu igazodtak az Ég akaratához és elnyerték jutalmukat, a három dinasztia bűnös királyai, Jie 桀, Zhou 紂, You 幽 és Li 厲 azonban ellenkezésbe kerültek az Ég akaratával és elnyerték büntetésüket. S ha így történt, vajon milyen úton-módon nyerte el jutalmát Yu, Tang, Wen és Wu?⁵⁹

Mesterünk, Mozi így folytatta szavait: Legfelső fokon tisztelték az Eget, középső fokon szolgálták a szellemeket, legalul pedig szerették az embereket. Ezért az Ég gondolkodott (*yi* 意) és így szólt:⁶⁰ „Mindazt, amit én szeretek, ők is szeretik; mindannak, aminek én használni akarok, ők is hasznára vannak. Emberszeretetük igen széles körű, használni igyekvésük határtalan.” Ezért előkelővé: Ég Fiává tette őket, gazdagságképpen pedig övék lett az égalatti. Tetteik

tízezer nemzedék fiaira és unokáira hatottak, akik magasztalták erenyeiket (*shan* 善) és mindenfelé elterjesztették az égalattiban. Mind a mai napig dicsérik és szent királyoknak nevezik őket. Így van ez, de hát milyen úton-módon nyerte el büntetését Jie, Zhou, You és Li?

Mesterünk, Mozi így folytatta szavait: Legfelső fokon szidalmazták az Eget, középső fokon meggyalázták a szellemeket, legalul pedig megkárosították az embereket. Ezért az Ég gondolkodott és így szólt: „Mindattól, amit én szeretek, ők gyűlölettel elfordulnak; mindannak, aminek én használni akarok, ők csak kárt okoznak. Embergyűlöletük mindenre kiterjed, ártani igyekvésük határtalan.” Ezért nem engedte meg nekik, hogy magas kort érjenek, és hogy nemzedékük folytatódjék. Mind a mai napig átkozzák és bűnös királyoknak nevezik őket. Honnan tudjuk azonban, hogy az Ég szereti az égalatti embereit (*boxing*)? Onnan, hogy egyformán (*jian* 兼) megvilágítja őket. S honnan tudjuk, hogy egyformán világítja meg őket? Onnan, hogy egyformán birtokolja őket. S honnan tudjuk, hogy egyformán birtokolja őket? Onnan, hogy egyformán táplálja őket. Hát azt honnan tudjuk, hogy egyformán táplálja őket? A négy tenger között minden gabonából élő nép áldozati marhákat és juhokat tenyészt, kutyákat és disznókat hizlal és tisztított gabonát, bort és mustot tölt az áldozati edényekbe, hogy mindezt felajánlja áldozatul a Legfelső Uralkodónak (*shangdi*) és a szellemeknek. Minden település (*yi* 邑) és minden ember az Égé, miért is ne szeretné mindenki?

Továbbá azt mondom, hogy aki megöl egy ártatlant, az egyszer biztosan szerencsétlenül jár. Ki az, aki megöl egy ártatlant? Az ember. S ki az, aki őt szerencsétlenséggel sújtja? Az Ég. Nos, ha úgy vélik, hogy az Ég nem szereti az égalatti embereit (*boxing*), akkor vajon miért küld szerencsétlenséget az Ég, amikor az emberek megölik egymást? Ebből tudom én, hogy az Ég szereti az égalatti embereit.

Aki az Ég akaratához igazodik, igazságossággal kormányoz, aki azonban ellenkezésbe kerül az Ég akaratával, erőszakkal kormányoz. De hogyan ismerjük fel az igazságos kormányzást?

Mesterünk, Mozi így folytatta szavait: Aki nagy országot vezet, nem támadja meg a kis országokat; aki nagy család ügyeit intézi, nem támadja meg a kisebb családokat; az erősek nem kénysze-

rítik a gyengéket, az előkelőek nem dolyfősek a közrendűekkel (*jian* 賤) szemben, az ügyesek nem csapják be az ostobákat. Így legfelső fokon használnak az Égnek, középső fokon használnak a szellemeknek, legalul pedig használnak az embereknek. Olyan használásra, amely nem ennek a hármas használásnak (*sanli* 三利) a része, nem törekednek. Így szerzi meg (az igazságossággal kormányzó) az égalatti legszebb hírnevét, a szent király elnevezést.

Aki erőszakkal kormányoz, egészen másképp viselkedik. Szavai ellentmondanak az előbbinek, tettei éppen ellenkezőek, mintha csak az ellenkező irányba rohanna. Aki nagy országot kormányoz, megtámadja a kisebb országokat; aki nagy család ügyeit intézi, beavatkozik a kisebb családok ügyeibe; az erők hatalmaskodnak a gyengékkel, az előkelőek dolyfősek a közrendűekkel szemben, az ügyesek pedig becsapják az ostobákat. Így legfelső fokon nem használnak az Égnek, középső fokon nem használnak a szellemeknek, és legalul nem használnak az embereknek. E hármas nem-használás (*buli* 不利) tulajdonképpen senkinek sem használ. Így szerzi meg (az erőszakkal kormányzó) az égalatti leggyűlöltebb nevét, a bűnös király elnevezést.

S mesterünk, Mozi így fejezte be szavait: Olyan nekem az ég szándéka (*tianzhi* 天志), mint a kerékgyártónak a körzője, vagy az ácsnak a szögvasa. A kerékgyártó és az ács azért veszi kézbe körzőjét és szögvasát, hogy megmérje, mi négyszögletes és mi kerek. Ami egybevág, azt helyesnek nyilvánítja, ami pedig nem vág egybe, azt helytelennek nyilvánítja. Nos, az égalatti írástudói és nemesei annyi könyvet írtak, hogy számba se lehet venni,⁶¹ s annyit nyilatkoztak, hogy össze se lehet számolni. Elsősorban a fejedelmekkel (*zhuhou* 諸侯) foglalkoztak, másodsorban a különböző írástudókkal (*lieshi* 列士), az erénytől (*ren* 仁) és az igazságosságtól (*yi*) azonban mindez nagyon messze jár. Hogy honnan tudom én ezeket? Onnan, hogy világos mércéhez jutottam, mely érvényes az egész égalattira, s azzal mérem meg őket.

31. FEJEZET

MAGYARÁZAT A SZELLEMEKRŐL (MING GUI 明鬼)

Mesterünk, Mozi 墨子 a következőket mondta: Amióta nem élnek már a hajdani három dinasztia szent királyai, az égalattiból

kiveszett az igazságosság (*yi* 義), s a fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) erőszakkal kormányoznak. Ami ránk maradt: fejedelem és alattvaló, feljebbvaló és alárendelt között nincs jóakarát (*hui* 惠) és hűség; apa és fiú, idősebb és fiatalabb fivér között hiányzik a jóság (*ci* 慈) és a gyermeki szeretet (*xiao* 孝), hiányzik az idősebbek tisztelete és a derékség megbecsülése. A kormányzás vezetői (*zhengzhang* 正長) nem az igazgatás ügyeinek meghallgatásában fáradoznak, a köznép (*jianren* 賤人) pedig nem a szolgálatok ellátásában fogyasztja erejét. Az emberek (*min* 民) kicsapongásokra és bűnökre adták fejüket, felkeléseket és zűrzavart támasztanak, tolvajnak és rablónak állnak, fegyverekkel és méreggel, vízzel és tűzzel támadnak rá ártatlan emberekre az utakon, földre verik őket az ösvényeken, elrabolják mások kocsiját és lovát, ruháját és prémjét, hogy maguknak hasznot szerezzenek. Ha mindezek előfordulnak, akkor megkezdődött az égalattiban a felfordulás. De hát mindennek mi lehet az oka? Az, hogy az emberek nem tudják kétségeiket leküzdve eldönteni, hogy vajon léteznek-e szellemek vagy sem, és nem látják világosan, vajon a szellemek meg tudják-e jutalmazni a derékséget (*xian* 賢), meg tudják-e büntetni a bűnt. Ha el tudnánk érni, hogy az égalatti minden embere egységesen higgyen abban, hogy a szellemek meg tudják jutalmazni a derékséget és meg tudják büntetni a bűnt, akkor az égalattiban vajon lehetséges volna-e felfordulás?

Akik manapság a szellemek nemlétezését bizonygatják, azt gondolják, hogy valóban nincsenek szellemek, s hajnaltól napestig terjesztik nézeteiket az égalattiban. Kételkedést támasztanak az égalatti tömegeiben (*zhong* 眾), s oda juttatják az égalatti sokaságát, hogy senki sem tudja már eldönteni, vajon léteznek-e szellemek vagy sem. Így aztán az égalatti rendje felborul. Ezért mondotta mesterünk, Mozi: Ha az égalatti mai királyai, fejedelmei, nagy emberei, írástudói és nemesei valóban az égalatti javát (*li* 利) akarják előmozdítani, s valóban távol akarják tartani tőle a károsodást (*hai* 害), akkor mindenképpen világossá kell tennünk azt a kérdést, vajon léteznek-e szellemek vagy sem. Mindenekelőtt meg kell vizsgálniuk a kérdést, hogy szellemek léteznek-e vagy sem, és ha megtették, akkor meg is kell magyarázniuk. Mi tehát, amit erről el kell mondani?

Mesterünk, Mozi azt mondta: Az az elv, amelynek segítségével

az égalattiban mindenki vizsgálni tudja valaminek a létezését vagy nemlétezését: támaszkodni kell a sokaság (*zhong*) fülére és szemére, amely megbízható tudást nyújt arról, vajon létezik-e valami vagy sem. Ha valaki kétségek közt van, s hallja és látja a dolgot, (akkor tudni fogja, hogy létezik, de ha senki sem hallja, senki sem látja, akkor)⁶² szükségképpen azt kell hinni, hogy nem létezik. De hát miért nem mennek el a járásokba (*xiang* 鄉) és falvakba (*li* 里), hogy ott tudakozódjanak? A legrégebb időktől egészen a mai napig, amióta csak emberek születnek, mindig akadtak olyanok, akik látták a szellemek alakját (*wu* 物), hallották a szellemek hangját. Hogy lehet tehát azt mondani, hogy szellemek nem léteznek? Vagy talán akkor beszélhetnénk a szellemek létezéséről, ha senki sem hallotta, senki sem látta volna őket? Manapság azok, akik tagadják a szellemek létezését, azt mondják, hogy az égalattiban valóban megszámlálhatatlan esetben hallották és látták szellemek alakját (*wu*), de ugyan ki hallotta vagy látta valaha is a szellemek létezésének vagy nemlétezésének bizonyítékát (*wu*)?⁶³

32. FEJEZET

A ZENE ELÍTÉLÉSE (FEI YUE 非樂)⁶⁴

Mesterünk, Mozi 墨子 a következőket mondta: Ha az erényes (*ren* 仁) emberek a tevékenységükben mindig azt tartják kötelességüknek, hogy az égalatti javát (*li* 利) előmozdítani, károsodását (*hai* 害) megakadályozni igyekezzenek, és ezeket (az elveket) szabályként érvényesítik az égalattiban, akkor csak azt teszik mindig, ami használ az embereknek, s ha valami az embereknek nem használ, attól tartózkodnak. Ha pedig az erényesek mindig az égalattival törődnek, akkor tartózkodnak mindattól, amit szépnek talál a szemük, gyönyörűségnek a fülük, édesnek a szájuk, kényelmesnek a testük. Így az erényes ember sohasem rabolhatja el a nép ruhára és élelemre való termékeit.

Mesterünk, Mozi tehát nem azért ítélte el a zenét, mert nem találta gyönyörűségnek a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, furulyák és sípok hangját, nem is azért, mert nem találta szépnek az alakos hímzések és tarka ékítmények színeit, nem is azért, mert nem találta ízletesnek a hizlalt ökrök és disznók pecsenyéjének ízeit, s nem is azért, mert nem találta üdítőnek

a magas teraszokon (*tai* 臺), pompás kioszkokban vagy a távoli vadonban <remetelakokban> való tartózkodást. A test jól tudja, mi a kellemes neki, a száj tudja, mi édes, a szem tudja, mi szép, a fül tudja, mi gyönyörűséges, de mindez, ha a régi idők szempontjából vizsgáljuk, nem tesz eleget a szent királyok előírásainak, s ha a jelenkor szemszögéből mérlegeljük, nem szolgálja a nép (*wanmin* 萬民) javát. Ezért mondotta mesterünk, Mozi, hogy a zenét el kell ítélni.

A mai királyok, fejedelmek és nagy emberek (*wang gong daren* 王公大人), még ha nem is a zeneszerszámok készítését tekintenek fő feladatuknak az ország és családjai irányában, akkor sem tudnák ezeket egyenesen az állóvizekből meríteni vagy egyszerűen a földből kiásni, hanem akkor is súlyos adókat kellene kivetniük a népre, hogy megszólalhassanak a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, fuvolák és sípok. A régi idők szent királyai is vetettek ki súlyos adókat a népre, amelyekből hajókat és kocsikat építettek, s amikor ezek elkészültek, (az emberek) így szóltak: „Ugyan mire lehet használni ezeket?” Erre azt a választ kapták, hogy a hajókat vízen, a kocsikat pedig szárazföldön lehet használni, s hogy a nemesek (*junzi* 君子) megpihentethetik rajtuk a lábukat, a kis emberek (*xiaoren* 小人) pedig vállukat és hátukat. Ezért aztán a nép előhozta és odaadta termékeit, és nem zúgolódott, nem békétlenkedett senki, hiszen azok visszatérülven (*fan* 反) hasznára váltak a népnek. Nos, ha a zeneszerszámok is ugyanúgy visszatérülven (*fan*) hasznára válnának a népnek, akkor én semmit sem szólhatnék ellenük. Ha a zeneszerszámok használata hasonlítható lenne a szent királyok hajóihoz és kocsijaihoz, akkor semmit sem mondhatnék ellenük.

A népnek azonban három hátránya (származik belőlük): az éhezők nem jutnak élelemhez, a fázók nem jutnak ruhához, a fáradtak nem jutnak pihenéshez. Ez a három dolog nagy hátrány a nép számára. Ha arra kötelezik őket, hogy üssék a nagy harangokat, verjék a zengő dobokat, pengessék a lantokat és hárfákat, fújják a fuvolákat és sípokokat, s hozzá még forgassák a pajzsot és harci bárdot,⁶⁵ akkor hogyan is tudnák megszerezni az emberek (*min* 民) a ruhára és élelemre valót? Ezért tartom szükségtelenek (a zenét), s az a véleményem, hogy tartózkodni kell tőle.

Manapság, ha van egy nagy ország, az máris megtámadja a kis országokat, a nagy családok leverik a kisebbeket, az erősek meg-

rabolják a gyengéket, a sokan levők elnyomják a kevesen levőket, az ügyesek becsapják az ostobákat, az előkelők dölyfösködnek a közrendűekkel (*jian* 賤) szemben, lázadók és felforgatók, tolvajok és rablók garázdálkodnak egyszerre, és nem lehet elnyomni őket. Mert ha az emberek kötelesek ütni a nagy harangokat, verni a zengő dobokat, pengetni a lantokat és hárfákat, fújni a fuvolákat és sípokat, sőt forgatni a pajzsot és harci bárdot, akkor hogy is tudnának a felfordulás helyén rendet teremteni az égalattiban? Ezért gondolom, hogy nem lenne rá semmi szükség.

Ezért mondotta mesterünk, Mozi: Ha azért vetnek ki súlyos adókat a népre, hogy megszólaljanak a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, fuvolák és sípok, akkor ez semmit sem segít sem az égalatti javának előmozdításában, sem abban, hogy távol maradjon tőle a károsodás. Íme, ezért mondta mesterünk, Mozi, hogy a zenét el kell ítélni.

Manapság azt látjuk, hogy a királyok, fejedelmek és nagy emberek mindig a magas teraszokon és pompás kioszkokban tartózkodnak, miközben a harangok messzire zengenek. Ha nem ütnék-vernék őket, hogyan is gyönyörködhetnének bennük? Ezért mondják, hogy ütni és verni kell őket, ehhez azonban nem alkalmazhatnak öreg és koros embereket, mert az öregek és korosak füle és szeme már nem hall jól és nem lát világosan, karjuk már nem elég erős, nem tudják a hangokat szépen összecsendíteni, nem tudják a dobverőt elég gyorsan forgatni. Ehhez megfelelő korú embereket kell alkalmazni, akiknek füle és szeme jól hall és világosan lát, akiknek karja elég erős, akik szépen össze tudják csendíteni a hangokat, s akik jól tudják forgatni a dobverőket. Ha férfiakat alkalmaznak, akkor elfecsérlik a férfiak szántásra, vetésre és ültetésre való idejét, ha pedig asszonyokat alkalmaznak, akkor meggátolják őket a fonás és szövés munkájában. Manapság a királyok, fejedelmek és nagy emberek, valahányszor muzsikáltatnak, elrabolják a néptől a ruházkodásra és élelemszerzésre fordítandó időt, s bizony nagyon sokszor muzsikáltatnak. Ezért mondta mesterünk, Mozi, hogy a zenét el kell ítélni.

Manapság a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, fuvolák és sípok mindig készen állnak, de ha a királyoknak, fejedelmeknek és nagy embereknek a komoly muzsikálást egyedül kellene hallgatniuk, aligha találnának gyönyörűséget benne. Azt

mondják tehát, hogy közönséges embereknek (*jianren* 賤人) és nemeseknek (*junzi* 君子) is kell ott lenniük. Ha azonban nemesekkel együtt hallgatják a zenét, akkor megakadályozzák, hogy a nemesek a kormányzás ügyeit hallgassák, ha pedig közönséges emberekkel együtt hallgatják, akkor meggátolják, hogy a közönséges emberek a szolgálataikat végezzék. Így a mai királyok, fejedelmek és nagy emberek, valahányszor muzsikáltatnak, elrabolják a néptől a ruházkodásra és élelemre való termékeit, s bizony nagyon sokszor muzsikáltatnak. Ezért mondta mesterünk, Mozi, hogy a zenét el kell ítélni.

Hajdanában a Qi-beli 齊 Kang 康 fejedelem⁶⁶ annyi muzsikálást és harci táncot (*wan* 萬) rendezett, hogy tízezernyi (*wan* 萬) emberének sokszor még durva kabátka sem jutott öltözékül, sokszor még korpa sem jutott táplálékul. Pedig ha az étel és ital nem jó, akkor az arcvonásokra jobb rá se nézni, és ha a ruhák nem szépek, akkor a test mozgásában nem lehet gyönyörködni. Ezért rizst és húst kell enni, és hímzett selyemruhákat kell viselni. Így azonban nem a ruházkodáshoz és táplálkozáshoz szükséges termékek előállításán munkálkodnak, hanem csak másokból élnek. Ezért mondta mesterünk, Mozi, hogy a mai királyok, fejedelmek és nagy emberek, ha muzsikáltatnak, elrabolják a néptől a ruházkodásra és táplálkozáshoz való termékeit, olyan sokszor muzsikáltatnak vele. Ezért mondta Mesterünk, Mozi, hogy a zenét el kell ítélni.

Az ember elvégre különbözik a vadállatoktól, őzektől és szarvasoktól, repülő madaraktól és csúszó-mászó férgectől. A vadállatok, őzek és szarvasok, madarak és csúszó-mászók a szárnyukat és szőrüket használják ruhának és prémnek, patájukat és karmukat nadrágnak és cipőnek, s a víz és fű megfelelő ital és étel a számukra. Így a hímjeiknek nem kell szántaniuk, vetniük és ültetniük, a nőstényeiknek pedig nem kell fonniuk és szőniük, hiszen ruházatuk és táplálékuk mindig készen áll. Az ember (helyzete) azonban egészen más. Csak erejére támaszkodva élhet meg, s ha nem támaszkodik az erejére, nem tud megélni. Ha a nemes (*junzi*) nem hallgatja szorgalmasan a kormányzás ügyeit, akkor az ítélkezés és kormányzás rendje felborul; s ha a közönséges ember (*jianren*) nem végzi buzgón a szolgálatait, szűkölködni fog a termékekben. De ha az égalatti írástudói (*shi* 士) és nemesei (*junzi*) nem hisznek a szavaimnak, akkor részletesen elsorolom

az égalatti különböző szolgálatait, s megláthatjuk, milyen károkat okoz bennük a zene.

A királyok, fejedelmek és nagy emberek korán reggel kihallgatást tartanak és későn vonulnak vissza. Meghallgatják a bűnügyeket s irányítják a kormányzást. Ez az ő dolguk. Az írástudók és nemesek karjuk erejét fárasztják és elméjük tudását használják, hogy odahaza <a fővárosban> jól ellássák hivatalaikat (*guanfu* 官府), odakünn <vidéken> pedig begyűjtsék a kapuk, vásárok, hegyek, erdők, tavak és gátak hasznát, megtöltvén velük a magtárakat és kincstárakat. Ez az ő dolguk. A parasztok (*nongfu* 農夫) kora reggel mennek ki (a földekre) és este térnek haza. Szántanak, vetnek és ültetnek, hogy mennél több hüvelyest és gabonát gyűjtsenek majd be. Ez az ő dolguk. Az asszonyok hajnalban kelnek és éjszaka fekszenek. Fonnak és szőnek, hogy rendezve a kender-, selyem- és dolichos-szálakat mennél több kelmévé és selyemszövétté egyesíthessék őket. Ez az ő dolguk. Mármost, ha a királyok, fejedelmek és nagy emberek a zene hallgatásában gyönyörködnek, akkor biztosan nem tudnak korán reggel kihallgatást tartani és későn vonulni vissza, nem tudják meghallgatni a bűnügyeket s irányítani a kormányzást. Így az ország (*guojia* 國家) rendje felborul, s <a föld istenei> a termés veszélybe kerül. Ha az írástudók és nemesek a zene hallgatásában lelik örömüket, akkor biztosan nem tudják karjuk erejét fárasztani és elméjük tudását használni, hogy odahaza jól ellássák hivatalaikat, odakünn pedig begyűjtsék a kapuk, vásárok, hegyek, erdők, tavak és gátak hasznát, megtöltvén velük a magtárakat és kincstárakat. Így a magtárak és kincstárak nem telnek meg. Ha a parasztok ugyanígy a zene hallgatásában gyönyörködnek, akkor biztosan nem tudnak kora reggel kimenni és este térni haza, nem tudnak szántani, vetni és ültetni, hogy mennél több hüvelyest és gabonát takarítsanak be. Így a hüvelyesekből és a gabonafélékből nem lesz elegendő. S ha még az asszonyok is a zene hallgatásában lelik örömüket, akkor biztosan nem tudnak hajnalban kelni és éjszaka feküdni, nem tudnak fenni és szőni, hogy rendezvén a kender-, selyem- és dolichos-szálakat, mennél több kelmévé és selyemszövétté egyesítsék őket. Így aztán nem készülnek kelmék és selyemszövetek sem.

Ugyan mi okozza, hogy a nagy emberek a kormányzás ügyeinek intézésében elhanyagolják az ország (*guojia*) szolgálatát? Bizony,

a zene. Ezért mondta mesterünk, Mozi, hogy a zenét el kell ítélni. S honnan tudhatjuk, hogy valóban így van? Már a régi királyok egyik könyvében, a „Tang 湯 hivatalnoki büntetési”-ben⁶⁷ azt olvashatjuk: „Ha szüntelenül táncolnak a palotákban, azt boszorkányságnak (*wufeng* 巫風) hívják. Büntetésképpen a nemeseknek (*junzi*) két *wei* 衛 selymet, a kis embereknek (*xiaoren*) pedig ehelyett kétszáz rézpénzt kell fizetniük.” Később e szavakat olvashatjuk: „Ó, hogy hullámszanak a táncosok, s mily hangosan és világosan szólnak a fuvolák! A Legfelső Uralkodó (*shangdi* 上帝) azonban nem marad mozdulatlan, s a kilenc birtok (*jiuyou* 九有) ezáltal pusztul el. A Legfelső Uralkodó nem ért egyet (az ilyesmivel), százféle szerencsétlenséget bocsát alá, és a családok óhatatlanul elpusztulnak.” A kilenc birtoknak (*jiuyou*) tehát éppen azért kellett elpusztulnia, mert túlságosan hódoltak a pompának és a zenének.

A „Wuguan”-ban⁶⁸ 武觀 azt olvashatjuk: „Qi 啟 teljesen átadta magát az élvezeteknek és a muzsikának.”⁶⁹ A szabadban ittak és ettek, szóltak a fuvolák, csengtek a zengőkövek, s nagy erővel verték a dobokat. (A király) teljesen elmerült a borban, s elfajuló lakomákat rendezett a szabadban. Járták szakadatlanul a harci (*wan*) és más táncokat. Mindez világosan tudomására jutott az égnek, s az Ég nem akarta, hogy (a király) így mutasson példát. Odafent tehát helytelenítették az Ég és a szellemek, idelelt pedig semmi haszna nem származott belőle a népnek (*wanmin* 萬民).”

Íme, ezért mondotta mesterünk, Mozi: Ha manapság az égalatti írástudói és nemesei valóban az égalatti javát akarják előmozdítani, s el akarnak hárítani tőle minden károsodást, akkor ott, ahol a zenét fontos dolognak tartják, feltétlenül be kell azt tiltaniuk és meg kell akadályozniuk.

36. FEJEZET

AZ ELEVE ELRENDELÉS ELÍTÉLÉSE (FEI MING 非命)

Mesterünk, Mozi 墨子 a következőket mondotta: Mindenféle vitatkozáshoz, amelyet tudományos kérdésekről (*wenxue* 文學) akarunk folytatni, mindenekelőtt mércét (*yi* 義) és szabályt (*fa* 法) kell felállítanunk, mert ha mindenféle mérce nélkül beszélünk, az olyan, mint ha a reggelt és az estét egy forgó korongon akarnánk meghatározni. Így pedig még a legügyesebb mesterember (*gong* 工)

sem érhetne el eredményt. Manapság az égalattiban elterjedt hamis nézeteket nem tudják felismerni az emberek. Ezért ha vitatkozunk, három szabályt kell betartanunk. Mi az a három szabály? Az első, hogy legyen (a nézetünknek) gyökere (*ben* 本), a második, hogy legyen forrása (*yuan* 原), a harmadik, hogy legyen gyakorlati alkalmazása (*yong* 用). Hogy gyökere legyen, ahhoz meg kell ismerni az Ég és a szellemek szándékát s a szent királyok tetteit, ahhoz pedig, hogy forrása legyen, tanulmányozni kell a régi királyok írásait. De mi legyen a gyakorlati alkalmazása? Ki kell fejteni, hogyan lehet tettekre váltani az ítélkezésben (és a kormányzásban). Ez a vitatkozás három szabálya.

Manapság az égalatti írástudói (*shi* 士) és nemesei (*junzi* 君子) közül egyesek (azt tartják, hogy létezik eleve elrendelés, mások pedig) azt tartják, hogy eleve elrendelés (*ming* 命) nem létezik. Aminek segítségével megtudhatjuk, hogy eleve elrendelés létezik-e vagy sem, az a sok ember (*zhongren* 眾人) fülének és szemének észlelete, amely eldönti, hogy létezik-e valami vagy nem létezik. Amit hallunk s amit látunk, azt létezőnek nevezünk, amit pedig senki sem hall és senki sem lát, azt nemlétezőnek tartjuk. S ha ez így van, akkor miért nem fordulnak tanácsért az emberek (*boxing* 百姓) észleleteihez? A legrégebb időktől kezdve egészen a mai napig, amióta csak ember (*min* 民) születik, látta-e már valaki az eleve elrendelés alakját (*wu* 物), hallotta-e már valaki az eleve elrendelés hangját? Ilyen még sohasem fordult elő.

Vagy ha azt tartják, hogy a nép (*boxing*) ostoba és értéktelen, fülének és szemének észleletei nem méltók arra, hogy szabályt teremtsenek, akkor miért nem fordulnak felvilágosításért a fejedelmek által örökbe vett és tovább terjesztett hagyományhoz? A legrégebb időktől fogva mind a mai napig, amióta csak emberek születnek, hallotta-e már valaki az eleve elrendelés hangját, látta-e már valaki az eleve elrendelés testét (*ti* 體)? Ez még sohasem fordult elő.

Vagy miért nem tanulmányozzák a szent királyok tetteit? A régi idők szent királyai fölemelték a szülőtisztelő (*xiao* 孝) fiúkat és szüleik szolgálatára buzdították őket, tisztelték a kiválóakat (*xianliang* 賢良) és az erény gyakorlására (*weishan* 為善) buzdították őket. Rendeleteket és parancsokat bocsátottak ki, hogy tanítsák és okosítsák velük (a népet), továbbá jutalmakat és büntetéseket, hogy ösztönözzenek és visszarettentsenek velük. Így tudtak a

felfordulásból rendet teremteni, a veszedelmet pedig nyugalomra fordítani. Ha valaki ezt nem hinné, (annak elmondom, hogy) hajdan a Jie 桀 támasztotta felfordulásnak Tang 湯 vetett véget, a Zhou 紂 támasztotta felfordulást pedig Wu 武 király változtatta jó kormányzássá. Ezekben az esetekben nem változott meg a kor, ugyanaz maradt a nép is, de legfelül megváltoztatták a kormányzást, s utána átalakult a nép is. Tang és Wu rendet tudott teremteni, Jie és Zhou pedig csak zűrzavart. A veszedelemnek nyugalommal való felváltása, a zűrzavarnak pedig renddel való felváltása mind a felül gyakorolt kormányzástól függött, hogy lehetne tehát arról beszélni, hogy eleve elrendelés működött közre (*youming* 有命)?

Mégis, vannak, akik azt mondják, létezik eleve elrendelés, és nem értenek egyet velünk ebben sem. Manapság az eleve elrendelés hívei azt mondják: „Nem mi, késői nemzedék alkottuk meg (ezt a tanítást), hanem a hajdani három dinasztia hagyományozta reánk.” Erre a mester a következőket válaszolja: Nem tudni, hogy az eleve elrendelés hívei a régi időkben vajon a három dinasztia bölcs (*sheng* 聖) és erényes (*shan* 善) emberei voltak-e, vagy pedig a hajdani három dinasztia bűnös és elfajult emberei? Hogyan tudhatjuk ezt meg?

Régen a hivatalnokok (*shi* 士) serege, valamint a kiváló főemberek (*dafu* 大夫) vigyáztak a szavaikra és tudták, mit cselekszenek. Felfelé illő módon adtak tanácsokat fejedelmüknek és parancsolójuknak (*junzhang* 君長), lefelé pedig tanították és okosították a népüket (*boxing*). Így felülről elnyerték fejedelmük és parancsolójuk jutalmait, alulról pedig elnyerték a nép dicséretét. Ezeknek a hivatalnokoknak és kiváló főembereknek a hírneve máig sem enyészett el, megőrződött az mind a mai napig, hiszen az egész ég alatt az ő erejükéről beszél. Egyáltalában nem mondhatjuk tehát, hogy esetükben megpillanthatjuk az eleve elrendelést.

A hajdani három dinasztia bűnös királyai azonban nem tudták megfékezni a fülük és szemük kéjvágyát, nem tudtak vigyázni alantas kívánságaikra, kívül vad hajszával vadásztak, hálóval és fonalas nyíllal madarásztak, odahaza pedig borba és muzsikába merültek. (Nem törődtek az ország, a családok és a nép kormányzásával, fölösleges és haszontalan dolgokat műveltek, kegyetlenül elnyomták a népet, amivel azt érték el, hogy az alárendeltek nem szerették a feljebbvalóikat, az ország pedig szükségképpen pusz-

tasággá és vadonná változott, őket magukat pedig kemény ítélet sújtotta.)⁷⁰ Egyik sem akarta azt mondani: „Gyenge és méltatlan vagyok, rosszul látom el az ítélkezés és a kormányzás dolgát”, helyette inkább azt mondták: „Sorsom úgy rendelte, hogy elpusztuljak.” És hasonlóan cselekedett még a hajdani három dinasztia nyomorult népe (*qiongmin* 窮民) is. Odahaza nem tudták jól szolgálni fejedelmüket és parancsolójukat (*jun zhang* 君長). Gyűlöltek az udvariasságot és takarékoságot, de szerették a zabolátlanságot és könnyelműséget. Mindig az évésen-iváson járt az eszük, s lustán végezték szolgálataikat. Így aztán nem volt elegendő termékük a ruházkodáshoz és étkezéshez, s odáig jutottak, hogy éhség és hideg, fagyás és rossz táplálkozás sanyargatta őket. Persze nem akarták azt mondani: „Gyengék és méltatlanok vagyunk, lustán végezzük szolgálatainkat”, ehelyett inkább azt mondták: „Sorsunk eleve úgy rendelte, hogy nyomorba jussunk.” Éppen így cselekedtek a hajdani három dinasztia hamis emberei (*weimin* 偽民), akik hosszú ideig az eleve elrendelés tetszetős tanával ámították a tömeget és butították az egyszerű embereket.

A szent királyok nagyon szenvedtek emiatt, leírástak tehát bambuszra és selyemre, bevésették bronzba és kőbe. A régi királyok egyik könyvében olvashatjuk Zhonghui 仲虺 szavait:⁷¹ „Hallottam, hogy a Xia-időkben 夏 az emberek mindig az égi elrendelésre (*tianming* 天命) hivatkoztak és parancsaikat (*ming* 命) kiterjesztették az alárendeltekre (*xia* 下). Az Uralkodó (*di* 帝) ezért meggyűlölte őket és szétzúzta seregeiket.” Ez azt jelenti, hogy Jie, a Xia- király ragaszkodott az eleve elrendeléshez, Tang pedig Zhonghuival együtt elítélte őt ezért. A régi királyok egy másik könyvében olvashatjuk „A nagy kinyilatkoztatás”⁷² hasonló szavait: „Zhou 紂 guggoló helyzetben ült és nem akarta szolgálni a Legfelső Uralkodót (*shangdi* 上帝). Elhanyagolta őseit és a szellemeket, nem áldozott nekik. Azt mondta: 'Megvan a népem, és megvan a sorsom' – és továbbra sem tette kötelességét. S vajon nem hagyta-e el az Ég, nem fosztotta-e meg a kincseitől?” Ez pedig azt jelenti, hogy Zhou is ragaszkodott az eleve elrendeléshez, Wu 武 király azonban „A nagy kinyilatkoztatás”-ban elítélte ezért.

Továbbá azt olvashatjuk „A három dinasztia száz országá”-ban:⁷³ „Ne tulajdonítsatok túl nagy fontosságot az égi elrendelésnek.” És

még azt is mondja „A három dinasztia száz országa”, hogy eleve elrendelés (*ming*) nem létezik.

A „Shao 召 fejedelem”-ben⁷⁴ ugyancsak az eleve elrendelés tagadását olvashatjuk. Így hangzik: „Vigyázzatok, mert égi elrendelés nem létezik! Csak mi ketten vagyunk és nem terjeszthetünk valótlanságokat. Nem az égtől száll alá (a sorsunk), hanem magunk tehetünk róla.”

A Shang- 商 és a Xia-dinasztia Versei és Írásai azt mondják, hogy az eleve elrendelés a bűnös királyok kitalálása.⁷⁵

Mármost, ha az égalatti írástudói és nemesei meg akarják különböztetni egymástól az igazat és hamisat, hasznosat és károsat, akkor minden igyekezetükkel tagadásba kell venniük, hogy égi eleve elrendelés létezik, mert az eleve elrendelésben való hit hatalmas károkat okoz az égalattinak. Mesterünk, Mozi éppen ezért ítélte el.

39. FEJEZET

A KONFUCIÁNUSOK ELÍTÉLÉSE (FEI RU 非儒)

A konfuciánusok azt mondják, hogy a rokonokkal való bánásmódnak előírásai, a kiváló férfiak tiszteletének pedig különféle fokozatai vannak. Ez azt jelenti, hogy a közelebbi és távolabbi rokonokkal való bánásmód, valamint a magasabb és alacsonyabb állásúak tisztelete között különbséget tesznek. A szertartásaik előírják, hogy az apát és anyát három évig kell gyászolni, az utódlásra jogosult fiút három évig, az apa idősebb és fiatalabb fivérét, a saját idősebb és fiatalabb fivért s az ágyastól született fiút egy évig, a távolabbi nemzetségből való rokont pedig öt hónapig. Ha a rokonság közelsége vagy távolisága szabályozza az évek és hónapok számát, akkor a közeli rokonokat hosszabb ideig, a távoli rokonokat rövidebb ideig kell gyászolni. A feleség és az utódlásra jogosult fiú az apáéval azonos fokozaton áll. Ha azonban a magasabb vagy alacsonyabb rang határozza meg az évek és hónapok számát, akkor a feleséget és a fiút ugyanúgy kell tisztelni, mint az apát és anyát, az apa idősebbik fivére és a saját rangbeli fivér alacsonyabb fokozatra kerül, mint a fiú. Mi is lehetne ennél visszatetszőbb?

Amikor az apa meghal, megtisztítják az összes ajtókat, felmásznak a háztetőre, belepillantanak a kútba, kitararítják a patkánylyukakat,

kézbe veszik a mosogatóedényeket, és könyörögnek az elhunythoz. Ha úgy vélik, hogy az illető még életben van, mindezzel nagy ostobaságot művelnek, de mivel az már meghalt, s mégis könyörögnek neki, ugyancsak nagyon fonák dolog az egész.

A vőlegény személyesen megy a menyasszony elé, amikor aszonyt hoz a házhoz, ünnepi öltözékben, mint valami szolga. Közében tartja a gyeplőt s maga nyújtja át a felszállókengyelt, mintha csak szigorú apja elébe ment volna. A házassági ceremóniák éppen olyanok, mint amikor áldozatot mutatnak be. A magasabb és alacsonyabb rangokat összekavarják, az apát és anyát pedig egyenesen megsértik, hiszen a feleség és a fiú, akiknek alacsonyabb a rangjuk, különleges bánásmódhoz jutnak a magasabb rangúak részéről. Hát lehet ilyen esetben fiúi szeretetről (*xiao* 孝) beszélni?

A konfucianusok azt mondják, hogy ilyennek kell lennie a feleség fogadásának, mert ő később átveszi majd az áldozatokat, a fiú pedig őrzője lesz az ősök templomának. Ezért kell így megtisztelni őket. Amire csak azt felelhetjük: ez hazug beszéd. A nemzetség legidősebb rangbéli férfi tagja sok tíz esztendeig őrzi ősei templomát. Amikor meghal, egy évig gyászolják. Ekkor a felesége mutatja be az ősöknek szóló áldozatokat, hogy azokban semmi megszakítás ne legyen. A feleségért és a fiúért viselt hároméves gyász tehát biztosan nem azért van, hogy az áldozatok bemutatása folytatódjék. Nem, ők a feleség és a fiú halála miatt bánkódnak, azért viselik ezt a nagy fájdalmat, s azt is mondják, meg akarják becsülni a rokoni viszonyt. Pedig a legönzőbb érdekből csinálnak mindent, s a legfontosabbat igen kevésre becsülik. Hát nem hatalmas romlottság ez?

Mindazok, akik konokul ragaszkodnak az égi akarat (*ming* 命) létezéséhez, a következő megfontolásokra hivatkoznak: „A hosszú élet és korai halál, szegénység és gazdagság, nyugalom és veszedelem, jó kormányzás (*zhi* 治) és zűrzavar (*luan* 亂) dolgát mind az égi akarat dönti el, s nem lehet sem hozzátenni, sem elvenni belőle. Kudarcnak és sikernek, jutalomnak és büntetésnek, szerencsének és szerencsétlenségnek egyaránt szilárd rendje van, s az emberi tudás vagy erő semmit sem tehet ellene.” Ha ezt a hivatalnokok elhiszik, hanyaggá válnak hivataluk ellátásában; és ha a köznép elhiszi, hanyaggá válik szolgálataiban. Ha pedig a hivatalnokok nem kormányoznak jól, zűrzavar üti fel a fejét; s ha a parasztok elhanyagolják a dolgukat, szegénység következik.

A szegénység és zűrzavar a zilált kormányzás gyökere. Ekképp a konfuciánusok, akik ezeket a tanokat hirdetik, romlásba döntik az égalatti minden lakóját.

Temérdek tetszetős szertartással és muzsikával csábítják el az embereket, hosszú gyásszal és álnok jajgatással ámítják el a rokonokat, az égi akarat bizonygatásával hanyagságot és szegénységet támasztanak, míg ők maguk nagy lábon élnek. Szembeszegülve az alapvető elvekkel, megvetik a munkálkodást s teljes közönyben, döllyfösen élnek, csak az evés-ivással törődve, mindenféle foglalkozást elhanyagolva. Ha éhségtől és hidegtől szenvednek, ha fagy és nélkülözés fenyegeti őket, semmit sem tesznek ellene. Olyanok, akár egy hörcsög emberi jelleggel, úgy gyűjtenek, úgy nézelődnek, mint a fiatal juhbakok, s úgy emelkednek fel, mint a <herélt> hízódiszónók. A nemes (*junzi* 君子) csak nevet rajtuk és így szól haragosan: „Ezek a semmirekellők lennének tudósok, akik ismerik a jót?”

Nyáron búzáért és rizsért rimánkodnak, s amikor az öt gabonát learatták, következnek a nagy gyászünnepek. Fiaik és unokáik hozzájuk csatlakoznak, s mindegyiket jól kell tartani étellel-itallal. Mire befejezik a különböző gyászszertartások irányítását, már van elégük a megélhetéshez. Mások családjából híznak kövérre, barbárságukra (*ye* 野) támaszkodva jutnak megtiszteltetéshez. Ha egy gazdag házban meghal valaki, nagy az ő örömük, s boldogan mondogatják: „Ez a kulcsa ruhának és ételnek!”

A konfuciánusok azt mondják, hogy a nemesnek (*junzi*), ha ére nyessé akar válni (*ren* 仁), úgy kell öltözködni és beszélnie, mint a régiek. Erre azt felelhetjük, hogy a régiek beszéde és öltözködése mind új volt a maga korában. És mert a régiek úgy beszéltek és úgy öltözködtek, azzal még nem lettek nemesek (*junzi*). Így hát vajon a nem-nemes emberek (*fei junzi* 非君子) viseletét kell magukra öltönnünk, s a nem-nemes emberek nyelvén kell beszélnünk, úgy leszünk erényesekké (*ren*)?

Továbbá azt mondják, hogy a nemes (*junzi*) csak követ, de nem alkot.⁷⁶ Erre azt felelhetjük, hogy a régi időkben Yi 羿 megalkotta az íjat, Zhu 杼 megalkotta a páncélt, Xi Zhong 奚仲 megalkotta a kocsit, Ügyes Chui 垂 pedig megalkotta a hajót.⁷⁷ Ezek szerint a mai bőrmegmunkálók, páncélkészítők, kocsigyártók és ácsok valamennyien nemesek (*junzi*), Yi, Zhu, Xi Zhong és Ügyes Chui

pedig közönséges emberek (*xiaoren* 小人)? Mindazoknak, akik őket követni akarják, szükségképpen alkotniuk kell valamit, tehát az az út, amit követnek, a közönséges emberek (*xiaoren*) útja.

Továbbá azt mondják, hogy a nemes (*junzi*), ha győz a harcban, nem követi a menekülőt. Ha meglepte és körülzárta (az ellenséget), akkor már nem lő rá, hanem útjára engedi, sőt élelmiszeres kocsikkal is segíti. Erre azt felelhetjük, hogy ha mindkét fél erényes (*ren*) emberekből áll, akkor szinte szavak nélkül is megértik és kölcsönösen segítik egymást. Az erényes (*ren*) emberek szépen kicserélik nézeteiket arról, miért kell valamit megtartaniuk vagy átengedniük, mi miért helyes vagy helytelen. Akinek nincsenek megfelelő érvei, követi azt, akinek megfelelő érvei vannak, és aki semmit sem tud, követi azt, aki tud valamit. Vita nélkül mindig megegyeznek; ha megpillantják a jót, mindig az vezérli őket. Miért is hadakoznának egymással? De ha mindkét felet méltánytalanság érte, s háborúba keverednek egymással, akkor a győztes, aki nem üldözi a menekülőket, nem lő a körülzárt ellenségre, hanem szabadon engedi és élelmiszeres kocsikkal segíti őket, bárhogyan igyekezzék is, mégsem válik nemes emberré (*junzi*). Gondoljunk csak egy zúrzavartól feldúlt országra. Egy bölcs ember (*sheng* 聖), aki meg akarja menteni kortársait a pusztulástól, hadisereget támaszt, hogy megbüntesse a bűnösöket. Mármost, ha a győztes hadvezér a konfuciánusok előírása szerint megparancsolja katonáinak: „A menekülőket ne üldözzétek, a körülzártakra ne lőjeteek, hanem engedjétek szabadon és élelmiszeres kocsikkal segítsétek őket!” – akkor a felfordulást kirobantó emberek ugyan életben maradnak, az égalatti azonban nem menekült meg a bajtól. Így aztán mérhetetlen szenvedést hozott saját apjára és anyjára, s kortársait a legmélyebb nyomorúságba taszította. Ez pedig az igazságosság hiánya (*buyi* 不義), ha nem rosszabb annál.⁷⁸

Továbbá azt mondják: „A nemes (*junzi*), olyan, mint egy harang. Ha megütik, cseng; ha nem ütik meg, nem cseng.” Erre azt felelhetjük, hogy minden erényes (*ren*) ember a tőle telhető hűséggel szolgálja feljebbvalóját (*shang* 上), és gyermeki kegyelettel (*xiao*) szolgálja a szüleit. Ha jót tesz (*shan* 善), megdicsérik; ha hibázik, megfeddik. Ilyen az alattvaló (*chen* 臣) helyes magatartása (*dao* 道). Mármost, ha csak akkor ad hangot, amikor megérintik, s ha nem érintik, nem hallatja szavát, akkor titokban kell tartania

minden gonosz tervet, amelyről tudomása van, s némán és közönyösen kell várnia, hogy megkérdezzék, csak azután felelhet. Még ha urának vagy szüleinek nagy előnyt jelentő dologról (*li* 利) volna is szó, akkor sem beszélhet róla, ha nem kérdezték. Pedig ha valami nagy zavargás tört ki, rablók és tolvajok garázdálkodnak, titkos mesterkedések vannak folyamatban, amelyekről senki sem tud, csak ő egyedül, s noha ura vagy szülei éppen jelen vannak, ő mégsem szól, mert nem kérdezték, akkor bizony nagy bajt okozó közönséges gonosztevő. Így aztán alattvalónak nem hűséges, fiúnak nem szülőtisztelő (*buxiao* 不孝), bátyja szolgálatában nem előzékeny (*bu ti* 不弟), az emberekkel való kapcsolatában nem igaz és nem tisztességes. Amikor halogatni akarja a dolgot s nem beszél idejében, mert csak azzal törődik, hogy magának valami hasznot biztosítson, bár ura azáltal, hogy ő későn beszélt, éppen elveszíti a hasznot; akkor szépen fölemeli a karját, lesüti a szemét, hallgat és lenyel mindent. Azt mondja, hogy semmit sem tud az egészből; és ha valamely dolog nagyon sürgős, akkor elhanyagolja és kereket old.

Az egész erkölcsi tudomány (*daoshu* 道術): az emberség (*ren* 仁) és az igazságosság (*yi* 義) elsajátítása. A régiek nagy figyelmet szenteltek az emberek nevelésének, s kevesebbet törődtek a hivatali kötelességek ellátásával. A távolban mindig a környezetükön munkálkodtak, a közelben pedig önmagukat tökéletesítették. Sohasem műveltek igazságtalanságot (*buyi* 不義) és sohasem tettek ésszerűtlent (*feili* 非理). Igyekeztek mindig az égalatti javát szolgálni, mindenütt szabályozták a görbét és egyenest, s (tevékenységüket) csak akkor hagyták abba, amikor már nem hajtott hasznot. Valójában ez a nemes emberek (*junzi*) útja. Ám mindaz, amit Konfuciusz tevékenységéről hallani lehet, homlokegyenest ellenkezik ezzel.

A Qi-beli 齊 Jing 景 fejedelem⁷⁹ megkérdezte Yanzit 晏子,⁸⁰ hogy milyen ember volt Konfuciusz. Yanzi nem válaszolt. A fejedelem megismételte kérdését, de most sem kapott választ. Jing fejedelem akkor így szólt: „Sokan beszéltek már nekem Konfuciuszról, s mindnyájan kiváló férfiúnak mondták. Most téged kérdezlek, mester, s te miért nem felelsz?”

Yanzi így válaszolt: „Én nem vagyok méltó arra, hogy felismerjek egy kiváló férfiút. De azért hallottam, hogy ha egy úgynevezett

kiváló férfiú idegen országba érkezik, arra kell törekednie, hogy megőrizze az uralkodó és alattvalói jóviszonyát s megszüntesse a feljebbvalók és alárendeltek közti haragot. S amikor Konfuciusz Jingbe⁸¹ 荆 érkezett, tudott Bogong 白公 (felkelési) tervéről, és Shiqi 石乞 révén segítséget nyújtott neki.⁸² A fejedelem csaknem elpusztult, s Bogongnak a megvetés lett osztályrésze. Én úgy hallottam, hogy a kiváló férfiú, aki megnyerte a fejedelmet (*shang*), nem kétszínűsködik vele, s ha megnyerte a népet (*xia* 下), nem dönti veszélybe. Ha szava meghallgatásra talál a fejedelemtől, hasznára van az embereknek, s ha tanításával hatni tud a népre (*xia*), hasznát hajt a kormányzatnak (*shang*). Ezért szavai világosak és könnyen érthetők; tettei világosak és könnyen követhetők. Tetteinek értelme (*yi* 義) világos a nép számára, s javaslatai a fejedelem és alattvaló egyetértését szolgálják. Mármint, Konfuciusz terveket kovácsolt és cselelt szőtt egy rabló érdekében, gondolatai erőfeszítésével és minden tudásával azon igyekezett, hogy szerencsétlenséget támasszon. Az alárendeltek (*xia*) lázadásra biztatta a felsőbbség (*shang*) ellen, az alattvalókat (*chen*) fejedelmük meggyilkolására bujtogatta. Így nem a kiváló férfiak cselekszenek. Aki idegen országban rablókkal szövetkezik, annak nem sok köze van az igazságossághoz (*fei* 非 義). Az az ember, akit hűtlennek ismernek meg, s akinek az a célja, hogy zavargást támasszon, nem lehet erényes (*ren* 仁 義) ember. Miután elmenekült az emberek elől, újra gonosz terveket kovácsolt; miután megszökött az emberek elől, újra összeesküvést szőtt. Tetteinek értelme nem lehetett világos a nép számára, s tervei nem szolgálhatták a fejedelem és alattvalói egyetértését. Így aztán nem tudom, mi különbözteti meg Konfuciuszt Bogongtól. Kérdésemre ezért nem válaszoltam.”

Jing fejedelem így szól: „Ó, mily bőségesen megajándékoztál! Nélküled, mester, sohasem tudtam volna meg, hogy Konfuciusz és Bogong ugyanazon a fokon állanak.”

Konfuciusz (később) Qibe érkezvén meglátogatta Jing fejedelmet. A fejedelem megörült neki, és Nixi 尼谿 adóival akarta megajándékozni (*feng* 封). Amikor elmondta szándékát Yanzinek, az így beszélt: „Nem volna helyes. A konfucianusok, akik bőségben élnek és csak saját kívánságaikat követik, alkalmatlanok arra, hogy a népet (*xia*) tanítsák. Szeretik a muzsikát és kicsapongásokra csábítják az embereket, s kormányozni még önmagukat sem tudják.

Bizonygatják az égi akaratot (*ming*), s hanyagok a munkában, nem lehet megbízni őket semmiféle hivatallal. Rendkívül nagyra tartják a gyászt s szüntelenül jajgatnának, de valójában képtelenek arra, hogy szeressék a népet. Különleges öltözéket viselnek, és mesterkélta megjelenésük; alkalmatlanok arra, hogy a tömeget tanítsák. Konfuciusz jó megjelenésével és elegáns modorával rontja meg a világot. Lantpengetéssel, énekléssel, harangokkal és táncokkal gyűjti össze tanítványait. A lépcsőkön való fel-le lépde-
lésre vonatkozó temérdek szertartásos előírással (*li* 禮) mutatják nagy szertartásosságukat (*yi* 儀), s a repülő járásra vonatkozó meghatározásokkal akarnak hatni a tömegre. A konfuciánusok tanai nem lehetnek irányadók a világ számára, s tépelődéseik nem tudnak hasznára válni a népnek. Egy hosszú életen át fáradozva sem lehet kimeríteni az ő tanaikat. Az éveit teljében levő sem képes eleget tenni minden szertartási előírásuknak (*li* 禮), s nincs az a felhalmozott vagyon, amely fedezné minden szórakozásukat (*le* 樂). Tetszetős külsőségekkel és csalárd fogásokkal csalják meg a most uralkodó fejedelmeket, s hatalmas zene-ünnepekkel ámitják el az ostoba népet. Elveik (*dao* 道) azonban nem valósulhatnak meg a világban, s tanaik nem irányíthatják a tömeget. És most a fejedelem hivatalt adna neki (*feng* 封), megváltoztatva ezzel Qi szokásait, pedig ő semmivel sem taníthatja az országot, semmiben sem jár a tömeg előtt (példakép gyanánt).”

A fejedelem helyeselte szavait. Így aztán nagy udvariassággal bánt ugyan Konfuciuszsal, de letett arról, hogy hivatalt adjon neki (*feng*). Nagy tisztelettel fogadta ugyan, de többé nem kérdezősködött a tanításai (*dao* 道) felől. Konfuciusz ezért nagyon megharagudott Jing fejedelemre és Yanzire. Alkalmazta Chiyi Zipit⁸³ 鴟夷子皮 Tian Chang 田常 házában,⁸⁴ közölte kívánságait Nanguo Huizivel 南郭惠子,⁸⁵ és hazatért Luba 魯. Nem sokkal később úgy esett, hogy Qi meg akarta támadni Lut. (Konfuciusz) ekkor Zigonggal⁸⁶ 子貢 tanácskozáskor így szólt hozzá: „Si 賜, most itt az idő, hogy nagy dolgot vigyél végbe!” Azzal elküldte Zigongot Qibe, ahol Nanguo Huizi segítségével (Zigong) kihallgatáson jelent meg Tian Changnál és rábeszélte, hogy támadja meg Wut 吳. A Gao 高, Guo 國, Bao 鮑 és Yan 晏 (családok fejeinek) értésére adta, hogy ne gáncsolják el a zavargást, amit Tian Chang fog támasztani, s rábeszélte Yuet 越 is, hogy támadja meg Wut. Teljes három esztendeig Qi és Wu fejede-

lemségeket a pusztulás fenyegette, s halottak feküdtek mindenfelé. Ezért mondogatták, hogy mind e mesterkedés Konfuciusz bosszúja volt.⁸⁷

Konfuciusz igazságügy-miniszter volt Luban, de elhagyta a fejedelmi házat és Jisun 季孫 szolgálatába lépett. Amikor Jisun Lu fejedelmének első minisztere lett, ő eltávozott tőle, Jisun pedig vizsálya keveredett a város lakóival a kapuzár miatt, mert (Konfuciusz) fölemelt egy kapucölöpöt.⁸⁸ Konfuciusz nagy nyomorúságba jutott Cai 蔡 és Chen 陳 fejedelemségek között.⁸⁹ Csak fűlevest ehetett rizs és hús nélkül. Tíz nap múlva Zilu 子路 megsütött egy malacot. Konfuciusz meg sem kérdezte, honnan való a hús, csak ette. Lehúzta másról a ruhát, hogy bort vásárolhasson. Konfuciusz meg sem kérdezte, honnan való a bor, csak itta. Amikor azonban Ai 哀 fejedelem elébe jött, hogy fogadja,⁹⁰ Konfuciusz nem ült le, ha nem állt megfelelően a gyékény, s nem evett, ha nem volt szabályosan szeletelve a hús.⁹¹ Zilu oda is lépett hozzá és megkérdezte, miért viselkedik most annyira másképp, mint Chenben és Caiban. Konfuciusz így szólt: „gyere, elmagyarázom neked. Akkoriban veled együtt megszegttem az igazságosság elvét (*yi*), mert ha az embert éhség szorongatja, akkor nem utasítja vissza azt, ami nem illeti meg, s így menti meg az életét.” Miután jóllakott, így szépitgette álnok cselekedetét. El lehet-e képzelni ennél aljasabb és álnokabb dolgot?

Egyszer Konfuciusz kedélyesen együtt ült a tanítványaival, s így szólt: „Amikor Shun 舜 megpillantotta Gusout 瞽叟, összeráncolta homlokát. Akkoriban zavargás volt az égalattiban. Zhou 周 fejedelme, Dan 旦, nem volt erényes (*feiren*) talán? Miért hagyta el a házat, miért élt idegenben?”⁹²

Ezek Konfuciusz tettei, idáig vitte szívének hajlama (*xinshu* 心術). Követői és tanítványai mind őt tekintették példaképüknek. Zigong és Ji Lu 季路 segítette Kong Kui 孔惺 felkelését Weiben 衛, Yang Huo 陽貨 zavargást támasztott Qiben, Bi Xi 佛肸 Zhongmouban 中牟 szított lázadást, Qidiaot 漆雕 pedig kivégezték.⁹³ Rosszabb nem is történhetett volna velük. Tanítványai és követői mind mesterük mondásait gyakorolgták, tetteit példaképüknek tekintik, és csak akkor térnek el tőle, ha erejük nem elegendő, vagy tudásuk nem ér odáig. Nos, hát ilyenek Konfuciusz tettei, s ezért a konfucianusok méltán ébresztenek bennünk gyanakvást.⁹⁴

JEGYZETEK

46. fejezet
GENG ZHU 耕柱

¹ Geng Zhu – vagy Geng Zhuzi 耕柱子 (Geng Zhu mester): Mo Di 墨翟 tanítványa.

² Taihang 太行 – hegység Észak-Henanban 河南.

³ Wumazi 巫馬子 – Konfuciusznak volt egy Wuma Qi 巫馬期 nevű tanítványa, aki mesterénél harminc évvel volt fiatalabb, Mo Dinál tehát ötven-hatvan évvel idősebb, így Wumazi nem lehet vele azonos, de feltételezhető, hogy rokona.

⁴ Fei Lian 蜚廉 – valószínűleg a mítikus Xia-dinasztia 夏 megalapítójának, Nagy Yunek 禹 egyik hivatalnoka.

⁵ Kunwu 昆吾 – egy fazekas és bronzöntő (család?) a mítoszbeli Xia-dinasztia idejében, itt azonban: helynév.

⁶ Weng Nan Yi 翁難乙 – azonosíthatatlan név. A teknősbékapáncél tűzben megrepszett mázának repedésvonalalaiból jósolni: ősi jóslási mód Kínában.

⁷ A felhőkön valószínűleg az ősök szellemei jönnek az áldozat fogadására.

⁸ A három birodalom: a Xia-, a Shang-Yin- 商殷 és a Zhou-dinasztia 周 birodalma. A kilenc áldozati *dǐng* 鼎 edény: a Yunek adott „égi megbízatás” jelképe, bizonyítéka. A Xia-dinasztia később az „égi megbízatás” elvesztésekor – ennek jeleképpen – elvesztette a kilenc *dǐng*et is. Ezt a mítoszt igen tanulságos egybevetni a Nagy Szabály (*Hongfan* 洪範) legendájával, amely szerint a kormányzás elméletét tartalmazó kilenc cikkelyt az Ég ugyancsak Yunek adta meg először (lásd a *Hongfan* szövegét és jegyzeteit). A kilenc cikkelyt eredetileg talán kilenc *dǐng* oldalára vésték.

⁹ Zhi Tuyu 冶徒娛 és Xian Zishi 縣子頌 – Mo Di tanítványai.

¹⁰ Zixia 子夏 – Bu Shang 卜商, Konfuciusz híres tanítványa, aki a hagyományos adatok szerint mesterénél negyvenöt évvel fiatalabb lévén még maga is életben lehetett Mo Di korában.

¹¹ Tang 湯 a Shang-Yin-dinasztia, Wen 文 (Wenwang 文王) pedig a Zhou-dinasztia egyik alapítója.

¹² A *Han Feizi* 韓非子 című legista könyvben olvasható történet szerint egy Bian He 卞和 nevű Chu-beli 楚 embere a hegyekben értékes jade-követ talált, és felajánlotta fejedelmének. Az udvari drágakőfaragó azonban hamisnak ítélte a követ, s büntetésül a fejedelem levágatta Bian He egyik lábát. Emberünk felajánlotta a kincset a következő uralkodónak is, de ugyanúgy járt, s levágták a másik lábát is. A drágakő valódiságát csak a harmadik Chu-beli fejedelem ismerte végre fel.

¹³ Sui 隋 fejedelme a mese szerint szétvágott egy nagy kígyót, de azután egy csodaszerrrel új életre keltette. A kígyó hálából egy igen értékes gyöngyöt hozott neki a szájában.

¹⁴ Valószínűleg értékes természeti kincsek.

¹⁵ She 葉 fejedelme – lásd a *Lunyu* 論語 83. jegyzetét. Zhongni 仲尼 – Konfuciusz bizalmasabb neve. Vö. még: *Lunyu* XIII, 16.

¹⁶ Luyang 魯陽 (a mai Henanban) Wen 文 nevű fejedelme, akivel Mo Di valószínűleg igen bizalmas viszonyban volt, a Chu-beli Ping 平 fejedelem unokája, Sima Ziqi 司馬子期 fia volt.

¹⁷ Guan Qian'ao 管黔敖 és Gao Shizi 高石子 – Mo Di tanítványai.

¹⁸ Zhou 周 fejedelme, Dan Zhougong 旦周公, a Zhou-ház legendás bölcse, Lu 魯 első Zhou-házi fejedelme, Konfuciusz eszményképe. Guanshu 關叔 – Zhougong

bátyja, aki két másik fivérével együtt („három főember”) összeesküvést szőtt. Shangyan 商奄 – Lu-beli vidék, ide húzódott vissza Zhougong.

¹⁹ Qinzi 禽子 – Qin Huali 禽滑釐, Mo Di legjelentősebb tanítványa. Abból a tényből, hogy a szöveg „mesterünk”-nek mondja, feltételezik, hogy a *Mozinak* ez a fejezete Qin Huali iskolájából származik.

²⁰ A szövegrész igen rossz állapotban maradt fenn, értelmezése vitatott. A lélekvándorlás hiedelméhez a buddhizmus előtti Kínából adatunk nincsen. Gong Mengzi 公孟子 nem Mo Di tanítványa, a következő kérdése konfuciósnak mutatja; talán Zeng Shen 曾參 egyik tanítványával azonos, akinek fennmaradt neve azonban Gong Minggao 公明高.

²¹ Zou 鄒 – kis fejedelemség, eredetileg Lu mellett, később Lu része, a konfuciósnak Mengzi 孟子 szülőföldje. Yue 越 – déli, „barbár” fejedelemség. A szövegből úgy látszik, hogy Wumazi Lu-beli lehetett, Wuma Qiról 巫馬期, Konfuciusz tanítványáról pedig úgy tudjuk, hogy Qi-beli volt (vö. 3. jegyzetünkkel).

²² Jisun Shao 季孫紹 és Meng Bochang 孟伯常 – azonosíthatatlan személyek.

²³ Luo Huali 駱滑釐 – azonosíthatatlan, személyneve megegyezik Qin Huali személynevével.

47. fejezet

AZ IGAZSÁGOSSÁG MEGBECSÜLÉSE

²⁴ Hui 惠 király – Chu 楚 fejedelme i. e. 486-tól 430-ig, aki, mint Chu fejedelmei általában, „bitorolta” a királyi címet. Hivatalnoka, Mu He 穆賀 „az égalatti nagy királyának” nevezi, s Mu He maga is megkapja Mo Ditól a „fejedelmi uram” megszólítást. Mo Di, aki természetesen saját művét viszi el Hui királynak, közrendűnek mondja magát, de ez lehet udvariasság is, s jelentheti azt is, hogy nem visel hivatal. Hui a korára hivatkozva hártja el magától Mo Di elméleteinek megbeszélését, a találkozás tehát valószínűleg uralkodásának vége felé zajlott le. A szövegrész hiányos, a zárójelbe tett kiegészítés egy későbbi munka alapján lehetséges.

²⁵ Tang 湯, a Shang-Yin- 商殷 dinasztia megalapítója szakácsból tette miniszterévé Yiyint 伊尹. A fejedelmi kocsi (főleg hadiszekér) vezetése az ókori Kínában igen fontos és előkelő hivatal volt, a Peng 彭 családbeli ifjú számára tehát Tang király parancsa igen nagy megtiszteltetés.

²⁶ Yao 堯 és Shun 舜: mitikus uralkodók, konfuciósnak eszményképek; Yu 禹: a mítoszbeli Xia-dinasztia 夏 alapítója; Tang 湯: lásd előző jegyzetünket; Wen 文 és Wu 武: a Zhou-dinasztia 周 két alapítója; Jie 桀: a Xia-dinasztia utolsó, zsarnok királya; Zhou 紂: Zhouxin 紂辛, a Shang-Yin-dinasztia utolsó, zsarnok királya; You 幽 és Li 厲: bűnös Zhou-házi királyok.

²⁷ Nem tudjuk, hogyan járhatott Mo Di 墨翟 hivatalos küldöttként „délre utazván” Weiben 衛, amikor Wei fejedelemség minden olyan helytől, ahol tudomásunk szerint Mo Di megfordult, nyugatra vagy éppenséggel északnyugatra feködött.

²⁸ Xian Tangzi 弦唐子 – talán Mo Di tanítványa.

²⁹ Gongshang Guo 公尚過 – Mo Di tanítványa, valószínűleg a Wei-beli fejedelmi családból.

³⁰ Gongliang Huanzi 公良桓子 – Wei-beli főhivatalnok. (A család ugyanakkor Chenben 陳 is honos lehetett, mert Konfuciusznak volt egy Gongliang Ru 公良孺 nevű Chen-beli tanítványa.) Wei fejedelme ekkor: Jian 簡.

³¹ Pontosabban: naptárjossal, a napok szerencsés vagy baljós voltát megjövendölő jossal. A jós szavaiban az Uralkodó nem földi, hanem égi személyiség, aki állandó harcban áll az öt égtájnak és az öt elemnek megfelelő sárkányokkal, a természeti erők szimbólumaival. A *jia* 甲 és *yi* 乙, *bing* 丙 és *ding* 丁 stb. napok: a tizenkettes

állatkör és egy tízes jeliciklus kombinálásával megjelölt napok. A zárójelbe tett szavak: egy kínai kommentátor kiegészítése.

48. fejezet GONG MENG

³² Gong Meng 公孟 – vagy Gong Mengzi 公孟子, lásd 20. jegyzetünket.

³³ A Qi-beli 齊 Huan 桓 fejedelem (i. e. 685–641), a Jin-beli 晉 Wen 文 fejedelem (i. e. 636–626) és a Chu-beli 楚 Zhuang 莊 király (i. e. 613–591): „hegemón uralkodók”. A „barbár” Yue 越 királya, Goujian 句踐 i. e. 496-tól 465-ig uralkodott. Mo Di 墨翟 mindannyiuk uralkodását dicséri. Konfuciusznak a „hegemón uralkodókkal” szembeni felemás magatartásához vö.: *Lunyu* 論語 XIV, 16, 17, 18.

³⁴ A Shangok 商 Zhou 紂 nevű királya: A Shang-Yin- 商殷 dinasztia utolsó, zsarnok uralkodója. Ji 箕 és Wei 微 fejedelmei: vö. *Lunyu* XVIII, 1. A Zhou-házi 周 Dan 旦 fejedelem: Zhougong (lásd 18. jegyzetünket). Mint a befejező mondatból világosan látszik, Mo Di a konfucianusokkal ellentétben nem a Zhou-dinasztia intézményeit és erkölcsait tartja követendőnek, hanem a korábbi Xia- 夏 és Shang-Yin-dinasztia egyszerűbb szokásait.

³⁵ A *Liezi* 列子 című taoista könyv VIII. fejezetében olvasható a történet: egy ember az úton más botját találja, hazaviszi és számolgtatja rajta a rovásokat, szomszédainak meg azzal kérkedik, milyen gazdag is ő. Mo Di utalásának értelme: Konfuciusz a maga látszaterényeivel (amilyen például Mo Di szemében a szertartások és a zene gyakorlása) valójában méltatlan volt az Ég Fia tisztségére.

³⁶ A háromszáz vers: a Dalok Könyve (*Shijing* 詩經) dalai, ódái és himnuszai, amelyeket különböző rangú ünnepi alkalmakkor adtak elő.

³⁷ Konfuciusz, akinek elveit ebben a fejezetben Gong Mengzi felvonultatja, egyáltalában nem tagadta az ősök szellemének létezését, de viszonylag keveset beszélt róluk, s egyes mondásaiból bizonyos szkepszis vagy közömbösség csendül ki (vö. pl.: *Lunyu* VI, 20; XI, 11.). E szkepszis valószínűleg csak a szellemek családon kívüli hatalmára vonatkozik.

³⁸ A konfucianusok hároméves gyásza helyett Mo Di csupán három hónapos gyászt javasolt, amely egy feljegyzés szerint a mítoszbeli Xia-dinasztia idejében volt szokásos.

³⁹ Chengzi 程子 – Cheng Fan 程繁, aki a szövegből megállapíthatóan konfucianus, de alighanem kapcsolatban volt Mo Di iskolájával is.

⁴⁰ Die Bi 跌鼻 – Mo Di tanítványa, bár kérdésének hangneme alapján akár ellenfele is lehetne.

⁴¹ Mo Di a nyilazást is éppen olyan fölöslegesnek és károsnak tarthatta, mint a szertartásokat vagy a zenét.

⁴² Gaozi 告子 – egyes kínai kommentátorok szerint azonos Gao Buhajjal 告不害, akinek igen érdekes nézeteivel a konfucianus Mengzi 孟子 annyit vitatkozott (*Mengzi* VI A, 1, 2, 3, 4, 6). Mások ezt az azonosítást nem fogadják el, s rámutatnak, hogy a Gao 告 név igen gyakori lehetett, s hogy Mengzi sokkal később élt, mint Mo Di.

8. fejezet A KIVÁLÓAK MEGBECSÜLÉSE

⁴³ Yao 堯, a mítoszbeli császár érdemei miatt emelte fel miniszterévé, majd tette utódává Shunt 舜. A Fuze 服澤 helynév azonosíthatatlan. A mítosz szerint Shun székhelye Puzhou 蒲州 volt.

⁴⁴ Yi 益 – a mítoszbeli Shun uralkodása alatt erdőfelügyelő, Yunek, a Xia-dinasztia 夏 megalapítójának pedig segítőtársa a vizek szabályozásában.

⁴⁵ Tang 湯 és Yiyin 伊尹: lásd 25. jegyzetünket.

⁴⁶ Hong Yao 閼天 és Tai Dian 泰顛 – a Zhou-dinasztia 周 egyik alapítója, Wenwang 文王 halálszokból tette főhivatalnokaivá őket, egyebet azonban nem tudunk róluk.

11. fejezet

AZ EGYETÉRTÉS MEGBECSÜLÉSE

⁴⁷ Hogy a „mindenki háborúja mindenki ellen” állapotában élő emberek először királyt, Ég Fiát választanak, s az egyes fejedelemségek csak később jönnek létre (összhangban a „három dinasztia” konfucianus legendájával), az természetesen történelmietlen elképzelés, és első hallásra rendkívül arisztokratikus is, de megértjük haladó jelentőségét, ha tudjuk, hogy Mo Di korában még nem létezett tényleges királyi hatalom. Ugyanígy kell értékelnünk az egész fejezet számunkra meghökkentő gondolatát: az alattvalónak még a nézeteit is feljebbvalója nézetéhez kell igazítania, mert az „egyetlen nézetben egyesíti” minden alattvalója nézetét.

⁴⁸ Az öt büntetés: megbélyegzés, orrlevágás, lábak levágása, herélés, halál.

14. fejezet

AZ EGYETEMES SZERETET

⁴⁹ A *jian'ai* 兼愛 elve Mo Di filozófiájának középponti gondolata. A *jian* 兼 szó eredeti jelentése: „egyesíteni”. Ezért is, de a fejezet tartalmából következően is, a szokásos „egyetemes szeretet” helyett az „egyesítő szeretet”, „összefogó szeretet” fordítás ugyancsak megengedhető (Forke). Nem helytelen azonban az „egyetemes” szó sem, mert a szövegből nyilvánvaló, hogy a családi jellegű patriarchális erényeknek (ilyen a *xiao* 孝 és a *ci* 慈) igen jelentős kitágításáról, családi elvből egyetemessé emeléséről van szó.

17. fejezet

A TÁMADÁS ELLENZÉSE

⁵⁰ Mo Di 墨翟 csupán a támadó háborúkat ítélte el, a védekező háborút azonban igazságosnak tartotta, s a hagyomány szerint maga is foglalkozott a védelem stratégiájával és taktikájával.

⁵¹ A felsorolt állatok mindegyikének húsa étkezésre szolgált.

20. fejezet

MÉRTÉKTARTÁS A FOGYASZTÁSBAN

⁵² Az öt fegyver a *Zhouli* 周禮 című, Zhou-kori 周 forrásokra is támaszkodó, de ma formájában Han-kori 漢 könyv szerint: öt lándzsafajta.

⁵³ Mo Di 墨翟 valószínűleg itt sem a Zhou-ház intézményeiről beszél ilyen elismeréssel.

⁵⁴ A fűjtatókat arra használták, hogy velük füstöt fűjjanak az ellenségásta aknába, alagutakba.

25. fejezet

MÉRTÉKTARTÁS A TEMETÉSÉNél

⁵⁵ Kínában kb. az i. e. hetedik századig voltak rendszeres temetési és más emberáldozatok. Ettől kezdve már csak kivételesen fordult elő. Konfuciusz és Mo Di 墨翟 korában többnyire bábukkal helyettesítették az embereket.

⁵⁶ A hároméves gyászhoz lásd 38. jegyzetünket.

⁵⁷ Az öt hivatal a Han-kori 漢 *Liji* 禮記 szerint a Shang-Yin- 商殷 dinasztia öt minisztériuma: pénzügyi, hadügyi, közmunkaügyi, belügyi és bíraskodási hivatal.

A hat begyűjtő: a földek, a vizek, a fák, a növények, a használati tárgyak és az áruk alapján fizetett adók hivatalai.

26. fejezet AZ ÉG SZÁNDÉKA

⁵⁸ A kiegészítés a *Mozi* 墨子 27. (a közölttel párhuzamos) fejezete alapján lehetséges.

⁵⁹ Yu 禹, Tang 湯, Wen 文 és Wu 武 – a Xia- 夏, Shang-Yin- 商殷 és Zhou-dinasztia 周 alapítói. Jie 桀, Zhou 紂, You 幽 és Li 厲 – e három dinasztia bűnös királyai.

⁶⁰ Mo Di 墨翟 Ég-elképzelése – ellentétben a konfucianusok elvont Ég-fogalmával – közel áll a személyes isten fogalmához. S bármily vallásos irányú is ez a lépés, a patriarchalizmussal szemben viszonylag haladó szerepet játszik, mert a merrev, konfucianus sors-fogalommal szemben a személyes istenben (és személyes szellemekben) való hit mégiscsak szabadabb mozgást engedélyez az egyének, az egyes emberek számára, s így sajátos módon a patriarchális családi béklyók lazítására szolgál.

⁶¹ Már „Az igazságosság megbecsülése” c. fejezetben (47, 13) is azt olvashattuk, hogy Mo Di idejében, sőt még korábban is, sok könyv volt. Ebből a korból azonban a *Shijingen* 詩經 és a *Shujing* 書經 egyes részein kívül semmi sem maradt ránk (a *Luny* 論語 összeállításának kora is legfeljebb éppen Mo Di ideje), sőt, elveszett műről is csak egynéhányról tudunk.

31. fejezet MAGYARÁZAT A SZELLEMEKRŐL

⁶² Egy régi kínai kommentátor kiegészítése.

⁶³ A szövegben ezután egy sereg legenda következik különböző szellemmegjelenésekről. A szellemek létezésének tagadói minden bizonnyal a konfucianusok, akik természetesen az olyan szellemek létezését tagadják, akiknek hatalma minden patriarchális családra kiterjedne. Az egész fejezet egyébként annak is tanúbizonyossága, hogy a vallásos idealizmus védelme még akkor is hazugságba kényszeríti a filozófust, ha elméletének konkrét történelmi szerepe viszonylag haladó, mint ahogy a szellemekről való Mo Di-féle tanítás kifejezetten antipatriarchális.

32. fejezet A ZENE ELÍTÉLÉSE

⁶⁴ A *yue* 樂 (zene) szó nemcsak muzsikát jelent, hanem különféle zenés alkalmakat, énekes-táncos játékokat, ünnepi mulatságokat is.

⁶⁵ A pajzsot és harci bárdot forgatni a háborús tárgyú zenés játékok (*yue*) táncosainak kellett.

⁶⁶ A Qi-beli 齊 Kang 康 fejedelem (i. e. 404–379) igen gyenge uralkodó volt, akit végül is Tian He 田和 letaszított a trónról, hogy maga „királyként” üljön a helyére.

⁶⁷ A „Tang hivatalnoki büntetései” – talán a *Shujing* 書經 egy elveszett fejezete, amely a Shang-Yin- 商殷 dinasztia alapítójának büntetőtörvényeit tartalmazhatta, de – ha létezett egyáltalán – természetesen csak Zhou-kori 周 eszmények múltba vetítése lehetett. Az idézet első mondatához hasonlót a *Shujing* egy nem hiteles fejezetében (3, IV) olvashatunk.

⁶⁸ A „Wuguan” 武觀 – talán szintén a *Shujing* egy elveszett fejezete.

⁶⁹ Qi 啟 – a mitikus Xia-dinasztia 夏 egyik uralkodója, akit azonban a hagyomány bölcs uralkodónak ismer, ezért néhány kínai kommentátor „Qi fiá”-ra akarja

kiegészíteni a szöveget. Mások szerint csak eleinte volt bölcs király, uralmának vége felé azonban már nem volt kifogástalan a viselkedése.

36. fejezet AZ ELEVE ELRENDELÉS ELÍTÉLÉSE

⁷⁰ A zárójelbe tett rész az eredeti szöveg szerint az előző bekezdésben olvasható, ahonnan kínai kommentátorok helyezték ide.

⁷¹ Zhonghui 仲虺 – Tangnak 湯, a Shang-Yin- 商殷 dinasztia alapítójának egyik minisztere. A *Shujing* 書經 (nem hiteles) „Zhonghui tanácsai” című fejezetében olvashatjuk: „A Xia-királynak 夏 az volt a bűne, hogy az égi elrendelésre hivatkozva terjesztette ki alattvalóira (saját) parancsait. Az Uralkodó nem helyeselte viselkedését, és Shangnak 商 adta megbízatását, megbízva (az új dinasztiát) azzal, hogy felvilágosítsa a népet.” A két szöveg verbálisan is, tartalmilag is jelentősen különbözik egymástól.

⁷² „A nagy kinyilatkoztatás” – a *Shujing* egyik nem hiteles fejezete. Az idézet ugyan-csak eltér a *Shujing*-ban olvasható szövegtől.

⁷³ „A három dinasztia száz országa” – valószínűleg egy elveszett krónika címe.

⁷⁴ A „Shao 召 fejedelem” – talán a *Shujing* egy elveszett fejezete.

⁷⁵ A *Shijing* és a *Shujing* természetesen sehol sem állítja ezt. A konfucianus könyvek az égi elrendelésről (*ming* 命) csak azt mondják, hogy az égi megbízatást (*ming*) el is lehet veszíteni, az Ég ugyanis visszavonhatja és másnak adhatja. Ebben a kérdésben is jól látható, hogy Mo Di 墨翟 fellazítja és új tartalommal tölti meg az erre alkalmas konfucianus kategóriákat, s hogy e módosítás célja: nagyobb mozgásteret biztosítani az egyén számára, szemben a patriarchális hierarchiát védő, az egyén eleve megszabott sorsára hivatkozó konfucianizmussal.

39. fejezet A KONFUCIÁNUSOK ELÍTÉLÉSE

⁷⁶ Ezt a *Lunyu*-ben 論語 Konfuciusz mondja önmagáról (VII, 1).

⁷⁷ Yi: Hou Yi 后羿, mitikus íjász, akinek két későbbi, ugyancsak íjász leszármazottjáról is tud a hagyomány. Zhu 杼: a mitikus Shaokang 少康 császár fia és utóda. Xi Zhong 奚仲: kocsihajtó a Nagy Yu 禹 szolgálatában, egy más hagyomány szerint az első kocsi megalkotója. Ügyes Chui 垂: a hajó feltalálója. Szövegünk alapján valamennyiüket kulturhérosznak kell tekintenünk, függetlenül attól, hogy a különböző mítoszok és legendák melyik mítoszbeli császár idejére teszik őket.

⁷⁸ A konfucianusok elleni fejtegetések közt a két utóbbi, tehát a múlttal és a háborúval kapcsolatos bátrabb és keményebb állásfoglalás, valószínűleg nem Mo Di tanítása, hanem tanainak továbbfejlesztése, abból levont következtetések. A fejezet szerzője a motisták egy olyan csoportjához tartozhatott, amely az ún. legista iskolától nem állott már messze.

⁷⁹ A Qi-beli Jing 景 fejedelem i. e. 546-tól 488-ig uralkodott.

⁸⁰ Yanzi 晏子 – Yan Ying 晏嬰, híres politikus és filozófus, Jing 景 fejedelem főhivatalnoka Qiben 齊.

⁸¹ Jing 荆 – Chu 楚 fejedelemség másik, régebbi neve.

⁸² Bogong 白公 – a megrágalmazott Chu-beli trónörökös fia, aki Shi Qi 石乞 együtt felkelést támasztott. Ez a *Zuozhuan* 左傳 szerint i. e. 479-ben történt, néhány hónappal Konfuciusz halála után. Konfuciusz a hagyományos adatok szerint utolsó éveiben nem is járt Chuban, a felkeléshez tehát semmi köze nem volt, bár Bogonggal valóban találkozott, csak hogy tíz évvel korábban. Ehhez járul még, hogy a Qi-beli Jing fejedelem a számítások szerint már i. e. 488-ban, Yanzi (Yan Ying) pedig i. e.

493-ban meghalt, a Bogong-féle felkelésről tehát nem folytathattak eszmecsérét. (A *Yanzi chunqiu* 晏子春秋 c. könyvben, amely egyébként sok Konfuciusz-bírálatot tartalmaz, ez a beszélgetés nem szerepel.) Így az egész jelenet valószínűleg Mo Di késői tanítványainak tévedése vagy kitalálása.

⁸³ Chiyi Zipi 鷗夷子皮 – Fan Li 范蠡, Qi-beli hivatalnok álneve, amit i. e. 472-ben vett fel. Ekkor azonban a hagyományos adatok szerint Konfuciusz már hét éve, Jing fejedelme pedig tizenhat éve halott volt.

⁸⁴ Tian Chang 田常 – Chen Heng 陳恆, Qi-beli arisztokrata, aki i. e. 481-ben megölte Jian 簡 nevű fejedelmét és magához ragadta a hatalmat. Tettén Konfuciusz a *Lunyu* 論語 szerint annyira felháborodott, hogy megpróbálta rávenni Lu fejedelmét, indítson büntető expedíciót Qi ellen. (Vö.: *Lunyu* XIV, 22; és a hozzáfűzött jegyzet.)

⁸⁵ Nanguo Huizi 南郭惠子 – Qi-beli hivatalnok, családneve azonban ismeretlen.

⁸⁶ Zigong 子貢 – Duanmu Si 端木賜, Konfuciusz tettvágyáról és bátorságáról híres tanítványa.

⁸⁷ A Han-kori 漢 Sima Qian 司馬遷 „Történeti feljegyzések” (*Shiji* 史記) c. művében (i. e. 1. sz.) olvasható Konfuciusz-életrajz szerint Tian Chang valóban felkelést tervezett Qiben, a négy nagy család (Gao 高, Guo 國, Bao 鮑 és Yan 晏 család) katonái azonban féltek a felkeléstől, így aztán elhatározta, hogy Lu fejedelemség ellen fordítja őket. Mikor Konfuciusz ezt meghallotta, Qibe küldte Zigongot, aki rábeszélte Tian Changot, támadja meg inkább Wu 吳 fejedelemséget, s ugyanakkor segítséget kért Wutól Qi ellen. A Qi-seregek vereséget szenvedtek, ekkor azonban Yue 越 fejedelemség támadta meg Wut, és le is győzte. Qi és Wu veresége természetesen kedvező volt Lu biztonsága szempontjából, de – ha ez a történet igaz – szövegünk nem minden alap nélkül írja le Konfuciuszt politikai cselszövőnek.

⁸⁸ Az esetről nem tudunk bizonyosat. Jisun 季孫: a hatalmas Ji család feje, akinek területén Konfuciusz élt.

⁸⁹ Vö. *Lunyu* XI. 2; XV. 1.

⁹⁰ Ai 哀 fejedelem – Lu uralkodója i. e. 493-tól 468-ig.

⁹¹ Vö. *Lunyu* X. 8, 9.

⁹² Gusou 瞽叟 a mítoszbeli Shun 舜 császár apja volt, és Shun azért ráncolja össze homlokát, mert apját alattvalóként megpillantani kényelmetlen volt számára. Zhou 周 fejedelme, Dan 旦: a legendás Zhougong 周公, Konfuciusz példaképe. Egy kínai kommentár szerint Konfuciusz szövegünkben olvasható (elképzelt) szavai azért elítélendők, mert megrágalmazták az apatisztelő Shunt és az érényes Zhougongot.

⁹³ Weiben 衛 valóban volt egy felkelés, amely a *Zuozhuan* szerint i. e. 479-bn tört ki, s amelyben Zilu (Ji Lu 季路) és Zigao 子羔 valóban észtek vettek. Zilu életét áldozta Kong Kúiert 孔悝, Zigao pedig elmenekült. Yang Huo 陽貨 (Yang Hu 陽虎) sohasem volt Konfuciusz tanítványa (vö.: *Lunyu* XVII, 1), s az sem valószínű, hogy Lu-beli felkelésén kívül még Qiben is zavargást támasztott volna. Bi Xi 佛肸 ugyancsak nem volt Konfuciusz tanítványa (vö.: *Lunyu* XVII, 7). Qidiao nevű tanítványa pedig három is volt Konfuciusznak, a legismertebb közülük Qidiao Kai 漆雕開 (vö.: *Lunyu* V, 5), ennek elítéltetéséről azonban mit sem tud a hagyomány.

⁹⁴ Abban, hogy ennek a fejezetnek egyébként oly bátor és itt-ott „legista” szerzője a Konfuciusz és tanítványai ellen vívott harcában ilyen szedett-vedett történetekhez folyamodott, nyilvánvalóan a konfucianus-motista vita élessége, elkeseredettsége jászotta a döntő szerepet.

YANG ZHU 楊朱

AZ „EGOISTA” YANG ZHU 楊朱

Az antipatriarchális filozófiák esküdt ellenségének, Mengzinek 孟子 ránk maradt vitatkozásaiából tudjuk, hogy talán Mo Dival 墨翟 egy időben, talán valamivel később, mindenesetre Mengzi előtt, az i. e. IV. század közepén élt egy Yang Zhu 楊朱 nevű filozófus, aki Mo Dihoz hasonlóan igen sok követőre talált. Mengzi szerint Yang Zhu követői „nem ismernek fejedelmet”, s mesterük „mindent önmagáért tesz”, egoista. Yang Zhut – Mengzi nyomán ugyancsak Mo Dival együtt – többször említi a *Zhuangzi* 莊子 című taoista könyv is. Az i. e. 235-ben meghalt Lü Buwei 呂不韋 *Lüshi chunqiu* 呂氏春秋 című művében egy bizonyos Yang Shengről 楊生 olvasunk, aki csak „önmagát becsülte” (XVII, 7). Ezeket és még néhány más utalást azonosítva kínai kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a Konfuciusz után, nagyjából Mo Di idejében élt Yang Zhu tanításának alapvető elve az önzés volt, mást pedig nem tudni róla.

Ugyanakkor a taoizmus egyik hagyományos kánonjában, a *Liezi*ben 列子 egy egész fejezet foglalkozik Yang Zhu tanaival, s e fejezeten kívül a könyvben még kilenc alkalommal szerepel. A *Liezi* hitelességét azonban joggal kétségbe vonták, sokan a filozófus *Liezi* valóságosságát is tagadják, s kínai kutatók az egész művet az i. sz. III-IV. századra teszik. Az európai sinológusok elismerik, hogy a *Liezi* nem lehet régebbi, mint a *Zhuangzi*, de arra, hogy sok száz évvel későbbre datálják, nem látnak elég indokot, s B. Karlgren nyelvi-nyelvészeti megfontolások alapján az i. e. II. századra helyezi (*Legends and Cults in Ancient China*, BMFEA 18, Stockholm 1946, 203–204). Karlgren datálását elfogadva azt mondhatjuk, hogy a *Liezi* VII. fejezete minden figyelmünket megérdemli, hiszen ha nem is Yang Zhu közvetlen tanításait olvashatjuk benne, érdekes képet adhat arról, hogyan értelmezték s milyen irányba fejlesztették tovább Yang Zhu önzési elvét a Han-kor 漢 elején. (A *Liezi* más Yang Zhu-utalásai már problematikusabbak, azokban félreértésekkel is számolnunk kell.)

A *Liezi* VII. fejezetének filozófiáját több-kevesebb joggal szokták epikureusnak, hedonistának, pesszimistának nevezni. Ami a legfontosabb benne, az határozott antikonfucianizmusa. Sorra veszi a konfucianus szenteket, s gúnyolódik életmódjuk, erényük felett. Kimutatja, hogy a halálban minden ember egyenlő, akár arisztokrata, akár közrendű, akár erényes, akár bűnös volt életében. Éppoly megvetéssel fordul a patriarchális szertartások felé, mint Mo Di, csak filozófiailag következetesebb materializmussal: a halállal lezárul minden, túlvilági élet nem létezik. Ennek a filozófiának immár semmi köze a valláshoz, teljesen elszakadt tőle, s egyszerre materialista filozófia áll előttünk. De ez a materializmus egy nem lényegtelen vonása miatt mégis elmarad Mo Di objektív idealizmusa mögött. Yang Zhu önzése és Mo Di hasznossági elve annyiban rokon egymással, hogy mindkettő a konfucianizmus hazug „közösségi” morálja ellen irányul. A két elv azonban jelentősen különbözik is egymástól: Mo Di haszon-elve a széles, dolgozó néptömegek hasznát, érdekét jelenti, Yang Zhu önzése pedig csupán a világtól, közélettől való visszavonultságot. Mo Di filozófiája aktív, sok lehetőséget lát a kormányzás megjavítására, Yang Zhué azonban passzív, a közélet dolgaival mit sem törődik. Mo Di rendszere a társadalmi problémák egész sorát fogja át, Yang Zhu tanítása azonban „életfilozófiává” szűkül. E különbség, sőt ellentét alapját minden bizonnyal a két filozófia osztálybázisában kell keresnünk: Mo Di népi érdekeket fejez ki, Yang Zhu pedig valószínűleg a közéletből kiábrándult, falusi nosztalgiaikat tápláló, magánéletbe (és magánvagyonhoz) menekült arisztokraták életérzését.

Mindezt természetesen a Han-kor eleji felfogásról mondjuk, de csak valami hasonló képzelhető el a Mo Di-kortárs Yang Zhuról is. Fung Yu-lan (aki a *Liezi*t szintén a Han-kor utáni időkre teszi) teljes joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy már a *Lunyu*ben 論語 több „visszavonult bölcsről” olvashatunk, s hogy amikor ezek egyikéről Zilu 子路 azt mondja, „meg akarja őrizni személyének tisztaságát, de összezavarja az emberek kapcsolatának nagy törvényeit” (XVIII, 7.), akkor voltaképpen Yang Zhu önzési elvével van dolgunk (Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy* 1. 135–136. l.). Abban is igaza lehet Fung Yu-lannak, hogy Yang Zhu önzése (a többi „visszavonult bölcs” életfilozófiájával együtt) a későbbi

taoizmus, Laozi és Zhuangzi bölcséletének csírája volt még jóval a taoizmus kialakulása előtt (i. m. 137. l. és köv.).

A Yang Zhu javasolta út sehová sem vezethetett. De materialista filozófiája becses emléke a kínai gondolat küzdelmének a konfuciánus hazugságok ellen.

Tókei Ferenc

YANG ZHU 楊朱

LIEZI 列子 VII

1.

Amikor Yang Zhu 楊朱 Luban 魯 utazgatott, (egy ízben) a Meng-családnál¹ 孟 szállt meg. A Meng-család feje megkérdezte tőle:

- Él az ember, s azután nincs tovább. Mire való hát a hírnév (*ming* 名)? (Yang Zhu) így felelt:

- Aki hírnevet szerez, meggazdagodik.
- És ha meggazdagodott, nem lesz-e vége (annak is)?
- Akkor előkelő lesz <rangot szerez>.
- És ha előkelő, nem lesz-e vége?
- Akkor következik a halál.
- S ha egyszer halott, mire jó neki (a hírnév)?
- A hírnév gyermekeire és unokáira száll.
- S mit használ az gyermekeinek és unokáinak?

- A hírnév - felelte (Yang Zhu) -, ha valaki teste fáradságával és szívének gondjával szerezte, jótékony hatásával kiterjed még nemzetségére (*zongzu* 宗族), sőt falucsoportjára (*xiangdang* 鄉黨) is, hát még gyermekeire és unokáira!

- De ha valaki hírnevet akar szerezni, annak szerénynek (*lian* 廉) kell lennie, a szerénység pedig szegénységhez vezet. Ha valaki hírnevet akar szerezni, annak lemondónak (*rang* 讓) kell lennie, a lemondás pedig alacsony sorhoz vezet.

- Amikor Guan Zhong² 管仲 főminiszter volt Qiben 齊 - felelte (Yang Zhu) -, kicsapongó volt, ha a fejedelem ilyenre adta a fejét, és buja volt, ha a fejedelem bujálkodott. Becsvágyát (fejedelméhez) igazította, szavaiban (is mindig) őt követte. Ezen az úton járva az országban zsarnokság uralkodott. (Ezért) halála után is csak a Guan-család feje maradt, semmi több. A Tian-család 田 feje³ is volt főminiszter Qiben, ő azonban mindig maga-megalázó volt, ha a fejedelem gőgös, és biztosan bőkezű, ha a fejedelem kapzsi volt. Az emberek így mind hozzá folyamodtak, s ő birtokolta Qi

fejedelemséget. Gyermekai és unokái pedig mind a mai napig szakadatlanul áldoznak neki.

- Ha ez így van, akkor az igaz hírnév szegénységhez, a hamis hírnév pedig gazdagsághoz vezet.

- Az igazhoz - mondotta (Yang Zhu) - nem tartozik hozzá a hírnév, és a hírnév nem kapcsolódik az igazhoz. Úgy van és nem másképp, hogy a hírnév: hamisság. Hajdanában Yao 堯 és Shun 舜 is hamisan engedték az égalattit Xuyounak 許由 és Shanjuannak 善卷, valójában az égalattit nem engedték ki a kezükből, s száz évet megéltek méltóságukban.⁴ Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 azonban igazán átengedték az uralkodást Guzhu 孤竹 fejedelmének s véglegesen lemondtak az országról; éhen is haltak a Shouyang 首陽 hegyen.⁵ Ezek alapján megállapíthatjuk, mi a különbség igaz és hamis között.

2.

Yang Zhu mondotta: „A száz év a hosszú élet végső határa, de ezer ember közül egy sem akad, aki elérné azt. De tegyük fel, hogy akad egy ilyen. (Csakhogy) éretlen gyermekkor és törődött öregsége nagyjából élete felét teszi ki. Amit éjszaka alvás közben elveszít, és amit napközben ébren is elveszteget, az nagyjából elveszi ennek is a felét. Fájdalom és betegség, bánat és szenvedés, vereség és vesztes, aggodás és félelem elveszi nagyjából újabb felét. A fennmaradó tíz-egynéhány évből pedig az az idő, amit az ember jólesően, meglegedetten, gondoktól megszabadulva tölthet el: talán még egy órányi sincsen. Ilyen az ember élete.

Mit tegyünk hát? Miben találunk örömet? Ott vannak az élvezetek, ott vannak a szép hangok és színek. De az élvezeteket nem lehet örökké habzsolni, a szép hangokban és színekben nem lehet örökké gyönyörködni. Ehhez járulnak még a büntetések és jutalmak keltette gátlások és ösztönzések, a hírnév és a mintaképek (*fa* 法) keltette serkentések és hátráltatások. Lélekszakadva küzd az ember az egy óráig tartó üres hírért, hogy megteremtse a halál utáni fölösleges dicsőséget. Egyetlen gondja mindig, hogy szeme látására, füle hallására ügyeljen, s hogy megvizsgálja mindig, helyes-e vagy helytelen testének vágya. Így aztán elvesztegeti a jelen legnagyobb örömeit, és sohasem képes a maga ura lenni. Az ilyen élet miben különbözik a súlyos gonosztevő láncaitól és bilincseitől?

A régmúlt idők emberei tudták, hogy az élet nagyon rövid, tudták, hogy a halál nagyon gyorsan eléri őket, ezért mindig a szívüket követve cselekedtek, nem fordítottak hátat annak, ami a természetben (*ziran* 自然) szeretni való, és nem vetették el maguktól azt, ami testüknek gyönyörűség volt. Ezért nem a hírnév utáni vágy ösztökélte őket, hanem természetes hajlamaik (*xing* 性) után mentek, s nem helyezkedtek szembe azzal, amit minden létező (*wanwu* 萬物) jónak tartott. A halál utáni hírnévvel mit sem törődtek, ezért büntetés nem is érte őket. Hogy hírt és dicsőséget előbb vagy utóbb szerezzenek, hogy éveiknek száma több vagy kevesebb legyen, mindezt sohasem mérlegelték.”

3.

Yang Zhu mondotta: „Amiben minden dolog (*wanwu*) különbözik: az élet; s amiben megegyezik: a halál. Az életben vannak bölcsék és ostobák, előkelők és közrendűek (*guijian* 貴賤): ebben különböznek egymástól. A halálban vannak büzlők és rothadók, felbomlók és megsemmisülők: ebben megegyeznek egymással. S bár így van ez, sem a bölcsesség és ostobaság, előkelőség és közrendűség nem a képességektől (*neng* 能) függ, sem a büzlés és rothadás, felbomlás és megsemmisülés nem a képességek (*neng*) dolga. Ezért az élet nem az élettől (élet), a halál nem a haláltól (halál), a bölcs nem a bölcseségtől bölcs, az ostoba nem az ostobaságtól ostoba, az előkelő nem az előkelőségtől előkelő, a közrendű nem a közrendűségtől közrendű. Úgy van az, hogy minden létező egyformán <összességében egyidejűleg> él és hal, ugyanakkor bölcs és ostoba, egyszerre előkelő és közrendű. Tízéves korban is meg lehet halni, százéves korban is meg lehet halni. A tökéletes erényű szentek (*rensheng* 仁聖) is meghalnak, a gonosz ostobák is meghalnak. Akik életükben Yao és Shun voltak, halálukban rothadó csontok; s akik életükben Jie 桀 és Zhou 紂 voltak, halálukban ugyanúgy rothadó csontok.⁶ Egyek abban, hogy rothadó csontok, s ki tudná megkülönböztetni őket? Sietve ragadjuk hát meg a jelen életet, s ne törődjünk vele, mi lesz a halál után!”

4.

Yang Zhu mondotta: „Boyiból sem hiányzott a vágy, és túlzott tisztaságszeretete odáig vitte, hogy éhhalálra adja a fejét. Zhanji⁷ 展季 ugyancsak az erényesség túlzott szeretete miatt jutott odáig, hogy kihaljon a nemzetsége. Így tévesztheti el a jót (*shan* 善) a tisztaság és az erény.”

5.

Yang Zhu mondotta: „Yuan Xian⁸ 原憲 szegényen élt Luban, Zigong 子貢 pedig (hivatalnokként) meggazdagodott Weiben 衛.⁹ Yuan Xiannak a szegénység megrövidítette életét, Zigongnak pedig a gazdagság kifárasztotta a testét. Így hát a szegénység sem kívánatos, a gazdagság sem kívánatos. De mi az, ami kívánatos? Én azt mondom: semmi más, mint hogy örömet találjunk az életben és szabadjára engedjük a testünket. Aki ért hozzá, hogy örömet találjon az életben, az nem szegényedik el; aki ért hozzá, hogy szabadjára engedje a testét, az nem gazdagszik meg.”

6.

Yang Zhu mondotta: „Van egy régi mondás: 'Az életben szeretjük egymást, a halálban elhagyjuk egymást.' Találóak ezek a szavak. A kölcsönös szeretet (*xianglian* 相憐) elve nem csupán érzelmeket jelent, hanem a fáradságban kényelmet tud biztosítani, az éhségben jóllakást tud biztosítani, a hidegben melegedést tud biztosítani, a szükségben sikert tud biztosítani. A kölcsönös elhagyás elve sem azt jelenti, hogy nem bánkódunk egymásért, hanem hogy nem teszünk a halott szájába sem gyöngyöt, sem jáde-ot, nem öltöztetjük ékes selyemruhába, nem áldozunk fel neki állatokat, és nem teszünk a sírba lélektárgyakat (*mingqi* 明器).”

7.

Yan Pingzhong 晏平仲 megkérdezte Guan Yiwutól 管夷吾,¹⁰ hogyan kell az étellel bánni (*yang sheng* 養生). Guan Yiwu azt felelte: „Annyi az egész, hogy szabadjára kell engedni, s nem szabad gátolni, nem szabad akadályozni.” Yan Pingzhong részletesebben kívánt

hallani erről, és Yiwu mondotta: „Engedni kell, hogy azt hallgassa, amire a füle vágyik, azt nézze, amire a szeme vágyik, ahhoz hajljon közel, amire az orra vágyik, azt mondja, amire a szája vágyik, abban találjon nyugalmat, amire a teste vágyik, és azt tegye, amire az akarata vágyik. Füle arra vágyik, hogy szép hangokat halljon, és ha nem hallgathatja őket, akkor megakadályozta hallása élesedését. Szeme arra vágyik, hogy szép dolgokat lásson, és ha nem nézheti őket, akkor gátolta látása erősödésében. Orra arra vágyik, hogy borshoz és orchideához hajljon közel, és ha nem szívhatja be illatukat, akkor meggátolta érzékelésében. Szája arra vágyik, hogy megmondja, mi igaz és mi nem igaz, de ha nem beszélhet, akkor meggátolta a bölcselkedésben. Teste arra vágyik, hogy az élvezetekben találjon meglepedést, de ha nem követheti vágyát, akkor meggátolta élvezetében. Akarata arra vágyik, hogy teljesen szabadon cselekedjék, és ha ezt nem teheti, akkor megbénította a természetes hajlamait (*xing* 性). Mindezek a meggátolások: kegyetlen zsarnokok. Aki e kegyetlen zsarnokokat eltávolítja magától, az vidáman várhatja a halált, akár egy nap, akár egy hónap, akár egy év vagy tíz év múlva (következik is be). Ezt nevezem én (az étellel való) helyes bánásmódnak (*yang* 養). Aki azonban megtartja e kegyetlen zsarnokokat, velük törődik s nem utasítja el őket magától, az csak nyomorultul érhet el százéves, ezeréves vagy akár tízezer éves hosszú életet is. Ez nem az a bánásmód, amiről én beszélek.”

Guan Yiwu (végül) így szólt: „Elmondottam neked, hogy kell bánni az élőlényekkel, (s most megkérdem:) hogyan kell eltemetni a holtakat?” Yan Pingzhong így felelt: „A holtak eltemetése mellékes dolog. Mit is lehetne mondani róla?” Guan Yiwu azonban mindenképpen hallani akart róla, és Yan Pingzhong mondotta: „Ha egyszer meghaltam, mi közöm van nekem (a temetéshez)? El is égethetnek, vízbe is dobhatnak, földbe temethetnek vagy kitevítve hagyhatnak, gallyakba burkolva akármilyen árokba lökhetnek, vagy hímzett ruhákba öltöztetve kőkoporsóba helyezhetnek: tetszés szerint tehetik akármelyiket.” Guan Yiwu ekkor Bao Shu Huangzira 鮑叔黃子 pillantott és azt mondta neki: „Az élet és a halál elvét (*dao* 道) mi ketten megértettük.”

Amikor Zichan¹¹ 子產 Zheng 鄭 főminisztereként három évig szilárdan kezében tartotta a fejedelemség kormányzását, a jók belenyugodtak változtatásaiba (*hua* 化), a rosszak azonban félték tilalmaitól (*jin* 禁). Zheng fejedelemség kormányzása így rendben folyt, és a fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) tartottak tőle. Volt azonban egy bátyja, akit Gongsun Chaonak 公孫朝 hívtak, s volt egy öccse is, akit Gongsun Munak 公孫穆 neveztek. Chao 朝 (túlságosan) szerette a bort, Mu 穆 pedig a női szépséget. Chao házában ezernyi hordóban állt a bor, s a felgyülemlett seprő valóságos dombokat alkotott; a törköly és a megmaradt bor illata már kapujától százlépésnyire megcsapta az emberek orrát. S milyen fékevesztett volt az ivásban! Nem akart tudni az élet útjának biztonságáról vagy veszélyeiről, sem az emberi értelem (*renli* 人理) bánatáról és kétségbeeséséről, sem arról, hogy háza birtokol-e vagy éppen elveszít valamit, sem arról, hogy törzsének kilenc nemzedékéből ki közeli és ki távoli rokona, sem bánatról vagy örömről az élet vagy pusztulás felett, sőt akár víz, tűz és fegyverek egyszerre fenyegethették, ő semmiről sem akart tudni. Mu pedig hátsó udvarának <asszonyi lakosztályának> mind a több tucat szobáját válogatott szép fiatal lányokkal töltötte meg. S milyen mértéktelen volt a kicsapongásban! Elűzte közeléből a rokonait, szakított a barátaival. Visszahúzódott az asszonyi lakrészbe, ott töltötte éjjeleit és nappalait; háromhavonként egyszer jött elő, s vágya még így sem tudott kielégülni. S ha valahol falun bárkinek szép vagy csinos lánya akadt, ő biztosan ajándékokat küldött, hogy magához édesgesse, s közvetítőket alkalmazott, hogy elhozzák neki, és csak akkor nyugodott meg, ha végül megszerezte magának.

Zichan éjjel és nappal bánkódott emiatt. Titokban felkereste hát Deng Xit 鄧析,¹² s tanácsot kért tőle mondván: „Én úgy tanultam, hogy előbb önmagunkat kell jól kormányozni, hogy az hatással legyen a családra, s előbb a családot kell jól kormányozni, hogy az hatással legyen a fejedelemségre. Ezt jelenti az a mondás, hogy közelről kell indulnunk, hogy messzire érjünk. Én azonban jól kormányozom az országot, a családomban pedig felfordulás van, az út tehát fordított. Milyen módszerhez folyamodjam, hogy megmentsem ezt a két urat? Kérlek, adj jó tanácsot.” Deng Xi

így felelt: „Én már régen csodálkozom a dolgon, de nem merészeltem elsőnek szólni róla. Nos, azt hiszem, legjobb lenne, ha nem akarnád azonnal kigyógyítani őket, hanem (előbb) megértetnéd velük az emberi természet és az élet (*xingming* 性命) értékét, s rávezetnéd őket a szertartások betartásának és az igazságosságnak (*liyi* 禮義) a fontosságára.”

Zichan megfogadta Deng Xi tanácsát, s mihelyt idejéből futotta, felkereste fivéreit és így szólt hozzájuk: „Az ember azáltal neme-sebb az állatnál, hogy tud és mérlegel. A tudás és mérlegelés pedig azt követeli tőlünk, hogy tartsuk be a szertartásokat és legyünk igazságosak. És ha tökéletesen eleget teszünk a szertartásoknak s az igazságosság elvének, akkor hírnevet és hivatali méltóságot szerzünk. Ha azonban érzékeink kénye-kedve szerint tobzódunk a gyönyörökben, akkor természetünk és életünk veszélybe kerül. Ha szívetekbe fogadjátok szavaimat és reggel megbánást éreztek, akkor estére már hivatali jövedelmet élvezhettek.”

Chao és Mu így felelt: „Mi mindezt régen tudjuk, s ugyancsak régen választottunk is. Miért kellett volna reád várnunk, hogy mindezt megértsük? Az élet azonban ritka kincs, a halál pedig könnyen elér bennünket. Ugyan ki gondolhat arra, hogy lemondva az életről, mely ritka kincs, egyre csak a könnyen elérhető halált várja? Ha mi azt tennénk, hogy legtöbbször a szertartásokat és az igazságosságot akarnánk becsülni, csak hogy mások előtt ezzel dicsekedjünk, s elnyomnánk érzéseinket és természetes hajlamainkat, csak hogy magunkhoz edesgessük a hírnevet, nem olyanok lennének-e, mint akik már meg is haltak? Mi inkább kiélvezzük ennek az egyetlen életnek az örömeit, kimerítjük a jelen gyönyörűségeit. Gondot nekünk legfeljebb az okoz, hogy ha megtelik a gyomor, nem ihat már kedvére a száj, s ha kimerül a testi erő, ez gátat szab az érzékek gyönyörűségének. Hogy hírünk-nevünk bűzleni fog, vagy természetünk és életünk veszélybe kerül, amiatt mi nem nyugtalanodunk. S most te, aki az ország jó kormányzására való tehetséggel dicsekszel a világ (*wu* 物) előtt, szavaiddal meg akarod zavarni a szívünket, dicsőséggel és hivatali jövedelemmel akarod elcsábítani gondolatainkat? Hát nem alantas és szánalmas dolog ez? Egyébként mi is szeretnénk végre szót érteni veled. Ha valaki jól tudja kormányozni a külvilágot (*wai* 外), attól a dolgok még nem feltétlenül jönnek rendbe, saját magát azonban fáradtsággal

terheli meg. Ha pedig valaki jól tudja kormányozni a belsőt (*nei* 內), attól a (külső) dolgok még nem feltétlenül zavarodnak össze, saját természetes hajlamai azonban szabadon érvényesülhetnek. A te módszered, tehát a külső jó kormányzása, időnként megvalósulhat egy-egy fejedelemségben, de nem felel meg az emberi szívnek. A mi módszerünket azonban, tehát a belső jó kormányzását, ki lehet terjeszteni az egész égalattira, s általa nyugalomhoz juthatna a fejedelem és alattvaló (helyes viszonyának) elve. Mi már régóta meg akarunk tanítani téged erre a művészetre, s te most ellenkezőleg, a te művészetedre akarsz oktatni bennünket?”

Zichan annyira megzavarodott, hogy semmit sem tudott felelni nekik. Egy más napon elmondta Deng Xinek a dolgot. Deng Xi pedig azt mondta: „Természetfeletti emberekkel (*zhenren* 真人) élsz együtt, és nem ismered fel őket! Ki is mondhatná rólad, hogy bölcs vagy? Zheng fejedelemség jó kormányzása a véletlen műve, nem lehet a te érdemed!”

9.

A Wei-beli Duanmu Shu 端木叔, aki Zigong 子貢 utóda volt,¹³ örökölte elődeinek gazdagságát, s házában tízezernyi aranyat halmozott fel. Megfelelő rendet tartani azonban nem tudott, így aztán kívánságainak szabad folyást engedett. Amit csak emberei (*shengmin* 生民) akartak, azt megtette, s amiben csak az emberi lélek (*renyi* 人意) örömét lelheti, abban ő gyönyörködött. Fala és háza, tornya és kioszkja, kertje és parkja, tava és medencéje, étele és itala, kocsija és ruhája, csengő muzsikája és szolgáló ágyasa annyi volt, mint Qi 齊 és Chu 楚 fejedelmének. Ezenkívül mindazt, amit csak érzékei megkívántak, amit csak füle hallani kívánt, amit csak szeme látni kívánt, amit csak szája ízlelni kívánt, azt még akkor is mindig megszerezte, ha saját földjén nem termett s idegen vidékek, idegen országok terméke volt, mégpedig éppoly könnyedén, mintha saját falai között termett volna. Ha pedig utazott, akkor lehettek a hegyek és folyók bármily veszélyesek, lehettek az utak és ösvények bármily hosszúak, ő éppoly könnyedén jutott el bárhová, mint ahogyan mások egy néhány lépésnyi utat tesznek meg. Udvarában naponta százával fordultak meg a vendégek és látogatók, konyhájában sohasem hunyt ki a füst és a tűz, csarnokában és fedett folyosóin sohasem szünetelt a csengő muzsika. Ami szülei eltartásán túl

fennmaradt, azt mindenekelött szétoztotta rokonai (*zongzu*) között; ami a rokonaitól is megmaradt, szétoztotta szomszédai (*yili* 邑里) között; ami szomszédaitól is megmaradt, szétoztotta az egész fejedelemségben. Mire aztán hatvanéves lett, s életereje és teste hanyatlásnak indult, háztartását elkótyavetyélte, szétoztogatta. A kincseskamrájában maradt gyöngyöket és drágaköveket, valamint kocsijait és ruháit, ágyasait és szolgálóit aztán egyetlen év alatt kimerítette, úgyhogy fiaira és unokáira semmi vagyont nem hagyott. Amikor megbetegedett, már orvosságokat sem tudtak szerezni neki, s amikor meghalt, már a temetéséről gondoskodni sem volt miből. A fejedelemség lakói azonban, akik valamennyien élvezték jótéteményeit, most aztán összeadták a szükségeseket, eltemették őt, fiainak és unokáinak pedig visszatérítették a vagyont.

Amikor Qin Guli¹⁴ 禽骨麓 hallott a dolgokról, kijelentette: „Duanmu Shu bolond ember volt, őseire pedig szegényt hozott.” Duanmu Sheng¹⁵ 段干生 azonban, amikor hallott a dologról, így szólt: „Duanmu Shu bölcs ember (*daren* 達人) volt, erénye (*de* 德) túlszárnyalta ősei erényét. Ahogyan élt, amit cselekedett, attól a sokaság gondolkodása visszaborzad, mégis így érte el a legnagyobb tökéletességet (*chengli* 誠理). Wei nemes emberei (*junzi* 君子) többnyire a szertartásokhoz és tanításokhoz tartják magukat, s a fejedelemség egyelőre nem is értheti meg ennek a férfiúnak a szívét.”

10.

Mengsun Yang 孟孫陽 megkérdezte Yangzit 楊子:¹⁶ „Ha valaki nagyra becsüli az életet és szereti a testét, elérheti-e ezzel a halhatatlanságot?” (Yang Zhu) azt felelte: „A természettörvény (*li* 理) nem ismer halhatatlanságot.” „Hát az életet meg tudja-e hosszabbítani vele?” (Yang Zhu) felelte: „A természettörvény nem tűri az élet meghosszabbítását. Az életet nem tudjuk megőrizni azzal, hogy nagyra becsüljük; testünket nem tudjuk egészségesen tartani azzal, hogy szeretjük. De mire való is lenne a meghosszabbított élet? Őt érzékünk ugyanazt tartja jónak vagy rossznak ma is, mint régen; négy testrészünk számára ugyanaz nyugalmas vagy veszélyes ma is, mint régen; a világ dolgaiban ugyanaz a keserves vagy örömteli ma is, mint régen; a változások és cserélődések tekintetében ugyanaz a rend és a zűrzavar ma is, mint régen. Ha az ember egyszer már

hallotta, egyszer már látta, egyszer már átélte ezeket a dolgokat, akkor száz év alatt is sok unalmast talál bennük. Milyen keserves lenne is az ember (meghosszabbított) élete!”

Mengsun Yang erre így szólt: „Nos, ha így van, akkor a gyors pusztulás jobb, mint a hosszú élet, és az ember alighanem akkor éri el a célját, ha éles kardba dől, vagy pedig vízbe, tűzbe veti magát.” Yangzi azonban így felelt: „Azt már nem! Ha már élünk, akkor ne becsüljük sokra, de legyünk türelmesek vele, figyeljük a kívánságait, úgy várjuk meg a halált. S ha elér bennünket a halál, ne tulajdonítsunk nagy jelentőséget neki, de fogadjuk türelmesen, figyeljük a történendőket, úgy adjuk át magunkat a megsemmisülésnek. Mindkettőt jelentéktelennek kell tartanunk, mindkettőt türelmesen kell fogadnunk, mert ugyan mit számítana, ha az egyik idejét késleltetni, a másik idejét meg siettetni tudnánk?”

11.

Yang Zhu mondotta: „Bocheng Zigao¹⁷ 伯成子高 egy hajszálat sem mozdított, hogy a külvilágnak (*wu* 物) használjon; cserbenhagyta az országot és visszavonultan művelte földjét. Nagy Yu 大禹 egész lényével nem magának (hanem másoknak) igyekezett használni; s egész teste kiaszott. A régi idők emberei egy hajuk szálát sem adták oda, ha az égalattinak használhattak volna vele; s ha egyvalakinek akart hódolni az egész égalatti, az ezt nem fogadta el. Az egyes emberek egy hajuk szálát sem adták oda, az egyes emberek nem igyekeztek használni az égalattinak, az égalattiban mégis rend volt.”

Qinzi 禽子 <Qin Guli> megkérdezte Yang Zhutól: „Ha testedből, mester, ki kellene tépned egy hajszálat s azzal segíthetnél az egész világon, vajon megtennéd-e?” Yangzi így felelt: „A világon nem egy hajszállal lehetne segíteni.” Qinzi tovább kérdezte: „Tegyük fel, hogy segítene. Megtennéd-e?” És Yangzi erre semmit sem felelt. Qinzi ekkor eltávozott, s elmondta a dolgot Mengsun Yangnak. Mengsun Yang így szólt: „Nem értetted meg a mester gondolatát. Ha megengeded, megmagyarázom. Ha úgy adódik, hogy ki kellene vágnod bőrödből egy darabot s tízezer aranyat kapnál érte, vajon megtennéd-e?” (Qin Guli) azt felelte: „Megtennem.” Mengsun Yang pedig folytatta: „S ha úgy adódik, hogy le

kellene vágnod egy tagodat s egy egész országot nyernél vele, vajon megtennéd-e?” Qinzi hallgatott, s Mengsun Yang egy idő múlva azt mondta: „Egy hajszál kevesebb, mint egy bőrdarab, s a bőrdarab kevesebb, mint egy tag; ez rögtön megállapítható. S mégis, sok hajszál már kitesz egy bőrdarabot, és sok bőrdarab már kitesz egy tagot. Egy hajszál valóban csak tizedes rész az egész testnek, de vajon ez elég ahhoz, hogy semmibe vegyük?” Qinzi ekkor így szólt: „Én nem vagyok képes arra, hogy kellő választ adjak neked. Valahogy úgy van, hogy ha a te szavaid felől megkérdeznénk Lao Dant 老聃 és Guan Yint 關尹, ők neked adnának igazat, de ha az én szavaim felől megkérdeznénk Nagy Yut és Mo Dit 墨翟, ők nekem adnának igazat.”¹⁸ Mengsun Yang ekkor tanítványai felé fordult és másról kezdett beszélni.

12.

Yang Zhu mondotta: „Mindent, ami csak jó az égalattiban, Shunnak, Yunek, Zhounak 周 <Zhougongnak 周公> és Kongnak 孔 <Konfuciusznak> tulajdonítanak, s mindent, ami rossz az égalattiban, Jienek és Zhounak rónak fel. Igen ám, de Shun a földet művelte Heyangban 河陽, agyagedényt készített Leizeben 雷澤; négy testrésze egy szempillantásra sem nyugodott, szája és gyomra semmi jóhoz nem jutott, szüleit nem szerette, fivéreivel és nővéreivel nem volt testvéries. Harmincéves korában megházasodott anélkül, hogy (szüleitől) tanácsot kért volna; amikor már hanyatlásnak indult. <Fia> Shangjun 商鈞 tehetségtelen lévén méltóságát Yunek kellett átengednie. Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő volt a legszerencsétlenebb és legnyomorultabb.

<Yu apja> Gun 鯀 a vizek és földek rendezésén fáradozott, s amikor erőfeszítését nem koronázta siker, megölték a Yushanon 羽山. Yu vette át az örökét, szolgált az ellenségét. A földek termősítése volt minden gondja, (ezért) amikor fia született, nem tudott gondoskodni róla, elhaladt ugyan az ajtó előtt, de belépni nem tudott. Teste egészen kiaszott, kezén-lábán daganatok, kelések támadtak. Amikor végre átvehette Shun trónját, nyomorúságos viskóban lakott, pompás öltözékekkel és fejékekkel. Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő élt a legszorúbban és legkeservesebben.

Amikor Wuwang 武王 meghalt, <fia> Chengwang 成王 még nagyon fiatal volt, (ezért) Zhougong 周公 vette kezébe az Ég Fiát megillető hatalmat. (Saját fivére:) Shaogong 邵公 azonban nem nyugodott ebbe bele, s (Zhougongról) az egész országban olyan szóbeszéd kelt szárnyra, hogy három esztendőre el kellett költöznie keletre. Bátyját ki kellett végeztetnie, öccsét száműznie kellett, így tudta valahogy megmenteni az életét. Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül neki volt a legveszélyesebb és legháborgatottabb élete.

Kongzi megértette az uralkodók és királyok útját (*diwang zhi dao* 帝王之道), és kész volt eleget tenni az akkori fejedelmek meghívásainak. Songban 宋 mégis fát döntöttek rá, Weiben 衛 a nyomát is eltüntetni igyekezett, Shangban 商 és Zhouban 周 kudarcot vallott, Chenben 陳 és Caiban 蔡 fogságba vetették, (hazájában pedig) méltánytalanságot szenvedett a Ji-család 季 fejétől, megszégyenítés érte Yang Hutól 陽虎.¹⁹ Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő volt a legűzöttebb és legmeghajsoltabb.

Ennek a négy szentnek (*sheng* 聖) életében egyetlen napja sem volt örömteli. Haláluk után ugyan tízezer nemzedékre szóló hírnév lett osztályrészük, ezzel a hírnévvel azonban a valóságban semmit sem kezdhettek. Hiába magasztalták őket, ők mit sem tudtak róla, hiába jutalmazták őket, ők nem tudtak róla, (hiszen akkor már) semmi sem különböztette meg őket a fatönktől vagy a földgöröngytől.

(Ezzel szemben) Jie 桀 nemzedékek kincsét halmozta fel s tisztelettől övezve ült a trónon. Elég bölcs volt ahhoz, hogy távol tartsa magától az aljanépet, s elég tekintélyes volt ahhoz, hogy a tengerek között mindenki remegjen tőle. Mindig azzal szórakozott, ami fülét és szemét gyönyörködtette, s mindig azt tette, ami a kívánsága és vágya volt. Dínomdánom közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő volt a legboldogabb és legszabadabb. – Zhou 紂 hasonlóképpen nemzedékek kincsét halmozta fel s ugyancsak tisztelettől övezve ült a trónon. Tekintélye nem ismert lehetetlent, akaratóval senki sem merészelt szembeszállni. Érzékeinek adta át magát a palota belső szobáiban, s vágyát töltötte hosszú éjszakákon át. Szertartásokkal (*li* 禮) és igazságossággal (*yi* 義) sohasem gyötörte magát. Dínomdánom közt jutott el a pusztuláshoz; minden ember közül ő volt a legszabadabb és legkövetlenebb. – Íme, ez a két gonosztevő

életében vágyait követve örvendezett, s bár haláluk után mint ostobák és zsarnokok lettek híresek, ez a hír a valóságban mit sem értett már nekik. Hiába átkozták őket, ők nem tudtak róla, s hiába gyalázták őket, ők nem tudtak róla, (hiszen akkor már) semmi sem különböztette meg őket a fatönktől vagy a földgöröngytől.

Minden jót annak a négy szentnek szokás tulajdonítani, de ők mindvégig keservesen éltek s útjuk ugyanúgy a halálba torkollott. Minden rossz (forrását) e két gonosztevőnek tulajdonítják ugyan, de ők mégis örömben érték el végüket.”

13.

Amikor Yang Zhu meglátogatta Liang²⁰ 梁 királyát, azt mondta neki, hogy az égalatti jó kormányzása olyan (egyszerű), hogy szinte a tenyerünkben fordul meg. Liang királya ekkor így szólt: „Mester, neked van egy feleséged és egy ágyasod, s te mégsem tudod rendben tartani őket; van egy három *mu*-nyi 畝 kerted, de még azt sem tudod megművelni. Hogyan vélekedjek arról, hogy az égalatti jó kormányzását tenyerünkben fordulóknak mondod?”

(Yang Zhu) így felelt: „Látott már juhpásztort a fejedelem? A száz juhból álló nyáját ostorral a kezében egy ötlábnyira nőtt kisfiú is el tudja hajtani. Ha keletre akarja, (a juhok) keletre mennek, ha nyugat felé akarja, nyugat felé mennek. De Yao 堯 hiába vonszolna előlről egyetlen szál juhot, Shun 舜 hiába hajtaná ostorral hátulról, bizony nem mozdulnának egy tapodtat sem. Aztán meg úgy hallottam, hogy a csónakokat nyelő hal nem kis patakokban úszik, a magasröptű hatyúk pedig nem gyűlnek kis pocsolyákban. Miért? Mert az ő hatásuk a messzeség. A sárga harang és a nagy fuvola nem kísérelhet akármilyen táncocskát. Miért? Mert az ő hangjuk messzire kell hogy szálljon. Aki nagy dolgokat akar rendben tartani, az nem rendezget apró dolgokat. Aki nagy tetteket akar véghezvinni, az nem végez kis dolgokat. Ez bizony így van.”

14.

Yang Zhu mondotta: „A régmúlt idők tettei kialudtak, ki tudná még feljegyezni azokat? A Három Felség (*sanhuang* 三皇) tettei talán léteztek, talán nem. Az Öt Uralkodó tettei ébrenlét és álom

közt mozognak. A Három Király tettei hol rejtve vannak, hol meg előtűnnek, s millióból egyet sem ismerünk. A saját korunk tetteiről egyszer hallunk, másszor látjuk is őket, mégsem ismerünk tízezerből egyet se. Még a szemünk előtt törtétekkel is úgy van, hogy egy ideig tartanak, aztán elmúlnak, s nem ismerünk ezerből egyet sem.

A régmúlt időktől a mai napig eltelt évek száma felmérhetetlen. Fuxi 伏羲 több mint harmincszor tízezer évvel ezelőtti uralma óta vannak a világon bölcsek és ostobák, jók és gonoszok, van siker és kudarc, igazság és hamisság, de semmi sincs, ami el ne múlna, ki ne lobbanna, csak az egyik lassabban, a másik meg gyorsabban (múlik el). Egy rövid ideig tartó szidalmat vagy dicséretet olyan komolyan venni, hogy felzaklassa és meggyötörje a szellemet és a testet (*shenxing* 神形), csak hogy a halál után sok száz évre fennmaradjon a fölösleges hírnév, amely azonban nem képes már feléleszteni a korhadt csontokat: ez volna talán az élet boldogsága?”

15.

Yang Zhu mondotta: „Az ember az ég és föld fajtájába tartozik, egyesíti magában az öt elem (*wuchang* 五常) természetét. Valamennyi élő közül a legeszesebb az ember. Az ember karma és foga nem elég erős, hogy azzal védje meg magát, izmai és bőre nem elég erős, hogy azzal vegye fel a harcot, futása nem elég gyors ahhoz, hogy így meneküljön el a veszély elől, nincs szőrzete vagy tolla, mely megvédené a hidegtől és hőségtől. Ha tehát meg akarja szerezni a tárgyakat, amelyekkel fenntarthatja magát, akkor értelmére kell támaszkodnia, s nem hagyatkozhat az erejére. Ezért az értelmet becsüli a legtöbbre, hiszen énjének fenntartását értékesnek tartja, az erőt pedig semmire sem becsüli, hiszen a dolgok (*wu* 物) erőszakolását értéktelennek <hiábavalónak> tartja.

Ilyenformán az énünk (*shen* 身) nem a mi kezünkben van; ha egyszer megszületett, szükségképpen ki is teljesedik. A dolgok (*wu*) sincsenek a mi kezünkben; ha birtokunkba vettük, óhatatlanul el is veszítjük őket. Amiképpen énünk az élet ura, ugyanúgy a dolgok a táplálkozásunk urai. Hiába van énünk az élet teljében, nem lehetséges, hogy énünket birtokunkba vegyük, s hiába őrizzük meg a dolgokat, nem lehetséges, hogy a dolgokat birtokunkba vegyük.

Aki teljesen birtokolni tudná a dolgokat s teljesen birtokolni tudná a saját énjét, az egyéni kénye-kedve szerint rendelkezhetnék (*si 私*) az égalatti minden énjével, egyéni kénye-kedve szerint rendelkezhetnék az égalatti minden dologával, de hát vajon szent ember lenne-e az ilyen? A tökéletes ember éppen az, aki egy közösségbe tud olvadni (*gong 公*) az égalatti minden énjével, egy közösségbe tud olvadni az égalatti minden dologával. Ezt nevezhetjük a legnagyobb tökéletességnek.”

16.

Yang Zhu mondotta: „Négy olyan ok van, amely az embereket nem hagyja nyugodni: az első a hosszú élet, a második a hírnév, a harmadik a hivatali tisztség, a negyedik a vagyon. E négy dolog miatt félnek a szellemektől (*gui 鬼*), félnek az emberektől, félnek a hatalomtól és félnek a büntetéstől. Az ilyeneket nevezzük megfélemedett embereknek. Megölhetik vagy életben hagyhatják őket: sorsukat külső dolgok (*wai 外*) irányítják.

Aki nem szegül szembe a sorsával, miért vágyakozna hosszú életre? Aki nem törekszik előkelőségre, miért vágyakozna hírnévre? Aki nem akar hatalomra szert tenni, miért vágyakozna hivatali tisztségre? Aki nem sóvárog gazdagság után, miért vágyakozna vagyonra? Az ilyeneket nevezzük kiegyensúlyozott embernek (*shunmin 順民*). Nekik az égalattiban nincs ellenfelük, sorsuk irányítása tehát bensejükben (*nei 內*) van. Erről szól a mondás:

Ha az emberek nem házasodnának s nem vállalnának hivatalt,

Vágyaik és kívánságaik felét máris elvesztenék.

Ha az emberek nem ruházkodnának és nem táplálkoznának, Fejedelem s alattvaló viszonya (*dao 道*) nyugalomhoz jutna.”

17.

Egy Zhou-beli 周 közmondás szerint: „A földművest az (egy helyben) ülés meg tudja ölni.” Hajnalban kimegy (a földekre) s éjszaka tér haza, és saját természetének örök törvényét látja ebben. Rágcsálja babját, zöldségeit és gyökereit, s ezeket találja a legízesebbnek. Izmai durvák és vastagok, inai és ízületei feszesek. Ha csak egyetlen

reggel puha ágyban, selyemfüggönyök közt kellene lennie, s finom rizst, húst, orchideát és narancsot kínálnának neki, szívének ez kellemetlen volna, teste nyugtalankodna, bensejében láz támadna, belebetegedne. Ám ha Shang 商 vagy Lu 魯 fejedelmének olyan körülmények közt kellene élnie, mint egy földművesnek, bizonyosan nem bírná ki, egyetlen óra alatt teljesen kimerülne. Ezért mondhatjuk, hogy azt, amiben a falusi ember (*yeren* 野人) megtalálja nyugalma, azt, amit a falusi ember jónak talál, semmi sem szárnyalja túl az égalattiban.

Volt egyszer Song 宋 fejedelemségben egy paraszt, aki mindig durva kenderruhát viselt, amelyben éppen csak hogy kibírta a telet. Amikor beköszöntött a tavasz, nekilátott a tavaszi munkáknak, és felmelegedett a napon. Mit sem tudott arról, hogy az égalattiban tágas csarnokok, meleg szobák, pompás ruhák, róka- és borzprémek is vannak. Egyszer aztán így szólt a feleségéhez: „Aki hátát a napnak fordítja, felmelegedik. Az emberek ezt nem tudják, én tehát felajánlom (ezt a módszert) a fejedelmünknek, aki gazdagon meg fog jutalmazni érte.” A falu egy gazdag embere azonban (idejében) figyelmeztette mondván: „Volt egyszer egy ember, aki finomnak találta a vad babot, ízletesnek a csalánt, a zellert és a békalencsét, s a vidék tekintélyes embereinek magasztalta ezeket. A vidék tekintélyes emberei elvették és megkóstolták ezeket a dolgokat, de égni kezdett tőle a szájuk, csikarni kezdett tőle a hasuk. Így hát valamennyien kinevették az embert, meg is haragudtak rá, az pedig nagyon szégyellte magát. Bizony, te ugyanígy járhatnál.”

18.

Yang Zhu mondotta: „Jól megépített ház, szép ruhák, finom ételek és szép asszonyok: aki ezt a négyet birtokolja, az mire törekedik még ezenkívül? Aki ezenkívül még másra is törekszik, annak telhetetlen természete van. A telhetetlen természet pedig: féreg a *yin* és *yang* rendjében <a világegyetemben>.

A hűség erénye (*zhong* 忠) arra nem elegendő, hogy a fejedelemnek megnyugvást biztosítson, de arra éppen elegendő, hogy énünket veszélybe döntse. Az igazságosság erénye (*yi* 義) arra nem elegendő, hogy a rajtunk kívül álló dolgoknak (*wu* 物 = másoknak) hasznára legyen, de arra éppen elegendő, hogy az életünkben (*sheng* 生) kárt

tegyen. Ha megnyugvás biztosítatik a feletteseknek, mégpedig nem a hűség erénye által, akkor a hűségnek a híre semmivé foszlik. Ha pedig haszon származik a rajtunk kívülálló dolgokból, és nem az igazságosság erénye révén, akkor az igazságosság híre semmivé válik. Ha a fejedelem és alattvaló egyaránt megnyugvást talál, ha a rajtunk kívül álló dolgok és az énünk egymásnak kölcsönösen hasznára vannak, akkor a régi idők erénye (*dao* 道) megvalósult.”

19.

Yuzi²¹ 鬻子 azt mondta: „Aki lemond a hírnévről, annak nincsen gondja.” Laozi 老子 pedig azt mondta: „A hírnév (csupán) vendége a valóságnak.”²² De széltében-hosszában mégis szüntelenül a hírnév után szaladnak. A hírnévről senki sem tud lemondani, a hírnevet senki sem tudja vendégként kezelni, mert manapság úgy van, hogy aki hírnevet szerzett, azt tisztelet és dicsőség övezi, akinek meg hírneve nincsen, azé a megvetés és a szégyen. A tisztelet és dicsőség: öröm és boldogság; a megvetés és szégyen pedig: bánat és keserűség. A bánat és keserűség ellenkezik az emberi természettel, az öröm és boldogság megfelel az emberi természetnek. Ezek a valóságos összefüggések. Miért mondjunk hát le a hírnévről, miért kezeljük vendégként csupán? S mégis, az emberek nem szeretik megőrizni a hírnevet, s ezzel megkötni a valóságot. Aki megőrzi a hírnevet s így köti meg a valóságot, az egyszer még megbánja, hogy menthetetlenül veszélybe és pusztulásba döntötte magát, mert hiszen mindegy lehet-e, hogy örömben és boldogságban, vagy bánat és keserűség közt (telik el az életünk)?

JEGYZETEK

YANG ZHU 楊朱

¹ Meng 孟 család – Lu 魯 fejedelemség „három családjának” egyike, amelynek feje, Mengsun Yang 孟孫陽 a *Liezi* 列子 szerint Yang Zhu tanítványa volt.

² Guan Zhong 管仲 – a Qi-beli 齊 Huan 桓 fejedelem (i. e. 683–642) főminisztere. Yang Zhu szidalmazza ezt a kiváló politikust, akit pedig többnyire dicsérni szokott minden olyan filozófus, a konfuciánusoktól a legistáig, aki egyáltalán fontosnak tartja a kormányzás tökéletesítését.

³ A Tian-család 田 feje – Tian Heng 田恆 vagy Tian Chang 田常, aki a feljegyzések szerint i. e. 481-ben meggyilkolta urát, a Qi-beli 齊 Jian 簡 fejedelmet és magához ragadta a hatalmat. Yang Zhu – a konfuciánusokkal ellentétben – őt is dicséri.

⁴ Xuyou 許由 és Shanjuan 善卷, akiknek Yao 堯, illetve Shun 舜, a mítoszbéli császárok át akarták adni az uralkodást, állítólag nem akartak világi dolgokba keveredni.

⁵ Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊 – lásd a *Lunyu* 論語 62. jegyzetét.

⁶ Yao 堯 és Shun 舜: a konfuciánus könyvek eszményi uralkodói: Jie 桀 és Zhou 紂: a konfuciánus könyvek elrettentő példái, zsarnokok.

⁷ Zhanji 展季 – Zhan Huo 展獲, a szerénységéről híres „Liuxia-beli 柳下 Hui 惠” (vö.: *Lunyu* XV 13; XVIII, 2).

⁸ Yuan Xian 原憲 – Yuan Si 原思, Zisi 子思, Konfuciusz igazságszerető tanítványa (vö.: *Lunyu* VI, 3; XIV, 1; és ezek jegyzetei).

⁹ Zigong 子貢 – Duanmu Si 端木賜, Konfuciusz Wei-beli 衛 tanítványa.

¹⁰ Yan Pingzhong 晏平仲 – Qi-beli főminiszter Konfuciusz korában, a mester ellensége (vö.: *Lunyu* V, 16). Guan Yiwu 管夷吾 – Guan Zhong, aki (jóval korábban élve) sohasem találkozhatott Yan Pingzhonggal. A történet végén valóban az olvasható: „Guan Yiwu ekkor Bao Shu Huangzira pillantott...” – amiből arra következtetnek, hogy Yan Pingzhong helyett mindenütt Bao Shu Huangzi 鮑叔黃子, azaz Bao Shuya 鮑叔牙, a Qi-beli Huan fejedelem családi hivatalnok, Guan Zhong barátja olvasandó.

¹¹ Zichan 子產 – Gongsun Qiao 公孫僑, Zheng 鄭 fejedelemség erőskezü, reformer főminisztere. (Lásd a *Lunyu* 54. jegyzetét.)

¹² Deng Xi 鄧析 – ugyancsak híres főhivatalnok Zheng fejedelemségben, akinek egy törvénykönyv megalkotását tulajdonítják. Zichannel együtt a későbbi legista politika előfutára.

¹³ Duanmu Shuról 端木叔, Zigong rokonáról és hivatali utódáról nem tudunk semmi bizonyosat.

¹⁴ Qin Guli 禽骨陸 – Qin Huali 禽滑釐, Mo Di legnevesebb tanítványa.

¹⁵ Duangan Sheng 段干生 – egy világtól visszavonult férfiú, akit a hagyomány szerint a Wei-beli 衛 Wen 文 fejedelem Zixiaval 子夏 együtt szolgálatába akart fogadni, ő azonban megszökött a megtszteltetés elől.

¹⁶ Lásd I. jegyzetünket.

¹⁷ Bocheng Zigao 伯成子高 – valószínűleg egy régi visszavonult bölcs.

¹⁸ Lao Dan 老聃 – a híres *Laozi* 老子 (később *Daodejing* 道德經) című könyv legendabeli szerzője, aki Konfuciusz kortársa lett volna. Guan Yin 關尹 – Guan Yin Xi 關尹喜, legendabeli határőrparancsnok a Hangu 函谷 kapunál, aki a (későbbi) legenda szerint rávette Laozit könyve megírására. Nagy Yu 大禹, akiről Qin Guli feltételezi, hogy akárcsak mestere, Mo Di, neki adna igazat, a mítikus Xia-dinasztiát 夏 alapítója.

¹⁹ Konfuciusz Song-beli 宋 kalandja: *Lunyu* VII, 22. Wei-衛, Chen-陳 és Cai-beli 蔡 esete: *Lunyu* XI, 2; XV, 1. Shang 商 = Song 宋. Zhou-beli 周 kudarca: valószínűleg legendabeli találkozása Laozival. A Ji 季 család: a három nagy Lu-beli 魯 család egyike. Yang Huval, a lázadóval való esete: *Lunyu* XVII, 1.

²⁰ Liang 梁 – a nyugati Wei 魏 fejedelemség fővárosa (ez a Wei nem tévesztendő össze a *Lunyu*ben sokat emlegetett, keletebbre fekvő Wei 衛 fejedelemséggel).

²¹ Yuzi 鬻子 – Yu Xiong 鬻熊, a dinasztiaalapító Wuwang 武王 legendás tanítója.

²² Ez a mondás ebben a formában nem található a *Daodejing*ben.

MENGZI 孟子

MENGZI, 孟子

AZ ARISZTOKRÁCIA APOLOGÉTÁJA

Az i. e. IV. század második felében tevékenykedett Mengzi 孟子 (a hagyományos számítás szerint i. e. 371-től 289-ig élt), aki Konfuciusz után az iskola kétségtelenül legjelentősebb filozófusa. Ő is Luból 魯 származott, mint Konfuciusz, s a hagyomány szerint közvetlenül Zisi 子思 iskolájához kapcsolódott. A Lu-beli „három nagy család” egyikének, a Meng családnak egy kevésbé jelentős, a kis Zouban 鄒 honos ágából származott. Őt is korán özvegyen maradt anyja nevelte, valószínűleg nem minden anyagi nehézség nélkül. Zouban alapított iskolát, majd negyvenéves kora táján, a Qi-beli 齊 Xuan 宣 fejedelem (i. e. 342–324) felhívására, amely tudósokat szólított udvarába, Qibe utazott, ahol sokféle nézettel, korszerű gondolatokkal volt alkalma megismerkedni. Innen Songba megy, majd vissza Zouba, de ismét vándorútra kel, Tengbe 滕, majd Liangba 梁, Wei 魏 fővárosába utazik, később újra Qiben találjuk, azután Luban és ismét Qiben, hogy végül mégiscsak Zouban, tanítványai között töltse utolsó éveit. Életének figyelemre méltó ténye, hogy előkelő származása ellenére sehol sem jutott igazán jelentős hivatalhoz.

Az i. e. IV. század vége felé már nem úgy vetődnek fel a problémák, mint Konfuciusz, Mo Di 墨翟 és Yang Zhu 楊朱 idejében. A központi hatalom megteremtése nem utópia többé, hanem napirendre került és reális lehetőséggé vált, s a különböző iskolához tartozó gondolkodók közelednek a hathatós gyakorlati módszerek felismeréséhez. A szakadatlan hegemoniaküzdelmekből három fejedelemség, Qi, Chu 楚 és Qin 秦 emelkedik ki mind erősebben, hogy a következő században már lényegében csak hárman vívják a küzdelmet, s végül Qiné legyen a győzelem. Qiben Mengzi olyan filozófusokkal találkozhatott, akik korszerű gondolataikkal elindítóivá lettek a következő században oly nagy szerepet játszó törvénykező, legista iskolának, a patriarchális család és morálja helyébe az emberi törvényhozást állító filozófiának. Ezek a találkozások tették Mengzi filozófiáját élesen polemikus jellegűvé,

mégpedig a haladás legfőbb gátja, a patriarchális arisztokrácia oldalán. Minden bizonnyal ezért nem akadt fejedelem, aki gyakorlati-politikai ügyeket bízott volna rá, aki megkísérelte volna, hogy – sokszor megvesztegetően hangzó – reakciós utópiáját a gyakorlatba ültesse át.

Mengzi tanításának meghirdetett célja: megmutatni, hogyan lehet igazi, nemcsak névleges királyi hatalmat (*wang* 王) teremteni. Mengzi szerint ehhez csak az „erényes”, „emberséges” kormányzás megteremtésével lehet eljutni, ennek alapja pedig az „emberség” és „igazságosság” erényének győzelme. A két konfucianus erény ismét a patriarchális arisztokrácia erkölcsi normájaként áll előttünk, s Mengzi harcosan szembeállítja őket az „egyetemes szeretet” és a hasznosság (*li* 利) motista elveivel. Ugyanakkor Mo Di módszeréből és filozófiájából igyekeznek átvenni minden olyat, ami a konfucianizmusba beilleszthető. Eleven vitakészségét és érvelni igyekvését például, amely Mengzit megkülönbözteti korának más Konfuciusz-követőjétől, nyilvánvalóan Mo Dinak és iskolájának köszönheti. A legfontosabb motista hatás azonban: Mengzi nem maradhat meg az etika síkján, hanem arra kényszerül, hogy a jó kormányzás megteremtésére konkrét, gyakorlati tanácsokat adjon. Így bontakozhat ki filozófiájában az a becsülést érdemlő – bár csak az idők változásától kikényszerített – gondolat, hogy a jó kormányzás és vele a királyi hatalom alapja a nép jólétének, a nép megélhetésének biztosítása, mert a patriarchális erények győzelmének előfeltétele a gazdasági élet rendje. A nép megélhetésének biztosítására egy régi faluközösségi földfelosztási rendszert javasol, az ún. *jingtian* 井田 rendszert, kívánatosnak látja az adók csökkentését, a közmunkák idejének gondos megválasztását, és egész sor tetszetős, az arisztokrácia túlkapasait bíráló mondást enged meg magának. Szépen hangzó mondásai közül, amelyek alapján sokan „demokratának”, „republikánusnak” nevezik, az egyik leghíresebb így hangzik: „A nép a legfontosabb, a föld- és gabonaistenek csak másodsorban következnek, s a fejedelem a legkevésbé fontos.” (VII A, 14.) De hihetjük-e, hogy e mondás mögött egy népre támaszkodó, erős központi hatalom kívánsága rejlik? Nem; ami mögötte rejlik, az csupán a faluközösségi parasztság és patriarchális kizsákmányolói „érdekközösségének” eszménye, az arisztokrácia képmutató fraternizálása a parasztsággal a központi hatalom ellen.

S a kínai társadalmi fejlődés tragikus vonásai közé tartozik, hogy az érdekeit nem látó, teljesen öntudatlan parasztságot, amely a barbárságot megörökítő, elszigetelt faluközösségekben élte mozduatlan életét, az arisztokrácia nemegyszer tudta a központi hatalom ellen fordítani. Hiába mondja Mengzi, hogy gyakorlati-politikai tanácsainak célja az erények feltámasztása, nem pedig a haszon, valójában minden tanácsa a hasznot szolgálja, csak hogy nem a néptömegeket, hanem az arisztokráciáét. Annak felismerésével és ideológiai kiaknázásával, hogy az arisztokrácia és a parasztság a patriarchalizmus jegyében összefoghat a királyság ellen, Mengzi hatalmas szolgálatot tett a reakciónak, s ilyenformán utópisztikus utat vázolva fel, valójában harcot folytatott az általa annyiszor magasztalt királyi hatalom ellen.

Elméletébe szervesen illeszkedik leghíresebb tétele: az emberi természet eredendő jóságáról szóló tanítása. Az „emberség” és az „igazságosság” erénye Mengzi szerint azért virágozik fel a jó kormányzás teremtette viszonyok között, mert az Ég eredetileg jó természetet adományozott minden embernek. A jó természet négy alaperényből áll: „emberségből”, „igazságosságból”, „a szer-tartások tiszteletéből” (*li* 禮) és a rosszat a jótól megkülönböztetni képes tudásból (*zhi* 智). Ezek az erények azonban elpusztulhatnak, szükség van tehát a „nagy emberekre”, a hivatalnokokra, akik erényes kormányzással új életre tudják kelteni az emberek eredendő jóságát. Az emberi természet jóságának elve semmiféle rokonságot nem tart a Mo Di-féle „egyetemes szeretet”-tel; ami benne a demokratizmus látszatát kelti, az csak a patriarchális arisztokrácia „republikánizmusa”, a nép felé azonban jó ürügy csupán a patriarchális kizsákmányolás igazolására. „Pszichológiája” tagadhatatlanul új területre indítja a kínai filozófiát, s ez érdemei közé tartozik, de benne az eredendő jóság tételének elválaszthatatlan másik oldala a személyiség felosztása egy magasabb rendű és egy alacsonyabb rendű „testre”. Mindez előrelépést is jelent, de látnunk kell, hogy ennek konkrét célja: korlátok közé szorítani s az osztályuralom szolgálatába állítani az eredendő jóság gondolatát.

Mengzinek nem volt, nem is lehetett nagy hatása a kínai filozófiára (a *Zhongyong* 中庸 szerzőjére tett hatásáról már szót ejtet-tünk), fennmaradt műveit csak a Song-kori 宋 Zhu Xi 朱熹 emelte a konfucianizmus egyik kánonjává. Ami bizonyos rangot biztosít

neki az ókori kínai gondolkodás fejlődésében, az abban foglalható össze, hogy a ritualizmusba süllyedt többi konfucianustól eltérően nála nagyobb hangsúlyt kapnak a gazdasági kérdések, s noha a rítustól teljesen függetlenedni nem tud, nem is akar, mégis a konfucianizmus egy világibb áramlatát alapozta meg.

Tanai a tanítványaitól összeállított *Mengzi* című könyvben maradtak ránk. A könyv hét fejezetből áll, a fejezetek pedig A és B részekből. Az első három fejezet politikai elméletét tartalmazza Liang-, Qi- és Teng-beli beszélgetéseinek formájában, némi kronológiai rend szerint, a további négy fejezet pedig különböző tárgyú vitáit és mondásait. A hagyomány szerint az első három fejezetet maga Mengzi írta, a további négyet pedig tanítványai, de a mester személyes ellenőrzése alatt. Így történt vagy sem, annyi valóban biztosra vehető, hogy a könyv nem későbbi az i. e. III. század elejénél.

Mengzi filozófiájának polemikus jellege rendkívül becsessé teszi művét a Zhou-kori 周 politikai és a filozófia harcok rekonstruálása szempontjából is. Filozófiatörténeti értéke olyasféle, mint Platón és Arisztotelész műveié: elsőként tudósít bennünket igen jelentős korábbi és kortárs filozófusokról, akiknek művei – ha egyáltalán leírták őket – elvesztek. S Mengzi szerencsére volt olyan színvonalas gondolkodó, hogy elítélő nézeteiből, éles vitáiból is többé-kevésbé megbízható adatokat hámozhatunk ki egy sor antipatriarchális filozófus tanairól. A szövegrészeket úgy válogattuk, hogy a könyv minden ilyen természetű adatát tartalmazzák.

Tőkei Ferenc

MENGZI 孟子

I A

1.

Mengzi 孟子 meglátogatta Liang királyát (*wang* 王), Huit 惠.¹ A király így szólt hozzá: Tiszteletre méltó uram, ha már nem tartottad hosszúnak az ezer mérföldes utat, hogy hozzám jöjj, meg tudsz-e tanítani valami olyanra, amivel országomnak hasznot hajthatnék (*li* 利)?”

Mengzi felelvén neki mondotta: „Miért kell a királynak haszonról (*li*) beszélnie? Hiszen az emberség (*ren* 仁) és az igazságosság elve (*yi* 義) tökéletesen elegendő. Ha a király így beszél: mivel hajthatnék hasznot országomnak? – akkor a főminiszterek (*dafu* 大夫) így beszélnek: mivel hajthatnék hasznot családomnak (*jia* 家)? – az alsóbb hivatalnokok (*shi* 士) és a közrendűek (*shuren* 庶人) pedig így: mivel hajthatnék hasznot saját magamnak? S míg fenn és lenn mindenki a haszonért marakodik, az ország veszedelmebe kerül.

A tízezer hadiszekérrel rendelkező országban mindig az ezer hadiszekérrel rendelkező család feje gyilkolja meg fejedelmét. Az ezer hadiszekérrel rendelkező országban mindig a száz hadiszekérrel rendelkező család feje gyilkolja meg fejedelmét.² Tízezerből ezret megkapni, ezerből százat megkapni: nem kevés. Ha azonban (az alárendeltek) a hasznot helyezik előre, az igazságosságot pedig hátra, akkor nem nyugszanak mindaddig, amíg mindent el nem ragadtak (feletteseiktől).

Nincs olyan emberséges (*ren*) ember, aki elhagyná a szüleit, s nincs olyan igazságos (*yi*) ember, aki fejedelme érdekeit a magáé után helyezné. Ha tehát a király emberségről és igazságosságról beszél, ez tökéletesen elegendő. Mi szükség is volna rá, hogy haszonról beszéljen?”

2.

Mengzi meglátogatta Liang királyát, Huit. A király éppen a medence szélén állott, s a hattyúkat, vadludakat, őzeket és szarvasokat

nézegette. Megkérdezte (látogatóját): „A kiváló ember is örömét lelheti ilyesmiben?” Mengzi felelvén neki azt mondta: „Csak az lelheti örömét bennük, aki kiváló ember; de aki még nem kiváló, annak hiába vannak birtokában ezek a dolgok, nem lelheti örömét bennük.

A Dalok Könyvében olvassuk: 'Megmérték a helyet a Szellemek Tornya (*lingtai* 靈臺) számára, jól megmérték és meghatározták. Az egész nép dolgozott rajta, s még egy nap sem telt belé, máris készen állott. Mikor a helyet mérték, (Wenwang 文王 így szólt:) nem kell sietnetek; a nép pedig jött hozzá, mint apához a gyermekei. A király <Wenwang> pedig a Szellemek Parkjában (nézegette), hogyan pihennek a szarvasok és őzek, (hogy) zsírosan fénylenek a szarvasok és őzek, s vakítóan ragyognak a fehér madarak. A király a Szellemek Medencéjének partján állott, s (a vízben) halak sokasága fickándozott.'³

Wenwang a nép erejét használta, úgy építtette a tornyot, úgy építtette a medencét, s a nép mégis örült és boldog volt. A tornyot elnevezte Szellemek Tornyának, a medencét pedig Szellemek Medencéjének. Örömét lelte abban, hogy (uralkodójának) vannak szarvasai, halai és teknősbékái. A régi idők emberei <királyai> megosztották örömeiket a néppel, s ezért tudtak maguk is szívből örüvendezni.

Tang 湯 Beszédében⁴ olvassuk: 'Csakhogy elpusztuljon ez a nap <a zsarnok Jie 桀>, mi szívesen osztozunk veled a pusztulásban.' A nép tehát inkább a pusztulásban akart osztozni vele, ő pedig, ha voltak is tornyai, tavai, halai és más állatai, hogy is tudott volna egymaga örüvendezni?"

3.

Liang királya, Hui, kijelentette: „Én egész szívemmel az ország kormányzásának szentelem magam. Amikor a Folyó kanyarulatán belüli vidéken éhínség támad, akkor átköltöztetem a népet a Folyótól keletre, és onnan gabonát szállítatok a Folyó kanyarulatán belüli vidékre. Ha meg a Folyótól keletre támadna éhínség, ugyanígy cselekszem. Ha megvizsgálom a szomszéd fejedelemségek kormányzatát, senkit sem találok, aki olyan gonddal kormányozna, mint én. S a szomszéd országok népe mégsem kevesbedik, és az én népem mégsem szaporodik. Hogyan lehetséges ez?"

Mengzi felelvén neki mondotta: „A király szereti a háborút, legyen szabad tehát a háborúból vennem hasonlatot. Megdördülnek a dobok, s a fegyverek összezsapnak. Nos, azok közül, akik eldobálják pajzsukat és maguk mögött húzzák fegyvereiket, úgy menekülnek, egyesek csak száz lépés után állnak meg, mások már ötven lépés után megállnak. Mármost mit gondoljunk azokról az ötvenlépésnyire futottakról, akik kinevetik a száz lépésnyire futottakat?” (Hui király) azt felelte: „Nem méltók erre. Mert nem értek el ugyan százlépésnyire, de valójában ők is csak megfutottak.”

(Mengzi) így folytatta: „Király, ha ezt tudod, akkor ne várd, hogy néped jobban sokasodjék, mint a szomszéd országokban. Ne zavarod meg soha (köz munkákkal) a paraszti dologidőt, s annyi lesz a gabona, hogy el sem lehet fogyasztani. Sűrű szemű hálók ne merülhessenek a tavakba és medencékbe, s annyi lesz a hal és teknősbéka, hogy el sem lehet fogyasztani. A balták és fejszék csak meghatározott időben hatolhassanak a hegyekbe és erdőkbe, s annyi lesz a fa, hogy fel sem lehet használni. Ha pedig annyi a gabona, a hal és teknősbéka, hogy el sem lehet fogyasztani, és annyi a fa, hogy fel sem lehet használni, akkor a nép nyugodtan táplálhatja az élőket, tisztességgel eltemetheti a holtakat, ezek miatt senkinek sem kell aggódnia. Az pedig, hogy az élők táplálása és a holtak eltemetése miatt senkinek se kelljen aggódnia, az a királyi kormányzás (*wangdao* 王道) kezdete.⁶

Ha egy öt *mu*-nyi 畝 földön lakó család eperfával ülteti körül a házát, akkor az ötvenévesek selyemruhában járhatnak. Ha a tyúkok és disznók, kutyák és kocák nevelésében nem tévesztik el a megfelelő (párási stb.) időt, akkor a hetvenévesek hússal táplálkozhatnak. Ha száz *mu*-nyi földet művel és nem rabolják a dologidejét, akkor még a sokszemélyes családnak sem kell soha éheznie. Ha (az uralkodó) gondosan ügyel az iskolákban (*xiangxu* 庠序) folyó tanításra, különösen pedig a fiúi kegyelet (*xiao* 孝) és az idősebbeknek kijáró tisztelet (*ti* 悌) elvére, akkor a fehérhajú emberek az utakon járva sem vállukon, sem fejükön nem fognak terhet cipelni. Akinek jóvoltából a hetvenévesek selyemruhát ölthettek és hússal táplálkozhattak, a feketehajúak (*limin* 黎民) pedig nem éheztek és nem fáztak, az eddig még minden esetben királyi méltóságra emelkedett.

(Országokban azonban) kutyák és disznók falják fel az emberek

eledelét <az adó-gabonát>, te pedig nem tudod, mi a mérséklet. Az utakon vesznek éhen az emberek, de te nem tudod megnyitni (a magtárakat). S ha emberek pusztulnak el, te azt mondod: 'Nem én vagyok az oka, hanem a (rossz) termés.' Hát nem ugyanúgy cselekszel, mint az, aki átszűrva megöl egy embert és így szól: 'Nem én tettem, hanem a fegyver'? Király, ha nem a (rossz) termést mondanád minden baj okának, akkor hozzád jönne az égalatti minden népe."

4.

Liang királya, Hui, így szólt: „Szeretném nyugodt lélekkel meghallgatni tanításaidat (a kormányzásról).” Mengzi válaszképpen megkérdezte: „Van-e különbség aközött, ha bottal vagy éppen karddal ölünk meg valakit?” „Nincs különbség” – felelte (Hui király). „Hát aközött van-e különbség, hogy karddal vagy éppen a kormányzással (gyilkoljuk az embereket)?” „Nincs különbség” – felelte (a király). (Mengzi ekkor) azt mondta: „Konyhában kövér húsok vannak, istállóidban jól táplált lovak, a népnek azonban arcára van írva az éhség s a mezőkön éhen haltak holttesteik hevernek. Ilyenformán állatokkal falatod fel az embereket. Pedig az ember még attól is iszonyodik, hogy az állatok egymást falják fel. Nos, ha az, aki a népnek atyja és anyja, úgy intézi a kormányzás dolgait, hogy mintegy állatokkal falatja fel az embereket, akkor ugyan miféle apja és anyja ő a népnek?”

Zhongni 仲尼 mondotta: 'Aki először csinált sírokba helyezendő faszobrocskákat (*yong* 俑), az megérdemli, hogy magva szakadjon! Mert ember alakúra csinálta és úgy alkalmazta őket.⁷ Mit gondoljak hát arról (az uralkodóról), aki úgy intézi dolgát, hogy éheznek és pusztul a népe?"

5.

Liang királya, Hui, így szólt: „Mint tudod, tiszteletre méltó uram, Jin 晉 fejedelemség valaha az égalatti legerősebb országa volt. Mikor azonban reám szállt a hatalom, keleten vereséget szenvedett Qitől 齊, és legidősebb fiam is elesett, nyugaton kénytelen volt átengedni hétszáz mérföldnyi területet Qinnek 秦, délen pedig Chu 楚 hozott ránk szégyent.⁸ Mindez az én gyalázatom, de

halottaimra <őseimre> való tekintettel szeretném ezt a gyalázatot egy csapásra letörölni. Mit kell tennem, hogy ez sikerüljön?”

Mengzi felelvén neki azt mondta: „Aki egy minden oldalán száz mérföldnyi földet birtokol, az is királlyá lehet.⁹ Király, ha az emberség erényét (*ren 仁*) kiterjeszted a nép kormányzására, ha mindig óvatosan élsz a büntetésekkel, ha könnyíted az adókat és szolgáltatásokat (*shuilian 稅斂*), akkor mélyen forgatják majd meg a földet s alaposan kigyomlálják a gazt. Akkor a jó erőben levő férfiak pihenőnapjaikon gyermeki kegyeletüket, fiatalabbhoz illő szerénységüket, valamint hűségüket és szavahihetőségüket tökéletesítik. Ha pedig odahaza mindenki szolgálja apáit és bátyáit, a házon kívül pedig szolgálja előljáróit és feletteseit, akkor még azt is megparancsolhatod nekik, hogy készítsenek botokat, azzal menjenek Qin és Chu kemény pajzsai és éles fegyverei ellen.

Azok <Qin és Chu fejedelmei> elrabolják a nép dologidejét, úgyhogy az emberek nem tudnak szántani és gyomlálni, nem tudják táplálni apjukat és anyjukat. Az apák és anyák fáznak és éheznek, a bátyák és öcsök, a feleségek és gyermekek egymástól elszakadnak, szétszóródnak. Azok tehát szakadékba taszítják, vízbe fojtják a népüket. Király, ha elmennél és haddal támadnál rájuk, ki is tanúsítana ellenállást közülük? Ezért mondják, hogy aki birtokolja az emberség erényét, annak nincs ellensége. Kérlek, ne kételkedj ebben.”¹⁰

6.

Mengzi meglátogatta Liang királyát, Xiangot 襄 (Hui fiát).¹¹ Amikor kifelé jött, az emberekkel beszélgetve így szólt: „Távolról szemlélve nem olyan, amilyennek az emberek fejedelmének lennie kell; közelről nézve pedig nem látni rajta semmit, ami tiszteletre méltóvá tenné. Sietősen kérdezte meg tőlem: 'Hogyan lehet az égalattiban nyugalmat teremteni?' Én azt feleltem: 'Az egységben nyugalmat található.' (Ő tovább kérdezett.) 'S ki tudná egyesíteni?' Én pedig feleltem: 'Aki nem leli gyönyörűségét az emberek gyilkolásában, az egyesíteni tudja.' (Mire ő:) 'S erre ki lenne képes?'

Én azt feleltem: 'Erre az égalattiban mindenki képes lehet. Ismered-e, király, a vetés természetét? Ha szárazság van a hetedik vagy nyolcadik hónap folyamán, akkor a vetés elszárad. De ha az Ég bőséges felhőket gyűjt össze, és bőséges eső záporozik alá,

akkor a vetés kisarjad és szépen emelkedik. Ha pedig így történt, ki is tudná megállítani növekedésében? Manapság azonban az égalattiban az emberek pásztorai (*renmu* 人牧) egytől egyig gyönyörűséget találnak az emberek gyilkolásában. Pedig ha akadna valaki, aki iszonyodnék az emberek gyilkolásától, ahhoz odafordulna az égalatti minden népe és reménykedve nézné. S ha valóban ilyennek bizonyulna, akkor úgy sereglene hozzá a nép, ahogyan a víz mindig lefelé folyik, és olyan viharosan, hogy senki sem tudná megállítani.”

7.

Qi királya, Xuan 宣,¹² azt kérdezte: „Lehetséges-e, hogy halljak tőled valamit a Qi-beli Huan 桓 és a Jin-beli Wen 文 (fejedelem)¹³ tetteiről?” Mengzi erre így felelt: „Zhongni követői nem beszéltek Huan és Wen tetteiről, ezért azok nem maradtak az utókorra, és így én sem ismerem őket. De ha valamit hallani akarsz, beszélnek neked a királyi hatalomról (*wang* 王).”

(Xuan) így szólt: „Milyen legyen hát (az uralkodó) erénye (*de* 德), hogy általa királlyá lehessen?” (Mengzi) azt felelte: „Gyámolítsa a népet, és senki sem tudja megakadályozni, hogy királlyá legyen.” (Xuan) megkérdezte: „S az olyan ember, mint én, tudja-e gyámolítani a népet?” (Mengzi) azt felelte: „Tudja.” (Xuan) tovább kérdezte: „Hogyan lehet megítélni, hogy én tudom-e?” (Mengzi) felelte: „Hallottam (minisztered:) Hu He 胡訖 szavait, aki elmondotta, hogy (egy ízben) ott ültél a csarnok legfelső helyén, miközben a csarnok alsó részén kötéllel egy ökröt vonszoltak keresztül. Megpillantva őket így szóltál: 'Mit akartok ezzel az ökörral?' Azok azt felelték, feláldozzák, hogy vérével bekenjenek egy harangot.¹⁴ Te azonban, király, megparancsoltad: 'Hagyjátok békében. Nem tudom elviselni a reszketését, amely olyan, mint az ártatlané, kit a vesztőhelyre visznek.' Azok erre így szóltak: 'Igen, de szabad-e elhanyagolnunk a harangok vérrel való bekenését?' Mire azt mondtad: 'Hogy szabadna elhanyagolnunk? Áldozatok fel juhot helyette: 'Nem tudom, így történt-e a dolog?' (Xuan) azt felelte: „Így történt.”

(Mengzi) pedig folytatta: „Az ilyen szív elegendő ahhoz, hogy valaki királlyá legyen. Az egész nép (*boxing* 百姓) azt gondolta rólad, hogy zsugoriságból tetted, de én jól tudom, hogy valóban a szenvedését nem tudtad elviselni.” A király így szólt: „Ez történt,

s a nép (gyanúja) igaznak tűnt. De hát bármilyen kicsiny is Qi fejedelemség, hogyan lehetnék zsugori egy ökör dolgában? Nem tudtam elviselni a reszketését, amely olyan volt, mint az ártatlané, akit a vesztőhelyre visznek. Ezért áldoztattam fel helyette egy juhot.”

(Mengzi) folytatta: „Ne csodálkozz rajta, király, hogy a nép zsugorinak gondolt. Hiszen kisebbel cserélted ki a nagyobbbat. Hogyan is érthették volna meg (ennek igazi okát)? De király, ha téged elszomorított, hogy ártatlanul a vesztőhelyre cipelik, akkor miért tettél különbséget az ökör meg a juh között?” A király mosolygott és így felelt: „Hát milyen szívvel <érezéstől indítva> cselekedtem? Nem az értékére (*cai* 財) vágyakoztam én, amikor egy juhot áldoztattam fel helyette. És mégis, a nép zsugorinak nevezett.” (Mengzi) azt mondta: „Az mit sem számít; valójában emberséges cselekedet (*renshu* 仁術) volt tőled. Hiszen az ökröt ott láttad, a juhot pedig nem láttad. Ha a nemes ember (*junzi* 君子) élő állatokat lát, akkor nem tudja elviselni, hogy meghalni is lássa őket, ha pedig hallja a hangjukat (amikor ölik őket), nem tudja rászánni magát, hogy egyen a húsból. Ezért a nemes ember távol tartja magát a mézsárszékektől és konyháktól.”

A király örömmel mondta: „A Dalok Könyvében olvashatjuk: 'Más embernek van valami gondolata, én pedig azt előre kitalálom.'¹⁵ Mester, rólad szólnak (ezek a sorok). Én megtettem azt a dolgot, majd önmagamhoz fordultam és kerestem (tettem okát), de nem találtam meg szívemet <indítékomat>. Te pedig, mester, szavakba foglaltad. És most szívemben újra érzem azt a könyörületet. De hát mi kapcsolata van ennek az érzésnek a királyi hatalommal?”

(Mengzi) azt felelte: „Tegyük fel, király, hogy jön hozzád valaki és azt mondja: elég erős vagyok ahhoz, hogy felemeljek száz *jun* 鈞 súlyt, de erőmből nem futja arra, hogy felemeljek egy szál tollat; elég világosan látok ahhoz, hogy megkülönböztessenem, akár az őszi szórszál végét is,¹⁶ de nem látok meg egy kocsirakomány tűzifát. Elhinnéd-e ezt neki?” (Xuan) azt mondta: „Nem hinném.” (Mengzi pedig folytatta:) „Mármost jóindulatod (*en* 恩) elegendő ahhoz, hogy kiterjedjen az állatokra, de jótékony tetteid (*gong* 功) nem érnek el embereidhez (*boxing*), csak éppen hozzájuk nem érnek el! Igen ám, csakhogy aki egy szál tollat nem emel fel, az bizony nem akarja (erre) használni az erejét, és aki nem lát meg egy kocsirakomány tűzifát, az nem használja éles látását. Ha pedig a

nép nem tapasztalja, hogy gyámolítanád, akkor erre nem használod jóindulatodat. Ezért annak oka, király, hogy (valójában) nem vagy király, abban rejlik, hogy nem cselekszel (*buwei* 不為), nem pedig abban, hogy hiányzik a képességed hozzá.”

(Xuan) megkérdezte: „S milyen külső jegyek (*xing* 形) különböztetik meg azt, aki nem cselekszik, attól, akinek a képessége is hiányzik?” (Mengzi) felelte: „Ha arról, hogy karomba vegyem a Taishant¹⁷ 太山 és így átlépjem az északi tengert, azt mondom az embereknek: erre nem vagyok képes; akkor való igaz, hogy hiányoznak ehhez a képességeim. Ha azonban előljárom számára kell letörnöm egy ágat, s azt mondom az embereknek: erre nem vagyok képes; akkor valójában nem (akarok) cselekedni, nem pedig a képességem hiányzik. Ezért annak oka, király, hogy nem vagy igazi király, nem hasonlítható annak a (képességhiányához), akinek a Taishant karjába véve kellene átlépni az északi tengert. Amiért te nem vagy valódi király, az bizony az ágat letörni (sem akarás) fajtájába tartozik.

Ha tisztelem öregjeimet s ezt kiterjesztem mások öregjeire is, ha gondoskodom a családbeli fiatalokról s ezt kiterjesztem más családok fiataljaira is, akkor tenyeresen tudom forgatni az égalattit. A Dalok Könyvében olvassuk: 'Példaképe volt a feleségének (ti. Wenwang), (példájának hatása) elérte idősebb és ifjabb fivéreit is, így (példájával) kormányozta a családokat és az országot.'¹⁸ Ez azt jelenti, hogy (Wenwang) mást sem tett, csak ápolta magában a megfelelő érzelmeket, és kiterjesztette azokat a többiekre.

Ezért a jóindulat kiterjesztése elegendő a négy tenger <az egész birodalom> gyámolításához. Aki nem igyekszik kiterjeszteni a jóindulatát, az feleségét és gyermekeit sem tudja gyámolítani. A régi idők emberei <uralkodói> csupán egyetlen dolgot tartottak az embereknél is fontosabbnak: semmi mást, mint érteni ahhoz, hogy kiterjesszék saját cselekvésüket <példájuk minél több emberre hasson>. Mármost jóindulatod elegendő ahhoz, hogy kiterjedjen az állatokra, de jótékony tetteid nem érnek el az embereidhez; miért éppen hozzájuk nem érnek el? Ha megmérünk valamit, megtudjuk, hogy könnyű-e vagy nehéz; ha felmérünk valamit, megtudjuk, hogy hosszú-e vagy rövid. A dolgokkal mindig így teszünk; a szívünk azonban sokkal fontosabb. Kérlek, király, mérlegeld tehát (szívedet).

Te azonban, király, seregeket támasztasz, veszedelembe döntöd tisztjeidet és katonáidat (*shichen* 士臣), s felszítod magad ellen az összes fejedelmek felháborodását. S mindezek után örömlakozik-e a szívedben?” A király így felelt: „Dehogy; hogyan is örülnék ezeknek? Arra szánom őket csupán, hogy elérjem általuk az én nagy kívánságomat.” (Mengzi) megkérdezte: „Szabad-e hallanom, király, mi a te nagy kívánságod?” A király csak mosolygott, és nem válaszolt. (Mengzi) folytatta: „Talán ínyednek nem jut elég kövér (hús) és ízes (étel)? Testedre nem jut elég könnyű és meleg (ruha)? Vagy talán nem készítenek elég sok szép színes tárgyat, hogy szemed gyönyörködjék bennük? Nem elég a muzsika, hogy betöltse füledet? Nincs elég bizalmasod és kegyenced, hogy lessék minden megbízatásodat és parancsodat? Király, számos minisztered (*zhuchen* 諸臣) mindezt biztosítani tudja neked. Lehetséges volna, hogy mégis ezek miatt teszed?” (Xuan) azt felelte: „Nem, nem ezek miatt.”

(Mengzi) folytatta: „Nos, ha így van, akkor már tudom is, mi a nagy kívánságod, király. Meg akarod növelni földterületedet, udvarodban akarod fogadni Qin 秦 és Chu 楚 (hódoló fejedelmek), uralkodni akarsz a Középső Birodalom (*zhongguo* 中國) felett, meg akarod szelídíteni a négy égtáj barbárait. A te kívánságodat azonban úgy igyekezni elérni, ahogyan te teszed, semmi egyéb, mint halakat keresve a fára mászni.” A király így szólt: „Valóban olyan súlyos (a hibám)?” (Mengzi) pedig felelte: „Sőt, még súlyosabb. Mert ha valaki fára mászva keres halat, akkor halat ugyan nem talál, de ezt nem követi semmi szerencsétlenség. Ha azonban úgy igyekszel elérni kívánságodat, ahogyan most teszed, akkor ebben nemcsak hogy kimeríted szívedet és erődöt, hanem utána elkerülhetetlenül nagy bajok következnek.”

(Xuan) megkérdezte: „Szabad-e hallanom ezekről?” (Mengzi) pedig felelte: „Ha a Zou-beliék¹⁹ 鄒 háborúba keverednek a Chu-beliékkal, véleményed szerint ki lesz a győztes?” (Xuan) így válaszolt: „A Chu-beliék győznének.” (Mengzi) folytatta: „Nos, akkor (elismered, hogy) a kicsiny sohasem állhat ellen a nagynak, a kevés sohasem állhat ellen a soknak, a gyenge sohasem állhat ellen az erősnek. A tengerek között kilenc akkora terület van, amely ezer mérföldnyi minden oldalán. Amit ebből Qi fejedelemség birtokol, az mindössze egy ezek közül. Hogy pedig ez egy alávesse magá-

nak a többi nyolcat, az mennyivel lehetségesebb, mint hogy Zou ellenálljon Chunak? Már csak ezért is vissza kell térned a helyes útra (*ben* 本).

Ha úgy kormányozol, király, hogy kiterjeszted az emberség erényét (*ren*), akkor az égalatti minden hivatalnok (*shi* 仕) udvarodban akar majd állni, minden földműves a te földjeidet akarja művelni, minden kereskedő (*shanggu* 商賈) a te piactereden (*shi* 市) akarja kirakni portékáját, minden idegen utazó a te útjaidon akar járni, s aki az égalattiban meg akar szabadulni (rossz) fejedelmétől, az mind hozzád folyamodik majd a panaszával. Ha pedig így tesznek, ki tudná ebben megakadályozni őket?”

A király ekkor így szólt: „Én ostoba vagyok, s nem tudok erre az útra lépni. De szeretném, mester, ha segítenél a jóra való törekvésben és világos szavakkal tanítanál. Nem vagyok ugyan nagyon okos, de ha megengeded, megkísérelném követni tanításodat.”

(Mengzi) azt mondotta: „Hogy állandó megélhetési alap (*chan* 產) nélkül is állhatatos legyen a szíve: erre csak az (erre a névre méltó) írástudó (*shi* 士) képes. A nép azonban, ha nincs meg az állandó megélhetése, szívében is állhatatlan. Ha pedig szívében állhatatlan, akkor nincs olyan szabadosság, eltévelyedés, gonoszság és különködés, amitől visszariadna. S ha már elmerült a bűnben, s ekkor üldözni kezdik és megbüntetik: hálót vetettek a népre. Ha azonban emberséges (*ren*) ember tölti be az (uralkodói) méltóságot, megteheti-e, hogy hálót vessen a népre?”

Ezért a bölcs (*ming* 明) fejedelem úgy szabályozza a nép megélhetését (*chan*), hogy eredményeképpen mindenkinek elegendője legyen ahhoz, hogy felfelé tekintve szüleik szolgálhassa, lefelé tekintve feleségét és gyermekeit táplálhassa, szerencsés esztendőben egész életére jóllakhasson, rossz termés idején pedig megmeneküljön az éhhaláltól. Ezután már buzdíthatja őket, s ők gyakorolni is fogják az erényt (*shan* 善). Így nem nehéz (elérni), hogy a nép kövesse (uralkodóját).

Mármost, te úgy szabályoztad a nép megélhetését, hogy az embereknek felfelé tekintve nincs elegendőjük szüleik szolgálatára, lefelé tekintve nem tudják táplálni feleségüket és gyermekeiket, szerencsés esztendőben is egész életükre megszenvednek, rossz termés idején pedig nem menekülnek meg az éhhaláltól. Ezért csakis azzal törődnek, hogy megmeneküljenek a haláltól, s csak

attól rettegnek, hogy még a legszükségesebbjük is hiányozni fog. Hogy is jutna idejük arra, hogy a szertartásokkal és az igazságosság elvével foglalkozzanak? Király, ha helyesen akarsz tevékenykedni, akkor bizony vissza kell térned az alaphoz (*ben* 本).

Ha egy öt *mu*-nyi földön lakó család eperfával ülteti körül a házát, akkor az ötvenévesek selyemruhában járhatnak. Ha a tyúkok és disznók, kutyák és kocák nevelésében nem tévesztik el a megfelelő időt, akkor a hetvenévesek hússal táplálkozhatnak. Ha száz *mu*-nyi földet művel s nem rabolják el a dologidejét, akkor még a nyolcszemélyes családnak sem kell soha éheznie.

Ha (az uralkodó) gondosan figyel az iskolákban folyó tanításra, különösen pedig a gyermeki kegyelet és az idősebbeknek kijáró tisztelet elvére, akkor a fehérhajú emberek az utakon járva sem vállukon, sem fejükön nem fognak terhet cipelni. S akinek jóvoltából az öregek selyemruhát ölthettek és hússal táplálkozhattak, a feketehajúak pedig nem éheztek és nem fáztak, az eddig még mindig királyi méltóságra emelkedett.”

III A

1.

A Teng-beli 滕 Wen 文 fejedelem, amikor még trónörökös volt, Chuba utazván áthaladt Songon 宋, és meglátogatta Mengzit.²⁰ Mengzi beszélt neki arról, hogy az emberi természet jó, s beszédében szükségképpen hivatkozott Yaora 堯 és Shunra 舜.²¹

A trónörökös Chuból visszatérőben ismét meglátogatta Mengzit. Mengzi ekkor mondotta neki: „Kétkeldezs a szavaimban, uram?²² Pedig az út (mindenki számára) egy és ugyanaz. Cheng Jian²³ 成間見 azt mondta a Qi-beli Jing 景 fejedelemről: 'Ő is ember, én is ember vagyok. Miért rettegnék hát tőle?' Yan Yuan²⁴ 顏淵 pedig így szólt: 'Milyen ember volt Shun? Milyen ember vagyok én? Ha úgy cselekszem (mint ő), máris hozzá hasonló vagyok.' Gongming Yi²⁵ 公明儀 pedig azt mondta: 'Wenwang 文王 az én mesterem, s nem hiszem, hogy Zhougong 周公 megcsalna engem.'

– Igaz, ha Teng esetében megrövidítjük a hosszút és megnyújtjuk a rövidet <szabályos méreteket tételezünk fel>, csupán ötven mér-földet mérhetünk (minden oldalán). De azért ezt is jól kormányzott

fejedelemséggé lehetne tenni. Az Írások Könyvében azt olvassuk: 'Ha az orvosság előbb nem homályosítja el a beteg látását, nem is gyógyítja meg betegségét.'"²⁶

2.

Mikor a Teng-beli Ding 定 fejedelem elhalálozott, (fia:) a trónörökös így szólt (mesteréhez:) Ran Youhoz 然友:²⁷ „Egyszer régen Mengzi olyan szavakat mondott nekem Songban, amelyeket sohasem fogok elfelejteni. Most, amikor szerencsétlenségemre ilyen fontos eseményhez érkeztem, szeretnék elküldeni téged Mengzihez, hogy mielőtt bármihez fognék, megtudjam a véleményét.”

Ran You elment Zouba 鄒, s tanácsot kért Mengzitől. Mengzi pedig mondotta: „Nagyon dicséretes dolog (ilyen komolyan venni a gyászt)! Szüleink meggyászolása bizony megérdemli minden erőfeszítésünket. Zengzi 曾子 azt mondta: 'Életükben szolgálj szüleidet a szertartások szerint, halálukban temesd el őket a szertartások szerint és áldozz nekik a szertartások szerint, s akkor megérdemled a szülőtisztelő (*xiao*) nevet.'²⁸ A fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) szertartásait én nem tanulmányoztam. Azt azonban tudom, hogy a durva, szegélyezetlen ruhában és egyszerű, hústalan ételekkel viselt hároméves gyászt a három dinasztia óta mindenki kötelezőnek tartja, az Ég Fiától egészen az egyszerű emberekig (*shuren* 庶人).”

Amikor Ran You beszámolt megbízatásáról, (a fejedelem) elhátározta, hogy megtartják a hároméves gyászt. Apái <nagybácsijai>, bátyjai <unokafivérei> és a hivatalnokok (*boguan* 百官) azonban mind ellene szegültek, mondván: „Őseink országában (*zongguo* 宗國), Luban²⁹ a régi fejedelmek közül senki sem csinált ilyet, s nem tett ilyet senki a mi régi fejedelmeink közül sem. Nem szabad tehát, hogy most hozzád érkezve, minden felforduljon. Krónikáinkban is írva vagyon:³⁰ 'Temetés és áldozat dolgában kövesd őseidet.' Mintha azt mondanák: 'Megvan nekünk, amit örökölni kaptunk <a magunk hagyománya>.'”

Ekkor (a fejedelem) így szólt Ran Youhoz: „Én mindeddig mit sem törődtem a tudományokkal, csak lovat hajtani és kardot próbálni szerettem. Most aztán apáim és unokafivérem, valamint a hivatalnokok nem becsülnek eléggé. Attól félek, nem vagyok képes

teljesíteni kötelességemet ebben a fontos dologban. Kérdezd meg erről helyettem Mengzi véleményét.” Ran You tehát újra elment Zouba, s megkérdezte Mengzi véleményét.

Mengzi mondotta: „Nos, ha így van, akkor a dolgot nem másoktól kell megkövetelnie. Kongzi 孔子 azt mondta: 'Amikor a fejedelem elhalálozik, a kormányzást a főminiszter (*zhongzai* 冢宰) intézze, (a trónörökös pedig) táplálkozzék vízben főtt rizszel, arca legyen mélyfekete, foglalja el kijelölt helyét és sírjon. S ha jó példával jár előttük, akkor a hivatalnokok (*boguan*) és alkalmazottak (*yousi* 有司) közül senki sem vetemedik arra, hogy ne osztozzék a gyászban. Amit a felettesek szeretnek, azt az alárendeltek feltétlenül még jobban szeretik. A nemes ember (*junzi*) erénye (*de*) olyan, mint a szél; a közönséges ember (*xiaoren* 小人) erénye pedig mint a fű. Ha eléri a szél, a fűnek meg kell hajolnia.³¹ Ezért minden a trónörököstől függ.”

Amikor Ran You beszámolt megbízatásáról, a trónörökös így szólt: „Igaz, valóban tőlem függ minden.” És öt hónapon át kunyhóban lakott, egyetlen parancsot vagy tilalmat sem bocsátva ki. Most már minden hivatalnoka és rokona azt mondta róla, hogy tudja kötelességét. Amikor pedig elérkezett a temetés, mind a négy égtáj felől jöttek az emberek, hogy megcsodálják. Arckifejezése olyan keserves volt, sírása és jajgatása olyan szomorú, hogy a gyászában osztozók mind nagyon elégedettek voltak (gyermeki kegyeletével).

3.

A Teng-beli Wen fejedelem az ország kormányzásáról kérdezősködött, és Mengzi azt mondta neki: „A nép munkáját <a földművelést> nem szabad elhanyagolni. A Dalok Könyvében olvashatjuk: 'Nappal mao-fúért 茅 megyünk, éjszaka kötelet fonunk belőle; azzal sietve mászunk fel a háztetőre (hogy kijavítsuk), s nyomban vetni kezdjük az összes magvakat.³²

A nép akkor gyakorolja az erényt, ha biztosítva van állandó megélhetése (*chan* 產), akkor állhatatos szívében is. Ha azonban nincs meg az állandó megélhetése, akkor szívében is állhatatlan. Ha pedig szívében állhatatlan, akkor nincs olyan szabadosság, eltévelyedés, gonoszság és különcködés, amitől visszariadna. S ha már elmerült a bűnben, s ekkor üldözni kezdik és megbüntetik: hálót vetettek

a népre. Ha azonban emberséges (*ren*) ember tölti be az (uralkodói) méltóságot, megteheti-e, hogy hálót vessen a népre?

Ezért a bölcs fejedelem mindig komoly, mértéktartó, szertartásos az alárendeltjeivel, s amit (adóba) elvesz a néptől, annak megvan a szigorú rendje. Yang Hu 陽虎 azt mondta: 'Aki gazdagságra törekszik, nem lehet emberséges (*ren*); aki pedig az emberségre törekszik, nem gazdagodhatik meg.'³³

A Xia 夏 uralkodócsalád ötven (hold földet biztosított) minden családnak, és adókat szedett (*gong* 貢). A Yin-dinasztia 殷 hetven (hold földet biztosított), és közmunkára tartott igényt (*zhu* 助). A Zhou-dinasztia 周 száz holdat (*mu*) biztosított, s bevezette a közös részesedést (*che* 徹). Valójában mindnyájan egy tizedet szedtek. A „közös részesedés” egyenlő elosztáson, a „közsegítés” (*zhu* 助) pedig a közösen végzett munkán nyugodott.

Longzi³⁴ 龍子 azt mondta: 'A földek rendezésénél <megadóztatásánál> nincs jobb, mint a közmunka (*zhu*), és semmi sem rosszabb, mint az adó (*gong*).' Ami az adót illeti, kiszámítják több év (termésének) átlagát, s ezt rögzítik egyszer s mindenkorra. Szerencsés esztendőkből tehát, mikor csak úgy dúskálnak a gabonában, viszonylag keveset vesznek el adóba, bár az sem lenne kegyetlenség ilyenkor, ha többet vennének el (mint máskor). Rossz termés évében pedig, amikor (bár) trágyáztak, mégsem termelt elegendő, (az adószedőknek) el kell venniük teljes egészében. Ha valaki apja és anyja a népnek, mégis odáig juttatja az embereket, hogy hiába dolgoznak ráncos homlokkal egész éven át, annyijuk sem marad, hogy eltartsák apjukat és anyjukat, sőt a hiányzót kölcsönökkel kell kipótolniuk, s odáig juttatja az öregeket és a gyermekeket, hogy árkok és csatornák mélyén fetrengenek <halnak éhen>, akkor vajon miféle apja és anyja ő a népnek?

Az örökölhető hivatali jövedelmek (*shilu* 世祿) szokássá váltak Tengben. A Dalok Könyvében azt olvassuk: 'Az eső megöntözi közös földünket (*gongtian* 公田), majd utána eléri a sajátunkat (*si* 私) is.'³⁵ Közös föld azonban csak közmunkával (*zhu*) együtt létezhetik. Ebből láthatni, hogy közmunka (*zhu*) a Zhou-ház idejében is volt.

A nép tanítása céljából iskolákat kell létesíteni: *xiang* 庠, *xu* 序, *xue* 學 és *xiao* 校 (nevű iskolákat). A *xiang*ban az öregek gondozásával foglalkoznak, a *xia*óban (az erényt) tanítják, a *xu*ben

pedig íjászversenyeket tartanak. A Xia-időkben *xiao*ról beszéltek, a Yin-időkben *xur*ól, a Zhou-korban pedig *xiang*ról. Xue iskolák egyaránt voltak mindhárom dinasztia alatt.³⁶ S valamennyinek egy célja volt: világossá tenni az örök emberi kapcsolatokat (*renlun* 人倫). Mert amint az örök emberi kapcsolatok világosak a feljebbvalók között, alattuk nyomban rokoni szeretetben él az egyszerű nép (*xiaomin* 小民).

(Fogadd meg tanácsaimat) és ha majd egyszer igazi király támad, biztosan eljön hozzád s mintájául választja (intézményeidet), ezzel pedig mestere leszel annak az igazi királynak. A Dalok Könyve azt mondja: 'Ámbár Zhou nagyon régi fejedelemség, égi megbízatása (*ming* 命) mégis mindig új.'³⁷ Itt Wenwangról 文王 van szó. Igyekezz tehát, hogy valóra váltsd tanácsaimat, s ezzel te is megújíthatod országodat."

(Wen fejedelem) megbízta Bi Zhant 畢戰, kérdezősködjék a „kút” írásjegy szerinti földfelosztásról (*jingdi* 井地).³⁸ Mengzi azt mondta: „Fejedelmed emberséges (*ren*) kormányzást készül megvalósítani, s ha téged választott ki követéül, minden erőfeszítést meg kell tenned érte. Az emberséges kormányzást azzal kell kezdeni, hogy megállapítjuk a határokat. Ha a határok nincsenek pontosan megállapítva, akkor a „kút” szerinti földek (*jingdi*) nem egyenlők, a hivatalnoki gabonajövedelem (*gulu* 穀祿) pedig nem méltányos. Ezért a zsarnok fejedelmek és tisztátalan hivatalnokok mindig elhanyagolják a határok kijelölését. Amikor a határokat pontosan megállapították, akkor már akár otthon ülve is könnyű megállapítani a földek felosztását és a hivatali jövedelmek szabályozását.

Teng (fejedelemség) területe kicsiny ugyan, de azért vannak nemes emberei (*junzi*) és parasztjai (*yeren* 野人). Ha nem lennének nemes emberei, senki sem kormányozná a parasztokat: s ha nem lennének parasztjai, senki sem tartaná el a nemes embereket.

Azt tanácsolom, hogy vidéken (*ye*) kilenc földdarab közül egyet közmunkával műveljenek meg (*zhu* 助), a főváros közelében (*guozhong* 國中) pedig mindenki maga adjon be adóba (*fu* 賦) egy tizedrészt. A főminisztertől lefelé minden hivatalnoknak legyen áldozati szükségleteket ellátó földje (*guitian* 圭田). Az áldozati föld ötvenholdnyi (*mu*) legyen. A szüleikkel élő ifjak (*yufu* 餘夫) huszonöt hold földet kapjanak.

Sem halott, sem máshol lakni akaró ne hagyhassa el a faluját. A falu szántóföldjeinek legyen közös kútja (*tongjing* 同井), s (e közösség tagjai) legyenek egymással baráti viszonyban, akármerre járnak is, segítsék egymást a védekezésben és felvigyázásban, támogassák és ápolják egymást betegség esetén, s akkor a nép (*boxing*) rokoni szeretetben és békében fog élni.

Minden négyzetmérföldön legyen egy kútközösség (*jing* 井). Minden kútközösség kilencszer száz hold földet műveljen. Középen legyen a közös föld (*gongtian*). Nyolc család maga birtokoljon (*si* 私) egyenként száz holdat, s együtt műveljék meg a közös földet. Saját munkájukat végezni csak akkor merészeljék, ha a közös munkát már befejezték. Így kell megkülönböztetni a parasztokat (*yeren* 野人).

Ezek a rendszer fő vonásai. Az már a fejedelemtől és tőled függ, hogyan tudjátok ezeket az elveket gyümölcsözővé tenni.”

4.

Történt, hogy egy Xu Xing 許行 nevű ember, aki Shennong 神農 mondásaira hivatkozott,³⁹ Chuból Tengbe érkezett. A palota kapuja elé érve bejelentette magát Wen fejedelemnek, s így szól: „Messzi földről jött emberek vagyunk, akik hallották hírét a fejedelem emberséges (*ren*) kormányzatának. Szeretnénk egy helyet kapni, ahol ellakhatnánk, s alattvalóivá lehetnénk.” Wen fejedelem pedig lakóhelyet adományozott nekik. (Xu Xing) kíséretében több tíz ember volt, s mindnyájan gypjúruhákat viseltek. Abból éltek, hogy kendercipőket csináltak és gyékényeket szőtek.

Chen Liang⁴⁰ 陳良 egy Chen Xiang 陳相 nevű követője öccsével, Xinnel 辛 együtt, földművelő szerszámaikkal (*leisi* 耒耜) hátukon, Songból ugyancsak Tengbe érkezett, s így szól: „Hallottuk, hogy a fejedelem megvalósította a szent emberek (*shengren* 聖人) kormányzatát, s ezzel maga is szent emberré lett. Szeretnénk egy szent ember alattvalói lenni.”

Cheng Xiang (később) meglátogatta Xu Xinget, s el volt ragadtatva tőle. Elvetett tehát mindent, amit (a konfuciánus Chen Liangtól) tanult, s tanítványául szegődött. Chen Xiang (ezután) meglátogatta Mengzit is, és elmondta neki Xu Xing tanításait, így szólván: „Teng fejedelme igazán bölcs (*xian* 賢) fejedelem, bár az igazi utat (*dao*

道) még nem ismeri. Mert a bölcsnek (*xian*) úgy kell gondoskodnia táplálékáról, hogy a néppel együtt műveli a földet, s úgy kell ellátnia a kormányzás ügyeit, hogy ebédjét és vacsoráját is maga készíti. Tengben azonban csűrök és magtárak, kincseskamrák és raktárak vannak, tehát (a fejedelem) úgy gondoskodik magáról, hogy elnyomja a népet. Hogyan is érdemelné meg a bölcs nevet?”

Mengzi így szól: „Hát Xu mester mindig maga veti el a kölest, amivel táplálkozik?” (Chen Xiang) azt felelte: „Igen.” „És Xu mester mindig maga szövi a kelmét, amivel ruházkodik?” Mire a felelet: „Nem, mert Xu mester gyapjúruhákat visel.” „És visel-e Xu mester kalapot?” A felelet: „Visel kalapot.” „Milyen kalapot?” A felelet: „Egészen egyszerű kalapot.” „És vajon maga szövi?” Mire a válasz: „Nem, kölesért cseréli.” „De miért nem szövi Xu mester maga?” – kérdezte (Mengzi). „Mert akadályozná a földművelésben” – felelte (Chen Xiang). „S használ-e Xu mester bronzüstöt és cserépedényt a főzéshez, használ-e vasat a szántáshoz?” – kérdezte (Mengzi). „Igen” – volt a felelet. „És maga készíti ezeket?” Mire a felelet: „Nem; kölesért cseréli őket.”

(Mengzi ekkor azt mondta): „Aki kölesért cserébe szerez szerszámokat és edényeket, az semmi kárt nem okoz a fazekasoknak és fémöntőknek. Hát a fazekasok és fémöntők miért károsítanak meg a földműveseket (*nongfu* 農夫), amikor szerszámaikat és edényeiket kölesre cserélik be? Miért nem szánja rá magát Xu mester, hogy cserépedényt készítsen és fémet öntsön, hiszen akkor minden, amire szüksége van, a házában rendelkezésére állna? Miért bonyolódik a különféle kézművesekkel (*bogong* 百工) ilyen szakadatlan csereviszonyba? Xu mester nem riad vissza a keletkező bonyodalomtól?”

(Chen Xiang) így felelt: „A különféle kézművesek munkáját semmiképpen sem lehet a földműveléssel együtt végezni.”

(Mengzi pedig folytatta): „Nos, akkor hát az égalatti kormányzása az egyetlen, amit a földműveléssel együtt is lehet végezni? (Az igazság az, hogy) van 'nagy embereknek' való munka, és van 'kis embereknek' való munka. Továbbá: egyetlen ember szükségleteit is csak a sok-sok kézműves tudja kielégíteni. Ha mindenkinek magának kellene csinálnia mindazt, amit használ, akkor örökké az utakat róhatná az égalatti minden lakója. Ezért mondjuk, hogy van, aki szellemét (*xin* 心) fárasztja, s van, aki testi erejét (*li* 力) fárasztja.

Akik szellemi munkát végeznek, azok kormányoznak másokat; akik pedig testi munkát végeznek, másoktól kormányoztatnak. Akik másoktól kormányoztatnak, azok másokat táplálnak; akik pedig másokat kormányoznak, másoktól táplálatnak. Ez az égalatti egyetemes igazságossága (*tongyi* 通義).

Yao idejében az égalatti (földje) még nem volt elegyenetve, megáradt vizek ömlöttek szerte, elárasztva az égalattit. A fűvek és fák szabadon burjánzottak, a madarak és vadállatok egyre szaporodtak, de az öt gabona⁴¹ nem termett meg, s a madarak és vadállatok elnyomták az embereket. Vadállatok csapása és madarak nyoma húzódott keresztül-kasul a középső fejedelemségben.

Yao azonban elszomorította mindez. Hivatalba emelte Shunt, aki aztán kiterjesztette a rendet. Shun megbízta Yit 益, hogy irányítsa az égetéseket. Yi pedig felgyűjtotta a hegyeket és mocsarakat, s felperzseltte őket. Akkor a madarak és vadállatok elmenekültek és elrejtöztek. Yu elválasztotta egymástól a kilenc folyót, szabályozta a Ji 濟 és a Ta 漯 folyását, s vizüket a tengerbe vezette. Megtisztította a Ru 汝 és a Han 漢 medrét, utat nyitott a Huainak 淮 és a Sinek 泗, a vizüket a Folyamba vezette. Ezután lett a középső Fejedelemség olyanná, hogy (lakóinak) megélhetést tud biztosítani. Ebben az időben Yu nyolc esztendeig volt távol otthonától, s bár háromszor elhaladt (házának) kapuja előtt, nem lépett be rajta. Sikerülhetett volna-e műve, ha még földet is akart volna művelni?

Houji⁴² 后稷 megtanította a népet vetni és aratni, ültetni és gondozni az öt gabonát. Az öt gabona megérett, s a nép embereinek (*minren* 民人) volt mit enniük.

Az embernek megvan a maga útja. Jóllakhatik ugyan, meleg ruhákat viselhet és kényelmesen lakhatik, ám ha tanításban nem részesül, akkor közel áll a madarakhoz és vadállatokhoz. Ez bánatot okozott a szent embereknek <Yaonak és Shunnak>, kinevezték tehát Xiet 契 a tanítás miniszterévé (*situ* 司徒), aki aztán megtanította a népet az örök emberi kapcsolatokra (*renlun* 人倫): hogy atya és fiú között rokoni szeretet (*qin* 親) legyen, fejedelem és alattvaló között igazságosság (*yi*) legyen, férj és feleség között megkülönböztetés (*bie* 別) legyen, idősebb és fiatalabb között fokozatok (*xu* 序) legyenek, barátok között pedig bizalom (*xin* 信) legyen.

Fangxun 放勳 <Yao> azt mondta: 'Bátorítsd őket, vonzzad őket magadhoz, javítsd meg őket, egyenesítsd ki őket, segítsd őket,

erősítsd őket, s hagyd, hogy maguk találják meg (a helyes utat) és aztán azt kövessék, buzgólkodva az erényben (*de*).⁴³ A szent embereknek tehát, akik ennyit törődtek a nép bajaival, hogyan lett volna idejük arra, hogy földet műveljenek? Yao gondja az volt, hogy olyan embert találjon, mint Shun, Shun gondja pedig az, hogy olyanokat találjon, mint Yu és Gaoyao 皋陶. Akinek meg az a gondja, hogy száz hold földje meg legyen művelve, az a földműves (*nongfu*).

Javainkat (*cai* 財) megosztani az emberekkel: kegyesség (*hui* 惠); a jóra megtanítani az embereket: lelkiismeretesség (*zhong* 忠); ám az égalatti számára megtalálni a megfelelő embert: ez a tökéletes erény (*ren*). Ezért az égalattit valakinek a kezébe adni könnyű, de az égalatti számára megfelelő embert találni nagyon nehéz.

Kongzi azt mondta: 'Mily hatalmas fejedelem volt Yao! Egyedül az Ég hatalmas, és csak Yao mérhető hozzá. Hatalmas volt! A nép nem is talált nevet (*ming* 名) reá. S milyen fejedelem volt Shun! Hatalmas volt! Úgy birtokolta az égalattit, hogy nem is törődött (a hatalommal).⁴⁴ Yao és Shun tehát jó kormányzást teremtettek az égalattiban, s ez vajon nem joggal kötötte le szellemüket (*xin*)? Igazán nem foglalkozhattak még földműveléssel is!

Olyat már hallottam, hogy a kínai műveltség (*Xia* 夏) átalakított barbárokat, de olyat még nem hallottam, hogy valakit a barbárok alakítottak volna át. (Mestered:) Chen Liang, aki Chuban született <barbár volt>, megörvendett Zhougong 周公 és Zhongni 仲尼 tanításainak, és északra jött tanulni a Középső Fejedelemségbe. És Észak valamennyi tanulója <tudósa> közül még mindig nem tudja senki felülmúlni őt. Méltán nevezik valóságos hősnek. Te és öcséd több évtizeden át szolgáltátok őt, most azonban, amikor a mester már halott, elhagytátok.

Egyszer régen, amikor Kongzi elhalálozott, tanítványai csak a három év <a gyász> elteltével készítették el csomagjaikat (a hazautazáshoz), és amikor indulás előtt beléptek Zigonghoz, hogy elbúcsúzzanak tőle, egymásra néztek és sírni kezdtek, mindnyájan elvesztették belé a hangjukat, és csak ekkor indultak haza. Zigong azonban visszamaradt, a sír mellett épített magának egy kunyhót, abban lakott egyedül még három évig, s csak azután tért haza szülőföldjére.

Egy másik alkalommal Zixia 子夏, Zizhang 子張 és Ziyong 子游 úgy

találták, hogy You Ruo 有若 nagyon hasonlít a szent emberre <Konfuciuszra>, és szolgálatába akartak állni, mint egykor Kongzinak. Zengzit is kényszeríteni akarták, hogy szolgálja velük együtt (You Ruot). Zengzi azonban így szólt: 'Ez lehetetlen. Amit a Jiang 江 vagy a Han vizében megmostak, az őszi napfényben megszáritottak, az olyan vakító fehér, hogy semmi sem érhet fel vele.'⁴⁵

S most itt ez a déli barbár (*nanman* 南蠻), ez a gébics-nyelvű ember, aki nem a régi királyok útját járja, és ti mégis elhagytátok mestereteket, hogy tőle tanuljatok. Bizony, egészen mások vagytok, mint Zengzi. Olyat már hallottam, hogy (a madarak) kiemelkednek a sötét völgyből és megtelepednek a magas fákon, de olyat még soha, hogy leszállnak a magas fákról és behatolnak a sötét völgybe. Lu Himnuszaiban azt olvassuk: 'Lesújtott a nyugati és az északi barbárokra (*rongdi* 戎狄), megbüntette Jing 荆 <Chu> és Shu 舒 barbárait.'⁴⁶ Zhougong tehát éppen arra sújtott volna le, akihez ti tanulni mentetek. Bizony, nagyon rosszul tettétek, hogy megváltoztattátok (mestereteket)."

(Chen Xiang azzal védekezett:) „De ha megfogadnák Xu mester tanításait, akkor a vásártereken nem lenne többé kétféle ár, s az egész országban nem lehetne többé csalás. Akkor egy akár öt láb magas fiúcskát is elküldhetnénk a vásárterre; senki nem csapná be. Az ugyanolyan hosszú kendervászonnak és selyemnek ugyanaz lenne az ára is, az ugyanolyan súlyú kender- és selyemfonalaknak ugyanaz lenne az ára is, az ötféle gabonának azonos mennyiségben azonos lenne az ára is, az egyazon nagyságú cipőknek ugyanaz lenne az ára is.”

(Mengzi) pedig azt felelte: „Hogy a dolgok nem egyenlőek, az a dolgok természete (*qing* 情). Van, ami másnak a kétszeresét vagy ötszörösét, van, ami tízszeresét vagy százszorosát, s van, ami ezerszeresét vagy tízezerszeresét éri. Te mindent egybe akarsz vetni és egyenlővé akarsz tenni (*tong* 同), ezzel azonban felforgatod az égalattit. Ha a nagy cipőnek meg a kis cipőnek egyenlő az ára, akkor az emberek vajon melyiket fogják szívesebben csinálni? Ha megfogadnák Xu mester tanításait, az emberek oda jutnának, hogy kölcsönösen becsapják egymást. Hogyan is lehetne (ilyen elvekkel) jól kormányozni a fejedelemséget és családjait (*guojia* 國家)?”

Mo Di 墨翟 egy Yi Zhi 夷之 nevű követője⁴⁷ azzal a kéréssel fordult Xu Bihez 徐辟, hogy szeretné meglátogatni Mengzit. Mengzi azt üzenté neki: „Igazán nagyon szívesen látnám, de ma éppen beteg vagyok. Mihelyt meggyógyulok, magam megyek el hozzá, hogy meglátogassam.” Yizi 夷子 tehát nem jöhetett el.

Egy más napon azonban ismét kérte, hogy megjelenhessék Mengzi előtt. Mengzi most azt mondta: „Most már (ti. állhatatossága láttán) lehetséges, hogy fogadjam. Ha nem igazítom helyre, akkor az igaz tanítás (*dao*) nem lesz látható; ezért helyre fogom igazítani. Úgy hallottam, hogy Yi úr Mo Di követője. Mo Di alapelve pedig a temetési szertartásban: a legnagyobb egyszerűség. Yi úr azt hiszi, hogy ezzel megváltoztathatja az égalattit. Nem tart-e tehát értéktelennek mindent, ami ezzel ellentétben áll? És mégis, Yi úr igen nagy pompával temette el szüleit; ez pedig annyi, hogy szüleit éppen a megvetett módon szolgálta.”

Xuzi 徐子 elmondta ezeket Yizinek. Yizi pedig így szólt: „A konfucianusok (*ru zhe* 儒者) tanítása szerint a régi idők emberei <uralkodói> úgy oltalmazták népüket, mint anya a gyermekét. Mit jelentenek ezek a szavak? Én úgy gondolom, azt jelentik, hogy a szeretet nem ismerhet különbségeket és osztályokat, de megvalósítását azért a szüleinknél kell kezdeni.”

Xuzi elmondta e szavakat Mengzinek. Mengzi ekkor így szólt: „Ez a Yi úr igazán azt hiszi, hogy az embernek éppen úgy kell szeretnie bátyjának gyermekét, mint ahogyan szomszédjának újszülöttjét? S talál (egy mondást is), amire hivatkozzék. (Pedig a mondás valódi értelme:) Ha egy kisgyermek csúszkálva-mászkálva már-már beleesik a kútba, az bizony nem a kisgyermek bűne. Mikor az Ég megszülte a dolgokat (*wu* 物), úgy intézte, hogy egyetlen gyökerük (*ben* 本) legyen, Yi úr szerint pedig két gyökerüknek kellene lenni.

A legrégebbi időkben akadtak olyanok, akik nem temették el a szüleiket, hanem mikor szüleik meghaltak, fölemelték és valami árokba dobták őket. Később aztán, mikor arra jártak: rókák és vadmacskák lakmároztak rajtuk, legyek és mindenféle bogarak táplálkoztak belőlük. (A látványtól) homlokukon kiütött a verejték, lesütötték szemüket, alig mertek odanézni. Nem azért ütött ki rajtuk a verejték, mintha mások előtt szégyelltek volna magukat;

legbensőbb érzelmeik mutatkoztak meg arcukon és szemükben. hazasiettek tehát, s legalább egy kosár földet borítottak (szüleik holttestére), hogy betakarják őket. Ha pedig valóban helyes volt, hogy betakarták őket, akkor az a mód, ahogyan egy szülőtisztelő (*xiao*) fiú, egy emberséges (*ren*) ember elföldeli a szüleit, mindenképpen megfelel a helyes elveknek (*dao*).” Xuzi ezeket is elmondta Yizinek. Yizi egy darabig gondterhelten hallgatott, majd így szólt: „Kinyilatkoztatta nekem az igazságot.”

VI A

1.

Gaozi 告子 <Gao Buhai 告不害>⁴⁸ így szólt: „Az emberi természet (*xing* 性) olyan, mint a fűzfa; az igazságosság (*yi* 義) pedig olyan, mint a fűzfa-csésze. Az ember természete úgy lesz emberséges és igazságos, ahogyan a fűzfából csésze lesz.”

Mengzi erre azt mondta: „Tudsz-e vajon alkalmazkodni a fűzfa természetéhez, ha csészét akarsz csinálni belőle? Bizony csak akkor tudsz csészét csinálni belőle, ha előbb vágod és megnyomorítod a fűzfát. Ha pedig kényszerítened kell a fűzfát, hogy csészét csinálhass belőle, akkor talán kényszeríteni akarod az embereket is, hogy emberségesekké és igazságosakká legyenek? Ha van valami, ami az égalattiban minden embert arra készítetne, hogy elvesse magától az emberséget és az igazságosságot, akkor feltétlenül a te szavaid azok.”

2.

Gaozi így szólt: „Az emberi természet olyan, mint az örvénylő víz. Ha kelet felé nyitnak utat számára, keletre folyik; ha nyugat felé nyitnak utat neki, nyugatra folyik. Az ember természete nem különbözteti meg egymástól a jót és a rosszat, mint ahogy a víz sem tesz különbséget kelet és nyugat között.”

Mengzi erre azt mondta: „A víz valóban nem tesz különbséget kelet és nyugat között, de vajon a fent és a lent közt sem tesz különbséget? Az ember természete éppen úgy jó, mint ahogy a víz mindig lefelé folyik. Az emberek között éppen úgy nincsen (ter-

mészeténél fogva) rossz, mint ahogy nincsen olyan víz, amely ne lefelé folya.

Mármost, ha ezt a vizet ütéssel felcsapod, akkor elérheted, hogy a homlokodnál is magasabbra csapjon. Ha pedig folyásában akadályozod és visszaszorítani próbálsz, akkor elérheted, hogy elöntse a hegyeket is. De talán a víz természete ilyen? Ez csak az erőszak következménye. Ugyanígy lehet elérni azt is, hogy az ember rossz legyen, ugyanígy megsértve (eredeti) természetét.”

3.

Gaozi így szólt: „Amit emberi természetnek nevezünk: az élet.” Mengzi megkérdezte tőle: „Az életet ugyanúgy nevezzük emberi természetnek, mint ahogy a fehéret fehérnek nevezzük?” (Gaozi) azt felelte: „Ugyanúgy.” (Mengzi így folytatta:) „Egy fehér toll fehérsége tehát éppen olyan, mint a fehér hó fehérsége; a fehér hó fehérsége pedig ugyanolyan, mintegy fehér drágakő fehérsége?” (Gaozi) azt felelte: „Ugyanolyan.” (Mengzi pedig mondotta:) „Nos, akkor a kutya természete éppen olyan, mint az ökör természete, és az ökör természete ugyanolyan, mint az ember természete?”

4.

Gaozi így szólt: „Az ételek és a szép dolgok (szeretete) a természetünk (következménye). Az emberség (*ren* 仁) bennünk van, nem pedig rajtunk kívül. Az igazságosság (*yi* 義) azonban rajtunk kívül van, nem pedig bennünk.” Mengzi megkérdezte: „Miért mondd azt, hogy az emberség bennünk van, az igazságosság azonban rajtunk kívül?” (Gaozi) így felelt: „Ha valaki idősebb nálam (*zhang* 長), akkor én idősebbként tisztetem, de idősebb volta nem bennem van. Ugyanígy, ha valami fehér, akkor fehérnek kezelem, de fehérsége nem bennem van. Ezért mondom, hogy (az igazságosság) rajtunk kívül van.”

(Mengzi) erre azt mondta: „Már az is elég különös, hogy egy ló fehérségét éppen úgy tartjuk fehérnek, mint egy ember fehérségét. De nem tudom, éppen úgy tiszteled-e egy ló idősebb voltát, mint ahogy tiszteled egy ember idősebb voltát? Tulajdonképpen

mit nevezel igazságosságnak: az idősebb voltát valakinek, vagy az idősebbnek kijáró tiszteletet?”

(Gaozi) így felelt: „A saját ifjabb fivéremet szeretem, egy Qin-beli 秦 ember ifjabb fivérét azonban nem szeretem. Így tehát magam szerint szeretek vagy nem szeretek, s ezért mondom, hogy (az emberség) bennünk van. Egy nálam idősebbet a chubeliek 楚 közül éppen úgy tisztetek, mint egy nálam idősebbet az enyéim közül. Így tehát idősebb volta szerint tisztetek vagy nem tisztetek valakit, s ezért mondom, hogy (az igazságosság) rajtunk kívül van.”

(Mengzi) erre azt mondta: „Egy Qin-beli ember sültjét ugyanúgy szeretetem, mint ahogy a saját sültemet szeretem. Ezek a dolgok ugyanúgy hatnak rám (mint valakinek az idősebb volta). S ha így van, akkor az, hogy szeretem a sültet, ugyancsak rajtam kívül van?”

5.

Meng Jizi 孟季子 megkérdezte Gongduzit 公都子 mondván:⁴⁹ „Miért mondják, hogy az igazságosság bennünk van?” Az így felelt: „Mert (vele) tanújelét adjuk tiszteletünknek. Ezért mondják, hogy bennünk van.” (Meng Jizi most azt kérdezte:) „Ha egy környékbeli ember egy évvel idősebb, mint saját tiszteletre méltó bátyám, akkor melyiküket tiszteljem jobban?” (Gongduzi) így felelt: „A bátyádat tiszteld jobban.” „És ha (vendégül látva őket) bort töltök nekik, melyiküknek töltssem ki előbb?” (Gongduzi) azt felelte: „Előbb a környékbeli embernek töltsd ki.” (Meng Jizi erre így szólt:) „Amit az egyikben tisztetek, az benne van; s amit a másikban méltányolok, az meg őbenne van. Valójában tehát (az igazságosság) rajtunk kívül van, s nem a bensőnkéből fakad.”

Gongduzi erre nem tudott felelni, de elmondotta a dolgot Mengzinek. Mengzi pedigmondotta: „(Kérdezd meg tőle, hogy) kit tisztel jobban, ifjabbik apai nagybátyját vagy saját öccsét? Azt fogja felelni, hogy ifjabbik apai nagybátyját tiszteli jobban. Akkor kérdezd meg tőle, hogy amikor öccse (egy szertartásban) valamely ősenek megszemélyesítője (*shi* 尸),⁵⁰ akkor melyiküket tiszteli jobban? Azt fogja felelni, hogy akkor öccsét tiszteli jobban. Erre kérdezd meg, mivé lett hát az ifjabbik apai nagybátyja iránti tisztelete? Azt fogja felelni: a betöltött tisztség (*wei* 位) az oka (öccse iránti nagyobb tiszteletének). Mire aztán megfelelhetsz: 'A betöltött tisztség az oka (annak

is, hogy vendégednek előbb töltöd ki a bort). Az állandó tisztelet bátyádat illeti, az alkalmi tisztelet pedig a környékbeli embert.”

Amikor Jizi 季子 ezt meghallotta, így szólt: „Amikor apai nagybátyámat kell tisztelnem, tisztelem. Amikor öcsémet kell tisztelnem, tisztelem. Valójában tehát (mindez) rajtam kívül van, s nem belőlem fakad.” Gongduzi erre azt felelte: „Ha tél van, forró vizet (v. levest) iszunk, ha meg nyár van, akkor hideg vizet. Ha igazad van, akkor még ivásunk és evésünk is rajtunk kívül álló dolog.”

6.

Gongduzi így szólt: „Gaozi azt mondja, hogy az emberi természet se nem jó, se nem rossz. Mások azt mondják, hogy az emberi természet ösztönözhet jóra és ösztönözhet rosszra, így például Wen 文 és Wu 武 uralkodása idején a nép szerette a jót, You 幽 és Li 厲 uralkodása idején azonban szerette a bűnt. Ismét mások azt mondják, hogy az emberi természet lehet jó is, lehet rossz is. Így például Yao 堯 uralkodásakor olyan ember is akadt, amilyen Xiang 象 volt; (másrészt pedig) olyan apának, mint Gusou 瞽瞍, olyan fia születhetett, mint Shun 舜; olyan unokaöccsel, sőt uralkodóval, mint (a bűnös) Zhou 紂, olyanok is lehettek együtt, mint Qi 啟, Wei 微 fejedelme, és Bigan 比干, a király fia.⁵¹ Mármost te azt mondod, hogy az emberi természet jó. Ha pedig így van, akkor ezek mindnyájan tévednek?”

Mengzi így felelt: „Ha természetünk hajlandóságát nézzük, akkor (azt kell mondanunk, hogy) az csak a jóra ösztökélhet. Ezért mondom róla, hogy jó. Ha valaki rosszat tesz, az nem (természetes) tehetségének a hibája.

A könyörület érzése megvan minden emberben; a szégyen és a (rossz iránti) gyűlölet érzése megvan minden emberben; a külső és a belső tisztelet érzése megvan minden emberben; az igazság és hamisság érzése megvan minden emberben. A könyörület érzése: az emberség (*ren*). A szégyen és a gyűlölet érzése: az igazságosság (*yi*). A külső és belső tisztelet érzése: az illendőség (*li* 禮). Az igazság és hamisság (meg)érezése: a bölcsesség (*zhi* 智). Az emberséget, az igazságosságot, az illendőséget és a bölcsességet nem kívülről öntötték belénk, mint valami öntőformába, hanem eredendően birtokoljuk őket. (Sokan azonban) nem gondolnak

rájuk. Ezért mondják: 'Ha keresed, megtalálod; ha nem törődsz vele, elveszíted.' Egyik ember kétszer, a másik ötször vagy éppen számtalanszor (jobb vagy rosszabb a többinél), (mert sokan) nem képesek kimeríteni természetes adottságaikat (*cai* 才).

A Dalok Könyvében olvassuk: 'Amikor az Ég életre hívta a népet, (a nép már) birtokolta a dolgokat s birtokolta a törvényeket (*ze* 則). A nép meg is tartja a törvényt, s szereti ezt a nagyszerű erényt (*de* 德).⁵² Kongzi azt mondta: 'Aki ezt a verset csinálta, ismerte-e vajon a követendő utat (*dao* 道)?' Így tehát, ha megvannak a dolgok, feltétlenül megvannak a törvényeik is. Ha pedig az ember megtartja (saját) törvényét <jó természetét>, akkor szereti (és gyakorolja) a nagyszerű erényt.'

7.

Mengzi mondta: „Gazdag aratás évében a fiatalok többnyire hűek maradnak (jó természetükhöz); rossz termés idején a fiatalok többnyire megsértik (jó természetüket). Nem azért történik ez, mert az Ég különbözőképpen látta el őket tehetségekkel, hanem mert körülményeik miatt elsüllyeszti és megfojtja szívük érzelmeit.

Úgy van az az árpával és búzával is, hogy elvetik a magot, majd elegyengetik a földet. A föld mindig ugyanaz, a vetés ideje is mindig ugyanaz. A vetés kicsírázik és növekedésnek indul, s mire a napforduló idejéhez érünk, minden kalász megéri. S ha mégis különbségeket látunk, annak oka az, hogy egyik föld kövérebb, másik meg kövesebb, hogy eső és harmat nem egyformán táplálta, ember nem egyformán gondozta.

Az azonos fajtájú (*tonglei* 同類) dolgok mind hasonlóak egymáshoz. Miért egyedül az emberhez érve vonnánk kétségbe (ezt a törvényt)? A szent emberek ugyanahhoz a fajtához tartoznak, mint mi. Ezért mondta Longzi 龍子:⁵³ 'Ha valaki szalmacipőt készít másnak, anélkül hogy ismerné az illető lábát, biztosan tudom, hogy nem fog kosarat csinálni.' A szalmacipők hasonlítanak egymáshoz, mert az égalatti minden lába azonos (fajtájú).

Szajunk az ízeket azonos módon ítéli meg. Yi Ya⁵⁴ 易牙 már előtünk felfedezte, mit hogyan ízlel a szánk. Ha azonban feltételezzük, hogy (Yi Ya) szájának természete az ízlés dolgában más volt, mint a többi emberé, hogy tehát mondjuk a kutyák és lovak (ízléséhez)

hasonlított, amelyek nem tartoznak azonos fajtába velünk, akkor hogyan lenne lehetséges, hogy az egész égalatti Yi Yat követi az ízek megítélésének dolgában? Hogy az ízeket az égalattiban mindenki ugyanúgy ítéli meg, mint Yi Ya, azért van, mert az égalattiban minden száj hasonlít egymáshoz.

Ugyanígy van ez a fülünkkel. A zenei hangokat az égalattiban mindenki ugyanúgy ítéli meg, miként Kuang 曠 zenemester,⁵⁵ mert az égalattiban minden fül hasonlít egymáshoz. S éppen így van a szemünkkel is. Zidu⁵⁶ 子都 szépségét az égalattiban mindenki felismeri. Aki Zidu szépségét nem ismeri fel, annak nincsen szeme.

Ezért mondom azt, hogy szájunk az ízeket azonos módon ízleli, fülünk a hangokat azonos módon hallja, szemünk a színekben azonos módon gyönyörködik. Mármost egyedül a szívünk ne ítélkeznék azonos módon? És hogyan ítélkezik azonos módon a szívünk? Én azt mondom: a belső törvény (*li* 理) és az igazságosság (*yi*) révén. A szent emberek már előttünk felismerték, hogy szívünk azonos módon ítélkezik, s ezért a belső törvény és az igazságosság éppen úgy megörvendezteti szívünket, mint ahogy a fűvel élő és a gabonával élő (háziállatok húsa) megörvendezteti szájunkat.”

8.

Mengzi mondotta: „Az Ökrök Hegyén⁵⁷ valaha szép fák állottak. Lévén azonban egy nagy fejedelemség fővárosának határában, balták és fejszék kivágták a fákat. Megőrizhették volna a szépségüket? Amikor azonban a nappal és az éjszaka éltető ereje átjárta, az eső és a harmat nedvességgel látta el (a tönköket), mindenképpen új hajtások sarjadtak ki belőlük. De most meg a marhák és juhok következtek, s lelegelték ezeket. Hát ezért olyan csupasz most az a hegy. Ha az emberek megpillantják mostani csupaszágát, azt hiszik, hogy sohasem termett rajta használható faanyag. De vajon a hegy természete (*xing*) ilyen?

Éppen így van az emberrel is. Vagy talán hiányzik szívéből az emberség (*ren*) és igazságosság (*yi*)? Ha azonban veszni hagyja nemes szívét (*liangxin* 良心), akkor ugyanúgy tesz, mint balta és fejsze a fával. Ha naponta csapásokat mér rá, hogyan őrizhetné meg szépségét? Ám nappal és éjszaka új erőre kap, s a reggelek leheletében hajlandósága és idegenkedése (bizonyos dolgoktól) ismét közel

kerül más emberekéhez. De ha ez ritkán történik, akkor nappali tevékenysége béklyóba veri és elpusztítja (eredeti természetét). S ha ez a béklyóba verés újra meg újra bekövetkezik, akkor az éjszaka lehelete már nem elegendő, hogy fenntartsa (eredeti természetét). S ha ennek fenntartásához az éjszaka lehelete már nem elegendő, akkor az ember már nem áll messze az állatoktól. Mások pedig, látván állat voltát, azt hiszik, hogy soha nem is voltak jó képességei. De vajon az ember eredeti természete (*qing* 情) ilyen?

Tehát: ha megkapja táplálékát, minden dolog növekedik, s ha elveszíti táplálékát, minden dolog elpusztul. Kongzi 孔子 azt mondta: 'Ha szilárdan tartod, akkor megmarad; ha elhagyod, akkor elpusztul. Jöttenek és távoztának nincs pontos ideje, és senki sem ismeri állandó lakhelyét.'⁵⁸ Ezt bizony a szívrőlmondotta."

9.

Mengzi mondotta: „Nem csoda, hogy a király⁵⁹ nem mondható bölcsnek. Mert lehet az az égalatti legkönnyebben fejlődő növénye, mégis, ha egy napig tartják a napon s tíz napig a hidegben, nem lesz képes fejlődésre. Én pedig nagyon ritkán látogatom meg (a királyt). S amikor én visszavonulok, megérkeznek azok, akik hidegben tartják (képességeit). Így aztán, bár megvannak benne a csírák, mire mehetnék én?

Továbbá: a sakkjáték (*yi* 弈) művészet ugyan, de kicsiny művészet. Ám aki nem fordítja rá egész szívét és minden igyekezetét, az nem tudja elsajátítani. Sakkjátékos Qiu⁶⁰ 秋 országának legjobb sakkjátékosa volt. Tétélezzük fel, hogy Sakkjátékos Qiu két embert tanít a játékra. Az egyik egész szívével és minden igyekezetével tanul, és csak Sakkjátékos Qiu szavát lesi. A másik azonban, miközben hallgatja (a tanítást), egész szívével csak arra gondol, mikor érkezik már egy vad hattyú, s hogyan fogja újat megfeszíteni, nyilát a húrra helyezni s a madarat lelőni. Így aztán hiába tanul együtt az elsővel, azzal nem mérkőzhetik. Azért talán, mert neki nincs annyi esze? Én azt mondom: nem azért.”

10.

Mengzi mondotta: „Szeretem a halat, és szeretem a medvetalpat is. Ha azonban e kettőhöz nem juthatok hozzá egyszerre, akkor

lemondok a halról, s a medvetalpat választom. Szeretem az életet is, s szeretem az igazságosságot (*yi*) is. Ha azonban e kettőt nem birtokolhatom egyszerre, akkor lemondok az életről s az igazságosságot választom. Szeretem ugyan az életet is, de van, amit jobban szeretek az életnél, ezért nem törekszem arra, hogy mindenáron megtartsam. Másrészt gyűlölöm ugyan a halált, de van, amit jobban gyűlölök a halálnál, ezért van olyan szerencsétlenség, amit nem igyekszem elkerülni.

Ha az ember semmit sem szeretne jobban az életnél, akkor miért ne törekedhetnék minden eszközzel arra, hogy megtartsa az életet? Ha az ember semmit sem gyűlölne jobban a halálnál, akkor miért ne tehetne meg mindent, hogy elkerülje a szerencsétlenséget?

De mert van, amihez akkor sem folyamodunk, ha az életünk függ tőle, és mert van, amit akkor sem teszünk meg, ha ezzel elkerülhetnénk a szerencsétlenséget, azért lennie kell olyannak, amit jobban szeretünk az életnél, s olyannak, amit jobban gyűlölünk a halálnál. S nem csupán a kiváló embereknek van ilyen szívük, minden ember ilyet birtokol. A kiválóak azonban meg is tudják őrizni.

Ha valakinek egy kosárka rizsre vagy egy csésze levesre olyan szüksége van, hogy életét mentheti meg vele, és ha nem kapja meg, akkor meghal, ám (az ételt) durva kiáltással adják oda neki, akkor legyen bár utakat rovó vándor ember, nem fogadhatja el. Ha (az ételt) egy rúgással vetik oda neki, akkor még egy koldus is visszautasítja.

Ha azonban tízezer *zhong* 鐘 (gabonáról van szó), azt bizony elfogadják anélkül, hogy mérlegelnék az illendőséget (*li*) és igazságosságot (*yi*). Mivel is gazdagít engem tízezer *zhong* (gabona)? Építhetek belőle szép házakat és palotákat, feleséget és ágyasokat állíthatok szolgálatomba, s támaszkodhatnak rám azok az ismerőseim, akik szűkölködnek vagy nyomorognak.

Korábban életről-halálról volt szó, mégsem lehetett elfogadni (az ételt), megtehetném-e hát most szép házak és paloták kedvéért? Korábban életről-halálról volt szó, mégsem lehetett elfogadni, megtehetném-e hát most azért, hogy feleség és ágyasok szolgáljanak? Korábban életről-halálról volt szó, mégsem lehetett elfogadni, megtehetném-e hát most azért, hogy szűkölködő vagy nyomorgó ismerőseim rám támaszkodhassanak? Hát nem kell-e ettől

tartózkodnom? (Mert aki így tesz) arról bizony elmondhatjuk, hogy elvesztette eredeti természetét (*benxin* 本心).”

11.

Mengzi mondotta: „Az emberség (*ren*): az ember szíve <természetes erénye>. Az igazságosság (*yi*): az ember útja. Milyen szomorú, ha valaki elhagyja az utat és nem követi többé, ha valaki veszni hagyja a szívét és nem tudja, merre keresse! Mert ha az ember tyúkja vagy kutyája elbitangol, akkor tudja, hol találhatja meg, de ha a szívét hagyja veszni, akkor azt sem tudja, merre keresse. Nos, a tanulás és tudakozódás nem másra, mint éppen az elveszett szív keresésére szolgál.”

12.

Mengzi mondotta: „Ha valakinek a nevetlen ujj⁶¹ meggörbül, és nem lehet kiegyenesíteni, az nem betegség, nem fáj, s nem zavar a munkában. (Mégis) ha akad valaki, aki ki tudja egyenesíteni, akkor nem tartjuk hosszúnak még a Qin és Chu közti utat sem, mert ez az ujj nem olyan, mint más embereké. Egy ujjat, amely nem olyan, mint más embereké, rossznak tudnak tartani, de azt a szívet, mely nem olyan, mint más embereké, nem tudják gyűlölni. Az ilyenekről elmondhatjuk, hogy nem ismerik a dolgok fajait (*lei* 類).”

13.

Mengzi mondotta: „Ha az emberek két kézzel vagy egy kézzel átfogható tong- 桐 vagy katalpafát akarnak nevelni,⁶² mindnyájan tudják, hogyan kell gondozniuk. Önmagukat azonban nem tudják, hogyan gondozzák. Önmagukat talán nem szeretik annyira, mint a tong- és katalpafát? Bizony nem gondolkodnak.”

14.

Mengzi mondotta: „Az ember az énjét (*shen* 身) egészében (*jian* 兼) szereti. S mivel egészében szereti, (minden részének) egyenlő módon (*jian*) viseli gondját. Ha pedig nincs egy lányfi vagy hüvelyknyi bőr sem, amit ne szeretne, akkor nincs egy lányfi

vagy hüvelyknyi bőr sem, aminek ne viselné gondját. S ha meg akarja tudni, hogy vajon jó-e vagy rossz (ahogyan énjét gondolja), ugyan mi mást kellene csinálnia, mint önmagát megvizsgálnia!

A testnek (*ti* 體) ugyanis van előkelő része és közönséges része, van jelentéktelen része és fontos része. Nem szabad a jelentéktelenrel törődnünk s ezzel megkárosítani a fontosat, nem szabad a közönséggel törődnünk s ezzel megkárosítani az előkelőt. Aki a jelentéktelennek viseli gondját, az „kis ember”; aki a fontosnak viseli gondját, az „nagy ember”. Az a kertészemester, aki elhanyagolja a platán- és katalpafákat, és a tövises jujubákat gondozza, bizony rossz kertészemester. Aki egyetlen ujjával törődik csupán, de elhanyagolja hátát és vállát, hasonlít a (vaktában) rohanó farkashoz.

Azt, aki csak eszik-iszik, megvetik az emberek, mert a jelentéktelennek viseli gondját s ezzel veszni hagyja a fontosat. Ha az, aki csak eszik-iszik, ugyanakkor semmit sem hagyyna veszni, akkor a száj meg a has hogyan lehetne csupán annyi, mint egy lábnyi vagy hüvelyknyi bőrdarab?”

15.

Gongduzi megkérdezte mondván: „Mindenki egyenlőképpen ember. Hogyan lehetséges tehát, hogy vannak nagy emberek, és vannak kis emberek?” Mengzi azt felelte: „Aki teste fontos részét (*dati* 大體) követi, nagy ember lesz; aki teste jelentéktelen részét (*xiaoti* 小體) követi, kis ember lesz.”

(Gongduzi) így folytatta: „Mindenki egyenlőképpen ember. Hogyan lehetséges tehát, hogy egyesek testük fontos részét követik, mások meg testük jelentéktelen részét?” (Mengzi) pedig felelte: „A fül és a szem funkciója (*guan* 官) nem a gondolkodás, ezért a dolgok (*wu* 物) homályba borítják. Ha pedig dolog fog össze dologgal (*wu*), akkor az embert egyszerűen magukkal ragadják. A szív funkciója azonban éppen a gondolkodás. Ha gondolkodik, betölti feladatát, de ha nem gondolkodik, nem tölti be. Mindkettőt <énünk mindkét részét> az Égtől kaptuk, de a jelentéktelen csak akkor nem tud jogtalan uralomhoz jutni, ha előbb megszilárdítottuk magunkban a fontosat. Így válhatunk nagy emberré, s nem másképp.”

16.

Mengzi mondotta: „Vannak égi méltóságok és vannak emberi méltóságok. Az emberség (*ren*), az igazságosság (*yi*), a hűség (*zhong*) és a megbízhatóság (*xin* 信), valamint a jónak (*shan* 善) fáradhatatlan szeretete: égi méltóságok. Fejedelemnek, főminiszternek és más főembernek lenni: emberi méltóság.

A régi emberek gondot viseltek égi méltóságukra, s emberi méltóságuk ezután következett. Manapság az emberek csak azért viselik gondját égi méltóságuknak, hogy általa emberi méltóságot szerezzenek. Ha pedig megszerezték az emberi méltóságot, elvetik maguktól égi méltóságukat. Ez azonban hatalmas elvakultság. Elkerülhetetlenül mindennek az elvesztéséhez vezet.”

17.

Mengzi mondotta: „Az előkelőség (*gui* 貴) utáni vágy közös az emberek szívében. Minden ember hordoz előkelőséget önmagában, erre azonban nem gondolnak. Pedig az emberektől kapott előkelőség nem az igazi előkelőség (*lianggui* 良貴). A Zhao Mengtól 趙孟 kapott előkelőséget Zhao Meng megvetettséggé változtathatja.⁶³

A Dalok Könyvében ez áll: 'Lerészegedtünk a borától, elteltünk erényével.'⁶⁴ Azt jelenti ez, hogy aki eltelik az emberséggel (*ren*) és igazságossággal (*yi*), az nem vágyik többé, miként más emberek, zsíros hús és finom rizs ízére. Aki szélesen kiterjedő hírnevével borítja be magát, az nem vágyik többé, miként más emberek, ékes hímzésekre.”

18.

Mengzi mondotta: „Az erény (*ren*) éppen úgy le tudja győzni a bűnt (*buren* 不仁), mint ahogy a víz le tudja győzni a tüzet. Manapság azonban éppen úgy gyakorolják az erényt, mint aki egy pohár vízzel akar megmenteni a tűztől egy kocsirakomány rőzsét, s amikor a lángok nem hagynak alább, kijelenti, hogy a víz nem tudja legyőzni a tüzet. Ebből aztán nagyszerűen táplálkozhatnak a bűn, (az erénynek) pedig elkerülhetetlen pusztulás a vége.”

19.

Mengzi mondotta: „Az öt gabona⁶⁵ a legértékesebb a magok közül. Ha azonban nem érettek, akkor még a rossz kölessel sem érnek fel. Így az erény dolgában is minden attól függ, mennyire érleltük meg magunkban.”

20.

Mengzi mondotta: „Amikor Yi⁶⁶ 羿 nyilazni tanított másokat, megkövetelte tőlük, hogy az íjat teljesen megfeszítsék. Aki tanul, annak szintén teljesen meg kell feszítenie akarátát. Amikor a kiváló ács másokat tanít, megköveteli, hogy használják a körzöt és szögvasat. Aki tanul, annak ugyancsak használnia kell körzöt és szögvasat.”

VI B

1.

Egy Ren-beli⁶⁷ 任 ember megkérdezte Wuluzitól 屋廬子:⁶⁸ „Melyik a fontosabb: a szertartások betartása (*li* 禮) vagy az evés?” (A tanítvány) így felelt: „A szertartások betartása a fontosabb.” (Az ember tovább kérdezte:) „S melyik a fontosabb: a nemi élet vagy a szertartások?” (A tanítvány) azt felelte: „A szertartások fontosabbak.” (Az ember) ekkor így folytatta: „És ha a szertartások szerint étkezem, de úgy éhezem és meg kell halnom, ha pedig nem a szertartások szerint étkezem, s úgy elegendő ételhez jutok, vajon akkor is be kell tartanom a szertartásokat? Ha személyesen menve érte nem kapnék feleséget, és nem menve érte személyesen, feleséget kapok, vajon akkor is személyesen kell érte mennem?”

Wuluzi erre nem tudott felelni. Elment hát másnap Zouba 鄒, s elmesélte a dolgot Mengzinek 孟子.

Mengzi azt mondotta: „Ó, erre nagyon könnyű megfelelni! Ha nem törődünk vele, hol az alapja, csak a felső végét hasonlítjuk össze, akkor egy hüvelyknyi fadarab is magasabb lehet, mint egy tető csúcsa. Az arany valóban nehezebb, mint a toll, de vajon mondhatjuk-e ennek alapján, hogy egy arany övkapocs nehezebb, mint egy kocsirakomány toll?”

Ha a feltétlenül szükséges étkezést összehasonlítjuk egy jelenték-

telen előírással, akkor persze az étkezés sokkal fontosabb. Vagy ha a nélkülözhetetlen nemi életet hasonlítjuk össze egy jelentéktelen szertartással, akkor persze a nemi élet sokkal fontosabb.

Menj tehát és válaszold neki: ha ki kellene csavarnia bátyjának karját s erővel elvenni tőle ételét, hogy enivalóhoz jusson, ha pedig nem csavarja ki (bátyja karját), nem jut enivalóhoz, akkor vajon kicsavarja-e (bátyja karját)? Vagy ha át kellene másznia keleti szomszédjának falán és erőszakot elkövetnie (szomszédjának) hajadon leányán, hogy feleséghez jusson, mert ha nem követ el rajta erőszakot, nem kap feleséget, akkor vajon elkövet-e rajta erőszakot?”

2.

A Cao-beli⁶⁹ 曹 (fejedelem öccse), Jiao 交 megkérdezte mondván: „Igaz-e az, hogy minden ember Yaová 堯 és Shunná 舜 válhatik?” Mengzi azt felelte: „Igaz.” (Jiao így folytatta:) „Úgy hallottam, hogy Wenwang 文王 tíz láb magas volt, Tang 湯 pedig kilenc láb magas. Nos hát, én kilenc láb és négy hüvelyk magas vagyok; mást se csinálok, csak eszem a kölest. Mit tegyek még, hogy velük mérközhessem?”

(Mengzi) erre mondotta: „Azt hiszed, ettől függ a dolog? Cselekedned kell éppen úgy, mint ők. Tétélezzük fel, hogy egy embernek arra sem futja az ereje, hogy fölemeljen egy csibét; az bizony erőtlen ember. De ha most azt mondja, fel tud emelni száz *junt* 鈞, akkor bizony erős emberré lett. S ha így van, akkor ugyanannyi súlyt tud felemelni, mint Wu Huo 烏獲,⁷⁰ ezzel pedig ő is Wu Huová lett. Vajon joggal búsulnak-e az emberek azon, hogy nem tudnak megbirkózni valamivel? (Nem, mert valójában) nem cselekszenek.

Lassan haladni azok mögött, akik nálunk idősebbek: ezt hívják fiatalabbhoz illő tisztelettudásnak (*ti* 弟). Sietősen járnak azok előtt, akik nálunk idősebbek: ez a tisztelettudás hiánya (*buti* 不弟). Nos, az emberek talán nem képesek lassan járni? Inkább (az a baj, hogy) nem teszik. Pedig Yao és Shun útja éppen a szülők iránti kegyelet (*xiao* 孝) s az idősebbek iránti tisztelet (*ti*).

Öltözködj úgy, ahogyan Yao öltözködött; beszélj úgy, ahogyan Yao beszélt; cselekedj úgy, ahogyan Yao cselekedett: és Yaová leszel. De öltözködj úgy, ahogyan Jie 桀 öltözött; beszélj úgy, ahogyan Jie beszélt; cselekedj úgy, ahogyan Jie cselekedett: ezzel bizony Jie lesz belőled.”

(Jiao) ekkor így szól: „Mihelyt alkalmam lesz megjelenni Zou fejedelme előtt, megkérem, hogy jelöljön ki lakást számomra. Mert itt szeretnék maradni, hogy részesülhessem tanításaidban.” (Mengzi) azonban így felelt: „A követendő út olyan, mint a nagy országút. Nehéz volna felismerni? Az emberek hibája az, hogy nem is keresik. Térj csak haza, és ha keresed, több mestert fogsz ott találni, mint kellene.”

3.

Gongsun Chou⁷¹ 公孫丑 megkérdezte mondván: „Gaozi⁷² 高子 azt mondja, hogy a *Xiaobian* 小弁 verset⁷³ közönséges ember (*xiaoren* 小人) írta.” Mengzi megkérdezte: „S miért mondja ezt?” (Gongsun Chou) felelte: „Mert zúgolódik.”

(Mengzi) ekkor így szól: „Ó, az öreg Gao 高 mily ostoba a Dalok Könyve megértésében! Mert tételezzük fel, hogy valakire ráfogja íját egy Yue-beli 越 ember s le akarja lőni. Az illetőnek szép szavakra és mosolygásra van szüksége ahhoz, hogy lelkére beszéljen, mégpedig éppen azért, mert idegennel áll szemben. De ha saját bátyja feszíti meg íját, hogy őt lelője, akkor sírásban és zokogásban törhet ki, úgy beszélhet a lelkére, mégpedig éppen azért, mert közeli rokonával áll szemben. A *Xiaobian* zúgolódásából tehát a szülők szeretete árad. A szülők szeretete pedig: emberség (*ren* 仁). Ó, a Dalok Könyve megértésében igazán ostoba az idős Gao!”

(Gongsun Chou) megkérdezte: „Hogyan lehetséges akkor, hogy a *Kaifeng* 凱風 vers⁷⁴ nem zúgolódik?” (Mengzi) pedig felelte: „A *Kaifeng*ben csak kicsiny szülői hibáról van szó, a *Xiaobian*ban azonban a szülői hiba nagy. Ha pedig szüleink hibája nagy, és mi nem zúgolódunk, akkor idegenként viselkedünk. Ha meg szüleink hibája kicsiny, mégis zúgolódunk miatta, akkor túlságosan türelmetlenek vagyunk. Az idegenként viselkedés: a szülők szeretetének hiánya (*buxiao* 不孝); s a türelmetlenség: ugyancsak a szülők szeretetének hiánya. Kongzi 孔子 azt mondta: 'Shun a szülők szeretetében elérte a tökéletességet: ötvenéves korában is kimutatta szeretetét irántuk.’”⁷⁵

4.

Amikor Song Keng⁷⁶ 宋輕 Chuba 楚 igyekezett, Mengzi összetalálkozott vele Shiqiuban 石丘, s megkérdezte tőle: „Hová igyekszel,

mester?” (Song Keng) azt felelte: „Úgy hallottam, Qin 秦 és Chu háborúra készül. Oda akarok állni Chu királya elé, hogy rábeszéljem, szüntesse be (az ellenségeskedést). Ha pedig Chu királya nem fogadná szívesen tanácsomat, akkor elmegyek Qin királyához, és őt beszélem rá, hogy álljon el tervétől. A két király közül csak meghallgat valamelyik.”

5.

Amikor Mengzi Zouban élt, Ji Ren 季任, aki (bátyja távollétében) Rent 任 kormányozta, selymet küldött neki ajándékba. Ő elfogadta, anélkül hogy viszonzta volna. Amikor pedig Pingluban 平陸 tartózkodott, Chuzi 儲子, a (Qi-beli) főminiszter is selymet küldött neki ajándékba. Ezt is elfogadta, anélkül hogy viszonzta volna.⁷⁷

Később egy ízben, amikor Zouból Renbe utazott, meglátogatta Ji Rent. Pingluból Qibe 齊 utazván azonban nem látogatta meg Chuzit. Ekkor Wuluzi⁷⁸ örömmel így szólt: „Felfedeztem egy hézagot <következetlenséget>.” És feltette kérdését mondván: „Amikor Renbe érteztél, mester, meglátogattad Ji 季 fejedelmet; Qiben járva azonban nem látogattad meg Chuzit. Azért talán, mert ő csak főminiszter?”

(Mengzi) így felelt: „Nem azért. Hanem azt mondja az Írások Könyve: 'Az ajándékozásnál legfontosabb a tiszteletnyilvánítás. Ha az ajándéktárgyhoz nem járul tiszteletnyilvánítás, akkor nem is történt ajándékozás, mert az érzelmek nem vették ki részüket az ajándékozásból.'⁷⁹ (Azért nem látogattam meg) mert ő nem végezte tökéletesen az ajándékozást.”

Wuluzi meglegedett a válasszal. S amikor valaki megkérdezte a dolog felől, Wuluzi azt felelte: „Ji fejedelemnek nem volt alkalma Zouba jönni, de Chuzi (személyesen) Pingluba jöhetett volna.”

6.

Chunyu Kun⁸⁰ 淳于髡 így szólt: „Aki legfontosabbnak a hírneves tetteket (*mingshi* 名實) tartja, az másokért tevékenykedik. Aki a hírneves tetteket nem tartja fontosnak, az önmagáért tevékenykedik. Te azonban, mester, a három főminiszter (*sanqing* 三卿) egyike voltál (Qiben), de még mielőtt hírneves tettet vittél volna végbe akár felfelé, akár lefelé, eltávoztál onnan, így kell hát cselekednie az erényes (*ren*) embernek?”

Mengzi azt felelte neki: „Volt, aki inkább alantas körülmények között élt, de képességeit (*xian* 賢) nem állította méltatlan ember szolgálatába: ez volt Boyi 伯夷.⁸¹ Volt, aki ötször elment Tanghoz és ötször elment Jiehez is: így tett Yiyin 伊尹.⁸² Volt, aki attól sem riadt vissza, hogy bűnös fejedelmet szolgáljon, s még egy kicsiny hivatalt sem utasított vissza: így cselekedett a Liuxia-beli 柳下 Hui 惠.⁸³ E három bölcs nem ugyanazt az utat járta, törekvésük azonban ugyanaz volt. Hogy micsoda? Hát az erény (*ren*). A nemes ember (*junzi* 君子) is csak az erényre törekszik, és semmi másra. De miért kellene ezt mindenkinek egyformán tennie?”

(Chunyu Kun) így folytatta: „A Lu-beli 魯 Mu 繆 fejedelem idejében Gongyizi 公儀子 vezette a kormányzás ügyeit, Ziliu 子柳 és Zisi 子思 pedig miniszterek voltak, s Lu területe mégis mind kisebbre zsugorodott.⁸⁴ Ebből pedig úgy látszik, hogy a bölcs emberek (*xian*) nem gyarapítják az országot.”

(Mengzi) azt felelte: „Yu 虞 (fejedelemség) nem akarta alkalmazni Boli Xit 百里奚, s emiatt elpusztult. A Qin-beli Mu fejedelem azonban alkalmazta őt, s megszerezte a hegemoniát (*ba* 霸).⁸⁵ Ha nem alkalmazták a bölcseket (*xian*), elpusztul az ország. Hogy is remélhetné, hogy pusztán kisebbre zsugorodik!”

(Chunyu Kun) így folytatta: „Hajdanában Wang Bao 王豹 a Qi 淇 (folyó) mellett lakott, s a Folyótól nyugatra az emberek (mindmáig) jó énekesek.⁸⁶ Mian Ju 綿駒 Gaotangban 高唐 élt, s a Qi 齊 (folyó) jobb partján lakók (mindmáig) kiváló dalosok.⁸⁷ Hua Zhou 華周 és Qi Liang 杞梁 felesége oly kiválóan siratta el férjét, hogy ezzel (az asszonyi gyász dolgában) megváltoztatták az ország szokásait.⁸⁸ Ami megvan a bensőben, feltétlenül formát kap a külsőben is. Még sohasem láttam olyan embert, aki anélkül végezte volna szolgálatait, hogy érdemdús tetteket (*gong* 功) vitt volna végbe. Éppen ezért: nincsenek „bölcsek” (*xian*). Ha lennének, tudnom kellene róluk.”

(Mengzi) erre azt mondta: „Amikor Kongzi főbíró volt Luban, (a fejedelem) nem fogadta meg tanácsait. Kivárta hát, míg egy áldozat bemutatásakor nem kapta meg (a fejedelemtől a főembereknek járó) áldozati húst, s akkor aztán eltávozott anélkül, hogy áldozati fővegét levette volna. Akik a dologból semmit sem értettek, azt gondolták, hogy a hús miatt tette. Akik értettek belőle valamit, azt hitték, hogy a szertartás megsértése miatt. Kongzi azonban éppen

kicsiny hiba miatt akart eltávozni, mert nem akart (nyilvánvaló) ok nélkül távozni. Arról tehát, amit a nemes ember tesz, a közönséges emberek bizony semmit sem tudnak.”

7.

Mengzi mondotta: „Az öt hegemón uralkodó (*wuba* 五霸): bűnösök a három (dinasztiaalapító) királlyal szemben.⁸⁹ A mostani fejedelmek (*zhuhou* 諸侯): bűnösök az öt hegemón uralkodóval szemben. S a mostani főemberek (*dafu* 大夫): bűnösök a mostani fejedelmekkel szemben.

(Régen) az Ég Fia meglátogatta a fejedelmeket: ezt nevezték ellenőrző körútnak. A fejedelmek kihallgatáson jelentek meg az Ég Fia udvarában: ezt nevezték a hivatalról való beszámolásnak. Tavasszal ellenőrizték a szántást-vetést, és támogatták azt, akinek nem volt elegendője. Ősszel ellenőrizték az aratást, és segítették azt, aki nem aratott elegendőt. Ha (az Ég Fia) belépett egy területre (*jiang* 疆), s ott a földeket feltörve, a mezőket jól megművelve, az öregeket gondozottan, a bölcseket tiszteletben, a kiváló férfiakat hivatalokba emelve látta, akkor (a fejedelmet) megjutalmazta. Jutalomképpen (újabb) földeket adott neki. Ha azonban belépett egy területre, s ott a földeket elvadultan és elgazosodva, az öregeket elhanyagolva, a bölcseket elvetetten találta, a telhetetleneket pedig a hivatalokban, akkor (a fejedelmet) megróttta ezért. Ha valaki egy ízben nem jelent meg udvari kihallgatáson, leszállította a rangját (*jue* 爵). Ha másodízben sem jelent meg udvarában, megnyirbálta a földjeit. S ha harmadszorra sem jelent meg kihallgatáson, akkor a hat hadsereg eltávolította (a reá bízott területről). Így tehát az Ég Fia határozta el a büntetést, de nem maga támadta meg (a bűnöst). A (szomszédos) fejedelmek hajtották végre a támadást, de ők nem dönthettek a büntetés felől. Az öt hegemón uralkodó azonban magával ragadott egyes fejedelmeket, s velük támadott meg más fejedelmeket. Ezért mondom, hogy az öt hegemón uralkodó: bűnösök a három (dinasztiaalapító) királlyal szemben.

Az öt hegemón uralkodó közül (Qi fejedelme): Huangong 桓公 volt a legnagyobb. Kuiqiuban 葵丘 gyűjtötte össze a fejedelmeket, összekötöztette az áldozati állatot, ráhelyeztette a (parancsait tartalmazó) írást, de senkinek nem kellett bekennie száját a vérrel.

Első parancsa így hangzott: halállal bűnhődjék, aki nem tiszteli szüleit (*buxiao* 不孝); a kijelölt örököst (*shuzi* 樹子) ne lehessen elmozdítani; ágyasból (*qie* 妾) pedig ne lehessen feleség (*qi* 妻). Második parancsa így hangzott: a bölcseket tiszteljék, a tehetséget ápolják, hogy ezáltal az erény birtoklója (*youde* 有德) fényesen ragyogjon. Harmadik parancsa így szólt: az öregeket tisztelni kell, az ifjakat szeretni kell, s a vendégekről és idegenekekről senki meg ne feledkezzen. A negyedik parancs kimondotta: a hivatalnokoknak (*shi* 士) ne lehessen örökölhető hivataluk (*shiguan* 世官), hivatali szolgálatokat senki ne halmozhasson, hivatalnok kiválasztásánál alkalmassága legyen a döntő, főhivatalnokot (*dafu*) önhatalmúlag ne lehessen halálra vetni. Az ötödik parancs elrendelte: a szomszédok kárára ne építhessenek gátakat,⁹⁰ ne akadályozzák meg a gabonavásárlást (*di* 糶), (uralkodói) felhatalmazás nélkül ne létesíthessenek adórendszereket (*youfeng* 有封). S végül kimondották: 'Mi valamennyien, akik ebbe a szövetségbe tartozunk, miután egymásnak szövetséget esküdtünk (*meng* 盟), kijelentjük, hogy helyreállítjuk egymás közt a jó viszonyt.' A mostani fejedelmek azonban valamennyien megsértik ezt az öt tiltó rendelkezést. Ezért mondom, hogy a mostani fejedelmek: bűnösök az öt hegemón uralkodóval szemben.

Aki csak öregbíti fejedelme gonoszságát, annak viszonylag kicsiny a bűne; aki azonban elébe megy fejedelme gonoszságának, annak hatalmas a bűne. A mostani főemberek valamennyien elébe mennek fejedelmük gonoszságának. Ezért mondom, hogy a mostani főemberek: bűnösök a mostani fejedelmekkel szemben."

8.

Lu 魯 (fejedelme) rá akarta bízni Shenzire 慎子 a hadsereg parancsnokságát.⁹¹ Mengzi azt mondta (Shenzinek): „Nem tanítani a népet, hanem háborúba vinni: ezt úgy hívják, hogy a nép elveszejtése. Aki a népet romlásba vitte volna, azt Yao és Shun idejében bizony nem túrték volna meg. Ha egyetlen csatával legyőzhetnéd Qit 齊, és visszaszerezhetnéd tőle Nanyangot 南陽,⁹² még akkor sem volna szabad ezt megtenned.” Shenzinek elváltozott az arckifejezése és így szólt méltatlankodva: „Én, Guli 骨鯨, ezt nem értem.”

(Mengzi) ekkor azt mondta: „Akkor világosan elmagyarázom

neked. Az Ég Fiának földterülete ezer négyzetmérföld. Ha nem lenne ki ezer mérföldet, akkor (jövedelme) nem lenne elég ahhoz, hogy megvendégelje a fejedelmeket. A fejedelmek földterülete száz négyzetmérföld. Ha nem lenne ki száz mérföldet, akkor (jövedelme) nem lenne elég ahhoz, hogy betartsák az ősök templomának írott törvényeit (*dianji* 典籍). – Amikor Zhougong 周公 birtokul kapta (*feng* 封) Lut, az éppen száz négyzetmérföldnyi volt. Területe éppen elegendő volt, noha nem több száz mérföldnél. Amikor Taigong 太公 birtokul kapta Qit, az ugyancsak száz négyzetmérföldnyi volt.⁹³ S e terület éppen elegendő volt, noha nem több száz mérföldnél. – Manapság Lu (területe) ötször száz négyzetmérföldnyi. Mit gondolsz, uram, ha most igazi király támadna, vajon csökkentené-e, vagy talán növelné Lu (területét)? – Még ha könnyen el lehetne venni (földeket) az egyiktől, hogy a másiknak adjuk, még akkor sem lenne ilyet az erényes (*ren*) ember. Hát még akkor, ha csak emberek gyilkolásával lehet megszerezni! A nemes ember (*junzi*) úgy szolgálja fejedelmét, hogy csak azzal törődik: fejedelme mindig a helyes úton járjon és becsvágya az erény (*ren*) legyen.”

9.

Mengzi mondotta: „Manapság azok, akik fejedelmet szolgálnak, így beszélnek: 'Én a fejedelemnek új földeket tudok szerezni, s meg tudom tölteni raktárait és kincseskamráit.' Akiket manapság derék minisztereknek neveznek, azokat a régi időkben a nép fosztogatóinak hívták. Gazdagítására törekedni az olyan fejedelemnek, aki nem a helyes úton jár, és becsvágya nem az erény: ez annyi, mint Jiet 桀 gazdagítani.

(Mások így beszélnek:) 'Én a fejedelem érdekében szövetségeket tudok kötni más országokkal, s (így) háborúban biztosítani tudom a győzelmet.' Akiket manapság derék minisztereknek neveznek, azokat a régi időkben a nép fosztogatóinak hívták. Háború céljára erősíteni az olyan fejedelmet, aki nem a helyes úton jár, és becsvágya nem az erény: ez annyi, mint Jiet támogatni. Annak, aki a ma szokásos utat járja, és nem változtat a mai szokásokon, hiába adnák kezébe az egész égalattit, nem tudná azt megőrizni egyetlen reggelen át sem.”

Bo Gui⁹⁴ 白圭 így szólt: „Én csak egy huszadot vennék el (adóba). Mi a véleményed erről?” Mengzi azt felelte: „A te módszered, uram, az északi vadak (*mo* 貉) módszere. Elképzelhető-e, hogy egy tízezer háztartással rendelkező fejedelemségben mindössze egy fazekas legyen?” (Bo Gui) így felelt: „Nem képzelhető el, mert akkor nem lenne elég edényük a szükségletekhez.”

(Mengzi) ekkor azt mondta: „Az északi vadaknál nem terem meg az öt gabona, egyedül a köles él meg ott. Nincsenek kettős fallal körülvett városaik, sem házaik és palotáik, sem ősöknek szentelt templomaik (*zongmiao* 宗廟), sem pedig áldozati szertartásaik. Nincsenek fejedelmeik (*zhuhou*), sem selyemajándékaik, sem ünnepi lakomáik; nincsenek sem hivatalnokaik (*boguan* 百官), sem alkalmazott tisztviselőik (*yousi* 有司). Így aztán nekik egy huszadrész is elég.

Mi azonban, akik a Középső Fejedelemségben élünk, hogyan engedhetnénk meg magunknak, hogy elrugaszkodjunk az örök emberi viszonyok szabályaitól (*renlun* 人倫), és hogy nélkülözzük a hivatalnokokat (*junzi*)? Még akkor is lehetetlen az ország fenntartása, ha kevés a fazekas, hát még akkor, ha nincsenek hivatalnokok (*junzi*)! Aki könnyíteni akar a Yao és Shun által meghatározott (adókon), az kisebb vagy nagyobb mértékben északi vademberré válik; aki pedig súlyosbítni akarja a Yao és Shun által meghatározott (adókat), az kisebb vagy nagyobb mértékben Jievé válik.”

Bo Gui így szólt: „Én, Dan 丹, jobban értek a vízszabályozáshoz, mint maga Yu 禹.”⁹⁵ Mengzi azt felelte neki: „Nagyon tévedsz, uram. Yu a vizeket úgy tudta szabályozni, hogy az megfelelt a víz törvényeinek. Ilyen módon Yu a négy tengert használta fel vízgyűjtő medencének. Te azonban, uram, vízgyűjtő medencének a szomszéd országokat használod fel. Pedig ha a vizet (gátakkal) akadályozzák folyásában, elmondhatni, hogy megárasztják. És ha a víz megárad, árvíz lesz. Ezt azonban minden emberséges (*ren*) ember gyűlöli. Nagyon tévedsz tehát, uram.”

12.

Mengzi mondotta: „Az a nemes ember (*junzi*), aki nem megbízható, hogyan tudná kézben tartani a dolgokat?”

13.

Lu (fejedelme) kormányzási ügyekkel akarta megbízni Yuezhengzit 樂正子.⁹⁶ Mengzi azt mondta erről: „Mikor meghallottam, úgy megörültem, hogy aludni sem tudtam.” Gongsun Chou 公孫丑 megkérdezte: „Olyan erős ember Yuezhengzi?” (Mengzi) így szólt: „Nem.” „Akkor talán bölcs és leleményes?” „Az sem.” „Akkor hát nagy tudással, sok tapasztalattal rendelkezik?” „Nem” – felelte (Mengzi). „De ha ez sem, akkor mi örvendeztetett meg annyira, hogy aludni sem tudtál tőle?” (Mengzi) azt felelte: „Olyan ember ő, aki a jót szereti.” (Gongsun Chou így folytatta:) „És az elég, ha valaki szereti a jót?”

(Mengzi) pedig mondotta: „A jó szeretete bőségesen elég lenne (a kormányzáshoz) az égalattiban is, hát még Lu fejedelemségben! Mert ha valaki igazán szereti a jót, akkor a négy tenger között senki sem ijed meg ezer mérföldes úttól sem, hanem eljön hozzá és tanácsokat ad neki, hogyan gyakorolja a jót. Ha azonban valaki nem a jót szereti, az emberek így beszélnek róla: 'Önelégült, (aki minden tanácsra azt mondja:) magam is régóta tudom!' Az önelégült hangja és arckifejezése azonban ezer mérföld távolságban tartja az embereket. S ha az írástudók (*shi*) ezer mérföld távolságban maradnak, nyomban megérkeznek a rágalmozók és képmutató hízelgők. Ha pedig rágalmozók és képmutató hízelgők között élve akarja országában helyreállítani a rendet, miféle eredményt is érhetne el?”

14.

Chenzi⁹⁷ 陳子 megkérdezte: „Régen a nemes emberek (*junzi*) milyen esetekben vállaltak hivatalt (*shi* 仕)?” Mengzi ekkor mondotta: „Három esetben elfogadták, s három esetben lemondtak róla. Ha (a fejedelem) maradéktalan tisztelettel fogadta őket, betartva minden szertartási előírást, és remélhették, hogy szavaikat tettekre is fogja váltani, akkor elfogadták. Később azonban, ha a szertartásos

udvariasság csorbítatlan maradt ugyan, de szavaikat (a fejedelem) nem váltotta tettekre, akkor lemondtak róla. – A következő eset az volt, amikor szavaik tettekre váltását nem remélhették ugyan, de maradéktalan tisztelettel fogadták őket, betartva minden szertartási előírást: ekkor is elfogadták. Mihelyt azonban csökkenni kezdett irántuk a szertartásos udvariasság, nyomban lemondtak róla. – A legutolsó eset az volt, ha reggel nem volt mit enniük, este sem volt mit enniük, és az éhezéstől már arra sem futotta erejük, hogy kimenjenek az ajtón. A fejedelem, mikor hallotta (nyomorúságukat), így szólt: 'Nekem túlságosan nagy (amit követelnek), nem tudom tettekre váltani az elveiket, de még a szavaikat követni sem tudom. Hagyni azonban, hogy éhen pusztuljanak az én területemen: ez szégyent hozna reám.' Ezt a segítséget ugyancsak el lehet fogadni, de csak az éhhalál elkerülése végett."

15.

Mengzi mondotta: „Shun a szántóföldről indult el, Fu Yue 傳說 deszkák és gerendák közül emelkedett fel, Jiaoge 膠鬲 halak és só társaságából, Guan Yiwu 管夷吾 börtönből, Sunshu Ao 孫叔敖 a tenger mellől, Boli Xi 百里奚 pedig holmi vásártérről.⁹⁸

Ilyen módon ha az Ég nagy hivatalt szándékozik ruházni valakire, annak előbb biztosan megkeseríti a szívét és lelkét, kifárasztja idegeit és csontjait, kiéhezteti testét és bőrét, egész lényét a legnagyobb nyomorúságba dönti, minden cselekedetét gátolja és megzavarja. Így mozgósítja a szívét, békétűrővé teszi a természetét, és gyarapítja mindabban, amiben még hiányosak a képességei.

Az embereknek előbb hibázniuk kell, hogy utána kijavíthassák. Kétségnek kell lennie szívükben, tanácstalanságnak gondolataikban, hogy azután cselekedhessenek. A (hívságos) külsőre figyelnek fel, s a hang (zengését) hallják meg, hogy azután megértsék (a lényegét). Óhatatlanul elpusztul az a fejedelemség, amelynek belül nincsenek törvényt teremtő családjai (*fajia* 法家) és bölcs hivatalnokai (*shi*), kívülről pedig nem fenyegeti ellenséges ország és más külső veszedelem. Ebből megérthetjük, hogy az élet a gondból és szenvedésből fakad, a halál pedig a nyugalomból és boldogságból."

Mengzi mondotta: „A tanításnak is sokféle módja van. Ha nem szánom rá magam, hogy valakit tanítsak és oktassak, ezzel is óhatatlanul tanítom és oktatom.”

VII A

1.

Mengzi mondotta: „Aki szívének legmélyére hatol, az megismeri saját természetét (*xing* 性). Saját természetünk megismerése pedig az Ég megismerése. Aki megőrzi szívét, táplálja saját természetét, az ezzel szolgálni tudja az Eget. Korai halál és hosszú élet nem kettő számára; önmagát tökéletesítve várja (a halált), így szilárdítja meg az égi rendelést (*ming* 命).”

2.

Mengzi mondotta: „Semmi nincs, ami ne égi rendelés (szerint történne). Alázatosan fogadjuk azt, amit közvetlenül rendelt el (*zheng* 正). Így aztán aki ismeri az égi rendelést, nem áll oda egy omladozó fal alá. Végigjárni utunkat és úgy halni meg: ez közvetlen rendelés (*zhengming* 正命). Ám béklyóban és bilincsből halni meg: nem közvetlen rendelés (*fei zhengming* 非正命).”

3.

Mengzi mondotta: „Keress és akkor megtalálod, de ha elhagyod, akkor elveszíted! A keresés tehát használ valamit a megtalálásban; de csak ha önmagunkban keressük (az erényt). – 'A keresésnek megvan a maga útja, a megtalálás pedig eleve elrendeltetett (*youting* 有命).' A keresés tehát semmit sem használ a megtalálásban, ha kívül keressük (az erényt).”⁹⁹

4.

Mengzi mondotta: „Minden dolog (*wanwu* 萬物) megvan bennünk magunkban. Ha magunkba szállva igaznak bizonyulunk, ez olyan

öröm, amelynél nincs nagyobb. Aki erőssé teszi magában a kölcsönösség erényét (*shu* 恕) és aszerint is cselekszik, az keresésében a tökéletességhez (*ren*) egészen közel jutott.”

5.

Mengzi mondotta: „Cselekszenek és nem tudják, mit tesznek; szokásaik vannak és nem tudják, miért; leélik egész életüket és nem ismerik fel a helyes utat: (így él) a tömeg (*zhong* 眾).”

6.

Mengzi mondotta: „Az ember nem lehet el szégyenérzet nélkül. Ha valaki szégyenkezik szégyentelensége miatt, akkor már nem is kell szégyenkeznie.”

7.

Mengzi mondotta: „A szégyenérzet a legfontosabb az emberben. Aki mindenféle csalafintaságokban és csínytevésekben ügyeskedik, annak szégyenérzetre nincs szüksége. De ha szégyentelenségével elkülöníti magát az emberektől, mi marad benne másokkal közös?”

8.

Mengzi mondotta: „A régi idők bölcs királyai szerették az erényt (*shan* 善) s elfelejtették hatalmukat is. S miért ne tették volna ugyanezt a régi idők bölcs írástudói (*xianshi* 賢士)? Örömeiket az igaz elvekben (*dao* 道) lelték, s elfeledkeztek más emberek hatalmáról. Ezért ha a királyok és fejedelmek (*wanggong* 王公) nem bántak velük a legnagyobb tisztelettel és maradéktalan szertartásossággal, akkor nem adatott meg nekik, hogy gyakran lássák őket. S ha nem adatott meg nekik az sem, hogy gyakran lássák őket, mennyivel kevésbé alkalmazhatták őket hivatalba (*chen* 臣)!”

9.

Mengzi azt mondta Song Goujiannek 宋句踐:¹⁰⁰ „Szeretsz vándorolni? Megmondom, hogyan kell vándorolni. Ha az emberek

<a fejedelmek> felismernek, légy boldog, de ha nem ismernek fel, akkor is légy boldog.”

(Song Goujian) megkérdezte: „S hogyan érhetem el ezt a boldogságot?” (Mengzi) pedig felelte: „Becsüld meg az erényt (*de* 德) s örvendj az igazságosságnak (*yi* 義): így elérheted ezt a boldogságot. Ezért az igazi írástudó (*shi* 士) a nyomorúságban sem veszíti el az igazságosságot, s a dicsőségben (*da* 達) sem tér le a helyes útról. És mert a nyomorúságban sem veszíti el az igazságosságot, az igazi írástudó birtokában marad önmagának. És mert a dicsőségben sem tér le a helyes útról, a nép (*min* 民) nem csalódik benne. A régi idők emberei, ha elérték, amire törekedtek (ti. a hivatalt), áldást hoztak a népre; ha pedig nem érték el, amire törekedtek, akkor önmagukat tökéletesítették s úgy léptek a világ szeme elé. A nyomorúságban csak a saját személyükkel tettek jót, dicsőségre jutván pedig önmagukkal együtt (*jian* 兼) az egész égalattival jót tettek.”

10.

Mengzi mondotta: „Aki Wenwangra 文王 vár, hogy aztán fölemelkedjék, az közönséges ember (*fanmin* 凡民). Az igazán kiváló írástudó (*shi*) Wenwang nélkül is fel tud emelkedni.”

11.

Mengzi mondotta: „Add oda valakinek a Han 韓 vagy a Wei 魏 család gazdagságát;¹⁰¹ ha ettől sem válik gőgössé, akkor messze fölülmúlja a többi embert.”

12.

Mengzi mondotta: „Aki a nyugalomhoz vezető úton dolgoztatja az embereket, arra nem haragszanak meg, bármily fáradságot okozzon. Aki az élethez vezető úton öl embert, akkor (az elítélt) meghal anélkül, hogy panaszkodna arra, aki megöli.”

13.

Mengzi mondotta: „A hegemon uralkodó (*ba* 霸) népe büszke és ujjongó, az igazi király (*wang* 王) népe azonban nyugodt és

elégedett.¹⁰² Akár öldökölheti (a király), nem zúgolódik; vagy hasznot hajthat neki, azt sem tartja különös kegynek (*yong* 庸); a nép napról napra előbbre jut a jóságban, és nem is tud róla, kinek köszönheti. A nemes ember (*junzi* 君子) átalakító hatású (*hua* 化), amerre csak jár; és isteni (*shen* 神) mindenütt, ahol tartózkodik; (befolyása) felfelé és lefelé az Ég és a Föld (befolyásával) együtt terjed. Mondhatja-e valaki, hogy csak kicsiny támogatást nyújt (a népnek)?”

14.

Mengzi mondotta: „Az emberséges (*ren* 仁) szavak nem hatolnak oly mélyen az emberek szívébe, mint az emberség erényének jó híre (*rensheng* 仁聲). Az ügyes (*shan* 善) kormányzás nem képes úgy megnyerni a népet, mint a jó (*shan*) tanítás. Az ügyes kormányzást féli a nép, a jó tanítást azonban szereti. Az ügyes kormányzás megszerzi a nép javait (*cai* 財), a jó tanítás azonban megszerzi a nép szívét.”

15.

Mengzi mondotta: „Amire az ember tanulás nélkül is képes, az természetes képessége (*liangneng* 良能), amit pedig gondolkodás nélkül is tud, az természetes tudása (*liangzhi* 良知). Minden karonülő gyermek tudja szeretni a szüleit, és ha nagyobb lesz, mind tudja tisztelni idősebb fivérét. A szülők szeretete az emberség (*ren*), s az idősebbek tisztelete az igazságosság (*yi*). Nem másért (van ez így), mint hogy (ezek az erények) mindenütt meglegyenek az ég alattiban.”

16.

Mengzi mondotta: „Amikor Shun a mély hegyekben lakott, együtt élve a fákkal és sziklával, együtt kóborolva a szarvasokkal és vaddisznókkal, alig-alig különbözött ama mély hegyek vadembereitől (*yeren* 野人). Mihelyt azonban egyetlen jó (*shan*) szót hallott, egyetlen jó tettet látott, olyanná lett, mint a Jiang 江 vagy a Folyó, melyet, ha átszakította gátját, senki sem tud feltartóztatni többé.”

17.

Mengzi mondotta: „Ne tégy olyat, amit nem szükséges tenned; ne kívánj olyat, amit nem szükséges kívánnod. Ez teljesen elegendő.”

18.

Mengzi mondotta: „Azok az emberek, akik birtokolják az erényt (*de*), az éleslátást (*hui* 慧), az ügyességet (*shu* 術) és a tudást (*zhi* 知), azok rendszerint sokáig éltek lázban és betegségben <nyomorúságban>. Csak az elhagyott alattvalóknak (*chen* 臣) és ágyasok leszármazottainak kell mindig készen állni szívükben a veszedelemre, s gondban-szenvedésben elmerülniük. Ezért viszik valamire (*da* 達).”¹⁰³

19.

Mengzi mondotta: „Vannak, akik fejedelmet szolgálnak; ezek egyetlen fejedelmet szolgálnak és ennek kegyes arca kielégíti őket. Vannak közhivatalnokok (*sheji chen* 社稷臣); ezeknek az szerez örömet, ha biztosítják a ’föld- és gabona-oltárok’ <a köz, az állam> nyugalmát. Vannak ’égi emberek’ (*tianmin* 天民), akik csak akkor cselekszenek, ha elérik, hogy tetteik javára váljanak az égalattinak. Végül vannak igazán nagy emberek (*daren* 大人), akik példamutatóvá teszik önmagukat, és a világ (*wu* 物) követi példájukat.”

20.

Mengzi mondotta: „A nemes embernek (*junzi*) három öröme lehet, ám az égalatti királysága (*wang tianxia* 王天下) nem tartozik ezek közé. Ha apja és anyja életben van még, ha fivéreivel nincs oka viszálykodni: ez az egyik öröme. Ha feltekintve nem kell szégyenkeznie az Ég előtt, letekintve pedig nem kell pirulnia az emberek előtt: ez a másik öröme. Ha megnyeri az égalatti legtehetségesebb embereit (*yingcai* 英才), hogy tanítsa és nevelje őket: ez a harmadik öröme. A nemes embernek három öröme lehet, s bizony, a királyság az égalatti fölött nem tartozik ezek közé.”¹⁰⁴

Mengzi mondotta: „Hatalmas föld és nagyszámú nép: a nemes ember (*junzi*) óhajtja ezeket, de amiben örömét leli, nincs ezek között. Az égalatti középpontjában állni és békét biztosítani a négy tenger népének: a nemes ember ebben (már) örömét leli, de alaptermészetének (*xing*) nem ezt tartja. A nemes ember az alaptermészetéhez nem tud hozzátenni, bármily nagy tetteket vigyen is véghez, s nem tud elvenni sem belőle, bármily nyomorúságban éljen is, mégpedig azért, mert az meghatározott osztályrésze. A nemes ember természetének az emberséget (*ren*), az igazságosságot (*yi*), a szertartásosságot (*li* 禮) és a bölcsességet (*zhi*) tartja. Ezek a szívben gyökereznek; külső megjelenésük pedig enyhén észrevehető az arcon, elárad a háton és kiterjed a négy testrészre. A négy testrész szavak nélkül is megérti (kötelességét).

Mengzi mondotta: „Boyi 伯夷 elmenekült (a zsarnok) Zhou 紂 elől, s megtelepedett az északi tenger partján. Amikor azonban Wenwang tetteiről hallott, fölemelkedett és így szólt: 'Miért ne térnék vissza, hogy csatlakozzam hozzá? Úgy hallom, Nyugat Fejedelme <Wenwang> nagyon jól ért az öregek gondozásához.' – Taigong 太公 (ugyancsak elmenekült Zhou elől, s megtelepedett a keleti tenger partján. Amikor azonban Wenwang tetteiről hallott, fölemelkedett és így szólt: 'miért ne térnék vissza, hogy csatlakozzam hozzá? Úgy hallom, Nyugat Fejedelme nagyon jól ért az öregek gondozásához.' Ha pedig az égalattiban valaki ért hozzá, hogyan kell az öregeket gondozni, akkor az erényes (*ren*) emberek mind hozzájárulnak.¹⁰⁵

Ha minden ötholdas (*mu* 畝) háztartásban eperfákat ültetnek a fal mentén, amelyen az asszonyok selyemhernyót tenyésztnek, akkor az öregeknek lesz miből selyemruhákat viselniük. Ha öt tyúkja és két anyadisznója van (a családnak), s nem hanyagolják el a (párási) időt, akkor az öregeknek elegendő jut ahhoz, hogy soha ne nélkülözzék a húst. Ha a férj száz hold földet művel meg, akkor egy nyolctagú családnak nem kell megismernie az éhséget.

Az a mondás, hogy Nyugat Fejedelme nagyon jól értett az

öregék gondozásához, azt jelenti, hogy (Wenwang) kijelölte (a parasztok) földjeit és lakóhelyeit (*tianli* 田里), megtanította őket a növénytermesztésre és állattartásra, s rávezette feleségeiket és gyermekeiket, hogy gondozzák az öregeket. Az ötvenéves ember selyemruha nélkül (már) nem érez meleget, a hetvenéves pedig hús nélkül (már) nem lakik jól. Nem érezni meleget és nem lakni jól: ez bizony fájni és éhezni. Nos, Wenwang népéből egyetlen öreg sem fázott, egyetlen öreg sem éhezett.”

23.

Mengzi mondotta: „Ha (a fejedelem) jól megművelteti a szántóföldeket, könnyíti az adókat és szolgáltatásokat (*shuilian* 稅斂), akkor eléri, hogy a nép meggazdagodik. Ha az étkezések mindig a megfelelő időben történnek, a közmunkák (*yong* 用) pedig mindig a szertartások szerint, akkor a javakat (*cai* 財) nem győzik majd elfogyasztani. Víz és tűz nélkül a nép nem tudna megélni. De ha valaki késő este mégis azért kopogtat más ember ajtaján, hogy vizet és tüzet kérjen, senki sem fogja megtagadni tőle, hiszen bőségesen elég van belőle. Ha szent ember (*shengren* 聖人) kormányozza az égalattit, arra törekszik, hogy hüvelyes és gabona olyan (bőségben) legyen, akár a víz és tűz. És ha hüvelyes és gabona annyi van, mint víz és tűz, akkor a nép közt előfordulhatnak-e nem-erényesek (*buren* 不仁)?”

24.

Mengzi mondotta: „Amikor Kongzi 孔子 felment a keleti hegyre, kicsinek látta Lu fejedelemséget; amikor pedig felment a Taishanra 太山, kicsinek látta az egész égalattit. Ugyanígy, aki a tengert nézi, nehezen becsül meg más vizet; aki pedig egy szent ember (*shengren*) iskolájában fordulhat meg, nehezen ad valamit mások beszédére.

A víz megnézésének (és mélysége megítélésének) megvan a módszere (*shu*): meg kell figyelni a hullámzását. A napnak és a holdnak megvan a maga fényessége, s ha sugaraikat beeresztik, ragyogás támad. A folyó víz sajátos dolog (*wu*): amíg egy mélyedést meg nem tölt, nem halad tovább. A nemes ember (*junzi*)

becsvágya is úgy törekedjék előre (az igazság megismerésének) útján, hogy amíg nem tökéletesítette a tudás egy fokozatát, ne menjen tovább.”

25.

Mengzi mondotta: „Aki kakasszóra fölkel és másra sem gondol, csak a jóra (*shan*), az Shun követője. Aki kakasszóra fölkel és másra sem gondol, csak a haszonra (*li*), az (a rabló) Zhi 跖 követője.¹⁰⁶ Akarjátok tudni, mi a különbség Shun és Zhi között? Semmi más, csak ami a hasznot (*li*) és a jót (*shan*) elválasztja egymástól.”

26.

Mengzi mondotta: „Yangzi 楊子 <Yang Zhu 楊朱> mindenhez csak önmagáért nyúlt (*qu weiwo* 取為我). Ha egy hajaszálát kellett volna kitépnie, hogy hasznára legyen az égalattinak, nem tette volna meg. Mozi 墨子 (Mo Di 墨翟) egyenlőképpen szeretett mindenkit (*jian'ai* 兼愛). Ha tetőtől talpig le kellett volna vakarnia testét, hogy hasznára legyen az égalattinak, azt is megtette volna. Zimo 子莫 középutat választott (közöttük). A középutat választva közelebb jutott (az igazsághoz). De mert a középutat mérlegelés nélkül tartotta, ő is csak egy (oldalt) ragadott meg. Én azért gyűlölöm az egy (oldal) megragadását, mert megcsonkítja az igazságot (*dao* 道); kiemeli az egyetlen (oldalt) és elhanyagol száz másikat.”¹⁰⁷

27.

Mengzi mondotta: „Az éhezőnek minden étel ízlik, a szomjazónak minden ital jó. Így azonban nem lehet az italokat és ételeket helyesen megítélni, mert a szomjúság és éhség fogyatékosná teszi (az ízlést). S vajon csak a szájban és a gyomorban okoz károsodást az éhség és szomjúság? Károsodást okoz az ember szívében is. Ha valaki képes arra, hogy az éhség és szomjúság okozta károsodástól megőrizze a szívét, annak nem kell azon aggódnia, hogy nem ér fel más emberekkel.”

28.

Mengzi mondotta: „Liuxia-beli 柳下 Hui 惠 a három főméltóságért (*sangong* 三公) sem cserélte volna el a maga lelkierejét.”

29.

Mengzi mondotta: „A cselekvésre ugyanaz érvényes, mint a kútásásra. Ásson valaki kilencszer nyolc láb mélyre is, ha nem jut el a forrásig, akkor bizony elhagyta a kútját.”

30.

Mengzi mondotta: „Yao és Shun természettől fogva birtokolták (a tökéletes erényt), Tang 湯 és Wu 武 maguk szereztek meg, az öt hegemon uralkodó (*wuba*) pedig egyszerűen bitorolta. S ha valaki sokáig bitorol valamit, és nem adja vissza, arról felismerik-e, hogy nem az övé?”

31.

Gongsun Chou így szólt: „Yiyin 伊尹 azt mondta: 'Én nem tartok ki az olyan (fejedelem) mellett, aki nem követi a helyes utat.'¹⁰⁸ És száműzte Taijia 太甲 (fejedelmet) a Tong 桐 (palotába), a nép pedig nagyon elégedett volt. Amikor Taijia kiváló emberré lett, ismét visszavezette (a fővárosba), és a nép most is nagyon elégedett volt. Ha egy kiváló ember fejedelmi szolgálatba áll, és fejedelme nem kiváló, akkor mindig megteheti, hogy elűzze?”

Mengzi azt felelte: „Ha törekvése ugyanaz, mint Yiyiné volt, akkor megteheti. De ha másra törekszik, mint Yiyin, akkor joggalalanul cselekszik.”

32.

Gongsun Chou így szólt: „A Dalok Könyvében azt olvassuk: 'Nem eszik meg nem érdemelt ételt!'¹⁰⁹ De hát hogyan táplálkozzék a nemes ember (*junzi*), ha maga nem műveli a földet?”

Mengzi azt felelte: „Ha egy fejedelemségben nemes ember (*junzi*) lakik, és fejedelme megfogadja tanácsait, akkor nyugalomhoz, gazdagsághoz, tisztelethez és dicsőséghez jut (az ország). Ha a fiatal

emberek követik őt, akkor szülőtisztelők (*xiao* 孝), tisztelettudók (*ti* 弟), hűségesek (*zhong* 忠) és megbízhatók (*xin* 信) lesznek. Ki tudná jobban megérdemelni az ételt, ha nem ő?”

33.

Dian 墊, a (Qi-beli) király fia megkérdezte: „Mi az írástudó (*shi*) szolgálata <munkája, ti. ha éppen nincs hivatala>?” Mengzi így felelt: „Emeli becsvágyát.” „Mit jelent az, hogy emeli becsvágyát?” – kérdezte (Dian; Mengzi pedig) felelte: „Emberségre (*ren*) és igazságosságra (*yi*) törekszik, és semmi másra. Megölni egyetlen ártatlant is: ellenkezik az emberséggel; elvenni olyat, ami nem az ő birtoka: ellenkezik az igazságossággal. Hogy hol van otthona? Az emberség erényében. Hogy mi az útja? Az igazságosság elve. Az emberségben lakozni és az igazságosság útját követni: ez a nagy ember (*daren* 大人) minden elfoglaltsága.”

34.

Mengzi mondotta: „(Chen) Zhongzi 陳仲子,¹¹⁰ ha Qi fejedelemséget nem igazságosan (*buyi* 不義) adják neki, nem fogadta volna el (a megbízatást). Így az emberek mind megbíztak benne. Ez az igazságosság azonban nem különb, mint lemondani egy kosárka rizsről vagy egy csésze levesről. De ember nem követhet el nagyobb (bűnt), mint hogy veszni hagyja a szülők és rokonok, fejedelem és alattvaló, felettes és alárendelt (közti 'igazságosságot'). Hát megengedhető-e, hogy valaki a kicsiny (erényt) nagynak képzelje?”

35.

Tao Ying¹¹¹ 桃應 azt kérdezte: „Ha abban az időben, amikor Shun volt az Ég Fia, Gaoyao 皋陶 pedig a főbírója (*shi* 士), (Shun apja) Gusou 瞽瞍 meggyilkolt volna egy embert, akkor (Gaoyaonak) mit kellett volna tennie?” Mengzi így felelt: „Egyszerűen el kellett volna fogatnia.”

„Igen, de Shun nem akadályozta volna meg?” (kérdezte Tao Ying.) Mire (Mengzi) felelte: „Hogyan tudta volna megakadályozni? Hiszen (Gaoyao) birtokában volt a felhatalmazásnak.”

(A tanítvány tovább kérdezte:) „De hát akkor mit csinált volna Shun?” És (Mengzi) mondotta: „Shun az égalattiról való lemondást nem tartotta nehezebbnek, mint az ócska cipő elhajítását. Titokban szépen hátára vette volna (apját) és elmenekült volna vele, megtelepedett volna vele valahol a tenger partján, s egész életét vidáman és boldogan töltötte volna el, meg is feledkezve az égalattiról.”¹¹²

36.

Amikor Mengzi Fanból 范 Qibe utazott, már messziről észrevette Qi királyának fiát. Mély sóhajtással mondotta: „A (társadalmi) helyzet éppen úgy megváltoztatja a szellemet (*qi* 氣), mint ahogy a táplálkozás megváltoztatja a testet (*ti* 體). Milyen nagy a (társadalmi) helyzet (befolyása)! Pedig nem vagyunk-e mindnyájan embernek gyermekei?”

Mengzi azt is mondta erről: „Egy király fiának többnyire ugyanolyan házai, kocsija, lovai és ruhái vannak, mint más embereknek <arisztokratáknak>, és mégis, egy király fiában van valami különleges. Ezt pedig az a helyzet teszi, amelyben él. Hát még annak a helyzete, aki az égalatti szélességében él!”

„Mikor Lu fejedelme Songba 宋 érkezett, (bebocsátásért) kiállt a Dieze 埵澤 kapu előtt. Az örök azt mondták: 'Ez nem a mi fejedelmünk. Hogyan lehet, hogy a hangja mégis úgy hasonlít a mi fejedelmünk hangjára?' Nos, ennek egyetlen oka (társadalmi) helyzetük hasonlósága volt.”

37.

Mengzi mondotta: „Táplálni, de nem szeretni: így a disznókkal bánnak. Szeretni, de nem tisztelni: így háziállatokat tenyésztnek. A megbecsülésnek és tiszteletnek (meg kell nyilatkoznia) még az ajándék átnyújtása előtt. Ha azonban a megbecsülés és tisztelet (külsőleg) megvan, de nincs valósága (*shi* 實), akkor a nemes embert (*junzi*) nem lehet megtartani vele.”

38.

Mengzi mondotta: „Az alak és külső (*xingse* 形色): (szintén) égi alaptermészetünk (*tianxing* 天性). De csak ha szent emberré (*shengren*) lettünk, akkor tudunk az alakon átlépni.”

39.

A Qi-beli Xuan 宣 király le akarta rövidíteni a gyászidőt. Gongsun Chou így szólt: „Egy évig gyászolni nem jobb még mindig, mint teljesen elhagyni?” Mengzi azt felelte: „Ez éppen olyan, mint ha valaki kicsavarná a bátyja karját, te pedig így szólnál hozzá: 'Kérlek, legalább lassan csináld!' Pedig inkább a szülőtiszteletre (*xiao*) és az idősebbek tiszteletére (*ti*) kellene megtanítani.”

A király fiai közül az egyiknek meghalt az anyja. Tanítója engedélyt kért számára, hogy legalább néhány hónapos gyászt tarthasson. Gongsun Chou megkérdezte: „Hát erről mit gondoljak?” (Mengzi pedig felelte: „(A fiú) szeretné megtartani a gyászt, de hát nem kap rá engedélyt. Így egyetlen nap is többet ér, mint teljesen elhagyni. Én (korábban) olyasvalakiről beszéltem, akit nem akadályozott senki, mégsem végezte kötelességét.”

40.

Mengzi mondotta: „A nemes ember (*junzi*) ötféle módon tud tanítani. Van, akit úgy átalakít, mint az idejében jött eső (a földet), van, akinek tökéletesíti erényét (*de*), van, akinek kifejleszti képességeit (*cai*), másoknak felel a kérdéseire, ismét mások magányosan (*si* 私) tökéletesítik magukat (a példájára). Ezen az ötféle módon tud tanítani a nemes ember.”

41.

Gongsun Chou így szólt: „Tanításaid igazán magasak és szépek, de olyan elérhetetlennek látszanak, mintha csak az Égre akarnánk felemelkedni. Nem volna jobb azt követelni az emberektől, amit meg is tudnak csinálni, és aztán napról napra (tovább) buzdítani őket?” Mengzi erre azt felelte: „Egy ácsmester valami ügyetlen kontár kedvéért nem fogja megváltoztatni mérőszinórajait. Ji sem

változtatta meg az íj megfeszítésének szabályait holmi ügyetlen íjász miatt. A nemes ember (*junzi*) megfeszíti az íjat, de nem lő, csupán indítást ad. Mindig az út közepén áll, és aki tudja, követi.”

42.

Mengzi mondotta: „Ha az égalattiban rend uralkodik, akkor az igaz elvek (*dao*) szolgálják önünket, de ha az égalattiban nincsen rend, akkor önünknek kell az igaz elveket szolgálni. Olyat még sohasem hallottam, hogy az igaz elvek más embereket szolgáljanak.”

43.

Gongduzi így szólt: „Mikor a Teng-beli 勝 (fejedelem fivére:) Geng 更 kapud előtt volt <eljött iskoládba>, méltányosnak látszott, hogy szertartásosan fogadd, de te nem feleltél a kérdéseire. Miért?”

Mengzi azt felelte: „Aki előkelőségével kérkedik, amikor kérdez; aki kiválóságával kérkedik, amikor kérdez; aki korával kérkedik, amikor kérdez; aki szolgálataival kérkedik, amikor kérdez; aki régi barátságával kérkedik, amikor kérdez, annak én nem válaszolok. A Teng-beli Geng két (hibát) is elkövetett ezek közül.”

44.

Mengzi mondotta: „Aki nem törődik olyannal, amivel nem szabadna nem törődnie, az semmivel sem törődik. Aki nem tart fontosnak valamit, amit fontosnak kellene tartania, az semmit sem tart fontosnak. Aki (ezzel szemben) túlságosan élesen tör előre, az gyors a visszavonulásban is.”

45.

Mengzi mondotta: „A nemes embere (*junzi*) szereti (*ai* 愛) az élőlényeket (*wu* 物), de nem emberséges (*ren*) velük. Az emberek iránt emberséges, de nem különös szeretettel fordul feléjük (*qin* 親). Különös szeretettel a közeli rokonai felé fordul; és emberséges az emberek iránt. Emberséges az emberek iránt, és szereti az élőlényeket.”

Mengzi mondotta: „A bölcstudni akar, de mindenekelőtt a kötelességével (*wu*) törődik. Az emberséges (*ren*) ember mindent (v. mindenkit) szeret, de a kiválóak (*xian* 賢) különös szeretetét (*qin* 親) tartja első kötelességének. Yao és Shun bölcsessége sem terjedt ki minden dologra, hanem mindenekelőtt kötelességükkel törődtek. Yao és Shun embersége sem terjedt ki odáig, hogy minden embert egyformán szeressenek, hanem elsősorban a kiválóak felé fordultak különös szeretettel.¹¹³

Nem lenni képesnek a hároméves gyász megtartására, de tanulmányozni a (kisebb jelentőségű) *si* 緇 és *xiaogong* 小功 gyász (szabályait);¹¹⁴ mértéktelenül zabálni, önteni magunkba az italt, de arról (a szabályról) tudakozódni, hogy nem foggal kell széttépni (a húst): ezt nevezzük a fontosság meg nem értésének.”

MENGZI 孟子 ÉS MÁS FILOZÓFUSOK

YANG ZHU 楊朱 ÉS MO DI 墨翟

Nem uralkodik bölcs király (*shengwang* 聖王), s a fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) szabadjára engedik szenvedélyeiket. A visszavonult írástudók értelmetlen vitatkozásra adták fejüket. Yang Zhu 楊朱 és Mo Di 墨翟 szavai betöltik az egész égalattit. Mindaz, amit ma az égalattiban beszélnek, vagy Yang Zhuhoz, vagy Mo Dihoz csatlakozik. Yang hívei csak önmagukkal törődnek (*weiwo* 為我), számukra tehát nem létezik fejedelem. Mo hívei egyenlőképp szeretnek mindenkit (*jian'ai* 兼愛), számukra tehát nem létezik atya. Aki pedig nem ismer sem fejedelmet, sem atyát, az (olyan, mint a) vadállat.

Ha Yang Zhu és Mo Di tanai nem pusztulnak el, és Kongzi 孔子 tanítása nem ragyog fel, akkor ezek a tévtanok megcsalják a népet s elfojtják benne az emberség (*ren* 仁) és igazságosság erényét (*yi* 義). Az emberség és igazságosság elfojtása pedig annyi, mint állatokkal falatni fel az embereket. Így az emberek nemsokára egymást fogják felfalni.

Én félek ettől, s ezért védelmezem a régi bölcsek (*xiansheng* 先聖) tanításait. Küzdök Yang Zhu és Mo Di ellen, elűzöm a féktelen szavakat, hogy megakadályozzam a tévtanok érvényesülését. Mert ha érvényesülnek a szívekben, kárt okoznak a szolgálatokban (*shi* 事), és ha érvényesülnek a szolgálatokban, kárt okoznak a kormányzásban. Ha majd újra egy szent ember (*shengren* 聖人) támad, semmit sem fog változtatni szavaimon.

A sem atyát, sem fejedelmet nem ismerők ellen (ti. a barbárok ellen) Zhougong 周公 is hadakozott. Én is szeretném helyes irányba fordítani az emberek szívét, szeretném elhallgattatni a tévtanokat, megakadályozni a fonák cselekedeteket, elűzni az arcátlan szavakat, hogy így a három szent művét folytathassam.¹¹⁵ Hogy is tehetném csak azért, mert szeretem a vitatkozást (*bian* 辯)? Nem szabad más-

ként cselekednem. Mert csak az a szent emberek (méltó) követője, aki minden szavával harcol Yang Zhu és Mo Di ellen.¹¹⁶ (III B, 9.)

Mengzi mondotta: „Aki Mo Ditól elmenekül, az feltétlenül Yang Zhuhoz csatlakozik. Aki Yang Zhutól is elmenekül, az feltétlenül a konfuciánusokhoz (*ru* 儒) csatlakozik. Aki pedig hozzánk csatlakozik, azt minden további nélkül be kell fogadnunk. Mert akik manapság Yang Zhu és Mo Di híveivel vitatkoznak, éppen úgy tesznek, mint akik üldözőbe vesznek egy szökött disznót, s mikor az már visszatért óljába, ők odamennek és még meg is kötözik.”¹¹⁷
(VII B. 26.)

GAOZI 告子

Gongsun Chou 公孫丑 megkérdezte mondván: „Mester, ha te főhivatalnok lehetnél Qiben 齊, s alkalmad nyílna megvalósítani tanításaidat, akkor az sem lenne csodálatos, hogy (Qi fejedelme) a jelen állapotából hegemon uralkodóvá vagy igazi királlyá (*ba wang* 霸王) legyen. S ha így történe, ez megindítaná-e szívedet (*dongxin* 動心) vagy sem?” Mengzi azt felelte: „Nem indítaná meg. Nekem már negyvenéves korom óta sohasem indul meg <kavarodik fel> a szívem.” (Gongsun Chou) így szólt: „Ha ez így van, akkor te, mester, messze túlszárnyalod Meng Bent 孟賁.”¹¹⁸ (Mengzi) pedig felelte: „Ez nem nehéz dolog. Gaozinek 告子 már jóval előttem nem indult meg soha a szíve.”

(Gongsun Chou) így szólt: „Bátorkodom megkérdezni, hallhatnék-e valamit a te szíved nyugalmáról, mester, és Gaozi szíve nyugalmáról?” (Mengzi azt felelte:) „Gaozi azt mondja: 'Amit nem találok meg a szavakban, azt nem keresem a szívben. Amit nem találok meg a szívben, azt nem keresem az életerőben (*qi* 氣).' Hogy amit nem találok meg a szívben, nem keressem az életerőben: ez helyes. De hogy amit nem találok meg a szavakban, ne keressem a szívben: ez helytelen. Az akarat (*zhi* 志): az életerő vezetője. Az életerő: ami áthatja a testet. Az akarat az elsődleges, az életerő csak utána következik. Ezért én azt mondom: 'az ember erősítse meg akaratát, s ne tékozzolja el életerejét.'”

(Gongsun Chou megkérdezte:) „Miután azt mondtad: az akarat az elsődleges, az életerő csak utána következik, még hozzátetted, hogy az ember erősítse meg akaratát s ne tékozzon el életerejét. Hogyan (függ össze ez a két mondás)?” (Mengzi) azt felelte: „Ha az akarat egy dologra irányul, akkor megmozgatja az életerőt. Ha az életerő egy dologra irányul, akkor megmozgatja az akaratot. Így például a rohanás vagy a sietés: az életerő (működése); de visszahat és megmozgatja <felzaklatja> a szívet.”

(Gongsun Chou tovább kérdezte:) „Bátorkodom megkérdezni, mester, miben vagy különb (Gaozinél)?” (Mengzi) pedig felelte: „Én megértem a (nekem mondott) szavakat, s jól tudom táplálni az áradó életerőt.” (Mire a tanítvány:) „Szabadna tudnom, mit nevezel áradó életerőnek?” (És Mengzi) mondotta: „Nehéz ezt szavakba foglalni. Amit életerőnek tartanak, az valami legnagyobb, valami legerősebb. Ha egyenességgel <természetének megfelelően> táplálják, és nem károsítják meg, akkor betölti az ég és föld közötti teret. Amit életerőnek tartanak, az együttműködik az igazságossággal (*yi* 義) és a követendő úttal (*dao* 道), ezek nélkül azonban elsatnyul. Olyan (az életerő), hogy csak a tartósan gyakorolt igazságosság élte, nem pedig olyan, hogy egyszeri igazságos (cselekedettel) meg lehetne ragadni. Ha valaki cselekedete közben nem elégedett szívében, (az életerő) elsatnyul. Ezért mondom, hogy Gaozi nem érti meg, mi az igazságosság, hiszen rajtunk kívülállónak tartja...”¹¹⁹
(II A, 2.)

CHEN ZHONGZI 陳仲子

Kuang Zhang¹²⁰ 匡章 így szólt: „Chen Zhongzi 陳仲子, ugye, igazán feddhetetlen írástudó (*lianshi* 廉士)? Amikor Wulingban 於陵 lakott, (egy ízben) három napon át semmit sem evett, füle már nem is hallott, szeme már nem is látott. A kút mellett állt egy szilvafa, amelynek már több mint fele gyümölcsét megették a férgek. (Chen Zhongzi) odavonszolta magát és evett a gyümölcsből. Hármat kellett nyelnie, s füle ismét hallott, szeme ismét látott.”

Mengzi azt mondta erre: „Szerintem is bizonyos, hogy Qi fejedelemség írástudói (*shi* 士) között (Chen) Zhongzi olyan, mint a hüvelykujj (a többi ujj között). Mégis, hogyan lenne (Chen)

Zhongzi feddhetetlen (*lian* 廉)? Hiszen ha valaki teljesíteni akarja, amit Zhongzi kíván, akkor ehhez előbb gilisztává kellene lennie. A giliszta porhanyós földet eszik és sárga forrásvizet iszik. Azt a házat, amelyben Zhongzi lakik, vajon Boyi 伯夷 építette, vagy talán a rabló Zhi 跖 építette?¹²¹ Hát azt a gabonát, amelyből él, vajon Boyi termesztette, vagy talán a rabló Zhi termesztette? Ezt bizony senki sem tudja.”

(Kuang Zhang) ekkor így szólt: „Mit árthat az (a feddhetetlenségének)? Hiszen ő maga cipőket csinál, a felesége meg kenderfonalat sző, azokat cserélik be (lakásra és élelemre).” (Mengzi) pedig azt mondta: „(Chen) Zhongzi egy hivatalát öröklő Qi-beli családból származik. Bátyjának, Dainak 載 Geben 蓋 tízezer *zhong* gabona a jövedelme (*lu* 祿). Ő azonban bátyja jövedelmét igazságtalan (*buyi* 不義) jövedelemnek tartotta, s nem akart élni vele, bátyja házat igazságtalanul szerzett háznak tartotta, s nem akart lakni benne. Elmenekült tehát a bátyjától, elhagyta anyját, és Wulingba ment lakni. – Egy napon, amikor hazatért (bátyja házába), valaki éppen egy élő libát küldött ajándékkul bátyjának. Ő összeráncolta szemöldökét, s így szólt: 'Mire is használnánk ezt a gágogót?' Egy más napon anyja levágta azt a libát, és odaadta neki ennivalóképpen. Ekkor kívülről betoppant a bátyja, s így szólt: 'Ez annak a gágogónak a húsa.' Mire (Chen Zhongzi) kiment és azonnal kihányta az egészet. – Amit anyja kínált neki, nem ette meg, de amit a felesége nyújt neki, azt megeszi. Bátyja házában nem akart lakni, de Wulingban bezzeg ellakik. Így talán meg tudja őrizni feddhetetlenségét? Ahhoz, hogy valaki teljesíthesse, amit (Chen) Zhongzi követel, előbb bizony gilisztává kellene lennie.” (III B, 10)

JING CHUN 景春

Jing Chun¹²² 景春 így szólt: „Gongsun Yan 公孫衍 és Zhang Yi¹²³ 張儀 vajon nem igazán nagy emberek? Ha egyszer megharagszanak, az összes fejedelmek (*zhuhou* 諸侯) rettegnek. Ha békésen lakoznak, az égalatti megnyugszik.”

Mengzi azt felelte: „Hogyan lehetnének nagy emberek! Hát nem tanulmányoztad még a Szertartásokat? Amikor egy fiatalember megkapja a kalapját, apja elmondja neki kötelességét (*ming* 命). Amikor egy leány férjhez megy, anyja elmondja neki kötelességét (*ming*).

Elkíséri őt a kapuig és intő szóval azt mondja: 'Ahová most mégy, az a te családod, légy mindig tisztelettudó, vigyázz mindig magadra, és soha ne kerülj uraddal ellenkezésbe! Az asszonyok kötelessége, hogy az alkalmazkodás (*shun* 順) legyen irányító elvük.'

Nagy embernek azonban csak azt nevezhetjük, aki az égalatti tágas házában lakozik, aki az égalatti példát teremtő helyén (*zhengwei* 正位) áll, aki az égalatti hatalmas útját járja, aki vágyát <a hivatal> elérve együtt halad a néppel (*min* 民), vágyát <a hivatal> el nem érve pedig egyedül járja útját, akit gazdagság és előkelőség nem tud megrontani, akit szegénység és alacsony sor nem tud megváltoztatni, akit hatalom és erőszak (*wei wu* 威武) nem tud meghajlítani.¹²⁴ (III B, 2.)

CHUNYU KUN 淳于髡

Chunyu Kun 淳于髡 így szólt: „A szertartások, ugye, előírják, hogy egy férfi meg egy nő, ha egymásnak átadnak vagy egymástól kapnak valamit, kézzel ne érintsék egymást?” Mengzi azt felelte: „Így kívánják a szertartások.” (Chunyu Kun) folytatta: „És ha valakinek a sógornője fuldoklik, az kihúzhatja-e a vízből saját kezével?” (Mengzi) így felelt: „Aki bátyja fuldokló feleségét nem húzza ki a vízből, az közönséges farkas. Hogy férfi és nő ne érintse egymást, az szertartási előírás (*li* 禮). Az pedig, hogy bátyánk vízbe esett feleségét kimentsük saját kezünkkel is, a dolgok mérlegelése (*quan* 權).

(Chunyu Kun) most ezt mondta: „Manapság az égalatti fuldoklik. Mi az oka, mester, hogy te nem mented meg?” (Mengzi) pedig felelte: „Ha az égalatti fuldoklik, a helyes elvekkkel (*dao* 道) kell megmenteni. Fuldokló sógornőnket kezünkkel kell megmenteni. Azt kívánod talán, hogy kezemmel húzzam ki az égalattit?”¹²⁵ (IV A, 17.)

HAI TANG 亥唐

'...A Jin-beli 晉 Ping 平 fejedelem olyan viszonyban volt Hai Tanggal 亥唐,¹²⁶ hogy ha az azt mondta, lépjen be, belépett, ha azt mondta, üljön le, leült, s ha azt mondta, egyék, akkor evett. Még ha (Hai Tang) közönséges kásával vagy fülevessel kínálta is, (a fejedelem) sohasem engedte meg magának, hogy ne lakjék jól belőle. De min-

dig csak ezt tette meg érte, és semmi többet. Nem osztotta meg vele az égi tisztséget (*tianwei* 天位), nem vele együtt látta el az égi hivatalát (*tianzhi* 天職), nem vele együtt élvezte az égi jövedelmet (*tianlu* 天祿). Úgy tisztelte (Hai Tangot), ahogyan egy írástudó (*shi*) tiszteli a kiválóakat (*xian* 賢), nem pedig úgy, ahogyan egy király vagy fejedelem tiszteli őket...” (V B, 3.)

JEGYZETEK

MENGZI 孟子

1 A

¹ Liang 梁 – a nyugati Wei 魏 fejedelemség fővárosa (vö.: *Yang Zhu* 楊朱 13). Ez a Wei, amely Jin 晉 fejedelemség felbomlásából keletkezett (Zhao 趙 és Han 韓 fejedelemségekkel együtt), nem tévesztendő össze a sokat emlegetett Weijel 衛, amely keletebbre feküdt. A Liangban székelő Hui 惠 „király” felhívást tett közzé, amely udvarába hívta a különböző fejedelemségek bölcseit. Mengzi 孟子 erre a felhívásra érkezett Wei fővárosába i. e. 322-ben.

² Tízezer hadiszekérrel – elvileg – a király rendelkezett, ezerrel az egyes fejedelmek, százal pedig a nagy családok fejei.

³ *Shijing* 詩經 242, 1–12. Wenwang 文王: a Zhou-ház 周 egyik alapítója.

⁴ „Tang 湯 beszéde” – a *Shujing* 書經 egyik fejezete (3, III.). Tang a Shang-Yin- 商殷 dinasztia hadvezér alapítója, aki megdöntötte az utolsó Xia-uralkodó 夏, a zsarnok Jie 桀 uralmát. Mengzi felfogása szerint a szöveg azt mondja, hogy Jie nepe inkább a pusztulásban, mint az életben akart osztozni zsarnokával. Az idézett sorok újabb, Mengzi értelmezésétől elütő fordítása azonban így hangzik: „Ezen a napon bekövetkezik (a zsarnok) pusztulása, s mi mindnyájan veled együtt semmisítjük meg őt” – s e szavakkal Jie elnyomott népe üdvözlí a „felszabadító” Tangot.

⁵ Wei fejedelemség eredetileg a Sárga Folyótól délre feküdt, s csak később terjesztette ki uralmát az északi partvidékre, a Folyó kanyarulatán belülré.

⁶ Emlékeztetőül: Konfuciusz csak a Zhou-dinasztia jogainak „helyreállítását” tartotta lehetségesnek, Mengzi pedig – megfelelő kormányzással – bármely fejedelem számára lehetőnek látja a királyi hatalom megeremelését.

⁷ Zhongni 仲尼, azaz Konfuciusz szövegünkbeli mondása azért itéli el a sírokba helyezendő faszobrocskák feltalálóját, mert a mester elképzelése szerint ez a szokás, bár a temetési emberáldozatok helyettesítésére jött létre, könnyen visszavezethet az emberáldozatokhoz, sőt morálisan tekintve maga is emberáldozat.

⁸ A régi Jin fejedelemség, amely három részre (Zhao, Han és Wei) szakadt, „az égalatti” legerősebb országai közé tartozott. Hui király, Wei uralkodója azért tekinti országát a régi Jin-birodalom utódának, mert a három fejedelemség közül valóban Wei volt a legjelentősebb. Mégis, amikor megtámadta Zhaot, annak segítségére sietett Qi 齊, és Hui király legidősebb fia Qiben halt meg fogságban, i. e. 340-ben. Nyugaton ebben az időben mind erősebb lett már a félbarbár Qin 秦 fejedelemség, amely később az összes fejedelemséget uralma alatt fogja egyesíteni. Wei említett csatavesztése i. e. 361-ben történt. Az ugyancsak félbarbár déli Chu 楚 fejedelemség i. e. 323-ban támadt rá Weire. Mindez annak a folyamatnak része, amelynek során a kisebb fejedelemségek felmorzsolódnak, s végül már csak Qi, Chu és Qin küzd az egyeduralomért.

⁹ Utalás a Zhou-házi Wenwangra.

¹⁰ A történelem éppen Mengzi szavainak ellenkezőjét bizonyította be (lásd 8. jegyzetünket).

¹¹ Xiang 襄: Hui király fia és utóda, akit Mengzi i. e. 319-ben, a szövetségünkben olvasható beszélgetés után rögtön el is hagyott, hogy Qi fejedelemségbe utazzék.

¹² Qi királya, Xuan 宣, i. e. 320-tól 302-ig uralkodott.

¹³ A Qi-beli Huan 桓 (i. e. 685–641) és a Jin-beli Wen 文 fejedelem (i. e. 636–628), kettő az „öt hegemon uralkodó” közül. (Vö. *Lunyu* 論語 XIV, 16.)

¹⁴ Az újonnan öntött harangokat egy áldozati ökről vérével szentelték fel.

¹⁵ *Shijing* 198, 29–30.

¹⁶ Az őszi szórészál: az állatok ősszel növe téli szórzete.

¹⁷ Taishan 太山 – hatalmas hegység Qi közelében, Kínában „a hegy” par excellence.

¹⁸ *Shijing* 240, 10–12.

¹⁹ Zou 鄒 – kicsiny fejedelemség Lu 魯 területén, Mengzi szülőföldje.

III A

²⁰ Teng 滕 egy kicsiny fejedelemség volt Qi 齊 és Chu 楚 között. Teng trónörököse a későbbi Wen 文 fejedelem, i. e. 311-ben látogatta meg Mengzit 孟子 Songban 宋.

²¹ Az emberi természet jóságáról való tanítás Mengzi filozófiájának egyik középonti gondolata. Yao 堯 és Shun 舜: a mitikus idők eszményi uralkodói.

²² Valószínűleg: kételkedsz abban, hogy Yao és Shun példája elérhető számodra?

²³ Cheng Jian 成間見 – egy Qi-beli bátor ember, akiről azonban nem tudunk egyebet.

²⁴ Yan Yuan 顏淵 – Yan Hui 顏回, Ziyuan 子淵, Konfuciusz kedvenc tanítványa.

²⁵ Gongming Yi 公明儀 – Zeng Shen 曾參 (Zengzi 曾子) egyik tanítványa, akinek példaképe a Zhou-ház 周 két bölcse, Wenwang 文王 és Zhougong 周公 volt.

²⁶ Nem egészen szó szerinti idézet a *Shujing* 書經 egyik (nem hiteles) fejezetéből: 3, VIII, I, 8.

²⁷ A Teng-beli Ding 定 fejedelem i. e. 301-ben halt meg, tíz évvel az előbbi beszélgetés után. Ran You 然友 a trónörökös (Wen fejedelem) nevelője volt (nem azonos Konfuciusznak a *Lunyub*en 論語 emlegetett tanítványával). Mengzi ekkor már visszatért Songból szülőföldjére.

²⁸ A *Lunyub*en (II, 5.) ezt nem Zeng Shen, hanem maga Konfuciusz mondja.

²⁹ Teng uralkodócsaládja a Zhou-dinasztia egy oldalágából származtatta magát, Lu pedig, ahol valaha Zhougong uralkodott, példamutató volt a Zhou-ház szokásai tekintetében.

³⁰ Teng-beli krónika nem maradt ránk.

³¹ Ez a mondás ilyen formában a *Lunyub*en nem szerepel, de felfogható a *Lunyü* XIV, 43. és a XII, 18. jöcskán kibővített kombinációjának. (R. Wilhelm szerint ez egyik bizonyítéka annak, hogy a *Lunyü* szövegét Mengzi korában még nem öntötték végleges formába.)

³² *Shijing* 詩經 154, 74–77.

³³ Yang Hu 陽虎 – Yang Huo 陽貨, a Lu-beli lázadó, aki szerette volna Konfuciuszt szolgálatába fogadni (*Lunyü* XVII, 1.). Az idézett szavak Yang Hu szájában csak ellenkező előjellel képzelhetők el.

³⁴ Longzi 龍子 – egy régi bölcs hivatalnok, akiről azonban nem tudunk semmi egyebet.

³⁵ *Shijing* 212, 19–20. Az idézetet valószínűleg az kapcsolja a Tengben szokássá vált hivatali örökölhetőséghez, hogy a hivatalok örökletessége a régebbi, közmunkára alapozott adóztatás helyett inkább a termésátlag alapján való, egyszer s mindenkorra rögzített adóztatást kívánta meg.

³⁶ A felsorolt „iskolák” közül a *xue* 學 (vagy *daxue* 大學) volt a legmagasabb fokú, a fővárosban a királyi palotától nyugatra helyezték el, s a legkiválóbb írástudókat és hivatalnokokat tömörítette.

³⁷ *Shijing* 235, 3–4.

³⁸ A „kút” írásjegy szerinti földfelosztás, amelyről a Teng-beli Wen fejedelem hivatalnok, Bi Zhan 畢戰 útján érdeklődik, egy ideális földfelosztási és faluközösségi

rendszer. Mint a következőkből kiderül, e rendszer szerint két-két egymásra merőleges párhuzamos vonallal kilenc egyenlő részre kell felosztani egy négyzet alakú területet. A középső rész, amelyen a kút is áll, „közös föld” lesz, a nyolc másik pedig „saját föld”. A „saját földeket” az egyes családok művelik meg, a „közös földet” pedig a nyolc család közösen, természetesen nem közös fogyasztásuk, hanem az áldozatok és közös bajuk, az adózás céljaira. E (valóban túlságosan szabályos) rendszer létezését sok kutató kétségbe vonja, annyi azonban nem lehet kétséges, hogy – konkrét formáitól függetlenül – egy ősi faluközösségi rendszerrel állunk szemben, amelyben valamikor valóban közföld volt a „közös föld”. Ez a rendkívül szabályos forma, mint Wen fejedelem kérdezősködése is mutatja, valószínűleg másodlagos, „tökéletesített” forma, talán Mengzi találmánya.

³⁹ Xu Xing 許行, aki a mítoszbeli uralkodóra, a földművelést feltaláló Shennongra 神農 hivatkozik (amiképpen Mo Di 墨翟 a mítoszbeli Nagy Yure 禹, vagy Mengzi Yaora 堯 és Shunra 舜), igen érdekes filozófusnak látszik. Szövegünkben kivehetően a „természetesség” híve, ezért egyes kutatók „taoistának” tartják, mások szerint pedig azonos lenne Xu Fannal 許犯, Mo Di egy második generációbeli követőjével. Annyi mindenesetre valószínű, hogy antikonfucianus nézeteket hirdetett, s így Yang Zhu és Mo Di örökségét vitte tovább a későbbi taoizmus felé.

⁴⁰ Chen Liang 陳良 – konfucianus filozófus, kitűnt a klasszikus könyvek ismeretében; művei (ha voltak) nem maradtak ránk.

⁴¹ Az öt gabona – a rizs, a köles, a ragacsos köles, a búza és a bab.

⁴² Houji 后稷 – „Köles-herceg”, a Zhou-ház mitikus őse, akit a konfucianus hagyomány megtett a mítoszbeli Shun császár földművelési miniszterévé.

⁴³ A szöveg értelmezésében nehézségeket okoz, hogy a Fangxun 放勳 a mítoszbeli Yao császár megtisztelő címe, Xie 契, a „tanítás minisztere” azonban a hagyomány szerint Shun hivatalnok volt. Shun főhivatalnokai: Yu, a vizek szabályozója (későbbi utóda), Houji, a földművelés minisztere, Xie, a tanítás minisztere, és Gaoyao 皋陶, a főminiszter. A Yao szájába adott idézet a *Shujing*-ben nem található.

⁴⁴ Konfuciusz szavai így nem találhatók meg a *Lunyu*-ben. Az idézet felfogható a *Lunyu* VIII, 18. és 19. összevonásának.

⁴⁵ Konfuciusz felsorolt tanítványai közül You Ruo 有若 és Zengzi (Zeng Shen) játszhatta mesterük halála után a legjelentősebb szerepet. You Ruo egy feljegyzés szerint tizennégy évvel volt fiatalabb a mesternél, s megjelenésében nagyon hasonlított hozzá. A *Lunyu* öt és Zeng Shent érdemesíti a „mester” névre.

⁴⁶ *Shijing* 300, 74–75. A „Lu himnuszai”: a himnuszok egy csoportja a *Shijing*-ben. Jing 荊 és Shu 舒: déli barbár törzsek.

⁴⁷ A motista Yi Zhi 夷之 (Yizi 夷子) alakjáról ezen a feljegyzésen kívül nincs más adatunk. Xu Bi 徐辟 (Xuzi 徐子): Mengzi tanítványa. Mengzi a Mo Di-féle „egyetemes szeretet” elve iránti megvetésből nem hajlandó fogadni Yi Zhit, s az egész beszélgetés Xu Bi közvetítésével zajlik le. Jól látható belőle, hogy a konfucianus „emberség” Mo Di-féle kiterjesztése milyen éles összeütközésbe került a patriarchális család érdekeivel. A beszélgetés végén Yi Zhi engedékeny mondata nyilvánvalóan vagy pusztán udvariasság, vagy Mengzi tanítványainak kegyes hamisítása.

VI A

⁴⁸ Gaozi 告子, teljes nevén Gao Buhai 告不害, mint ez még Mengzi kisebb-nagyobb mértékben torzító szövegéből is kiderül, igen jelentős antikonfucianus filozófus volt. Sajnos, csupán annyit tudunk róla, amennyi ebben a fejezetben olvasható. Az emberi természet eredendő jóságának tagadása később a nagy konfucianus, Xunzi 荀子 elméletében csúcspontot ki, közvetlen előkészítéseként a legista filozófiának.

A Han-korban 漢 a legnagyobb kínai materialista filozófus, Wang Chong 王充 emlékezik meg Gaozi és Mengzi vitájáról, hozzátéve, hogy már Konfuciusz Shi Shi 世碩 nevű tanítványa is azt tartotta: az emberi természet részben jó, részben rossz, és más tanítványok, mint Fu Zijian 密子賤, Qidiao Kai 漆雕開 és Gongsun Nizi 公孫尼子, szintén foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

⁴⁹ Meng Jizi 孟季子 és Gongduzi 公都子 – Mengzi tanítványai, akik minden bizonylan mesterüknek egy Gaozival folytatott vitáját elevenítik fel.

⁵⁰ A régi kínai szertartásokban, mint más patriarchális nemzeti rítusokban is, rendszerint az unoka személyesítette meg az elhunyt nagyapát.

⁵¹ Wen 文 és Wu 武: a Zhou-dinasztia 周 két alapítója; You 幽 és Li 厲: a Zhou-dinasztia két bűnös királya. A mítoszbeli Yao idejében élt Xiang 象 is, Shun féltestvére, aki apjukat, a méltatlan Gusout 瞽瞍 Shun üldözésére ösztökélte. A bűnös Zhou 紂 király: a Shang-Yin-dinasztia utolsó, zsarnok uralkodója. Ennek a hagyomány szerint valóban nagybátyja volt Bigan 比干, Qi Weizi 啟微子 azonban a fivére (vö. *Lunyu* 論語 XVIII, 1).

⁵² *Shijing* 詩經 260, 1–4.

⁵³ A III A, 3-ban is említett régi bölcs.

⁵⁴ Yi Ya 易牙 – a Qi-beli 齊 Huan 桓 fejedelem legendás hírvő szakácsa.

⁵⁵ Kuang zenemester 曠 – Konfuciusz korabeli híres muzsikusz Jin 晉 fejedelemségben.

⁵⁶ Zidu 子都 – a kínai férfiszépség eszményi alakja. A *Shijing* 84. dalában olvasuk: „Nem Zidut látok, csak ezt a bolond fickót.” Feltételezik, hogy eredetileg egy Zheng-beli 鄭 hivatalnokkal, Gongsun E-val 公孫闕 azonos, aki a hagyomány szerint i. e. 700 körül élt és híres volt a szépségéről.

⁵⁷ Az Ökrök Hegye – hegység Qi fejedelemség fővárosától délre, a mai Shandongban 山東.

⁵⁸ Konfuciusznak ez az állítólagos mondása sehol másutt nem maradt fenn.

⁵⁹ Bizonytalan, hogy Mengzi melyik királyról beszél; talán a Qi-beli Xuanról 宣.

⁶⁰ Sakkjátékos Qiu 秋 – ismeretlen személy. Ezt a sakkféle játékot tizenkét kővel játszották.

⁶¹ A nevetlen ujj – a gyűrűsujj, amelyet nem sokra lehet használni.

⁶² A tongfa 桐: Paulownia imperialis; a katalpa (zi 梓) pedig: Catalpa kaempferi.

⁶³ Zhao Meng 趙孟, a hatalmas Jin-beli Zhao család feje, akitől minden méltóság függött az országban, közmondásossá vált nagy hatalma révén.

⁶⁴ *Shijing* 247, 1–2.

⁶⁵ Az öt gabona – lásd 41. jegyzetünket.

⁶⁶ Yi 羿 – Hou Yi 后羿, a mitikus íjász, a Xia-dinasztia egyik minisztere.

VIB

⁶⁷ Ren 任 – kicsiny terület a mai Dél-Shandongban 山東 (akárcsak Zou 鄒, Mengzi 孟子 szülőföldje).

⁶⁸ Wuluzi 屋廬子 – Wulu Lian 屋廬連, Mengzi egyik tanítványa (nem azonos egy hasonló nevű taoistával).

⁶⁹ Cao 曹 – kicsiny fejedelemség a mai Shandong területén.

⁷⁰ Wu Huo 烏獲 – egy erejéről híres Qin-beli 秦 ember Mengzi idejében. (Yao 堯, Shun 舜, Tang 湯, Wenwang 文王: a bölcs uralkodó konfucianus eszményképei.)

⁷¹ Gongsun Chou 公孫丑 – Mengzi egy Qiből való tanítványa.

⁷² Gaozi 高子 – Qi-beli ember, aki nem azonos a VI A fejezetben szereplő filozófussal, sem pedig Mengzi egy Gao nevű tanítványával.

⁷⁵ A *Xiaobian* 小弁 vers – a *Shijing* 詩經 197. versének hagyományos címe. A költeményben egy megrágalmazott és mellőzött hivatalnok panaszkodik sorsa felett. E hivatalnok a hagyomány szerint a bűnös You király fia, akit apja száműzött, mert szép ágyasa erre ösztönözte. Mengzi hasonlattal is megvilágított értelmezése igen jellemző a konfucianus esztétikára: a panaszos hangú költeménybe belemagyarázza a szülők szeretetének erényét.

⁷⁴ A *Kaifeng* 凱風 vers – a *Shijing* 32. versének hagyományos címe. A költeményben a hagyomány szerint egy özvegyasszony fáradozásairól és hét fiának önvádjáról van szó. Mengzi láthatóan így értelmezte a verset, s a válaszában említett „kicsiny hiba” minden bizonnyal a tervezett új házasság, amely megszabadíthatja gondjaitól az özvegyet.

⁷⁵ Ez a mondás a *Lunyu*ben 論語 nem található.

⁷⁶ Song Keng 宋榿 – igen jelentősnek látszó korabeli filozófus, akit Song Rongzi 宋榮子 néven a *Zhuangzi* 莊子 c. taoista könyv is emleget. Írása, ha volt, nem maradt fenn. Szövegünkéből megítélhető, hogy a támadó háború ellenzése, valamint a haszon (*li* 利) elvével Mo Di követője volt, a legizmus felé haladó gondolati fejlődésbe illeszkedve. Más, a *Zhuangzi*ből ismert gondolatai Yang Zhuhoz is közelállónak mutatják.

⁷⁷ Zou, Ren – egymáshoz közel fekvő kicsiny fejedelemségek, amelyek azonban egymástól idegenek, „függetlenek”. Pinglu 平陸 azonban Qi fejedelemség része, ezért a Qi-beli főminiszternek, Chuzinek 儲子 személyesen kellett volna elhoznia ajándékát Mengzinek. Ji Rennek 季任 ezért nem volt kötelessége megtenni a sokkal rövidebb utat, s Chuzitól Mengzi ezért követelte meg a jóval nagyobb utazást is.

⁷⁸ Wuluzi – lásd 68. jegyzetünket.

⁷⁹ *Shujing* 書經 4, XIII, 12.

⁸⁰ Chunyu Kun 淳于髡 – neves Qi-beli „vitakozó” filozófus Mengzi korában, akire ugyancsak antikonfucianus nézetei miatt érdemes felfigyelnünk. Művei (ha voltak) nem maradtak ránk.

⁸¹ Boyi 伯夷 – lásd a *Lunyu* 62. jegyzetét.

⁸² Yiyin 伊尹 – a Shang-Yin-dinasztia megalapítójának, Tangnak kiváló miniszterre, akit ura a hagyomány szerint többször elküldött a bűnös Jie, a Xia-dinasztia utolsó királya udvarába.

⁸³ A Liuxia-beli 柳下 Hui 惠 – lásd *Lunyu* XV, 13; XVIII, 2; valamint a *Lunyu* 148. jegyzete.

⁸⁴ A Lu-beli 魯 Mu 繆 fejedelem (i. e. 409–377) idejében a bölcs Gongyizi 公儀子 volt a főminiszter; Xie Liu 泄柳 (Ziliu 子柳), a Qiből származó bölcs, és Zisi 子思, Konfuciusz unokája szintén hivatalnoka volt, s mégis, Lut egyre kisebbre zsugorították az erősödő szomszédos fejedelemségek. Chunyu Kun kérdésére, hogy miért történt mindez, Mengzi tulajdonképpen nem tud válaszolni.

⁸⁵ Yu 虞 – kicsiny fejedelemség, a legendás bölcs, Boli Xi hazája, ahol a bölcset nem értették meg. Boli Xi 百里奚 – a Qin-beli Mu 穆 fejedelem (i. e. 659–621) főminisztere, aki urát hozzásegítette a hegemonia megszerzéséhez, s így hazája, Yu leigázásához is.

⁸⁶ Wang Bao 王豹 – Weiből 衛 származó énekes, aki a Sárga Folyótól nyugatra élt, s „Zheng 鄭 kicsapongó hangjaira” (vö.: *Lunyu* XV, 10; XVII, 17.) tanította meg az embereket.

⁸⁷ Mian Ju 綿駒 – muzsikuss, aki a legenda szerint zenés éneklésre tanította a népet Gaotang 高唐 környékén, a mai Shandongban.

⁸⁸ Hua Zhou 華周 és Qi Liang 杞梁 feleségei egy konfucianus hagyomány szerint oly keservesen siratták meg harcban elesett férjeiket, hogy könnyeiktől leomlottak

a főváros falai, és ez annyira meghatotta a népet, hogy megszigorították a gyász előírásait. Az eredeti népi, talán népballadai mag még ebben a konfucianus változatban is felismerhető.

⁸⁹ Az „öt hegemon uralkodó”: a Qi-beli 齊 Huan 桓 (i. e. 685–641), a Qin-beli 秦 Mu 穆 (i. e. 659–621), a Song-beli 宋 Xiang 襄 (i. e. 650–637), a Jin-beli 晉 Wen 文 (i. e. 636–626) és a Chu-beli 楚 Zhuang 莊 fejedelem (i. e. 613–591). Közülük a legjelentősebb a Qi-beli Huan fejedelem, Guan Zhong ura. Konfuciusznak a „hegemon uralkodókkal szembeni felemás magatartásához vö.: *Lunyu* XIV, 16–18. Szövegünkben világos, hogy Mengzi valamennyiüket elítéli. Huan fejedelem parancsainak a leírása nyilvánvalóan Mengzi elméletének átültetése az öt közül a legtekintélyesebb személyiség szájába.

⁹⁰ Vö. *Hongfan* 洪範 3. jegyzet.

⁹¹ Shenzi 慎子 – Shen Guli 慎骨釐, a szövegből kivehetően egy kiváló katona, mást azonban nem tudunk róla. (Nem azonos sem Mo Di tanítványával, Qin Gulival 禽骨釐, sem pedig Shen Daoval 慎到.)

⁹² Nanyang 南陽 – „Délvidék”, a Taishantól délre eső vidék, amely eredetileg Luhoz tartozott, Qi azonban elfoglalta, s amelyet most Ping 平 fejedelem vissza akar szerezni.

⁹³ Zhougong 周公: a Zhou-dinasztia 周 bölcse, Lu első uralkodója. Taigong 太公: a Zhou-ház egyik alapítójának, Wenwangnak főhivatalnoka, Qi fejedelemség első uralkodója.

⁹⁴ Bo Gui 白圭 – egy Zhou-beli, Dan 丹 családnevű hivatalnok, akinek szövegünkben olvasható adóztatási elve Mo Di törekvéseivel rokon.

⁹⁵ A Nagy Yu vízszabályozási módszeréhez lásd a *Hongfan* 3. jegyzetét. Bo Gui szembefordulása Yu módszerével: nem éppen Mo Di szellemében való (Mo Dinak Yu volt az eszményképe).

⁹⁶ Yuezhengzi 樂正子 – Mengzi tanítványa, akinek hivatali tevékenységétől meszere igen sokat várt.

⁹⁷ Chenzi 陳子 – Chen Zhen 陳臻, Mengzi tanítványa.

⁹⁸ Shun: a mitikus császár. Fu Yue 傳說: a mitikus Gaozong 高宗 király minisztere, aki eredetileg rabszolga volt. Jiaoge 膠鬲: eredetileg só- és halárus, később Wuwang 武王 minisztere. Guan Yiwu 管夷吾: lásd a *Lunyu* 40. jegyzetét. Sunshu Ao 孫叔敖: a Chu-beli Zhuang fejedelem főminisztere. Boli Xi: lásd 85. jegyzetünket. A felsoroltak a hagyomány szerint valamennyien alacsony sorból emelkedtek fel, s Mengzi konfucianus erkölcsi tanítást próbál kifacsarni a példájukból. A szöveg arról is tanúskodik, hogy Mengzi egyes kérdésekben engedményekre kényszerült. A plebejus származású miniszterek példájának „elfogadása” természetesen viszonylag könnyen összeolvasztható volt a hivatalnok-arisztokrácia apológiájával.

VII A

⁹⁹ A két mondat, amit Mengzi kommentál, másutt fel nem jegyzett erkölcsi mondatok.

¹⁰⁰ Song Goujian 宋句踐 – egy különben ismeretlen vándor filozófus.

¹⁰¹ A Han 韓 és Wei 魏 család – a Zhaoval 趙 együtt Jin 晉 fejedelemség három leggazdagabb és leghatalmasabb családja.

¹⁰² Lásd 89. fejezetünket.

¹⁰³ Vö. Mengzi 孟子 VI B, 15.

¹⁰⁴ Vö. *Lunyu* 論語 I, 1.

¹⁰⁵ Boyi 伯夷: lásd a *Lunyu* 62. jegyzetét. Taigong 太公: lásd 93. jegyzetünket.

¹⁰⁶ A rabló Zhi 贖 – legendás alak, valószínűleg egy Qin-beli 秦 ember alakja nyomán. Egy hagyomány szerint a Liuxia-beli 柳下 Hui 惠 fivére és Konfuciusz ismerőse.

¹⁰⁷ Mengzi szerint Yang Zhu 楊朱 szélsőséges egoista, Mo Di 墨翟 pedig szélsőséges altruista. Mengzi elítéli mindkettőt, de elítéli a kettőjük között merev középutat választó Zimot 子莫 is (akiről egyébként annyit tudunk csupán, hogy Luból származott). Mengzi szerint nem merev, hanem mérlegelő, egyszer erre, másszor arra hajló középutra van szükség, s szerinte ilyen az ő filozófiája. Ez az elvont kérdésfeltevés – noha bizonyos jelentőséget nem lehet megtagadni tőle – inkább elkődösíti, semmint kiemeli Mengzi és az antipatriarchális filozófusok valódi ellentétét: a konfucianus arisztokratizmus és a népi törekvések összeütközését.

¹⁰⁸ Yiyin 伊尹, Tang 湯 főminisztere a hagyomány szerint elűzte Taijia 太甲, Tang unokáját a Tong-palotába 桐, nagyapja sírja mellé, ahol Taijia megjavult, ekkor azután visszahívta a fővárosba. Az idézett szavak a *Shujing* 書經 egy nem hiteles fejezetéből valók (3, V, 9)

¹⁰⁹ *Shijing* 詩經 112, 9. A vers egy kocsikészítőről szól, aki „nemes ember” és „nem eszik meg nem érdemelt ételt”, azaz megdolgozik érte. Gongsun Chou kérdésének értelme: a hivatalnok (*junzi*), aki maga nem műveli a földet, megérdemli-e vajon az ételét?

¹¹⁰ Chen Zhongzi 陳仲子 – jelentős korabeli filozófusnak látszó Qi-beli, előkelő származású, világtól visszavonult bölcs, akinek erényét Mengzi láthatóan nem sokra becsüli.

¹¹¹ Tao Ying 桃應 – Mengzi egyik tanítványa, közelebbit nem tudunk róla.

¹¹² Mengzi feloldani igyekszik az állami hivatal és a családi erények lehetséges konfliktusát. Figyelemre méltó, hogy Gaoyao 皋陶 kötelességmulasztását el sem tudja képzelni. Ebben a haladásnak tett újabb engedményt kell látnunk.

¹¹³ A 45. és 46. mondas Mo Di „egyetemes szeretet” elvével vitatkozik.

¹¹⁴ A *si* 總: három hónapos gyász; a *xiaogong* 小功: öt hónapos gyász.

MENGZI 孟子 ÉS MÁS FILOZÓFUSOK

Yang Zhu 楊朱 és Mo Di 墨翟

¹¹⁵ A három szent – a Nagy Yu 禹, Zhougong 周公 és Konfuciusz, akiket Mengzi 孟子 a patriarchális kínai civilizáció három megteremtőjeként sorol fel.

¹¹⁶ A közölt részletek Mengzi egy Gongduzinek 公都子, tanítványának adott válaszból valók. Mengzi filozófiai rangját bizonyítja, hogy ezek a mondasok elég jól kidomborítják a konfucianusok és ellenfeleik közti valóságos ellentétet, amelyet a patriarchális családhoz való viszony határoz meg.

¹¹⁷ Mengzi szavaiból egyrészt megvetés árad Mo Di 墨翟 és Yang Zhu 楊朱 hívei iránt (szökött disznókhoz hasonlítja őket), másrészt azonban – nyilvánvalóan kényszerűségből – kíméletet javasol a megtértekkel szemben. – A két most olvasott szövegrészen kívül Mo Di és Yang Zhu a könyvben még egyszer szerepel együtt (VII A, 26.), egy másik helyen pedig Mo Di és Yi Zhi 夷之 nevű követője nézeteiről olvashatunk (III A, 5).

Gaozi 告子

¹¹⁸ Meng Ben 孟賁 – egy erejéről híres Wei-beli 魏 férfiú, aki a mese szerint sohasem menekült el a sárkányok vagy orrszarvúk elöl, s képes volt kezével kitépni az ökör szarvát.

¹¹⁹ Gaozi 告子 elméletének nem minden pontja világos a szövegből, értelmezésén a kínai kommentátorok sokat vitatkoztak. (Gaozi nézeteit részletesebben lásd a VI A fejezetben.)

Chen Zhongzi 陳仲子

¹²⁰ Kuang Zhang 匡章 – a Qi-beli 齊 Xuan 宣 király főhivatalnoka.

¹²¹ Boyi 伯夷: lásd a *Lunyu* 論語 62. jegyzetét. A rabló Zhi 跖: lásd 106. jegyzetünket.

Jing Chun 景春

¹²² Jing Chun 景春 – ismeretlen filozófus; a Han-kori 漢 feljegyzések szerint egy Jing 景 nevű filozófus, aki könyvet is írt, a *yin-yang* 陰陽 iskolához tartozott.

¹²³ Gongsun Yan 公孫衍 – a Wei-beli Hui 惠 király hadügyminisztere. Zhang Yi 張儀 – rendkívül ügyes Qin-beli 秦 politikus, aki sokat tett Qin fejedelemség győzelméért.

¹²⁴ Ez a bekezdés Mengzi leghíresebb mondásainak egyike. Az égalatti tágas háza: az emberség (*ren* 仁); az égalatti hatalmas útja: az igazságosság (*yi* 義).

Chunyu Kun 淳于髡

¹²⁵ Chunyu Kun 淳于髡 (lásd még: VI B, 6; és 80. jegyzetünk), akivel Mengzi Hui király udvarában, Liangban 梁 találkozhatott, láthatóan gúnyolódik a konfucianus szertartásosság felett.

Hai Tang 亥唐

¹²⁶ A Jin-beli 晉 Ping 平 fejedelem i. e. 556-tól 531-ig uralkodott. Hai Tang 亥唐 egy különben ismeretlen Jin-beli filozófus.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Útmutató a kínai szavak kiejtéséhez

<i>pinyin</i> átírás	<i>megközelítő</i> <i>magyar kiejtés</i>	<i>pinyin</i> átírás	<i>megközelítő</i> <i>magyar kiejtés</i>
b	p	s	sz
p	ph	sh	s
d	t	r	zs
t	th	x	hsz
z	c	y	j
c	ch	a	á
zh	cs	e	é vagy ö
ch	csh	u [j, q, x, y után]	ü
g	k	i [r, z, zh, c, ch, sh, s után]	ö
k	kh	-ong	-ung
j	ty	-ian	-ien
q	tyh		

- Ao 鼻 126
 Bao Shu Huangzi 鮑叔黃子 308, 321
 bátyjatisztelő (ti 弟) 57, 124, 190, 192, 362
 Bi 費 81, 112, 143, 148, 175
 Bi Chen 裨 127
 Bi Xi 佛 148, 175, 290, 297
 Bi Zhan 畢 343, 393
 Bian-beli Zhuangzi 卞莊子 128, 173
 Bigan 比 353, 398
 Bo Gui 白圭 369, 397
 Bocheng Zigao 伯成子高 313, 321
 Boli Xi 百里奚 365, 371, 396, 397
 Boniu 伯牛 168, 171
 Boyi 伯夷 78, 88, 146, 155, 167, 175, 176, 305, 307, 321, 365, 377, 389, 396, 397, 399, ld. még Shuqi
 Boyu 伯魚 108, 146, 149, 171, 182
 Cai 蔡 107, 156, 171, 290, 292, 315, 322
 Chai 柴 ld. Zigao.
 Changju 長沮 154
 Chen 陳 54, 78, 90, 107, 135, 167, 171, 290, 292, 315, 322
 Chen Chengzi 陳成子 (Chen Heng 陳恆) 130, 174, 297
 Chen Kang 陳亢 ld. Ziqin.
 Chen Liang 陳良 344, 347, 394

- Chen Wenzhi 陳文子 78, 167
 Chen Xiang 陳相 344, 345, 348
 Chen Zhongzi 陳仲子 388, 389, 398, 399
 Chen Ziqin 陳子禽 161, 177
 cheng 誠 ld. őszinteség.
 Cheng Jian 成間見 339, 393
 Chengwang 成 315
 Chengzi 程子 185, 186, 188, 196, 216, 217
 Chengzi 程子 (Moziben) 249, 250, 293
 Chenzi 陳子 370, 397
 Chi 赤 ld. Zihua.
 Chiyi Zipi 鴟夷子皮 289, 297
 Chu 楚 15, 154, 156, 166, 167, 168, 171, 173, 176, 193, 217, 221, 228, 234, 236, 244, 288, 291, 292, 293, 296, 311, 325, 332, 333, 337, 338, 339, 344, 347, 348, 352, 358, 363, 364, 392, 393, 394, 397
 Chu könyve 楚書 193, 217
 Chui 垂 285, 296
 Chunyu Kun 淳于髡 364, 365, 390, 396, 399
 Chuzi 儲子 364, 396
 ci 慈 ld. szülői szeretet.
 Cuizi 崔子 78, 167
 Dai 戴 389
 Dan 丹 369, 397
 Dan 旦 (Zhou 周 fejedelme) 231, 239, 245, 290, 293, 297
 Dantai Mieming 澹臺滅明 82, 168
 dao 道 31, 38, 47, 57, 59, 60, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 82, 83, 84, 86, 91, 93, 95, 101, 111, 140, 142, 147, 157, 160, 185, 187, 192, 194, 196, 198, 199, 200, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 214, 231, 238, 239, 254, 257, 264, 286, 289, 308, 315, 318, 320, 344, 349, 350, 354, 373, 379, 384, 388, 390
 Daxue 大學 181, 182, 216, 217
 de 德 ld. erény.
 Deng Xi 鄧析 309, 310, 311, 321
 di-áldozat 禘 66, 165
 Dian 墊, a (Qi-beli) király fia 381
 Die Bi 跌鼻 252, 293
 Dieze 埳澤 kapu 382
 Ding 定 fejedelm (Teng-beli) 68, 122, 165, 340, 393
 ding-edény 鼎 226
 Duangan Sheng 段干生 312, 321
 Duanmu Shu 端木叔 311, 312, 321
 Èg (tian 天) 17, 36, 42, 49, 61, 65, 67, 69, 85, 88, 89, 96, 97, 108, 114, 116, 133, 143, 151, 161, 162, 164, 165, 174, 182, 186, 196, 197, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 224, 225, 236, 239, 245, 246, 257, 258, 259, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 279, 280, 282, 291, 293, 294, 295, 296, 315, 327, 333, 340, 347, 349, 354, 359, 366, 368, 371, 372, 375, 376, 381, 383
 Èg akarata (tianming 天命) 61, 145, 174, 196, 198, 270, 271, 282
 egyetemes szeretet (jian'ai 兼愛) 223, 224, 227, 233, 260, 294, 326, 327, 379, 386, 394, 398
 emberi természet (xing 性) 76, 147, 182, 194, 196, 208, 209, 306, 308, 310, 320, 327, 339, 350, 351, 353, 355, 372, 377, 393, 394, 395
 emberség (ren 仁) 56, 57, 58, 65, 70, 71, 75, 78, 81, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 94, 96, 102, 113, 118, 140, 141, 147, 149, 163, 169, 176, 187, 191, 193, 194, 204, 205, 209, 214, 224, 237, 238, 245, 253, 258, 259, 261, 272, 274, 285, 286, 287, 326, 327, 329, 333, 338, 342, 343, 344, 347, 350, 351, 352, 353, 355, 358, 360, 363, 364, 365, 368, 369, 373, 375, 377, 381, 384, 385, 386, 394, 399
 erény (de 德) 39, 41, 42, 46, 47, 55, 56, 57, 58, 60, 63, 64, 69, 72, 74, 77, 79, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 94, 95,

- 96, 100, 101, 102, 107, 113, 114, 116,
 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125,
 126, 127, 131, 132, 136, 137, 140,
 141, 143, 144, 145, 146, 148, 149,
 150, 154, 155, 157, 158, 159, 167, 168,
 170, 176, 181, 182, 183, 185, 186,
 187, 189, 191, 192, 193, 195, 199,
 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215,
 224, 231, 232, 233, 237, 238, 244,
 252, 253, 256, 264, 271, 272, 280,
 294, 302, 307, 312, 319, 320, 326,
 327, 333, 334, 338, 341, 342, 347,
 354, 358, 360, 361, 364, 365, 367,
 368, 372, 373, 374, 375, 376, 377,
 380, 381, 383, 386, 396, 398
 Fan 犯 193, 217
 Fan Chi 樊遲 61, 84, 118, 120, 123,
 164
 Fan Xu 樊須 120, 164
 Fangshu 方叔 156
 Fangxun 放勳 346, 394
 Fei Lian 蜚廉 226, 291
 Fei Zhong 費仲 245
 Feng-madár 鳳鳥 98
 fiú szeretet (xiao 孝) 57, 58, 59, 61,
 62, 63, 64 96, 124, 159, 176, 181,
 187, 190, 192, 202, 203, 273, 280,
 284, 286, 294, 331, 340, 342, 343,
 350, 362, 381, 383
 Fu Yue 傳說 371, 397
 Fuxi 伏羲 49, 170, 317
 Fuze 服澤 256, 293
 Gan 干 156
 Gao 高 289, 293, 363, 395
 Gao Buhai 告不害 ld. Gaozi.
 Gao Shizi 高石子 231, 232, 291
 Gaotang 高唐 365, 396
 Gaoyao 皋陶 118, 172, 347, 381,
 394, 398
 Gaozi 告子 253, 293, 350, 351, 352,
 353, 363, 387, 388, 394, 395, 398,
 399
 Geng Zhu 耕柱 226, 228, 291
 Geng Zhuzi 耕柱子 ld. Geng Zhu.
 Gong Mengzi 公孟子 232, 242, 243,
 244, 245, 246, 247, 248, 292, 293
 Gong Zijing 公季荊 121, 172
 Gongbo Liao 公伯寮 133, 174
 Gongduzi 公都子 352, 353, 359,
 384, 398
 Gongliang Huanzi 公良桓子 240,
 292
 Gongming Jia 公明賈 128, 173
 Gongming Yi 公明儀 339, 393
 Gongshan Furao 公山弗擾 148,
 175
 Gongshang Guo 公尚過 239, 292
 Gongshu Wenzhi 公叔文子 128, 129,
 173, 174
 Gongsun Chao 公孫朝 160, 176,
 309
 Gongsun Chou 公孫丑 363, 370, 380,
 383, 387, 388, 395, 398
 Gongsun Mu 公孫穆 309
 Gongsun Yan 公孫衍 389, 399
 Gongxi Hua 公西華 91, 111, 112,
 113
 Gongye Chang 公冶長 74, 166
 Gongyizi 公儀子 365, 396
 Goujian 句踐 244, 293
 Guan Qian'ao 管黔敖 231, 291
 Guan Yin 關尹 314, 321
 Guan Yiwu 管夷吾 166, 307, 308,
 321, 371, 397
 Guan Zhong 管仲 68, 166, 173, 304,
 321, 397
 Guanju 關雎 68, 95, 165
 Guanshu 關叔 231, 245, 291
 guishen 鬼神 ld. szellemek
 Guli 骨釐 367
 Gun 鱓 39, 48, 314
 Guo Moruo 郭沫若 35
 Gusou 瞽叟(瞽) 290, 297, 353, 381,
 395
 Guzhu 孤竹 167, 305
 Hai Tang 亥唐 390, 391, 399
 Han 漢 (folyó) 156, 346, 348

- Három Felség (sanhuang 三皇) 316
- haszon(lesés) (li 利) 72, 96, 123, 128, 140, 163, 169, 188, 194, 195, 205, 224, 241, 243, 264, 265, 273, 274, 287, 302, 320, 326, 327, 329, 364, 396
- He 和 229
- Hong Yao 閼天 13, 294
- Hongfan 洪範 ld. Shujing.
- Hou Ji 后稷 173
- Hua Zhou 華周 365, 396
- Huan 桓 fejedelem (Qi-beli 齊) 129, 166, 173, 175, 244, 293, 321, 334, 392, 395, 397
- Huan Tui 桓魋 89, 169, 172
- Huangong 桓公 366
- Hui 回 ld. Yan Hui.
- igazságosság (yi 義) 42, 55, 59, 64, 71, 72, 86, 116, 118, 128, 138, 152, 155, 169, 194, 195, 204, 224, 227, 229, 230, 232, 235, 237, 239, 241, 244, 246, 251, 253, 255, 257, 263, 268, 269, 272, 273, 279, 286, 287, 288, 290, 295, 310, 315, 319, 320, 326, 327, 329, 339, 346, 350, 351, 352, 353, 355, 357, 358, 360, 364, 374, 375, 377, 381, 386, 388, 399
- Ji 濟 346
- Ji 箕 (állam) 39, 48, 153, 176, 245, 293
- Ji Huan 季桓 153
- Ji Kangzi 季康子 63, 81, 108, 117, 164, 172
- Ji Lu 季路 ld. Zilu.
- Ji Ren 季任 364, 396
- Ji Wenzi 季文子 78, 167
- Ji Zicheng 棘子成 115, 172
- Ji Ziran 季子然 111, 172
- Jian 簡 fejedelem (Qi-beli) 130, 174, 240, 292, 297, 321
- jian'ai 兼愛 ld. egyetemes szeretet
- Jiao 交 362, 363
- Jiaoge 膠鬲 371, 397
- Ji-család 季 54, 64, 65, 81, 110, 112, 119, 122, 142, 148, 153, 164, 165, 168, 169, 171, 172, 174, 175, 297, 315, 322, 364
- Jie 桀 162, 177, 191, 216, 237, 246, 247, 250, 270, 271, 281, 282, 292, 295, 306, 315, 314, 321, 330, 362, 365, 368, 369, 392, 396
- Jieni 桀溺 154
- Jieyu 接輿 154, 176
- Jin 晉 129, 166, 173, 175, 240, 244, 293, 332, 334, 390, 392, 395, 397, 399
- Jing 荆 ld. Chu.
- Jing 景 (Qi-beli 齊) 116, 146, 153, 172, 175, 287, 288, 289, 296, 297, 339, 399
- Jing Chun 景春 389, 399
- Jisun 季孫 54, 133, 143, 164, 290, 297
- Jisun Shao 季孫紹 234, 292
- Jufu 苴父 123, 172
- junzi 君子 ld. nemes ember
- Kaifeng 凱風 (vers) 363, 396
- Kang 康 fejedelem (Qi-beli 齊) 277, 295
- „Kangnak szóló intelmek” (Kanggao 康誥) 186, 191, 193, 216
- Karlgren, B. 35, 36, 301
- kegyes(ség) 37, 63, 77, 213, 226, 236, 260, 347, 376, 394
- kilenc áldozati edény (jiu ding 九鼎) ld. ding-edény.
- kis ember ld. közönséges ember.
- Konfuciusz 18, 27, 35, 53, 54, 55, 56, 63, 64, 68, 80, 88, 90, 96, 97, 102, 104, 108, 116, 117, 122, 123, 130, 131, 132, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 153, 154, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 181, 182, 183, 186, 196, 197, 200, 212, 217, 221, 222, 223, 224, 225, 230, 245, 246, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 301, 315, 321,

- 322, 325, 326, 332, 334, 341, 347,
354, 356, 363, 365, 378, 386, 392,
393, 394, 395, 396, 398
- Kong Kui 孔悝 290, 297
- Kong Wenzhi 孔文子 77, 166, 174
- Kongzi 孔子 ld. Konfuciusz.
- kölcsonősség (shu 恕) 139, 200,
373
- közönséges ember 62, 72, 82, 92,
117, 120, 124, 125, 127, 131, 135,
139, 141, 145, 147, 152, 158, 188,
194, 197, 201, 214, 275, 277, 279,
286, 341, 359, 363, 366, 374
- Kuang 曠 (zenemester) 355, 395
- Kuang Zhang 匡章 388, 389, 399
- Kuiqiu 葵丘 366
- Kunwu 昆吾 226, 291
- Lao Dan 老聃 ld. Laozi.
- Laozi 老子 31, 168, 303, 314, 320,
321, 322
- Legfelső Uralkodó (shangdi 上帝) 36,
192, 204, 236, 270, 271, 279, 282
- Leize 雷澤 314
- li 利 ld. haszon(lesés)
- Li 厲 237, 247, 270, 271, 292, 295, 353,
395, ld. még You.
- Li 鯉 ld. Boyu.
- Liang 梁 316, 322, 325, 328, 329, 330,
332, 333, 392, 399
- Liao 繚 156
- Liezi 列子 293, 301, 302, 321
- Liji 禮記 169, 181, 182, 294
- Lin Fang 林放 65, 165
- Ling 靈 fejedelem (Wei-beli 衛) 130,
135, 168, 174
- Longzi 龍子 354, 393
- Lu 魯 53, 56, 69, 74, 84, 90, 91, 109,
121, 128, 154, 156, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 181, 182, 217, 221, 222, 233,
234, 235, 251, 289, 290, 291, 292,
297, 304, 307, 319, 321, 322, 325,
340, 348, 365, 367, 368, 370, 378,
382, 393, 394, 396, 397, 398
- Lu Ban 魯班 222
- Lunyu 論語 53, 54, 55, 164, 169, 171,
175, 181, 183, 216, 217, 222, 291,
293, 295, 297, 321, 322, 392, 393,
394, 395, 396, 397, 399
- Luo Huali 駱滑楚 234, 292
- Lü Buwei 呂不韋 301
- Lüshi chunqiu 呂氏春秋 301
- Maspero, H. 36, 37, 223
- Meng Ben 孟賁 387, 398
- Meng Bochang 孟伯常 234, 292
- Meng Gongchuo 孟公綽 128, 173
- Meng Jingzi 孟敬子 93, 169
- Meng Jizi 孟季子 352, 395
- Meng Wubo 孟武伯 61, 75, 164
- Meng Xianzi 孟獻子 194, 217
- Meng Yizi 孟懿子 61, 164
- Meng Zhifan 孟之反 82, 168
- Meng Zhuangzi 孟莊子 159, 176
- Meng-család 孟 153, 160, 304, 321,
325
- Mengsun 孟孫 61, 164, 314, 321
- Mengsun Yang 孟孫陽 312, 313,
314, 321
- Mengzi 孟子 53, 183, 216, 292, 293,
301, 325, 326, 327, 328, 329, 330,
331, 332, 333, 334, 335, 336, 337,
338, 339, 340, 341, 343, 345, 348,
349, 350, 351, 352, 353, 354, 355,
356, 358, 359, 360, 361, 362, 363,
364, 365, 366, 367, 368, 369, 370,
371, 372, 373, 374, 375, 376, 377,
378, 379, 380, 381, 382, 383, 384,
385, 387, 388, 389, 390, 392, 393,
394, 395, 396, 397, 398, 399
- Mian 冕 142
- Mian Ju 帛系駒 365, 396
- Min Ziqian 閔子騫 81, 107, 109, 168,
171, 172
- ming 命 (égi rendelés) 35, 36, 55, 82,
96, 114, 133, 163, 187, 192, 193, 202,
203, 210, 224, 249, 280, 282, 283,
284, 289, 296, 343, 372, 389
- Minzi 閔子 172

- Mo Di 墨翟 29, 183, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 257, 259, 262, 266, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 283, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 301, 302, 314, 321, 325, 326, 327, 349, 379, 386, 387, 394, 396, 397, 398
- Mozi 墨子 ld. Mo Di
- Mu 繆 fejedelem (Lu-beli 魯) 365, 396
- Mu He 穆賀 236, 292
- Nan Rong 南容 74, 108, 166, 171, 173
- Nangong Gua 南宮适 126, 127, 173
- Nanguo Huizi 南郭惠子 289, 297
- Nanzi 南子 85, 168
- Nanyang 南陽 367, 397
- nemes ember 48, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 80, 83, 84, 85, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 98, 99, 104, 107, 110, 112, 114, 115, 117, 119, 120, 124, 125, 127, 131, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 169, 170, 187, 189, 192, 196, 197, 199, 200, 201, 205, 209, 211, 212, 214, 215, 229, 232, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 263, 266, 275, 277, 279, 280, 285, 286, 287, 312, 335, 341, 343, 365, 366, 368, 369, 370, 375, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 384, 398
- nemes szív (liangxin 良心) 355
- nevek kijavítása (zhengming 正名) 119, 172
- Ning Wuzi 甯武子 78, 167
- Nixi 尼谿 288
- Öreg Peng 老彭 85, 168
- őszinteség (cheng 誠) 185, 195, 207, 208, 209,
- öt elem (wuxing 五行) 25, 36, 37, 38, 39, 40, 292, 317
- Pinglu 平陸 396
- Qi 杞 66, 165, 211
- Qi 淇 187, 365
- Qi 齊 15, 53, 78, 80, 84, 87, 116, 129, 146, 153, 166, 168, 171, 172, 173, 175, 176, 231, 235, 240, 241, 244, 277, 287, 293, 295, 296, 304, 311, 321, 325, 332, 364, 365, 367, 387, 392, 393, 395, 397, 399
- qi 氣 (életerő) 216, 382, 387
- Qi 啟 (Wei 微 fejedelem) 279, 295, 353
- Qi Liang 杞梁 365, 396
- Qidiao 漆雕 290
- Qidiao Kai 漆雕開 75, 166, 297, 395
- Qin 秦 15, 156, 217, 321, 325, 332, 333, 337, 352, 358, 364, 365, 392, 395, 396, 397, 398, 399
- Qin Guli 禽骨釐 312, 313, 321, 397
- Qin Shi Huangdi 秦始皇帝 19, 20, 21, 22, 26, 35, 224, 225
- Qin-beli beszéd 秦誓 193, 217
- Qinzi 禽子 231, 292, 313, 314
- Qiu 丘 ld. Konfuciusz
- Qiu 求 ld. Ran You.
- Qiu 秋 356, 395
- Qu Boyu 蘧伯玉 131, 136, 174
- Que 缺 156
- Ran Boniu 冉伯牛 107
- Ran Qiu 冉求 ld. Ziyou.
- Ran Yong 冉雍 75, 80, 81, 107, 114, 119, 166, 167, 171
- Ran You 冉有 65, 75, 81, 88, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 121, 122, 142, 143, 165, 167, 171
- Ran You 然友 335, 340, 341
- ren 仁 ld. emberség.
- Ren 任 361, 364, 395, 396
- ru 儒 (konfucianusok) 56, 387
- Ru 汝 (folyó) 346

- Ru Bei 孺悲 151, 175
 sanhuang 三皇 ld. Három Felség.
 Shang 商 ld. Zixia.
 shangdi 上帝 ld. Legfelső Ural-
 kodó.
 Shang-(dinasztia) 商 14, 245, 283,
 293, 296
 Shangjun 商鈞 314
 Shangyan 商奄 231, 292
 Shang-Yin-(dinasztia) 商殷 14, 16,
 48, 54, 165, 167, 169, 172, 174, 176,
 177, 216, 291, 292, 293, 294, 295,
 296, 392, 395, 396
 Shanjuan 善卷 321
 Shao Hu 召忽 129
 Shaogong 邵公 315
 Shaolian 少連
 Shao-tánc 韶 69, 166
 She 葉 fejedelme 88, 123, 168,
 230, 291
 Shen Chang 申振 76, 166
 Shen 參 ld. Zengzi.
 shengren 聖人 ld. szent ember
 Shennong 神農 344, 394
 Shenzi 慎子 367, 397
 Shi 師 ld. Zizhang.
 Shijing 詩經 24, 55, 56, 164, 165,
 169, 170, 171, 174, 182, 216, 217,
 293, 295, 296, 392, 393, 394, 395,
 396, 398
 Shiqi 石乞 288, 296
 Shiqiu 石丘 363
 Shishu 世叔 127
 Shouyang 首陽 hegy 146, 167, 305
 shu 恕 ld. kölcsönösség
 Shu 舒 348, 394
 Shujing 書經 35, 36, 37, 39, 55, 56,
 164, 176, 177, 182, 186, 216, 217,
 291, 295, 296, 392, 393, 394, 396,
 397, 398
 Shun 舜 85, 95, 96, 118, 134, 136,
 162, 166, 169, 170, 172, 173, 174,
 177, 191, 198, 202, 212, 216, 237,
 256, 257, 290, 292, 293, 297, 305,
 306, 314, 316, 321, 339, 346, 347,
 353, 362, 363, 367, 369, 371, 375,
 379, 380, 381, 382, 385, 393, 394,
 395, 397
 Shuqi 叔齊 88, 146, 155, 167, 175,
 176, 305, 321
 Shusun Wushu 叔孫武叔 160, 161,
 176
 Si 賜 ld. Zigong.
 Sima Niu 司馬牛 114, 172
 Song 宋 54, 66, 83, 165, 168, 169, 170,
 172, 173, 181, 183, 211, 216, 217,
 221, 234, 315, 319, 322, 325, 327,
 339, 340, 344, 382, 393, 397
 Song Goujian 宋句踐 373, 374, 397
 Song Keng 宋輕 363, 364, 396
 Sui 隋 229, 291
 Sunshu Ao 孫叔敖 371, 397
 szavahihetőség (xin 信) 57, 58, 59,
 75, 148, 187, 346, 360
 szellemek (guishen 鬼神) 84, 96,
 109, 202, 212
 szellemek (shen 神) 89, 91, 202,
 209
 Szellemek Tornya (lingtai 靈臺)
 330
 szent ember (shengren 聖人) 48, 97,
 145, 159, 197, 199, 200, 202, 207, 210,
 212, 226, 227, 237, 252, 260, 262,
 264, 266, 318, 344, 346, 347, 348,
 354, 355, 378, 383, 386, 387
 szülői szeretet (ci 慈) 57, 58, 59, 61,
 63, 96, 124, 159, 176, 181, 185, 187,
 190, 191, 192, 202, 203, 260, 273,
 280, 284, 286, 294, 331, 340, 342,
 343, 350, 362, 381, 383
 Ta 湫 (folyó) 346
 Tai 泰 65, 165
 Tai Dian 泰顛 256, 294
 Taibo 泰伯 92, 169, 176
 Taihang 太行 291
 Taijia 太甲 (fejedelem) 186, 216,
 380, 398
 Taishan 太山 165, 393

- Tang 唐 ld. Yao.
- Tang 湯 118, 162, 172, 177, 186, 216, 229, 236, 237, 238, 250, 256, 257, 270, 279, 281, 282, 291, 292, 294, 295, 296, 330, 362, 365, 380, 392, 395, 396, 398
- Tao Ying 桃應 381, 398
- Teng 滕 128, 173, 325, 328, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 384, 393
- ti 弟 ld. bátyjatisztelő
- tian 天 ld. Ég.
- Tian Chang 田常 289, 297, 321
- tianming 天命 ld. Ég akarata.
- Tuo 鮪 83, 130, 168, 174
- Wang Bao 王豹 365, 396
- Wang Bo 王柏 182
- Wang Guowei 王國維 35
- Wangji 王季 203
- Wangsun Jia 王孫賈 67, 130, 165, 174
- Wei 衛 54, 88, 99, 119, 121, 130, 134, 135, 153, 160, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 176, 182, 216, 231, 239, 240, 290, 292, 297, 307, 311, 312, 315, 321, 322, 392, 396
- Wei 魏 128, 173, 322, 325, 374, 392, 397, 398
- Weisheng Gao 微生高 79, 167
- Weisheng Mu 微生畝 132, 174
- wen 文 (műveltség) 83, 89, 91, 97, 98, 115, 119, 129, 211, 214
- Wen 文 (Jin-beli 晉) 129, 173, 244, 293, 334, 392, 397
- Wen 文 (Teng-beli 滕) 339, 341, 393
- Weng Nan Yi 翁難乙 226, 291
- Wenwang 文王 96, 97, 167, 168, 169, 170, 203, 210, 216, 217, 256, 291, 294, 330, 336, 362, 374, 377, 378, 392, 393, 395
- Wu 吳 91, 169, 171, 175, 176, 289, 297
- Wu 武 21, 160, 204, 237, 270, 281, 282, 292, 295, 353, 380, 395
- Wu 武, a kézidob pergetője 156
- Wu Huo 烏獲 362, 395
- wuxing 五行 ld. öt elem
- Wuguan 武觀 279, 295
- Wuling 於陵 388, 389
- Wuluzi 屋廬子 361, 364, 395, 396
- Wuma Qi 巫馬期 90, 91, 169, 291, 292
- Wumazi 巫馬子 226, 227, 228, 229, 233, 291, 292
- Wumeng Zi 吳孟子 91, 169
- Wu-tánc 武 69, 166
- Wuwang 武王 48, 96, 162, 167, 168, 203, 216, 315, 322, 397
- Xi Zhong 奚仲 285, 296
- Xia(-dinasztia) 夏 14, 48, 54, 64, 66, 68, 137, 165, 169, 173, 174, 177, 211, 216, 226, 227, 245, 282, 283, 291, 292, 293, 295, 296, 321, 342, 343, 347, 392, 395, 396
- Xian Tangzi 弦唐子 239, 292
- Xian Zishi 縣子碩 227, 291
- Xiang 襄 333, 353, 392, 395, 397
- Xiang 襄 156
- Xiaobian 小弁 (vers) 363, 396
- Xiaojing 孝經 176, 181
- xiao 孝 ld. fiú szeretet, szülőtisztelet
- xiaoren 小人 ld. közönséges ember
- Xici 繫辭 ld. Yijing.
- Xie 契 346, 394
- xin 信 ld. szavahihetőség.
- xing 性 ld. emberi természet.
- Xu Bi 徐辟 349, 394
- Xu Xing 許行 344, 394
- Xuan 宣 (Qi királya) 325, 334, 335, 336, 337, 383, 392, 395, 399
- Xue 薛 128, 173, 343
- Xuyou 許由 305, 321
- Yan 偃 ld. Ziyou.
- Yan Hui 顏回 62, 76, 80, 81, 82, 100, 107, 108, 109, 110, 164, 171, 172, 198, 393
- Yan Lu 顏路 108, 171

- Yan Pingzhong 晏平仲 77, 166, 307, 308, 321
 Yan You 言游 ld. Ziyou.
 Yan Yuan 顏淵 79, 87, 93, 98, 100, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 137, 164, 171, 339, 393
 Yang 陽 156
 Yang Fu 陽膚 160, 176
 Yang Hu 陽虎 170, 175, 297, 315, 322, 342, 393
 Yang Huo 陽貨 147, 175, 290, 297, 393
 Yang Sheng 楊生 301
 Yang Zhu 楊朱 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 325, 379, 386, 387, 392, 394, 396, 398
 Yanzi 晏子 287, 288, 289, 296
 Yao 堯 85, 96, 134, 162, 166, 169, 177, 191, 212, 216, 237, 256, 257, 292, 293, 305, 306, 316, 321, 339, 346, 347, 353, 362, 367, 369, 380, 385, 393, 394, 395
 Yi 乙 226
 Yi 益 256, 293, 346
 yi 義 ld. igazságosság.
 Yi 羿 126, 173, 285, 296, 361, 395
 Yi Ya 易牙 354, 355, 395
 Yi Zhi 夷之 349, 394, 398
 Yijing 易經 24, 37, 38, 168, 182
 Yiyi 夷逸 155, 176
 Yiyin 伊尹 119, 172, 216, 236, 256, 292, 294, 365, 380, 396, 398
 You 幽 237, 247, 270, 271, 292, 295, 353, 395, ld. még Li.
 You 由 ld. Zilu.
 You Ruo 有若 115, 116, 164, 348, 394
 Yu 禹 36, 48, 95, 127, 162, 169, 172, 173, 177, 237, 250, 256, 270, 291, 292, 295, 296, 369, 394, 398
 Yu 虞 ld. Shun.
 Yu 虞 (fejedelemiség) 365, 396
 Yuan Rang 原壤 135, 174
 Yuan Si 原思 80, 167, 173, 321
 Yuan Xian 原憲 167, 172, 173, 307, 321
 Yue 越 233, 244, 289, 292, 293, 297, 363
 Yuezhengzi 樂正子 370, 397
 Yushan 羽山 314
 Yuzhong 虞仲 155, 176
 Yuzi 鬻子 320, 322
 Zai Wo 宰我 68, 76, 84, 107, 151, 165, 166, 171, 175
 Zai Yu 宰予 ld. Zai Wo.
 Zang Wenzhong 藏文仲 77, 138, 167, 173, 174
 Zang Wuzhong 臧武仲 128, 173
 Zeng Xi 曾皙 112, 113
 Zengzi 曾子 57, 58, 72, 93, 94, 110, 112, 119, 131, 159, 160, 164, 166, 169, 171, 176, 181, 182, 186, 189, 216, 292, 340, 348, 393, 394, 397
 Zhang Yi 張儀 389, 399
 Zhanji 展季 307, 321
 Zhao 朝 (Song-beli 宋) 83, 168
 Zhao 趙 128, 173, 175, 392, 397
 Zhao Meng 趙孟 360, 395
 Zheng 鄭 127, 137, 150, 166, 170, 173, 175, 234, 309, 311, 321, 395, 396
 Zhi Tuyu 治徒娛 227, 291
 zhi 質 (belső tulajdonságok) 83, 115
 Zhi 蹠 (rabló) 379, 389, 398, 399
 Zhi 摯 95, 156, 169, 176
 Zhonggong 仲弓 ld. Ran Yong.
 Zhonghui 仲虺 282, 296
 Zhongmou 中牟 148, 175, 290
 Zhongni 仲尼 ld. Konfuciusz.
 Zhongshu Yu 仲叔圉 130, 174
 Zhongyong 中庸 181, 182, 327
 Zhongyou 仲由 ld. Zilu.
 Zhou 紂 48, 153, 160, 176, 191, 216, 237, 245, 270, 281, 282, 292, 293, 295, 306, 315, 321, 353, 377, 395
 Zhou Ren 周任 142, 175

- Zhou-dinasztia 周 14, 15, 16, 21, 25, 26, 28, 35, 36, 37, 48, 53, 54, 55, 64, 67, 68, 96, 137, 148, 156, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 181, 182, 187, 211, 216, 217, 222, 225, 227, 231, 239, 245, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 314, 315, 318, 322, 328, 342, 343, 392, 393, 394, 395, 397
- Zhougong 周公 54, 86, 94, 110, 156, 165, 168, 172, 203, 291, 292, 293, 297, 314, 315, 339, 347, 348, 368, 386, 393, 397, 398
- Zhu 杼 285, 296
- Zhu Xi 朱熹 168, 173, 181, 183, 185, 186, 196, 197, 216, 327
- Zhu Zhang 朱張 155, 176
- Zhuang 莊 király (Chu-beli 楚) 244, 293, 397
- Zhuangzi 莊子 128, 159, 173, 176, 301, 303, 396
- Zhuanyu 顓臾 142, 143, 175
- Zichan 子產 77, 127, 166, 173, 309, 310, 311, 321
- Zidu 子都 355, 395
- Zi-folyó 淄水 242
- Zifu Jingbo 子服景伯 133, 160, 174
- Zigao 子羔 110, 112, 172, 297
- Zigao 子高 (She 葉 fejedelme) 230
- Zigong 子貢 59, 60, 62, 67, 74, 76, 77, 81, 85, 88, 97, 99, 107, 109, 110, 115, 119, 123, 124, 129, 131, 132, 133, 135, 137, 139, 151, 152, 160, 161, 164, 166, 168, 171, 172, 289, 290, 297, 307, 311, 321, 347
- Zihua 子華 75, 80, 111, 112, 113, 166, 287
- Zijian 子賤 74, 166, 395
- Ziliu 子柳 365, 396
- Zilu 子路 63, 75, 77, 79, 81, 85, 87, 88, 91, 99, 101, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 119, 125, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 142, 143, 148, 149, 152, 154, 155, 164, 168, 170, 171, 172, 174, 199, 290, 297, 302
- Zimo 子莫 379, 398
- Ziqin 子禽 59, 146, 164, 175
- Ziruo 子若 75, 166
- Zisang Bozi 子桑伯子 80, 167
- Zisi 子思 173, 182, 183, 196, 197, 200, 208, 215, 321, 325, 365, 396
- Ziwen 子文 77, 167
- Zixi 子西 77, 173
- Zixia 子夏 58, 61, 66, 82, 107, 110, 114, 118, 123, 157, 158, 159, 164, 171, 229, 291, 321, 347
- Ziyou 子游 54, 61, 74, 82, 107, 111, 128, 147, 148, 158, 159, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 175, 347
- Ziyu 子羽 127, 168
- Zizhang 子張 15, 19, 20, 21, 35, 63, 64, 77, 78, 110, 115, 116, 117, 134, 136, 142, 148, 156, 157, 159, 162, 163, 164, 170, 347, 395
- Zou 鄒, 鄒 54, 67, 165, 233, 292, 325, 337, 338, 340, 341, 361, 363, 364, 393, 395, 396
- Zuo Qiuming 左丘明 79, 167

FERENC TÓKEI AND HIS OEUVRE

Ferenc Tókei (1930–2000) was an outstanding representative of the post-war intellectual generation, a strong, self-determining personality. As a student of the Piarist grammar school, he was fascinated by the Far East and the charm of Chinese culture; he decided to follow in the footsteps of the eminent Hungarian Orientalists, so he started to learn Chinese language on his own. At his university entrance examination he translated news concerning the great Chinese civil war that was drawing to its end at that time. He translated at sight, from a newspaper that got within his reach. He completed his studies in Budapest at the Faculty of Humanities; his majors were Chinese and Tibetan language. Then as a postgraduate student he started to conduct sinological research work for a higher degree. He wrote his doctoral thesis on the situation of property in the Zhou era; he defended it in the autumn of 1956. In case his choice of career and subject was motivated by the fact that he had experienced world history progressing through conflicts, then the actual tendency of his scientific career was modified by historical experience that was difficult to process in a rational way. Certainly, Tókei did not wish for the career of an ivory-tower scholar. In the days of the revolution he became the Leader of the Revolutionary Committee of his first workplace, the Ferenc Hopp Museum of Eastern Asian Art; consequently, during the period of reprisal he was employed in an editorial office as a literary adviser for ten years.

His entrance into scientific life is well documented by his monograph entitled *A kínai elégia születése (The Birth of Chinese Elegy)*, which he wrote at the end of 1958 and was published two years later. This work enlists almost all the leading motifs of writings by Tókei. It is a “primordial egg”, a kind of an *ante rem* synthesis which is very similar to the patriarchal ceremony described in the book by the young sinologist, that is, a ceremony that contained various

arts and genres in an embryonic form. The basis of the book is an absorbed and affectionate introduction of the oeuvre of the poet Qu Yuan, more specifically, the detailed analysis of his main work, the “long poem” entitled *Lisao (Exile)*, which, according to Tókei, is “one of the greatest elegies of world literature”. Qu Yuan, who lived in the last period of the Zhou era, was a poet worthy to be mentioned among the most talented poets of world literature; the introduction of his oeuvre was almost a discovery for Hungarian readers. It should be noted that Tókei, a literary adviser (who was by no means treated too well) and a holder of the Ph.D. degree on theory of literature, managed to win over eminent representatives of contemporary Hungarian literature (among others, Sándor Weöres and László Nagy, who were not favoured by political administration at that time) to the case of producing high-level translations of works of Chinese poetry. The analysis given in *The Birth of Chinese Elegy* was soon noticed by the representatives of international literary science. The chain of thoughts presented in the book was original. Breaking from the dogmatism of so-called Marxist aesthetics, it focused on the specific stylistic issues of Chinese poetry as a whole. First and foremost, it concentrated on the elegiac poetic character discussed on the basis of the ideas of German thinkers, for instance Schiller and Hegel, as well as after György Lukács (whose ideas were put under the crossfire of contemporary debates), all in all, on the issue of genres that was hardly noticed until that time. Tókei was a follower of Lukács’ in that he interpreted the structural and content-related characteristics of the work through replacing it in its actual social and historical context and disclosing its social bases. Meanwhile, the author had to face the fact that Chinese elegy was socially determined, in other words, that “static”, unmoving feature of ancient Chinese society which was evaluated by Hegel in his lectures on philosophy of history as a determining line of the Orient and was explained by Marx with what he called the “Asian” mode of production.

Here one can sense the two main topics of Tókei’s oeuvre. One of them is the theory of social structures based on taking into consideration the “Asian” mode of production. This theory breaks from the so-called “historical materialism” – linked with the name of Stalin and indoctrinated by the official ideology – and

returns to the original works by Marx and, confronting them with data concerning actual historical development, it opens up a new prospect for research in the field of philosophy of history. The other main topic is a reconsideration of the cultural role played by philosophical reflection. In Tókei's mature works philological erudition was accompanied by an interest in philosophy, the latter becoming an increasingly important motif. All this could be considered as course correction; however, we are not in the position to neglect the confession Tókei wrote towards the end of his life, giving a retrospective of his scientific career: "Above all, I have always considered myself as a sinologist. Even today I am in love with Chinese culture." It was so indeed. This love is testified by the fact that he gave prose translation of several ten thousands lines of Chinese poetry, interpreted several volumes of Chinese drama and short story, and above all, by the two large-scale anthologies with prefaces and commentaries, which were the first works to provide Hungarian readers with an overall picture of the history of classical Chinese thought, philosophy and aesthetics as an organic part of universal culture (*Kínai filozófia, Ókor – Chinese Philosophy. Antiquity* [in three volumes: 1962, 1964, 1967]; *A szépség szíve. Régi kínai esztétikai írások – [The Heart of Beauty. Ancient Chinese Writings on Aesthetics]*, 1973). Meanwhile, his intention was to remain a sinologist; he followed the inner logic of autonomous thinking and did not conceal his own preferences of intellectual values. He was equally original when, widening the scope of Hungarian culture, he imported (as it were) Chinese Confucianism, Taoism and Motism and when he revealed the inner interconnection of these systems of thinking and the specific feature of the historical development of Chinese society.

Due to his studies on the "Asian" mode of production and on social structures in general as well as due to his novel interpretations of Marx's ideas, Tókei was a researcher (from 1967) and later the director of the Institute of Philosophy of the Hungarian Academy of Sciences (1969-1972); he became the head of the Orientalist Working Group of the Hungarian Academy of Sciences, then the head of the Orientalist Research Group of the Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences (from 1994). Meanwhile, he was a professor at the Eötvös Loránd University. In 1962, to

give a public demonstration of his Marxist conviction, he joined the Hungarian Socialist Labour Party; in 1988, as an internationally known and acknowledged expert on social sciences, he was elected a member of the Central Committee. He was the editor-in-chief of the *Magyar Filozófiai Szemle* (*Hungarian Philosophical Review*), then a member of the editorial board of the *Társadalmi Szemle* (*Social Review*), and finally, the intellectual leader of the workshop of *Eszmélet* (*Consciousness*) and the Chairman of the Lukács György Foundation. In 1973 he became a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences; from 1985 on he was an full member. In 1987 he became the first chairman of the re-formed Hungarian Philosophical Association. Most probably, however, he considered to be his own greatest recognition the fact that he was the single contemporary scientist and philosopher that György Lukács considered as a person to be quoted in his *Onthology*.

The application of the Marxian idea of the “Asian” mode of production (*On the Problem of the “Asian Mode of Production”*, 1965 and 1975) enabled Tókei to come up with novel analyses on society and philosophy of history that attracted international attention and induced enormous debates. Certainly, one of the main motives underlying these debates was a result of the most evident analogy between the systems of “Asian” societies and the so-called “existent socialism”, revealed by Tókei’s analyses. On the basis of the ideas of Hegel and Marx, the “progressive phases” of the so-called economic formation of society – where progressivity is to be interpreted as the progression of a mathematical series – were understood by Tókei as a series both logical and historical. In his interpretation, the originally homogeneous collective property (Asian form) first split up to collective and private property in a way that the former dominated (Antique form) then the latter became principal (Germanic form), and, eventually, private property was to develop without restraint (capitalism) so that in the future it could become a kind of higher-level collective property (communism). This is why Tókei says that besides these five basic forms of society no other forms of property, modes of production or basic social formations “can be defined, even in a speculative way” (*On the Theory of Social Forms*, 1968 and 1970). On the basis of all this, it is

evident for Tókei that human history is divided within the framework of the periodization to (1) pre-capitalism, (2) capitalism and (3) communism and within the theoretical scope of Hegel's and Marx's dialectics of the "negation of negation". Actually, his remarks on "raw" communism were criticisms of "existent socialism"; nevertheless, he was convinced that however raw these contradictions were, in case they were surmounted in the course of a long reform process, "the free communities of free people" could develop (*On the Dialectics of Socialism*, 1974). If he was wrong, his mistake came into being on the basis of a "world-historical illusion".

The collected writings by Ferenc Tókei are to be received by the reader in two series. One kind of the volumes contains sinological works and commented translations, while the other consists of writings on social philosophy. We do hope that Ferenc Tókei has a relevant message to be conveyed to the contemporary reading public.

Ferenc L. Lendvai – Dénes Zoltai
(Translated by *Zsuzsa Tóth*)

Felelős kiadó Kósa Ferenc
a Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány elnöke

A borító és a tipográfia
Kun Gábor munkája

KOSSUTH KIADÓ ZRT.
www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu